

משא מלך

דיני מיסים ומנהגים

חיברו רבי יוסף ׳ן עזרא

יוצא לאור

על-פי הדפוס הראשון ומוגה מכתובת-יד
עם מבוא והערות

מאת

יעקב שמואל שפיגל

בית ההוצאה של יד הרב נסים'
ירושלים תשמ"ט

תשובות ופסקים שלחכמי ישראל
בקהילות תורכיה והמזרח
שלמן גירוש ספרד
בעריכת מאיר בניהו

- [א] פסקי הגאון מהרי"ט ורבי שמואל טאיטאצאק
[ב] תשובות רבי יהוסף מליריאה וחכמי דורו בצפת
[ג] משא מלך לרבי יוסף נ' עזרא
[ד] שאלות ותשובות לרבי יוסף נ' עזרא
ב ה ו צ א ה ב י ב ל י ו פ י ל י ת
[ה] שו"ת בנימין זאב, שני כרכים וכרך מבוא
[ו] שו"ת הרד"ך לר' דוד הכהן מקורפו
[ז] שו"ת משפטי שמואל לר' שמואל לבית קלעי
[ח] כתר תורה לר' דוד ויטאל

כל הזכויות שמורות
ל'יד הרב נסים'

עם גירוש של יהדות ספרד ופורטוגל, גלה המרכז הרוחני לקהילות המזרח, ומכאן החלה יוצאת שוב, תורה לכל ישראל. בין החכמים הגדולים שהגיעו למזרח היה ר' יוסף טאיטאצאק שהעמיד תלמידים שהיו לגדולי ישראל. מגדולי תלמידיו היה ר' שמואל די מדינה (רשד"ם), בשאלוניקי. אף הוא כרבו הרביץ תורה ברכים והעמיד תלמידים גדולים בתורה. מפורסמים שבהם ר' אברהם די בוטון בעל "לחם משנה" על הרמב"ם, ור' יוסף נ' עזרא (= ריב"ע).

ריב"ע שימש בצעירותו את הרשד"ם בישיבתו שבשאלוניקי. כן למד בישיבות אחרות ובחברת חכמים מובהקים. היה רב בסופיה ונפטר שם, כנראה, בשנת שס"ה. ר' יוסף פרסם בשנת שס"א שני ספרים. האחד 'משא מלך' על הלכות מסים ומנהגים, והשני 'עצמות יוסף' על מסכת קידושין. כן נשארו ממנו תשובות בספרי חכמי דורו ובכתובי־יד. 'עצמות יוסף' חזר ונדפס כמה פעמים, והוא נחשב כספר יסוד בלימוד מסכת קידושין. ברם הספר 'משא מלך' לא נדפס שנית. אף תשובותיו שבכתובי־יד נשארו גנוזות עד ימינו.

על כן רחש ליבי להוציא לאור את תורתו, הן זו שבדפוס (למעט 'עצמות יוסף') והן זו שבכתובי־יד. אברך את ה' אשר עזרני וזיכני להשלים מחשבתי ולהוציאה לפרועל. ספר 'משא מלך' מונח עתה לפני הלומדים. אף תשובות ריב"ע כבר סודרו בדפוס. במבוא לספר התשובות כתבתי בארוכה על המחבר וספריו ולא כללתי כאן אלא כל שנוגע לס' משא מלך.

הספר 'משא מלך' נסדר בסידור חדש על־פי הדפוס היחיד ועל־פי כתובי־יד, ובכך הוסרו השיבושים הרבים שנפלו בו בדפוס. נוספו לספר הערות קצרות שעיקרן — מראי מקומות, הפניות לפוסקים ותיקונים. ההפניות לס' משא מלך הן על־פי הדפוס הראשון. 'מרכז מורשת יהדות המזרח' שלידי אוניברסיטת תל־אביב סייע בידי ותודתי אמורה לו. הנהלת יד הרב נסים' נאותה לקבל על עצמה הוצאת שני הספרים במסגרת הסידרה של תשובות ופוסקים של חכמי ישראל בקהילות תורכיה והמזרח שלמן גירוש ספרד, ועל כך נתונה לה תודתי. אחרון אחרון חביב, בני בכורי, בעז ג"י, תלמיד ישיבת הסדר 'כרם ביבנה', עזרני רבות בעניינים שונים בההדרת החיבור. אודה לו בזה ואברכנו: ה' עמך גבור החיל.

יעקב שמואל שפיגל

בע"ה, פתח תקוה, תשמ"ח

תוכן העניינים

פתח דבר ה

מבוא ז—טז

ספר משאלך

הקדמת המחבר יט—כא

מפתחות הספר (תוכן) כא—ל

מפתחות מלשונות הפוסקים שבאו בספר ונתבארו יפה לא—לד

חלק ראשון: שער ראשון לה—נב

שער שני נג—סד

חלק שני: שער ראשון סה—עד

שער שני עה

שער שלישי עו—פו

שער רביעי פז—צג

חלק שלישי: שער ראשון צה—צז

שער שני צח—קלא

חלק רביעי: קלג—קמח

חלק חמישי: שער ראשון קמט—קע

שער שני קעא—קפב

חלק ששי: קפג—קפח

חלק שביעי: קפט—קצד

נעילת שערים: מנהגי איסור קצה—רטז

מנהגי ממון רטז—רלב

אחרית דבר רלג—רלד

מפתח מכל הנמצא כתוב בספר בדרך קצרה רלה—רנה

מפתחות לשמות אישים, מקומות וחיבורים רנו

סוגי המס מורכבים בדרך כלל משני סוגים עיקריים. האחד מס פנימי לקיים השירותים הניתנים מצד הקהילה, והשני מס חיצוני, שהשלטון מטיל על הפרט ועל הכלל, בדרך כלל לתועלתו בלבד. זכרו של המס מסוג ראשון נמצא כבר במשנה¹: כופין את בני העיר לבנות לעיר חומה דלתים ובריח. ובהרחבה שנינו בתוספתא²: כופין בני העיר זה את זה לבנות להם בית כנסת, לקנות להם ספר תורה ונביאים, ורשאיין בני העיר להתנות על השערים ועל המדות ועל שכר פועלים וכו'. המס מסוג שני נחלק בדרך כלל לשני סוגים עיקריים. האחד מס גולגולת והשני מס קרקעות. אף הם נזכרים במקורות.³

הסמכות ההלכתית לגביית המס החיצוני מובנת לאור ההלכה של 'דינא דמלכותא דינא'; בשאלת הסמכות להטלת מס פנימי על הציבור, דנו ראשונים ואחרונים,⁴ שהעלו שני נימוקים עיקריים: הציבור נחשב כשותף, או מכוח תקנות הקהל והמנהג. ויפה כוחו של הנימוק השני משל הראשון, לא רק מפני שהסדר בין שני שותפים או שלושה לא תמיד מתאים להסדר שבין כל בני הקהילה, אלא מפני שכוחו של הנימוק השני יפה אף מבחינת הדין וההלכה. הראשונים עמדו על כך בכמה מקומות, ונביא לדוגמה את דברי הרשב"א בתשובותיו, חלק ד, סימן רס:

דיני המס בכל מקום אין יסודותן בהרי קודש התלמוד, ובכל מקום תמצא בו דינים מוחלפים על פי הנהגו והסכמת גדוליהם אשר גבלו ראשונים. ורשאיין הן בני העיר לעשות תקנות קבועות ומנהגים ידועים כפי מה שירצו שלא על פי ההלכה שזה דבר שבממון הוא, ועל כן אם יש מנהג ידוע להם בדבר זה הלך אחר המנהג, שהמנהג מבטל את ההלכה בכיוצא בזה.

עם שינוי פני החברה היהודית, לאחר תקופת הגאונים, נשתנתה גם צורתה והיקפה של מערכת המיסוי, דבר שחייב את הקהילה המקומית לתקן תקנות כדי להסדיר את מערכת גביית המיסים בצורה סדירה ויעילה.^{4*} אף חכמי הדור נוקטים מכאן ואילך להשיב על שאלות ולחבר חיבורים בנושא המס.

1 בבא בתרא א, ה.

2 בבא מציעא יא, יב.

3 ראה יעקב בזק, הלכות מסים במקורות העבריים, ירושלים תשכ"ד, עמ' 76—81 ובמקורות המצוינים שם.

4 ראה לדוגמה, הרב כ"פ טכורש, כתר אפרים, תשכ"ז, עמוד קמד והלאה (= התורה והמדינה, ה—ו, תשכ"ד); בזק הנ"ל עמ' 75—73; מ' אלון, המשפט העברי, תשל"ח, עמ' 602.

*4 ראה אלון הנ"ל עמ' 547 ואילך ועמ' 602 ואילך ובהשלמותיו שם. על ארגון הקהילה היהודית נכתבו כמה מאמרים. חלק נמצא בקובץ, הקהילה היהודית בימי הביניים, בעריכת ח"ה בן ששון,

חיבור קטן המוקדש לענייני מיסים הגיע אלינו מידי ר' יוסף טוב עלם מצרפת במאה האחת עשרה.⁵ ר' מנחם ממירזבורק שחי באשכנז במאה הי"ד חיבר קובץ המכיל כחמישים הלכות בעניינים אלו.⁶ קובץ מיוחד במינו הוא הקובץ המכיל אחת עשרה תשובות מחכמי ברצלונה וקטאלוניה במאה הי"ד על שאלה אחת שעניינה מיסים ודיני דמלכותא' דינא'.⁷ ברם חיבורים בהיקף של ספר לא מצאנו. גם בטור ובשולחן ערוך חושן משפט אין מקום מיוחד לענייני מס והם באים כבדרך אגב ובכמות מעטה בסימן קסג. אכן בספרות השו"ת מתקופה זו ואילך יש כבר חומר רב בנושא זה. כן מצאנו בספרי הקהילות תקנות והסדרים ביחס לגבית המס.⁸ כדאי לציין כדוגמא את קהילת מנטובה באיטליה, שאת תקנון המס של קהילתם קראו בשם 'סדר המערכה' וערכוהו אחת לכמה שנים מחדש, ואף הדפיסוהו בכל פעם. ידועות כיום למעלה מארבעים מהדורות, החל משנת שמ"ח עד שנת תק"ס.⁹ ספרו של ריב"ע, משא מלך, הוא, איפוא, הספר הראשון שבא לכנס את כל ההלכות בענייני מיסים בצורה מסודרת ושיטתית. שני חכמים, לפחות, הושפעו מיצירה זו וחברו ספרים המוקדשים לענייני מיסים, ואף נתנו להם שם הקשור לספר משא מלך. האחד הוא 'עבודת משא' לר' יהושע אברהם יהודה, שלוניקי תר"ו; השני הוא 'משא חיים' לר"ח פאלאג'י, איזמיר תרל"ד.

ס פ ר מ ש א מ ל ך

מבנה הספר

בהקדמתו לספר משא מלך מספר ריב"ע כי בצעירותו למד את טור חושן משפט עם בית יוסף וחיבר עליו חיבור בשם 'ראש יוסף'.¹⁰ כשהגיע לסימן קסג ראה כי בסימן זה הזכיר הטור מעט מאד בענייני מיסים, וגם מרן בבית יוסף לא הוסיף עליו די הצורך. לכן החליט¹² לקבץ את כל דיני מיסים ולחברם כספר בפני עצמו 'מדבר בענייני המשא

- ירושלים תשל"ו. ספר ביבליוגרפי מיוחד בנושא זה הוא, הקהילה — ארגון והנהגה, תקנות ופנקסי קהל, מאת נ' רקובר בהשתתפות ע' הילדסהיימר, ירושלים תשל"ח.
- 5 שו"ת מהר"מ בר ברוך, דפוס פראג, סימן תתקמא; מהר" בלאך עמ' קלג. ונראה שהכותרת שם אינה מדויקת וזו תשובה אחת בלבד. וראיתי שהעיר בזה גם א' גרוסמן, חכמי אשכנז הראשונים, תשמ"א, עמ' 127 הערה 86.
- 6 גדפס בסוף שו"ת ר' יעקב וויל.
- 7 נתפרסם ע"י א"ל פלדמן, גנזחות, קובץ עת לגנזחות ראשונים, כךך א ירושלים תשד"מ, עמ' סז—צח.
- 8 ראה בזק הג"ל עמ' 103 הערה 6; נ' רקובר, אוצר המשפט, תשל"ה, ערך מסים; הג"ל הקהילה כו' (לעיל הערה 4) לגבי כל קהילה וקהילה.
- 9 ש' סימנוסון, תולדות היהודים בדוכסות מנטובה, ירושלים תשכ"ג, עמ' 274 והערה 196.
- 10 גם ר' יוסף איסקאפה, מרבני איזמיר בסביבות שנת ת', חיבר פירוש על הטור בשם 'ראש יוסף'. כפילות השמות גרמה לטעויות. ראה דברי החד"א ב'שם הגדולים' ערך ראש יוסף על דברי סדר הדורות ובהערות מנחם ציון לרמ"מ קרנגל שם.
- 12 מכאן משמע כי ספר משא מלך חובר לפני ספר עצמות יוסף. כך גם עולה מדבריו בהקדמתו לעצמות יוסף: 'כאשר יעדתי בהקדמה לספר משא מלך שעשיתי'. ואכן בספר משא מלך אין איזכור לספר עצמות יוסף, אבל בעצמות יוסף לךף מז—מז ד"ה לענין הלכה, ובדף מט ד"ה מקדשי והדר, מצאנו איזכור לספר משא מלך.

מהמלכי' אשר בהם מתקיים דתנו'¹³ ומכאן שם הספר. בחיבור זה יש פרק מיוחד המוקדש גם לענייני מנהג. ריב"ע נימק צירופו של פרק זה בכך: 'כי המנהג הוא שורש פורה כל התקונים וההנהגות בבני המדינה'. ריב"ע מסביר את דרכו בפרק זה: 'בעבור שראיתי אני הצעיר דיני המנהגים אין מקום א' יכילם ולא שנים ולא רבי המספר כי הם מפוררים במקומות שונים יש מהם בתוך התלמוד אגב גררא יש מובלעים בתוך ספרי הפוסקים לא ימצא האדם מבוקשו לעת שיצטרך... ואם כי באמת הפרטי' לא תקיף בהם הידיעה אביא האבות אשר הם שורשי הדינים'¹⁴ כדרכו, ריכו ריב"ע את הדינים השונים בתוספת הערותיו. אף בזה היה ריב"ע ראשון לאחרונים שהלכו בעקבותיו. כך לדוגמה כתב ר' חזקיה די-סילוה (פרי חדש, 'או"ת, סימן תצו): 'אמר המחבר קודם בואי לבאר דברי הרב ז"ל ראיתי להעתיק בכאן רוב פרטי דיני מנהגי איסור המובאים בשו"ת האחרונים ז"ל, ואף כי קדמני בעל ס' משא מלך... מ"מ אין מדרש בלא חידוש'.¹⁵ גם ר"ח פאלאגי בספרו 'משא חיים', שהוזכר לעיל, הקדיש חלק ניכר מספרו לדיון בתורת המנהגים לפי סדר הא"ב.¹⁶

כיון שריב"ע היה הראשון בכך ניצבה בפניו השאלה מהו הסידור הנאות, כדי שהספר יהיה נוח לעיון? הוא חילק את הספר לשבעה חלקים, כשכל חלק מוקדש לנושא בפני עצמו. כל חלק נחלק לשערים ואלו למשפטים.¹⁷ בסוף החלק השביעי הוסיף ריב"ע עוד פרק הנקרא נעילת שערים והמוקדש לענייני מנהג. פרק זה העומד בפני עצמו חולק למנהגי איסור ומנהגי ממון וכל אחד מהם מחולק לשורשים. כן הקדים לספר מפתחות מפורטים מאד 'למען ימצא המעיין בספר זה המבוקש לו בנקלה'. מפתחות אלו כוללים גם מפתחות לידע כל לשון ולשון שיש בו עיון למען ימצאהו המעיין בנקלה. כאן ציין לדברי הרא"ש, הטור, וספרות השו"ת שהובאו בספר ונידונו על ידו. דומני שריב"ע הוא חלוץ שיטה זו, וממנו למדו שאר המחברים, ובמיוחד חכמי הספרדים, וכיום הולכים בדרכם רוב מחברי הספרים הרבניים.

חידוש נוסף שהנהיג ריב"ע בסוף ספרו הוא 'קיצור כל הדינים בלשון קצר מבלי שום מחלוקת למען תהיה תורת דינים אלו שגורה בפי הכל'¹⁸ ההלכה ולכתוב אחר כל פסקי

13 לשונו בהקדמה למשא מלך. אם נניח כי מעת חיבור הספר בצעירותו ועד להדפסתו המשיך ריב"ע להוסיף עליו, יובן איזכור שאלונקי מחד ו'מקומנו' מאידך, שהיא כנראה סופיה. אבל עדיין צריך בירור, ובעמ' קלא משמע לכאורה שחד הם.

14 גר רע"ג. וכעין זה כתב בהקדמתו: 'ולהיות כי ענייני המסים תלויים במנהג ויש בענין המנהגים ג"כ חילוקים רבים לא נמצאים בספר מיוחד... אמרתי אלקטה נא כל דיני המנהגים ולפרשם ולבררם וללבנם'.

15 מעניין לציון כי ר"ח אבולעפאי בספרו 'מקראי קדש', איזמיר תס"ח, דף קצו—רו, דן בדברי הפר"ח באריכות ולא הוזכר כלל את דברי משא מלך.

16 בסידור על פי א"ב שינה ר"ח פאלאגי מסידור ריב"ע, ונראה שהושפע מספרי הכללים.

17 שיטה זו של חלוקה לשלושה נמצאת בכמה ספרי פסק קדומים, וראה מאמרי 'שער ראשית חכמה הארוך', וכו' בספר זכרון להגרי' נסים, תשמ"ה, סדר ג, מבוא, הערות 28, 29.

18 שיטתו מזכירה כמובן את שיטת ר"י קארו. מתחילה חיבור הבית יוסף ולאחר מכן קיצורו בדמות השולחן ערוך, כדי שיהיה שגור בפי כל אדם. עמד על כך מ' אלון, המשפט העברי, תשל"ח, עמ' 1206.

הדינים כדי שידע המעיין בנקלה. קיצור זה נדפס בסוף הספר בשם 'מפתחות'. שם זה מטעה במקצת, כיוון שגם בתחילת הספר נדפסה כותרת זו, ואעפ"י שיש דמיון בין שני 'מפתחות' אלו, ברור שאין הם עניין אחד.

דרכו

שיטתו היא: תחילה יביא את הסוגיה התלמודית, פירוש רש"י ושאר מפרשים. לאחר זאת דברי הפוסקים באותו עניין. בחלק ניכר מהמקרים מביא ריב"ע את מקורותיו לא באופן ישיר, אלא על-פי המובא בבית יוסף וכפי שנהגו שאר חכמי זמנו.¹⁹ כמובן שלא בכל עניין דנו הפוסקים הקדמונים, ולכן במקרים רבים משתמש ריב"ע גם בספרות השו"ת עד לספרי חכמי זמנו שהם הרשד"ם ורש"ך. בנוסף לאמור מתבסס ריב"ע גם על מנהג מקומו,²⁰ או מביא אותו כהשוואה. כן מצאנוהו אומר כי אין לו ידיעה על מנהג המקום בעניין מסויים.²¹ נמצא כי הלומד מקבל סקירה מקיפה על כל עניין מראשיתו ועד סופו, עם מסקנת הפוסקים בגידון. משלא נמצאה מסקנה הכריע ריב"ע בעצמו.

כדי שהספר ימלא את יעדו כראוי יש שריב"ע העתיק קטעים ארוכים מספרים שונים. כך מצינו: 'העתקתי כל התשובה לבל יחסר לנו בחיבורנו זה הקטן כל הצריך אלינו ולא יצטרך אלינו שום ספר אחר בדרישת המבוקש';²² או: 'העתקתי רוב התשובה מהטעם שקדם זכרו... שלא נצטרך בביאור ענינים אלו לספר זולתנו'.²³ וכן מצאנו זאת במקומות נוספים.²⁴ ברם כאשר ריב"ע דן בעניינים שאינם קשורים באופן ישיר לספר, הרי הוא מקצר וגמגע מלהאריך, וכדבריו: 'ולפי שאין זה שייך כל כך בחיבורנו זה לא אאריך';²⁵ 'ואם באתי לכתוב על ספר כל חילוקי המפרשים בזה עתה יגדל נא חיבורנו זה יתר שאת לא נוכל שאתו, לכן עתה באתי בדרך קצרה בכל מה שאפשר לבאר משפט זה לאשורו בקיצור מופלג מבלי שיבאו בו דברים אחרים מעורבבים'.²⁶ הארכה בדברים תביא בהכרח להכנסת דברים שאינם קשורים באופן ישיר בספר ובנושא הגדון, ולקורא תגרם מבוכה ויוסט מן הקו הברור והפסקני של הספר. הוא מוותר אפילו על הבאת ראיה לעניין מסויים לצורך הקיצור,²⁷ או על תירוץ לקושיא,²⁸ או סתירת דברי קודמיו.²⁹ בספר עזר לפוסקים אין צורך לכתוב כל דבר באופן נרחב ומפורט. אנשים אלו יבינו את הדברים מעצמם.

19 עובדה זו גרמה כי במקום אחד נוצרה טעות במראה מקום. ראה דף לה ע"ג ובהערה 1, וראה גם בנעילת שערם הערה 75.

20 דף כ ע"ד: 'ופה שלוניקי בותגים'; כב ע"א: 'ובמקומנו שפורעים מס מן הקרקע', ועוד הרבה.

21 לב ע"א: 'ולא שמעתי בינינו מנהג ברור בענין זה'.

22 דף כג ע"ג.

23 כה ע"ג.

24 כגון מז ע"ג, ועוד.

25 יא ע"ד.

26 מ סע"א.

27 כך בדף לה ע"ב: 'ובלי שום זכר ראיה הסברא נמי מחייבת והאורך בזה דברי מותר', או בדף ח ע"ג: 'ואפשר להביא ראיות ע"ז אין צורך לכותבם'.

28 מא ע"ד: 'עם שבאמת ב"ל הצעיר תירוץ על כל פרט ופרט מדבריו, ולפי שאני מואס האריכות הריני מקצר ועולה'.

29 מא ע"ד: 'ואם באתי לכתוב כל מה שיש לי על דבריו יהיה על המעיין לטורח'.

כדברי ריב"ע בספרו: 'כתבתי ריש מלים בענין זה יהיה בעיני הפסוקן כללות בענינים האלו ומהם תצא תורה לכל מקום שיצטרך ויהיו לטטפות בין עיניהם לידע מקור כל דבר ודבר ולא יזהו דבר ידמה הענין בעת יצטרכו לו'.³⁰ לעיתים, אין לסמוך על דעתו של המעיין בלבד. כאן מברר ריב"ע את העניין ומסבירו עד תומך, 'ולהשלים משפט זה לאשורו ראיתי לחקור'.³¹ אחר הצגת הבעייה ועמדות הפוסקים בעניין, מבקש ריב"ע להגיע אל הכרעה סופית. לשם כך יש לשקול את הדברים במשנה זהירות, לבדוק האם דברי הפוסקים המובאים אכן מתאימים לעניין, או שמא יש לחלק בין העניינים. יש לדעת כי ענייני ממונות ומסים הם מרובים ומסועפים לפרטי פרטים ודמוי עניין לעניין דורש זהירות רבה.³² זו הסיבה שמצאנו בחיבור זה שימוש נרחב בביטויים: חילוקים,³³ דקדוקים,³⁴ תמיהות,³⁵ ועוד בכגון אלו. כמובן שניתן למצוא ביטויים כאלו גם בספרי חידושים ולא דוקא בספרי פסק. אולם אם נוסיף על האמור את הביטויים מסוג: 'ולענין הלכה ג'ל אחרי רואי כל הצדדים וצדי צדדים',³⁶ או: 'עוד חקרתי ופשפשתי ונתישבתי בדבר',³⁷ וכדומה, שהם ביטויים שיש בהם משום פסיקת הלכה, נבין כי אין לפנינו ספר חידושים בלבד, אלא חידושים הנועדים להגיע למסקנה הלכתית.

מקורותיו

נוסח התלמוד המובא על ידי ריב"ע, לעתים הוא מתוך הרי"ף,³⁸ וברור שהדבר מלמד על דרך הלימוד באותה תקופה. לא מצאנו שריב"ע השתמש לגבי נוסח התלמוד בכתובי-יד. אבל מצאנו אצלו שימוש בכתובי-יד לגבי מקורות מאוחרים יותר, כגון תשובות ר"י מיגש,³⁹ תשובות הרשב"ש⁴⁰ ותשובות חכמי דורו.⁴¹ כן הביא מספר אורחות חיים.⁴² בכל המקרים הללו אין הוא מוסיף את הציון כתובי-יד. רק במקום אחד כתב: 'מצאתי בגליון

30 דף יב ע"א. ובדומה לזה בדף מט ע"א: 'ומזה תבין ותשכיל לספיקות אפשר שיקרו בימים בענינים דקים כאלו'. וביתר בירור בדף נג ע"ב: 'וממה שכתבתי בזה ישמע חכם ויוסף לקח כי דברי תורה כפטיש מתחלק לכמה נצוצות א"א להעלות כל הפרטים על ספר וכתבתי עיקר כל שרשי דיני הלכות אלו אשר מהם תצא תורה לכל מה שיצטרך לו האדם'. זו גם הסיבה שאין ריב"ע מאריך בענינים שאינם נוגעים לדינא, 'ולהיות דין הפרדכת אינו מצוי קצתני בו' — דף יט ע"א.

31 דף יא ע"ד.

32 כך לדוגמה כותב ריב"ע בדף יג ע"ג: 'ידעתי כי המעיין בתשובות הרב בנימין זאב ירצה לדקדק בלשונו. . . ואל יקשה המעיין ממנו לדברינו כי הוא לא חילק בסברות ובדקדוקים שכתבנו'.

33 ט ע"א: ויפה חילק, שם: 'והוא חילוק נאה', יא ע"ד: 'ונראה שהחילוק בין הענינים הוא חילוק רב', ועוד רבים כאלה.

34 ח סע"א: ואין לדקדק, יב ע"א: 'הרואה מדקדק דברי', ועוד.

35 ט ע"ג וע"ד ועוד.

36 ט ע"א.

37 יב ע"ב.

38 חלק ראשון שער א' הערה 57, שם שער שני הערה 94, חלק ב שער ג הערה 33.

39 יח ע"ב.

40 לו ע"ב.

41 תשובת ר"י פורמון — מב ע"ב, מג ע"ב, תשובת המבי"ט — מב ע"ג.

42 כז ע"ב, נח ע"ב.

אחד קדוש מדבר מראות אלי' שמצא בס' החסידים מכתבת יד⁴³, אלא שנראה ברור כי התוספת 'מכתבת יד' אינה דברי ריב"ע, אלא דברי הכותב שכתב בגליון הספר כי מצא כן בכתוב-יד⁴⁴.

ריב"ע מרבה להשתמש גם במקורות אשכנזיים, כגון: מרדכי, אגודה, שו"ת מהרי"ן, שו"ת תרומת הדשן, והדבר מצוי. הוא נזקק גם לנימוקי ר' מנחם ממריזבורק, דבר שכמעט אינו מצוי אצל שאר הפוסקים.⁴⁵ בדרך אגב מלמדנו ריב"ע על 'טיבו' של ספר הנמוקים: 'הנה הרב הנזכר כתב בנמוקיו דינים אלו אשר כפי הנראה דבריו לקוטות מתשובות הגדולים דין זה שהוא קצור מתשובות ר"מ שכתבתי'.⁴⁶ וגם למדנו ממנו כי 'גדול אחד' המובא בתרומת הדשן הוא ר"מ ממירזבורק.⁴⁷

חשיבות הספר והשימוש בו במשך הדורות

כבר בימי ריב"ע נודעה חשיבותו שלספר. תלמידו ר' שבתי יונה, יאמר על הספר: 'הרב מורי כמוה'ר יוסף ן' עזרא אשר האיר עיני המעינים בדיני המסים [ב]ספרו הנכבד משא מלך'.⁴⁸ ואם תאמר שמא התלמיד קרוב הוא אצל רבו, יבוא המאסף הגדול, ר"ח בנבנשת ויעיד על כך. בספרו כנסת הגדולה חושן משפט סימן קסג משוקע בו רוב הס' משא מלך וכמעט בכל סעיף מביא המחבר מדבריו. בחלק ניכר לפנינו העתיק בלבד, ובחלק נמצא גם דיונים בדבריו, אם מדברי ר"ח בנבנשת עצמו או הפניות לחכמים שדנו בדבריו. כבר קבע בעל כנסת הגדולה: 'זמ"מ כבר הורה זקן משא מלך והוא עמוד חזק להשען עליו'.⁴⁹ ואכן מעת פירסום משא מלך ואילך, דומה שכל חכם הדן בענייני מיסים נזקק לספר זה ומתיחס אליו. צא ובדוק במאסף הגדול השני, שחי כמאה שנה לאחר הראשון, הלוא הוא ר' מרדכי ב"ר שמעון בספרו מטה שמעון (שאלוניקי תקמ"ז). אין ר' מרדכי מעתיק מדברי משא מלך, שהרי נמצא כן לפניו בכנה"ג, אולם אף כאן כמעט בכל סעיף וסעיף יש התייחסות נרחבת לדבריו בהפניות מרובות לספרות רבה של שו"ת. כפי שכתבנו לעיל יש בספר משא מלך פרק מיוחד על ענייני מנהג. גם כאן העתיק בעל כנסת הגדולה לספרו חלק ניכר מפרק זה. בחושן משפט סימן רא בהגהב"י העתיק את מנהגי ממון, וביורה דעה סימן ריד בהגה"ט הביא את כל מנהגי איסור.

43 לח ע"ב.

44 בספרו 'עצמות יוסף' לדף ה ע"א תד"ה שכן כתב: 'ומצאתי כתוב בכתבת יד דרך על דבור זה'. ניתן לפרש כי מצא כתוב כן בגליון, ולא היתה כוונתו לומר שמצא הכל בכתבת-יד. אמנם מציאנו, שם בדף יג ע"א תד"ה אלא שכתב: 'וראיתי כתוב בגליון בדבור זה', ונמצא שהבדיל בין כתיבה בגליון לכתבת-יד. ברם, נראה לי כי בדרך כלל לא ציין לכתבת-יד, וכפי שכתבתי בפנים.

45 ראה י' זימר, ר' מנחם ממירזבורק ונמוקיו, סיני, עח, תשל"ו, עמ' עה והלאה ובמיוחד עמ' פא. וראה גם דבריו בסיני פ, תשל"ז, הערה למאמרי וכו' עמ' צד.

46 דף כה ע"ב, והעיר על כך זימר הנ"ל.

47 ראה דף כו סע"ד, ל רע"ב, וכן כתב זימר הנ"ל עמ' עט מנפשיה. בתשובות 'חכם צבי' סימן קכד (הביא דבריו יד מלאכי' כללי שאר המחברים והמפרשים אות לב) זיתה ב'גדול אחד' את המהרי"ל, וזו כנראה טעות.

48 שי למורא, סימן מת, דף נג ע"ד.

49 חושן משפט סימן קסג הגהב"י אות רכט.

כיון שמשא מלך גדפס, כאמור, בשנת שס"א ומאז לא גדפס שנית, הפך הספר להיות בלתי מצוי. חכמים הנזקקים לו אינם יכולים למוצאו. נראה שזו הסיבה שיש בידינו כמה כתובייד של הספר, ואף כתובייד של קיצור הדינים שבספר. אלא שדווקא תופעה זו אומרת דורשני. היינו, מה טעם ספר גדרש אינו מודפס שנית. ניתן לשער כי העובדה שהספר 'צננס' ברובו הגדול לכנסת הגדולה גרמה לכך שספר זה היווה לו מעין תחליף. הרבנים השתמשו, איפוא, בספר כנסת הגדולה, ולא חיזרו יותר אחר משא מלך. ברי הדבר שלחלק מרבני האחרונים שימש כנסת הגדולה כמקור לכל מובאותיהם, עובדה שיכולה לגרום כמובן לטעויות.⁵⁰ הספר משוקע גם בס' 'פחד יצחק' לר' יצחק לאמפורנטי. בערך מיסים העתיק ממנו קטעים שלימים.⁵¹ וכן בערך מנהג ממון, דף קמא ע"ד: 'מנהג ממון בעל משא מלך בסוף ספרו השריש לו שרשים השורש הראשון כל מנהג שיתוקן מבני העיר' וכו', והוא הולך ומעתיק את כל קיצורי הדינים בעניין זה.⁵² בדומה לזה העתיק ממנו גם בערכים נוספים.⁵³ עם זאת מצאנו כי רבנים מתאוננים שלא הגיע לידם.⁵⁴ שאלות נוספות הן מה טעם לא השתמשו רבני האשכנזים בספרנו ומדוע לא חיברו ספר מעין זה.⁵⁵ הרי גם בתשובותיהם הם נזקקים להשיב על ענייני מיסים, וסביר היה לראותם

50 תופעה ידועה היא כי ה'מגן אברהם' משתמש הרבה בציטוטי כנסת הגדולה ולעתים יש בזה שלא מן הדיוק. כאן כדאי לציין גם כי במטה שמעון סימן קסג הגהב"י אות רכה העיר כי ר"ד פאירדו בתשובותיו 'מכתם לדוד' לא ראה את משא מלך ודן בדבריו (שלא כהלכה) רק עפ"י המובא בכנסת הגדולה. וראה במבוא לשרית ריב"ע עמ' 16, 18.

51 ראה למשל דף קנד סע"ב שהעתיק ממנו את חלק ג ש"ב (את קצורי הדינים) וכן בערכים נוספים. מעניין לציין כי בדף קנד ע"א בערך מיסים וכתובה העתיק את חלק ד מ"ז: ראובן שמת... וכבר כתבתי זה במשפט השמיני מהחלק השלישי בשער ב. היינו הוא העתיק את דברי ריב"ע במילואם אף עם מראה המקום, וכאילו הם דברי עצמו.

52 גם כאן העתיק עם ציוני משא מלך, שהרי העתיק שם: 'בספר גופי הלכות שעשיתי סימן (לאחר המילה סימן יש ריוח של כשתי אותיות. החלל נמצא בפחד יצחק כיון שגם במשא מלך עצמו חסר הציון, ראה לקמן עמ' רנה). צא וראה עד כמה העתיק ר"י לאמפורנטי בדיקנות. 53 חכמי הדורות הסתמכו על העתקותיו של פחד יצחק. הבה נראה דוגמה אחת. ר' יצחק שמעלקי בספרו שו"ת 'בית יצחק', יורה דעה סימן פת אות ג הביא ממנהג' איסור מתוך פחד יצחק, אבל הם למעשה דברי משא מלך. מאידך מצאנו דוגמה אחרת הפוכה לזו. רח"ח מדיני בספרו 'שדי חמד' (כללים, מערכת מ, כלל לח, דף קלו ע"ד), כתב כי ספר פחד יצחק אינו מצוי אצלו. יותר מאוחר השיגו ובדף קלט ע"א מעתיק ממנו קטע בנתיק: 'וגם פחד יצחק אות מב הוא יקר המציאות לכן נכון בעיני להעתיק דב"ק במילואם'.

54 רח"ד חזן בספרו נדיב לב (חור"מ סימן סו, דף קיו ע"ג) מתאונן כי הספר אינו נמצא ועל כן אינו יכול לראות דבריו. כך גם בשדי חמד מערכת מ (כלל לח, דף קכו ע"ג): 'וספר משא מלך אין אצלי לעיין בדב"ק. מעניין שבתקופה קדומה, קרוב לרבינו, כתב ר' מאיר מלמד בספרו 'משפט צדק', חלק ג, שאלוניקי תקנ"ז (גדפס כמאה וחמישים שנה לאחר פטירתו), סי' סג, דף קנ סע"ב: 'והנה בעניותי אין ס' המרדכי נמצא אתי רק ראיתי מ"ש הריב"ע שלקחתיו בהשאלה'. לא נראה סביר שלר' מאיר לא היה ספרו של רבינו, באשר הוא מתייחס אליו פעמים רבות בספריו, וגם חי סמוך לזמנו. אכן, רוב התשובות שכתב ר' מאיר בחלק זה של ספרו, נכתבו בחסרון ספרים רבים, כמוכח למעיין בתשובות. הוא מתאונן על כך פעמים רבות מאד, וסיבת הדבר, כעולה מדבריו, היא משום שגלה ממקומו ומספריו עקב מגיפות ושאר פורעניות. 55 על-פי מאגר הנתונים בפרויקט השו"ת באוניברסיטת ברא"ל לא נזכר משא מלך בשו"ת חוות יאיר, נודע ביהודה, חתם סופר, שבות יעקב, האלף לך שלמה, ועוד. לבד ראה זה מצאתי כי הוא נזכר בדברי חיים, לר' חיים מצאנז, חלק ב, חושן משפט, סימן נח, סא.

משתמשים בו. כמובן ניתן לומר, בפשטות, כי הספר לא הגיע אליהם. אפשר גם להשיב שנתפס כמיצג מסורת ספרדית ואין הוא יכול לפרנס את קהילות אשכנז.⁵⁶ ובאשר לשאלה השניה, ריב"ע הדגיש כי ספרו נועד למעיינים שידעו ויסיקו מסקנות מתוך הספר. לכאורה שורת הדין נותנת כי ספר הלכה יכתב כדי לאפשר לכל אדם להתמצא בו בקלות, ומבלי טורח וחיפוש והסקת דבר מתוך דבר. כך מצאנו, למשל, בספרי שחיטה וניקור שרובם ספרים שנועדו למעשה. נראה שכתביהם למעיינים באה משום שבקהילות המזרח לא נגבה המס על-ידי רשות יהודית מרכזית. גם צורת הגבייה לא היתה אחידה, אלא שונה ממקום למקום.⁵⁷ נמצא כי בהתעורר בעיית מס בעיר מסוימת, רב העיר היה צריך לפתור בכוחות עצמו. כדי לעזור לו לעמוד במשימה זו כתב ריב"ע את ספרו. עולה כי הספר נועד לרבנים המתמודדים עם בעיות שונות בענייני מיסוי. נראה כי בקהילה האשכנזית היו פני הדברים שונים. שם היתה רשות מרכזית שקבעה את גובה המס, והקהילות היו צריכות לפרוע אותו עבורן. רשות זו יצגה אותן כלפי השלטון. כמובן כל זאת בגוסף על המס הפנימי של כל קהילה.⁵⁸ נמצא כי לרב המקומי אין נגיעה בענין הערכת המס וכד', והדבר אינו בסמכותו. מובן מאליו שאין לו צורך בספר הדן בנושא זה. בתקופת מאוחרת יותר נגבה המס בידי השלטון מכל התושבים יחד, ללא הבדל לאום ואזרחות, ואז כמובן גם אין מקום לספר העוסק בענייני מיסים.

הספר חשוב לא רק עקב היותו הספר ההלכתי המקיף ביותר, על ענייני מיסים, אלא חשיבותו רבה גם לחקר השיפוט העברי בקהילות ישראל,⁵⁹ וגם לחקר ההיסטורי של הקהילות. הספר מרכז בתוכו עובדות חשובות אודות שאלוניקי באופן מיוחד, ואודות הנעשה באימפריה העות'מאנית באופן כללי.⁶⁰ אין לך מחקר בתחום האמור שלא יודקק לספר זה, אם במעט ואם בהרבה.

56 רק לשם דוגמה נביא את דברי החתם סופר בתשובתו חושן משפט סימן קכה: 'הנה מנהגי עשיית הערך והשומא נחלק לב' מנהגי' הספרדיי' הראשונים רובם בתשובותיהם נראה מנהגם... ואמנם רוב קהילות אשכנזים נוהגים ע"פ ד"ת... ומ"מ ממנהג הקהילות והסכמת האחרונים... ואמנם יש קהילות ופסד"מ מכללם'. אנו רואים, איפוא, כי בראשונה הבדיל בין האשכנזים לספרדים ואח"כ הביא את מנהג הקהילות.

57 ראה י' הקר, 'הרבנות הראשית' באימפריה העות'מאנית במאות הט"ו והט"ז, ציון, מט, תשד"מ, עמ' 235-236 והערות 46, 47 שם.

58 ראה פנקס ועד ארבע ארצות מאת ישראל היילפרין, ירושלים, תש"ה, מבוא, עמ' כד. היילפרין הביא שם דעות החוקרים שיסוד ועד ארבע ארצות קשור לעניין מס הגולגולת. אמנם הוא דחה את דעתם, אבל אף לדבריו הדבר אינו מוכרע סופית, וראה גם במפתח בערך מס. ההבדל בין הקהילה האשכנזית לקהילה הספרדית בענין המיסוי העלה עמי ידידי מר אלימלך וסטרייך ונראה בעיני.

59 לשם דוגמה, אם נעיין בספרו של מנחם אלון, The principles of Jewish Law, 1975 בערך Taxation, נראה כי רובו ככולו מיוסד על משא מלך.

60 ראה ע' שוחט, ענייני מסים והנהגות צבור בקהילות יוון במאה הט"ז, ספונות יא (תשל"א-ה), עמ' רצט ואילך, ובהערה 1 ספרות רחבה. תוספת לדבריו ימצא המעיין במאמרו של יוסף הקר, אין פורענות באה לעולם אלא בשביל עמי הארץ, תשלום מס הג'זייה על-ידי חכמים בארץ ישראל במאה השש-עשרה, שלם, ד, תשמ"ד, עמ' 36 ואילך וראה הערות 2, 3 ועוד. ראה גם A. Shmuelevitz, The Jews of the Ottoman empire in the late fifteenth and the sixteenth centuries, Lieden, 1984, pp. 82-127.

הדפוס וכתובי־יד של הספר

הספר נדפס בשאלוניקי, דפוס בת שבע, והיתה התחלת המלאכה ביום ר"ח חשון שנת השס"א. הספר נדפס באותיות רש"י, בחלקן שבורות ובלתי ברורות. בספר מצויות גם טעויות רבות, שגם הקורא בספר מקופיא יבחין בהן בנקל. אלו טעויות בשל הדומות, שיכול אותיות וכדומה. יש טעויות שניתן להרגיש בהן רק אם משוים את המצוטט בספר עם המקור. כאן קשה לדעת האם אלו טעויות דפוס 'רגילות', או שכתוב־היד היתה קריאתו קשה. ידועים כיום ששה כתובי־יד של הספר, ואלו הם:

1. כ"י קמברידג' Oo.6.68 (ס' 16283). כתוב בכתובה איטלקית, ללא קולפון וללא פרטים מזהים אחרים. שער זהה לנדפס בהשמטת שלוש השורות התחתונות שבשער שבהן תאריך ומקום ההדפסה. בכתוב־היד יש ציונים לדפי הדפוס, מתחילתו ועד סופו. במבט ראשון דומה הדבר שכתוב־היד הועתק מהדפוס ולכן נרשמה ההשוואה לנדפס. ברם בדיקת כתוב־היד מראה כי יש בו עדיפות על הנדפס בכל הנקודות שמנינו לעיל. נמצא כי כתוב־היד נכתב לפני הדפוס, אח"כ עבר עליו מאן דהוא, והשווה את דפיו לדפי הספר הנדפס. ההשוואה עם הנדפס געשתה על ידי הסופר, או מישהו אחר, לא רק ביחס לדפי הספר אלא, לעתים, גם ביחס לנוסחאות. היינו, לעתים נמצאת הערה בגיליון כי בספר הנדפס יש נוסח שונה. יש וציין לנוסח הדפוס ותו לא, ויש שקבע גם עמדה והחליט מהו הנוסח הנכון. על כל פנים ההערות מסוג זה מעטות הן. כמו כן נמצאו הערות בגיליון המפנות לספרות שו"ת מאוחרת לנדפס. השוואה בין כתב היד לנדפס מגלה כי כמות הטעויות בנדפס היא רבה מאד. משום כך החלטתי להדפיס את הספר על פי כתוב־יד זה. בתחילה חשבתי לתת לפני המעיין גם את נוסח הדפוס, אולם מאחר שהחילופים הם רבים מאד, לא מצאתי בזה כל טעם. למרות האמור ציינתי לחילופי נוסח בתחילת הספר במשך כמה דפים כדי שהמעיין יוכל להתרשם עד כמה רבים השינויים בין כתוב־היד לנדפס.⁶¹ נמצא שניתן לומר כי פנים חדשות באו לכאן, ולפנינו למעשה מהדורה חדשה. לעיתים רחוקות העדפתי את הנדפס ולא מצאתי לנכון לציין זאת אלא אם כן היה בזה צורך. יש להניח כי המחבר כתב בכתובה מזרחית, ואם כן לפנינו העתקה מן המקור, או מכתוב־יד שהועתק מן המקור.

2. כ"י לונדון 147 (ס' 4808). שער כתוב־היד זהה לנדפס, ואף הטעויות זהות. נמצא כי כתוב־יד זה הועתק מהדפוס.

3. כ"י מוסקבה-גינזבורג 475 (ס' 27980). קשה לקריאה. השער כמות הנדפס וכן נמצאו בו טעויות זהות. נמצא כי אף הוא הועתק מן הנדפס.

4. כ"י מנטובה 72 (ס' 857). בראשו נכתב: 'קרבן מנחה, הובא במחתה, עבודת מתנה בלב שלם נתונה, לתלמוד תורה, עליו תופע נהרה, מאת כמה"ר פנחס הכהן יצ"ו, הועתק במצותו מן הדפוס והוגה בעיון נמרץ והיתה השלמתו ביום ער"ח שבט שנת התקל'.

5. כ"י קופנהאגן הקהילה היהודית 36 (ס' 10325). שער כ"י זהה לדפוס, אלא שנוסף בו

61 כן הערתי לעתים על נוסח הדפוס, במקומות שנראו לי חשובים. ראה ח"ב הערה 17, ממנה היה עולה, לכאורה, כי רבינו טעה בהעתקת המקור. וראה גם בנעילת שערים הערה 32, שם העירו האחרונים על טעות סופר בדברי ריב"ע שהיא בעלת משמעות הלכתית.

גם מקום הכתיבה שלא הצלחתי לקוראו. לאחר מכן נכתב: 'לכבוד אמ"ר (= אדוננו מורנו ורבנו) נ"י ע"ה פ"ה כש"ת (= גר ישראל עמוד הימני פטיש החזק כבוד שם תפארתו) כמזהר"ר שמעון נר"ו יאיר כאור צח אב"ד במדינות שוואר וואלב יע"א⁶².

6. כ"י קויפמן 115A (ס' 4199). נקנה מרח"מ הורוויץ (כפי שכתוב בראש כתוב-היד). כן כתוב שם: 'אי"ש ג"ר אנכי בארץ⁶³. עוד נכתב שם: 'קצור מספר משא מלך אשר חבר... הועתק ממפתחות הספר הנו' עצמו'. לפנינו א"כ כתוב-יד המכיל את קיצורו של משא מלך שנעשה עפ"י הקצור שמופיע בספר עצמו. הכותרות לקיצורי הדינים נלקחו לעיתים מהספר עצמו, ולעיתים ניתנו כותרות חדשות.

למלאכת הההדרה

כיוון שנוחיות המעיין עמדה לעינינו, לא מצאנו לנכון להיצמד לכתוב-יד קמברידג' בצורה מוחלטת בעניין קיצורים וחלוקת הקטעים. משום כך נפתחו וגפשו בדרך כלל רוב הקיצורים והושארו רק אלו השכיחים ביותר. הוא הדין לעניין ראשי-תיבות. בחלוקת הקטעים הלכנו בדרך כלל אחר החלוקה שבדפוס כיון שהיא נוחה יותר ומפורטת יותר. בפיסוק לא הלכנו לא לפי כתוב-היד ולא לפי הנדפס, כי רצינו שהפיסוק יהיה רב יותר לנוחיות המעיין. היות וחכמי הדורות מציינים, לעיתים, לפי דפי הדפוס, נרשם גם המניין הישן. אכן יש לדעת כי כל עמוד בדפוס מחולק לשתי עמודות, אבל כאן ציינתי רק לעמודים, ודלגתי, אפוא, על הציון לעמודה ב ועמודה ד. המקורות נרשמו פעמים בגוף הספר, במיוחד במקרים שריב"ע ציין בעצמו לחלק מהמקור. הללו הוקפו בסוגרים עגולות, ואילו המקורות שמדי ריב"ע ללא כל סוגרים. יש לדעת כי ריב"ע מציין לדפוסים שאינם נמצאים היום. במשך הזמן שינו המדפיסים את סימני התשובות, ומשום כך ניתנו בהערות הפניות לפי המצוי בפנינו כיום. הדבר בולט במיוחד בשו"ת הרשד"ם. בדפוס ראשון נדפסו התשובות בסדר מסויים. בדפוס שני סודרו התשובות בצורה שונה לחלוטין ועפ"י סדר השולחן ערוך. ריב"ע השתמש בדרך כלל בדפוס ראשון, ולעיתים גם בדפוס השני.⁶⁴

כאמור לעיל, מצוייות בגיליון כתוב-היד הפניות לספרות השו"ת. אין מן הצורך לומר כי כללנו הערות אלו בהערותינו. אף אנו הוספנו הערות מסוג זה. בעיקר הפנינו את המעיין לציוניו של בעל כנסת הגדולה ושל בעל מטה שמעון שהזכרנום לעיל. לא מצאנו לנכון להאריך בכך, באשר יש דיונים כמעט בכל עניין הנזכר בספר משא מלך, וכמעט שאין לדבר סוף. ציינו בעיקר לחכמים שדנו בדברי משא מלך עצמם באופן ישיר ולא בנושא עצמו.

62 יודעי דבר השיבוני כי אזור בשם זה אינו ידוע להם. אולי הכוונה לשווארצוואלד אלא שהם אינם יודעים על חכם בשם זה שם.

63 הכוונה ל' אברהם יוסף שלמה גראציאני ממודינה, אספן מפורסם במאה השבע-עשרה.

64 הוא עצמו מודיע במפתחות שעשה לספר (בערך רשד"ם): 'לא נמצאו בעת המלאכה התשובות הנדפסות על סדר הטור ובתוך הספר באו לידי ולכך לפעמים רמזו חלק א' וב' ולפעמים רמזו בתשובות השייכות לטור פ' למען ירוץ הקורא למצוא את המבוקש'. במקום אחר, בדף טו סע"א ציין לשני הדפוסים. וכבר נתקשה בכגון זה ר' משה ישראל כמצוין בחלק ג' הערה 85.

ספר

משא מלך

יסדו הכינו וגם חקרו החכם השלם סיני ועוקר הרים
כמה"ר יוסף ן' עזרא נר"ו

והוא חלק זוית מספר גדול אשר המחבר נר"ו עסוק בו קראו ראש יוסף
כאשר יראה הרואה בהקדמתו. מדבר בדיני המסים והארנוניות ובכל
דבר אשר מתקיימת דתנו בין האומות, כיצד יהיה סדר הפרעון וכמה
יהיה בעיר ויהיה כאנשי העיר וממי יפרע וכל דבר התלוי בזה, וכל דיני
עריכת הק"ק הן לפי הדין הן לפי המנהג, ואם יקבלו עדים מאנשי הקהל
וכל המסתעף בזה. ולהיות שדיני המסים תלויים במנהג יבאר בנעילת
שערים דיני המנהגים ביאור מספיק בין במנהגי האיסור בין במנהגי
הממון בחקירות יקרות ובשרשים נפלאים לא נשמע כמוהו חבור מתוקן
בעיון ובפלפול דבר דבור על אופניו קטן הכמות ורב האיכות. ולזכות
את הרבים הוסיף המחבר נר"ו קונטריס בסוף החבור לקצר כל הדינים
אשר באו באורך בחבור הזה והיה כל מבקש דין פסוק מאלו הדינים
ימצאנו הכל יפה ברור ומתוקן באופן שכל איש ואיש לפי שכלו ימצא בו
דבר טוב כחכם כותיק כל איש ישראל יטעמו מנופת צופים בע"ה.

הוגה על ידי תלמידי המחבר נר"ו.

היתה התחלת המלאכה ביום ר"ח חשון שנת השס"א.

נדפס בדפוס החכם הנבון ה"ר מתתיה יצ"ו מגזע בת שבע
ע"י שני בניו כמר אברהם וכמר יוסף אברהם יצ"ו.

[נוסח השער על-פי הדפוס]

זה השער ל"ז

ספר משא מלך

יכרו הכינו וגם חקרו החכם השלם מינו ועוקר
הרים כמה ר' יוסף עזרא נר' והוא חלק זוית מבפר
גדול אשר המחבר נר' עקנו בו קראו ראש יוסף בלש
יראה הרהרה בהקדמותו : מורכב בדיומי המס' ו
והארזות ובכל דבר אשר מתקיים דתבו בין האומות
כינר יהיה קדר הפרעון וכמה יהיה בעיר ויהי בלש
העיר והמין יפרע וכל דבר התלוי בזה וכל דיני עריכת
הק' הן לפי הדין הן לפי המנהג : ואם יקבלו עדים
מאנשי הקהל וכל המסתעף בזה : ולזהו שדיני
המס' תלויים במנהג : יבאר כנעילת שערם דיני
המנהג : כיאור מספיק בין במנהגי האיסור בין במנהגי
המזון בסקירות יקרות : וכשרשים בפלחים לא נשמע
כמהו חבור מתוקן כעיון ובפלפול דב' דבור על אוכז
קטן הכמות ורב האכזות : ולזהו את הדברים הוסף
המחבר נר' ק' יעצרים נסוף החבור לקצר כל הדינים
אשר בלאו באורך בחבור הזה והיה כל מהק' דין מסוף
מאלו הדינים ימצאם הכל יפה ברור ומתוקן : בא פן
שכל איש ואיש שכלו ימצא בו דבר טוב : בחכם
כוותיק כל איש ישראל יטעמו מכות נופים בעה' :
הנה על ידי תלמידיו המחבר נר' :

היתה התחלת התלמוד ביום ר"ח חשון שנת ה'תק"א *

נרפכ בדפוס החכם הנכבד ה'ר' מתתיהו ז"ל מנזר דת
שבע על שמי בניו כמר אברהם וכמר יוסף אברהם ז"ל

אמר הצעיר יוסף בן לאדוני אבי ישיש ונבון כה"ר יצחק אבן עזרא זלה"ה: במה אקדם ה' איכף לאלהי מרום כאגמון ראשי, ולשוני כחרב חדה להודות להלל לאל חי על כל הטובות אשר גמל כרחמיו וכרוב חסדיו עם ברואיו מעשה ידיו אשר אמר ויהי הכינם וגם חקרים שם לכל אחד חקו בדעתם וצביונם ומלאו פני תבל גדולים מעשה ה'. ולמאוחר היצירה השרישו שרש פורה ראש לכל הנמצאים באיכות ומהות ויצוהו להטיב לו באחריתו ולהורות נתן בלבו עץ הדעת אשר בו ידע וישכיל¹ שתים זו ישמע ובעיניו יראה כוין פתיחן ליה למאוס ברע ובחור בטוב וברצונו המוחלט יבחר החיים מן המות, ותורה שם בישראל לא שיקות מהם די השיב לו רק להועילם כאב את בן ירצה. נתנה למורשה לנו ולבנינו עד עולם אשר בה חיי רוחנו ונשמתנו להשקות לנו מנחל עדניו והנה מן היום אשר הגלות החל הזל חיל כילודה החל לפעם בפעם חכמת חכמינו הלכה הלך וחסור ואמרת אלוה צרופה היתה למרמס סחוב² והשלך ומעי מפלה עד אין דן דיננו למזור ואיש יאזור מתניו לידע ולהשכיל³ מן מוצא דבר דבור על אפניו, לא נשאר לנו דין ברור מבלי מחלוקת. והאדם יראה לעינים בדינים אשר גופי התורה תלויה בהם נפל בהם המחלוקות הגדולות אשר ראו עינינו הספרי' מלאים מהם וכמה ספרים מהגבורים אשר מעולם אנשי השם אשר אמרנו בצלם נחיה נאבדו מרוב הצרות אשר בכל דור ודור לולי ה' צבאות הותיר לנו מעט מהרבה אשר במ נחיה מאבינו שבשמים זרע אמת. והנה מימים היה האיש אשר ישאל לדבר ההלכה עד האלהים יביא דבר מבוקשו והיה צריך הדין לתור לו עידן ועידנין לחפש חיפוש מחיפוש במטמונים ממינים שונים בספרים אין קץ עד יגיע אל מבוקשו ואולי הספר אשר היה צורך בו ולמבוקשו לא היה נמצא אצלו והיה צריך למשש במקום אחר כאשר ימשש העור באפלה.

וכאשר הופיע ה' בארץ הצבי המאור הגדול המושל בכל עת ובכל רגע הרב הגדול מזהר"י קארו זלה"ה, הכין תבל בחכמתו קבץ כל הסברות הנמצאות בספרים מפורים והולכים בביתו בנאה ביסודות דתיות ובבנייני העיון קראו בית יוסף לא נשמע כמוהו חיבור מבואר בעיון נמרץ. נחה שקטה כל הארץ כולם חכמים מחוכמים כאשר ישוטטו לבקש את דבר ה' ימצאו בו כל תאותם ורצונם אך אמנה להיות כי המלאכה היתה רבה וגדולה אשר לא

* בעמודים הראשונים אציין גם לגוסס הדפוס (בקיצור: ד), כדי שהמעין יווכח
1 ד: וישכל.
2 ד: סחוב.
3 ד: ולהשכל.
עד כמה הוא משובש.

יכילנה העיון⁴ יש בדיני' מבוכות רבות וספקות עצומות אשר הרב זלה"ה לא הזכיר כלל בהם וצריך נגר ובר נגר לידע ולהשכל הסברות על בוריין ולהבין דבריהם על תילם וכמה פעמים נמצא בדברי הפוסקים שגראה שכלם שוים לטובה והמעמיק בעיון גדול ובעומק בדבריהם יראה שיש ביניהם חילוף רב והעיקר בדיני ממונות הוא לידע חלוף הסברות כי כן הסכימו חכמינו וכלל מסור בידינו כי גדול כח המוחזק בדיני הממונו' ואם לא נדע דבר זה נמצא מחייב את הזכאי ומוכה את החייב.

נתתי את לבי לדעת ולתור בחכמה להעמיק בספרי הפוסקים בעיון נמרץ עד מקום שידי מגעת ולא בחשבי שאני כדאי והגון כי מכיר אני שפל ערכי ומיעוט מצבי פתי בל ידע מה עפר מן האדמה להבל דמה ולא ידעתי חכמה ודעת קדושים אך כפי מה שלמדתי מרבותי לא עצרתי כח ובעזר האל התאפקתי להעמיק העיון כפי מה שיד שכלי הקצר מגעת וראיתי להחיות את נפשי לישא וליתן בספרי הפוסקים טוב מבנים ומבנות לעסוק בדיני ממונות. והתחלתי מן המאוחר אל הקודם להיותי בימי הנעורים להיות חשן המשפט על לבי לרצון לפני קוני ויגעתי עד בלי די כאשר כח שכלי הקצר הגיע ויגעתי ברוב הלכות ה' בעל הטורים מח"ה ועליתים על ספר בדיו וקראתי שמו ר א ש י ו ס פ אשר יצא מראשי וכחי ועוצם ידי.

ויהי כי עליתי במרום קיצו בה' שותפים בקרקע בסי' קס"ג ראיתי באותו הסימן שהרב בעל הטורים הזכיר קצת מדיני המסים וארגוניות וכפי מה שרמזו ה' מוהרי"ק זלה"ה רמיוות רבות באלו הדינים ולא הזכיר שום דין מהנ' בספרים היה כל מבקש דין אחד מדיני המסים יהיה עליו לטורח לבקש את מבוקשו אמרתי הנה מה טוב ומה געים לחקור ולדרוש בעניינים אלו וראיתי שדינים אלו מפורשים ומפורדים במקומות רבי המספר אין מקום א' יכילם ולא מקומות רבי המספר אמרתי לקבץ כל הדינים הנמצאים בדינים אלו ועוד חידושים אחרים שחקרתי ודרשתי בעניינים אלו. וראיתי כי אין זה ראוי לסומכו אל פירושי להרב בעל הטורים להיות הדבר נמשך באורך אמרתי לעשותו חיבור נפרד וקצר ירוץ הקור' בהם יהיה לטטפת בעיני הדיין ידע דבר דבור על אפניו וקראתי שמו משא מלך כי הוא מדבר בענייני המשא מהמלכים והשרים⁵ אשר בהם מתקיים דתנו ולהיות ענייני המסים תלויים [ב, ב] במנהג ויש בענין המנהגים ג"כ חילוקים רבים לא נמצאם בספר מיוחד רק כל דין ודין מפורד ומפורד במקומות משונים אמרתי אלקטה נא כל דיני המנהגים ולפרשם ולבררם וללבנם כתלג חיור בחקירות יקרות ובשרשים נפלאים ובסוף החיבור אכתוב קיצור כל הדינים בלשון קצר מבלי שום מחלוקת למען תהיה תורת דינים אלו שגורה⁶ בפי הכל ולפי שכלו ימצא בו האדם דבר טוב כל איש ואיש לפי דעתו כי כן דרכי בחיבורי הגדול שעשיתי על בעל הטורים לירד אל פסק ההלכה ולכתוב אחרי כל פסקי הדיני' כדי שידע המעיין בגקלה כל מה שיש בכל דין ודין אם הוא מוסכם או יש מחלוקת בו וידין ממנו בנקלה דין אמת לאמיתו מבלי שיצטרך בספר אחר. וחלקתי חיבורי זה הקטן לשבעה חלקים ובכל חלק וחלק שמתו בו דיניו השייכים באותו

חלק מבלי שיצטרף לגבולו שום דין מהחלק האחר וחילקתי כל חלק וחלק לשערים ומשפטים ישרים עשיתי משפטים ודינים במקומות משונים כפי הצורך בכל מקום ומקום ומהאל בשמים אשאלה ממנו עזר יהיה בעזרי אל אכשל בדבר הלכה אוי"ר. ולמען ימצא המעיין בספ' הזה המבוקש לו בנקלה ראיתי לסדר מפתחות מפותחות חלק בחלק יבאו בשערי בנקלה עם המשפטים והדינים שיש בכל חלק וחלק גם מפתחות לידע כל לשון ולשון שיש בו עיון למען ימצאהו המעיין בנקלה וזה החלי וה' אלי יעזור לי.

כללות החיבור יש בו שבעה חלקים:

החלק הראשון במאי דשייכים בני העיר זה עם זה ותועלתם במי שיקרא בן עירם ויבואו בו שערים ומשפטים ודינים.

החלק השני בפיטור שפוטר השר ליחיד והדינים שיש למלך עם בני המדינה ודין עלילות השר עליהם איך יהיה אופן התשלומים ויבאו בו ד' שערים ומשפטים איש על דגלו.

החלק השלישי בדיני ממון המחוייב במסים ויתבאר בזה החלק אם הממון נגבה לפי ממון או לפי נפשות ויתבאר ^ז הדבר בשני שערים ובמשפטים ישרים.

החלק הרביעי במחוייבי המס מי ומי הם החייבים במסים שיש מהם שפטורים מצד שהתורה פטרתו ויש מהם שפטורין מצד אומנותם יתבארו דינים אלו במשפט צדק בע"ה.

החלק החמישי בדיני אנשי הקהל זה עם זה בדין כפי הרבים ליחיד ואם במידי דאיכא רווחא להאי ופסידא להאי יכולין אנשי העיר לתקן ודין עריכת הקהלות הקדושו' בזה יתבאר כל זה במשפטים אשר אשים בס"ד.

החלק השישי בספק שיקרה ליחיד עם הרבים ^ח מי הוי המוחזק והתנאים הצריכים להיות הרבים מוחזקים עם היחיד.

החלק השביעי בדין בני הקהל אם פסולים לדון ולהעיד זה לזה יתבאר זה בב' משפטים. בגעילת שערים יתבארו דיני המנהגים באר הטב ויחלק המנהגים בשני סוגים מנהגי איסור ומנהגי ממון ועתה אפרט כל חלק וחלק בפני עצמו ואבא בשערי כל המשפטים השייכים איש על דגלו.

[ג, א] החלק הראשון שערי ב

השער הראשון להודיע כמה יהיה בעיר ויהיה כאנשי העיר כמה יחשב מהם מבלי שיתעכב שם י"ב חדש ומשפטיו ד'.

המשפט הראשון יודיע כמה יהיה בעיר ויהיה כאנשי העיר ואם יש לחלק בין ^ט ירד להשתקע ללא ירד, ודין חילוק בין מס שהוא קבוע למס שאינו קבוע ועיון בדברי הגמק"י והמרדכי בזה.

המשפט השני יבאר דין הבורח מחמת אונס אל עיר אחרת אם ישלם באותו המקום שהלך לשם ואם יש לחלק בין שהה שם י"ב חדש ללא שהה ואם יש לחלק בין מקומות שיש יכולת לבני העיר לעכב על ידם מלבא לאין יכולין.

המשפט השלישי יבאר בו איזה פועל צריך לעשות להיותו¹⁰ נחשב כבן העיר מבלי שידור שם שנים עשר חדש, ויש בו ט' דינים.

הדין הראשון אם קנה בעיר בית דירה אי הוי כאנשי העיר מיד, ואם יש לחלק בין היכא דבאה לו בירושה או במתנה או לקחה בחוב שהיה לו שם.

הדין השני אם שכר בית דירה שם אי אמרינן שכירות נמכר ליומיה, ואם שלח שם מטלטליו אי דמי לקביעות.

הדין הג' אם התנה מתחילה לדור י"ב חדש נחשב כבני העיר מיד, וידקדק על דברי ה' מוהריב"ל, וידקדק שמי שנתחייב לדור כמה שנים בעיר אחר שיכנס לחופה כל שלא נכנס אינו נחשב כבני העיר.

הדין הד' כל שנשא אשה במקום א' אי הוי הוכחא שדעתו להשתקע שם.

הדין הה' הבאים אל עיר חדשה אם נחשבים כאנשי העיר מיד.

הדין הו' כל שעשה עניינים שמגלה דעתו להשתקע בעיר נחש' כבני העיר מיד.

הדין הז' על קהל שעשו¹¹ הסכמה שיחיד הבא מחוץ לעיר יחלק בגורל ויש כמו ה' חדשים שבא ראובן איש וביתו ויצא מהעיר לעסקיו ולא היה שם בזמן ההסכמה, אי הוי בכלל ההסכמה או לא.

הדין ח' אדם שבא לעיר ואשתו עמו אי הוי הוכחא שדעתו להשתקע ודמי לקנה בית דירה ויבאר דהכא הוי דינו בל' יום.

ועוד יבאר אם גלה דעתו לילך אם הוא כבני העיר ואם היתה אשתו מעוברת ויש לה פחד לרכב על הסוס מה הדין נותן, ואם יכולין ראשי הקהל למחות.

הדין הט' אם בתוך הי"ב חדש נפל למשכב ולא היה יכול לצאת מהעיר מה הדין נותן. המשפט הרביעי יודיע כי אם דוקא בדיני המסים בעינן י"ב חדש או שאר מילי דמו למסים וארגוניו' ויבאר שיש לחלק בין דיני המסים למי שהולך למקום אחר וגוהגי' שם איסור שאין הדבר תלוי בזמן אלא בדעתו לחזור ודין ההולך למקום אחר לשכור פועלים, ודין מקום שנהגו לבנו' בגויל דלא דמו למסים. ויבאר דין מי שהלך ממקום שאין חוששי' לסבלונות למקום שחוששים אם נחשב כבני העיר בלי ששהה שם י"ב חדש.

ויבאר אם הבא אל העיר חייב ליישב בתקנתו¹² מיד שנכנס בעיר. ויבאר שהבא אל עיר ועושה נזק להם נחשב מיד כאנשי העיר.

ונתבאר בתוך משפט זה שקהל שהחרימו על דבר א' והלך איש מהם לעיר אחרת חל החרם עליו בכל מקו' שהוא הולך וידקדק בפוסקי' בזה בדקדוק יפה כפי מה שסובל טבע הנושא.

השער השני בתועלות היותו נמנה כבן העיר וסדר הפרעון ודין הבורח מהעיר נשאר בחיוב עמהם ומשפטיו ד

המשפט הראשון יבאר אם הבא מעיר אחרת ועושה ריוח בעיר משלם מיד או צריך

10 ד: היותו.

11 ד: שהסכימו.

12 ד: בתקנו.

להמתין י"ב חדש, ויארץ להביא צדדים וחלוקים בזה עד שיסכים הדין אליבא דהלכתא ותחילוקים שיש ממקום למקום.

המשפט השני מי שבא לעיר דרך אקראי להשכיר עצמו ולהרויח אפילו שהיה משרת לבעל הבית ואוכל משלחנו אם חייב לשלם עמהם.

[ג, ג] המשפט השלישי יש בו חמשה דינים:

הדין הא' מי שיצא מן העיר ואירע מס קודם היציאה.

הדין הב' מי שיצא מהעיר אחרי שהוטל המס ודין מי שברת אחר ההטלה ועיון בדברי מרדכי בזה¹³ בפ"ק דבבא בתרא.

הדין הג' מי שרוצה לעלות לארץ ישראל אם יפרע מס קודם שיצא ועיון בדברי הגהות מרדכי בזה.

הדין הד' מי שנכת' בעודו קטן בפנקס המלך והלך לעיר אחרת ונשא שם אשה כיצד יפרע ועיון בדברי הרא"ש בתשובה.

הדין הה' קהל שהיה להם הסכמה שכל יחיד שיבא בעיר יחלק בגורל ומי שהיה הוא או¹⁴ אביו פורע מס בקהל אחד יחזור שם ולא יחלק בגורל ובא איש אחד שאביו אביו היה פורע בקהל א' יבאר אם נכנס בהסכמה.

המשפט הרביעי הבא מחדש בעיר אם חייב לשלם בחובות שכבר קמו להם ויחלק בין מס מחדש לבלתי¹⁵ מחדש.

ח ל ק ש ב י

בדינים שיש למלך עם בני המדינה ודין עלילות השר להם ושערי ארבעה.

השער הראשון בפטור שפטון השר ומשפטיו ששה.

המשפט הראשון יבאר דין מי שפטר לו השר חלקו אם יחזור לשלם לקהל, ואם פטר לאיש מיוחד קודם שיכבוש המדינה ואחר כך כבשה, ויבאר שיש לחלק במסים בין זמן הפוסקים לזמנינו זה.

המשפט השני מי שהיה פורע בשותפות ועל ידי השר רצה ליפרד מהם ודין הבא לגור מחדש על דעת שלא להשתתף היוכל לעשות כן.

המשפט הג' עיירות שהיו פורעים למלך בשותפות ואחר כך מחל המלך העיירות לבנו אם נשארו בשותפותם. ויבאר דין שותפים רבים שמת אחד מהם, אם ישאר הגשארים בשותפותם ויארץ בזה בדברי ה' ¹⁶ רשד"ם זלה"ה.

המשפט הד' אם נתן המלך העיירות לבנו הגוף מהיום ופירות לאחר מיתה אם ישארו בני עיירות המלך שותפים כאשר בתחלה.

המשפט הה' דין אדם בטל שפטרו המלך מן המס.

המשפט הו' אם פטר המלך בחותמו ממסים וארנוניות, אם חייב לשלם בהוצאות שעושים הקהל.

15 ד: למס שאינו.

16 ד נוסף: מורי.

13 ד: במרדכי.

14 ד חסר: או.

השער השני יבאר שאם בני העיר נהגו לתת מס כל אחד וא' ורצו להשתתף אם יחיד אחד יכול למחות.

השער השלישי בדיני הממשכן לאחד על חבירו ומשפטיו יא.

המשפט הראשון בעיקר דינא דמלכותא שפורע א' בעד חבירו ועיון בדברי הרמב"ם פרק ה' מהלכות גזילה ובדברי הרב בעל הטורים בחורשן משפט סימן שס"ד.

המשפט הב' יבאר שהמלך ממשכן לא' על חבירו ואם בני העיר יכולין לעכב לא' שלא יצא מהעיר.

המשפט הג' מי שפרע בעד חבירו והגיעו מעותיו לידו איך יתפרע מהם, ועיון בתשובות הרא"ש בכלל ה' עם כלל פ"ט.

המשפט הד' מי שנתמשכן מהקהל ונאבד המשכון מיד גאמן הקהל אם חייב לשלם. המשפט הה' מי שהיה לו משכון ביד ראובן וראובן היה חייב במס ותפסו הקהל משכון זה. ויבאר שהנכנס' לבית החיי' במס לתפוס המשכון אינם עוברים משום לא תבא אל ביתו.

המשפט הו' מי שהיה בידו משכון מראובן והתרימו לו הקהל שיוציאנה מידו ונמצא שלא היה חייב אם חייב לשלם לזה המשכון שנתן לקהל ועיון בתשובות הרא"ש כלל לח. המשפט הז' אם הקהל מוכרים קרקע החייב במס.

המשפט הח' מי שפרע מס בעד חבירו אם יוכל להשתעבד בו.

המשפט הט' מי שנתערב לשלם בעד חבירו כשיצא מהעיר אם סלקו לראשון מהחיוב או לא.

המשפט הי' מלך שמכר קרקע ישראל לעשירים בעד המס אם [ד, א] מכרו מכור.

המשפט היא מלך שגרש לאנשי' ועשאן סירגוניש אם משלמים מס שם עמהם.

השער הרביעי בעלילות שהעלילו על מקצתן איך ישתתפו בפרעונות ומשפטיו ד': המשפט הא' אם העלילו לא' מן הקהל אם שותפים כל הקהל ועיון במהר"ם שכתב המרדכי פרק הגזול.

המשפט הב' יבאר אם היו שוחקים בבית א' ובסיבת השחוק אירע עלילה לקהל היש להם טענה על בעל הבית. ואם העלילו לקהל וראובן ושמעון היו חייבים מן הדין וסלקום הקהל אם ישלמו לקהל. ואם סלחו הקהל העלילה ומקצת מהם אומרים שלא היו בהסכמתם. ואם היו כולן שותפים בכל ההוצאות ואם ז' טובי העיר שמינו על הצבור פרעו העלילה מה הדין נותן בזה. ודין מי שהיה גרמ' בדבר זה. ועיון בתשובה להרשב"א שכתב הרב מוהרי"ק זלה"ה בח"מ סימן קס"ג.

המשפט הג' שאין פורעין ההוצאות אלא מי שנוגע בה ואם המלך נתן עיניו בעשירי ישראל, וכתבם לשאר אפיש לעבוד' המלך והוצרכו להוצי' בזה הוצאות' אם ישתתפו הקהל בזה.

המשפט הד' בעלילה שהעלילו למקום אחד ויש חשש סכנה למקומות אחרים אם ישתתפו ג"כ בהוצאות. ועיון בדברי הרב מוהרי" קולון בזה.

חלק שלישי

בממון המחוייב במס מאי זה ממון יהיה ואם נגבה לפי ממון או לפי נפשות ושערי ב: השער הראשון אם ההטלות והגביות הם לפי ממון או לפי נפשות ויש דברים משונים בענין זה ועיין בדברי הרא"ש פ"ק דב"ב בזה. ועיין בדברי המרדכי פ"ק דב"ב בשם ר"מ על ענין שומרי העיר וכו'. ועיין בשכר החזון אם תלוי לפי הממון או לפי הגופים. ואם החזון הגייס שהורסים ושורפים ורצו לבטל הגזירה איך משלמים.

השער השני מאיזה ממון גובין מס ומשפטיו כ:

המשפט הראשון אם ישלם מס מן הקרקעות ודיניו שלשה:

הדין הא אם גובין מס מהקרקעות והשדות והכרמים ומנהג עיר שאלוניקי בזה ועיין בדברי המרדכי פ"ק דב"ב.

הדין הב קרקע שאינו בעיר אם יפרע ממנו.

הדין הג אם משלמים מס מהבתים ועיין בדברי בעת"ה ומרדכי בזה.

המשפט השני אם הממון אינו ברשותו אלא בעיר אחרת אם משלם במקום הזה.

המשפט השלישי אם נותנים מס בממון שאינו מרויח ואם יש לו פקדון ביד אחר אם ישלם. ועשיר שיש לו הון רב ואינו מרויח בכלו וכיצד יעשה שלא ישלם העשיר מכל מה שיש לו.

המשפט הד מי שיש לו פקדון בעיר אחרת אם ישלם ודין משאות העוברות ממקום למקום ונשתחו במקום אחד קצת ימים אם ישלם מס במקום שעוברות דרך שם.

המשפט הה אם ישלם מכל זהב וכסף ואבנים טובות ומרגליות ושפחות וב"ת ומטלטלי שמוש. ודין העוסק להכתיב ספרים ומוכרן לאחרים.

המשפט הו מי שהיה מתעסק במעות אחרים היאך ישלם. ועיין בח"ד משפט ה'.

המשפט הז מי שלוח לזמן אם משלם מס בזמן שהמעות בידו.

המשפט חט מי שהיו לו מעות שהוא פורע¹⁷ מהם מס ונכנסו ברשות אחר כגון שהשיא את בתו אם נכנסו המעות באותו החיוב.

המשפט הט מי שהיו בידו מעות של חיוב ושל פטור ונתן נדוניא לבתו אם יש ספק מאי זה מהם נתן וכל מה שיש מן הדין.

המשפט הי מי שיש¹⁸ לו חובות ברבית אם משל' מסים גם מן הרבית.

המשפט היא אם משלם ממעות שכירות שעדין לא הגיעו לידו.

[ד, ג] המשפט היב יחזור אם אומן קונה בשבת כלי לשלם ממנו ועיין בדברי ה' בעל הטורים ז"ל.

המשפט היג מי שהיו חייבים לו מעות ואינן כל כך בטוחות היאך ישלם.

המשפט היד מעות שהם דרך אגיה בלב ים איך ישלם מהם.

המשפט הטו הקונה שטר חוב מחברו בדמים בזולים אם ישלם מס מכל דמי השטר שעתידי לגבות כיון שעדין יכול המוכר למחול.

המשפט היו מי שנותן לבנו מתנה מהיום ולאחר מיתה מי מהם משלם המס.

המשפט היו מעות שהקדיש האד' אם יפרע מהם.
 המשפט היה מי שיש לו נכסי מלוג מאשתו ואוכל מהם ¹⁹ הפירות אם משלם מהן המס.
 המשפט היט מי שיש לו עסק בחנות והגיע זמן העריכה אם ישום העסק כאלו היה מוכרה על יד על יד והיה מרויח יותר ונמצא ²⁰ שהם דמים מרובים או כאילו היה מוכרה בבת אחת שאינו שוה כל כך.
 המשפט הך איזה שיעור מעות יהיה לו לאדם כדי שיתחייב מס מהם ויש מיני מסים יותר כבדים שצרי' שיעור יות' גדול.

ח ל ק ר ב י ע י

במחוייבי המס ומשפטיו ח

יבאר הפורש מן הצבור מלשלם עמהם.
 המשפט הא בדין הת"ח דינו ה':
 הדין הא דבר שאינו תלוי בשמירת העיר אם פטור הת"ח.
 הדין הב דבר שהוא לשמירת העיר אם פטור הת"ח ומה יקרא שמירת העיר בענין זה.
 ודין אם נותנין מס למלך כדי שיהיה להם שפחות אם הת"ח פטור מהם.
 הדין הג אם הקהל הטילו חרם במס אם הת"ח בכלל החרם.
 הדין הד ת"ח ששכרוהו להרביץ תורה במקום אחד זה שנים ואחר כך בא המושל ותבע ממנו כל אותן שנים שנפטר אם ישלמו הקהל.
 הדין הה מי הוא הנקרא ת"ח שפטור מן המס ודין מלמדי תנוקות ועיון על מהרד"ך ²¹
 והרשב"ץ. ויבאר בזה דין עונש המעשה לת"ח שישלם המס ויביא בזה דברי א' קדוש מדבר מראות אלהים בענין זה.
 המשפט הו אם כותבי ספרים ומזוזות פטורין מן המס.
 המשפט הז דין חזן הכנס' והשמש במסים.
 המשפט הו יבאר דין היתומים ויבאר תשובת הר"ם ז"ל שהביא המרדכי בזה.
 המשפט הה אפטרופוס שפרע מנכסי יתומים ויש ליתומים טענה עליו ושם שהמתעסק בשל יתומים חייב לשלם.
 המשפט הו אם ישלם בעד אשתו ובניו הקטנים.
 המשפט הז מי שמת ולא הגיח נכסים לשלם מס הקהל ולגבות כתובת אשתו ²² איזה מהם קודם.
 המשפט הח מי שיש לו עבודת המלך ד"מ שהוא מוכס אם יפטר מן המס.

ה ח ל ק ה ה

בכפיית הקהל רבים ליחיד ותיקונם במידי דאיכא רווחא להאי ופסידא להאי ודין העריכות ושערי ב :

21 ד: מהר"ך.

22 ד: כתובתה.

20 ד: ונמצא.

19 ד חסר: מהם.

השער הראשון משפטיו ח':

המשפט הא יתיך ²³ הדעות אם יכולים בני העיר לתקן מלתא דאיכא רווחא להאי ופסידא להאי או דוקא בי דינא דאלימי ויעיין בדברי מהר"י קולון בעיון גמרץ ובדברי הרב מוהר"י נ' לב זלה"ה ומוהר"ר אליה מורחזי זלה"ה. ויבאר אם רוב הקהלות יכולין לכופ' לקהל אחד. ומי הם הנקראים טובי העיר. ואם יש לחלק במנהיגי הקהלות כשהם יודעים בזמן שיש אחרים בעיר והם חכמים וקנים וידועים מהם. ודין ²⁴ הסכמה שנעשית לנקום מיחיד.

המשפט הב אם בדיני מסים הולכים אחר הרוב.

המשפט הג יבאר אם בעינן שיהיה רוב מתוך כולו. [ה, א] ויבאר דין עשרה שנתמנו מהקהל ומת א' מהם או הלך לו למדינת הים. ואי בעינן רוב מתוך כלו במס' ועיון בדברי הרב מורי' הרשד"ם זלה"ה.

המשפט הד אם יכולין הקהל לפטור ליחיד בדבר שהוא מגדר מלתא בענין שיש באותו התנאי דב' של אסמכת' או דבר שאינו קצוב.

המשפט הה אם פטור הקהל שפוטרי' ליחיד צריך קנין. ואם יכולין ממונים מהקהל למנות מורשה ועיון בדברי הרא"ש בתשובה ובמהריב"ל.

המשפט הו אם מה שעשו ז' טובי הקהל יכולין הבאים אחריהם לבטל וכן אם מתו הראשונים.

המשפט הז אם הקהל פטור ליחיד אח' כדי שיבא לדור אצלם ומת אם היורשים חייבים לשלם.

המשפט חח מי שנכתב לו מהקהל שפטרוהו אי הוי לעול' או לא ודקדוק בדברי הרא"ש בתשובה.

השער הב בעריכת הק"ק משפטיו ²⁵ ו':

המשפט הא אם העריכה נעשית על פי אומד המעריכים או עפ"י השבועה ועיון בדברי בעל תרומת הדשן. ודין השבועה בזה. ומי שעקר דירתו ונשארו חובות לקהל אם חייב לישבע עמהם. ומי שאומר שאינו יודע כמה יש לו אם ישבע שאינו יודע.

המשפט הב איך גשבעים בעריכה שלא יבריש נכס' ולא יתנם במתנה ואפילו חרץ לעיר. המשפט הג מעריכי' שהעריכו לא' וטעו בו ביותר. ודין אם גבו הקהל מעות מאח' בחשבם שהיה חייב וגמצא שהיה פטור. ועיון בתשובה להרא"ש ז"ל.

המשפט הד על הסכמה שהיתה שהיוצא מן העיר ועקר דירתו ואחר זמן ישוב יחזור למקום שאבותיו היו מתפללים והיה מלשבונה ובא וראה לישבונה נפרדת לב' קהלות.

המשפט הה מי שפטרוהו בני קהלו ממס' ואח"כ לטובה שעשה לקהלות פטרוהו ג"כ בעריכה הכוללת אם ישלמו לו הקה' בממון כיון שהפטו' כבר בא לו ממקו' אחר ועיון במורי' הרשד"ם ז"ל.

המשפט הו מי שמכר נכסיו לעלות לארץ יש' ובעבו' זה נתפשר עם הקהל ולבסוף לא עלה.

חלק ה

במחלוקת היחיד עם הרבים מי הוא המוחזק והתנאים הצריכים בזה ואם יש לחלק בין מסים לשאר עניינים.

חלק ז

בדין הקהל אם פסולים זה לזה, ומשפטיו ²⁶ ב המשפט הא בדין בני העיר שאינן יכולין לדון ולהעיד ומה הם הדברים דמהני בהם סילוק ואם יש לחלק במס שעתיד להיות למס שכבר עבר. ²⁷ המשפט הב אם המנהג פשוט שאין מביאים עדים חוץ לעיר והחילוקים שיש בזה. ויבאר אם יש דין ש"ח לבאמני המס ואם נאבד ²⁸ בפשיעה.

נעילת שירים

בדיני המנהגות והם ב' סוגים: מנהגי אסור, מנהגי ממון. במנהגי אסור יש פתיחה וט"ו חקירות. [ה, ג] בפתיחה יבאר המחלוקות שיש בענין המנהגים ומה שיש לחלק במנהג שנהגו משום סייג ופרישות למנהג שנהגו בטעות. ויבאר דברי התוספות בפרק מקום שנהגו. החקירה הא היא לידע אם מנהג שנהגו משום סייג ופרישות יש לה התרה. החקירה הב מנהג שנמשך לבנים מאביהם האם יכולי' הבנים לישאל עליו. החקירה הג מנהג שנמשך לבנים מאביהם אם אפילו במקום שיש קצת איסור לבנים חייבי' הבנים לקיים המנהג.

החקירה הד מי שנהג אביו חומר' אחת ²⁹ אם הבן חייב לנהוג אותה. החקירה הו במנהג שנהגו שאינן מוסכם להלכ' ויחלק בין כשהמנהג הוא לעקור מצות דין התורה או מדרש חכמים. ובאי זה דבר אמרינן הנח להם לישראל מוטב שיהיו שוגגים. החקירה הו מנהג שנהגו בני העיר אם יכול הגדול שבעיר לבטלו. ויבאר שמנהג בני מלכות ארץ אדום בשתיית היין נסך הוא מנהג בטל. ושהמנהג אף שאינו מדין התלמוד אין מבטלים אותו.

החקירה הז אם מנהג שנהגו ויש חשש שימשך ממנו איסור תורה מבטלים אותו. וכן אם החשש אינו בא כי אם באקראי והילוק שיש בזה.

החקירה חא אם מנהג מפני כבוד התורה דוחה שבות דרבנן.

החקירה הט מי שהלך ממקום שנהגים חומרא למקום שמקלים אם ישנה מפני המחלוקת. ודין הנשים שמגלות שער ראשן כמנהג המקום אם יש למחות בהן.

החקירה הי דין מי שאומר על עצמו לאכול שומן א' באומרו שהוא חלב ונתאכסן בבית המתיר איך יהיה דינו. ואם יאכל בכלי המתיר. ואם די שיקשור חוט א' בבשר שירצה לאכול ותתבשל עם בשר האיסור לדעתו.

החקירה היא בני העיר שבאו ממקומות שיש להם קולות או חומרות למקום אחר איך יתנהגו שם ואם יש לחלק בין באו קהל א' ביחד לבאים אחד אחד ואיך יתקבל המנהג על דעת שלא יתנהג לעולם. ודין מקום שנהגו שלא לעשות נפיחה אם מתירים לו ודין בני מקום א' שבאו במקום אחר ובני המקום שינו מנהגים והסכימו עם הבאי' ורצו לחזור אח"כ למנהג הקדום.

החקירה היב רוב בני העיר שנהגו בענין איסור אם הוא מנהג יפה כיון שהמעוט לא קבלוהו.

החקירה היג אם הוא מנהג יפה לפסוק כפוסק ³⁰ א' לענין איסורא.

החקירה היד אם באו להחמיר בענין א' אי חיישינן ללעז הראשונים.

החקירה הטו מנהג שנהגו בחרם אם חל החרם בכל מקום שהולכי' ואם נכללי' בניהם בכלל החרם ואם היה סיבת החרם לסיבה מה ונתבטלה הסיבה.

עוד שם מנהגים שנהגו בברכות שא' אומ' הברכות ושאר עונים אמן. וכן חוזרים חלילה אי הוי מנהג יפה וענין מנהג התפלות אי מנהג ספרד הוא העיקר. ושם יבאר שכל מה שמתקנים הקהל הוא על דרך המנהג.

עוד יבאר בדת הנשים ששומרות ראש חדש וחנוכה אם באות לישראל על נדרן אם יתירו להן. וחילוק שיש בין ראש חדש וחנוכה. ואם עשו מנהג בחשבם שהיה הדין כך וטעו בו. ואם צריך המנהג שיהיה ³¹ קבוע ע"פ ותיקי'.

מנהגי ממון

יבאר ענייני מנהגי ממון באורך אי בעינן מנהג ותיקין ויעמיק העיון בדברי מוהרא"ם והר"י נ' לב זלה"ה והר"י בעת"ה במקומות שונים ויביא י"ג פרשים בזה:

השרש הא אי המנהג צריך שיהיה ע"פ ותיקין וחילוק שיש בזה.

השרש הב מנהג שהר' לעקור דין תורה אי הולכים אחריו.

[ו, א] השרש הג אם הוא מנהג שיש בו חשש לעקור דין תורה.

השרש הד שצריך המנהג שינהגו אותו כל העיר בכללה לא שהרוב נוהגים אותו ולא המיעוט.

השרש הה אם נהגו כפוסק א' אם הולכין אחריו.

השרש הו המנהג שהוא פשוט מעמידין אותו בחזקתו ואומרי' שכן גהגו הראשונים.

השרש הז אם דבר שהוא מניעת דבר שלא שמענו ולא ראינו הוא מנהג לקבלו והמנהג שלא ראינו נשים שוחטו' אי מקרי מנהג.

השרש הזא אם מנהג שנעשה פעם א' או ב' באקראי הולכין אחריו [ו].

השרש הט מנהג שנעשה לנקום מיחיד אי הוי מנהג יפה.

השרש הי המנהג צריך לפרשו אם הוא בכתב באופן שלא יסתור דין התורה.

השרש היא מה שנהגו הסופרי' לכתוב הוא מנהג שהולכים אחריו.

השרש הי"ב שהמנהג משתנ' לפי הזמן.

השרש היג לשנות המנהג אפי' במיגו ואם נאנס אי מהני תפיסה.

באחרית הספר יבאר שהעיקר במסים הוא המנהג אך שיהיה קרוב לדין. ואם מבררין קביעות המנהג על עד מפי עד וע"פ פסולי עדות ויבאר שהמנה' שנהגו למשכן את החייב במס ע"פ³² גוים הוא מנהג יפה. אבל אם נהגו למסור ממונו ולאבדו בידים לא הוי מנהג.

תם ונשלם

מפתחות מלשונות הפוסקים ז"ל

שבאו בתוך הספר ונתבארו יפה

לשונות הרמב"ם ז"ל

פרק ראשון מהלכות גזילה צ"ע כתוב בחלק ב' שער ג' משפט א'.

מגיד משנה פרק ח' מהלכות חובל צ"ע כתוב בח"ב שער ג' משפט ג'.

בהלכות נחלות פרק שלישי צ"ע כתוב בחלק ג' שער שני משפט י"ד.

הלכות סנהדרין פכ"ה בדין אם יש לדיין להפקיר תמיד וכו' צ"ע כתוב בחלק ה' שער א'.

משפט א'.

הלכות שמטה פ"ט צ"ע כתוב בחלק ה' שער א' משפט א'.

הלכות שמטה פי"א צ"ע כתוב בחלק ג' שער ב' משפט י"ו.

לשונות מהרב בעל הטורים ז"ל ח"מ וא"ה

בחשן המשפט סי' ש"ו צ"ע עמ"ש בטור אבן העזר סימן כ"ח. כתוב בחלק ג' שער ב'.

משפט י"ב.

בחשן המשפט סימן שס"ט ודברי הרב מוהרי"ק שם צ"ע כתוב בחלק ב' שער ג' משפט א'.

תשובות הרשב"א ז"ל

תשובת הרשב"א ז"ל בענין אם הולכין אחר הרוב, צ"ע עם תשובה אחרת. כתוב בחלק ה'.

שער א' משפט א'.

תשובת הרשב"א הביאה הרב מוהרי"ק זלה"ה בחשן משפט סימן קס"ג צ"ע כתוב בחלק

ב' ש"ד מ"ב.

תשובת הרשב"א ז"ל על ראובן ושמעון שהיו דרים סמוך להגמון הביאה הרב מוהרי"ק

בח"מ סימן קס"ג. צ"ע כתוב בחלק ב' שער ד' משפט ה'.

תשובת הרשב"א בשאלותיו סי' תצ"א צ"ע כתובה בח"ג שער ב' משפט ג' ומשפט ז' ³³.

[ו, ג] דברי הרא"ש ז"ל בפרקא קמא דבבא בתרא צ"ע כתוב בח"ג שער א'.

תשובות הרא"ש ז"ל

כלל ג' ז"ל ומה ששאלת אם בני העיר יכולים להעיד במס וכו' צ"ע כתוב בחלק ז' משפט א'.

כלל ה' סימן ט' צ"ע עם כלל פ"ט סימן ט' כתוב בחלק ב' שער ג' משפט ג'.

כלל ו סימן ד' נשאל על המלך וכו' הראשונים לא ידעו וכו' צ"ע כתו' בחלק ה' שער ב' משפט ג'.

כלל ו סימן י"ד וכ"כ בסי' כ"ה³⁴ צ"ע במ"ש בסימן נ"ח כתוב בחלק ז' משפט ב'. כלל ו סימן י"ח אם מה שעשו טובי הקהל צריך קנין צ"ע עם תשובה אחרת שכתב שם בסימן ה'³⁵. כתו' בחלק ה' שער א' משפט ה'. וקצת תשובה זאת צ"ע וכתובה עוד בחלק³⁶ הגו' משפט ח'.

כלל ו סימן כ"ד בענין אם בני הקהל נוגעין בעדות צ"ע כתוב בחלק ז'. כלל ט מה שכתב שמצא בשם א"ז צ"ע כתוב בחלק ב' שער ג' משפט ו'. כלל יג סימן ד' על מי שהלך לגור בעיר אחרת שפורע עם בני העיר שיצא³⁷ כתוב בחלק א' שער ב' משפט ג' דין ד' ועוד כתובה בחלק ג' שער ב' משפט ח'. כלל לג סימן א' צ"ע כתוב במנהגי ממון שרש ג'. כלל נח וששאלת על ראובן וכו' צ"ע כתובה בחלק ו'.

במקי יוסף

בפרק הגזול ומאכיל גבי בר מתא אבר מתא וכו' צ"ע כתוב בחלק ב' שער ג' משפט ב'. בפרקא קמא דבבא בתרא במשג' כמה יהא בעיר וכו' צ"ע כתוב בחלק א' שער א' משפט א'. בפרק ח"ה גבי ההיא דפרדכת צ"ע כתו' ח' א' שער א' משפט א'.

לשונות מרדכי

בפרק הגזול בתרא תשובה לר"ת וששאלת על דברי המס וכו' כתו' בחלק ג' שער ב' משפט ו'. עוד בפרק הגזול בתרא השיב ה"ר אביגדור לקהל פיבר' וכו' צ"ע כתוב בחלק ב' שער א' משפט א'. עוד בפרק הגזול בתרא בשם ר"מ על עלילות וארנוניות אינם שותפים וכו' כתוב בחלק ב' שער ד' משפט א'. בפ"ק דב"ב כתב רבי' ברוך בס' החכמה דאיירי דוקא דומיא דחמרת וכו' צ"ע כתו' בחלק א' שער א' משפט א'. עוד בפ"ק דב"ב תשובות ר"מ להכניס אורחים וכו' כתו' בח"א שער א' משפט ג' דין ה'. עוד בפ"ק דב"ב גבי ההוא דמי כלילא וכו' צ"ע עם מה שכתב בהגהות פרק לא יחפור המתחיל השיב רבי' יהודה מפריש, כתוב בח"א שער ב' משפט ג' דין ב' ועיין בחלק ב' שער ד' משפט א'. עוד פרקא קמא דבבא בתרא תשובת הר"ם ועל ענין שומרי העיר וכו', צ"ע, כתוב' חלק ד' ובחלק ג' שער א' משפט ד'.

עוד פרקא קמא דבבא בתרא גבי ההיא ברייתא דרשאין וכו' פר"ת דנעשה מדעת טובי הקהל³⁷, כתובה בחלק ה' שער א' משפט א'.

עוד פרקא קמא דבבא בתרא בשם ר"ת בההיא דהטיל מס או מתנה וכו'³⁷, כתובה בחלק ב' שער ד' משפט א'.

עוד פרקא קמא דבבא בתר' בשם מהר"ם אם נותנים מס מהקרקע³⁷ כתוב בח"ג שער ב' משפט א'.

[עוד]³⁸ בפרק לא יחפור גבי אם האילן קדם שהרבים מוחזקים כתוב בחלק ששי.
עוד בהגהות לשון המתחיל נשאלתי על מס המוטל וכו'³⁷ כתובה בחלק א' ושער ב' משפט ג' דין ב'.

תרומת הדשן

בסימן שמ"א צ"ע, כתובה בחלק ב' שער א' משפט א'.
עוד בסימן שמ"ב צ"ע, כתובה בחלק ג' שער ב' משפט ג' גם³⁹ בנעילת שערי' בסוג השני קצת ממנה וצ"ע.

הריב"ש ז"ל

[ז, א] בסימן קל"ב צ"ע⁴⁰ כתוב בחלק א' שער א' משפט א' דין א' ובמשפט ד' מהשער הנזכר.
עוד בסימן שצ"ט יש לחקור בדבריו כתוב בחלק א' שער א' משפט א'.

הרב מוהר"י קולון ז"ל

בשרש א' דקדק דאפילו בי דינא דאלימי כר' אמי אינם יכולי' במלתא דאיכא רווחא להאי וכו' צ"ע, כתוב בחלק ה' שער א' משפט א'.
עוד בשרש א' ושרש ב' בדין אם הרבים היו מוחזקים צ"ע, כתוב בחלק ו' בתנאי ד'.
עוד בשרש ב' במ"ש דלדברי ר"ת דוקא התם דלא חל החיוב לגמרי וכו'. צ"ע נכתב בחלק א' שער ב' משפט ג' דין ב'.
עוד בשרש ח' ושרש ק"ב ושרש קס"א⁴¹ כתוב בנעילת שערים בסוג השני.

מהר"י ויי"ל

בסימן פ"ג כתוב בחל' ג' שער ב' משפט י"א.
עוד שם בסוף הספר נימוקי מהר"מ צ"ע כתוב בחלק א' שער ב' משפט ג' דין א'.

מוהר"ר אליה מזרחי זלה"ה

בסימן י"ז על דבר המתנות צ"ע, כתוב בנעילת שערים בסוג השני. עוד בסימן נ"ז צ"ע כתוב בח"ה שער א' משפט א'.

40 ד חסר: צ"ע.

41 ד נוסף: צ"א.

38 נוסף עפ"י הרפוס.

39 ד נוסף: כתובה.

מהר"י נ' לב זלה"ה חלק א

כלל י"ב נשאל על ראובן שמתה אשתו בלי זרע עמ"ש בח"ב סימן פ"ב צ"ע, כתוב בנעילת שערים סוג ב'.

עוד חלק ראשון דף קמ"ד הק' על הר"י קולון בענין איכא רווחא להאי ופסידא להאי⁴² כתוב בחלק ה' שער א' משפט ראשון.

עוד בחלק הנו' דף קנ"ג בפסק תביעת הדם על כיוצא בזה כת' שם.

חלק שני סימן מ"ד בענין הנו' כתוב בח"ג שער א' משפט א'.

חלק שלישי סימן א' צ"ע עם מה שכתב בסימן ק"ך כתוב בחלק א' שער א' משפט ד'.

עוד חלק ג' סימן צ"ה צ"ע כתוב בחלק א' שער א' משפט ב' דין ג'.

מוהר"ר שמואל דימדינה זלה"ה

לא נמצאו בעת המלאכה התשובות הנדפסות על סדר הטור ובתוך הספר באו לידי⁴² ולכך לפעמים רמזו חלק א' וב' לפעמים רמזו בתשובות השייכות לטור פי'⁴³ למען ירוץ הקורא למצוא את המבוקש.⁴⁴

בחלק א' סימן ככ"ד צ"ע כתוב בחלק א' שער ב' משפט ג' דין ב'.

בחלק ב' סימן ס' ונכתבה בטור השייך לחשן משפט סימן שס"ד צ"ע כת' בח"ג שער ב' משפט ח'.

עוד בחלק ב' סימן רל"ב צ"ע כתוב בח"א שער א' משפט א' דין ז'.

עוד בחלק ב' סימן רס"ט צ"ע כתוב בחלק א' שער א' משפט א' דין א'.

בתשובות השייכות לחשן המשפט סימן שע"א צ"ע כתוב בחלק ה' שער ב' מ' ה'.

עוד שם סימן שצ"ט בסימן ת"ו צ"ע כתוב בחלק ה' שער א' משפט ג'.

עוד שם בסימן ת"ב צ"ע כתוב בחלק ה' שער ב' משפט ג'.

עוד שם בסימן ת"ד צ"ע עמ"ש בסימן ש"ע וסימן תמ"ב כתוב בחלק ה' שער ב' משפט ג'.

עוד שם בסימן ת"ז צ"ע כת' בחלק ה' שער א' משפט א'.

שם סימן תל"ו כתוב בח"ד משפט א'.

הרב מהר"י אדרב"י ז"ל

בסימן קל"ט צ"ע כתוב בחלק ג' שער ב' משפט ג'.

בסימן נו"ו צ"ע כתוב בח"א שער ב' משפ' ג' דין ה'.

הרב מוהרש"ך זלה"ה

בחלק א' סימן קכ"ב יש בו לחקור כתוב בח"א ש"א מ' ב'.

ועד שם בסימן קפ"ב כתוב בחלק א' שער א' משפט ב'.

עוד בחלק ג' סימן קמ"ה יש להבין בעיון בו כתוב בחלק א' שער א' משפט א'.

השלמת המפתחות

42 ד: ליד. את שיטת הציון כיון שעדיפה על

43 כך הוא בד. בכתוב-היד קשה לקרוא הראשונה. וראה מבוא הערה 64.

מלה זו. כנראה כוונתו להסביר כי שינה 44 כל קטע זה נרשם בגיליון.

משא מלך

חלק ראשון

במאי דשייך לבני העיר מתי ימנה עמהם ושיש גבול לעניינים מתחלפים ויבאר התועלות הגמשכים מהיותו נמנה עמהם ושערו ב.

השער הראשון

במי שבא מעיר אחרת כמה יהיה בעיר ויהיה נדון כאנשי העיר ומשפטיו ד':

המשפט הראשון תנן בפרקא קמא דבבא בתרא¹ כמה יהא בעיר ויהיה נדון כאנשי העיר י"ב חדש.

ונראה שנחלקו רבואתא בפירושא דהך מתני' ובמאי דשייך לענין דינא, הרב הנמקי כתב² ז"ל מוכח בגמ' דאפי' לא ירד להשתקע אלא לגור כיון שעמד שם י"ב חדש הרי הוא כאנשי העיר לכל מסים ותשחורת ולפסי העיר ולכל ענייני' כבני העיר ממש, וכשלא עמד שם י"ב חדש אפי' ירד להשתקע לא הוי כאנשי העיר לכל מילי אלא לקופה ולתמחוי וכו' עכ"ל. ובאמת שמ"ש דמוכח בגמ' וכו' נר' לכאורא דליכא הוכחה כלל, דאי משום דפריך³ מהחמרת והגמלת העוברת ממקום למקום דקתני דאם גשתהו שם ל' יום וכו', נראה דמכ"ש פריך, כיון דאפי' בדרך העברה כשנשתהה שם ל' יום דינם בסייף היכי קתני מתני' דאפי' בבא להשתקע דבעי' י"ב חדש.

וראיתי להרב הנמקי עצמו שכתב בסמוך ז"ל, המודר מאנשי העיר וכו' הלכך כל מי ששהה ל' יום אסור ליהנות ממנו אבל בפחות מל' מותר ליהנות ממנו שאינו נקרא יושב העיר, ומדאמר סתמא דבפחות מותר ולא חילק בין אם ירד להשתקע או לגור, שמע מינה שאין הענין תלוי בין אם ירד להשתקע או לגור, אלא בזמן שאם עמד י"ב חדש הוי כאנשי העיר ממש ואי לא לא אלא למילי דאמרי' בסמוך עכ"ל. ומדבריו אלו נר' דמאי דקאמר מוכח בגמ' היינו מדלא חילק וכמ"ש כאן, עם⁴ שבאמת אין זה הכרח⁵ מלשון הגמרא וק"ל.

קושטא, תק"ב, דף קל סע"ב.
4 כלומר, אע"פ; ומצינו כן אצלו פעמים רבות. ראה הערה 15, 23, 32, ועוד רבות. וענין זה פשוט ומובן ולא ציינתי זאת אלא משום שראיתי שכתבו שלשון זו נתחדשה בדורות האחרונים — ולא היא.

5 ב'אדמת קדש' הג"ל דף קל רע"ג העיר:

1 דף ז ע"ב. ולפנינו במשנה חסרה המלה: נדון.

2 דפוס וילנא, דף ה ע"ב.

3 שם ח ע"א. והדחיה שדחה בהמשך: נראה דמכ"ש פריך, כן דחה גם רבו הרשד"ם בתשובותיו. ח"מ סימן שצ"ט וכפי שכבר ציין זאת ואף הוסיף לכך הסבר ר' משה מזרחי ב'אדמת קדש',

גם מתירוצ הגמרא דתריץ אהא דפריד מחמרת וכו' ל"ק הא ליתבי מתא וכו', נר' דאפי' בבאים דרך עראי דומיא דחמרת וגמלת כל ששהה י"ב חדש הוי כאנשי העיר מדשני הא לבני מתא הא ליתבי מתא כנר' דדוקא ליתבי מתא הוא דהוי בשלשים יום הא לבני מתא דומיא דחמרת כל ששהה י"ב חדש הוי כאנשי העיר ממש, וכ"כ הריב"ש ס' קל"ב וז"ל, וגר' מן הגמ' דאפי' לא בא להשתקע אלא לגור שם הרי הוא כאנשי העיר כל שדר שם י"ב חדש דהא בגמרא רמי על מתני' מההיא דחמרת וגמלת העוברת ממקום למקום דמשמע מינא דבשלשים יום הוי כאנשי העיר, ומשני הא ליתבי מתא הא לבני מתא, דבשלשים יום הוי בכלל יושבי העיר דכתיב בעיר הגדחת הכה תכה את יושבי העיר וכו', אבל להיות כבני העיר להתקיים בכל ענייני העיר בעינן י"ב חדש, דאלמא אפי' שעובר ממקום למקום כל ששהה שם י"ב חדש הרי הוא כאנשי העיר, וכן נר' מההיא דתניא המודר הנאה מבני העיר ובא אדם ונשתהה שם וכו', אבל בשלא שהה שם י"ב חדש אפי' בא שם להשתקע אינו כאנשי העיר דדילמא לא מתדר ליה אלא א"כ קנה בה בית דירה עכ"ל. גם בסימן תע"ה כתב ז"ל בזה ונוטים דבריו לדברי הרב הנמקי.⁶

ולכאורה נראה דרבינו ברוך פליג אהך דכתב הרב הנמקי דאפילו ירד להשתקע בעי' י"ב חדש, הביאו המרדכי פרקא קמא דבבא בתרא⁷ ז"ל, כתב רבינו ברוך בספר החכמה דמיירי דוקא דומיא דחמרת וגמלת העוברת ממקום למקום ונשתהה שם, אבל אדם הבא לדור שם להשתקע שם הוי כקונה בית דירה שם דתנן ביה הרי הוא כאנשי העיר מיד, ומיהו בירושלמי בפרקא קמא דבבא בתרא תאני לאחר שלשים יום הרי הוא כאנשי העיר לקופה, לאחר ו' חדשים לכסות, לאחר י"ב חדש לפייסים ולזמיונות, ובתר כל הלן מילין אתמר לפייסים ולזמיונות י"ב חדש, א"ר בון בין⁸ לחיטי דפסח בין לישא וליתן י"ב חדשים, פירוש בין ליתן משלו חיטין לעניי העיר בין לישא משלהם אם עני הוא צריך י"ב חדש עכ"ל, מכאן נראה דס"ל לרבינו ברוך זלה"ה דכל הבא להשתקע חייב ליתן מיד ואין צריך לישב י"ב חדש כי אם בבא⁹ לגור דרך עראי.

[ח, א] ויש לתמוה בהבנת דבריו במ"ש ז"ל, ומיהו בירושלמי תני וכו', כנר'¹⁰ דמייתי הירוש' לחלוק אמאי דכתב לעיל והוא תימא דהא לפי הגר' שהירוש' מסכים למאי דכתב הוא ז"ל, והנראה דכונת המרדכי כך היא דכיון דהירושל' תני קצבא לכל דבר ודבר דהיינו לקופה¹¹ לאחר ו' חדשים וכו' ואמרינן עוד בירושלמי עצמו בלשון הזה ובתר כל הלן מילין וכו' לפייסים ולזמיונות י"ב חדש עכ"ל הירושלמי, ואם איתא דיש לחלק בין היכא דקבע מקום ללא קבע מקום דירה דבקבע מקום דירה הוי כבני העיר לאלתר ולא בעינן¹²

7 סימן תעו.

8 לפגינן במרדכי; וכן, ואין לזה מובן ולכן מחקוהו, וגם בירושלמי ליתא.

9 ד: לבא.

10 ד: בני"ד.

11 חסר כאן ובד: לאחר ל' יום לכסות, ונראה שנשמט מפני הדומות.

12 ד: בעיר.

ואני בער ולא אדע מדוע לא הוכשר בעיניו הוכחת הנמקי שלדעתו היא הוכחה טובה ונוכחת. וראה עוד 'משאת משה' לר' משה ישראל, חו"מ סימן ע, דף קפא ע"ב.

6 ב'אדמת קדש' תנ"ל, דף קל ע"ג וע"ד ממאן בזה. וראה מטה שמעון, סימן קסג, דגהב"י אות יא.

שיהיה בעיר י"ב חדש אלא במי¹³ שבא לעיר לגור ולא להשתקע, א"כ כי היכי דהירושלמי תני קצבא לכל דבר ודבר כמו כן היה ראוי ליתן קצבא לבא לקבוע ולומר דהוי מיד כי היכי דהבא לגור הוי ב"ב¹⁴ חדש, ומדסתים ותני לפייסים ולזמיונות י"ב חדש וכן ר' בון קאמר בין לחיטים דפסח וכו' וכיון דבאו לפרש כל פרטים הללו ולא פרשו דין הקובע מקום ש"מ דבכל גוונא הוי י"ב חדש הפך דעת רבי ברוך שכתב, זהו הבנת המרדכי בזה, עם¹⁵ שבאמת אינה ראייה מוכרחת לומר דהירוש' פליג עליה וכל הכרח זה שכתבנו יש בו מן הדחייה למעיין בו, ויש לי עוד פרושים אחרים בדברי המרדכי אין דעתי נוחה בהם. אחר שכתבתי שה' הנמקי פליג על ר"ב שכתב המרדכי וגם הריב"ש בסימן קל"ב, אביא בזה דברי ה' הנמקי שכתב בפרק חזקת הבתים אשר מתוך דבריו היה נראה שאין שום מחלוקת בזה והיינו יכולים להסכימם בדעת אחת, וז"ל ה' הנמקי שם, גבי ההיא דפרדכת¹⁶ מסייע מתא ז"ל, אמר המחבר נ"ל דהא דאמר¹⁷ י"ב חדש לפסי העיר וכדפירשנו דה"ה למסים ותשחורת היינו כשאין להם מס קבוע דשמא מתרבה המס בשביל זה ע"כ. מדבריו ז"ל למדנו דמאי דכתב בפ"ק דבין הבא להשתקע בין הבא לגור בעיר י"ב חדש היינו דוקא במס שאינו קבוע דמטעם זה אפשר שהמלך שהטיל המס עליהם אקרקפתא דאינשי קא מטיל, אבל כשהמס קבוע בהא יש לחקור מה יהיה דעתו של ה' הנמקי, וכפי הנראה הוא דבמס קבוע לא תליא מלתא ב"ב¹⁸ חדש אלא בבא להשתקע שם דאם דעתו להשתקע מיד נעשה כבן העיר ומסייע עמהם, ואם לא ירד להשתקע אפי' שהה שם ימים רבים לא הוי כבני העיר לשלם עמהם בשום צד.

ואין לדקדק לדברי ה' הנמקי דכי היכי דכתב דמדסתם ולא חילק בגמ' בין ירד להשתקע ללא ירד ש"מ דאין לחלק, אמאי לא נאמר ג"כ דמדסתם ולא חילק ש"מ דאין לחלק בין מס קבוע למס שאינו קבוע, וטעמא דמלתא לע"ד הוא דמתני' לא קתני אלא כמה יהיה בעיר וכו' וקאי אמאי דקתני מתני' כופין אותו לבנות וכו' שהוא דבר השייך לבנייני העיר, אלא משום מאי דפריך בגמרא ולכל מילי מי בעי' י"ב חדש וכו' ומשני כי תנן נמי מתני' לפסי העיר תנן הוא דחדשו לנו הפוסקים דה"ה למסים ותשחורת דדמי לפסי העיר דתנן במתני', ועל זה אין שייך לומר מדלא חילק בין מס קבוע דהא לא תנינן במתני' ענין המסים כלל כי היכי דתנינן במתני' כמה יהיה בעיר וכו'.

ואחר שכתבתי דעתי בדברי ה' הנמקי היה נראה למעט המחלוקת ולומר, דכיון דה' הנמקי לא איירי אלא במס שאינו קבוע היה אפשר לומר דמאי דכתב המרדכי בשם רבי ברוך דאדם הבא לדור שם ולהשתקע דהוי מיד כאנשי העיר הוא במס קבוע דמטעם זה מיד שירד להשתקע הוי כבני העיר, אלא שבצד השני עדין יש מחלוקת כפי מה שכתבתי למעלה לדעת הנמקי היכא שלא ירד להשתקע לא הוי כבני העיר אפי' אחר י"ב חדש במס קבוע והוא דלא כדעת רבינו ברוך, דהא על מתניתין קאי וקאמר דאם לא ירד להשתקע דינו כבן עיר וצריך י"ב חדש, ואין לו' שדעת הנמקי במס הקבוע הוא דאם ירד להשתקע הוי כבני העיר מיד ואם לא ירד להשתקע הוי כבני העיר ב"ב¹⁴ חדש, דכיון דס"ל

13 ד: כמי.

15 ראה לעיל הערה 4.

14 ד: כ"ב.

16 דפוס וילנא, דף כט ע"ב.

דהיכא דירד להשתקע דנחשב כבני העיר אין סברא לחלק בין מס קבוע למס שאינו קבוע ומטעם זה ג"כ אין לפרש דברי המרדכי ע"ד זה, והדברים ברורים לע"ד דרבינו ברוך חולק על ה' הנמקי, ומדברי הריב"ש בתשובה בס"י קל"ב נר' שאין לחלק בין מס קבוע למס שאינו קבוע.

וראיתי לה"ה מוהר"י נ' לב זלה"ה בח"ג סי' א' הזכיר מחלוקת ה' הנמקי וה' רבינו ברוך ואזן וחקר עליו וכתב ז"ל, ואיברא דנראים דברי ה' הנמקי מדברי המרדכי וראיה גדולה היא מדקתני סתמא ולא חילק ע"כ. וטעמא דאפילו היכא דירד להשתקע דבעי"י"ב חדש למדתי מדברי הריב"ש בס"י קל"ב שכתב ז"ל, אבל בשלא שהה שם י"ב חדש אפי' בא שם להשתקע אינו כאנשי העיר דדילמא לא מתדר ליה אא"כ קנה בה בית דירה דאז גילה דעתו שרצונו להשתקע שם עכ"פ עד כאן לשונו.

ואחרי שהוכחנו עיקר המחלוקת בדרך כלל, אומר דלענין מסים שאינם קבועים לדברי הכל בעינן י"ב חדש היכא שבא לגור, ואם היה מס קבוע יש לספק, וכפי הנראה דלדעת הנמקי הכל תלוי בקביעות מקום, ולרבינו ברוך נראה דאין לחלק בזה אלא עיקרא דדינא הוא דמי שבא לגור לעולם בעינן י"ב חדש והבא להשתקע [ח, ג] מיד הוי כבני העיר דומיא דקנה בה בית דירה. והריב"ש סימן קל"ב הסכים לדעת הנמקי דאפילו בבא להשתקע בעי"י"ב חדש אלא שלא חילק חלוק הרב הנמקי בין מס קבוע למס שאינו קבוע, ובעל תרומת הדשן בסימן שמ"ב כפי הנראה שהסכים בדברי המרדכי זלה"ה אלא שתלה הטעם בענין המנהג. ובתשובות הרב מוהרש"ך זלה"ה חלק א' סימן קכ"ב כתב ז"ל, דכל מין ממניי הפרענות יש זמן מיוחד לחייב לבא מעיר אחרת אפילו לא הלך להשתקע אלא לגור לפסי העיר ולתמחוי¹⁷ כל שיששה שם שלשים יום מתחייב עכ"ל, ועל כרחי' לשונו זה צריך תיקון סופרים¹⁸ דגמרא ערוכה היא על משנת' די"ב חדש כי תנן מתניתין לפסי העיר תנן.

ונראים לי הדברים דאם שהה בעיר י"ב חדש ובתוך הי"ב חדש היה יוצא מן העיר כל שלא נשתתה שם בקבע י"ב חדש אינו חשוב כבני העיר כל שיצא מן העיר, ואפי' היה דרכו לחזור בכפרים וחזור למקומו, והטעם נראה שכל מה שקבעו חכמים זמן הוי מיום ליום בלי מגרעת ע"ד שאמרו²⁰ חזקת הבתים ג' שנים מיום ליום וכן תניא בברייתא²¹ המודר הנאה מבני העיר כל שנשתתה וכו', ולשון נשתתה בלי ספק מורה שלא יצא מהמקום אשר היה שם, ואיפשר להביא ראיות ע"ז אין צורך לכותבם. והמעין בתשובת מורי הרשד"ם ז"ל חלק שני סימן רל"ב יר' בפירוש דס"ל דכל שנעתק ממקומו בתוך הי"ב חדש אינו כבני העיר, אלא שאין אני מחזור בדינו מהטעמים שאכתוב וכמו שיבא במשפט ב' דינ' ז' בסיעתא דשמיא.

17 ד: בעיר.

18 לפנינו: או לתמחוי.

19 כוונת הרש"ך כי לתמחוי צריך ל' יום ולא מיירי מפסי העיר שלגביהם התכוון באמרו זמן מיוחד, ויש לשים פסיק אחר לפסי העיר, אבל זה דחוק מעט.

20 בבא בתרא כח ע"א.

21 שם ח ע"א.

22 צ"ל: ג'. וראה כנה"ג, חו"מ, מה"ב, סימן קסג, הגה"ט אות כ, ובמטה שמעון שם, אות יג.

המשפט הב' עיקרו לידע מי שברח מעיר שדר בה מחמת פחד והלך למקום אחר ושהה שם י"ב חדש היחשב כבני העיר שהלך לשם.

דע כי משפט זה לאשורו נפל בו מחלוקת בין הרים גבנונים מאריות גברו, הלא המה, הרב מוהר"ר יוסף פורמון זלה"ה כת אחת הובאו דבריו בתשובות הרב מוהרש"ך זלה"ה בחלק ראשון סימן קפ"ב, והרב הגדול מורי הרשד"ם זלה"ה כת אחרת הובאו דבריו בשלשה מקומות מתשובותיו בחלק השייך לח"ה סימן שס"ט ושצ"ט ות', ועם²⁸ שהרואה יר' שיש קצת שינוי לשון בסדר השאלות הכל הולך אל מקום אחד. וכפי הנראה שהם ז"ל ראו איש את אחיו כל הכתוב בספר ועברו דברים קשים כגידיים ביניהם,²⁴ וכדי לקצר בדבר כי ירבה ממני הדרך לא אביא כל לשון מהר"ף ז"ל אשר פטר לבני פתרס שברחו לליפנטו מחמת אימות מות נפלו עליהם בטענות כאשר יראה הרואה, וקודם שאעלה פסק ההלכה ראיתי לדקדק קצת בלשונו ז"ל כתב בתחילת תשובתו ז"ל, תשובה בפרקא קמא דבבא בתרא תנן כמה יהיה בעיר ויהיה כאנשי העיר י"ב חדש ומוקמינן לה למתני' בגמרא לענין מסים וארנוניות דכל שדר בעיר י"ב חדש הרי הוא כבני העיר לכל מילי²⁶ מסים ותשחורת ע"כ, הגה הרב כתב בשם הגמרא מה שלא²⁶ כתוב בספר דבגמ' משנינן כי תנן נמי מתניתין לפסי העיר תנן ולא הוזכר מסים כלל, אלא שהפוסקים הבאים אחריהם ירדו פלאים לעומק הדינים וכתבו דה"ה למסים וכו'.

וא"ת דכיון דכבר באה ההסכמה דהוא הדין למסים ותשחורת אין זה כדאי להקשות ולומר דלא דקדק הרב הנוכח ואין לחלק בנושאים עתה תראה כמה וכמה חילוק יש בדבר, וזה שהרב הנז' כתב כדי לפטור את הבורחים מן המקום אשר הלכו שם מן המרדכי שכתב פרק לא יחפור²⁷ שאין בני היישוב יכולים לעכב ביד' מלהלוות ומלהרויח שעור חיותם וכדי טיפול ביתם עד יעבור זעם וכפי מעוט ממונם שנושאים ונותנים בו ישאו עמם בעול עכ"ל. הרי שכתבו בהדיא שאפילו דר בעיר י"ב חדש אינו פורע כפי הממון שיש לו וכו', ואם²⁸ איתא דבורת מחמת אונס הוי כמי שבא לדור מרצונו ובי"ב חדש מקרי בן עיר לפסי העיר, א"כ תקשי להו להני רברבי ממתני' דתנן כל שדר בעיר י"ב חדש הרי הוא כבני העיר דמשמע מינה דכללא כ"ל הבא לדור בעיר בין מרצונו בין בע"כ עכ"ל, והנה אין ספק שאם היה בבירור בגמרא כי תנן מתני' למסים תנן, אפשר היה לעלות בדעתו דלא איירי במי שברח בעבור אונס, אבל לפסי העיר שהוא דבר התלוי²⁹ בשמירת החומות³⁰ היושב בקבע וגוף הבורח שוה, ופשיטא דלענין פסי העיר המשנה היא כוללת, וה"ה לענין מסים דהדין שוה וכולל³¹ לכל מיני אדם.

ואם באתי לכתוב כל מה שיש לי על דבריו יהיה על המעיין לטורת, ומה גם כי ה' מורי זלה"ה הכה על קדקדו בטוב טעם ודעת, ובקצרה אומר שמ"ש שדין המשנה הוא במי

28 מכאן עד עכ"ל הוא לשון ר"י פורמון.

29 ד: תלוי.

30 ד: בוסף: גוף.

31 ד: וכוללת.

23 ראה לעיל הערה 4.

24 ד: חסר: ביניהם.

25 לפנינו: מיני.

26 ד: בוסף: בא.

27 סימן תקיט.

שבא להשתקע ושהה שם י"ב חדש עם ³² כל מה שהכריח סברא זו יר' דאינה, וכבר תפס ה' מוהר"י נ' לב זלה"ה דברי ה' הנמקי לענין הלכה כנז' במשפט הקודם ומכל הפוסקים תיובתיה, שהרי לדעת המרדכי כל שירד להשתקע לבד הוי ³³ מיד, נמשך לדעתו שדין המשנה היא בבא לגור ולא להשתקע, ומה שכתב ראייה ממנהר"י קולון שכתב בשרש קכ"ד ז"ל, וגם אין בחבילות הללו וכו' וגם לא נשתלחו שם להשתקע רק להיות שם זמן ע"כ, אין ראייה מן [ט, א] הממון לגוף האדם, דהממון בכל מקום שהוא שם חל שעבוד המס ולא דמי למי שירד להשתקע, דאפשר וקרוב לודאי שגם ה' הנמקי דס"ל דבכל מילי בעי י"ב חדש, כל שהממון שם ע"מ להשתקע חל החיוב מיד.

ויפה חילק מורי הרשד"ם בין דין המרדכי לדין המשנה וכמו שאכתוב בסוף דברי בס"ד, ומ"ש בתשובתו סתירה בדברי ה' הנמקי כבר כתבתי אני במשפט הקודם ביאור הדברים בלי פקפוק, ומה שחילק בענין המנהגים דבעי' ותיקים אינו כפי השרשים שיש בדיני המנהגים וכבר יחדתי מקום להאריך בהם בסוף הלכות אלו, וגם מתשובת הרשב"א יש להוכיח הפך דעתו שכתב שאין אדם פורע בב' מקומות אלא במקום ששם הממון כאשר יראה הרואה.

ולענין הלכה נ"ל אחרי רואי כל הצדדים וצדי צדדים שהבורח ממקומו אל מקום אחר ונתיישב שם י"ב חדש שפורע ממה שיש בידו עם בני העיר שהלך לשם, וכן הסכים ה' מורי זלה"ה, ³⁴ והרב מהר"ם אלמושנינו, והרב החסיד הה"ר מרדכי מטלון זלה"ה, ותי' בגמין זאב סי' רצ"ג, וחילק ה' מורי זלה"ה בין דין המרדכי שכתב בפ' לא יחפור לדין המשנה, שדין המרדכי אינו אלא דוקא במקומות שיש יכולת לבני העיר לעכב על ידם שלא יבואו וירויהו בעיר שלהם לפי שממעט ריוח שלהם, אבל במקומנו שהיא ארץ רחבת ידים באים מקצוי ארץ להרויח הדין ³⁵ תלוי בדירת י"ב חדש, וכל שדר שם י"ב חדש הרי הוא כאנשי העיר בכל ממונות שיש לו, אא"כ יש לו מעות אחרות שעושה בהם סחורה במקומו ע"כ, והוא חילוק נאה ראוי למי שאמרו, ועוד צריכין אנו לו למקום אחר יתבאר בשער שיבא בע"ה.

המשפט השלישי לידע איזה פועל צריך לעשות להיות נחשב כבני העיר מבלי שידור בה י"ב חדש ויש בו ט' דינים.

הדין הראשון תנן בפ"ק דב"ב ואם קנה בה בית דירה הרי הוא כאנשי העיר מיד ע"כ, וכתב הרב הנמקי והוא שדר בה אבל לא דר בה ³⁶ לא הוי כאנשי העיר אלא לדברים שהם תועלת הבית וכו', ובביאורי לח"מ בהלכות שותפין בקרקע פירשתי בו דבריו בטוב טעם ודעת, והריב"ש ז"ל הסכים גם כן בזה דצריך שיהא דר שם שכתב בס' קל"ב ז"ל, היכא דקנה בית דירה גילה דעתו שרצונו להשתקע שם עכ"פ כיון שדר שם ואם לא דר שם

35 ד: דין.

36 לפנינו חסר 'אבל לא דר בה', אבל ברור שיש להגיה כן.

32 ראה הערה 4.

33 חסר: כבני העיר.

34 תשובות רשד"ם, חשן משפט, סוף סימן שסט.

אינו כאנשי העיר מיד לכל דבר אלא שמחייבים אותו לאותן הדברים המוזכרים בתוספתא עכ"ל.

ויש לדקדק במ"ש שאם לא דר שם אינו כאנשי העיר מיד לכל דבר, מאי מיד דקאמר, והכונה הנראה לע"ד היא זאת שאם דר בה מיד הוי כבן העיר דכיון שדר בה ודאי גילה בדעתו שרצונו להשתקע שם, ואם לא דר בה והוא שם בעיר בהא ודאי חזר הדין לדיון המשנה דאינו נחשב כבני העיר עד שיהיה בעיר י"ב חדש, וז"ש הריב"ש ז"ל אינו כאנשי העיר מיד לכל דבר והכונה דצריך שיששה שם י"ב חדש, ולפי זה מאי דתנינן בתוספתא³⁷ והביאה הרי"ף בפ"ק דב"ב³⁸ ז"ל, מי שיש לו חצר בעיר אחרת בני העיר משעבדין אותו³⁹ לעשות עמהם בורות שיחין ומערות⁴⁰ ושאר כל הדברים אין משעבדין אותו וכו', ואם היה שריו עמהם באותו העיר משעבדין אותו על הכל, צריך לומר דהיינו ששריו עמהם ששהה שם י"ב חדש שלא מתמת החצר נשתעבד כיון שאין זה צורך החצר לבד אלא קרקפתא ידידה נשתעבד לכל ענייני העיר, ואם היינו מפר' התוספתא בדר באותו החצר גם כן היה מסכים לכוונה שכתבנו, ואין חילוק אם קנה הבית דירה אחר שבא בעיר לדור או קודם לכן, והרב הגדול מוהרי"ק זלה"ה כתב בטור ח"מ סימן קס"ג בשם הריטב"א⁴¹ שאם בא לו בירושה או נתנהו לו במתנה לא הוי הדין כן דכיון דלא טרח ליכא גילוי דעת, ומכאן נראה לי שאם היה לו בעל חוב בעיר אחרת ובא לגבות שם חובו ולא היו ללוה מעות אלא שטר חוב על אחר או בית שיגבה מהם חובו והמלוה לא רצה לגבות חובו מן השטרות אלא מן הבית, לא אמרינן דהוי כאנשי העיר כיון שלקח הבית בחובו דזה רצה יותר בבית לפי שהש"ח אינם כל כך בטוחים. ומיהו אם דר אחר כך בבית יש לספק משום דלפי מאי דכתב הריטב"א ז"ל דכיון דלא טרח ליכא גילוי דעת, נראה דהיינו אפילו דר שם דהא תלה הטעם בטרח וכו', ואי לא דר מאי איריא ירושה ומתנה אפילו קנה נמי הוי הדין כך, ומיהו אם לקחה בחובו אפשר דאם דר שם דמי לירושה ומתנה כנ"ל. שוב ראיתי בתשובת הר"ן סימן י"א זה לשונו, שכל מי שקונה בית דירה בעיר אחרת מעשיו מוכיחים שרוצה לדור שם שאין רוב בני אדם קונים בית דירה אלא באותו מקום שהם חפצים לדור עכ"ל, מלשון זה נראה שעם שלא דר בה הוי כבני העיר, מדתלה הטעם באומרו שאין בני אדם קונים בית דירה אלא במקום שחפצים לדור, ובודאי דאפילו אכתי לא דר נמי שייך הך טעמא. ומיהו יש לדחוק דבריו ולהסכימם למה שכתבו הרב הנמקי והריב"ש ולא שבקינן לענין [ט, ג] הלכה דעתם הברור מפני דברי הר"ן ז"ל⁴² כל שכן שאפשר לדחוק דברי הר"ן להסכימו עמהם. והרב מוהר"י ויי"ל בסימן ק"ו כתב ז"ל, ודוקא שקנתה הבית לדור בה אבל אם לא קנתה הבית לדור בה או לא מחייבה בזה מידי עד כאן, מכאן נראה לדקדק דדוקא אם קנה הבית לדירה מהני אבל אם קנאה לדבר אחר לא מהני, ומתוך מה

42 מרן הב"י דוחה דברי הנמקי יוסף מפני הר"ן, ראה דבריי בסידרא ד (תשמ"ח), ספר נמוקי יוסף לר' יוסף חביבא, עמ' 123. יתכן שבהצטרפות הריב"ש לנמוקי יוסף הוי רבים מול יחיד, ועדיין צ"ע.

37 בבא מציעא פ"א ה"ט.

38 דפוס וילנא דף ה ע"א.

39 עי' לקמן הערה 78.

40 חסר: ואמת המים.

41 נמצא בחידושי לב"ב שם.

שכתבתי נראה דקניית בית דירה ודירתו בה אין שום מחלוקת בפוסקים דלדברי הכל הוי כאנשי העיר מיד.

ותמהתי מדברי הרב מורי הרשד"ם זלה"ה שכתב בתשובה ח"ב סימן רס"ט⁴³ ז"ל, כבר ידוע הא דאמרינן וכו' עד ולדעת אחרים אפילו לא עמד אלא שאנו רואים שדעתו לעמוד כגון שקנה שם בית דירה או שכר בית דירה ל"ב⁴⁴ חדש מיד הוי כאנשי העיר לכל דבר עד כאן לשונו, כנראה מדבריו ז"ל באומרו ולדעת אחרים דיש מחלוקת בקנה בית דירה ואינו מוסכם, ובאמת היא משנה ערוכה ולא היה לו להזכיר בדבריו קנה בית דירה כלל, ואפשר שכיון למה שכתבתי בשם הר"ן דמתניתין היא אפילו לא דר בה.

הדין השני אם שכר בית דירה סתם לא הוי כאנשי העיר. ואע"ג דק"ל⁴⁵ שכירות הוי ממכר ליומיה להך מלתא לא הוי כאנשי העיר, ודוקא בקנה בית דירה איכא גלוי דעת גדול וגם הדבר מוכיח שדעתו להשתקע, אבל בשכירות לא, ואע"ג דכתב הבעל תרומת הדשן ז"ל בסימן שמ"ב ז"ל, במי שבא לעיר אם דעתו להשתקע חייב לתת מס מיד וכו', והטעם דכיון דשכר בית או חדר לדור בו הוו כקונה בית דירה וכו' דשכירות ליומיה ממכר הוא וכו' ע"כ, שאני התם דאיירי במי שבא שם להשתקע דמהך טעמא הוא שכתב רבינו ברוך דהוי מיד כאנשי העיר, אבל במי שבא סתם או שלא גילה שדעתו להשתקע לא הוי השכירות כמכר, וגם במי שבא להשתקע דמסתמא שוכר בית איכא פלוגתא דלדעת ה' הגמקי לא הוי כבן עיר אם לא יעמוד שם י"ב חדש וכמו שכתבתי במשפט הראשון. ובתשובת הרב מוהר"י וייל סימן ל"ח נר' דכל ששכר בית שם ושלא שם מטלטלי מוכח טובא שדעתו היה מתחילה להשתקע שם ע"כ, ונ"ל דאיירי במטלטלי דקביעותא דאי במטלטלי דומי' דכרים וכסתות פשיטא דליכא הוכחה כלל.

הדין השלישי אף על פי שלא קנה בית דירה שכתבנו למעלה שהיא הודאה שדעתו להשתקע אלא שנתחייב מתחילה לדור בעיר י"ב חדש הוי ממש כקנה בה בית דירה. ונראה דאין צריך שישכר מתחילה בית לדור בה י"ב חדש אלא כל שהתנה ליישב י"ב חדש בעיר הוי כשכר בית ל"ב חדש, והשוכר ל"ב חדש דמי ממש לקנה בית דירה דהוי מיד כאנשי העיר, ודבר זה למדתיהו מתשובת הריב"ש בסימן תע"ה שכת' ז"ל, דמאי דאמרינן במתני' כמה יהיה בעיר ויהיה כאנשי העיר י"ב חדש, היינו דוקא במי שלא ידענו אם יתעכב לדור בעיר אם לא דכל שעמד שם י"ב חדש מחייבין אותו מכאן ולהבא אף אם הוא עובר ממקום למקום, דומיא דההיא דחמרת והגמלת העוברת ממקום למקום דמיתתי עלה בגמרא, אבל כל שנתחייב מתחילה לדור כאן י"ב חדש הרי הוא כאנשי העיר מיד, דומיא דמאי דאמרינן במתניתין ואם קנה בית דירה הרי הוא כאנשי העיר מיד דמסתמא דעתו להשתקע כאן, וכבר כתבו קצת מן האחרונים ז"ל דלאו דוקא קנה בית דירה דהוא הדין אם שכר בה בית דירה כל ששכרה ל"ב חדש דמיד הוי כאנשי העיר עכ"ל. הרי השוה דין המתחייב לדור י"ב חדש לקנה בית דירה, ואחר כך כתב מה שכתבו קצת המפרשים ז"ל בשכרה ל"ב חדש.

יותר לחילופים (ראה דבריי בראש ההקדמה).

43 לפנינו הוא ביו"ד סימן קכו.

44 ד: ל"ט. ודע כי מכאן ואילך איני מציין 45 בבא מציעא דף נו ע"ב.

ותמהתי מהרב מוהר"י נ' לב זלה"ה אשר כל רז לא אניס ליה, במאי דכתב בחלק ג' סימן צ"ה⁴⁶ שנשאל על ראובן תושב קושטנדינה שדך בחורה יתומה באגדרינופלי שמנהגם שלא לחוש לסבלונות ועשו ביניהם שטר שדוכין וא' מן התנאים שידור ראובן באגדרינופלי ה' שנים אחר החופה וכו' ובסוף התשובה כתב ז"ל, אפי"ה בנ"ד אפשר להחמיר דשאני התם דאפילו לא ישב שנה אחת גילה בדעתו וכו', אבל הכא אף על פי שנתחייב לשנה אחת לא גילה דעתו שירד להשתקע, וטפי עדיף היכא דישב שנה ולא גילה דעתו שירד להשתקע, או שגילה דעתו שירד להשתקע ולא ישב שנה מנ"ד שלא גלה דעתו שירד להשתקע ולא ישב שנה אף על פי שנתחייב לשבת שנה אחת וכו' עכ"ל, הנה כבוד חכמתו כפי הנראה לא ראה בזה תשובת הריב"ש אשר כפי המובן משמע בהדיא דכל שנתחייב לדור י"ב חדש הוי כבני העיר מיד, ואיך נסתפק הרב ז"ל שם אי חשבינן אותו החיוב כאילו ישב או לא.

איברא דבהוא נדון דמוהריב"ל זלה"ה גראה שאין לספק כלל ולא דמי לההיא דהריב"ש ז"ל, דההיא איירי במי שבא לגור בעיר אח' ושם חייב הריב"ש ז"ל שכל שהתנה מתחלה לדור י"ב חדש נחשב כבן העיר, והטעם הוא לפי שכיון שהתנה לדור שם אותו הזמן הוי כקביעות מקום [י, א] שיתחייב בחוקי העיר, אבל מה שנשאל הרב מוהר"י נ' לב זלה"ה אינו מאותו הגדון כלל, דשם היה החיוב אחר כניסתו לחופה ומשם והלאה חמש שנים ואם עדין לא בא לכלל חופה פשיטא שעדין לא חל עליו שום חיוב כלל ועיקר, דכיון שבסיבת האשה הוא שנתחייב ואירע ספק בענין הסבלונות אכתי חיוב שנתחייב אינו מעלה ומוריד דהא עדין לא יש לו אשה והוא לא התנה אלא על אשה שתהיה לו בה הויה ואחר כך משעת נשואין ואילך יתחייב לדור שם, וכיון שכן לא שייך כלל לההיא דהריב"ש דפשיטא ופשיטא שראוי להחמיר בההיא דמוהר"י נ' לב זלה"ה, אלא שהרב מוהריב"ל ז"ל לא כיון לזה וק"ל.

הדין הרביעי מי שדר בעיר אחרת ונושא אשה בעיר הזאת פשיטא שאין זה מעלה ומוריד כלל ואינו נחשב כבני העיר אשר ממנה לוקחה זאת האשה, ומצאתי הדבר פשוט בתשובות הר"ן⁴⁷ סי' י"א ז"ל, אבל בגדון זה צריך לעיין אם זה שנשא שם אשה נדון כבני עיר' או לא, לפי שאנו רואים שכל מי שיעשה מעשה מוכיח שהוא רוצה לקבוע שם דירה באותה העיר נקרא לאלתר מבני העיר ואף על פי שלא שהה עדיין לשם, כדתנן אם קנה בה בית דיר' הרי הוא כאנשי העיר לאלתר, אף כאן אפשר לומר שהנשואין מוכיחין שהוא רוצה להתישב שם והרי הוא כאנשי העיר מיד, ליתא שכל מי שקונה בית דירה בעיר אחרת מעשיו מוכיחין שרוצה לדור שם שאין רוב בני אדם קונים בית דירה אלא באותו מקום שהם חפצים לדור, אבל הרבה נושאים נשים במקומות שאין דעתם לדור בהם מפני כמה סבות ואין הנשואין מוכיחין כלל, והיינו דגרסי' בתוספתא⁴⁸

47 הנוסח כאן הוא לפי דפוס רומי, וראה שו"ת ר"ן מהדורת פלדמן, עמ' סב.

48 כתובות פ"ב ה"א, מהד' ליברמן עמ' 98.

46 בכ"י יש כאן הערה: 'עי' בתשו' מהר"א יצחקי [זרע אברתם, איזמיר, תצ"ב] ז"ל ח' א"ת סי' יב ישוב לדברי הריב"ל ז"ל. וראה גם במטה שמעון סימן קסג, הגהב"י אות יג.

שלשה ארצות לנשואין עכ"ל, והתם עשו הנשואין וחתמו הכתובה באותה עיר וחמיו היה פורע עמהם והדבר פשוט.

הדין החמישי בני העיר שבאו בעיר חדשה אין צריך זמן כלל לכל מילי העיר, בין לענין מסים וארנוגיות בין לכל מילי דצדקה, וכן כתב הרב מוהר"י קולון ז"ל שרש י"ז ז"ל, ולע"ד שיכולין לכופ זה את זה דלא נתנו שעור הזמנים כגון ג' חדשים לקופה, או לתמחוי ששה חדשים, כי אם לבא לגור ואומר שאין רוצה להשתקע ולזה אמרו שאינם יכולים לכופ ליתן עמהם עד. אותו זמן שגבלו הראשונים משום דמצי למימר אין רצוני להשתקע וכו', אבל הבאים לדור בעיר חדשה כיון שהם יודעים בעצמם שדעתם להשתקע מאיזה טעם נפטרו מלעשות קופה. וכן נראה לדקדק מתשובת רבינו מאיר שכתב המרדכי פרקא קמא דבבא בתרא⁴⁹ ז"ל, כופין לעשות וכו' פסק רבינו מאיר⁵⁰ דהוא הדין להכניס אורחים ולחלק צדקה, וכן אם אין מגין בעיר ורוצים להשכיר מגין אפילו הוא עיר חדשה דאכתי לא נהוג בה מידי כופין זה את זה לתת בתוך הכיס, כדמשמע הכא כמה יהא בעיר ויהיה כאנשי העיר שלשים יום לתמחוי שלשה חדשים לקופה, אלמא דכופין הבא לעיר ליתן עמהם למילי דצדקה אף על פי שלא נשתתף עמהם מעולם, והוא הדין שכופין אותו להשתתף עמהם במסים עד כאן לשונו.

והנה מתחלת דבריו שכתב אפילו אם הוא עיר חדשה וכו' כופין אותו נראה דאפילו מיד בעת בואו כופין אותו לתת בתוך הכיס וכו', ומאי דמייתי ראייה מהבביתא הוא לומר דכי היכי דבבביתא קתני ג' לתמחוי וכו' אף על פי שלא נשתתף מעולם, כמו כן לבאים לדור מיד גם כן יהיו שותפים לכל מיני עולים מיד, וע"כ איירי כגון שדעתם להשתקע שם, דאם לא כן למה לא יהיה להם השיעור הניתן בבביתא, אם לא שנפרש בהך תשובה שנותנים להם השיעור הניתן בבביתא אלא דלפי זה סתם דבריו הר"ם ביותר בזה. ובביאורי להלכות שותפים בקרקע כתבתי עיון נמרץ על כל המשך תשובת רבינו מאיר ע"ש.

הדין השישי עם שלא דר עדיין י"ב חדש בעיר ולא קנה בית דירה יש צד ואופן ליחשב כבני העיר מיד אם עשה ענינים שגילה דעתו להשתקע שם שקיעות גמורה, וזה מתבאר מדברי הרב מוהר"י קולון בשרש י"ז ז"ל, ועוד שהדעת מכרעת דאף על גב דפסק באותה תשובה שהביא המרדכי דאין שכירות מועיל כמו קנין, מכל מקום מודה היכא דעביד מילי דקביעותא ממש כגון להוציא חקים מהעיר כאשר עשיתם דמועיל כמו קנה שם בית דירה, דחוקה דאין אדם עושה מעותיו אנפרות⁵¹ עד כאן לשונו. ומתוך דבריו נראה ללמוד דלאו דוקא הבא בעיר חדשה אלא אפילו הבא בעיר סתם לדור כל שהוציא החקים הגו' מועיל כקנה בה בית דירה.

הדין השביעי קהל שהסכימו הסכמה שיחיד שיבא מתוך לעיר לזמן מה יחלק בקהלות על פי הגורל, ויש כמו ה' חדשים שבא ראובן איש וביתו וכל אשר לו מארץ אחרת להשתקע בארץ הזאת, ואחר עבור כמו ב' חדשים חזר ראובן ללכת לעסקיו ונתעכב שם

49 סימן תעח. 50 שבת פ ע"ב: וכי אדם עושה מעותיו אנפרות (=הפסד).

51 עי' תשובות מהר"ם, דפוס פראג, סימן תתקת.

עד שיעשה ההסכמה ונפל הספק אם [י, ג] נכנס בכלל ההסכמה או לא, דעתי נוטה בבירור דודאי כבני העיר הוא מטעמי דלא גרע מההיא דמוהר"י קולון, ונכתב למעלה בדין הששי, שכל שגילה דעתו להשתקע הוי כקנה בית דירה, וראובן זה שבא באשתו ובניו להשתקע אין לך גילוי דעת גדול מזה.⁵² ועוד שבהסכמה כתוב שכל יחיד שיבא מחוץ לעיר בתוך הזמן הנז' יחלק בקהלות וכו' ומהיום הנז' והלאה הוא דחלה עליהם ההסכמה אבל ראובן זה כבר היה בעיר באשתו ובזה אין לספק ולומר שכיון שיצא מן העיר אינו נכנס בכלל ההסכמה כיון שנעשית אחר שיצא.

וראיתי בתשובת ה' מורי הרשד"ם ז"ל ח"ב סי' רל"ב⁵³ נשאל על כיוצא בזה וכתב ז"ל, תנן בפרק השותפין כמה יהיה בעיר ויהיה כאנשי העיר י"ב חדש ואם קנה בה בית דירה הרי הוא כאנשי העיר, וכתב הר"ן⁵⁴ ז"ל וז"ל, מוכח בגמרא דאפי' לא ירד להשתקע כו', מעתה נראה בעיני דכיון שירד הר"ן ז"ל לפרט י"ב חדש כאנשי העיר ממש הרי בפירוש שאם לא עמד שם י"ב חדש אינו כאנשי העיר ממש וכו', ולכן נראה בעיני אפי' יהיה בדבר ספק העמד דבר בחזקתו ודון דלא הוי כאנשי העיר אלא ראוי ליחלק עכ"ל. ולא מצאתי שום ראיה מדברי הר"ן בזה כלל בדגון זה נראה לע"ד דדמאי לקנה בית דירה מן הטעמים שכתבתי, וכמו שיתבאר בדין שאחר זה.

הדין השמיני אם קבע דירתו באשתו כתוב בנמוקי מה"ר מנחם מרזבורק,⁵⁵ מי שבא לעיר ושוהה שם שלשים יום ואיכא למתלי ולמימר דאדעתא דדירה אתא הרי הוא כאנשי העיר לכל דבר, אם לא שגלוי לכל שאין דעתו לדור שם, ואין חילוק בין מרויח ללא מרויח דמ"מ עין הקהל מתרבה מחמתו, אם לא שיצוה הישוב בפני עדים שתוך שלשים יום יצא מהעיר עם כל בני ביתו לכל הפחות לינה אחת, ואפילו אם הוא בעצמו לא היה שם שלשים יום רצופים אלא אך הוא יוצא ובא לפרקים מ"מ דירתו במקום בני ביתו, וטענת אונס העיבור לגבי אשה לאו טענה היא דכמה נשים רוכבות בחדש ז' או ח' וכ"ש לגבי לינה אחת חוץ לתחום, אמנם אם הראשים הרשוהו להניח אשתו שם עד שתלד הרי אין לך צוואת יישוב גדול מזה, וכיון דברשותם שהתה שם הרי היא כאילו יצאת, ואע"ג דאין כח ביד הראשים להתיר ולמחול ממון הקהל, מ"מ מה שמחלו אותו טורח שאשתו היתה צריכא לצאת סגי בהכי דלא מקרי פושע, דכל כה"ג מעשה ראשי הקהל הוי מעשה, דאל"כ מה כח ב"ד יפה וכי על כל קוץ וקוץ ימלכו בכולן אחרי שאין כאן פסידת ממון עכ"ל, ישמע חכם ויוסף לקח בדינים מחודשים כאלו, ומינ' גלמוד אם הוא דבר שיש בו פסידת ממון שלא די הסכמת הראשים אם לא בעצת הקהל.

הדין התשיעי אם שהה בעיר י"ב חדש ובתוך הי"ב חדש נפל למשכב על אופן שלא היה יכול לצאת מן המקום ההוא, לכאורה היה נראה מדין המשנה דכלל כייל וקתני כמה

עמ' 131 הערה 79.

55 גרפס בסוף ספר תשובות ר"י ווייל, דפוס ירושלים, תשי"ט, דף קע ע"א. וראה כנה"ג, חו"מ, מה"ב, סימן קסג, הגהב"י אות כח.

52 עמ"ש ר' שלמה אמארייליו בשו"ת 'כרם שלמה', שלוניקי, תע"ט, דף ר ע"א בענין זה.

53 לפנינו הוא ביו"ד סימן קיט.

54 כוונתו לנ"י, והרבה חכמים החליפו ביניהם, ראה דברי ב'סידרא' ד (תשמח),

יהא בעיר ויהיה כאנשי העיר י"ב חדש, ואם השם חפץ דכאו והחלה את חליו מזליה ידידה גרם. שוב עמדתי על הענין וגתישבתי בדבר וראיתי דבמקום אונס לא איירי חכמים דאינו מן הדין, דטעמא מאי אמרו רבנן דכששהה י"ב חדש נדון כאנשי העיר משום דאמרי' דכיון דשהה י"ב חדש דעתו לקבוע דירתו, ואפילו אין דעתו לקבוע דירתו מדשהה שם י"ב חדש בתוקפו ובגבורתו חלו עליו גמוסי העיר וכל העולים ושאר הדברים, אבל החולה שאינו יכול לקום על רגליו ה"ל כמאן דליתיה. שוב ראיתי בתשובות הרב מוהר"י וייל זלה"ה סי' ק"ו הסכים למה שכתבתי והביא ראיה ממאי דכתוב באשירי⁵⁶ אם ברחו לישוב מפני פחד וכו' וכמו שיבא בתחילת שער ב' בס"ד, הכא גמי אונס דחולשא שהכביד עליו לא שנא.

ומיהו צריך חקירת חכם מי יאמר לי שסבת העכוב היתה בסיבת החולי, דילמא מעיקרא אדעתא לקבוע דירתו בא, לכן צריך שיטילו עליו חרם אם לא בא על דעת כן ויש ג"כ לי ראיה על זה מדברי מהר"י וייל בסוף התשובה הנז'.

המשפט הד עיקרו לידע האם דוקא בדיני מסים הוא דבעינן שיהיה בעיר י"ב חדש או יקבע שם דירתו או לכל שאר מילי גמי הוי הדין כך.

בפרקא קמא דבבא בתרא⁵⁷ פריך בגמ', ולכל מילי מי בעינן י"ב חדש ורמינהי שלשים יום לקופה ג' חדשים לתמחוי ששה לכסות תשעה לקבורה שנים עשר לפסי העיר, אמר רבי אסי אמר רבי יוחנן כי תנן גמי מתניתין' לפסי העיר תנן ע"כ, וכתב הרי"ף ז"ל ושמעין מינ' דכל הני מילי חיובא נינהו ומפקינן מגיהו בע"כ דומיא דפס העיר.

[יא, א] וכתב הרב הנמקי ז"ל, לפסי העיר הם הבקעות שסביב החומה כי תנן מתני' לפסי העיר תנן, וה"ה לכל מסים ותשחורת, אלא בא לומר שפחות מכאן אינו חייב אלא לדברים שאמרנו עכ"ל, וכפי הגראה מלשון זה שלכל הדברים בעינן י"ב חדש ומתניתין דקאמר כמה יהא בעיר וכו' י"ב חדש וקאמר בגמרא דהוי לפסי העיר לאו דוקא אלא הוא הדין לשאר מילי, אלא דקתני י"ב חדש לומר דבבציר מהכי לא הוי בכל מילי כבני העיר והני דקתני בהך בריתא יצאו מן הכלל. ושמעין מהכא דבכל מילי דמספקינן הוי דינו כדיני מסים וארנוניות דהוי כבן עיר ב"ב חדש.

ואי קשיא לך הא דאמרינן בפרק מקום שנהגו⁵⁸ כי אתא רבה בב"ח אכל דאיתרא וכו', ומקשו התם ורבה בב"ח לית ליה נותנים עליו חומרי מקום שיצא משם וחומרי מקום שהלך לשם, ומשני רב אשי אמר הני מילי שאין דעתו לחזור רבה בב"ח דעתו לחזור הוה, ובפרקא קמא דחולין גמי אמרינן⁵⁹ כי סליק רבי זירא אכיל מוגרמת דרב ושמואל, ומקשו ורבי זירא לית ליה נותנים עליו חומרי מקום שיצא משם ותרצו הני מילי בשדעתו לחזור ורבי זירא אין דעתו לחזור הוה ע"כ, דמשמע מכאן דאין הדבר תלוי בקביעות

⁵⁶ הגהות אשירי, עמ' רנו. (דף סה ע"ג).

⁵⁷ פסחים דף נא ע"א.

⁵⁸ דף יח ע"ב.

⁵⁹ דף ח ע"א. והנוסח שהעתיק הוא נוסח

הרי"ף, ובגמ' שלפנינו נוסח אחר. וראה

עוד הנוסח שהעתיק לקמן במפתחות

מקום בעיר אלא בדעתו לחזור או אין דעתו לחזור. כבר כתב הרב הגדול מהר"ר אליה מזרחי זלה"ה בתשובותיו סימן י"ג דאיסור שאני, גם בתשובו' הרב מהר"י נ' לב זלה"ה בח"ג סימן א' כתב ז"ל, והא ודאי לאו קושיא היא דהתם במילי דאיסורא דלית בהו ממונא והם דברים שבינו לבין קונו הדברים הם מסורים ללב, אבל בדברים שאינם בינו לבין קונו והם נוגעים לאחרים הוא דאיכא למתלי אם נשתהה או לא נשתהה עכ"ל.

ויש לדקדק על דבריו ז"ל דבאותו חלק עצמו סימן ק"ך כתב ז"ל תשובת הר"ן⁶⁰ על שגשאל ממנו על אחד שנשא אשה בצרפת שהוא מקום שגזר רגמ"ה שלא ישא אדם שתי נשים והלך לקסטיליא שהוא מקום שלא נתפשטה גזרת הגאון ולא היה דעתו לחזור, ואפילו הכי כתב שלא היה יכול לישא שתי נשים וז"ל, וההיא דפרק מקום שנהגו אינו ענין לאותו גזון, דהתם איירי במנהג שנהגו אנשי העיר מעצמן ואותם מנהגות הם נקבעות על דרך זה שאדם חשוב שבעיר נהג איסור בדבר אחד לעשות סייג לתורה ובני עירו נשמעים אליו ונוהגים איסור בדבר הם ובניהם אחריהם מפני שראו אבותיהם⁶¹, כל מי שבא לאותה העיר גם כן נתחייב לנהוג המנהג שלהם מתקנת חכמים, וכי האי גוונא ודאי מי שיצא משם ואין דעתו לחזור אין גותנים עליו תומרי אותו מקום שיצא משם, אבל ב"ד הגדול שהחרים דבר אחד על כל אנשי גלילותיו עליהם ועל זרעם וקבלוהו עליהם איני רואה מתוך אותה משנה דכל היכא דאחד מבני בניהם מאותם שהחרם היה חל עליו בעודו במקומו שנאמר שמפני שיצא ממקומו יהא מסולק החרם מעליו, לפי שהחרם הוה אין מקום גורם אלא אקרקפתא דגברי מנח ע"כ לשון הר"ן ז"ל, וכיון שהוא ז"ל נתן טעם לדבר שאין תולכים אחר דעתו של אדם כשרוצה לחזור למקומו אלא דוקא בההיא דמקום שנהגו דהאיסור לא נקבע על פי התורה אלא שאדם חשוב הוא שנהג לעשות כן, לעשות סייג לתורה וכמו שהאריך בתשובה זו והביא דברי הר"ן, למה לא כתב בסי' א' זה הטעם עצמו⁶², ובדוחק אפשר שמה שכתב דהתם במילי דאיסורא כיוון לכל זה אלא שקיצר ביותר.

והנה מתשובת הר"ן נלמוד דכל שקבל חרם לתקון ההסכמה למגדר מלתא בעיר א', ויצא מהעיר וקבע דירתו בעיר אחרת, אעפ"י שגזון כאנשי העיר שהלך לשם מ"מ חל עליו החרם, שכך כתב ז"ל, אבל ב"ד הגדול שהחרים דבר א' על כל אנשי גלילותיו איני רואה שמפני שיצא ממקומו יהא מסולק החרם מעליו, לפי שהחרם הוה אין מקום גורם אלא אקרקפתא דגברי מנח.

והיה נראה לחלק דדוקא בב"ד הגדול כרגמ"ה הוא דאמרינן הכי, אבל אם קהל מעיר אח' עשו הסכמה וחרם מנ"ל לומר שאם יצא מהעיר וקבע דירתו בעיר אחרת שאין שם אותה ההסכמה שיחייב שם לקיימו.

שוב ראיתי בתשובות הרב הגדול מהר"ד כהן ז"ל בית י"ד⁶³ על הסכמה שנעשית

60 סימן מח. בדפוסים שלפנינו הוא בית י"ב. ועיי'

61 לפנינו גוסף: שהיו נוהגים איסור בדבר. ב'חקרי לב', חו"מ, דף קסד סע"ב בענין זה.

62 עיי' מכתב מאליהו לר"א אלפנדר, ש"ג אות יא ד"ה והנה הנראה.

על הריקוד שהיו מרקדים האנשים עם הנשים וכו' כתב ז"ל, ואין המקום גורם אלא הדברים המכוערים גורמים, ואפילו יצא מהעיר וילך למקום אחר חל עליו אותו החרם עיין שם. ובסוף הלכות אלו בעניני המנהגים בסוג הראשון חקירה ט"ו* אבאר עוד בזה בס"ד. והנה לדיני מסים וארנוניות וכל שאר עולים המוטלים על הצבור אין ספק דאזלי' בתר י"ב חדש.

יש עוד חלוקה אחרת דאינה תלויה בזמן כלל והם הדברים התלויים במנהג כההיא דפ' השוכר את הפועלים⁶⁵ דמקום שלא נהגו להשכים ולהעריב וכו', שאם⁶⁶ הלך א' מפועלין אלו שיש להם מנהג זה והלך למקום אחר אין בזה חליית דעת כלל, ופשיטא שאם הלך למקום שמשכימים ומעריבים א"א לו לומר במנהג מקומי אני רוצה [יא, ג] וטעמו של דבר הוא ברור דכיון דהפועל הוא הצריך מהם ודאי יש לו לנהוג כמותם, וכן בההיא דריש ב"ב מקום שנהגו לבנות בגויל וכו', עם היות שאין טעם זה כ"כ ברור התם ודאי פשוט הוא שאין מניחים אותו לבנות כמנהג מקומו, וכן כתב הר"ר אברהם ו' יעיש זלה"ה ככתוב בתשובות הרא"ם סי' י"ז, אלא שיש בזה עוד חילוק אחר והוא מה שכתב בירוש' פ' הפועלין, בני טבריא לא משכימים ולא מעריבים בגי' בית מעון משכימים ומעריבים בגי' טבריא שעלו לשכר בית מעון נשכרין כבית מעון, בני בית מעון שירדו לשכר בטבריא נשכרים כטבריא, אבל שעולים מטבריא לשכר פועלים מבית מעון יכילו למי' לון כן סלקא במחשבתכון דלא הוינא משכח ומגר פועלין מטבריא אלא בגין דשמעית עליכון דאתון משכימים ומעריבים בגין כך סלקית הכא עכ"ל הירוש', והביאו ה' הנמקי בב"מ⁶⁷ אלא שהלשון שם חסר, והבנתו מבוארת, שאם הלך פועל ממקום שמשכימים ומעריבים למקום שאין משכימים ומעריבים, שוכר עצמו באותו המקום שהלך לשם בלי שום עכובו שם לזמן ידוע, אלא מיד נעשה כעיר שהלך לשם וכן להפך. אבל אם הלך איש מהעיר שאין משכימים לעיר שמשכימים לשכור פועלין משם ולהביאן למקומו, יכול לומר אני הייתי מוצא במקומי פועלים ולא באתי במקומך אלא בעבור שבמקומך משכימים ומעריבים. ויש חלוקה אחרת שלא הביאה הירושלי והיא, אם הלך אחד ממקום שמשכימים לעיר שאין משכימים להביא משם פועלים, ונראה שבדין הזה יכול הפועל לומר כיון שבמקומך היו משכימים ומעריבים למה באת במקומי, אלא דגיחא לך בהנך פועלים דעבידי לך עבדתא שפירתא, הלכך יש להם לנהוג כמנהג מקומם ולא ישכימו.

והנה לענין מודר הנאה מאנשי העיר פשוט פרקא קמא דבבא בתרא⁶⁸ דדמי למסים, דאם הדיר הנאה מבני העיר נחשב כאנשי העיר אחר שישהה שם י"ב חדש ואם אמר מיושבי העיר הוי כשלשים יום.

ולענין סבלונות שיש מקום שחוששין לסבלונות ויש מקום שאין חוששין, והלך מי שמקומו אין חוששין למקו' שחוששי' כמה יהיה בעיר להיות נחשב עמהם. בזה יש מן הספק אי לאיסורא מדמינן לה או לענין ממונא או יהיה כיושבי העיר או

וכמ"ש ר"א ו' יעיש שהביאו לקמן.

64 דף גח ע"ד.

67 דפוס וילנא דף נב ע"א.

65 בבא מציעא, דף פג ע"א.

68 דף ת ע"א.

66 ליתא שם וכתב כן מסברא דנפשיה

כבני העיר, ומלשון הרב הנמקי דקדקתי אני למעלה לכלל שאר מילי בעיגן י"ב חדש דומיא דפסי העיר.

וראיתי להרב מוהר"י נ' לב זלה"ה חלק ג' סימן א' כתב ז"ל, איברא דיש מקום להקל ולומר באלו הסבלונות אינם קדושים ודאי וכו', וכיון דאיכא צדדים דסגי בשלשים יום שנשתתה באותה העיר, וגם איכא צד להקל שהמשודכת אינה מקושטאנטיגה שחוששין לסבלונות, וגם דליכא עדים וכו', נראה לצרף כל הני טעמי ולהתירה להנשא לכתחילה ע"כ. ולסגיף בעלמא כתב הרב הנזכר דאיכא צדדים דסגי בל' יום וסמך לטעמים אחרים שכתב ז"ל, ותראה בעיניך שבסימן צ"ה מאותו חלק חילק חילוקים ולא כתב דבשלשים יום סגי, ולפי שאין זה שייך כל כך בחיבורנו זה לא אאריך.

ולתשלום משפט זה לאשורו ראיתי לחקור אם הבא אל העיר חייב להכנס בתקנתם של בני העיר מבלי שדר שם י"ב חדש.

וראיתי להריב"ש ז"ל שכתב בסימן שצ"ט ז"ל, וכן הבאים מחוץ לעיר לדור שם הרי הם כאנשי העיר וחייבים לעשות תקנתן והרי הם כאילו קבלו עליהם בפירוש כל תקנת העיר בעת בואם כל שאין דעתם לחזור וכו', וסיים בדבריו ז"ל, ואם בדבר איסור כך כ"ש בענין ממון כגון הקנסות שהסכימו בתקנותיהם שיש לגז' לומר שקבלום עליהם כשבאו לדור שם בעיר ההיא והרי הם כבני העיר ובכלל תקנותיהם עכ"ל, מלשון אומרו לדור שם יש לספק אי צריך שישהה י"ב חדש או לא, ובס' קל"ב ותע"ה נר' דס"ל דצריך שיהיה בעיר י"ב חדש כדי שיהיה נדון כאנשי העיר, ונראה שהחילוק בין העניינים חילוק רב דלענין תיקוני העיר שמתקנים בני העיר לעצמן פשיטא שכל הנכנס בעיר חייב לעמוד באותה תקנה, והיא דומיא דההיא דהריב"ש בס' שצ"ט שהיתה התקנה שלא לקדש אשה בפחות מעשרה, אבל כל שבאים בני העיר לחייב לאחרני כדי שישלם עמהם בהא לא הוי כבני העיר לאלתר כל שלא שהה שם י"ב חדש או עשה קביעות כגון שקנה בית דירה וכיוצא בזה, וגם אפשר שמ"ש בס' שצ"ט שהבאים לדור בעיר שהם כבני העיר בתקנותיהם היינו כשדרים בעיר על מנת להשתקע ואין דעתם לחזור, ובס' קל"ב כתב ז"ל, ומה שכתבתי הוא מן הדין אף אם לא היה הסכמה בקהל אין צריך לו' כשיש הסכמה בקהל שהבא לדור בקהל ע"ד הסכמותיהם הוא בא⁶⁹ ומתפייס בהם עכ"ל, ולכאורה נר' דאפי' לא דר שם י"ב חדש איירי אלא דאפשר דקאי אמאי דכתב למעלה בסמוך במי שבא שם ושהה י"ב חדש. וראיתי בתשובות ה' מוהרש"ך זלה"ה ח"א סי' קכ"ב על ק"ק שהיו בהסכמה לתקן תקנות בכח חרם וא' מן התקנות שתקנו שהת"ח שהביאו למקומם יהיה מתפלל ולומד שבוע בקהל א' ושבוע בקהל אחר, והשיב הרב הנז' זלה"ה שכל שאין דעתו להשתקע שם זולת אם יהיה תקנות שקבלו עליהם [יב, א] להחמיר וכו' ע"כ. ובאמת שמדברי הריב"ש שכתבתי היה נראה דכל הבא בעיר על דעת הסכמותיהם הוא בא ואפי' לאלתר אלא שכבר דחיתי למע' בדברי הריב"ש דאיירי במי שדר י"ב חדש, ומיהו בת"ח שהביאוהו בני העיר מעיר אחרת בשכר ידוע לשנה הוה ליה כמי שנתחייב לדור י"ב חדש דדמי לקנה בה בית דירה דהוי כבני העיר וכמו שנכתב למעלה במשפט הג' בדין הג'.

ואם הבא מחדש בעיר הוזה עושה דבר שהסכימו בני העיר בהפך וגמצא שמויק להם בבא⁷⁰ נמי ג"כ הוי כבני העיר מיד וחייב לשבת בתיקונה ואפי' דעתו לילך למקומו, וקרוב לזה נשאל למוהר"י נ' לב זלה"ה בח"ג סי' ק"ך על ראובן שבא להסתחר למדינה אחרת על דעת לחזור לארצו, ואחר כמה חדשים נעשה שליח לתוגר א' דר בקושטדנדינה וקנה בית מגוי בעד התוגר, ולוי טוען שחזקת הבית הנו' והחצר היא שלו ושמכת הסכמת העיר אינו יכול שום יהודי לקנותה עד שיפירע לבעל החזקה כפי ראות ג' דייני הזמן, וראובן משיב שאינו בכלל התקנות כיון שאינו מן העיר וכו' והשיב שם ז"ל, מ"מ בנ"ד גר' דלא שייך למיהב ליה שום א' מאותם הזמנים ששונים במשנה, לא משלשים ולא משלשה חדשים ולא מששה ולא מתשעה ולא מ"ב חדש, דהתם שייך למיהב טעמא בכל חדא מגיהו, אבל הכא מאי טעמא איכא למימר שיוכל להחזיק לחבירו כשיסלק אותו מחזקת ביתו ואפי' שעה אחת, ומיד כשיכנה לעיר חל עליו החרם והתקנה ואפי' דעתו לחזור, וכשם שהם יכולים לגזור על בני עירם כך יכולים לגזור בכי האי מלתא דנ"ד על הבאים שם בארצם ואפי' בדרך עראי כל זמן שישבו בארצם עכ"ל.

ואע"ג דבההיא דענין סבלונות דהוי דבר התלוי בתקוני העיר התם איכא טעמא רבה דמסתמא האדם אינו מניח⁷¹ מנהג מקומו וכל הנושא על דעת מקומו נושא אם לא עקר דירתו או שישנה בעיר י"ב חדש.

ובתשובות הרב רבינו נסים זלה"ה בסימן י"א כתב ז"ל, אין ספק שבני העיר יכולים להתקין ביניהם חקים והנהגות והן קיימים עליהם, ומיהו דוקא לאותם שנקראים בני עירם אבל לבני עיר אחרת לא גם כי יהיה להם תביעה עליו באיזה כח יש להם להסיע על קצתם כיון שאינו מבני קהלם עכ"ל. וגראה דאיירי באופן שאינו עושה שום גזק לאנשי העיר וכההיא דמוהר"י נ' לב זלה"ה דאם היה עושה גזק להם בביטולו לכל הסכמותם כההיא שקנה חזקה מן הגוי אינו רשאי, ואע"ג דעושה גזק בפרעונם גם⁷² אינו פורע עמהם והיה הדין נותן שיפיר' עמהם, ענין עולות וארנוניות שאני דהוא דבר התלוי בקביעת דירתו בעיר או בישיבת שיעור זמן שם מטעמים שכתבו המפרשים ז"ל, וגם לענין התקונים שכתב הר"ן ז"ל שאינו חייב עמהם נראה לי דאיירי במי שלא קבע דירתו או לא דר שם י"ב חדש, אבל יהודה הנו' בשאלת הר"ן שהיה דר שם בפרפניאן עם שחתם הכתובה בגירונדה הוי כאנשי מקומו ולא ישלם בגירונדה ואינו חייב לישב בתקנת עולי העיר כלל ולא דמי למאי דכתבתי בשם הריב"ש דלעיל כלל.

ומדברי הרא"ש בתשובה כלל ר' סי' י"ד⁷³ נראה בהדיא שחייב אדם ליישב בתקנת הקהלות כל שהוא מיושב בעיר אעפ"י שאינו פורע עמהם מס שכתוב שם ז"ל, ומה שטוען ר' מנחם שאם עשו אותה תקנה לא עשו אותה אלא על עצמן ולא על בכרי לאו טענה היא, שאף לפי דבריו שאינו מפורעי המס מכל מקום נראה שהוא מיושב ודר בעיר אלא שבא לפטור עצמו מן המס מחמת שמכרוהו לקהל קריאון, הילכך אף אם אינו מחוייב לפרוע מס עמהם לכל תקנות שעושים אנשי הקהל על קצתם על השערים ועל המדות

71 צ"ל: אם.

72 לפנינו הוא בסי' טו.

70 אולי עדיף לגרוס: הבא או בהא, אע"פ שגם הנוסח לפנינו גיתן להבנה.

צריך הוא להיות נגרר אחריהם מאחר שהוא מיושב ביניהם הילכך אלו העדים שקבלו עליהם הקהל אם סתמו כבר על עסק הרבים גם כשרים הם לעדות זה של ר' מנחם עכ"ל. כתבתי ריש מילין בענין זה יהיה בעיני הפסקן כללות בענינים האלו ומהם תצא תורה לכל מקום שיצטרך ויהיו לטטפות בין עיניהם לידע מקור כל דבר ודבר ולאיוזה דבר ידמה הענין בעת הצטרך לו.

עוד חקרתי ופשפשתי ונתישבתי בדבר והעלתי שכל מי שדר בעיר י"ב חדש חייב לישב בכל תקנות העיר, ולא במילי דמסים וארגוניות לבד אלא אף בשאר תקנות, כמו שיראה הרואה מדקדוק דברי הריב"ש שכתב ז"ל בס' קל"ב אחר שכתב שכל מי שדר בעיר י"ב חדש נחשב כבני העיר ז"ל, ומה שכתבתי הוא מן הדין אף אם לא היה הסכמה בקהל אין צריך לומר בשיש הסכמה בקהל שהבא לדור בקהל ע"ד הסכמותיהם הוא בא עד כאן לשונו. הנה מלשון שאומר על דעת הסכמותיהם נראה שאין לחלק בענין ההסכמות. ועוד אני אומר דאין צריך לומר שהבא לדור בעיר על דעת הסכמות אנשי העיר בא, אלא אפילו עשו הסכמותיהם בקנס ממון נראה שהבאים לדור בעיר על דעת זה באים לדור, וזה נראה בפשיטות מדברי הריב"ש סימן שצ"ט כתב ז"ל, [יב, ג] ואם בדבר אסור כך כל שכן בענין ממון כגון הקנסות שהסכימו בתקנותיהם שיש לנו לומר שקבלום עליהם כשבאו לדור שם בעיר ההיא והרי הם כבני העיר ובכלל תקנותיהם עכ"ל, ונראה שכל זה איירי גם במי שבא בעיר באקראי ושוהה שם י"ב חדש ובכי האי גוונא איירי ההיא דסימן קל"ב למדקדק בו.

הוכרחתי להאריך בזה לפי שראיתי אל הרב הגדול מהרש"ך זלה"ה בח"א סימן קכ"ב גשאל ממנו, על בני העיר שהביאו ת"ח מעיר אחרת בשכר ידוע לשנה והת"ח נסע מעירו והלך לשם וכו', ויש תקנה בקהל שהת"ח יהיה מתפלל שבוע בקהל אחד ושבוע בקהל אחר, והת"ח מיחה בקהל כשהטילו עליו זאת המשא והשיב ז"ל, ואני אומר דאפילו באיניש דעלמא דוקא לענין מסים דשייך בהו דררא דממונא כיון שעושה סחורה ונושא ונותן באותה העיר ופסיק לחיותיהו דבני מתא נתנו חכמים שעורים להתחייב לשאת עמיהם בעול הא כדאיתיה והא כדאיתיה, אבל לענין תקנת העיר למה יתחייב בהם כל שאין דעתו להשתקע זולת אם יהיו תקנות שקבלו עליהם להחמיר עכ"ל, הנה חילק בענין התקנות, ובסימן קצ"ב גשאל על טובי העיר שהסכימו שלא יהיה רשאי שום יהודי לילך בערכאות ואפי' אחר שיעמדו לדין ורוצה להוליכו כדי להציל ממנו לא ילך אם לא ברשות ב"ד, וכל אשר יעבור יקנסו אותו לפי ראותם, ובא שמעון⁷³ מעיר אחרת ועמד עם שמעון תושב העיר לדין ויצא שמעון חייב ולא רצה לפורעו, והוליכו ראובן בערכאות, והאריך זלה"ה לומר שאין שורש בהסכמה זאת וכתב ז"ל, ואם כן ההסכמה שהסכימו ונהגו בקהל ההוא לא הוי סייג ומגדר מלתא ואדרבא נראה שהוא חוץ מן הגדר, ואם כן ההולך שם אינו חייב לעמוד בתקנתם, וכל⁷⁴ שכן ראובן הבא מעיר אחרת ועמד עם שמעון תושב העיר לדין ויצא חייב ולא היה רוצה לפורעו והוליכו לערכאות שלהם להציל

73 בגליון כתוב-היד נכתב: גר' שצ"ל ראובן, 74 לפנינו ברש"ך: וכיון, וכצ"ל. ואכן צ"ל: ראובן.

את שלו, יראה דאין כח ביד טובי העיר לקונסו מפני שלא נטל רשות מב"ד, ואם קנסוהו כיון שקנסוהו שלא כדין רשאי לגבות את שלו מאיזה יחיד מאותו הקהל שיודמן לו ויש ללמוד ממ"ש הרא"ש וכו' ע"ש.

ועם שבאמת יראה לעניות דעתי שאין הסכמה זאת יוצאה כ"כ מגדר הנכונה בעבור שכונת המסכימים אותה הוא כדי לפשר ביניהם ועל פיהם כל ריב וכל נגע וכאשר לא יוכלון שאת יורשו שילכו לפני הערכאות, מ"מ אפילו יהיה הסכמה זאת ע"ד שכתב כי הוא בקי טפי מינן להבחין בין טוב לרע, מ"מ מה שכתב ה' זלה"ה על אודות הקנס שאם קנסוהו שלא כדין רשאי לגבות את שלו מאיזה יחיד שירצה וכו' והביא ראיה מתשובת הרא"ש ז"ל, לולי שהרב ז"ל אמרה הייתי אומר שאין ענין זה לבדן הרא"ש ז"ל כלל, דהרא"ש ז"ל איירי במי שמשכנוהו בעד הקהל דאז יכול לתפוש מנה מכל אחד מיחידי הקהל, לפי שלענין מסים הדבר כן הוא שכל אחד אחראים וערבאים זה לזה, וכמו שנתן הרא"ש ז"ל טעם בדבר ז"ל כי אינו מחוייב לגבות ע"פ הפקס מכל אחד ואחד כי הם שותפים לפרוע חובו והם אחראים זה לזה ע"כ, וזה באמת אין שייך לאומרו בשאר מילי והדברים עתיקין.

ה ש ע ר ה ש נ י

בתועלת היותו נחשב כבן עיר איך ישלם עמהם, ואם עושה ריוח במקום שהולך אם צריך להמתין י"ב חדש, ואם הבורח מהעיר פורע עם בני מקומו ועניינים מסתעפים בזה ומשפטיו ד':

ה מש פ ט ה ר א ש ו ן אם הבא מעיר אחרת ועושה ריוח בעיר אי משלם מיד או צריך להמתין שנים עשר חדש.

בפרק לא יחפור כתב המרדכי⁷⁵ ז"ל, וכן נ"ל אם בורחים ליישוב מפני פחד וסכנה אין בני היישוב יכולין לעכב בידם מלהלות ומלהרויח כשיעור חיותם וכפי טיפול ביתם עד שיעבור הזעם, וכפי מעוט ממונם שנושאים ונותנים בו יתנו עול עם בני העיר ע"כ, ולא נתברר בזה שום זמן כלל אלא משמע שכיון שמרויחים מיד חייבים לשלם, ואי קשיא כיון שכל העושה ריוח בעיר חייב לשלם מיד מאי האי דתנינן במתניתין כמה יהיה בעיר ויהיה כאנשי העיר שנים עשר חדש דמשמע דבפחות מכאן אינו נכנס בעולי העיר, היכיל לבב אנוש אשר רוח אלהי' לפרש המשנה במי שבא לעיר ויושב ובטל בלי עשות ריוח כלל, ולא בא כי אם לשוט בארץ מבלי עשות שום תועלת כלל זה באמת קשה מאד להבין.

ונראה שיש לחלק ולומר שכל הבא אל העיר ועושה ריוח בעיר נכנס מיד בעולי העיר אלא שאינו משלם מהממון שיש לו אלא דוקא מן מה שהרויח משלם, אבל מי שנשתתה בעיר י"ב חדש חייב לשלם מכל מה שיש לו אא"כ שיש לו ממון במקום אחר שאז משלם באותו המקום שהממון שם.

נמצינו למדים מחילוק זה שהאי העושה ריוח בעיר חייב לשלם מיד כפי מה שמרויח, אבל אם נשתתה בעיר י"ב חדש נחשב כבן עיר לכל הדברים וחייב לשלם מכל ממון שיש לו.

[יג, א] ויש לחלק חילוק אחר וישתנה הדין לצד אחר והוא, שלעולם לא נכנס האדם לשאת בעול העיר אלא אחר שיעבור י"ב חדש, אבל המרדכי בפ' לא יחפור שלא הזכיר זמן לא ירד במקום ההוא לדין הזמן כלל אלא לדין היישוב אם יכולין לעכב לו שלא ירויח בעיר, ואחר שכתב שאין בני היישוב יכולין לעכב כתב ז"ל דכפי מעוט אותו הממון יתנו בעול וכו', וסמך לו לדין המשנה שאינו נקרא בן עיר אא"כ ישהה שם י"ב חדש. נמצינו למדים מתוך חילוק זה שלעולם אינו פורע אפילו מרויח בעיר אלא עד שנים

75 סימן תקיט. ובכל דברי רבינו כאן ראה 'חקרי לב', חו"מ, מה"ב, דף ריו סע"ג והלאה.

עשר חדש, ויש להביא ראיה לזה מדברי הרב בעל ת"ה בסימן שמ"ב ז"ל, ומי שבא לעיר דרך אקראי עם בני ביתו או בורח לשם מחמת אונס ושוטה לשם כמו שנה או יותר, במרדכי פרק לא יחפור כתב שחשו חכמים לתקנת כל אדם וכו' עכ"ל. הנה הזכיר מה שלא היה צריך, דלמה לו לומר ושוטה לשם כמו שנה או יותר אלא לאשמועי' אתא שאין דין המרדכי שכתב שחייב לשאת בעול נוהג אא"כ נשתתה בעיר י"ב חדש.

עוד יש לכאורה ראיה אחרת מדברי המרדכי עצמו בפ' לא יחפור⁷⁶ כתב ז"ל, וה"ר אביגדור ז"ל השיב הדר בעיר אחרת אע"כ דשייך בכרגא דמתא דהכא דאם רצה לבא ולהלוות בעיר הזאת הרשות בידו, מ"מ לא מצינו מכח ההלכה שיהא כאנשי העיר לשאת עמהם בעול אא"כ יהא בעיר י"ב חדש או קנה בית דירה ואפי' לדבר מצוה כגון תמחוי אין גובין ממנו כל זמן שלא דר שם שלשים יום, ועוד שאינו עושה שום ריוח בעיר, וגדולה מזאת שנינו בתוספתא⁷⁷ מי שיש לו חצר בעיר אחרת בני העיר משעבדים אותו⁷⁸ לחפור בורות שיחים ומערות ושאר כל הדברים אין משעבדים אין משעבדים וכו', ואם היה שרוי עמהם באותה העיר משעבדים אותו על הכל, וליכא למימר דמיירי בדלא שייך דא"כ ליפלוג וניתני בדידה אמאי קתני אם היה שרוי עמהם עכ"ל, מריהטת הלשון משמע דבעי' שיהיה שם י"ב חדש כדי לישא את עול אנשי העיר, אבל מלשון אומרו ועוד שאינו עושה ריוח בעיר יש לדייק דמעיקרא עם שהיה עושה ריוח בעיר קאמר דבעינן י"ב חדש זהו הנראה לכאורה.

אבל אחר השקידה ראיתי שאין הענין כן וזה שכתב הרשב"א ז"ל בתשובה סי' תרס"ד אם יכולין אנשי העיר לשעבד איש או אשה מעיר אחרת ועוסקים בארצם וכתב בתוך התשובה ז"ל, ועיקר דברים אלו מן היסוד שאמרנו שהרי אנו רואים כל עיר ועיר בגבולותיה שאנשי העיר סוחרים ומתעסקים בתוכם כאילו אמר המלך שאנשי העיר ההיא שמעלין לו מס או כרגא יסחרו ויתעסקו בה ולא לאחרים, מ"מ אינם יכולין להכריחם מיד לפרוע עמהם את המס אלא כך סדר הענין לפי דעתי, שבתחילה מתרים אותם שלא יתעסקו בגבולם מפני כי לולא הם יתעסקו ויסחרו בצד העיר הזאת ויהיה להם ריוח וטוב הארץ, אם⁷⁹ ירצה להתעסק שם יהיו כא' מהם ויפרעו עמהם מס לפי הממון שמתעסק שם ע"כ, הנה מדכתב ז"ל אינם יכולין להכריחם מיד כונתו שמיד אין מכריחים אותם, אבל אחר ההתראה מכריחים אותו מיד ולא הזכיר בכאן כלל שיעור זמן שנים עשר חדש.

אחר שביירתי הצדדים שיש בזה ושהדין משתנה מצד אל צד, אומר לך כי מסקנת הדין הוא זה והוא נלמד מחילוק מורי הרשד"ם זלה"ה שכתב בתשובות הרבה שיש לחלק בין מ"ש המרדכי לזמננו זה, דהתם איירי באותן המקומות שיש כח ויד לבני העיר לעכב לבא שם לדור ולהרויח, וכגון שאין בני העיר רוצים שירוויחו אלא מעט, אמנם באלו המקומות שאין כח ביד אנשי ליפנטו לעכב לבני פתראס להרויח כל מה שירצו כל שעמדו

76 סימן תקיח. הנוסח שהובא במרדכי הובא גם ע"י

77 בבא מציעא פ"א ה"ט. ראשונים נוספים ע"ש, ראה לעיל הערה

39.

78 בחוספתא לפנינו בדפוס וגם במהר'

צוקרמנדל הנוסח שונה וכבר העיר ר"ש

ליברמן בתוספת ראשונים, עמ' 130, כי

79 לפנינו ברשב"א: ואם.

שם י"ב חדש הרי הם כאנשי העיר וכו' ע"כ בס"י שצ"ט⁸⁰ בחל' ח"ה, ובכמה מתשובותיו האריך עוד בחילוק זה.

ובאמת שהוא נכון בטעם זה שאומר, דכיון שיש לאל ידם של בני העיר הזאת לעכב על הבאים להרויח שם אפשר להם לומר אנו מרשים לכם שתרויחו כדי חייכם אך בזאת יאות לנו לתת לכם רשות בתנאי שתפרעו עמנו מיד ממה שאתם מרויחים, אבל בשאר מקומות שאין להם יכולת לעכב עליהם והוא כמו עיר קושטנדינה ושלונקי ארצות רחבות ידיים חזר הדין לדין המשנה ואין חייבים לשאת בעול אלא עד י"ב חדש פטורים ואח"כ יהיו כבני העיר.

ואפשר לדקדק דין זה מדברי בעל תרומת הדשן בס"י שמ"א שכתב ז"ל, הואיל ואלו ד' אנשים נושאים וגותנים בעיר צפורי ומקפחים ריוח שלהם איך יתכן שישאו בעול עם בני טבריא לתת מס בשני מקומות ע"כ, ויש לדקדק למה נתן הטעם שנושאים וגותנים בעיר צפורי ומקפחים ריוח שלהם ולא הגדיל הענין לאמתת מה שהוא האמת שד' אנשים אלו עקרו דירתם מטבריא וקבעוה בצפורי ונתיישבו יותר משנה כנו' בשאלה, וגראה שהמרויח בעיר ומקפח שכר הדרים באותו העיר אינו מעלה ומוריד קביעות דירתם דבלאו הכי חייבים לשאת עמהם בעול אנשי העיר, זה נראה [יג, ג] בדבריו עם שבאמת אפשר לפרשו בפנים אחרות. וכיון שהוכחנו שכל שמקפח שכר אנשי העיר אין צריך י"ב חדש ידעתי כי המעיין בתשובת הרב בנימין זאב⁸¹ ירצה לדקדק בלשונו דלכל מילי בעי' י"ב חדש ואל יקשה המעיין ממנו לדברינו כי הוא לא חילק בסברות ובדקדוקים שכתבנו.

ונשאר עלינו לסלק ממנו תשובת ה"ר אביגדור שכתבנו בתחילת דברינו, שהיה נראה מדבריו דצריך י"ב חדש וכוונתו מתבארת וגלויה לעין כל, שדברי ה"ר אביגדור הם במי שמשלם כרגא בעיר הזאת ואם היה רוצה לבא ולהלוות הרשות בידו ומטעם זה היה עולה על הדעת לחייבו, לכך הוזקק לסלק טעות זה מעל המבין ולומר שאינו כן ואין טעם לחייבו כיון שלא בא בעיר ודר שם כדין המשנה, ואפי' תימא שהיה בא בעיר מציאות מה עדין לא הרויח כדי שנאמר שישלם מיד לכך הדין הוא שפטור לשלם עמהם אע"ב דשייך בכרגא עמהם, וכיון שכן ליכא השתא שום הוכחה לדיננו לסתור זה ואדרבא יש לדקדק להפך כדפרישית.

והראיה אשר הבאנו למעלה מלשון בעל ת"ה שכתב מי שבא באקראי ושהה י"ב חדש וכו', נראה דנקט' 'לאשמועי' חידוש שכתב המרדכי דאעפ"י ששהה י"ב חדש עכ"ז אינו כבני העיר לקפח שכרם אלא אין מתירין לו היישוב אלא כדי חייו ולא יותר כל שאינו שייך בכרגא עמהם, ויש עוד לזרוזקו על הכוונה הזאת.

ואל תשיבני⁸² מן הלשון שכתב הרב הגדול מוהרש"ך זלה"ה בחלק א סי' קכ"ב ז"ל, ואני אומר דאפי' באיניש דעלמא דוקא לענין מסים דשייך בהו דררא דממוגא כיון שעושה סחורה ונושא ונותן באותה העיר ופסיק לחיותיהו דבני מתא נתנו חכמים שעורים, ע"כ שהרב הגו'

מה"ב, דף ריח סע"א (ושם יש ס"ס בציון הדף למשא מלד).

80 לפנינו הוא בס"י ת.

81 סימן שצג.

82 לאמור בקטע זה ראה חקרי לב, חו"מ,

לא כיון בתשובתו לענין זה שלא נשאל עליו לכך לא חילק מה שחילקתי, ואפשר ג"כ דפסיק לחיותיהו דקאמר לאו בשיש לבני העיר יכולת לסלקם דבכה"ג בעי' י"ב חדש. ויש להביא קצת ראיה לדין זה מדברי הריב"ש בסימן קל"ב ז"ל, אבל עדין יש להקל דין וכו' וכ"ש בזה שעושה סחורותיו וכו' ע"כ, מלשון זה נראה באומרו וכ"ש וכו' שאינו צריך זמן י"ב חדש, והנראה שאין מזה ראיה דאי"ב חדש שהזכיר לעיל קאי, ויש לי עוד ראיות לזה ממהר"י וייל אין צורך לכותבם, ועיין בתשובה הרב מוהר"ר בצלאל אשכנזי סי' ל"ט.⁸³

המשפט השני מי שבא לעיר דרך אקראי להרויח ולהיות מלמד ושכיר מה דינו. הבא לעיר דרך אקראי להשכיר את עצמו ולהרויח אפילו דעתו לחזור למקומו ושהה י"ב חדש, נראה לי שהדין פשוט שחייב לשלם במקום שהשכיר את עצמו. ואין לסתור זה ממאי דכתוב בתרומת הדשן סימן שמ"ב ז"ל, דא"ן⁸⁴ איירי בכי האי גוונא שבא לדור שם באקראי בעלמא שאין לו בני בית, דומיא דיתום שבא לעמוד שם, או בדרך תלמוד או בדרך שכירות או שמשכיר את עצמו לבעל הבית לאכול עמו דכי האי גוונא ודאי אין דעת השלטון לגבות ממנו וכו', כי כן רגילות הוא שיהודים הולכים ממקום למקום ברצונם ולא דמיא למי שבא שם בקבע עכ"ל. דביתום דוקא ראוי להקל כיון שלא בא בקבע ולא להרויח כי אם להשכיר את עצמו לפי אוכלו או ללמוד תורה, עם שבאמת לשון שכתב או בדרך שכירות או שמשכיר את עצמו צריך תקון, גם לא נתברר מדבריו שעור זמן שהיית היתום שם.⁸⁵

באופן שמי שבא להשכיר עצמו לקבץ לו ממון ולשוב עוד לביתו לא מצאתי טעם ברור לפוטרו אם נשתהה י"ב חדש דמסתמא קתני מתניתין, ומינה נשמע שכל מי שהוא משרת לבעל הבית וסמוך על שלחנו ואוכל משל ב"ה ומרויח בביתו אינו פטור מן המס. והרי בעל תרומת הדשן סימן שמ"ב כתב ז"ל, ומנהג קצת בעלי בתים עשו להם קצת מנהג בחזקה לפטור להם משרתיהם אף על פי שיש להם ממון שמרויחין בו הואיל ואוכלים משלחן בעלי בתים ואינו מנהג שיש ללכת אחריו עכ"ל.

ומיהו במקומנו זה לא ראיתי מדקדקים בזה כל כך וכמה באים מארץ מרחקים יעמדו ימים ושנים וחוזרים לבתיהם אין דורש ואין מבקש מהם אם לא באה אשתו עמו, אבל לעיקר הדין הוא כמו שכתבתי.

המשפט השלישי עיקרו לידע מי שיצא מהעיר אם פורע במס שנתחדש קודם צאתו, ואם ברח מהעיר אחר הטלת המס, ומי שהיה אביו בקהל א' ויצא מן העיר כיצד יהיה חזרתו, ודין מי שהיה כתוב בעיר הזאת בפנקס המלך ויצא והלך למקום אחר, [יד, א] ודין אם נשתנה הפרעון ועניינים בזה ודיניו חמשה.

83 לפנינו הוא בסימן לו. 85 ראה עוד לקמן חלק ד, משפט ד, אודות יתומים באופן כללי.

84 דאור זרוע (נדפסה בשו"ת מהר"ם מרו" טנבורג, מהד' בלאך עמ' 69 סימן תק"כ).

הדין הראשון מי שיצא מהעיר ואירע מס תוך שלשים ליציאתו, הדין נותן שאינו משלם מס עם אנשי העיר כיון שלא חל עדין המס בעדו שם, וכן כתב בפשוט הרב מוהר"י וייל ז"ל בתשובה סימן פ"א.

אבל הר"ר ישראל בסי"ב שמ"ב כתב ז"ל, מנהג בכל גבולנו כל היוצא מהעיר או מן המדינה לקבוע דירתו במדינה אחרת, אם יתחדש שום מס תוך שלשים יום לצאתו על בני מקומו הראשון צריך לתת עמהם באותו עול בשוה, ונותנים טעם לדבר משום דלעולם רגילים⁸⁶ הוא שממוני המושל נותנים עיניהם ומעריכים בני הקהל כמה ראוי לתבוע מהם ועושים זה זמן מועט קודם התביעה, והואיל וזה נמצא שם כל כך קרוב לתביעה⁸⁷ מסתמא שמו עיניהם גם עליו, וקבצו⁸⁸ העולם שעור לדבר שלשים יום דומן זה מצוי ורגיל לקובעו זמן בכמה מקומות בתלמוד ע"כ, והנה כפי מה שנראה מתוך דבריו שלא נמשך דין זה אלא מטעם מנהג לא משום דינא ועיקרא דדינא אבאר בדין השני בדין הבורח. ובנימוקי הרב מהר"ר מנחם מריזבורק כתב⁸⁹ ז"ל, יהודי הבא לגור שם אחר שאלת המס נראה דפטור דהא לא עשה להם עין בגופו ולא בממונו הואיל ולא הלוח קודם המס, מיהו השכיר בית קודם שאלת המס שכירות דיומיה היא מכירה ע"כ. ועוד כתב⁹⁰ ז"ל, זמני המס מיד ששאלו המס היוצא חייב ואם גמרו הקצבא עם השר הבא אחר כך לדור בעיר פטור.

ויש לדקדק בלשון זה, שבתחילת לשונו כתב ז"ל הבא לגור שם אחר שאלה וכו' משמע הא אם בא לגור קודם השאלה הוי כבני העיר, ובסמוך כתב מיהו אם שכר בית קודם שאלת המס וכו' משמע הא אם בא לגור קודם השאלה לא הוי כבני העיר. ונראה שדין שכר בית שכתב הוא אפילו לא בא בעיר כיון שהשכירה הוי כבני העיר, אבל כל שבא בעיר אם קודם שאלת השר חייב ואם אחר כך פטור.

ועדיין קשה במ"ש בסוף דבריו ז"ל, ואם גמרו הקצבא עם השר הבא אחריו לדור בעיר פטור, משמע מדבריו דוקא דגמרו הקצבא הא לאו הכי אלא ששאלו לבד בלי שגמרו הקצבא חייב. ולמעלה כתב הבא לגור אחר שאלה פטור משמע אף על פי שלא גמרו, ובעל תרומת הדשן⁹¹ חילק עוד וכתב ז"ל, מי שבא לעיר⁹² קודם התביעה היה ראוי שיפטור מאותה תביעה משום דעין ממונה המושל לא הוי עליו, אלא שיש לומר דהאי טעמא דפריש' לאו דבר ברור בכל פעם שנותנים הממונים עיניהם קודם התביעה דכמה פעמים דתובעים בפתאום, וכיון דדינא הוא דרבים איקרי מוחזקים לגבי יחיד בכל ספק הנולד ביניהם בענייני מסים אם כן לזכותם אמרינן מספק שמא הממונים נתנו עיניהם מקודם, אבל לגרוע כחם לא אמרינן מספק, ועוד כתב בו טעם אחר ע"ש. ולפי שדבר זה תלוי במנהג לא הארכת, אבל עיקרי הדין והמחלוקות והתחילוקים שיש אבאר בדין שאחר זה. הדין השני הבורח מן העיר מחמת שהטילו עליו מס כיצד יושלם.

90 שם רע"ב.

91 הנזכר לעיל (סימן שמ"ב).

92 לפנינו, בתרומת הדשן, גוסף: תוך ל' יום.

86 לפנינו: רגילות.

87 שם: לזמן התביעה.

88 צ"ל: וקצבא.

89 דפוס ירושלים דף קסח סע"א.

גרסינן בפ"ק דב"ב⁹³ ההוא דמי כלילא דשדו אטבריא אתו לקמיה דר' א"ל לידרו⁹⁴ רבנן בהדן א"ל לא ערק' ערוקו ערקו פלגא דליוה לפלגא רמי אידך פלגא אפלגא אתא לקמיה דר' א"ל לידרו רבנן בהדן א"ל לא ערק' ערוקי ערוקו כלהו פש ההוא כובס שדא אכובס שכיב כובס פקיע כלילא ע"כ בגמרא.

ואיפליגו רבואתא בפירשא דהך מילתא הרמב"ן ז"ל בחידושי כתב, פירוש במקום שאין רבי יכול לכופם ברחו שאם היה יכול לכופם דין הוא לכופם שמאחר דשדא מלכא דמי כלילא נתחייבו כולן ליתן ואקרקפתא דידהו ואנכסייהו מנה, או שמא לא רצה רבי לכופם דניחא ליה דלערקו וליבטיל כלילא כדי שלא תהא פורענות באה על תלמידי חכמים בשבילים אבל מן הדין חייבים ליתן אעפ"י שיצאו למלכות אחרת עכ"ל. וגם הרב הנמקי סתם כדבריו, וכן כתב המרדכי בשם ר"י פ"ק דב"ב⁹⁵ ז"ל, אם הכובס תבע אותם לדינא היו חייבים לסייעם אלא השר לא רצה לכופם לפי שלפי דבריו היו פטורין לגמרי אפילו אם לא ערקו, ור"י השיב ז"ל, מנהג בכל הקהלות שאין אדם יכול לפטור עצמו מן המס בצאתו מן העיר אחרי שנתחייב ובלא מנהג ג"ל דין תורה שכששאל המלך המס אפי' שערי דכדא נשתעבדו וכו' ואפי' יברח קודם גבייה נשתעבד כבר למלך.

גם בהגהות מרדכי פ"ב⁹⁶ כתב ז"ל, השיב ר' יהוד' מפרי"ש על ראובן ושמעון שהיו תחת שר אחד והטיל עליהם מתנה וברח האחד אחר הטלת המתנה, וחבירו הנשאר תובעו שיפרע חלקו, כך קבלתי מר' הלכה למעשה שחייב לפרוע לו חלקו דדינא דמלכותא דינא ודינא דמלכותא אפילו שערי דכדא משתעבדי לכרג"א דבגי מתא⁹⁷, וכן הדין פשוט וכן היו דנין ר' יצחק ור"ת כי כל דבר שהנהיגו השרים והמלכים על פי דין [יד, ג] קדמונים דין גמור הוא עכ"ל, ועוד חידש שם חידוש נאה ז"ל, ואפי' היה שם קצבא ועתה הכביד עליהם היה אומר ר"י דדינא דמלכותא דינא להכביד על עמו למלחמה עכ"ל, ופירושו דאפי' היה בעת הטלת המתנה קצבא ואחר שברחו הכביד עליהם חייב הבורח לשלם, גם הריטב"א בתשובה הביאה ה' מוהרי"ק זלה"ה בטור ח"מ סוף סי' קנ"ו הסכים לדברי הרמב"ן ע"ש.

החולק על זה הוא ר"ת הביאו המרדכי שם פ"ק דב"ב⁹⁸ ז"ל, מכאן אומר ר"ת אם הטיל מס או מתנה על בני העיר וברחו מקצתן שפטורין ואין אלו הנשארים יכולין לדוחקם ליתן מס עמהם דהא הכא דליוה אפלגא קאמר דהשתא⁹⁹ ערקו, אלמא דדין הוא דאיפטר לגמרי אעג"ב דלא מחל להם המלך כלום בשבילים ואעג"ב דכבר שדו דמי כלילא⁹⁹ ומיהו אם חזרו ודרים בעיר כבראשונה אפשר שחייבים לתת עמהם דהכא איכא למימר ערקו ולא חזרו עכ"ל. ולכאורה נראים דברי ר"ת כסותרות שהרי כתב המרדכי בהגהות והבאתי דבריו למעלה ז"ל, וכן היו דנין רבי' יצחק ור"ת כי כל דבר שהנהיגו השרים וכו' וכתבו זה על דברי הר"י מפרי"ש כנר' שמסכים עמו.

וראיתי בתשובה לה' מוהר"י קולון זלה"ה שרש ב' שכתב דלדברי ר"ת דוקא התם הוא דלא חל החיוב לגמרי עד שיבא לידי גבוי ומשום כך פוטר הבורחים, אבל הכא כנודן

97 עדיף להוסיף: וכו'.

98 לפנינו במרדכי: דהשאר.

99 עדיף להוסיף: וכו'.

93 דף ח ע"א.

94 כן הוא הנוסח ברי"ף, וכן בהמשך.

95 סימן תעו, דפוס וילנא דף פד ע"ב.

96 דפוס וילנא דף צז סע"ב.

זה שכבר נשתעבדו ראשי הקהלות לפרוע הי"ג אלפים בשעבוד גמור אל הגובר מהדוכוס ושליחותא דכלהו בני לומברדיאה קא עבדי, פשיטא ופשיטא דאפי' ר"ת מודה בהא, שהרי כבר נתחייבו כלם בשעבוד גמור והוי כמו שנגבה כבר עכ"ל. ולפי מה שכתב הרב הנו' אפשר לומר ¹⁰⁰ שמה שכתבו ההגהות בשם ר"ת איירי בכה"ג שהטיל המלך המתנה ונשתעבדו בה כל בני העיר ובעת הגבוי ברת, אבל בההיא דכלילא איירי שבעת ההטלה מיד ברחו קודם שיבא לידי גבוי וז"ש ואע"ב דלא מחל המלך וכו', ואע"ב דכתב ז"ל ואע"ב דכבר שדו וכו' אכתי לא חל השעבוד עדין מה שאין כן בההיא דכתבו ההגהות בשם ר"ת.

ואכתי קשיא לי לדעת ה' מוהר"י קולון ז"ל שבשרש הנו' כתב דה"ר יהודה מפרי"ש מסכים עם סברת ר"י לבד, והר"י מפרי"ש עצמו כתב שכן היו דנין ר"י ור"ת, ואפי' נאמר שהם דברי המרדכי מ"מ השוה דעת ר"ת לדעת ר"י מפרי"ש וכפי מה שחלקנו שדין זה מר"ת הוא בשעת הגבוי ואין בו מחלוקת נמצא דבהך מלתא איירי הר"י מפרי"ש ולמה השוה דעת הר"י מפרי"ש לדעת ר"י ולא לדעת ר"ת.

ודע שכפי החילוק שחילקתי בדברי תשובת הר"י מפרי"ש נחא שפיר דמייתי ראיה לדבריו דינא דמלכותא דינא דאפילו שערי דכדא משתעבדי וכו' ושאר הראיות שהביא שם, דלכאורה נראה דלא שייכי באותו הנדון, דהתם כבר חל החיוב על כל בני העיר ולכך יכול להשתעבד א' על חבריו וגם שערי דכדא נמי אישתעבדו משום כך, אבל אם השר הטיל המתנה וברחו מי יאמר דחל עליהם החיוב, וכפי מה שפירשתי בדבריו נחא וצ"ל שמ"ש המרדכי בשם ר"י דאפילו ברחו קודם גבוי חייבים בזה הצד לבד הוא דפליג ר"ת עליה, אבל אם נמצא בעת הגבייה כ"ע לא פליגי דחייב.

ומצאתי עוד בהגהות מרדכי שחילק חילוק זה כתב ¹⁰¹ ז"ל, נשאלתי על מס המוטל על היהודים בני קנדיא וכו' עד וגם מורי פסק הואיל ונמצא בעת הגבייה הא לאו הכי פטור והוא כסברת ר"ת שכתבתי. אלא שיש לדקדק בדבריו למה לא נתן הטעם דלא דמי לכלילא משום דהתם עדין לא היתה עת הגבייה וכמו שחילק ה' מוהר"י קולון בדברי ר"ת, וכיון שירד לחילוק זה נמצא שאין שום תפיסה עליו ולא מידי מההוא דכלילא.

ובתשובות דשייכי לס' קנין סוף סימן א' והביאה המרדכי פרק הגזול ומאכיל ¹⁰² בשם מהר"ם בר ברוך כתוב ז"ל, ולכאורה אותם שברחו פטורים, דאל"כ לימא להו ר' אפילו תברחו תצטרכו ליתן אלא עלילה היתה ולא היו שותפים בזה ואעפ"י ששמו עליהם מתחילה על כלן הבורחים פטורים עכ"ל, וטעם הדבר לדעת מהר"ם אינו אלא משום דהתם הוי עלילה ומשום הכי פטורים וכמו שיבא לקמן בס"ד, אבל בשאר מיני מסים נראה דישראל כלן.

וראיתי בתשובות הרב הגדול מורי רשד"ם זלה"ה ח' א' סימן קכ"ד ¹⁰³ נשאל לו שאלה

102 בבא קמא סוף סימן קעז.

103 לפנינו: חשן משפט סימן קנא. וראה בעגין תמיהתו על רשד"ם, כנה"ג, חו"מ, מה"ב, סימן קסג, הגהב"י אות קלג, דף נה רע"ב.

100 עי' תשובות פרח מטה אהרן ח"א סימן קכג, דף ריב ע"ד, תשובות עדות ביהוסף (אלמשינו) ח"ב סימן מא, דף צד ודף צה.

101 רפ"א סימן תרגו.

אינה שייכת לנ"ד, אבל הביא ראייה מהך סוגיא לאותו הנדון וכתב בתשובתו ז"ל שדעת הר"ם ור"ת שוה. ואני הצעיר לא ראיתי דבריהם דשייכי אהדדי כלל, דדברי הר"ם הם דוקא בעלילה ומשום הכי כתב דפטורים, ורבינו תם לא הזכיר עלילה כלל אלא מס ומתנה ולמה נאמר בדברי הפוסקים מה שלא בא בדבריהם אפילו ברמז.

ומיהו חדש לנו הרב הגדול מורי זלה"ה חידוש לעניינינו במ"ש ר"י שאם הכובס היה תובע אותם לדין שהדין עמו, שאם טענו לו למה לא ברח הוא ג"כ אינה טענה שאינו מן הדין שיעזוב זה מקומו וארצו כדי שלא יגיע נזק להם, [טו, א] וגלמוד לדין לר"ה היכא שברחו אחר הגבייה שהדין הוא שמי שברח יפרע חלקו שאם תבעוהו לדין וטענו למה לא ברחו אינה טענה.

כלל העולה שאם הוטל מס על בני העיר ונמצא שם בעת הגבייה אפי' שברח או יצא מדעתו חייב לשלם, ואם לא נמצא בעת הגבייה בהא איכא פלוגת' להרמב"ן ור"י והנמק"י חייב לשלם, ולר"ת ולדעת ההגהות פטור.

ולענין מי הוי המוחזק בדין מחלוקת הפוסקים כבר יחדתי לו מקום ועשיתי בו חלק אחר ¹⁰⁴ ע"ש.

הדין הג' מי שרצה לעלות לא"י ואינו רוצה לפרוע במס שהוטל. דין זה הוא פשוט בהגהות ¹⁰⁵ כ"כ וז"ל, נשאלתי על מס המוטל על היהודים בני קאנדייא בכלל אם אחד יוצא מן הארץ לעלות לא"י וכו' אין צורך להעתיק כל לשונו, מתוך דבריו למדנו שאין מצות עלייתו לארץ ישראל מונעתו מלשלם, ומה שיש בדבריו מן הדקדוק נכתב בדין הקודם.

הדין הד' מי שהיה מיושב בעיר אחד בקטנותו ובגזרת המלך נכתבו בפנקס המלך כל הגערים כדי שיפרעו מסים למלך בכל שנה, וזה הנער נכתב ביניהם והלך למקום אחר ונשא שם אשה וכל משאו ומתנו היה שם, ובמקום שהיה מיושב מבקשים ממנו המס. יראה הדין פשוט דכיון דעקר דירתו ונשא שם אשה במקום אחר ונושא ונותן שם שלא יפרע בשני מקומות, וכמו שהוכחנו למעלה ¹⁰⁶ מתשובת הרשב"א סי' תרס"ד דודאי אין אדם פורע בשני מקומות, ויש תשובות רבות מורות על זה.

ומיהו בזה יש לעיין כיון שהוא כתוב בפנקס המלך חייבים בהכרח כל בני העיר לשלם עבורו, ולא כל כמיניה להטיל המס הנוגע לו על בני העיר והוא יצא משם וישלמו אחרים בעדו. ואף על גב דבבורח מן העיר כל שלא נמצא שם בעת הגבייה כתבנו בדין ב' לדעת רבואתא דערוקיהו מסתייהו, שאני התם שלא נזכר שום אחד מהם בהטלת המס, אבל הכא כתוב בפנקס המלך חק כל יושבת שבכל שנה ושנה משלמים על פי הפנקס, בזה באמת יש לדון והדעת נוטה שישלם כסף גולגלתא במקום הכתוב בפנקס כי אין ראוי לאנשי העיר שישלמו בעדו.

שוב ראיתי בפסקי הרב הגדול מורי הרשד"ם זלה"ה בח"א סי' ש"ז וכתוב בטור ח"מ אשר לו סי' שס"ב, ¹⁰⁷ שכתב על כיוצא בזה וז"ל, אם אין מנהג ידוע גרא' לע"ד שמן הראוי

¹⁰⁴ כוונתו לחלק הששי. ¹⁰⁷ הציון הראשון הוא לפי דפוס ראשון, וראה מבוא עמ' טז והערה 64.

¹⁰⁵ הנוכח לעיל הערה 101.

¹⁰⁶ שער שני, משפט א, דף יג סע"א.

בכסף גולגלחא יפרע במקום שהוא כתוב בפנקס המלך והוא מקום מולדתו, וכיון שאביו פורע בעדו שם אין ראוי שיפרע בשני מקומות, אבל שאר מסים וארנוניות יפרע במקום שהוא דר שם ונושא ונותן באותה מדינה שנשא שם אשה ע"כ.

והרב מוהרש"ך זלה"ה בח"ג סי' מ"ג כפי הנראה מדבריו שלא חילק בין כסף גולגלחא לשאר דברים ועל הכל כתב דמשלם במקום שכתוב בין במסים בין בארנוניות, ועם¹⁰⁸ שלא חילק הרב ז"ל בפ"י נראה דהחילוק נשמע מעצמו. וחדש שם הרב זלה"ה שאם יש לאל ידו לסלק את עצמו מן הפנקס ולא הניחוהו בני הקהל שיוציא את עצמו מן הפנקס פטור משם והלאה מלשלם עמהם, וחדוש ראוי והגון הוא נאה למי שאמרו.

ובתשובות הרא"ש כלל י"ג סי' כ' כתוב ז"ל, ויראה בעיני שאף אם ילך אדם לדור בעיר אחרת שלעולם הוא פורע מס עם אנשי העיר שיצא משם, וכל שכן אם עדיין הוא דר עמהם בעיר עכ"ל.

ולכאורה נראים דבריו תמוהים במ"ש שההולך לדור בעיר אחרת שלעולם הוא פורע מס עם אנשי העיר שיצא משם, כי נראה שזה הוא הפך האמת דהא מסקינן דלענין פסי העיר כל ששוהה שם י"ב חדש נחשב כבני העיר, ולמה פורע מס עם אנשי העיר שיצא משם, וביאור דבריו ז"ל לדעתי הוא קרוב לדין זה דאיירי במי שהיה לו חק בעיר הזאת לשלם עמהם במס או שמעות שהוולו היו כבר משועבדות במס וכמו שכתב הרא"ש ז"ל למעלה מזה, שטוענין הקהל שנשא אשה יורשת נכסי אביה ואמה פורעי¹⁰⁹ מס וכו', כנראה שהיו אותן מעות כבר משועבדות ובכי האי גוונא דוקא הוא דכתב הרא"ש ז"ל שאפי' שילך לעיר אחרת לדור שם פורע מס עם אנשי העיר שיצא משם, אבל בעלמא לא. והייתי סבור לומר שדברי הרא"ש אינם במי שעקר דירתו לגמרי אלא שהלך לעיר אחרת לגור הוא לבדו ללמוד או כיוצא בזה אלא דלא שייך זה בההוא נדון דהרא"ש ז"ל, ועיין עוד בתשוב'ו' ההר"ר בצלאל אשכנזי זלה"ה בסי' ל"ט,¹¹⁰

הדין החמישי פה שלוניקי הסכימו ה' קהלות מספרדים שיחלקו בגורל הבאים מארצות אחרות, ועוד הסכימו וכתוב בהסכמה שכל א' מהבאים פה מן היום הזה והלאה אם מקדמת דנא היה יחיד כארג"ירו¹¹¹ הוא או אביו מאיזה קהל מקהלתינו ישוב לקהל שלו וכו', ועתה בא ראובן מחדש מרודיש וזה [טו, ג] שיצחק אבי אביו עקר דירתו משלוניקי זה כמה בהיות יעקב אביו של ראובן נער בן ח' שנה ושם גדל ונשא אשה והוליד לראובן הנז', ולהיות שיצחק אבי אביו של ראובן היה כרגיר"ו מק"ק שלום מן קדמת דנת עתה כשבא ראובן הנז' ק"ק שלום לקחהו וכתבוהו בק"ק שלום מיד ליטפל עמהם ובצדקותם ובנדבותם ובעריכתם במסים מכת ההסכמה שכתוב שאם מן קדמת דנא היה יחיד כרגיר"ו הוא או אביו מאיזה קהל ישוב לקהלו, וכיון שאבי אביו היה מק"ק שלום נמצא שראובן נגרר אחריו, וראובן טוען שאינו כתוב בהסכמה אלא הוא או אביו אבל אבי אביו לא, וכיון שאביו מעולם לא היה כרגיר"ו ולא בא לכלל זה כי בהיותו נער יצא מכאן נמצא שאינו אלא מהחדשים ממש הנחלקים בגורל ואין לכם חלק בנחלה אלא ע"פ הגורל באיזה קהל יפול חלקי. ונפל ספק איך נדון בדין זה.

108 ראה לעיל הערה 4.

110 לפנינו הוא בסימן לו.

109 בתשובות הרא"ש: פורעת, וכצ"ל.

111 החייב במס.

והנראה לע"ד דכיון שכל עיקר הסכמתם היתה שיתלקו כל הבאים מחדש הנה כל הבאים הם בכלל ואפי' היה אביו כרגיר¹¹⁰, אלא שרצו להוציא מן ההסכמה למי שהיה אביו כרגיר¹¹¹ בעבור שהוא כאילו לא יצא מעולם מן העיר והבו דלא לוסף עלה, דוקא היכא דאביו היה כרגיר¹¹² הוציאו, לא למי שאביו מעולם לא נמנה עמהם ואביו אביו הוא דור שלישי ובודאי שאינו בכלל ההסכמה, זה יחייבו שכל¹¹³ המבין בדין זה ואפי' לאומרו בראיות אין צורך לכותבם.

וראיתי בפסקי ה"ה מהר"י אדרבי זלה"ה בס' נ"ו שנשאל בזה, והשיב ז"ל דכיון דחל על אביו שם יחיד מק"ק שלום בהיות נער בן ח' שנה ונקרא יחיד בזמן ההוא לכל דבר אם יודמן לו הן ארוסין או נשואין וכו', וא"ת והרי בהסכמה לא כתיב אלא יחיד כרגיר¹¹⁴ אבל אביו של ראובן לו הונח שהיה יחיד לא היה כרגיר¹¹⁵ שלא בא לכלל כך בזמן ההוא להיותו נער, קושיא זו ליתא והטעם דאמר¹¹⁶ בסנהדרין¹¹⁷ ת"ר איש אשר יקלל אביו ואמו אין לי אלא אביו ואמו אביו בלא אמו אמו בלא אביו מנין וכו', ר' יונתן אומר משמע שניהם כא' ומשמע כל א' בפני עצמו עד שיפרט לך הכתוב יחדיו וכו'. ואיפסיקא הלכתא כר' יונתן, וסיים בדבריו וכתב ז"ל, אף בנ"ד יחיד הכאראגיר¹¹⁸ לא משמע שניהם יחד דוקא אלא גם כל אחד ואחד בפני עצמו או יחיד או כראגיר¹¹⁹, כי כבר יצויר כראגיר¹²⁰ בלא יחיד או יחיד בלא כאראגיר¹²¹, שהרי מצינו כמה אנשים שהם כאראגיר¹²² ש מק"ק אחד והם יחידים ומתפללים בק"ק אחר, וכיון דמשמע כל אחד ואחד בפני עצמו נמצא שאביו של ראובן הנזכר היה יחיד ק"ק שלום ולכן חייב ראובן לשוב לקהלו כמו שכתוב בהסכמה, ובר מן דין מצינו למימר דהא קיימא¹²³ לן דאפושי מחלוקת לא מפשינו, ואיכא למימר דבנ"ד אפילו ר' יאשיה מודה, דעל כרחין לא פליגי ר' יאשיה ורבי יונתן אלא באביו ואמו דמשמע וא"ו מוסיף על ענין ראשון כמו שכתב רש"י, אבל בנ"ד דלא כתיב יחיד וכאראגיר¹²⁴ אלא יחיד כאראגיר¹²⁵ בלא וא"ו אפילו ר' יאשיה מודה דמשמע כל אחד ואחד בפני עצמו, ועוד נוכל להביא ראיה דבנדון דידן אפילו רבי יאשיה מודה אפי' דהוה כתיב יחיד וכאראגיר¹²⁶ דאמרינן בב"מ ריש פרק השואל¹²⁷ שבויה בשואל מכלן דחייב דתניא רבי נתן אמר וגשבר או מת לרבות את השבויה, ופריך בגמרא האי או מבעי ליה לחלק עד דתריץ בגמרא אפילו תימא רבי יאשיה לחלק הכא לא צריך, מ"ט סברא הוא מה לי קטלא כלה מה לי קטלא פלגא, אף כאן בנדון דידן מה לי היות כאראגיר¹²⁸ ממש לגמרי מה לי היות יחיד ולא כאראגיר¹²⁹ שהוא פלגא כיון שיש לו בית אחיזה עם זה הקהל קדוש עד כאן.

ועם שבאמת המעיין יראה וישפוט היות דעת המסכימים נוטה למה שכתבתי מכל מקום אחר שיצאו ראיות מפי הרב הנזכר צריך להביא מה שיש מקום לסתורן בטוב טעם. וזה שאין שום ספק אצלי דמאי דפליגי רבי יונתן ורבי יאשיה היא משום דהוא"ו דכתיב בואמו משמע דמוסיף על ענין ראשון, ומשמע נמי דקאי ארישיה דקרא דמוקלל והוי כאילו כתוב קרא בהדיא ומקלל אביו ומקלל אמו מות יומת, אבל הכא דלא כתיב בוא"ו כי

112 צ"ל: כל, או שר"ל שכל. ביצה ז ע"א) אבל נמצא באחרונים כגון

113 דף טו ע"א. רשד"ם יו"ד סימנים קצב, קצו ועוד.

114 לא נמצא בש"ס (רק ואפושי טומאה — 115 דף צד סע"ב.

אם יחיד כרגיר'ו לית שום ספק דכארגיר'ו דקאמר הוא פירוש של יחיד הגזכר ורוצה לומר שיהיה יחיד כרגיר'ו ובלאו שניהם לא הסכימו שיחזור אל הקהל אלא שיחלק להם על פי הגורל, שהם לא הסכימו אלא שיהיו לו תרתי יחיד וכרגיר'ו, ולא דמי למאי דאיתמר בפרק השואל על ההיא דשבורה ומתה מה לי קטלא כלה מה לי קטלא פלגא שהיא הראיה השנית שכתב הרב הגזכר דהתם ודאי בזמן שהיא שבורה היא כמתה, אבל הכא יחיד וכרגיר'ו ע"כ תרתי מילי גיהו והם לא הסכימו לבלתי התחלק להם בגורל אם לא שימצא בהם השני עניינים כאחת ובלאו הכי יחלק להם חלק כחלק.

וגם שבהסכמה כתוב אם מקדמת דנא היה יחיד כרגיר'ו הוא או אביו וכו', וע"כ אביו דקאמר שהוא חוזר וכיון שכן הוי כעין מעוטא אביו של זה ולא אבי אביו דאביו שהוא קאי ומטעם זה אין אבי אביו בכלל, ואע"כ דמצינו בלישנא דקרא ותבאנה אל רעואל אביהן¹¹⁶ היינו משום דהתנוקות קורין לאבי אביהן אבא.

[יו, א] ולענין הדין גר' ברור שאיש כזה יחלק לשאר הקהלות על פי הגורל חלק כחלק. ולמורי הרשד"ם ח"ב¹¹⁷ סי' רל"ב נשאל על הסכמה שהסכימו שכל יחיד שיבא מחדש יחלק ע"פ הגורל, אם בכלל ההסכמה הזאת נכללים גם בני אדם גם בני איש שהיו אביהן ואבי אביהן יחידים מקהל אחד מיוסד ובסיבה¹¹⁸ יצאו מביניהם ועקרו דירתם וקבעוה בעיר אחרת, אם יחזור היחזורו למקומן הראשון והשיב ז"ל, דעתה שחזור פנים חדשות באו לכאן, והביא ראיה מההיא דאמרינן פ' מקום שנהגו ע"ש, ודין הרב דין האמור מפי הגבורה ובאותו הדין הוי טעמו לפי שלא נזכר בהסכמה כלל אלא שיחלקו החדשים, וא"כ גם אותם שהיו אבותיהם מקהל מיוחד נכנסו בכלל ההסכמה משום דפנים חדשות באו לכאן, ואין מאותו הדין לדין שכתבנו לא ראיה ולא סתירה, וכת' בסוף דבריו ז"ל, אכן אגיד לכם מנהג שלוניקי עיר גדולה לאלהים שאיש כזה מניחים אותו לילך לבית הכנסת שהיו אבותיו משם, ולענין תועלת המס דנין אותו כשאר החדשים הנכנסים לעיר ע"כ.

המשפט הרביעי אם שמו אנשי הקהל מס בעיר והיה מנהגם לתת החצי בניסן והחצי בתשרי והוצרך המלך לגבות הכל בניסן ולקחו המעות ברבית, ומניסן ועד תשרי בתוך זמן זה באו מעיר אחרת לקבוע דירתם בעיר הזאת, ואנשי הארץ אומרים כי הם חייבים ההלוואה וחייב הבא לשלם עמהם מהמחצית, והבא לדור שם אומר שכבר נתנו מה שנתנו בעד המס אלא שקרבו הזמן והיא נתינה לזאת השנה ואינו חייב ליתן, הדין הוא שפטור לשלם המס כיון שכבר נתנו המס, וכן כתוב בנימוקי מהרמ"מ¹¹⁹ עם¹²⁰ שבא קצת בשינוי לשון.

והריב"ש בסימן תע"ז כתב שכל הבא אל העיר אינו חייב לפרוע בחוב שקדם לביאתו והביא דברי הרשב"א על זה והיא בסימן תשע"ז.

וראיתי להרא"ש ז"ל בתשובה כלל ו' סי' ו'¹²¹ ילמדנו רבינו מס שהטיל שלטון העיר

116 שמות ב, טז וראה ברמב"ן שם.

117 בדפוסים לפנינו הוא ביר"ד סימן קיט.

118 לפנינו נוסף: מה.

119 בדפוס ירושלים דף קעא ע"ב.

120 ראה לעיל הערה 4.

121 לפנינו הוא בסימן יב.

על הקהל והקהל הוציאו המעות ברבית עד זמן ידוע, ולסוף הזמן חלקו המעות על הקהל ועתה יש בעיר אנשים שבשעה שהשלטון הטיל המס על העיר היו פטורין או מפני שלא היו בעיר באותה שעה או שהיו עניים והעשירו וכו', ועתה רוצים הקהל שיפרעו עמהם בזה המס קרן ובית, והם אומרים שאין להם לפרוע אחרי שבשעה שהטיל השלטון המס עליהם לא היו מחוייבים ואלו לא הוציאו המעות ברבית היו צריכים לפרוע מיד נמצא שבאותה שעה לא חל עליהם החיוב הלכך אין להם לפרוע כלום והשיב ז"ל, אם המס שהטיל השלטון על הקהל היא הקצבא שרגילין ליתן בכל שנה ושנה וגמצא שהיו פטורין הקהל עד זמן ידוע באותו המס שנתנו הרי יש בו תועלת לאותן שבאו לדור עד אותו זמן הידוע מחמת אותו המס שנתנו הקהל כבר וחייבים לפרוע חלקם המגיע, ואם באו או העשירו תוך הזמן חייבים לפרוע חצי חלקם וכן לשליש וכן לרביע הכל לפי הזמן שבאו לעיר או העשירו, כי דבר זה דומה לשוכר בית ונכנס אחר לדור בבית לפי הזמן שנכנס לדור עמו צריך לפרוע לו, ואם זה המס אינו מקצבה שנותנים לשנה אלא מס מחודש תבע להם אותם שבאו לעיר או העשירו אחר שנתרצו לתת המס לשלטון פטורין, כי כבר נתחייבו קודם שהיו אלו בכללם אף שלוו אותם הקהל ברבית ופרעו אותם אחר שבאו אלו לכלל חיוב מ"מ פטורין¹²² שלוו לפרוע הובם ובאותה שעה לא היו בכלל חיובם ע"כ, הארכתי להביא כל דבריו משום דנפקא לן מיניה חילוק בין מס קצוב למס מחודש ישמע חכם ויוסף לקח.

החלק השני

במה שיש באנשי המדינה עם המלך בחילוקי רבים ועלילות השר להם איך ישתתפו בפרעונות ושערי ד.

ה ש ע ר ה ר א ש ו ן

אם פטרן המלך מהמס כיצד ישלם ומשפטיו ששה :

ה מ ש פ ט ה ר א ש ו ן מי שבקש מהשר שימחול חלקו מהמס.

תניא בתוספתא בב"מ¹ השותפין שמחלו להם המוכסים מס שמחלו מחלו לאמצע ואם אמרו בשביל פלוני מחלנו מה שמחלו מחלו לו. וכתב המרדכי בפרק הגזול בתרא ז"ל,² ודקדק רבי' שמחה רישא היכי מיירי אלימא דמחלו סתמא פשיטא דמה שמחלו מחלו לאמצע, אלא מיירי שא' מן השותפין בקש שימחלו לו כיון דע"י בקשתו מחלו לו מחול לאמצע כיון דאין שותף חולק שלא לדעת חבירו ודרך השותפין לטרוח בעד חביריהם, ואם אמרו בשביל פלוני פי' שאמרו מעצמם מה שאנו מוחלין אנו מוחלין בשביל פלוני וזה הוא לבדו ולא זכו חביריו עמו ומתוך כך פסק על ראובן הבא אצל [יו, ג] אצל השר לאחר שנתפשו הקהל אצל המס ובקש למחול לו חלקו מן המס ומחל לו מה שמחל לו צריך לחלק בקהל, אמרו על דודי ה"ר קלונימוס הפרנס שאחר שהיו הקהל מתפשרים היה בא אצל ההגמון והיה מבקש ממנו למחול חלקו מהמס, וכאשר היה מוחל לו היה חוזר ונותן עם הקהל וכסבורים היינו שמדת חסידות היה עושה ועכשיו אני רואה דמדת הדין הוא, וכתב ר"מ דיש לדחות דרישא איירי שבקש אחד מהם למחול סתם אף על פי שלא היה שם אלא הוא מוחל לאמצע וכו' ועוד האריך הר"ם.

והיוצא ממחלוקתם הוא דלדעת רבי' שמחה אם השותף תבע מהמלך ומחל המלך על פי בקשתו הוי לאמצע, וטעם הדבר דכיון שהם שותפין בדבר בכל מיני עולים מה שבקש מהשר שימחול מסתמא על דעת כל השותפים בקש, וכיוצא בזה אמרינן דאין שותף חולק שלא לדעת חבירו ולדעתו ז"ל אפילו אמר שמציל לעצמו הוי לאמצע, וטעם הדבר הביאו הרב בעל תרומת הדשן בסימן שמ"א בשם א"ו דהא דאמרינן היכא דאין יכולין להציל ואומר א' לעצמי אני מציל הציל לעצמו, וזה דוקא אם שם נפשו בכפו ומשליך גופו מנגד להציל אבל בבקשה בעלמא לא ע"כ. ונשמע מינה דאפילו לדעת רבי' שמחה אם שם נפשו בכפו לשאול שאלה מאדון העיר והשתדל השתדלות נמרץ או עשה לו טובה אשר

תשובות מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג,
סימן קלד וסימן תתקלב.

1 פרק ה ה"ט.
2 בבא קמא סימן קעו, דף נב ע"ד. וראה

תמורתו נתן לו השר בקשתו הוי לעצמו, ובלאו הכי צריך ליתן לקהל כל מה שמחל לו השר.

אבל לדעת מהר"ם ז"ל הדין הולך לצד אחר והוא זה, שכל שבקש מהשר למחול סתם ולא פירש שרוצה שימחלו לעצמו מחלו לאמצע, והחידוש הוא לדעתו ז"ל שאפילו שבעת אשר שאל שאלה מאדון העיר לא היה שם אלא הוא וקס"ד דלא מחלו אלא לו, אפילו הכי הוי לאמצע.

והרא"ש בפרק הגזול ומאכיל³ כתב על דברי מהר"ם דאין זה חידוש אם בקש סתם ומחלו סתם דהוי לאמצע ע"כ, ואין כל כך תמיהה על מהר"ם ז"ל דהא חידושא הוא אפילו לא היה שם אלא הוא וכמו שכתב הרא"ש בעצמו בדברי ר"מ, ונראה לי דלדעתו ז"ל אם בקש אחד מהם שימחלו לו ומחלו סתם הוי לעצמו דמסתמא על דעת מה ששאל שימחלו לו מחלו לו, ואם שאל מהשר שימחלו סתם ואמר בשביל פלוני מחלתי הוי גם כן לעצמו, וזהו שכתב בסוף דבריו⁴ אבל אם אמרו וכו' אפילו ע"י בקשתו וכו'.

ומסיק מהר"ם ז"ל שאם קודם שנתפשו עם השר בסכום ידוע הלך אחד מהם ובקש מן השר שיפטרו אותו ופטרו השר חייב לתת מס עם האחרים משום דאומדנא דמוכח הוא דמה שהשר פותח לו מכביד על האחרים כי כן דרך השרים. אמנם אם השר אומר מעצמו קודם הפשרה פ' לא יתן עמהם אז הוא פטור אף על גב דהורגלו לתת מס ביחד. ואם כבר פשרו ובקש מהשר שימחלו לו הוי לעצמו, ודוקא שנכה המלך חלקו של זה מהקהל דאם לא כן חייב לשלם חלקו עם הקהל. וזה כללות מחלקותם בדרך קצרה. והרא"ש בפרק הגזול ומאכיל מסכים לסברת ר"ש, וכן נראה לי מדקדוק ה"ר אביגדור כהן הביא תשובתו באורך המרדכי בפרק הגזול ומאכיל⁵ שהשיב לקהל פיברם, נראים הדברים אם מתחילה הטיל המלך וכו' וסיים ז"ל, והיינו דתניא בתוספתא שותפין שמחלו להם מוכסין וכו' פירוש כיון שמאליהן מחלו בלא דבריו ע"כ, ומדקאמר מאליהן מחלו בלא דבריו משמע לכאורה דסבירא ליה כדעת רבינו שמחה שכתבתי.

עוד מסיק שם מהר"ם בלשון אחרון שכל היכא דהם שותפין גמורין לשאת יחד בעול כל אחד לפי ממונו, יכול להיות שאפילו אמר המלך מעצמו פלוני לא יתן כלום אפ"ה חייב, דמה שמכביד על אחרים הוא מה שמקל מזה.

וכתב הרב בעל תרומת הדשן סי' שמ"א דבהך שנויא בתרא חוזר מהר"ם ומסכים לדעת ר"ש דאפילו קודם שנתפשו מקרו שותפים. ויש לדקדק היכן ראה ה' בת"ה בדעת רבינו שמחה כן, ולמה לא נאמר דסבירא ליה כתירוק הראשון של מהר"ם לענין אם פטר המלך וכו' שבזה לא מצינו מחלוקת, שוב ראיתי בספר בעת"ה שכתב ז"ל, וטעם זה גם כן כתב בשם ר"ש בתשובה בא"ז גדול ע"כ, כנראה דפשיטא ליה לרב הנוכח כן מתוך דברי א"ז וקל להבין.

ובזה הלשון האחרון שכתב מהר"ם ז"ל יש לדקדק, דכיון שפטרו המלך מלשלם עם הקהל אמאי לא יהיה פטור ומאי שנא מהא דאמרינן בפרק חזקת הבתים דף נ"ה [ע"א]

3 בבא קמא פ"י אות כה. (דף יח ע"ד) על דברים אלו.

4 ע"י בשו"ת 'חיים שאל' חלק א, סימן טז, שם סימן קפ, דף ג ע"א.

גבי פרדכת מסייע מתא אבל אנדיסקי סייעת' דשמיא, ופרשב"ם אבל אנדיסקי ממונים של מלך הרגילים לגבות מכל בית ובית מכל איש ואיש עד שיעלה החשבון למס הקצוב ושכחוהו לזה או לא רצו לשאול לו כלום לפי שהוא אדם בטל וגבו כל המס מכל השאר אף על פי שהכביד עליהם המס פטור דסייעתא דשמיא הוא שמחלו לו ע"כ, הרי לך שאף על פי שמכביד על השאר אמרינן דכיון דמחלו סייעתא דשמיא הוא.

ונראה דיש לחלק⁶ דדוקא כשמעיקרא היו שותפים איכא למימר [יז, א] דכיון דבאגודה אחת היו משלמים את המס אעפ"י שהמלך פוטר את זה מכל מקום איכא למימר דאין שותף חולק שלא לדעת תבירו כיון דאיכא רווחא להאי ופסידא להאי שהמלך מכביד על השאר מה שמקל מזה, אבל היכא דלא היו שותפין אלא שהמלך גובה מכל אחד ואחד בפני עצמו, אעפ"י שבמחילתו שמוחל המלך לזה מכביד על השאר אמרינן דמן שמיא הוא דרחימו עליה כיון שלא נשתעבד זה עמהם כלל.

ודע שבמה שכתבנו שאם כבר פשר השר עם הקהל ושוב בקש א' מהם לפטור חלקו דהציל לעצמו, לדעת מהר"ם צריך ב' תנאים, הא' שינכו חלקו מבני הקהל ולא יכבידו עליהם חלקו של זה וכמו שכבר קדם, ב' דמאי דהוי לעצמו היינו דוקא באותו המס שבקש מהמלך לבד לא מכאן והלאה, לפי שמה פוחת מזה מכביד מכאן ולהבא, אלא שיש לחלק בזה דמאי דהוי מכאן ולהבא לא גרע מפטרו המלך מעצמו קודם הפשרה דמהני, אלא שיש לחלק, ובעל שלטי הגבורים ריש ב"ב ג"כ כתב כן דדוקא באותו פעם קאמר.

וצריך שתדע שנשאל אל ה' בעת"ה בס"י שמ"א על שר א' שהיו ב' עיירות סמוכות טבריא וצפורי וכל א' נותנים מס קצוב לשר בכל שנה בכללות בפני עצמו בלי צירוף הב' עיירות יחד, לימים עלה בדעת ראובן שמעון לוי ויהודה בני טבריא לקבוע דירתם בצפורי ונתיישבו שם יותר משנה ונתנו מס עם אנשי צפורי, ותקראנה מלחמה לשר ותבע מסים שאינם קצובים בשתי העיירות בכל צבור בפני עצמו, ויענו אנשי טבריא לשר כבד עלינו העול הזה יען כי ד' אנשים אמודים עקרו דירתם מעירנו לציפורי, ויען השר מה שתבעתי מאנשי צפורי יש ספק בידם לתת לי אותו הסך בלתי אותן ד' אנשים ואלו ד' אנשים יתנו עמכם, השיבו בני טבריא לשר אדוננו המלך לא יתכן זה כי שמענו כי בני צפורי כבר פרעו הסך שהטלת עליהם לגזבר שלך ונתנו אותן ד' אנשים חלקם כאשר הדין נותן וכו', השיב איני חושש לזה בני צפורי יתנו לי הסך שלהם בלתי ד' אנשים ואותן ד' אנשים יתנו עמכם ונתן כתבים לבני טבריא לכוף הד' אנשים כמנהג, מה הדין נותן בזה והשיב ז"ל, דודאי אם המלך היה עושה כך למס הקצוב בכל שנה הוי גזילה דמלכותא הואיל ואלו הד' אנשים נושאים ונותנים בעיר צפורי, אבל כה"ג למס שאינו קצוב שביד המלך לתבוע רב או מעט, וכיון שאמר המלך שמה שתבע מבני צפורי יש יכולת בידם לתת אותו סך לבדם ואלו ד' אנשים ישאו עם בני טבריא המקום אשר יצאו משם ונתנו שם כבר מס אין זה גזילה דמלכותא, דאי הוה בעי הוה תבע טפי מבני צפורי

אות צט ע"ש שהאריך בענין זה. וראה גם בשו"ת שמן המר (רוביו), ח"מ סימן יג, דף צה—צו.

6 עי' 'פרח מטה אהרן', ח"א, סימן נה, דף קט ע"א והלאה ומ"ש עליו ב'נחפה בכסף', ח"מ סימן כח, דף קמב ע"ד והלאה, וציין לזה מטה שמעון, סימן קסג, הגה"ט

בשביל אלו שנתוספו עליהם, והשתא שתבע פורתא וצירף אלו הד' אנשים לבני טבריא היינו הך, דודאי מנהג השרים כך הוא כשיש להם עיירות שגותנים להם מס בצירוף מס קצוב לכל שנה,⁷ וכיון דהכי הוא אמאי לא יועילו דברי השר שצירפם אלו ד' אנשים לאנשי טבריא, כ"ש לפירוש קמא דמור"ם ז"ל דסבר דדברי המלך עבדינו אפילו במה שהוא נגד המנהג, שהרי כתב שאף על פי שהורגלו לתת מס ביחד אם פטרו קודם הפשרה פטור, ה"ה אם מצרף א' או ב' מצבור שמועיל אף על פי שלא כמנהג, ודמיא ממש להאי דבולי ואיסטרטיגי⁸ וכו' עד ומהכא שמעינן בין אם פוטר אהובים שלו בין אם מחייבם יותר ממנהגם ומקל לאחרים בזה אין חילוק וכל אשר יעלה בלב המושל בדרך זה דבריו קיימים, ואף אם תמצא לומר שהדברים שקולים איכא לדמות נ"ד לההוא דבולי ואיסטרטיגי עכ"ל.

ולולי שהרב הנזכר אמרה הייתי אומר דאינו ענין לנדון זה, ואין שום טעם לומר שהיה ביד המלך להוסיף על בני ציפורי על סבת ד' אנשים, כיון שכבר הטיל המס עליהם וידע ולא הטיל יותר ולולי תרעומת בני טבריא עליו לא היה עושה מאומה, הוה ליה כשותף שמבקש מהמלך שימחול את חלקו ומוחל לו המלך ומטיל חלקו הנוגע לו אל בני העיר, דבכי האי גוונא אפילו לדעת מור"ם ז"ל חייב לתת חלקו לקהל ולא פטר כשבקש מהמלך אלא כשנכה המלך חלק זה משאר אנשי העיר ולבולי ואיסטרטיגי לא דמי דהתם העניים לא היו משלמים ועכשיו רצה לשנות החק והטיל לחצאים אבל הכא כבר הוטלה וזכו בני צפורי, ועוד יש לי חילוק בזה אלא שאין דעתי מכרעת.

ויש בידי להכריע סברת הר"י בעל תרומת הדשן ממאי דכתב המרדכי פ' הגזול בתרא⁹ ז"ל, השיב ה"ר אביגדור כהן¹⁰ לקהל פיבר"ם, נראים הדברים אם מתחילה הטיל המלך מס על כל בני פיבר"ם ס' זקוקים בפני עצמן ובקשו שאר היישובים מן המלך או משלוחיו לחברם עמהם במס כדי להקל עליהם בחיבור זה, והתרו בהם בני פיבר"ם שלא לדעת תחיבור והם הלכו בשרירות לבם והזיקו את שלוחי המלך לחבר על ידי פיוס או על ידי שוחדים אחרים, ובחיבור זה הפסידו זה¹⁰ כי הוצרכו ליתן יותר ממה שהוטל עליהם בתחילה, עבירה היא בידם שגרמו להם הפסד להקל על עצמם בממון חביריהם, אך אם אמרו לשלוחי המלך מתחילה היינו מרובים ועכשיו מועטים ואין אנו יכולין לתת כמשפט הראשון, ושלוחי המלך אמרו לחבר או אין פשיעה, אבל עכשיו שאמר להם לחברם אין לך איתוי גדול מזה, כי כמה שיקל מעליהם [יו, ג] יכביד על אחרים, ואף אם מתחילה היה המנהג להטיל מס על פי המלך בחיבור ועכשו מעצמו שינה להטיל מס בפירוד, משמאי רחימו עליהו ואין השאר רשאים לפייס או להשחיד להחזיר דבר לקדמותו דדמי לפרדכת דאצלוה מאתיה, דמסיק שם אבל אנדיסקי סיעתא דשמיא ולא מחייב אפילו לסייע מתיא אלא הואיל ושלוחי המלך שכחהו או מחלו לו מדעת אף על פי שהכביד על בני העיר כשיעור הראוי לו פטור, ונראה דאף בעשיר וכו' עכ"ל, מדבריו נראה שכל שהם לא בקשו

7 עדיף להוסיף: וכו'.

8 בבא בתרא דף קמג ע"א.

9 בשיטת ר' אביגדור ובשאר השיטות

10 הנזכרות כאן הרחיב מאד במטה שמעון

10 לפנינו במרדכי נוסף: בני פיבר"ם.

סימן קסג, הגה"ט, אותיות ק—קכא וציין

להרבה אחרונים שדנו גם בדברי רבינו

כאן.

מן המלך שישלמו לבדם אלא גילו און המלך שאין יכולת בידם והמלך ציוה לחברם שיש ביד המלך לעשות כרצונו כל עוד שהם לא אמרו כלל.

וביאור דברי ה"ר אביגדור צריך עיון דלכאורה נראה דפליג אמהר"ם והיה נראה מקום להאריך בהבנתו ולבאר דבריו. שוב ראיתי בהגהות המכוונות בשם שלטי הגבורים בסוף ב"ק¹¹ האריכו לבאר דבריו ועשו ב' מיני מסים כדי לחלק בין ההיא דמהר"ם לההיא דה"ר אביגדור וחיברם יחד בחיבור יתד שלא מט והסיר המחלוקת מעליהן והנאני כחו יישר ותומכו מאושר.

וצריך שתדע עוד שנשאל אל הרב הגדול מורי הרשד"ם זלה"ה ח"מ סי' שס"ד על רופא שפטרו המלך מכל מיני עולין קודם שיחזיק המלך במדינות וכתב לו כתב המלך בזה, ובאו דבריו מאד בארוכה והביא דברי רבינו שמחה והר"ם וכתב ז"ל, דע"כ לא מחייב רבינו שמחה והנמשכים אחריו אלא כשהיו שותפין בשכבר ועתה בא לחלוק עצמו מחדש בהא אינו רשאי דלאו כל כמיניה ליפרד מאתו, אבל בנדון דידן דקודם שיחלוט¹² המלך להחזיק במדינה ההיא פטרו המלך גם לא היה עולה עדין בלב הרופא להשתתף באנשי המדינה קודם כל זה פטרו המלך, איך יעלה בדעת לחייב לרופא ולא לשום אחד מיוצאי יריכו.

עוד כתב טעם ז"ל, גם יש דבנדון דרבינו שמחה נראה שהמחילה היא במס פרטי ומשום הכי כתב כיון דנשארים שותפים בשאר עולים גם בזה, אבל בנדון דידן שנשאר בן חורין כאחד. משרי המלך הרי הוא איש נפרד מכל אנשי המדינה לענין מסים וארנוניות. עוד כתב ז"ל, עוד הייתי אומר שגם אפילו היו שותפין היה אפשר לומר מן הטעם השני שהרופא זכאי בדינו הוא וכל יוצאי יריכו מצדו, שהרי כתב אם שם נפשו בכפו ומי הוא השם נפשו בכפו כמו הרופא כי חייו תלואים לו מנגד תמיד, אם כן אין לק"ק טענה נגד הנמחלים ע"כ.

אחר שכתבתי כל מה שיש בדינים אלו מפטור שפטר השר ועיקרי המחלוקות והחידושים שיש בהם ראיתי לסיים עם דברי מורי הרשד"ם זלה"ה שכתב בסימן הנז' והוא שורש פורה נטעי נעמנים במשפט הזה ובבאים ובמקצת מהלכות אלו וז"ל, ועוד לגמר ענין זה ראיתי להציע דברי בפני כל יודעי דעת ומביני מדע והם אלו שכל מה שנחבטו אלו החכמים רבינו שמחה והנמשכים אחריו ומהר"ם אין ללמוד מהם למקומות אלו ומלכות הגדול הזה יר"ה, דאותם המקומות היו ישראל במקומות מעטים מעטי הכמות כלן עוברים תחת השבט כצאן ע"י מונה אין גמל' מהם ובאותן המקומות היה בהם תחשש שאמרנו שמא המלך או השר מה שיקל מזה מחמיר על זה ואינו גורע מחלקו¹³ הקצוב באומד דעתו דבר, ועל כן נכנסו אלו החכמים ז"ל לדקדק כל כך באותם המקומות, אבל במלכות הזה יר"ה רחב ידים אין נמשכים הדברים כל כך בדקדוק ופוק חזי כמה איכא בשוקא שאין עליהם משא מלך ושרים עכ"ל. ובקושטאנטינה יע"א ראיתי שאין הרופאים משלמים בעול העיר וכלן יש להם פיטור מן המלך, אבל בצדקות ופדיון שבויים משתתפים עמהם, ועיין עוד דין הרופאים במשפט ו' משער הזה.

12 לפנינו ברשד"ם: שיתחיל, וכצ"ל.
13 לפנינו ברשד"ם: מחוקו, וכן עדיף.

11 לפנינו הוא בשלטי הגבורים לרי"ף ריש
בבא בתרא.

המשפט השני מי שהיה פורע בשותפות ורצה ליפרד מהם על ידי השר. כתב מהר"ם הובאו דבריו בתשובות דשייכי לס' קנין סימן כ"ט ז"ל, לאו כל כמיניה של השר להפריד לשנות מנהג שהנהיגו יהודים בעירו אחרי שמנהג כל היהודים באותה העיר להיות שותפין במס.

ומשמע מתוך תשובה זו שאם השר מעצמו פטרו ואמר שישלם לבדו כיון שזה בלא בקשתו מה שעשה השר עשוי, שוב מצאתי עוד ראייה מדברי הרב רבינו מנחם מרזבורק הובא בסוף תשובת הרב מוהר"י ווייל ז"ל,¹⁴ עשיר שהשר רוצה שיתן לו לבדו והקהל אינם רוצים להרשותו ישים מס שלו בצרור וילך לשר ויאמר אין דיני ליפרד שלא לתת מס עם חברי ולא אוכל לתת לך דבר וגם לתת עממה, אם השר יאמר אני רוצה שתפטרו אותו הרי הוא פטור ובלבד שיקבל חרם שלא פתח לו לשר תחילה לא הוא ולא שלוחו ע"כ. עוד למדנו מתשובת מהר"ם ז"ל דאפילו הבא לגור [ית, א] בעיר מחדש על מנת שלא להשתתף עמהם אינו רשאי, שכתב ז"ל על אחד שגרם עם השר שרוצה להפרידו מהם לתת מס בפני עצמו לבדו ולדעת כן נכנס בעיר לגור לאו כל כמיניה של השר להפרידם ע"כ. אלמא אפילו הבא מחדש הוי הדין כן, ועיין בתשובות הרא"ש כלל ו' סימן י'. גם בכתבי מוהר"ר ישראל סימן קמ"ד¹⁵ נראה שאין יכולת ליחיד ליפרד משותפות הקהל כיון שיש בסיבתו נזק לרבים.

המשפט השלישי מדבר בעיירות שהיו פורעים מס בשותפות ומחל המלך העיירות לבנו איך יעשו.

יהודים שהורגלו בקצת מקומות בכל מלכות המלך לתת מס בשותפות, ואחר כך נתן המלך לבנו קצת מלכותו מעכשיו ואינו לוקח מס מן היהודים הדרים בעיירות בנו והמלך אין לו כלום על עיירות אלו, ותובעים הקהלות מס מאותן היהודים בעיירות של בן המלך לתת עממה כמשפט הראשון בעודם תחת יד המלך, בזה השיב מהר"ם¹⁶ שאם נסתלק המלך מאותן עיירות לגמרי אף הרייות העולה אינו בא לידו וזולתי ליד בנו או ליד אפטרופוס של בנו, לית דין ולית דיין שאין להכריח יושבי העיירות האלו לתת מס עם יושבי מלכות של המלך,¹⁷ והאריך בדבר והרבה להביא ראיות בזה.

ואם אחר שנתן המלך העיירות לבנו ולא גבה את חלקם מבני העיר שנשארו לשם אם מסייעים הדרים בעיירות בן המלך או לא, לא נתברר מתוך דברי מהר"ם, אבל הדבר פשוט בעיני דכיון דאם בן המלך פטרם באותן עיירות אינם חייבים לשלם מהטעם שכתב מהר"ם דשותף חולק שלא לדעת חבירו במקום דאיכא פסידא, ה"ה והוא הטעם דאם המלך לא נכה חלקם ששוב אינם שותפים עממה.

ועוד שאפשר שהיום או למחר יכביד בן המלך עולם עליהם ואינו תורה שישלמו בכאן

14 דפוס ירושלים דף קסט סע"ב. וראה תשובת מהר"ם מרזבורג, דפוס

15 צ"ל: שמג. פראג, סימן קלא.

16 הובאה תשובתו במרדכי, בבא קמא, פ"י
סימן קפג, דף נג ע"ב. [בכ"י גרשם
בראש הקטע: מרדכי פ' הגזול בתרא]
17 בד נוסף: לטובה (ומלה זו היא המשך
דברי המרדכי שם, והובאה בדפוס בטעות
אגב גררא וראה מבוא הערה 61).

ובכאן, ולא דמי לדין הד' מהמשפט הב' מהשער הב' חלק ראשון, דהתם אינו תובע לו המלך כסף הגלגלת אלא במקום שהוא כתוב בפנקס המלך לא במקום אחר. וראיתי לחקור האם אחר שהמלך נתן העיירות לבנו דכתבנו דכבר נתפרדה שותפותם מן היהודים אשר הם במדינות המלך, האם היהודים אשר בעיירות המלך נשארו בשותפותם או לא אלא צריך לחדש שותפותם מחדש. ונראה לע"ד שאם היהודים שהם בעיירות המלך ירצו לשלם בשותפות צריך לחדש השותפות מחדש, ולא אמרינו דכיון שכבר היו שותפין מעיקרא עם¹⁸ שנפרדו מאחייהם נשארו הם שותפין במקומם כאשר בתחלה, וטעמא דמלתא משום דדמי לשותפין שנשתתפו ומת א' מהם שבטלה השותפות וכמ"ש הרמב"ם סוף פ"ה מה' שלוחין.

ואני חקרתי בפירושי לח"ה בה' שותפין¹⁹ אי דוקא לגבי היורשים נתבטלה אבל השותפין שנשארו ד"מ²⁰ שהיו ג' או ד' שותפין תשאר השותפות במקומו.

וראיתי אל ה' הגדול מורי הרשד"ם בחלק ח"ה סימן קנ"ג הרבה להביא ראיות לומר שהשותפין נשארו במקומו, ראשונה דקדק מלשון הרמב"ם שכתב ז"ל, שכבר יצא הממון ליד היורשים וכו', והרואה יראה שהרמב"ם הוצרך לאותו הטעם דאל"כ יקשה המעיין דלמה יתבטל השותפות כי הבן קם תחת אביו.

עוד ראייה שנייה מדברי מהר"י קולון ברש"י קפ"ב ומדברי הרא"ש והרשב"א בתשובות, ובכלן כתבתי ביטול לכל הראיות בנקלה יראם המעמיק בעיון.

ושם העליתי דכיון דמת א' מן השותפין נתבטל השותפות מן הנשארים, ועם¹⁸ שאיני כדאי לחלוק על דברי מורי הר' זלה"ה, לאו ידידי הוא, כי הדבר מצאתי מפורש בתשובת הריטב"א הביאה ה' מהרי"ק בטור ח"מ סי' קע"ו רמז מ"ו²¹ ז"ל, שאלת ראובן שמעון ולוי שותפים קבלו מעות מיהודה לב' שנים על תנאי שיתן להם יהודה בשכר טרחם שלישי ותוך הזמן נפטר שמעון, עכשו טוען יהודה כשהיה שמעון חי היה טורח בעסק השותפות היה השבח יותר ולכן הייתי נותן לכם שלישי עכשיו שנפטר אין לכם אלא החלק הנוגע לשניכם מהשליש, וראובן ולוי טוענין עכשיו יש לנו יותר טורח שמה שהיה טורח שמעון אנו צריכין לטרחו, תשובה רואה אני את דברי ראובן ולוי גם מה שטענו כיון שמת שמעון בטל העסק ובטלו התנאים טענתם טענה, וכן מפורש בתוספתא, וכן ראיתי למורנו הרב דן למעשה בכיוצא בזה משמו של הרמב"ם עכ"ל, הרי גאונים אלו בפירוש ס"ל דכיון שמת א' מן השותפין בטל העסק כנראה שלא נשאר השותפות במקומו, וכפי הגראה שמורי הרשד"ם לא ראה²² תשובה זו.

[יח, ג] ולענין הדין שאנו בו נראה בפשוט שהיהודים הפרזים היושבים בעיירי בן המלך כיון שנעקרה שותפותם ממדינות המלך אם יתרצו לשלם בשותפות צריך לחדש השותפות מחדש. ואין לחלק ולומר דגבי שותפין שאני דאיכא למימר מזל שותף זה היה גורם

18 ראה חלק ראשון הערה 4.

19 וראה עוד בתשובות רבינו (מכ"י) סימן 22 ע"י 'ברכות מים' לרמ"מ מיוחס, דף קעט סע"ג.

20 ראה חלק ראשון הערה 4.

21 לפנינו רמז מה.

כל הריחוק ולכך בהסתלק א' מהם מסתלק השותפות של כלן אבל הכא לא שייד למימר הכי, דהא הכא נמי איכא למימר דבזמן שהיו כלן בשותפות א' היה השותפות קיים לפי שכלן היו חפצים כי ע"י רוב עם אפשר שהיו מקילי' בפרעונות, אבל הכא שהם נפרדים אפשר כי הפירוד יותר מועיל להם מן החיבור, הילכך כל שלא חזרו לקיים השותפות ביניהם יכול כל א' מהם למחות שלא לשלם בשותפות. ומטעם זה אני אומר שגם היהודים הנשארים במדינות המלך אם יתרצו שלא לשלם העולים והמסים בחיבור הדין עם המעכב, וצריך שיחדשו השותפות כאשר בתחילה.

המשפט ה' מלך שנתן עיירות לבנו ולא סלק רשותו מהם אלא שנתן לו הגוף מהיום ופירות לאחר מיתה, כיון שיש למלך בית יד בהם לא נתבטל השותפות ויש להם לתת המס בשותפות, וכ"כ הר"מ בסיום התשובה שכתבת, וטעם הדבר פשוט בעיני דכיון שעיקר המס הם פירות העיירות נמצא שעדין לא יצאו עיירות אלו בחיי המלך מרשותו וישארו בשותפותם.

המשפט ה' מדבר באדם בטל שפטרו המלך מן המס אם יסייע את בני העיר. בפרק חזקת הבתי' ²³ אמר רב אשי פרדכת מסייע מתא וה"מ דאצלוה אינהו אבל אצלוה אנדיסקי סיעתא דשמיא הוא, ופרשב"ם ²⁴ פרדכת אדם בטל ממלאכה ות"ת ודרך ארץ ואיגו עוסק ביישובו של עולם חייב בעול הקהל, וה"מ שעבדי המלך היו תובעים אותו לבדו והם הצילוהו והצילו בטענותם באמרם עליו שאין לו ממון ומתוך כך נתרבה המס שלהם, כגון שהמלך רגיל ליקח מכלן מס קצוב לשנה ובאו לתבוע לכל אחד לפי אומד דעתם עד שיעלה גבוים לחשבון מס הקצוב והיו שואלים לזה יותר מדאי והם פטרוהו ומה שפחתו מזה יגבו מן השאר, אבל אנדיסקי ממונה המלך הרגילים לגבות מכל בית ובית מכל איש ואיש עד שיעלה החשבון למס, ושכחתו לזה או לא רצו לשאול לו כלום בשביל שהוא אדם בטל וסבורים היו שאין לו ממון וגבו כל המס מכל השאר, אף על פי שהכביד עליהם המס כדי שהיה לו לזה ליתן פטור סיעתא דשמיא היא שמחלו לו עכ"ל.

ובעל גמקי יוסף כתב בזה ז"ל, שאם לא נתרבה עליהם בהצלתו אין לו לסייע להם כלום, ובפי' אנדיסקי כתב ז"ל, פירש רבי' האי גאון ז"ל מלשון דיסקא כלומר חותם מן המלך שיהיה בן חורין, ודוקא שעשה לו המלך החותם קודם שעשה תביעתו או קודם שקבע המס על כלל העיר, אבל אם אחר שהטיל המס על כלל בני העיר פטרו אינו נפטור מחלקו שכבר חל החיוב עליו עכ"ל. ופירוש דבריו באומרם ודוקא שעשה לו המלך החותם קודם שעשה תביעתו, נראה דה"ק, שאם אפילו אחר שהטיל המלך המס הקצוב על בני העיר פטר המלך לזה מאליה מבלי שעשת תביעתו למלך ולגלות לו שאינו מרויח, ודאי מן השמים רחמו עליה, או אפילו אחר שעשת תביעתו ופטרו המלך אם הוא קודם שקבע המס על בני העיר ודאי מן שמיא רחמו עליה, אבל אם אחר שהטילו המס פירש ותוא אח"כ עשה

תביעתו ופטרו המלך חייב לשלם, אבל ודאי אם המלך פטרו בלא תביעה כדפרישית פטור.

ואפשר עוד לפרש דבריו²⁵ ולומר דמ"ש קודם שעשה התביעה אמלך קאי דקודם שיעשה התביעה אל הקהל לתבוע מהם מס או שתבע ועדין לא קבע הסכום ולכך אף על פי שמכביד על הנשואים עדין לא חל עליהם החיוב, אבל אם כבר חל חיוב המס עליהם אעפ"י שמעצמו נתן פורע עמהם. והנה בצד הראשון שכתבנו בשמו דאם קודם שעשה המלך התביעה פטרו ודאי חולק על דברי הר"ם שכתבנו, דלדעת הר"ם כל שהמלך מכביד על אחרים מה שמקל מזה חייב לשלם עמהם. אבל מ"ש בצד השני דאם אחר שהטיל המס פטרו אינו נפטור מחלקו וכו' אינו חולק בזה על מהר"ם דכתב ז"ל בפרק הגזול ומאכיל דפטור, דהיינו דוקא היכא שפטור את העם מחלק זה, אבל הכא איירי בשחלקו של זה הכביד את העם ולכך חייב לתת מס עמהם.

וכתב בס' המצות בה' חלוקת קרקעות²⁶ ומתוך פירוש ר"ח ז"ל משמע שאין מסייע בני העיר כמו שהרויחהו אלא קצת מסייעם ע"כ, וכן כתבו בשמו ההגהות מימוניות.²⁷ ומדברי רשב"ם גראה דאעפ"י שמכבידים מס של זה על העם כיון שאין אומרי' שהוא מחמת הפרדכת פטור, אבל אם מכבידים בסיבה שאומרי' שנראה בעיניהם שחסר א' מהם חייב, והריב"ש סימן קל"ב כתב ז"ל, אם הקהל פורעים בדרך פרטי שגבאי המלך שואל לכל יחיד ויחיד²⁸ אין לקהל שום דין עליו בעד כף גולגלתא דהא לא אצלוח [יט, א] בני מתא אלא סייעתא דשמיא כדאיתא בפ' חזקת עכ"ל. ואין מדבריו הכרע²⁹ אי ס"ל כדעת הרשב"ם שכתב דהוי סייעתא דשמיא אעפ"י שהכבידו חלקו על הקהל וכמו שכתב הטור בח"מ סימן קס"ג, או ס"ל דדוקא שלא הכבידו עליהם וכדעת ר"מ שכתבתי.

וראיתי בתשובות ה' הכהן הגדול זלה"ה בח"ג³⁰ סימן קמ"ה כתב ז"ל, איברא דממה שכתב הריב"ש בסימן קל"ב יר' מדבריו דמאי דקאמר אגדיסקי סייעתא דשמיא היינו היכא שלא הטילו חלקו על בני העיר, ויש לתמוה על זה דיר' דקושטא דמלתא הוי מה שכתבו כל הפוסקים דהיכא דאצילתיה מתא וכו', אבל אם פטרו גובה המס אפי' הוכבד חלקו על בני העיר פטור עכ"ל, ובאמת שהריב"ש סתם דבריו ולא גילה דעתו בבירור, ואינו מן הדוחק לחלוק על דברי רשב"ם בזה כיון שאפשר שגם דעת מהר"ם הוא כן כדפרישית.

ודע שדין זה אינו בפרדכת בדוקא וה"ה בעשיר הנושא ונותן בעיר ומרויח לאמצע דינו כן ופרדכת דנקטי אורחא דמלתא נקט דמוחלים לו לפי שידועים שאין לו, ועיין במה שכתב מורי הרשד"ם זלה"ה בחלק תשובות דשייכי לח"ה סימן שס"ד בדין הרופא שכתב מחלוקת בזה עם מהר"י קולון ע"ש, ולהיות דין הפרדכת אינו מצוי כ"כ קיצרתי בו, עם היות עוד לאלוה מילין ואריכות דברים.

27 הלכות שכנים פ"ו אות ד.

28 לפנינו בריב"ש גוסף: ומניח לזה מפני החוק.

29 בכ"י: הכרע. וראה מטה שמעון סימן קסג, הגה"ט, אות קלז.

30 צ"ל: בח"ב.

25 ע"י מטה שמעון, סימן קסג, הגהב"י אות קמט שציין לפרח מטה אהרן, ח"א סימן נה, נאמן שמואל סימן צג דף קיט ע"ב, מגן שואל בליקוטי בנו סימן א, דף לח ע"ב.

26 סמ"ג עשין פב, דף קסד רע"ג.

המשפט ה' אם פטר המלך בחותמו ממסים וארנוניות ועשו הקהל הוצאה בצרכי צבור כגון שחדים של יום אידם ותקוני העיר ושאר דברים, כתב הרשב"א בסימן תרמ"ד שהדין עם הצבור, דאעפ"י שפטרם המלך ממה שתובע לצבור לפדות ממונם של אלו מכל מאורע שיארע להם לא פטר והביא ראיה לדבר, וכתב עוד דאין לפוטרו מדין מברית ארי מנכסי חבירו ופורע חובו של חבירו דבכלל דברים אלו כצבור הם והרי הן כשאר בני העיר ואין יכולין לומר לפרנסי הקהל אין אנו חייבים מפני שאתם מבריחים ארי מנכסינו או פרעתם חובנו, לפי שהפרנסים ממונים וכאפטרופוסים ממונם הם אבל עיקר המס עדין במחלוקת שנויה עכ"ל, הרי שכתב בהדיא שלא חל הפטור אלא על מה שפטר מן המסים ואין ההוצאות בכלל, והמחלוקת שנויה שכתב שהוא ג"כ בספק הוא המחלוקת מר"ש והר"ם שכתבתי.

גם הריב"ש סימן קל"ב כתב על ההיא דפרדכת, וכן אם הקהל פורעים בדרך פרטי שגבאי המלך שואל לכל יחיד ויחיד ומנחת לזה מפני החק אין לקהל שום דין עליו בעד כסף גולגלתא דהא לא אצלוה בני מתא אלא סיעתא דשמיא הוא כדאיתא פרק חזקת, אבל עדיין יש לקהל דין עליו בעד שאר הוצאותיהם שאין פטור המלך מועיל לו כלום בהם מן הדין, אלמא משמע שלענין ההוצאות אין פטור המלך מועיל כלל והדברים עתיקין. ומכאן למד מורי הרשד"ם בח' ת"ה ס' שס"ד שמלך שפטר לרופא ממסים הוא פטור, ועיין במשפט הא' מזה השער.

השער השני

יבאר שאם היו פורעים כל יחיד ויחיד בפני עצמו ורצו להסכים לשלם בשותפות אם רשאים לעשות כן, ואף על גב דלא שייך דין זה בדין הקהל עם המלך דשייך בחלק זה, נכתב כאן להיות עניינו מציאות שנוי בפרעון ומשפטו א'.

המשפט הזה יתבאר בו שאם נהגו בעיר מימי קדם שלא לתת מס אלא כל א' לבדו ורצו להסכים לתת בשותפות וא' מהם לבד מעכב, היה גראה לכאורה דבני העיר רשאים להסיע על קיצתן ולעשות תקנות וחייב היחיד לעמוד בתקנת הרבים, והיה נראה ראה מתשובת הרא"ש כלל ו' סימן ה' ז"ל, וששאלת אם שנים או שלשה מהבנוגיים שבעיר יכולין להוציא עצמן מן ההסכמה שיעשו הקהל וכו', דע לך כי על עסק של רבים אמרה תורה אחרי רבים להטות (שמות כג, ב) ועל כל ענין שהקהל מסכימים הולכים אחר הרוב והיחידים צריכים לקיים כל מה שיסכימו עליהם הרבים, דאל"כ לעולם לא יסכימו הקהל על שום דבר אם יהיה כח ביחידים לבטל הסכמתם, לכן אמרה תורה בכל דבר הסכמה של רבים אחרי רבים להטות עכ"ל, הרי לך שכיון שהרוב רוצים לעשות דבר חייבים היחידים לקיימן בע"כ.

אחר כך ראיתי בתשובות דשייכי לס' קנין סימן כ"ט ז"ל, על אודות ראובן הפורש מן הצבור שלא לתת מס וכו', אם נהגו בעיר מימי קדם שלא לתת ביחד אינן יכולין לכופו לשנות מנהגו אם לא מדעתו ע"כ, וטעמא דמלתא נראה בעיני דכיון דהמנהג פשוט לעשות כך אינו נכנס זה בכלל להסיע על קיצתן הלכך א"א לרבים לכופו לשום יחיד אם לא מדעתו ורצונו ואינו חייב היחיד לילך אחר הסכמת הרבים זה נ"ל, אחר כך מצאתי סמך לדברי בשלטי הגבורים ריש ב"ב.³¹

ואם היה פסידא ליחיד פשיטא ופשיטא שיכול לעכב, והוא פשוט מתשובת הריב"ש סימן תע"ז שכתב בשם הרשב"א והדברים פשוטים, ועיין בדברי ה' מוהר"י אדרבי סימן שי"ג. ועיין בתשובות ה' מהר"ר בצלאל אשכנזי סימן כ"ה³² און וחקר בתשובות הרשב"א והעלה חילוק דתקנות וגדרים שאינן מענייני צבור כגון מגויים וכיוצא בו דבתקנות וגדרים ראוי לילך אחר הרוב וכו', [יט, ג] אבל בענייני הצבור אפילו המיעוט יכולין למחות וכו', וה"ה לענין המסים דיכול המיעוט למחות וכמו שנראה מתשובת הרשב"א שכתב הרב הגו' זלה"ה.

דף קיא ע"ג והלאה ובחקרי לב, חו"מ, סימן קטו.

32 לפנינו הוא בסימן כד.

31 עמ"ש על כך ר"י בכר דוד בשו"ת 'דברי אמת' סימן יא ד"ה מעתה האנשים האלה, ובשפת הים, לר"י מאיר, שלוניקי, תקע"ח,

השער השלישי

בדיני המלך הממשכן לבני העיר שישלם א' בעבור חבריו, ודיני הקהל שממשכנים זה על זה ומשפטיו ח'.

המשפט הראשון בעיקר דינא דמלכותא שפורע אחד בעבור חבריו.

בפרק הגזול בתרא³³ אמר רבא האי מאן דאשתכח בבי דרי פרע מנתא דמלכא וה"מ בשותפי אבל באריסי לא ע"כ. ופרש"י ז"ל, היו ד' שותפים בגורן והביאו השלשה חלקים כל אחד חלקו בביתו והרביעי נמצא בגורן פרע מנתא דמלכא בשביל כלם וכשיבא חבריו אין יכולין לומר לו שלך היה ולא שלנו, ואם היה גבאי זה ישראל הוא שקנה המס מן המלך אין כאן גזל דדינא דמלכותא הוא ואם גוי הוא מותר לקנותו ממנו, אבל באריס לא דאין לו חלק בגוף הקרקע ואין לו לפרוע חלק בעל הבית וגזל הוא מה שנוטלין מן האריס עכ"ל.

ויש לדון בזה כי כפי הנראה מדברי הרמב"ם ז"ל הדין פונה אל דרך אחרת שכתב בפ"ה מהלכות גזילה [ה"ב] ז"ל, וכן מלך שהשיים מס וכו' או שגזר וכו' או כל מי שימצא בשדה בעת הגורן הוא יתן המס שעליה בין שהיה הוא בעל השדה בין שאינו בעל השדה, וכל כיוצא מדברים אלו אינו גזל עכ"ל.

והנה מ"ש ז"ל בין שהיה הוא בעל השדה בין שאינו בעל השדה אפשר לפרשו בפנים שונים, אפשר לומר דה"ק שבין שהיה בעל השדה הנמצא בגורן משלם את חלקו משדה אשר לו, בין שלא היה שם בעל השדה אלא שהיה שומר שם ובא גבאי המלך ונתפרע מאותו הקרקע בעבור המס אשר חייב עליה בעל השדה בכה"ג לא הוי גזל, ולפי פ"י זה אפשר דלא גריס בגמ' וה"מ בשותפי וכו', ויש קצת גילוי מדברי ה' מוהרי"ק זלה"ה בטור ח"מ סי' שס"ט שלא הזכירו.

ומ"מ נראה שיש לפ' לדעת הרמב"ם במ"ש אבל באריסי לא, דטעמא הוי משום דנוטל מחלק המגיע לאריס ומשו"ה הוי גזל בידו אלא שהי"ל להרמב"ם להשמיענו דין זה. ואפשר היה לו' בדברי הרמב"ם דלאו דינא דגמ' קאמר אלא דינא דנפשיה והוא, דאם היה דינא דמלכותא שיפרע המס בין בעל השדה בין האריס שאינו בעל השדה דינו דין ואין בו משום גזל, אלא שקשה על זה שהיה מן הראוי שהרמב"ם ישמיענו דין הגמרא ולא בא דין הגמ' בדבריו אפילו ברמז.

וההגהות מיימון כתבו על דברי הרמב"ם שהוא דלא כפ"י רש"י ולא האריכו למענינים. וכונתם היא זאת שלדעת רש"י אינו חייב לפרוע חלק חבריו אלא מי שיש לו שותפות

בגוף. הקרקע ואיירי בד' שותפים המשתתפים בקרקע שיש לכל אחד חלקו בקרקע ובחייטים אחר שתוציא הארץ את הזרע הזרוע ומולכים כל א' חלקו כי כלן שותפים בו, אבל האריס שאין לו חלק בגוף הקרקע אעפ"י שיש לו חלק בפרי הארץ בשליש או ברביע או במחצה אינו שותף ומה שלוקחים ממנו הוא גזל. ולדעת הרמב"ם כל שהם שותפים בחטה אעפ"י שאינם בגוף הקרקע שותפים מיהא איקרו וכגון שהוציאו כל א' וא' סכום זרע לזרוע ולחלוק מפרי הארץ וזהו פ' שותפי דגמ', ובוה כתב שכל מי שימצא בגורן יתן המס בין שיש לו חלק בשדה בין שאין לו חלק בו, אבל האריס אין לו דין שותף אבל שכר אריסותו נוטל אם ממועות אם מחיטים, ולכך קאמר בגמ' אבל באריסי לא ולא נזכר דין האריס בדבריו אולי נשמע מדקדוק דבריו.

אבל הרב בעל הטורים בח"מ סי' שס"ט נר' שמפ' פשט השמועה על אופן אחר ומשתנה הדין שכתב שם ז"ל, וכן המס שיש לו לגבות מבעלי השדות אפי' הכניסו כלן תבואתם ולא נשאר שם רק א' וגבה ממנו בשביל כלם אינו גזל, לפי שאין עליו לטרוח לגבות מכל א' וא', וזה שנטלו ממנו יגבה מכל בעלי השדות מכל א' חלקו, בד"א בבעלי השדות אבל האריס אין להם למשכנו בשביל בעל השדה עכ"ל. כונתו ז"ל כפי הנר' לפ' דשותפי דקאמר בגמ' לאו היינו שותפים בשדה א' בהשתתפות גמורה, אלא שותפים בגורן כלו' בכללות הבקעה כלו' שיש באותה בקעה לכל אחד וא' שם שדהו ועושים הגורן בשדה א' ודשים בו, ואפשר שעל השכונה שיש ביניהם נק' שותפי' ולכך תופס המלך לא' על חבירו כיון שהוא ג"כ מן המתחייבים במס של שדהו, אבל האריס שאין לו שם שום שדה אינם שותפים ומה שלקח ממנו המלך גזל הוא בידו. וקרוב בעיני לפ' דברי רש"י שכתב ד' שותפים בגורן וכו' ע"ד זה.

ובהכי נחא מה שהיה נראה לכאורה לתמוה איך כתב ה' מוהרי"ק זלה"ה [כ, א] דברי רש"י ז"ל על דברי ה' בעל הטורים ולא כתב דפליגי אהדדי ובדברי רש"י אפשר לפ' כן כדפרישית שכך כתב ז"ל היו ד' שותפין בגורן וכו', אבל ה' הנמקי האריך עוד בדיבורו וכתב ז"ל, ומיירי בכגון ד' שותפין שהם שותפין בגורן ע"כ, הוסיף עוד לומר שהם שותפין בגורן כאילו בא למעט מה שכתבתי בשם ה' בעל הטורים. ואפשר לומר דאדרבא כיון לכך לומר דדוקא בגורן בענין הדישה הם שותפין, ובדברי הרמב"ם לא יכולתי לפרשם ע"ד זה.

וצריך להתיישב בזה האם כפי מה שיחייב השכל דברי ה' בעל הטורים הם כנים ואמתיים, וראיתי שיש הכרח לדברי ה' בעל הטורים ממאי דאמרינן בפר' הגזול ומאכיל לעיל מההיא מימרא, אמר שמואל דינא דמלכותא דינא אמר רבא תדע דקטלי דקלי וגשרי גשרי ועברינן עליהו ופריך והא לא קעבדי כדקאמר מלכא מלכא אמר זילו וקטילו מכל באגי ואינהו אזלי וקטלי מחד באגה שלוחא דמלכא במלכא ולא טרח ואינהו אפסידו אנפשייהו דאיבעי להו למתבע בני באגי ומשקל דמי ע"כ, שמעינן מהכא דמלכא קאמר דמכל חד וחד יקחו ואפי"ה אם לקחו מא' מהם בעד כלם מהגי ולא הוי גזילה דמלכותא, ואילו רבא קאמר בסמוך האי מאן דאשתכח בבי דרי וכו' והכא הוצרך תלמודא לתנאי שיהיה שותף מה שאין כן בדין של מעלה, והרב בעל הטורים השוה הב' דינים יחד וכתב ז"ל, מלך שכרת אילנות של בעלי בתים וכו' מותר ליהנות מהם, ואפילו שצויה

עבדיו לכרות מכל א' וא' דבר ידוע והלכו הם וכתרו הכל מא', וכן המס שיש לו לגבות מבעלי השדות וכו', כנראה שהב' דיני כא' שוים בטעמם.

ואילו לפירוש האח' ק' מאי שנא מההיא דקטלי דקלי וכו' דנוטל מהא' מהם בעד כלן ולא הוצרך שיהיו שותפין בדבר, ואפשר³⁴ דדקלי הוי דבר משא כבידה ויש טורח גדול בדבר כשילך לכרות עצים ממקומות מתחלפים ומש"ה הוי דינא דמלכותא כשיכרות מא' מהם בעד כל בני הבקעה, אבל בתבואה כך הוא המנהג שיקח מכל א' וא' מבעלי השדות, ולא הוזכר דין זה בגמרא אלא כשלא נמצאו בעלי השדות בעת הגרן הא אם היו נמצאים היו גובין מהם מכל א' וא'.

ותמתי על דברי הרמב"ם ז"ל למה לא כתב החידוש הגז' בגמרא בדין מלך שכרת אילנות וכו', דאעג"ב דמלכא אמר מחד באגה וכו', וגם הרי"ף השמיטו לא ידעתי טעמו. והרא"ש ז"ל בתשובה כלל ה' סימן ט' כתב ז"ל כי אינן מחוייב לגבות על פי הפנקס מכל א' וא' כי שותפין בחובו הן ואחראים זה על זה, משמע שאם לא היו שותפין לא³⁵ היה גובה החלק מכל א', ויש לחלק דלא היו שלוחא דמלכא דבשלוחא דמלכא דוקא הוא דאמרינן דהוי כמלכא אבל בעלמא בקהל שממשכן את בן עיר אין כח למשכן לא' על כלן אם לא מטעם שותפים וכו', ומה שיש עוד בשינוי הדין בענין המס ית' במשפט הג' בס"ד. כללא דמלתא שלדעת בעל הטורים כל שיש לו שדה באותה הגורן ונטל המלך ממנו חלק בעל שדה אחר אינו גזל בידו. ואפשר דלרש"י גם כן הוי הדין כן, וכדעת הרמב"ם ז"ל הוי לדרך אחרת כמו שכתבתי למעלה, וקרובים בעיני דברי בעל הטורים דק"ל בר מתא אבר מתא מעבט, וענין התשלומים בדין האריס וכיוצא יבא נא עוד אלינו במשפט הג' בביאור בס"ד.

המשפט השני שיש רשות ביד המלך למשכן הא' בשביל חבירו בן עירו בפריעת המס.

בפרק הגזול ומאכיל³⁶ אמר רבא בר מתא אבר מתא מעבט וה"מ דבורלא ארעא וכרגא דהאי שתא אבל שתא דחליף הואיל ואפיס מלכא חליף, ופרש"י בר מתא רשות יש ביד ישראל גבאי המלך למשכן בן עיר על מס בן עיר חבירו אם אינו בעיר³⁷ דדינא דמלכותא דינא, וה"מ דבורלא וכו', מס קרקע שאכל פירות וכרגא כסף דגולגלתא דשתא דא אבל שתא דחליף חליף והוא הגבאי כבר פרע למלך כל קיצב' שקבל עליו שנה שעברה ומעתה המס שלו ולו אין כח למשכן את זה על חבירו עכ"ל.

ומתוך דבריו נראה דעל הסתם אמרינן שכיון שהמלך לא תבע המס אלא גבאי המלך הוא שפרע המס משנה שעברה וקבל על עצמו לגבות מהקהל דהשתא אין למלך תביעה עליהם אלא הגבאי, אף על פי שאם היה המלך תובע מהם היו חייבים ליתן לו היינו דוקא

36 בבא קמא דף ק"ג ע"ב.

37 המלים: אם אינו בעיר, אינן ברש"י לפנינו.

34 עי' 'משאת משה' לר' משה ישראל, חו"מ

סימן ע, דף קפג ע"ד.

35 בגליון כ"י נכתב: נר' למחוק, ומסתבר כדבריו.

כשתובע המלך אבל גבאי המלך אין לו רשות לתבוע מן השנה שעברה, וז"ש רש"י ז"ל ולו אין כח למשכן את זה על חבירו.

ואי קשיא לך מאי דאמרינן לעיל מינה דשליח מלכא כמלכא לא ק' דהיינו דוקא בבא בשליחותו של מלך, אבל הקונה המס מן המלך אין לו דין זה. ומ"ש בגמרא הואיל ואיפייס מלכא פירו' הואיל ואיפייס מן הגבאי שקבל כבר הדמים ממנו יליף וכו'.

[כ, ג] ומזה נראה דאפי' היה דין המלך לגבות אחר שעברה השנה כיון שהגבאי הוא הגובה הוי גזל בידו אם ממשכן לא' על חבירו, ובאמת דין זה כמו זר נחשב דכיון שהגבאי בא מכח המלך למה לא יהא לו כל כחו ועוצם ידו.

והרב הנמקי בפרק הגזול³⁸ כתב בשם הרא"ה³⁹ ז"ל דאתא לאשמועי' דדינא דמלכותא הוא שאם עברה השנה ולא הספיקו עבדי המלך לגבות את המס שפטורים כל אותם שלא פרעו באותה שנה, דאם היה דינא דמלכותא שיעבה המלך בשנה זו מס של שנה שעברה אף הקונה ממנו קנה כל זכות שהיה למלך בו ואעפ"י שפרע הגבאי למלך משלו לא הפסיד דינו עכ"ל.

ובאמת שנראים דבריו נכונים וישרים כפי הסברא ומסכים למה שכתבתי, אלא שלפי דבריו צריך לדחוק מאי דאמרי' בגמרא אבל שתא דחליף וכו' הואיל ואיפייס מלכא דה"ק, הואיל ואיפייס מלכא כלומר דדינא דמלכותא כך הוא שאם עברה השנה שיהיו פטורים א"כ אין לגבאי לתבוע כלום דאין לו כח יותר מן המלך וז"ש חליף וכו' וא"ת א"כ מה חידושא אתא רבא לאשמועי' כיון דכך הוא דינא דמלכותא פשיטא וכי מי עדיף הגבאי מן המלך ממש, נראה לי דזה תיקן הרא"ה באומרו דאתא לאשמועינן דדינא דמלכותא הוא כלומר דרבא בא להשמיענו איך נוהג המלך במלכותו כדי שנלך אחריו והוא שמנהגו הוא דשתא דחליף, וקרוב בעיני הדבר לומר דכותיה ידידיה מסתברא, אלא שראיתי לה' מוהרי"ק זלה"ה בטור ח"מ סי' שס"ט כתב שאין גר' כן מדברי רש"י והגמ', ונר' דלדעת רש"י לאו למי' שיהא פטור בעל המס לפרוע אבל הכונה היא שאין לגבאי המלך למשכן לא' על חבירו אבל יבקש לחבירו והוא ישלם לו.

שוב ראיתי בשלטי הגבורים שפי' רש"י כדברי והביא ראיה מדברי הרב חזקיה שכתב ז"ל, מה שנהגו לכוף היחיד לתת משכון לקהל היינו דוקא עד שלא פרעו מנת המלך אבל משפרעו מנת המלך לא, וכ"כ מהר"ם מרזבורק⁴⁰ ודברי בעל שלטי הגבורים הם בפח"ה⁴¹ דף קפ"ט ע"א, וכפי הנראה מדבריו שם שרש"י והנמקי במ"ש בשם הרא"ה לא פליגי אהדדי וכן בדין שדין הנמקי הוא פשוט כיון שהיה כך דין המלך.

ובעל ספר אגודה בפ' הגזול ומאכיל⁴² למד מהך מימרא ז"ל, מכאן ראיה שכל א' מן העיר יכול לעכב את חבירו שלא ילך מן העיר עד שיפרע מס שלו עכ"ל. והנה דינא דגמ' הוא בכסף גולגלתא וכמ"ש רש"י ז"ל, אבל בשאר מסים הבאי' במקרה אין ראיה מן הגמ' שימשכנו את בן עיר על חבירו ועל דרך כלל.

38 דפוס וילנא דף מ סע"ב. (בות מהרי"ו).

39 לפנינו: הרא"ש, וכן הוא בדפוס קושטא, 41 בפרק חזקת הבתים, דפוס וילנא דף כט ובדפוס סביניטסה. ע"א אות ג.

40 דפוס ירושלים דף קעו ע"א (בסוף תשור' 42 סימן קלו, דפוס ירושלים דף צא ע"א.

ואפשר לו' שעל מס הגולגלת כתב כן בעל ס' האגודה ומן הגמ' נראה שאין העכוב אלא בשנה ראשונה וזה תלוי במנהג, ופה שלוגיקי נוהגים שהיוצא מהעיר ממשכנים אותו בעד שני העריכה אשר בקהל' או יתן ערב בטוח.

המשפט השלישי מי שפרע מס בעד חבריו והגיעו מעותיו לידו איך יתפרע מהם.

אע"ב דק"ל⁴³ דהפורע חובו של חבריו הגיה מעותיו על קרן הצבי מס שאני כדאיתא בירוש' ⁴⁴ אין אדם נתפס על חבריו וכו' אלא בכסף גולגלת' וכו', ודוקא במס הקצוב ובפגי עדים כ"כ הרמב"ם בפ"ח מה' חובל [ה"ו] והביא דבריו ה' בעל הטורים בח"מ סי' קכ"ח.

וגשאל להרא"ש ז"ל, ראובן שאל משמעון מנה שאתה חייב לי על פה, השיב שמעון כן הייתי חייב לך אבל אירע שפרש נכנס לביתי למשכן בשביל מסי הקהל ואני איני חייב לפרוע כי איני מפורעי המס והקהל חייבים לפרוע לי כמו שמשכן הפרש מביתי ואתה מפורעי המס מן הקהל אני רוצה לגבות מנה שיש לי בידי בשביל אלו, תשובה הדין עם שמעון כיון שהפרש משכן אותו בשביל כל הקהל אם הוא תופס מא' מהקהל יתפוס אותו בחובו כי אינו מחוייב לגבות על פי הפנס מכל א' וא' כי שותפין בחובו הם ואחראים זה על זה עכ"ל. בכלל ה' סי' ט'.

מכאן גר' דס"ל דכל שפורע מס חבריו יכול ליתן מה שחייב לו אף שלא מדעתו. ולכאורה גר' שסותר דבריו בתשובה אחרת בכלל פ"ט סי' ט', על ראובן ושמעון שהיו להם ביחד שטרי חובות על גוים והיו מהם ביד ראובן וכתובים על שמו והיו מהם ביד שמעון ג"כ כתובים על שמו, והיה ראובן ושמעון כל א' חייב מס לקהל, ושלחו הקהל קצת המס שנתחייב שמעון משטרות שהיו ביד ראובן משל השותפות בשביל מס שלו וגבו ג"כ משטרות שהיו ביד ראובן משל השותפות בשביל מס שלו שהיו סבורים שהיו שלו בפני עצמו, עתה או' שמעון לראובן כיון שגבו הקהל אותן שטרות שהיו בידך שהיו בין שנינו וחשבו אותו במס שלך ופרעת חובך בשטרות (י) פרע לי עתה החלק מהם, וראובן או' כיון שגם אתה חייב עדין מס אותן השטרות שגבו משל שנינו עלה החלק בהם לפרעון מס שלי וחלקך בהם לפרעון מס שלך, והשיב שהדין עם שמעון מאחר שגבו הקהל בכתב מלך מה שהיה מס ראובן משטרות שנכתבו על שם ראובן והיה לשמעון חלק [כא, א] בהם מיד נתחייב לפרוע לשמעון חלקו מה שהיו לו באותן שטרות כי פרע חובו בממון שמעון וכו', וא"ת יאמר ראובן כן אני חייב לפרוע לך חלקך ואפרע במס שאתה חייב עדין, הא לאו טענה היא כי מיד כשגבו השטרות בשביל המס שהיה ראובן חייב לקהל נתחייב ראובן לפרוע לשמעון חלקו שהיו לו בשטרות ואינם פרעון אם לא שיתנהו ליד שמעון ובמאמרו⁴⁵ בכל מקום אשר יצוו ליתנו, אבל ליתנו למקום ששמעון חייב ממון בע"כ לאו כל כמיניה ולאו פרעון הוא עכ"ל, אלמא משמע דכל אשר לא ציוה

45 לפנינו ברא"ש: או במאמרו.

43 כתובות קז סע"ב.

44 שם, הלכה ב.

אותו לאו פרעון הוא אע"ב שפורע המס שלו. שוב ראיתי בדברי ה' מוהרי"ק זלה"ה בטור ח"מ סי' קכ"ח נתעורר ע"ז ברמז.

והנראה בעיני והוא ברור דאין הדברים דומים זה לזה, שמה שכתב בתשובה הקודמת היא שהשר תפסו בעד המס והוא לא היה מפורעי המס כלל ואם היה גוטל לא' מכל שאר בעלי המס היה מן הדין שיפרע כל חלק חביריו דבר מתא אבר מתא מעבט וכמו שכתבתי למעלה, וכיון שהפרש תופס בדין גם ראובן תופס המנה כדין כי אינו מן הראוי שילך לגבות מכל א' וא' מאנשי המס, אבל מ"ש בתשובה אחרונה מעולם לא הטילו הקהל על שמעון שום מס כדי שיפרע ראובן זה בעדו וחלק ראובן לבדו. תבעו ממנו והוא בא לשנות מדעת שמעון ולתת חלקו מהמס אשר לא נשאל עליו, לכך כתב שהדין הוא שאינו פרעון וחייב לשלם לשמעון כל חלקו כך נ"ל והוא הנכון. ובעל שלטי הגבורים בפרק לא יחפור⁴⁶ דף ק"ע כתב ז"ל תשובה זו, ונראה דהיינו טעמא דפרעון כזה אינו פרעון משום שאין ביד הקהל למשכן מס מזה בשביל חבירו ע"כ, ואין הכרח לדין זה מזאת התשובה וטעם התשובה כבר בא הפירוש בדברי יפה, ומעשים בכל יום שהקהל ממשכנים.

והטור בח"מ סי' צ"ז כתב בהדיא דבמס וצדקה נכנסים לביתו למשכנו כיון דלא הוי מלתא דהלואה ע"כ. והיה נראה לדקדק לענין הדין מהתשובה הראשונה שכתבתי דדוקא מטעמא דראובן לא היה מפורעי המס כמו שכתוב בשאלה הוא דכתב ז"ל שהדין עם שמעון, אבל אם היה הוא מפורעי המס כיון שהדין הוא דבר מתא אבר מתא מבעיט וכדין תפסו השר בשביל כולם מאיזה טעם יתפוס מנה של שמעון יותר משל אחרים ומזליה ידידה גרם שתפס הפרש לו יותר מלאחרים ואין לו לתפוס יותר לשמעון מלאחרים. ואפשר דכיון דטעמא דהרא"ש הוא בעבור שכולם אחראים זה לזה כל שיש בידו ממון א' מהם ופרע ממנו הכל והוא יחזור לקהל ויעשה הדין ויגבה מנה שלו. ומתשובת הרא"ש היה נראה להוכיח שאפילו שאינו מבני העיר ומשכנו המלך אפי"ה יוכל לגבות מן הקהל עם שהוא אינו פורע מס עמהם.

ויש לדקדק מאי שנא מהאי דאמרינן בפרק הגזול⁴⁷ וה"מ בשותפי אבל באריסי לא וכו', וכיון שזה אינו כפורעי המס למה יחזור ויגבה ובעל שלטי הגבורים כתב⁴⁸ שמה שנטל גבאי המלך מהאריס שלא כדין הוי גזל ואין האריס חוזר וגובה, ולפ"ז הדבר תמוה מאד גם מצד עצמו דלמה לא יתפרע, והרב המגיד משנה ז"ל בפ"ח מה' חובל כתב ואפשר לומר שכיון שהם חוקי המלך וזה פרעם חייב לשלם אפי' לקחם המלך שלא כדין ואין צ"ל אם לקחם בדין מחמת חבירו שחבירו חייב לשלם לו עכ"ל. ומן הגמרא נראה דהך מימרא לענין אי הוי גזילה איתמר' לא לענין תשלומין מ"מ הסברא נותנת שחבירו חייב לשלם וכדברי המגיד ז"ל, ולפי זה מצינו לתרץ לדעת הרא"ש ז"ל דמטעם זה חייב לבני הקהל שישלמו לזה כיון שכולן הם חייבים לשלם ואפילו אינו שותף עמהם ואינו דינא דמלכותא מ"מ חייבים לשלם כיון שפרע זה בעדם, ובאריס ג"כ אפשר שהדין

46 בדפוס וילנא הוא בבבא בתרא, דף יא 48 הוכירו לקמן, והוא בבבא בתרא, דפוס רע"ב.

47 בבא קמא דף קיג סע"ב.

48 הוכירו לקמן, והוא בבבא בתרא, דפוס רע"ב.

ג"כ הכי הוי שישלמו לאריס כיון שהם חייבים, וזה הוא הפך מה שכתוב בשלטי הגבורים פרק לא יחפור דף קס"ט והאמת יורה דרכו, ומי שירצה לחלוק בזה אפשר לומר דודאי אה"נ דאין חייב לשלם אלא דוקא כשהגתפס הוא מבני העיר, והכא איירי דאע"ב דזה לא היה מפורעי המס לא היה מחמת פטורו לגמרי לפי שהוא מעיר אחרת דבהדיא אמרו בר מתא אבר מתא מעבט, אלא איירי כגון שהיה ת"ח או שהקהל פטרוהו ולא דמי א"כ לאריס כלל דהתם בעלילה נטלו מן האריס והאריס מעולם לא בא לכלל חיוב, אבל שמעון זה שהוא בן העיר יש לו שייכות במס ועם שכעת הוא פטור בסיבה מן הסיבות.

ועוד היה נראה לחלק דהכא שאני שהיה תפוס במנה ולכך הוי שלו אלא דאין נראה כן מתשובת הרא"ש ז"ל במ"ש שאינו מחוייב לגבות ע"פ הפנק' וכו', ואפשר היה לחלק בין דין מס הקהל לדין מס השדה דבשדה דוקא הוא דאמרינן דיש לחלק בין שותף לאריס כל אלו החילוקים אפשר בדין זה, אבל הנכון שאפי' שאינו מבני הקהל ותפסו אותו לא נפטרו בני הקהל מהתשלומים, וכן נראה לדקדק מדברי מהר"י קולון, ועוד חידש לנו חידוש והוא זה שמקבלי המס אין טורחים אחרי בעלי המעות אלא יגבו מבעלי החניות אשר המעות מצויות בידם ע"כ, עיי' בשרש י"ד.

[כא, ג] המשפט הרביעי מי שנתמשכן מהקהל על מה שמגיע לו מן המס ונאבד המשכון מיד הנאמן מה הדין נותן בזה.

לכאורה היה נראה להוכיח ממאי דכתב הרא"ש בתשובה סוף כלל ה' ז"ל כי חייבי המס שותפים בחובו הן ואחראים זה לזה, דנאמני הקהל ג"כ יהיו חייבים כדין הממשכן את חבירו בעד חובו שנעשה שומר שכר על המשכון.

שוב ראיתי בתשובות הרשב"א הביאה ה' מוהרי"ק זלה"ה בטור ח"מ סימן ע"ב ח' רמז י"ג⁴⁹ כתב ז"ל, אמרת שנסתפקת במי שנתמשכן ע"י נאמני הקהל על חלקו המגיעו מהמס והתרו בו כמה פעמים ולא אבה ונגנב המשכון אם נחשוב הנאמן כש"ש, תשובה הא פשיטא שהקהל מיהא פטורין שהרי אין פורעי המס חייבים זה לזה שנחשוב הקהל כממשכנים על חובם אלא כל יחיד ויחיד לפרוע לשלטון או לב"ח שלוה מחמתו, זה נ"ל לפי שורת הדין אלא אם יש מנהג ידוע לזה בהפך, והאריך עוד לפטור את הנאמן מגניבה ואבידה ע"כ. מעתה נאמר שמ"ש הרא"ש ז"ל שהם שותפים בחובו וכו' ואחראים וכו' היינו לומר שהמלך תופס לא' בעבור כולו ואח"כ אותו האיש המשלם בעד חבירו יגבה מהן מה שנתן, אבל מה שהאדם חייב מס לקהל לא שייך בזה שום צד שיהיה כמו חוב, שאין לקהל החיוב אלא על המלך או על השלטון הוא דחייב ומאיוזה טעם יתחייב נאמן הקהל והדברים ברורים לדברי הכל.

גם מ"ש הרשב"א בתשובה⁵⁰ הביאה הרב מוהרי"ק זלה"ה בח"מ סימן קכ"ח על נאמני

49 כוונתו בחידושים, רמז י"ג (לפנינו הוא רמז י'). וביחס לתשובת הרשב"א עי' בתשובותיו חלק ה, סימן קא ובהגהות רחמים לחיים שם.
50 חלק ד סימן קיב.

הקהל שלוו מגוי אלף דינרים והגוי משכן בהמות היהודים ובעל' הבהמות פחדו שימותר ופרו אותם והקהל טוענים שאינם חייבים, והשיב ז"ל אין זה כפורע חובו של חברו שזה מוכרח לפרוע מחמתו ומחמת כל הקהל דכשותפין הם ומחמת כולן לוו וחייבים כולן לשלם ע"כ, אינו סותר לתשובה הנז' דהכא ודאי איירי שכולן חייבים לקהל וכמו שכתב בתשובה ועיין עו' בדין זה מ"ש הרא"ש בתשובה כלל ע"ד⁵¹ סימן ה'.

המשפט החמישי מי שהיה חייב במס והיה לו משכון ביד אחר ונכנסו לביתו ותפשו ממטלטליו במקום משכון חבריו.

לאו בפירוש איתמר דין זה בדברי הפוסקים אלא מכלל הדברים למדתי מחלוקת בזה וזה שכתב המרדכי בהגהות פח"ה⁵² ז"ל, שאלו לר"י על ראובן שבאו אנסים או המושל בביתו ליטול משכון שמעון ולקחו משכונו של ראובן בשביל שמעון, והשיב ר"י שאעפ"י שאין להם על שמעון דין ודברים דין הוא שיעכב ראובן משכון שמעון בשביל משכונותיו ואפילו נטל ראובן משכון שמעון ונתנו לאנס וכו', וה"ר שמואל מפונטי⁵³ פירש שאין חייב לשלם לנתפס אלא דבר קצוב כגון ארנונא וגולגלת' שהרי הלכה כריב"ל דאמר בירוש' פרק הגזול בתרא⁵⁴ דאין לך נתפס על חברו וחייב לשלם אלא ארנונא וגולגולתא וכו', וכ"כ המיימר⁵⁵ שיקחם בפני עדים בגלל פ' כדאיתא פרק הגזול בתרא בר מתא אבר מתא מעבט ודוקא משנה זו אבל משנה שעברה מאחר שנתפייס המלך אין לעבוט אחר עליו עכ"ל, הנה לדעת ה' ⁵⁶ זכיננו לדין דפשיטא דיעכב ראובן המשכון בעבור משכונו כיון שבאו על אודות ראובן ⁵⁷ ולדעת הר"ש מפונט' דוקא על מס הקצוב הוא דמעכב בידו ממשכון שמעון ולא יותר.

והמנהג פשוט שבני הקהל ממשכנים על המס ויש לאל ידם לעשות כן כמו המלך ממש, ואם תפסו משכון של ראובן בעד משכון שמעון פטור מלשלם זה וכלל גדול אמרו בדין המע"ה.

עוד יש לנו דין בענין המס וצדקה שנכנסים לביתו למשכנו דלא דמי לענין הלואה וכ"כ בטור ח"מ סי' צ"ז.

המשפט ה' מי שהיה בידו משכון מראובן והחרימו לו הקהל שיוציאו מידו ונמצא שלא היה חייב להם.

הרא"ש ז"ל בתשובה בכלל ט' [סי' ב'] כתב ז"ל, ומצאתי תשובה בשם א"י ראובן הנפקד שאנסוהו הקהל מכת חרם לתת הפקדון של שמעון הדר חוץ לעיר לתתו בשבילי למנת ההגמון אם לא היה חייב המפקיד לתת מס עמהם בטענתו הנפק' חייב, דלא מבעיא

51 לא מצאתי שם, ועי' כלל ששי שיש שם

כמה תשובות השייכות לענין זה. ומכיון שניתן להגיה באופנים שונים לא הגהתי.

52 לפנינו הוא בפ"א סימן תרס, דף צו רע"ג.

53 לפנינו הנוסח: משה מפונטיא.

54 בבא קמא פ"י ה"ו.

55 פ"ח מה' חובל ומזיק ה"ו (והנוסח במר-דכי שלפנינו שונה כאן מעט, והנוסח כאן עדיף).

56 בגליון כ"י נכתב: פי' הר"י.

57 צ"ל: שמעון.

היכא דלא חלה עליו שבועה שהשביעוהו לגזולו ולאו אנוס הוא אלא אפילו היה אנוס חייב דנשא ונתן ביד חייב וכו' ואם כדברי הקהל שחייב ליתן למנת ההגמון הנפקד פטור דמשועבד לקהל מר' נתן וכו' ע"כ.

ובאמת שהדבר הוא קשה דכיון שאנסוהו הקהל בחרם מאי הוה ליה למעבד, איברא דבגמרא אמרי' ⁵⁸ שאם היה כהן ואמר לו אביו הטמא או אל תחזיר אבידה אין שומעין לו, אלא דהיינו דוקא בדבר הברור והפשוט אבל בדבר שהוא לא היה יודע והקהל [כב, א] אנסוהו מכח החרם לכאורה השכל מחייב שיהיה פטור לגמרי אלא משום דקי"ל ⁵⁹ דהאדם מועד לעולם חייבו.

והנה זה לי ימים מעטים כתבתי בתשובת שאלה ⁶⁰ שכל כפיית ב"ד הנעשית שלא כדין אינה כפייה כלל והארכתי בראיות.

ואי קשיא לך ממאי דכתב הרב רבי' ירוחם נתיב א' חי"א ז"ל, ⁶¹ מי שהיה בידו פקדון ונתנו על פי ב"ד וטעו שהיה להם ליתנו לאחר פטור הנפקד ע"כ, משמע מכאן שעם שב"ד טעו ונתנו על פיהם במקום שלא היה ראוי ליתנו אפי"ה פטר את הנפקד. נראה דאינו ענין דהתם איירי במי שהיה לו בידו פקדון ולא היה יודע של מי הוא והב"ד אמרו לתת לזה וטעו פטור הנפקד, והטעם הוא לפי שמעולם לא חל על זה הפקדון שם בעלים לשתהיה ברשותו ולכך מה שעשה ע"פ ב"ד עשה והארכתי עוד בתשובה. ועיין לקמן חלק ד' משפט א' דין ג'.

המשפט השביעי שיש רשות לבני הקהל למכור קרקע החייב במס ובאיזה מס הוא נאמ' דין זה.

בפרק ח"ה ⁶² אמרי' הנהו זאהררי דזבני ארעא לטסקא זבינייהו זביני וה"מ לטסקא אבל לכרגא לא מ"ט כרגא אקרקע' גברי מנח ופרש"י, ⁶³ עשירים שקונים שדות עניים מן עבדי המלך עבור מס שלהם מכרן קיים ואם יתעשרו הבעלים העניים לא יוכלו לערער עליהם כלל לטסקא שמכרה עבור מס הקרקע, אבל לכרגא אם מכרו עבור כסף גולגלת שלא פרעו אין זה מכר דאין זה דינא דמלכותא לגבות קרקע בשביל מס הראש כי אם בשביל מס הקרקע, ומכאן נראה שאין לקהל למכור קרקע בעד מס בן עיר מכסף גולגלתא ולא עדיפו בני הקהל מן המלך עצמו. ובמקומנו ⁶⁴ שפורעים מס גם מן הקרקעות הוי מס קרקע וממשכנים מה שנוגע לחלק הקרקע, וכ"ש אם יש מנהג למכור שהולכים אחריו.

58 בבא מציעא דף לב ע"א.

59 בבא קמא דף כו ע"א.

60 בתשובותיו כ"י סימן כט ד"ה לחקירה הששית. (הקטע ואי קשיא לך וכו' נמצא שם כלשוננו ע"ש). וראה עוד שו"ת רש"י ח"ג סימן עט שהזכיר תשובה אחרת של רבינו (ואינה לפנינו) שנראה שגם

בה דן בענין זה.

61 ספר משרים דף י רע"ב.

62 חזקת תבתים, בבא בתרא, דף נה ע"א.

63 כלומר ופי' רשב"ם, וקצר בדבריו מאד, ע"ש.

64 עי' 'חקרי לב', חשן משפט, דף קסו ע"א וע"ב.

המשפט השמיני מי שפרע מס בעד חבירו אם ישתעבד בו.

בפרק החולץ דף מ"ו [ע"א] א"ל רב פפא לרבא חזי מר הני דבי פפא בר אבא דיהבי זוזי אאינשי לכרגיהו ומשעבדי בה וכי נפקי צריכי גיטא דחרותא או לא אמר ליה איכו שכיבי לא אמרי לכו הא מלתא הכי אמר רב ששת מוהריקיהו דהני בטפסי דמלכא מנא ומלכא אמר מאן דלא יהיב כרגא משתעבד למאן דיהיב כרגא ע"כ בגמרא, ופירש רש"י ז"ל דבי רב פפא עשירים היו ופורעי' מס לגבאי המלך וקונים אותם לעבדי' וגוים היו אותן הנקני' וקמבעיא ליה אי הוי קנין דלכי נפקי מיניה לבעי גיטא דחרותא או לא. ושאר המפ' פירשו הך ממרא בישראל וקמבעיא ליה אם יש כח למלך וגובר שלו למכרם לעבדים שיהא דינו כע"ע שגופו קנוי וצרי' גט שחרור או אינו קנין אלא כחוב ואין להם להשתעבד בהם אפי' כדין ע"ע ולא יותר מכדי המס שפרעו בשבילם ואם עשו כן יש בו אסור עובר ביש' ואסור רבית יש והאריך ה' הנמקי בפ' החולץ ע"ש. והרמב"ם בה' עבדים פ"א [ה"ח] ופ"ה מה' גזילה [הט"ז] ופ"ה מה' מלוה [הי"ז] כת' דין זה וסמך במקו' א' למ"ש למקום האחר ועיין ברבינו ירוחם נתי' ל"ב ח"ב⁶⁵ הביא תשובת הרשב"א ע"ש. והרא"ש בתשוב' כלל ס"ח סי' י' נשאל על מי שמוציא ש"ח על חבירו אם אין לו לפרוע אם רשאי לתפוס בגופו, והשיב שאינו רשאי וסיים ז"ל, אבל במס המלך נהגו הקהלות לתפוס כל מי שאינו פורע מס המלך ודינא דמלכותא דינא עד כאן לשונו.

המשפט הט עיר שיש הסכמה שכל מי שיצא מן העיר או יברח ימכרו כל אשר לו, וראובן עקר דירתו מהעיר ונכנס שמעון אחיו ערב בשבילו ובתוך הזמן מת הערב והיה לראובן קרקע במקום הזה ובאו הקהל למכרו וראובן מעכב ואומר שהוא כבר פרע הערב, נראה שהקהל יכולין למכור הקרקע דהוי ודאי חייב ויש ספק אם פרע הערב ועל יורשי הקהל⁶⁶ להביא ראיה כן ראיתי כתוב מהר"ר א"ז וכו', ואם ערב זה געשה פרען כדין העוקר דירתו ומניח אחר לשלם בעדו והוא יותר חייב מהערב דעלמא בזה כתב הרב מוהרש"ך ז"ל⁶⁷ דיש להסתפק אם בני הקהל פטרוהו לראובן או לא וכיון דיש להסתפק אם עקרו לראובן מהחיוב נמצא שהקרקע ברשות ראובן הוא ואין לקהל עם נכסי ראובן כלל אלא מן שמעון שהוא חייב להם, ואפי"ה כתב דכיון דהוי ספק אצלם הקהל הם המוחזקים, ומ"מ נראה לענין הדין שכל שלא סלקו בפירוש לחיוב הראשון לעולם החיוב במקומו עומד ודברי מורנו הרב הכהן הגדול זלה"ה יקום לעולם.

המשפט הי' ישראל שהיה חייב למלך מס מן הקרקע ובאו עבדי המלך ומכרו מהקרקעות לעשירי ישראל בשביל המס ממכרם ממכר, ואם יבואו הבעלים אחר זמן לעורר על העשירים באותה מכירה אין מוציאין אותו מידם. ובפ' תזקת הבתים דף ג"ה

זאת בכ"י. וראה מטה שמעון סי' קסג הגה"ט אות קלב, ואילו ראה תשובה זו היה מציין אליה כדרכו, שהרי עיקר דיונו שם נמצא כבר בה.

65 לפנינו הוא בספר משרים סוף ח"א דף קג סע"ב.

66 צ"ל: הערב (דברי הא"ז לא מצאתי).

67 בתשובותיו ח"ד סי' קה. חלק זה נרפס מאוחר בשאלוניקי שנת ת"צ, וריב"ע ראה

[ע"א] נתנו טעם [כב, ג] בדבר וחילקו שם בגמרא דדוקא לטסקא שהוא מס הקרקע אבל לכרגא לא, מאי טעמא כרגא אקרפתא דגברי מנה. ומן הסוגיא נמצינו למדי' שאדם שמת והניח בגים בכור ופשוט שאין הבכור נוטל פי שנים בקרקע אם אביו היה חייב מהם אפי' מס מועט משום דהמלך הוי כמשועבד בכל, אלא אם כן פרע המס של אותה השנה, אבל אם היה לו לאביו עליו בעל חוב לפרוע או כתובת אשה כיון שאין ב"ח גובה אם לא משומת בית דין ואכרזה וכדי חובו בלבד הוו הנכסים בחזקת היתומי' ויורש הבכור פי שנים בנכסים ולא מקרי ראוי, ומכאן נלמוד שאפי' שנכסי המת משועבדות למזון האשה מ"מ בכור נוטל פי שנים.

ומיהו מספקא לי אם תפסה האלמנה ככר זהב למזונותיה אם מקרי השאר שהנחתה ליתומים אם מתה ראוי או לא, וגראה לי דהוה כשאר נכסים ויש בזה אריכות דברים אינו לעניגינו הלכות אלו.

המשפט היא ראובן אשר בסבה מן הסבות גרשו המלך יר"ה מבית תענוגיו אל ארץ אחרת ממקומות מלכותו להיות שם סירגון⁶⁸ כאש' יש במקצת מקומות ובני אותו המקום רצו להטיל על ראובן זה עולי הקהל כאשר גם הם פורעים למלך, וראובן זה מתנצל באומרו שבגזרת המלך בא והם אינם יכולים לבטל ממנו שלא יסתחר במקומן וילך לו אל ארצו, דין זה לא נזכר בדברי הפוסקי' לא בפירוש ולא ברמז.

ונראה לי שחייב לשלם מס עמהם כיון שהוא מבני אברהם יצחק ויעקב.

וראיה לזה דתנן סוף פ' אלו הן הגולין⁶⁹ מעלין היו שכר ללוים דברי רבי יהודה רבי מאיר אומר לא היו מעלין להן שכר, ואסיק בגמרא מחלוקת בארבעים ושנים עיר וכו' ע"ש, וכתבו התוספות מעלין היו שכר ללוים פירוש רוצחים הבאים ודורים שם צריכין להעלות מס וארנוגא ללוים דלא תימא גזרת המלך על הלוים לעכב אות' בעירן עכ"ל, וידוע דהלכה כרבי יהודה וכמו שפסק הרמב"ם ז"ל בהלכות רוצח⁷⁰ ובשש ערים דכתיב לכם הוא דליכא פלוגתא דגלי קרא, ועוד נראה דלא דמי דהתם דוקא הוא משום דהש"י צוה להיות כל הנאות ערים אלו ללוים איכא למימר לר"מ דגזרת המלך היא שלא יטלו מהם מאומה, אבל הכא מוהרקייהו דהני בטפסא דמלכא קמנח וחיובן מוטל אל המלך בכל מקום שהם כמו שבני אותה העיר ג"כ חייבים לשלם מס למלך.

משא' סימן מח.
69 מכות דף יג רע"א.
70 פרק ח, ה"י.

68 גולה, מגורש [בכנה"ג, מה"ב, סימן קסג, הגה"ט אות קלז, הסביר: שהשליכו לעיר אחרת]. השלטון נהג להגלות אנשים כעונש. וראה בדין זה בספר 'עבודת

ה ש ע ר ה ר ב י ע י

באופני העלילות ואיך ישתתפו בתשלומים בהם ומשפטיו ד':

ה מ ש פ ט ה ר א ש ו ן יבאר שבענין העלילה אינם שותפים אנשי הקהל.

במשפט הזה יש בו חקירות צריך להרחי' הביאור בלשון צח וקצר למען ירוץ הקורא בו. עיקרו של דבר כתוב בתשובה להרב רבינו מאיר בר ברוך הביאה המרדכי פר' הגוזל בתרא⁷¹ ז"ל, אבל עלילות וארגוניות אינם שותפים בזה. ואם השר מעליל על מקצת הקהל שלא כדין לא יתנו האחרים עמהם וראיה מפרק קמא דב"ב⁷² ההוא דמי כלילא דשדו אאינשי טבריא אתו לקמי' דר' אמר לידרו רבנן בהדן עד ערקו פלגא פש להו ההוא כובס וכו'. ולכאורה אותם שברחו פטורי' היו דאם לא כן לימא להו אפי' אם תברחו תצטרכו ליתן אלא עלילה היתה ולא היו שותפים בזה, לכך אעפ"י ששמו עליהם מתחלה על כלן הבורחים פטורים עכ"ל.

ובזאת הראיה דעובדא דכלילא יש לדון שהרמב"ן ז"ל כתב דהבורחים חייבים לשלם אלא שר' לא היה רוצה לכופם דניחא ליה דליעקרו וליבטיל כלילא כדי שלא תהא פורענות באה לעולם בשביל עמי הארץ וכתבתי⁷³ שהסכמת רוב הפוסקים לדעתו ז"ל, ואפשר חדא מתרתי או נאמר שדעת הר"ם בנו"ל בההיא דמי כלילא דהוא עלילה על דרך שכתב הרמב"ב⁷⁴ ועכ"ז כתבו ז"ל שחייבים לשאת בעול דמי הכלילא, ולפירוש זה נמצינו למדים שאין דינו של ר"מ מוסכם במה שכת' דבענין העלילה לא הוו שותפים בה, או נאמר והוא האמת אצלי דלדעת הרמב"ן וסיעתו בעלילה לא פליגי וס"ל דההיא דדמי כלילא לאו עלילה הוה ולפיכך חייבם אפילו לאותן שבורחים אבל לעולם דאי הוה עלילה הוה פוטרו.

והמרדכי פ"ק דב"ב⁷⁵ כתב ז"ל בההיא עובדא בשם רבינו תם ז"ל, ומכאן אומר ר"ת אם הטיל מס או מתנה על בני העיר וברחו מקצתן שפטורין ואין אלו הנשארי' יכולין לדוחקם ליתן מס עמהם דהא הכא דליוה אפלגא קאמר דהשאר ערקו אלמא בדין הוא דאפשר לגמרי אף על גב דלא מחל להם המלך כלום בשבילם ואע"ג דכבר שדי דמי כלילא וכ"ת הא דקא' דערקו⁷⁶ דאין פורענות בא לעולם אלא בשביל עמי הארץ וידע דאי ערקו כלן וכו' עד ומיהו אם חזרו ודרים בעיר כבראשונה [כג, א] אפ' שחייבי' ליתן מס עמה' דהכ' איכ' למי' ערקו ולא חזרו עכ"ל, והנה כפי הטעם שכתב ר"מ דטעמא דפטור

74 הוא הר"מ בר ברוך שהובא לעיל.

75 סימן תעו, דף פד ע"ב.

76 במרדכי לפנינו: ר' ערקו משום דאין פורענות וכו'.

71 סוף סימן קעו, דף נג רע"א.

72 דף ה ע"א.

73 לעיל חלק א, שער ב, משפט ג (וכן נרשם בגליון כתב-היד), דף יד ע"א.

הוא משום דהוי עלילה דאל"כ לא היה מן הראוי לפוטרו א"כ אם נאמ' דלא ליפליג אר"ת צ"ל דטעמו של ר"ת נמי דפטרן הוי מטעם זה משום דהוי עלילה ובעלילה אינם שותפי וכמ"ש הר"מ ז"ל.

ויש לדקדק דאי מטעם עלילה הוי טעמו של ר"ת אמאי כתב ז"ל שאם חזרו ודרי' בעיר כבראשונה אפי' שחייבים וכו' ולמה יתחייבו אחר שיחזרו כיון שכבר נפטרו מטעם העלילה. ונראה שלדעת ר"ת לא הוי כמ"ש ר"מ דהוי עלילה אלא הוי כעין מס שמטיל המלך כפי רצונו דבכה"ג לא מקרי עלילה אלא מס או מתנה מקרי, עלילה לא מקרי, דלא מקרי עלילה אלא כשבאו עליו בעקיפין, ודעתו ז"ל דאפילו בדבר שאינו עלילה פטור הבורח מלשלם כיון שאינו בעיר.

ועוד שלא היה שם בעת הגבייה וכמו שכתבתי למעלה דלדעת ר"ת אם נמצא בעת הגבייה חייב אפי' שברח לאחר מכאן ולפ"ז אין שום תפיסה על פסק הר"מ משום א' מהפוסקים.

ואחר שכתבתי שאין שום מחלוקת מדברי שאר המפ' בזה נחזור לבאר דברי ר"מ במה שכתב ז"ל, אבל עלילות אינם שותפי' ואם השר מעליל וכו', והביא ראיה מההיא דמי כלילא וכו', וההיא דמי כלילא איירי ודאי בכל הכללות שאינם שותפי' בענין העלילה שהרי המלך הטיל הכלילה על כל הכלל ואפי"ה כתב שאינם שותפים בה וכיון שכן מאי האי דכת' הר"מ ואם השר מעליל על מקצת הקהל וכו', והם דברי מותר כיון שאפילו היכ' שכלן שותפי' כתב ז"ל דאינם שותפי' בעלילה כ"ש כשהעליל למקצת ודוחק הוא שיסדר דבריו בזה ואין צ"ל זה.

ונראה שיש חילוק בדין שאם העלילו למקצת אפילו כלן בעיר אינם חייבי' הגשארים כלל, ואם העלילו לכלן חייבי' כלן לשלם אא"כ ברחו מקצתן.

וראיתי עוד לחקור זאת ולידע ולהשכל אי מאי דכתב הר"מ דבעלילה אינם שותפי' הוא דוק' היכ' שברחו ויצאו מן העיר אבל אם היו בעיר והטמינו עצמן ולא רצו אחר כך לשלם מה שפרע למלך יהיו חייבים. והנה מלשון ר"מ נר' לדקדק דדוקא שברחו שהרי כתב ז"ל, אעפ"י ששמו עליהם מתחילה הבורח' פטורי' עכ"ל, נראה דדוק' מפני שברחו. אבל א"ת מתוך תשובת הרשב"א נראה דאפי' לא ברחו כל שהטילו המס מהעלילה ופרעוהו ואחר כך תבעו אנשי הקהל מהם פטורים ובמשפט שאחר זה תתבאר בע"ה.

גם בתשובות הרשב"א סימן אלף ק"ה כתב דגזילה ועלילה מי שלא נתפס לא יתן ע"כ, ועוד כתב על ראובן שלקח השר כל אשר לו וגם כל אשר ללאה וכשנתפס ראובן עם השר נתן לו הכל גם משל לאה כתב דקנה דעל הסתם גתיאשה דכל שר הוי כמו מלך ואיכא כאן יאוש ושנוי רשות, ולפי שנוגע להלכות גזילה לא הארכתני בביאורה תתבאר בטור ח"מ בס"ד.

ודע שבענין עלילות כתב הרב מוהר"ל נ' חביב סימן ה' והם באמת דברים קצרים בלי

מחזה אברהם, שאלוניקי תקנ"ה, דף קיז ע"ג.

77 חלק א, שער ב, משפט ג, דין ב, דף יד ע"ג.

78 ע' בענין זה בדברי ר"א די בוטון, שו"ת

ראייה דבריו ראויי' אליו ז"ל. ובספר אגודה פרק' קמא דגיטין סימן י"ג כתב ז"ל, אבל אם יעלילו על שני בני אדם אם נשמתו הא' בחכמתו אין לשני עליו כלום עכ"ל.

המשפט השני יתבארו דינים מחודשים נלמדים מתשובת הרשב"א אבארם אחרי כתבי כל התשובה.

הרשב"א בתשובה ⁷⁹ הביאה הרב הגדול מוהרי"ק זלה"ה בטור ח"מ סי' קס"ג כתב ז"ל, ראובן ושמעון שהיו דרים בבית סמוך להגמון בע"כ של הגמון ובאו לוי ויהודה באותו בית בפורים ועשו שחוק ואמרו הגוים שאותו השחוק היה נגד דתם וההגמון העליל את הקהל על אותו שחוק, ראובן ושמעון פטורים ⁸⁰ לפי שמצד הבית לא בא הנזק גם יהודה ולוי פטורים. שאף על פי שהיה להגמון שנאה עמהם מצד הבית לא בא ההיזק. (גם יהודה ולוי פטורים) שהם לא עשו דבר שיתחייבו עליו מן הדין ⁸¹ והטיל ההגמון העונש על הצבור ונתנו לו ממון וסלקוהו, אינם חייבים לשלם לקהל דאין אדם נתפס על חברו וחייב לשלם לו אלא בארגון ובגלגולת, וכתב עוד שיש אנשים רוצים לפטור עצמם וטוענים כי מה שנתנו הקהל להגמון לשלם ההיזק לא היה בהסכמתם, יש להביא ראיה משיירה ⁸² שהיתה מהלכת במדבר ועמד עליה גייס וכו' ואם אמר כל מה שאציל אציל לעצמי הציל לעצמו ואוקימנא בשותפי וכגון זו שותף חולק שלא לדעת חברו, וכ"ש כאן שלא בא להציל וליטול אלא מציל שלא יטלו ממנו כלום אלא א"כ נשתתפו הקהל גם לכל עניינים כאלו אפילו מה שבא על איש או אנשי' ידועים מצד מלך או שר והגמון ואפילו בטענת עליל' מה שלא ראינו שיתוף בזה בא' ממקומותינו, א"נ כשעשו אותה הוצאה ז' טובי העיר ולא שיהיה אות' חשובי הקהל לבד אלא כשמינו אותם בני העיר סתם על כל עסקי הצבור כמו שמפורש בירושלמי ⁸³ פרק בני העיר, ואם העליל את לוי ויהודה וסלקו יהודה ולוי אותה עלילה במנה או במאתים אין על שאר הקהל [כג, ג] לפרוע עמהם כלום אפילו כשיש להם שיתוף עם הקהל בכל ההוצאות לפי שאלו גרמו ההיזק לעצמן וכאותה שאמרו ⁸⁴ אבד בכוסיא וכו' עכ"ל, העתקתי כל התשובה לבל יחסר לנו בחיבורנו זה הקטן כל הצריך אלינו ולא יצטרך לנו שום ספ' אחר בדרישת המבוקש.

ומתוך תשובה זו למדנו דינים מחודשים אזכירם אחת לא'.

א למדנו שאין לבני הקהל על בן הבית טענה עם שהעלילה באה בסיבת שאירע השחוק בביתו.

ב למדנו ⁸⁴ שאם העלילו עלילה על הקהל ומן הדין היו חייבי' ראובן ושמעון בה וסלקוהו הקהל ממנה אינם חייבים לשלם ונתשבים כפורע חובו של חברו.

מחמת שאין המחיקה בכ"י ודאית.

81 כאן חסר: ועוד שאפילו עשו דבר שית-
חייבו עליו מן הדין.

82 בבא קמא, דף קטז ע"ב.

83 מגילה פ"ג ה"ב.

84 עי' מטה שמעון סימן קסג, הגהב"י אות
מא משם משפט צדק ומ"ש עליו.

79 חלק ג, סימן שפט.

80 כאן יש להכניס את המשפט הכתוב
הלאה: שאף על פי שהיה להגמון שנאה
עמהם מצד הבית לא בא ההיזק לפי
שמצד הבית וכו'. בכ"י נראה שנמחק
המשפט הראשון: לפי שמצד הבית ...
פטורים. אכן לא שניתני זאת בגוף הספר
עפ"י כתוב-היד, כפי שנהגתי בכל הספר,

ג למדנו שאם העליל המלך על הקהל וסלקו העלילה בדמי' ומקצת הקהל אומר' שלא היו בהסכמתם הדין עמהם בטענתם.

ד למדנו שאם העליל המלך למקצת הקהל והיו כולן שותפי' בכל ההוצאות חייבי' לשלם אפילו העלילה שהעלילו למקצתן.

ה למדנו שאפילו שלא היו שותפי' אלא שז' טובי העיר שמינו אות' בני העיר על כל עסקי הצבור פרעו וסלקו העלילה חייבי' כל בני העיר לשלם מה שיטילו עליו.

ו למדנו שאם ראובן ושמעון היו קצ' גרמ' בעליל' והעלילו עליה' וסלקו אותה הן עצמן מעליהם אין על הקהל לפרוע ואפילו היו שותפין בכל ההוצאות כיון שהם היו גרמי.

ויש להקשות על דברי התשובה במאי דכתב ז"ל שיש אנשים רוצים לפטור עצמן וכו' והביא ראיה מההיא שיירת, דנר' דאין משם ראייה כלל דהתם שאני שכבר אמר מעיקרא קודם שילך להציל דלצורך עצמו הוא הולך ומציל, מה שאין כן בגדון זה שהרי כבר הקהל פרעו חלקו של זה ומגלן ראיה משם דבגדון זה מהני, ולא עוד אלא שעשה ק"ו ואמר וכ"ש וכו' ואפשר שיש מדרגו' בעיגנים וכך הוא הכא שאינו נוטל ממון מהם כמו התם שבא להציל ממון חבריהם שאין יכולין להציל אלא ע"י הדחק, וג"כ עדיף טפי מהתם ומהטעם זה כתב ראיה הרשב"א משם ועו' צ"ע.⁸⁵

ומכל מקום הדין באמת נראה דבר בטעמו שכיון שכבר פרעו ואינם ז' טובי הקהל אינם שותפי' בענין העלילה, וה"ה בההיא דכתב מהר"ם שכתבתי במשפט הקודם דאין צריך שיברח אלא כל שלא פרעו בהסכמתם פטורי' מלשל'.

ומתשובה זו נלמוד ג"כ בההיא דכת' מהר"ם דהיכא דברחו פטורי' מטעם דהיתה עלילה שאם ז' טובי העיר פרעו אינם פטורי' וחייבי' לשלם לעולם ואפי' ברחו קודם הגבייה, ולדעת ר"ת שכתב דלא הוי טעמא דפטורין מטעם עלילה אלא מטעם שברחו קודם עת הגבייה אפילו הגבוה ז' טובי העיר פטורי' אות' שברחו שמעולם לא באו לכלל חיוב.

ומה שכתב הרשב"א בסוף התשובה שאם העליל את לוי ויהודה וכו', היה נראה דבר תמוה שהרי בתחל' התשובה כתב שגם יהודה ולוי פטורין שהם לא עשו דבר שיתחייב עליו מן הדין ע"כ, וכיון שהם לא עשו דב' וכו' למה לא ישלמו הקהל עמהם כיון דשותפי' הם בכל, ואפשר דסוף סוף כיון שהם גרמו הדבר על נפשם ותפסו ממי שגורם הדבר אין לקהל דין עליו.

המשפט ה' שאין פורעי' הוצאו' הנעשו' רק הצריכין להם. משפט זה פשוט מדברי הרא"ש בתשוב' כלל ר' סי' י' ז"ל, על ראובן שהוא בעל מלאכה צבע או רצען וצריך להוציא הוצאות לכל שנה על מלאכתו ליתן לשופטים ולממוגי' שלא יעלילו עליו בשום דבר כדרך בעלי אומגיו' שצריכין ליתן מאומנותם והקהל כמו כן נותני'

אות סז ציין גם למגן גבורים סימן מא,
ולתשובת בנו שם, סימן ו, ע"ש.

85 עי' בתשובות 'מחזה אברהם' הנ"ל (הע'
78) דף קיז ע"ד. ובמטה שמעון הנ"ל

לשופטי' כשיבאו לערכאו' שלהם ותובעי' מראובן ליתן חלקו לזה, והוא השיב מה לי ולכם כי באתם אלי בעת צר לכם ואני אשא לבדי טרחי או משאי או כיס א' יהיה לכלנו ותכללו שלי בשלכם או תשאו לבדכם טרחם ומשאכם ואני בשלי ואם אצטרך אני לשופט יודע אני שייטיב לי במה שאני מהנהו מידי שנה בשנה, והשיב שאם הקהל נותני' פרס לשופט להיות להם למגן ולחומ' בכל עת שיצטרכו לעזרתו כמו שצריכין בגלות החל הזה לשחד החורים והסגנים בכל עיר ועיר גם ראובן הצבע צריך לזה וא"א לו להפרד מן הקהל אף כי הוא צריך לעבדו בשביל אומגותו, אבל אם אינם נותני' לשופטים כי אם לסייעם בערכאות וראובן אינו צריך לזה אינו מחייב ליתן עמהם עכ"ל, מכאן יר' שכל מי שאין לו שייכות בהוצאה פטור מלשלם.

ונשאל להרא"ש ז"ל, על מקצת הקהל שעשו הוצאה שיתקיימו שטרי חובותיהן, דבר פשוט הוא שאותם שאינם נושאים ונותני' בשטרות שלא יתנו עמהם כי אין להם עסק בדבר זה אלא אותם הצריכים לדבר, ומה שאומרים אם לא יפרעו להם השטרות יהיה רוב המס מוטל עליהם אינה טענה, אטו אם ישנו ביניהן עשיר אחד משופע בנכסי' והעליל המל' עליו ליטול מנכסי' יתנו האחרים מטעם זה שיתרבה מס שלהם בהפסדו, אלא ודאי לאו טענה היא ובעלי השטרות יתנו ולא אחרים עכ"ל, כלל ר' סי' ט.

[כד, א] והחילוק בין תשובה זו לתשובה דהרשב"א ז"ל שכתבתי למעל' מבואר, דהתם כתב שאם העלילו ללוי ויהודה לפי שהם גרמו ההיזק לעצמן דמשמע דהא לאו הכי היו שותפים הקהל בכל אפילו דהוי עלילה אין שום אחד מבני הקהל שותף בזה והדברים עתיקים.

ויען ראיתי בעונותינו שרבו יקרה זה בכל מקום ובכל זמן שהמלך נותן עיניו בעשירי ישראל וכותבי' אותם לשארפי"ש⁸⁶ והם אשר יבקשו לכסף מוצא ובמטמונים יחפשו, חיפוש מחיפוש, לחפור בורות בנקיקי הסלעי' עמוק עמוק וצריך לפזר על זה ממון רב ומטילין המלאכה על עשירי ישראל וקרוב לודאי, שירדו מעותיהם לטמיון בעוד שנה א' או שנת' ימים, ואם רעה תבא אליהם יהיו רוב מסי העיר מוטל על עניי העיר הנשארים ויהיה מוטל עליהם כל מסי העיר.

וראיתי לכתוב בראיות מה יהיה משפט זה. והנה מתשובת הרא"ש שכתבתי נראה בפירוש שאין בני העיר חייבי' לסייעם שהרי כתב ז"ל, אטו אם ישנו בעיר עשיר א' משופע בנכסים והעליל המלך עליו ליטול מנכסיו יתנו האחרים מטעם זה שיתרב' מס שלהם בהפסדו אלא ודאי לאו טענה היא עכ"ל. מכאן נרא' בהדיא שאף על פי שיתרבה המס על בני העיר אם ירדו עשירים אלו מנכסיהם אפי"ה פטורי' מלסייעם כיון שהעלילה היא למקצתן.

ומיהו נראה הדבר פשוט שבמקום שכל העלילות והארנוניות הם שותפים בהם כמו היום

ולמכור את תפוקתן לאוצר השלטון. ראה ח' יעקבסון, יהודים בדרכי השיירות ובמכרות הכסף של מקדוניה, ת"א תשד"מ, עמ' 82 והלאה.

86 חלפן כספים, גזבר בשירות השלטון, ראה המקורות אצל א' שוחטמן, שו"ת מהר"ם גאויזון, ח"ב, עמ' שעו, הערה 58. אכן כאן המונח משמש לתאור אדם אמיד שהשלטון הטיל עליו לפתח מכרות

בעיר שאלוניקי כי כל דבר ממס וארנונא שיבא יחלקוהו בין הקהלות משפט זה גם כן פשוט הוא, שכל מה שיצטרך לסלק עלילה זו מן העשירים ישאו כל בני קהלו עמהם משאם ואם כל הקהלות שותפים בכל ההוצאות גם הם חייבים לשאת עולם עמהם.

המשפט הד' בעלילה שהעלילו למקום א' ויש סכנה למקומו' אחרים. כשהעלילה היא על אופן שודאי יגיע הנזק לכל יש' אין ספק שכלן שותפי' בפרעון, ואם כבר נתפר' במקום המלך ורוצים לגבות עכשיו מכל ישראל היושבים בעיירות המלך יש להסתפק אי חייבי' וכלן אחראי', או דמי להאי דאמרי' בהגוזל⁸⁷ שתא דחליף חלוף כנו' לעיל במשפט הב' מש"ג מהחלק הזה.⁸⁸

ואם העליל' היא לבגי עיר אחת ויש חשש סכנה לעיירות הקטנות הסמוכות אליה שמא ח"ו גם עליהם תעבור כוס הפחד והעליל' אשר הוא באותה העיר בזה יש מן הספק אם יסייעו עמהם או לא.

וראיתי אל הרב הגדול מוה"ר קולון זלה"ה שרש ד' שנשאל על תפיסת ק"ק רעגשפורק כי הוא ראוי להיות מויק ומסכן להרבה מקומות זולתי רעגשפורק ובנותיה, ויש לחוש פן ימצא איש או אשה או משפחה או יושבי כרכים שאין מנוקי' מן הסכנה שמא גם עליהם ח"ו יעבור זעם וכו', ואף גם זאת יאמרו לא תגיש ותקדים בעדינו הרעה וכו', ונשאל על זה וחייבם לשלם בג' ראיות. הראיה הראשונה היא מההיא⁸⁹ דחמש חצרות שהיו מקלחות מים לביב א'⁹⁰ כלן מתקנות עם התחתונה גמצא עליונה מתקנת עם כל אחד ואחד ומתקנת לעצמה וכו', עד הרי לך שמחייבים העליונים לסייע בתיקון התחתוני' וכו', ולפי שהוא ז"ל הרגיש חולשה בראיתו ז"ל דשאני התם לפי שההזק הוא עתיד בהכרח לבא על העליוני' בעתיד אמנם למקומות שההזק העתיד לבא עליהם אינו בודאי אלא דחשש בעלמ' מי יאמר שהם חייבים לשלם, ועוד נרא' לי לחלק דשאני התם שבאותו הביב התחתון נשתתפו מעיקרא לתקנו וכיון שהעליון עובר על התחתון גם כן דין הוא שיהיו שותפי' בתקונו בפרט שיגיע לו נזק בהפסדו, והוצרך עוד להביא ראיות אחרות הם ברורות בעיני ה' כנו' נפלאו ממני. הא' היא ממה שמצינו שחששו רז"ל לכל דבר שיש בו אפילו קצת סכנה ועשאוה כודאי וכדאמרינן פרקא קמא דב"ב,⁹¹ אמ' רב פפא לשורא ולפרשא ולטורזינא אפי' מיתמי כללא דמלתא כל מילי דאית ביה נטירותא רמינן עליהו, אלמא בחשש סכנה מועטת רמינן עליהו ע"כ, ואצלי אינה ראייה דהתם היתומים דרים בעיר וכל חשש סכנה מי יאמר לו שאין היתומים חייבים והלא לא פטרו אלא לרבנן דלא צריכי נטירותא אבל לימתי לא פטרו כלל ואפילו בספק סכנה בני חיובי ניגהו, ועם שממון היתומים ראוי לחוש עליו ושלא להזיקם היינו במה שנוגע לתועלת ממונם אבל במה שהוא לשמירתם או ספק שמירתם לא מצינו שבעבור שהם יתומים יפטר, ולא היה טעם חיובם משום דספק נטירות' היא בודאי אלא משום דגם בספק סכנה בני חיובא ניגהו. עוד כתב ראייה ז"ל מי לא תנן⁹² כופין אותו לבנות בית שער ודלת לחצר וכופין אותו

90 לפנינו גוסף: ונתקלקל הביב.

91 בבא בתרא דף ח ע"א.

92 שם דף ז ע"ב.

87 בבא קמא דף קיג ע"ב.

88 דף כ ע"ב.

89 בבא מציעא דף קח ע"א.

לבנות לעיר חומה וכו', ותנייא בברייתא⁹³ מי שיש לו בית בחצר אחרת בני חצר משעבדים אותו לעשות דלת נגר ומנעול, והרי דבכלל חשש סכנת גנבים או לסטים כופין את כל השייכים אל החשש ההוא לסייע בהצלת החשש כגון הדלת והנגר והמנעול לחצר וכן חומה דלתים ובריח לעיר כ"ש וכ"ש בחששא גדולה ועצומה כזאת וכו' שיש לחוש לכל השייכות וכו' ע"ב.

[כד, ג] ולי אין ראייה זו מכרעת להוציא מהרחוקי בטענה זאת כיון דהתם אית ליה שותפו באותו חצר אע"ב דאינו דר עמהם כבר יש לו שם בית ואם ירצה למכר או להשכיר משכירה ביותר ולכך חייב לסייע עמהם בכל הדברים הצריכי לחצר, ולא הוי טעמא דמלתא מטעם חשש סכנה ח"ו אלא מטעם שהוא שותף שם באותם הדברים שאמרו חכמים, באופן שדעתי נוטה לזה להקל מן הרחוקים ואינו מספיק להוציא מהם אם לא בטענו חזקות.

ותמהתי מן הרב הגדול הנו' איך חייב' והחרים והגזים כ"כ על דבר זה, אם לא שנאמר שאנשי רעגנשבור"ק היו עניים ולא היו יכולים לסבול המשא ואפשר שרעה תבא אליהם מבילתי יכולת והאהבה קלקלה את השורה שורת הדין.

וראייתי בתשובו' אל הרב מורי הרשד"ם ח"ב סי' ו'⁹⁴ שם מחלוקת בין הרב מוהר"י קולון והרשב"א בתשובה שכתבתי למע' במשפ' השני מהשער הזאת, וכתב שמאותה תשובה יש להוכיח הפך הר"י קולון וטעמו מדפטר הרשב"א ז"ל לאותן שגרמו השנאה והשחוק או לאותם הדרים בבית סמוך להגמון וכו', ואין משם לא ראייה ולא סתירה לדין הר"י קולון דהתם היה טעם הדבר בעבור שלא תבע אלא מן הקהל ולא מהאחרים ואינו מגיע סכנה לשום א' מהם רק לאותן שתבע והעליל רוצה שישלמו ולא האחרים, אבל במקום שאפשר שיגיע סכנה לשאר מקומו' כיון דעל פיקוח נפש מפקחי' וכו', מי יאמר לי דספק זה לא יהא נחשב בודאי לחייבם בתשלומי' הלכך אין משם ראייה.

גם הראיות שהביא ה' מוהר"י קולון כבר נתבאר שאפשר לבטלם וכיון שהוכחנו שאין ראייה לחייב למקומות הרחוקים אין לתבוע מהם בספק.

כתב הרא"ש בכלל ו' סימן כ"א⁹⁵ על רשע שבערוהו מן העולם ז"ל, והכל חייבי' בתשלום הוצאת ביעור הרע מקרבם כי הוא תקנת יישוב העיר ואין לך צורך העיר גדול מזה לכלות המורדים ולבער עושה רשעה ולפיקח כל הדרים בעיר בין שפורעי' מס במקום אחר בין שפורעים מס בעיר חייבי' ליתן חלק' לכל מה שהוציאו בביעור' אותו רשע מן העול' ואין שום אדם בעול' יכול לסלק עצמו מפרעון זה עכ"ל. ופשיטא שמ"ש ואין שום אדם בעולם היינו מאנשי העיר בדוק' לא למי שאינו מן העיר וצריך שידור שם אעפ"י שפורע מס במקום אחר אבל אם בא באקראי פטור.

93 בבא מציעא, פ"א, והובאה ברי"ף שם.

95 לפנינו סימן כב.

94 לפנינו הוא בחושן משפט סימן של.

חלק שלישי

בממון המחוייב לשלם ממנו מס ואיך יהיה אופן הגביה אם לפי ממון או לפי נפשות ושערי ב' :

השער הראשון

אם המסים גובין אותם לפי ממון או לפי נפשות ומה שיש בזה מן השנויים.

בפרקא קמא דב"ב¹ בעא מיניה רבי אלעזר מר' יוחנן כשהם גובין לפי נפשות הן גובין או דילמא לפי ממון² גובין א"ל לפי ממון הם גובין, א"ד א"ל לפי קירוב בתים הם גובין או דילמא לפי ממון³ הם גובין א"ל לפי ממון גובין ואלעז' בני קבע בה מסמרות ע"כ בגמרא כפי גירסתנו. אבל גיר' הרי"ף והרא"ש ז"ל איכ' דאמרי לפי בתים⁴ הם גובין, ופסק הרי"ף כאיכא דאמרי ולא הביא לישנא קמא, ופרש"י ז"ל, כשהן גובין לחומת העיר ע"כ. ובוזה באו הלשונות בגמרא אי נגבה כפי הממון או כפי קירוב בתים שהבית הסמוכה לחומה היא הצריכה יותר לחומה, והרי"ף והרמב"ם⁵ פסקו דאין גובין אלא לפי קירוב בתים, אבל הרא"ש ז"ל כתב בשם הרי"ף ו' מיגש ז"ל דהני לישנא לא פליגי ותנא בתרא לטפויי אתא דהא שבת ממון גובין אותו לפי קירוב בתים, תדע שהרי אם יש שני בתים שוים כא' כלום גובין מהם אלא לפי ממון, וכן אם יש בית קרוב ואין בו ממון כלום וכי עולה על הדעת שגובין ממנה כלל כיון שאין בה ממון למאי חיישי, הא למדת דשבת ממון הוא העיקר ומאי לפי קירוב בתים דקאמ' אף לפי קרוב בתים עכ"ל.

ובאמת שיש גמגום בדבריו במ"ש תדע שהרי וכו', שאני אומר שלעולם ב' בתים שוים לחומה נותנים חלק שוה והתשלום לא יהיה אלא כפי קירובם לחומה או כפי רחוקם ממנה, ואם מאי דקאמר דשוים היינו דשוים בקירוב החומה והא' עני והא' עשיר וס"ל דגובין לפי ממון ק' דמנליה הא דאני אומר דאי אזלינן בתר קירוב בתים יגבו לפי הקירוב ולא לפי הממון כלל, וכפי הנראה דזה הכרח בדבר עם הדבר בעצמו⁶ אם לא נאמר דה"ק כלום וכו' וזה לא יעלה על הדעת דלא יגבו בזה לפי ממון, או שהבתים אחד גדולה ואחד קטנה וכלן בקירוב שוות לחומה היתכן שישלמו בשוה זה לא יתכן לומר כן, והטור בח"מ⁷ כנר' שהבין דה"ק שהרי וכו' כלומר דדין זה פשוט דאם הם [כה, א] שוים בכל בין בקירוב בין בממון שגובין מהם בשוה וכל הכונה היא לרדת לגמר דבריו עם שבאמת לשון תדע אינו עולה יפה בזה, מ"מ לשון הדיוק הוא מורה על דבר זה

1 נראה דבטוי זה בא לומר דיש הכרח
2 דבר מצד הדבר עצמו, כלומר מצד
3 הסברא ואין ראייה לכך.
4 סימן קסג.

1 דף ז ע"ב.
2 לפנינו הנוסח: שבת ממון.
3 לפנינו הנוסח: קרוב בתים.
4 הלכות שכנים פ"ו ה"ד.

בהכרח למדקדק בו, ומ"ש⁷ ומחלקים תחילה וכו' כלו' שמטילין הממון כפי הערך לעשירים כפי עשרם ולעניים כפי עניים ואח"כ מעריכי' לעשירי' את ערכם בינם לבינם לפי קירוב בתיהם, זהו מה שיש מן הדין לענין חומת העיר והוא הדבר התלוי בשמירה בסיבת החומה כיצד יהיה התשלום. יש דבר אחר תלוי בענין השמירה כגון לשכור שומרי' בלילות שבזה ודאי חייבים כל בני העיר ע"ד שחייבים לעשות לעיר חומה דלתים וברית.

וסדר חיוב התשלום בזה נתבאר במרדכי פ"ק דב"ב⁸ בשם ר"מ וז"ל, ועל ענין שומרי העיר שמתחילה היו שומרים לפי הגולגולת ואח"כ נתפשרו הקהל לתת דבר קצוב לשנה, השיב ר"מ אעפ"י שמתחילה היו שומרים לפי הגולגולת אם דל ואם עשיר מ"מ אחרי שכבר הוסבה השמירה לדין תורה דאמר פ"ק דב"ב דמחשבין לפי שבח ממון בתר השתא אזלינן, ואם מתחילה שהיו הגוי' מושלי' ומופקדי' על השומרים שינו מדת יהודית להשוות דל ועשיר עתה שהטילו הדבר עלינו אין לנו לשנות מדתה של תורה בכל⁹ דבר התלוי בממון מחשבי' אותו לפי ממון, בשלמא כשהם היו שומרים בעצמם דין הוא דהתם השמירה לפי הגופים שהם בני השמירה וכן גוף העני יכול לשמור כמו גוף העשיר ואדרבא יותר טוב, אבל עתה שנותני' דבר קצוב אין לו' כיון דהמעו' שהם נותני' הוא תחת השמירה עצמה שהיו שומרים תחלה העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט, דהא אמרי' פ"ק דב"ב כריא דפתיא פ' חפירת בור לשתות מים וכו' אפי' מרבנן שהכל צריכין למים אפ' רבנן, אי נפקי בכלואז פ' הם עצמן יוצאים בכלואז¹⁰ לחפור רבנן לאו בני מיפק בכלואז נינהו ולא מצו רבנן למי' כיון דאילו הוו נפקי בכלואז היינו פטורין גם עתה לא נתן כלום, או אם התחילו לצאת בכלואז ושוב נמלכו ושכרו שכירי' לכריא דפתיא לא מצו רבנן למי' ויתמי למי' סוף דינא כתחילת דינא אחרי שמתחי' כי הוו נפקי בכלואז היינו פטורי' גם עתה בסוף דינא שהשכירו שכירי' לא נסייע לכם, ודבר פשוט הוא מאיר בר ברוך.

ובאמת שיש בתשובה זו עניינים צריכין מן הביאור ראשונה שדברי התשובה נראות סותרות זו את זו, וזו¹¹ דמעיקרא קאמ' ואם מתחילה שהיו הגוים וכו' שינו מדת יהודית וכו' כנר' דשלא כדין עשו, ובסמוך כתב ז"ל בשלמא כשהן היו שומרים בעצמן דין הוא דהתם השמירה לפי הגופים שהם בני השמיר' כנר' שבדין עשו מה שעשו בתחילה.

והנראה דודאי דלענין שמירת הגוף הדין הכי הוי דהכל שוים אם דל ואם עשיר, אבל בכל עולי המלכות והמסים וכל משא מלך מנהג של יש' הוא שלא לצאת עצמן לצרכי המל' הניטלי' עליהם אלא נותני' ממון ומחשבי' לפי ממון והנה שומרי' אלו שינו מעיקרא מדת יהודית והשיגו הוא מה שהטילו הדבר בשמירת הגופי' כי אין דרך היהודים לעשות כן אלא להשכיר פועלים, אבל מה שהם עשו שהיו שומרים עניים ועשירים כדין היו עושים כיון שיכול לשמור גוף העני כמו גוף העשיר, אבל אחר שהוסב הדבר על יש' כדרכן לעשות בכל משא מלך ושרים אז יהיה הדבר נחשב לפי הממון, והביא ראיה לזה

7 מכאן והלאה הם המשך דברי הרא"ש.

8 סימן תעה, דף פד ע"א. וראה תשובות מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן קד.

9 הנוסח שלפנינו: דכל, וכן עדיף.

10 בנוסח שלפנינו: בהכרזה.

11 עי' תשובות 'לב שלמה' לר' שלמה הלוי, שלוניקי, תקסח, חו"מ סימן סז, דף פד ע"ג בישוב ענין זה.

מרבנו דלא נפקי בכלווא וכו', ויש לדקדק¹² דנר' דאין משם ראי' דהת"ח מן הדין היו חייבי' כיון שהוא צורך העיר ומפני כבודו שלא יתבוזה פטרוהו וסגי שיפטרוהו דוק' היכ' דאיכא טעמא דביזוי ובלאו הכי אינו נכון לפטרם, אבל הכא דמעיקרא היו שומרים בגופם למה לא יהיה סף דינם כתחילת דינם.

עוד צריך לדקדק בדברי ר"מ ממאי דכתוב במשרים נתי' כ"ח ח"ג,¹³ תשובה לרבי' האי שנשאל על שכר החזן וכתב שגובין אותו לפי נפשות, ונתן טעם בדבר לפי שהתפילה באה בנדבה כנגד תמיד' ומוספי' שהם לפי הנפש ודוק' בקרובות וחופת חתנים וכיוצא בזה משלמים לפי ממון, ולמה לא נאמר ג"כ הכא הכי דשכר זה הוא במקום שמירת גופם אשר היו שומרים מעיקרא וישלמו לפי הממון,¹⁴ ויש לחלק דהתם השמירה ונתינת הממון לשמור עניינים נפרדי' הם ואפשר לתת מעות בלי שמירת הגוף, אבל הכא הממון שנותן לחזן הוא העושה התפלה בעדו ותלוי בממון זה שמירת הגוף, והוא יציאת ידי חובתו, ודיני השכירות בימים הנוראי' ואיך יהיה הפרעון כתבתי בס' ראש יוסף סי' קס"ג עיין בתשובת הרשב"א¹⁵ הביאה הרב מוה"ר טור א"ת סי' ג"ן.

כל מה שכתבנו הוא בענין המוטל בשמירת העיר אבל שאר הטלות ועולי צבור הוא דבר נגבה לפי ממון, וזה ביארו הרא"ש ז"ל פ"ק דב"ב¹⁶ ז"ל, כל מה שמחדשים אומות העולם שמדות ופורעניות על יד' אפי' מעני' אותם ביסורי' ובמניעת מאכל ומשתה גובי' הכל לפי ממון דעיקר כונתם על הממון, וסיים בדבריו ז"ל שאם באים על עסקי נפשות גובי' גם לפי נפשות. וכתב הבעת"ה סי' שמ"ה היכא דרצון הגייס על עסקי נפשות והורסי' ושורפי' גובין אף לפי נפשות גם לפי קרקע אם יש לחוש עליהם וכל מה שמחשבינ לפי הנפשות יר' דאנשי' ונשים וטף שוים בדבר דלכלהו אית להו סכנת נפשות. העלינו בענין הלכותינו רוב דיני המסים נגבה לפי הממון, ומאיזה ממון יהיה יבא אחר זה בס"ד.

שחילק באופן אחר בין פסק מהר"ם לענין החזן.

15 חלק ג סימן שפא. ובענין זה האריכו

האחרונים שם באורח חיים, וראה גם ציץ אליעזר ח"ב סימן כב.

16 אות כב.

12 ע' תשובה לזה ב'פרת מטה אהרן', חלק א סימן כג, וב'משאת משה', חלק א, חו"מ סימן ע דף קפד ע"ב.

13 צ"ל: כט (דף פא רע"ד).

14 צ"ל: הגוף. ב'פרת מטה אהרן' הנ"ל (הערה 12) העתיק: לפי נפשות, וכנראה הגיה מנפשיה מבלי לציין זאת. וראה שם

[כה, ג] השער השני מאיזה ממון גובין מס ומשפטיו ד

המשפט הראשון כיצד יהיה גביית המס מהקרקעות ודיניו ג':
הדין הראשון אם גובין מס מהקרקע.

המוסכם שהמסים נגבים ממועות שהאדם נושא ונותן בו ומרויח בו ואם יגבו מן הקרקעות זה צריך ביאור ודקדוק בתשובת הר"ם בר ברוך שכתב המרדכי פ"ק דב"ב¹⁷ שכתב ז"ל, וששאלת על ראשי הקהל שבאו לשנות ולהטיל מס על שוה ליטרא קרקע כמו על ליטרא מעות בכל מלכותנו אין נותנים מס מן הקרקעות וכו' עד והכי מוכח בתשו' רבינו יוסף ט"ע, ועוד יש להביא ראיה ברורה דתנן במסכת פאה¹⁸ מי שיש לו ק"ק זון לא יטול לקט שכחה ופאה וכו', ומשמע אעפ"י שיש לו קרקעות דשויים ק"ק זון מדקתני סיפא היו משועבדים לכתובת אשה וכו' עד ומפרש בירושלמי¹⁹ טבח חמשים דעבדין ממאתן דלא עבדין, ועל זה סמכו הקדמונים שלא להטיל מס על הקרקעות כי כל המס אינו אלא ממשא ומתן, תדע שהרי היכא שבני העיר עניים ואינם נושאים ונותנים בממון ובפרקמטיא אעפ"י שיש להם קרקעות אין השר לוקח מהם מס וכו', ואני ראיתי תשובת רבינו יוסף ט"ע שכתב לבני טריויש אם יטילו מס על הכרמים של לאה שוה בשוה כמו על שאר חובות ומועות ופרקמטיא והשי' שאין בכל הסתורו' השכר מצוי כמו ברבית וכן פרקמ' היא נוחה ומצלחת וכספו או תמורתו בידו אפשר בלא הפסד וכו' לאפוקי ארעא דבעיא אריס דשקל מחצה ואיכא עלה כמה ארפתקי כמו רוב חמה או רוב צנה או מעוט גשמים ארבה או חסיל וא"א להחביא ולעשות לו שמור כשאר עמלו וכו', על כן אין להכביד עליהם בשאר פרקמטיא דאם כן היה הקרן כלה מאיר בר ברוך עד כאן לשונו, העתקתי רוב התשובה מהטעם שקדם וזכרו במקומות גפרדים מהספר הזה והוא כדי שלא נצטרך בביאור עניינים אלו לספר וזלחנו.

ויש לשים לב על הראיה שהביא ממסכת פא' שנראה שאין שום ענין ולא רמז לענין מסים ואדרבא משם ראיה שמי שיש לו קרקע נקרא שיש לו.

והנראה שאין עקר הראיה כי אם להוכיח מהתם שמן הקרקע אין עושים משא ומתן כדתנן התם מי שיש לו ק"ק זון וכו', ובסוף המסכת תנן שאם היה לו ג' זון שנוש' ונותן בהם לא יטול אלמא הק"ק זון שהם מן הקרקע אינו נושא ונותן בהם מקרי, ולכך הוכיח

נמצאת בדפוס פראג, לא היה מתקשה בדבריו ע"ש שהאריך בזה ובביאור דברי תרומת הדשן שהובאו לקמן.
18 סוף פרק ח.
19 שם, ולפנינו בשינוי מועט.

17 סימן תפא, דף פד' רע"ד. וראה תשובות מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן תקמג. לדעת ר"י מאיו, דרכי הים, שלוניקי, תקע"ג, דף צ ע"א, אילו ראה רבינו תשובה זו במקור, כפי שהיא

בסוף דבריו וכתב ז"ל, ועל זה סמכו הקדמונים שלא להטיל מס על הקרקעות כי כל המס אינו אלא ממשא ומתן, ומתשובת הרשב"א סימן תתצ"א נראה שיש טעם אחר בדבר שכתב ז"ל, ואם יפרע המס המוטל לאותן ק"ק לא ישארו לו ק' ע"כ, וכיון שאינו מרויח בו נמצא שיעורו מתמעט.

ויש לחקור בתשובה זו אי מאי דכתב שאין נותני' מס על הקרקעות הוא לגמרי או דלמא אין נותני' מס כשאר מעות מצויות אבל קצת מס מיהא נותני', וממאי דכתב בתחיל' התשובה באו' בכל מלכותנו אין נותני' מס מן הקרקעות נראה בהדיא דכלל ועיקר אין נותני', וסיים בדבריו לומר דהכי מוכח מתשובת רבינו יוסף ט"ע וכו' כנראה שמסכים ג"כ על דבריו בזה וכל המשך התשובה הכי מוכח, אלא שיש קצת סתירה לזה ממאי דכתב בסוף תשובת רבי' יוסף ט"ע שהביא ר"מ עצמו ז"ל, על כן אין להכביד עליהם בשאר פרקמטיא דא"כ היה הקרן כלה, מדכתב כשאר פרקמטיא משמע דכשאר פרקמטיא אין נותני' הא פחות משאר פרקמטיא נותני', ומצי' לדחות ולומר דה"ק דאין להכביד עליהם כלל ע"ד שמכבידי' בשאר פרקמטיא דדוקא בשאר פרקמטיא מכבידי' לא בקרק' דבקרק' אין מכבידי' כלל. ובתשובו' המכונות להרמב"ן סימן קפ"ד כתו' שמקרקעות וספרי' וכל דבר שאינו עושה פירות הרביע צריך לחייב' ולא יותר ע"כ.

ובנימוקי מהר"ר מנחם מרזבור"ק הלא הם כתובות בסוף²⁰ תשובות מוהר"י וייל ז"ל כתוב בלשון הזה ז"ל, אין להטי' מס על הקרקעו' דכל מסים אינם אלא ממשא ומתן שהרי יש עניים שיש להם קרקע ואין השר לוקח מהם ותנן¹⁸ מי שיש לו ק"ק וזו לא יכול לקט שכח' ופאה ומשמע אם יש לו קרקע שוה ר' וזו, ועוד אמרו²¹ חכמים דאין לך אומנות פחותה מן הקרקע שנ' וירדו מאניותיהם כל תופשי משוט²² וארעא בעיא אריס ואיכ' עליהו כמה הרפתקי רוב חמה או רוב צנה רוב גשמים ומעוט גשמים ארבה חסיל וא"א לעשות לה שימור כמו שאר ממונות, ואף לבתים שיש לחוש לשריפת בתים לכך אין על הקרקעות כמו על שאר ממונות דא"כ הקרן כלה עכ"ל, הגה הרב הגו' כת' בנמוקיו דינ' אלו אשר כפי הנראה דבריו לקוחים מתשובות הגדולים ויוכיח דין זה שהוא קיצור מתשוב' ר"מ שכתבתי וכל הספקו' שנסתפקנו בתשובות הר"מ יש ג"כ להסתפק בדברי ה' הגו' ויתבארו דבריו ע"ד שנתבארו דברי הר"מ ז"ל למתבונן בו.

ועם שבאמת כונתו של ר"מ הנראה לעין הרואה הוא דאין נותני' מס כלל לגמרי עדין צ"ע בדבר, בעבור שמדברי הר"י בעת"ה אינו נראה כן מדבריו אלא דנראה דס"ל דרבינו יוסף ט"ע פליג אמהר"ם שכך כתב בסימן שמ"ב ז"ל, ומתשובת ר"י ט"ע דלעיל משמע שאין להכביד עליהם כשאר [כו, א] פרקמטיא אבל מ"מ חייב לתת מהם²³ אעג"ב דבתשובת מור"ם פסק וכתב דאין שום קרקע חייב במס, וכתב ע"ז ותדע דאם היו כל בני העיר עניים ואין להם משא ומתן אין השר נוטל מהם כלום וכו' ע"כ, נראה שהבין שרבינו יוסף ט"ע ומוהר"ם פליגי אהדדי והוא באמת דבר קשה להולמו שר"מ מסייע

20 דפוס ירושלים דף קעב ע"א.

22 יחזקאל כז, כט.

23 לפנינו הנוסח: מס מהם.

21 יבמות דף סג ע"א.

סברתו עם ר"י ט"ע ודוחק לומר דלדוגמ' בעלמא הביאו לסייע סברתו ולעשות הפך רצון הקהל שהיו רוצים להטיל מס על הקרקע כמו על המעות.

ולענין הדין זאת התורה אדם כי יהיה לו שדה או כרם אפילו שמוציא פירות פטור לתת ממנו מס כיון דאית ביה תיוהא מן המקרי' הרעים, אלא אם יש מנהג במקום שהולכים אחריו ובמקום סתם כתב בעת"ה²⁴ דיש להעריך הכרם בדמים בנוניים ויתן מס מחצי דמיהם, אמנ' אם יארע מס גדול' כמו עד חצי או עד שליש נכסיהם או לא יתכן לפטור וכתב שיש להעריכם כשער הזול וכו' ויתן מס מהכל ע"כ, כתב זה ע"פ דרכו ז"ל אבל כפי העיון בתשובות שכתבתי אין הכרח לזה, ואם יטילו מס גדול על הממון נתן השר עינו לא על הקרקע ואם העשיר ירד מנכסיו בסיבת המסים מזלו גרם.

ומנהג מקומנו עיר ואם ביש' שלוניקי יע"א שמשלמים מן השדות והכרמים בשלמות והטעם כי עונותינו הטו שהנוגשים אצי' כל יום ויום הגלות מתגבר, יבאו מקצוי ארץ מסים אשר לא יוכל שאת, וסגי לבא לענין מנהג מ"ש בת"ה לענין דינו.

הדין השני קרקע שאינו בעיר אם יפרע ממנו.

כבר קדם לנו במשפט הא' שכפי הדין אין לנו לשלם מן הקרקע אם לא מטעם מנהג, ואם הקרקע אינו בעיר כתב בעל ת"ה בסימן שמ"ב ז"ל, אמנם אם היו אותן הקרקעות חוץ למדינה אע"ב דאית בהם גמי האי טעמא מ"מ נראה דתרי תומרי לא עבדינן בהו הואיל ואין ראוי' לראות פני המדינה כל עיקר עכ"ל, הוצרך הוא ז"ל לכתוב זה כפי דרכו דמן הדין חייבים לשלם מן הכרמים בדמים בנוניים ולפי דרכנו למדנו הדין מתוך דבריו ז"ל למקום שיש מנהג לשלם מן הקרקע והדברי' עתיקים.

הדין הג' אם משלמים מס מן הבתים.

בסוף תשובה שהביא המרדכי פרקא קמא דב"ב²⁵ כתב ז"ל, אבל שאר מסים קצבתו²⁶ שנותנים בכל שנה למס לשר או לערונ' זו היא מחמת הריוח שמרויחי' בעיר אין ליתן מס מן הבתי' אבל אם יש לו שנים או שלשה בתים יש להם ליתן מס מהם דמ"ש מריוח אחר אבל מביתו לא יתן כלום²⁷ בית דירתו לא יתן כמו אחר, אבל אם השר רוצה שיתנו כל אשר להם או חצי ממונם או מס גדול שאינו חושש מאין לוקחי' אותו או יתנו מן הכל ואפילו מן הבתים עכ"ל.

ובאמת שלכאורא היה נראה שזה הוא הפך מה שכתבתי בשמו של מהר"ם שכתב שאפילו מן הכרמים אין נותני' עם שמרויחי' בהם.

ויש לחלק דהתם שאני מן הטעם שכתב רבי' יוסף ט"ע דבקרקעות אית בהו כמה ארפתקי רוב צנה רוב חמה רוב גשמים ומיעוט גשמים ארבה חסיל וכו' וצרי' לתת חלק לאריס וכו', אבל בבתים לית בהו כ"כ אונסים רק ספק שרפה לבד, לכך כתב ז"ל שאם יש להם ב' או ג' בתים כיון שעושה ריוח עמהם חייב לתת מהם מס, ופשיטא לי שאם היו לו ב' או ג' בתי' והיו דרים בהם קרוביו ומיודעיו ואינו עושה בהם ריוח שאינו חייב לתת מהם מס ולא גרע מבית דירתו שאינו חייב ליתן.

24 הנ"ל בסימן שמ"ב.

25 סוף סימן תעה, דף פד ע"ב.

26 לפנינו הוגה: קצובין.

27 לפנינו הנוסח: כלומר, וכצ"ל.

וראיתי בת"ה סימן שמ"ב ז"ל, עוד מצאתי שהעתיק א' מן הגדולים מתשובת מור"ם וכמדומה לי שנמצא במרדכי דבני רינוס וז"ל בקצרה, ולתת מס מן הבתים זה תלוי במנהג ואם אין המנהג קבוע אם המס צריך בענין חומות ומגדלות העיר לשמירת העיר יש לתת מס מהבתים וגם מן הממוץ וכו', עד אבל שאר מס' שנותני' קצבה לכל שנה מחמת שמרויחי' בעיר לא יתנו מן הבתים ואם יש לו ב' בת' או ג' יתן מהם דמ"ש מריות אחר אבל מבית דירתו לא יתן ע"כ. תשובה זו סותר' תשוב' דלעיל בשם מור"ם דהכא כתב דמות' בתים על בית דירתו וכ"ש הכרמים יתחייבו במס דמ"ש מריות אחר ולע"י קפטיק וקאמר דאין להטיל מס על שום קרקע וכן מוכח מתוך הראיו' שמביא, ואפ' דהכא איירי כגון שקנה אותו מותר בתים או מחזיק אותו בשביל ריוח שכירות שלהם כגון שהוא במקום רוב עם דקפצי עליהו שוכרי' אבל מחזיק אות' בשביל שהם ירושת אבותיו וקשה עליו למכרו או כדי שיקיימו לבנו או בשביל להושיב בהם בניו ובנותיו או קרוביו לאחר זמן וכל כה"ג שאינו מחזיקן כדי להרויח בהם נראה שפטורי' מן המס ע"כ, הנה חלק ז"ל בענין הבתים דכל שהיא עומדת לדור בה קרוביו או שאר מן היורשי' ואינה עומד' להשכיר ולהרויח בה פטור אבל אם מריות בה שמשכירה חייב לשל' מס ממנה.

וראיתי בתשובות ה' מוהר"י וייל זצ"ל סימן פ"ד ששאלוהו על הקהל שכתבו בתקנ' ז"ל, הנה דקדקתי בכת' התקנ' ז"ל וכלים שנשתמשו בביתו והבית שהוא דר בו וספרי' ובגדים אינם בכלל נתינ' המס ע"כ, וכתב הוא ז"ל, ואי הוי דינא שאין נותנים מס מן הבתים כדמשמע במרדכי פרק' קמא דב"ב דכתב מהר"ם שאין נותנים מס מן הקרקע וסתמא קאמר משמ' אעפ"י שאין [כו, ג] דר בו ה"נ אין לדקדק מלישנא דתקנה דבית שאין דר בו צריך ליתן ממנו מס, דאי משום דכתב בו והבית שאדם דר בו ודייקי דוקא שאדם דר בו הא שאר בתים חייבים אין זה דיוק, והכי אמרינן בפרק המוכר את הבית²⁸ המוכר את השדה לא מכר חרוב המורכב ולא סדן השקמה, ומסיק עלה²⁹ אפילו אם אמר חוץ מחרוב פ' חוץ מסדן שקמה פ' לא אמרינן מדקאמר חוץ מחרוב פ' חוץ מסדן שקמ' פ' הא שאר חרובין ושאר סדן השקמ' קנה אעפ"י שאם לא אמר חוץ מחרוב פ' אפי"ה לא קנה ולא אמרינן לישנ' יתירה אתא לאשמועינן הא שאר קנה, הכא נמי אעפ"י שכתב והבית שאדם דר בו אין לדקדק הא שאר בתים חייבים עכ"ל, מדבריו ז"ל נראה שלקח בפשוט לדעת מהר"ם שאין נותני' מס מהבתים מההיא דכתב אין נותני' מס מן הקרקע וסתמ' קאמר אעפ"י שלא דר בו וכו', וכפי הנראה שה' הנז' לא ראה התשובה הקודמת לה שהביאה המרדכי בשמו שאם יש לו ב' או ג' בתים יש ליתן מהם מס וכו', ואפילו נאמר שדעתו ז"ל כדעת ה' בעל ת"ה דס"ל ז"ל דלא נאמר זה אלא כשמשכיר וכו', וכפי החילוקי' שכתב ז"ל, עדין ק' למה לא חילק חילוקי' אלו בלשון תקנת הקהל שכתבו והבית שדר בו שבא למעט ולומר מה שלא דר בו אלא שמשכירה לאחרים ואין ספק שהעלמ' עין אירע לו בזה. ונרא' שמטעם זה כתב ה' הנז' בסימן קל"ג מתשובותיו ז"ל, ומה שמחלק קופיל במותר בתים בין מי שיש לו מותר בתים בעיר ובין מי שיש לו מותר

בתים בעיר אחרת לא חילק ידענא ולא בילק ידענא כולהו בחד' מחת' מחתינהו וחדא דינא אית להו ואיני יודע שום חילוק ביניהם עכ"ל, כונתו ז"ל שבשום פנים אין נותני מס מבתיים אפילו אותן שבעיר כ"ש אותן שאינם בעיר.

ומיהו הסכים הרב הגו' שאם הבתיים היו עומדות לימכר הוי כמו פרקמטיא ומהיום שעמדו הבתיים לימכר מאותו יום חל שצריך ליתן מס מן הבתיים עכ"ל, ואע"ג דכתב ה' מהר"ר מנחם מרזבורק³⁰ דהפקדונות או הספרים שעלה בדעתו למכרן אין צריך לתת מהם דבשביל מחשבה בעלמא לא יתחייב וכמו שאכתוב לקמן במשפטים הבאי' בס"ד, הכא בבתיים לא הוי מחשבה לבד אלא דמי לסחורה העשויה לימכר דה"ל כמכורות וה"ה בתיים העומדות לימכר.

ומנהגנו הוא שמכל הבתיים שיש לו לאדם פורע מהם מס מחצי השיווי, לא שנא שיש לו בה קניית קרקע לגמרי לא שנא שאין לו בה כי אם חזקה לדור בה כעין חזקות שלנו, אלא שמן החזקה שמין מה שווה החזקה ויתן חצי דמי החזקה, וכשהוא שלו לגמרי נותן מס חצי מה שיש לו מן הזכות שם.

ועוד ראיתי נוהג' במקומנו אפילו מן הבית שהאדם דר בו, ובאמת רע עלי מאד ואין שורש לדבר זה כלל ואולי טעם המנהג לפי שיכול למכרה וירויה במעות וישכיר לעצמו עליות קיר קטנה, ומדמי' ליה לב"ח שמוכרין לו ביתו כמו שכתב הרשב"א ז"ל בתשובה.³¹ הביא ראה מפרוזבול ע"ש.

המשפט השני אם הממון שאינו ברשותו אלא בעיר אחרת משלם ממנו מס. מתשובת הרשב"א סימן תשפ"ה נראה בהדיא שאינו חייב שכך כתב ז"ל, מי שדר כאן וממנו בעיר אחר' פטור לפרוע במקו' דירתו שהכרגא הוא כסף גולגלתא והטסקא דברים מוחלקים הם דכרגא במקום שדר משום דאקרקפתא דאינשי מנח, אבל הטסקא אינו אלא על הממון והממון משועבד לבעל הקרקע דהיינו אדוני הארץ שהוא שם בעירו והוא הדין והוא הטעם לעסק וכו', וגם אין תקלה יכולים להתנות עליהם בכל הענין הזה שיפרע עמהם כל שהוא אינו מתרצה בדבר הוה ליה כמתנין על הגזל אבל מועיל לאותן שיבואו באותו תנאי ולבאים אחריהם עכ"ל. גם הריב"ש ז"ל בתשובה תע"ז כתב כיוצא בזה בשם הרשב"א ז"ל, ובתשובה סימן תרס"ד כתב באמצע התשובה ז"ל, ואפילו בן עיר שיש לו עסקים ופקדונות בעיר אחרת בקבע אינו פורע מס מאותו ממון שיש לו קבוע במקום אחר עכ"ל, ובתשובה אחרת³² הביאה הרב מוהרי"ק זלה"ה בטור ח"מ סי' קנ"ז³³ כתב ז"ל, על ראובן הדר באושקה והושיב חנוני בנכסים בסרקושטה והחנוני דר שם וטוענים קהל סרקושטה לפרוע מס עמהם והשיב שלפי שורת הדין מסתברא שהדין עם קהל סרקושטה לפי שאין אדם פורע מס לפי נפשות אלא לפי ממון ובמקום ששם הממון שם חיובו כיון שעסקו קבוע ולא כאלו שהולכים בכפרים ומלוים שם ונפרעים ומחזירים³⁴

30 דפוס ירושלים דף קסח ע"ב. סקי"ד).

31 חלק א, סימן אלף קמג וראה תשובת 32 חלק ה סימן רסג.

'תורת אמת' לר"א ששון סימן רטז 33 לפנינו הוא בסוף סימן קנז.

(צינו הש"ך, חשן משפט, סימן צז 34 ברשב"א שלפנינו: ומחזירים.

עמהם למקומם, ואפילו בענין זה אנשי המקום שהוא נושא ונותן שם יכולין לעכב על ידם אא"כ יפרע עמהם מס ע"כ, הנה בכל מקומות אלו הסכים דאינו חייב לתת מס במקום שהוא דר מן הממון שיש לו במקום אחר בקבע ומן הטעם שכתב בסימן תרס"ד, שאם אתה אומר כן לקתה מדת הדין שנמצא זה פורע כפלים פורע עם בני עירו ועם בני עיר אחרת.

אחרי החפוש מצאתי סברא אחרת אשר נראית סותרת לזה בנימוקי מהר"ר מנחם מרזבורק³⁵ וז"ל, יש שהורו כסף שיש לאדם חוץ לעירו ולא בא מעולם בעירו פטור מן המס כמו מתנה וירושה או שכר שבא לאדם חוץ לעיר שמעולם לא היה לקהל עין מזה, מיהו לא דמי דכסף שיש לו חוץ לעירו זכה כבר בו ואם צריך ממנו היה מביאו אליו וי"א מי [כז, א] שיש לו מעות חוץ לעיר אפילו בכרכי הים צריך לתת מהם מס מן הכל וגם שם צריך לתת מאותן מעות אפי' לא באו המעות לידו מעולם ורוב עמא דבר כן עכ"ל, הרי לך בהדיא לדעת גדול זה דצריך לתת מס מן הכל.

ותא חזי מאן גברא רבא קא מסהיד עליה הרב מוהר"י וייל זצ"ל בתשובותיו סימן קל"ג אחרי אשר שבח את הרב מוהר"ר מנחם מרזבורק שה' למדן מופלג גדול בדורו כתב וז"ל, דההוא גברא הטוען לפוטרו מנכסים שלא ראו פני המדינה ז"ל דמ"מ יש שהורו וכו' והעתיק כל הלשון שכתבתי למע' וכתב אחר כך וז"ל, הרי כתב אפי' לא באו המעות לידו מעול' ואפילו לא ראו פני המדינה ובדידי הוה עובד' שהייתי אחד מהתובעים שתבענו איש אחד לדין, לפני רבינו מולין ז"ל שיתן מממון שלא ראו פני המדינ' ולא בא אותו ממון לידו לעולם וגם לא היה יכול להביאו אצלו תוך סך שני' ואפי"ה חייבו מהר"י מולין ליתן ממנו כמו מנכס' שהיו אצלו במדינה, ומה שאמר הר"ח א"ז מטעם זה נר' מה שאר' העולם שכל הממון שלא ראה פני המלכות אינו חייב ליתן ממנו מס עכ"ל, אמינא דאפשר דלא פליג אנ"ד דדעתו אממון שלא בא לידו מעולם כגון שנפל לו בירושה, אבל בממון שהיה בידו כבר ושלח אותו למרחקים קודם שבא³⁶ אפי' דמודה דצריך ליתן ממנו כיון שכבר היה בידו, וזכר לדבר איתא במרדכי פרק יש נוחלין³⁷ שכר פעולה שלא בא לידו אין אשה גובה כתובה ממנו וכו', ובגדון דידן משמע מתוך טענת קופיל שכבר היה אותו ממון בידו שכתב ז"ל ששלחתי אותו רחוק מאה מילין הרי משמע שהיה כבר בידו, ואפילו את"ל שדעת ר"ח א"ז אפילו הממון שהיה כבר בידו כיון דאית ביה פלוגתא דרבואתא והקהל הם מוהוקים עכ"ל, הרי לך בהדיא לדעת ה' הנו' באה הסכמתו שכל הממון שהוא חוץ לעיר חייב³⁸ לתת מהם מס אלא שחילק אפי' לדעת הר"ח [א"ז] בין אם ראה פני העיר ללא ראה פני העיר.

גם הרב בעל ת"ה בסי' שמ"ב כתב ז"ל, ומהאי טעמא נר' נמי שכל מה שיש לא' אפי' חוץ למדינה פקדון צריך³⁹ לתת מן הכל וכן כתב בפסקי גדול וז"ל, צריך לתת ממעו' שחוץ למדינ' ואפי' לא באו לידו מעול' וגם שם צריך לתת מס מהם ורוב עמא דבר הכי

35 בדפוס ירושלים דף קסח ע"ב. כנראה נסתפק מהו הנוסח העדיף אבל

36 לפנינו נוסף: במדינה.

37 בבא בתרא סימן תקער, דף צא ע"ג.

38 בגליון כ"י העיר: בדפוס כתוב אינו חייב.

39 מלה זו חסרה לפנינו בתרומת הדשן, והנוסח כאן עדיף.

עכ"ל, ומדכתב שהוא גדול אפי' לא באו לידו משמע לכאורה דאף אם הממון לא ראה פני המדינה מעול' חייב לתת ממנו דהוי דוחק לאוקומי שהיה פעם אחת במדינה ויצא ממנו בעוד שלא בא לידו ותו דמגין לנו לחלק עכ"ל. ואם גדול זה שכתב בעת"ה הוא ה' רבי' מנחם שכתבתי שנראה קרוב ללשונו פשיטא שאין לפקפק בדבריו מאי דגמגם ה' בעת"ה אם ראה פני המדינה או לא, דבהדיא כתב ז"ל אפי' לא באו לידו מעול' ופשיט' דקאי אמאי דכתב ביה דהיינו מ"ש מהרמ"ם דאפי' יש לו מעות חוץ לעיר אפי' בכרכי הים צריך לתת מס מן הכל וחתם עלה דאפי' לא באו המעות לידו מעולם דאי קאי אמאי דסליק וקאמר וגם שם צריך לתת מאותן מעות אין שום הבנה ולא שום שייכות וכיון שכן הרי הדבר מבורר. גם ה' מהר"י וייל כתב על דבריו ז"ל, הרי כתב אפילו לא באו המעות לידו מעולם ולא ראו פני המדינה וכו'.

גם הרב בעת"ה כתב הסכמה זו בסוף אותה תשוב' הארוכה ז"ל, אמנם אם היו אותן קרקעות חוץ למדינה אע"ג דאית בהם נמי האי טעמ' מ"מ נר' דתרי חומרי לא עבדינן⁴⁰ הואיל ואין ראויים לראות פני המדינה כל עיקר עכ"ל. משמע הא אם היו מטלטלין המחובביי' במס שראויי' לראו' פני העיר חייב לתת מס מהם. נמצינו למדים בנ"ד שהדבר לא נמלט ממחלוק' הרשב"א כת אחת ורבני' אשכנזי' אלו שכתבתי כת אחרת, ואפשר לחלק ולומר שהרשב"א ז"ל לא דבר כי אם בשם הממון קבוע שם במקו' שהוא בקבע וכהדיא דכתב בתשוב' שהושיב חנוני בנכסים בסרקוסט', דכיון שהם שם בקבע עין השר עליהם והממון שהוא בקבע גשתעבד לאדון הארץ וכמ"ש בסימן תשפ"ח, אבל אם אינם בקבע אפילו לא ראו פני המדינה חייב לשלם.

ולענין הדין אם לא נתלק חילוק זה לא נמלטנו ממחלוקת וראוי לשלם מהמעות אפילו לא הגיעו לו בעיר כיון שהרבי' הם מוחזקים, ונייחד חלק⁴¹ לראות על איזה אופן הרבי' הם מוחזקים, ואם המעות קבועות בקבע באותה המדינה ולא יתכן שיביאם בזמן מועט ולא יתכן להביאם בנקל קרוב בעיני' לסמוך על דברי הרשב"א כיון שאפש' שכל הגדולים מסכימים בזה, וצריך שנחלק בין דין זה לדין המתעסק שפטר ר"ת למתעסק אפילו מחלק המלוה יתבאר דין המתעסק בארוכה במקומו⁴² בס"ד. אחר שכתבתי משפט זה בא לידו ס' אורחות חיים⁴³ והסכי' למה שכתבתי שאין המעות שיש לו במקום אחר חייב לשלם

איש וביתו שאין המס אלא על הממון והממון משועבד לאדוני הארץ אשר הוא שם בעירו, וכן היה מנהג קהלותינו מימי קדם, ומ"מ אם התנו כל בני העיר בכך וקבלו עליהם כל הקהל תנאן מועיל לאותן שבאו באותו התנאי ולבאים אחרתם, אבל אם היה אחד בעיר שלא רצה באותו תנאי אינו בכלל תנאם שלא כל הימנו של קהל לגזול ממנו של זה ולקחת לעצמם, וכן נוהגין במקומינו מקרוב מדין הסכמת כל הקהל שהתנו כולן בכך ולא היה מערער בדבר.

40 לפנינו נוסף בתרומת הדשן: בהו. לקמן חלק ששי תנאי שלישי, דף נא ע"ב. וראה כנה"ג, חר"מ, מה"ב, סימן קסג הגה"ט סק"מ שדן בדברי רבינו כאן ובצינוני, ובדברי מטה שמעון שם, סק"ז סק"ח ובצינוני.

42 לקמן משפט ו.

43 לא מצאתי לפנינו בדפוס אבל באו"ח כ"י מונטיפיורי 101 (ס' 5134) נמצא בסימן קסג (עמ' 239): שורת הדין שאין פורעין מס בשום מקום על ממון קבוע שיש לו במקום אחר אע"פ שעומד כאן

כאן אלא במקום שהמעות שם,⁴⁴ אלא שסיים עוד וכתב שיש רשו' לקהל לתקן שישלמו אפי' מהמעו' שהם במקו' אחר ואם תקנו כך אין ליחיד לערער בדבר.

המשפט השלישי אם נותנים מס ממעות שאינם מרויחים בהם ויש בכלל זה גם כן מי שיש לו פקדון ביד אחר.

משפט זה אינו פשוט כל כך בדברי הפוסקים ומצאתי בנימוקי מהר"ם מרזבורק⁴⁵ כתב ז"ל אם יהיה לעשיר הון רב ורוצים שיסבול מסים ועולים מן הכל יסגור היותר מכדי צרכו ביד אנשי מעשה ולא יוציא מן המסגר תוך ג' שנים לפי הנראה להם עכ"ל, לדעת הרב הגו' יכול כל אדם עשיר לסגור מה שיש לו יותר מכדי צרכו ולא ישלם ממנו וצריך שלא [כו, ג] יערים בדבר דא"כ לא מהני ליה ולא מידי.

וכן מצאתי עוד בתוך פסקי הרב הגו' וכתב⁴⁶ בזה ז"ל, דיני המס רובם תלויים במנהג והדעת מכרעת כי אוצר טמון שקבל עליו בחרם שלא יגע בו בעיר שיכול להספיק צרכיו במה שבידו דרך בנוגים הואיל והוא דבר הסמוי מן העין ואין עומד להשתכר בו ולא אווש' מלתא לא יתן מס מזה הממון, אך אם הוא עשיר וידוע בעולם השם ונעשה אוצרות גם כי יטמין לא יסור ממנו שום עושרו חייב ליתן ממנו מס ואם אינם רוצים להאמין לו בחרם שיטמין ויסגור היותר מכדי צרכו ביד אנשי מעשה עכ"ל. ומדברי הר' בעל תרומת הדשן זכרו לברכה נר' שחולק בזה שכתב⁴⁷ מי שיש לו מעות שאינן מרויח בהם⁴⁸ כלל אלא לעולם הם טמונים ומונחים ביד נאמן כתב בתשובת⁴⁹ הר"ח א"ז בפשיטות דחייב לתת מן הפקדונות דלא תליא מלתא אם הוא⁵⁰ דבר שאין עין המושל שולט בהם, אבל בפסקי גדול א' כתוב אם קהל רוצי' שיתן העשיר מכל אשר לו יסגור מותר שיש לו מכדי צורכו ביד אנשי מעשה אם לא יאמינו לו בחרם שלא יגע בו, אך עשיר המשופע בשם אוצרות כסף לא יועילו לו כי האי גוונא עכ"ל. משמע מדבריו שאם אינו משופע באוצרות שעין השלטון אינו עליו פטור מן המס ועתה על מי נסמך, בואו וגסמוך על מהרי"ח דלעיל שכתב שהמסים שלנו שהמלך קוצב עם הקהל ואו' לגבות מכל מי שיש לו חייבים אפי' מן היתומים אף על פי שאינם מרויחים, ואם כן נראה דחייב' לתת מן הפקדונות דאין השלטון חושש אם מרויח או לאו רק מי⁵¹ שיש לו ממון יתן ומהאי טעמא יר' שכל מה שיש לא' אפילו חוץ למדינה פקדון צריך⁵² לתת מן הכל וכ"כ בפסקי גדול וז"ל, צריך לתת ממעות שחוץ למדינה ואפילו לא באו לידו מעולם וגם שם צריך לתת מהם ורוב עמא דבר הכי ע"כ, וע"כ⁵³ לדעת האי גאון לא מחייב אם הוא בפקדון ולא מרויח ביה שהרי דקדקנו לעיל מדבריו דאפי' אם מונח בעירו בפקדון פטור אלא אם כן משופע באוצרות כסף, מכל מקום אייתנין ראייה מדבריו כיון דאין חילוק בין חוץ למדינה לתוך

44 בשו"ת דבר משה' (אמארייליו), חלק ב,

דף מח ע"ב העיר שאין סתירה מהאמור

כאן לדברי רבינו לקמן בחלק חמישי, שער

א, סוף משפט א, דף מד סע"ג, משום

שכאן מיירי בדליכא מנהג קבוע, ע"ש.

45 דפוס ירושלים דף קסח ע"ב.

46 שם דף קסט ע"א.

47 סימן שמב. והציון מופיע בסוף הקטע.

48 בתרומת הדשן לפנינו: בו.

49 עי' בתשובותיו סימן רכ"ו.

50 בתרומת הדשן לפנינו חסרה מלה זו.

51 בתרומת הדשן לפנינו: ואע"ג דע"כ,

המדינה ואנן אדברי מהר"ח סמכינן עכ"ל בעל תרומת הדשן זלה"ה בסי' שמ"ב.
 ודבריו סתומים והמבין בספרים יתבאר לו הדברים באר הטב דהגדול שכתב הוא
 מהר"ר מנחם מרזבורק הכתוב בסוף תשובות ה' מהר"י וייל זלה"ה והלשון שכתב צריך
 לתת ממצות שחוץ למדינה הוא ממש לשון ה' הנז' וכמו שכבר קדם זכרו לפני, והגאון
 הנז' מחלק בין מצות טמונים ואינו מרויה בהם ופקדון שאינו מרויה בו למצות שיש לו חוץ
 לעיר, דמצות שיש לו חוץ לעיר חייב לשלם מהם כיון שעושה ריוח בהם, ומדבריו למד
 הר"י בעת"ה דלמאן דס"ל דגם בפקדון חייב לשלם אין לחלק בין ישנו הפקדון בעיר
 לאינו בעיר והסכים דעתו לומר דחייבי' לתת מן הפקדונות דאין השלטון חושש אם מרויה
 אם לאו, והוכיח זה מדכתב שהמסים שלנו שהמלך קוצב עם הקהל ואו' לגבות מכל מי
 שיש לו וחייבים אפילו מן היתומים אפילו שאינם מרויחים. וגראה לי שאינו הכרח שהרי
 הגדול שכתב והוא מהר"ר מנחם שכתבתי ס"ל דאין משלמים מן הפקדונות וכמו שכתב הוא
 בעצמו בשמו, ובדין היתומים כתב הרב הנז' ⁵² ז"ל, ר"ש כתב דנהגו העולם לגבות מן
 העניים וגם מן היתומים, ומתוך לשונו יר' בהדיא דאפילו אינו מלוה בעיר ואפילו מרויח
 שם ונכתוב לשונו בחלק מחוייבי המס בדין היתומים בס"ד ⁵³ איברא דכתב בשם א"ז
 שהם פטורים ואפשר שמ"ש בשם ר"ש משום מנהג אמרו לא משום דינא.

ובדין מי שיש לו פקדון האריך עוד לדבר ה' מהר"ר מנחם בנמוקיו ⁵⁴ וכתב ז"ל, במקום
 שלא נהגו לתת מס מפקדונות ולא הושוו הקהל לתת מהם לא רצו רבותי' להצריכם מדינא
 ליתן מהם ⁵⁵ דבשביל מחשבה בעלמא לא יתחייב, אמנם חפץ שהיה ממושכן לאדם ונחלט
 לו הואיל ואתא לידי' מחמת מצות שהיה נושא ונותן מהם מס השתא נמי שנחלט לו ודעתו
 למכרו במלתא קמייתא קאי מידי דהוה אסחורה בעלמא שנותן ממנה מס אפילו בעוד
 שלא נמכרה, אבל דבר שירש או קנה או אפילו נחלט לו וגמר בדעתו לשוקעו ⁵⁶ כמה
 ימים ושוב נמלך אם יודמן לו קונה ולא מוכרו לא יתכן לחייבו בשביל מחשבה בעלמא
 עד כאן.

ולענין הלכה כתב ה' בעל ת"ה דאדברי מהר"ח סמכי' שכתב דאפי' יתומים חייבים
 ע"כ.

ודע שהרשב"א כתב בתשובה כפי הנראה מריהטת דבריו שיש לשלם מס מן הפקדונות,
 אלא שיש לחלק ולומר דאיידי בפקדון דמצות שעושי' ריוח באותן המצות במקום שהם,
 וצריך להעתיק עיקר השאלה והתשוב' לפי שיש ללמוד ממנה לימוד נאה ודבריו קצת
 נסתרים וז"ל בסימן תתצ"א, ראובן הפקיד סך מצות לשמעון הדר במוגסון לזמן מת
 שמעון ובא ראובן ותבע פקדונו מיורשיו מפני ⁵⁸ שלא היו גדולים ולא היה יכול לגבות
 כלום מן היתומים עד שיגדילו נתפשר עם קרובי היתומים בסך ידוע, אח"כ תבעוהו
 הנאמנים לראובן שיפרע מס מאותו ממון וטען ראובן כי הוא לא עשה פשרתו ע"ד

52	בדפוס ירושלים דף קע רע"ב.	וגדולה מזו הפקדונות או הספרים שעלה
53	חלק ד משפט ד, עמ' קמז.	בדעתו למכרן אין צריך לתת מהם.
54	דף קסח ע"ב.	57 לפנינו נוסף: בידו.
55	כאן נשמט קטע (מפני הדומות): מס	58 לפנינו: ומפני.
	אם לא שהיה צורך סכנת נפשות ה"י	

שיפרע מהם מס אלא יפרעוהו קרובי היתומים או ישלמו לו הקנס שיש ביניהם וכו', וקרובי היתומים טועני' שאינן חייבי' במס אחר שלא הזכירו כן בשעת הפשרה הדין עם מי. תשובה אם נתפשרו עמו ליתן לו חלק מן הפקדון ר"ל שלישי או רביעי הדין עם היורשי' לפי שכל חלק וחלק חייב בחלק המגיע מן המס ואותו חלק שנתנו לו חיובו עמו, אבל אם נתנו לו סך [כת, א] ידוע כמו מאה או מאתים בזה אין חיוב המס עליו כי הוא במאתים נתפשר ולא בפחות מכאן, ואם יפרע המס המוטל לאותן המאתים לא ישארו לו מנה והגע עצמ' מי שחייב מנה להבירו ופורעו אותו מנה התאמר שיתחייב המלוה לפרוע החלק שהיה חייב אותו מנה כבר למס זה ודאי אינו, וכן בנדון שלפנינו נראה בעיני עכ"ל, כתבתי כל התשובה מהטעם שכבר קדם שלא יצטרך חבורי זה לזולתי בדינים אלו, והרואה התשובה יתקשה בהבנתה. והבנת דבריו כך היא ובוה יסתלקו כל הגמגומים שיוכל המעיין לגמגם בדבריו. וזה שהקהל היו רוצים שיפרע המס מחלק הפקדון שמגיע לו במה שנתפשר עמהם והחיוב הוא מן הזמן שעבר לפני שחייב לשלם מדמי הפקדון, וראובן טוען שהוא לא נתפשר על דעת כן והוי כמי שנתנו לו מעות אחרות לא הפקדון עצמו, והשיב הרשב"א ז"ל בזה שאם היתה הפשרה לתת לו שלישי הפקדון נמצא שחל עליו חיוב המעות המשועבדות במס ותייב ליתן להם המס מהימים שעברו שהיו מופקדות ברשות היתומים, אבל אם נתנו לו מעות הנה הוא על דעת כן נתפשר ומהטע' שכתב הרשב"א ז"ל כי הוא במאתים נתפשר וכו' וכתב כעין הכרח לזה ואמר הגע עצמך וכו', יראה שאם ראובן הלוח לשמעון מנה מן הדין שמעון שמרויח בו חייב ואם פרע שמעון לראובן אינו מן הדין שיתחייב ראובן לשלם מה שנתחייב אותו המנה בעודו ביד שמעון שהרי אין עליו באותו הזמן שום חיוב, וכמו כן הכא אותן המאתים אין על ראובן זה מוטל לפרוע שהרי מעולם לא חל עליו חיוב ואע"ג שאם היו שלישי מן הפקדון היה חייב כיון שלא הזכירו פקדון פטור לשלם עד כאן מה שנוגע להבנת דבריו, והלמידה לג"ד יש לדחוק וכמו שכתבתי מדבריו ישמע חכם ויוסף לקח.

ואחר שכתבתי דין מי שיש לו מעות טמונים ואינו מרויח בהם ודין מי שיש לו פקדון ביד אחר אודיע לידועי דעת כי זה ימים ושני' בא שאלה מארץ המוריא"ה לחכמים גאוני רבני שאלוניקי יע"א על מי שהיה עשיר מופלג והיו רוב מעותיו טמונים שלא היה נושא ונותן בהם, וכפי הנראה מדברי הרב מוהר"י אדרב"י זלה"ה בסימן קל"ט רצה לפטור את העשיר בראיות. ראשונה פטור מההיא דאמרינן בפח"ה⁹⁹ פרדכת מסייע מתא וכו' והעל' משם דכיון שאינו מרויח בממונו פטור וכו', המעיין יר' שיש גמגום בראיה זאת דהא ידוע הוא שעין המושל על כל מי שיש לו ממון בין יסתחר בין לא יסתחר ואיני רוצה להאריך בדבר אבל עיקרא דמלתא הנראה לע"ד כפי מה שראיתי מדברי מהרמ"ם שכתבתי שראוי לחייבו במי שהי' שומעו הולך ומוחזק בעשיר גדול שעין המלך והשרים עליו ולדעת הרב בעל תרומת הדשן לעולם חייב לשלם, אבל אני הייתי פוטר היכא שאינו מוחזק בעשיר ועם שבפלוגתא דרבואתא הקהל הם המוחזק לקמן יבא חלק⁹⁹ בזה על

כמה פנים וכמה תנאים יצטרך לענין זה ועוד שדברי הרמ"ם הם יותר ברורות לענין הדין.

ולענין המנהג שפטר זורב מוהר"י אדרב"י ז"ל מטעם מנהג אומ' כי לא ראיתי מנהג ברור בזה בימים מועטים בזמני זה. נער הייתי בבאי מעיר קושטאנטינה יע"א אל העיר הזאת עיר ואם בישראל שאלוניקי יע"א ללמוד תורה, וראיתי שהיו הקהלות קדושות בזמן עריכתם שהעריכו לכל אחד ואחד בשנים רצופות ולא עלה סכום עריכתם ליותר עשיר מופלג מהעיר אלא לת' מאות אלפים לבנים שכך גבלו באומד דעתם דיני העיר ומנהיגיה ע"פ הרבני' המובהקי' אשר בארץ המה תנוח נפשם בצרור החיים ואשר הם בחיים גר"ו, וכשנשלם הזמן שקצבו באותה עריכה בעריכה הזאת שנתחדשה הוסיפו עוד המשא והעריכו לכל אחד ואחד כפי הממון שיש לו בין רב למעט בין מעות טמונות בין מעות שאינם מתעסקים בהם כלל כגון כלי זהב וכסף משלמים ממנו מס, באופן שאין להביא ראיה מענין המנהג כיון שעשוי להשתנות לפי צורך השעה.

וראיתי בתשובות ה' מוהר"י נ' לב זלה"ה ח"ג סימן ק"ח⁶¹ ז"ל, בנכסי עצמו שאינו מרויח בהם כתב הרשב"א בתשובת שאלה⁶² שאינו פורע אלא מהרביע מהם והביא ראיה לדבריו מהתוספתא⁶³ דתנא במי שהיה לו חמשים זוז ונושא ונותן בהם אינו נוטל לקט שחכה ופאה ע"כ, ולא ראיתי מי שהזכיר סברא זו.

המשפט הרביעי מי שיש לו פקדון בעיר אחרת אם ישלם. אף על גב דקי"ל שמי שיש לו מעות בעיר אחרת ומרויח בהם חייב לשלם מהם, מ"מ בפקדון שיש לו במקו' אחר אין משלמים במקום שהפקדון שם, ודמי למאי דאמרינן בפרק חלק דף ק"ב [ע"א] אמר רב חסדא פקדונות של אנשי עיר הנדחת מותר' היכי דמי אילימ' דעיר אחר' ואיתנהו בגוה פשיט' דמותר' לאו שללה וכו' אלמא כל שהוא פקדון מעיר אחרת לא הוי כאנשי העיר שהפקדון שם, והוא הדין והוא הטע' לענין מסים הוי הדין כן אפילו ת"ל שמשלמים מן הפקדון שאינו מרויח בהם, ואף על גב דכתב הרב בעל תרומת הדשן סימן שמ"ב לענין אם יש ממון חוץ למדינה שיש לחלק בין ענין עיר הנדחת לענין גביית מסים לענין זה גר' דאין לחלק ואמזן דעת הוא, דמאי דמחייב' למי שדר כאן וממונו בעיר אחרת שישלם מס במקו' שהממון שם הוא מטעם שמרויח שם אבל מפקדון פשיטא דאין ליתן. והוא הדין למשאות העוברות ממקום למקום שאינם חייבים לתת מהם עם שנתעכבו [כח, ג] שם קצת ימים, ולא דמי לתמרת וגמלת העוברת ממקו' למקום דבשלשים יום נחשב כיושבי העיר, דהתם שאני דתלי טעמא ביושבי העיר ההיא כיון שהודחו עמהם מה שאין לומר כן בענין ממון העובר דרך עראי.

גם הרב מוהר"י קולון בשרש קכ"ד כתב ז"ל, על שהיו רוצים לחייב החבילות של

[וראה מטה שמעון סימן קס"ג הגה"ט
אות מה שדן בדברי רבינו וציון למרדכי
שהביא תוספתא זו אבל לא דק ע"ש
במרדכי].

61 בדפוס אמ"ד הוא בסימן קז.

62 במיוחסות לרמב"ן סימן קפד.

63 לפנינו במיוחסות לרמב"ן ליתא מלה זו
אלא: מההיא דאמר סוף מסכת פאה, וכן
נכון כיון שענין זה ליתא בתוספתא.

גיסתו כת' ו"ל מאיזה טעם תתחייב לסייע עמכם והלא לא נשתתפה מעולם עמכם במסים וארנוניות וכו', וגם אין בחבילות הללו ממון שניתן להרויח במקומכם שתוכלו לו' כשם שנוטלת בריוח כך תסייע בהפסד, וגם לא נשתלחו לשם להשתקע רק להיות שם זמן מה בתורת פקדון עד בא עת פקודתו להסיעו משם אל מקום אחר, וגם לא נתרבה העין שלכם בעבורו כדי שתוכלו לתבוע מהם מדין מזיק שהרי לפי הנשמע לא שלטה בהם עין נכרי ולא נפלו ביד זר ומן שמיא רחימו עליה, ואם יאמר אומר לחייב החבילות מפני שסוף סוף מחמת הממון והכופר אשר הושת עליכם נצולו החבילות שאלמלא כן ח"ו היו מגרשי' כל היהודי' וכו', זו אינה תורה והאריך בראיה עכ"ל, מדבריו נלמוד שכל שנתרבה העין באנשי המקום מחמת הפקדון שעובר ממקום למקום חייב לסייע בעול, ומכל מה שכתבתי במשפט הזה תראה מה יהיה משפט הדין שנשאל אל ה' מוהרש"ך זלה"ה בח"ב סימן נ"ה שנשאל על עיר שיש בה י' בני אדם פאטוריש ובני העיר היו רוצים שיפרעו בעד משא כך וכו', וה' זלה"ה פטרן מטעמי' ראויי' אליו, ויש לדעתי ג"כ ראייה מכל מה שכתוב במשפט הזה ואם נתרבה עין של בני העיר אפשר לחייב במקצת וכמו שנראה ממחר"י קולון זלה"ה שכתבתי.

המשפט החמישי איך ישל' מתכשיטי' וכלי זהב וכסף ואבנים טובות ושפחות וב"ח וספרים כפי הדעות שכתבנו למע' שאינו משלם ממה שאינו מרויח בהם דכוותא גר' הכא, והרב בעל ת"ה ז"ל כתב בסימן שמ"ב ז"ל, ואעפ"י שמתוך תשובת הגאונים משמע דפטורין מן המס הואיל ואינם מרויחי' בהם מ"מ המנהג לחייבם וכתב טעם למנהג משום דכלי כסף וזהב ואבן יקרה קופצי' עלייהו וזבני וכו'.

וראוי והגון הוא מנהג מקומנו שמשלם חצי השווי ומעריכים אותו לערך אלו היה נמכר בשוק הכל כפי השעה והוא מנהג נכון ואם נהגו במקום אחר על דרך אחרת הולכין אחריו.

וערך האבנים טובות ומרגליות שאין דמיהם קצובות כתב הרב הנזכר ז"ל, ונראה להעריך כמו שהיו שוים בריוח ובכל זמן בעיני כל רואיהן וכשער הזול לגמרי באותו מקום שהם שם וכתב עוד מנהגים, ואנו משלמים מאבנים טובות ומרגליות חצי שוויים לערך הנמכר בשוק הכל לפי השעה והוא מנהג נכון הכל לפי המקום.

וממטלטלים שיש לו לאדם בביתו לשימושם וגם הספרים שלומד בהם אין אנו משלמים מהם כלום והוא מנהג קרוב לדין.

אבל כל המטלטלים שיש לאדם מחמת סחורה כמעות גמורי' הם ורואים אותם כאילו הם נמכרים בשוק וישלם מהם.

ויש לחקור שהנה ראינו לפעמי' שאדם עושה בגדי' או כיוצ' בהם למכור ומפור מעותיו א' לא' עד שישלם אותם ואחר השלמתן בעת המכירה שוים יותר ממה שפור בהם, והגיע עת עריכת הקהל אם יעריכוהו כפי מה שפור או מה שנמכר בשוק, ועם שלא נתבאר בדברי הפוסקים כיון שברוב דברי בעל תרומת הדשן כתב שמעריכים לפי מה שנמכר בשוק כמו כן הכא בפנינו יהיה הדין כך כנ"ל. ובמשפט ג' כתבתי דין מי שיש לו מטלטלים ורוצה למכרם היתחייב במחשבה בעלמא ע"ש באורך בשם מהרמ"ם.

ומן השפחות אף על פי שעושים בהם ריוח אינו מן הדין לשלם מהם אבל המסתחר בב"ח אף על גב דשכיחי בהו מיתה דמי לשאר סחורה ומשלם מן הכל דמי שוויין. והעוסק בספרים למוכרם עם שלכאורה היה נראה דלא גרעי משאר מיני סחורה מ"מ הרב בעל תרומת הדשן פטרון ונתן טעמים לשבת, ואח' מהם שאם יתחייבו במס נמצא מכשיל לעתיד לבא שימנעו לשכור סופרים לכתוב ספרים, ואמרינן פרק מקום שנהגו⁶⁴ כ"ד תעניות ישבו אנשי כנסת הגדולה על כותבי ספרים ומזוזות שלא יתעשרו שאם יתעשרו לא יכתבו, הא קמן דחיישינן טובא דלמא ממנעי ולא כתבי להו ע"כ, ודין הסופר אם ישלם עיין בחלק⁶⁵ המחוייבים במס.

ה מ ש פ ט ה ש י ש י מי שהיה מתעסק במעות אחרים אם משלם מהם. והמרדכי פרק הגזול ומאכיל⁶⁶ כתב תשוב' לר"ת ז"ל, ושאלתם על דבר המס שגותנים למלך בלא קצבה וראובן טוען לשמעון לתת מממון אחרים שבידו, אתם מכניסי ראשי בין שני הרים גדולים בין סלע המחלוקת ובקושי אני משיב את אשר בלבבי גם אחי הרב לא הודה, אך בעיני יפלא איך אד' מציל עצמו בממון חבירו כל שכן ממונו בממון חברו דלא מבעיא פלגא פקדון דאין לו לשליח⁶⁷ בפקדון אלא אפילו פלגא מלוה אין כשאר מלוה דאי בעי למשתי שכרא וכו', ולא דמי לההוא גברא דאפקיד גבי חברה כסא דכספא בסוף ב"ק⁶⁸ ואסיקנא דאי אתי אדעת' דכספא פטור אלמא דאי אדעת' ידיהו אתי חייב כשנתן להם את הכוס וכמו שהוא אסור להציל בממון חבירו כ"ש לאחר' להציל עצמן בממון חביריה, [כט, א] ומה שטוען ראובן שיתן שמעון כנג' ממון אחרים משום ממונה המלך שמכבי' המס זו אינה טענ', שהרי המל' אמר לעבדים גבו מן הגוים כך וכך ממון והם קוצבים לכל א' וגם ליהודים אומר לגבות כך וכך והם לא ימירו משפט לרשעה מן הגוי' לקצות⁶⁹ על כל א' יותר ממה שיש לו כי שארית ישראל לא יעשו עולה ולפי ממונו יתן כל א' וא' ולא מממון אחרים, גם המל' יוד' וכל השרי' יודעי' אשר דרך היהודים לישא וליתן בשל אחרים, ואם ראובן ירא שמא יכביד השר מפני ממון אחר' שיש ביד שמעון ילך אל המלך ויאמר לו אדוני זמלך שמעון יש לו משל אחרים ויראה לו פנים וידים מוכיחו' וזה טוב לשמעון ותבא עליו ברכה צא ולמד מדמי כלילא דשדו אבולי וכו' עכ"ל, והאריך בדבר עוד ועיקר הצריך למשפט זה העתקתי לסיבה שכבר קדמה במקומות אחרים⁷⁰ מחבורנו זה.

ויש בתשובה זו קצת דברים בלתי מובנים יתבארו בנקלה וזה שהבגת דבריו באר' שמצי לממונו וכו' קאי אבני הקהל הבאי' להטיל על זה המס שהם פוטרי' את ממונם במה שזה נותן מהמעות שיש לו מהאחרים לפי שלא יגיע עליהם כ"כ מן המס, ומ"ש ולא דמי וכו' היה נר' למגרס ודמי דהתם משמע דלא אמרי' שהאדם יציל עצמו בממון חבירו

69 לפנינו במרדכי: לקצוב.

70 ראה לעיל משפט א דין א: כדי שלא

נצטרך בבאור ענינים אלו לספר וזלחנו,

וכן כתב במקומות נוספים כמ"ש במבוא

עמ' י.

64 פסחים דף גר ע"ב.

65 הוא בחלק רביעי במשפט השני.

66 בבא קמא, סימן קעט, דף נג רע"א.

67 במרדכי לפנינו: לשלוח יד.

68 דף קין ע"ב.

כ"ש האחרים שיצילו ממונם בממון זה והוא הכ"ש שכתב למע, ואפ' דה"ק וקאי אמאי דסי' ביה דכל היכ' דאיתי' ברשותי' דמארי איתי' דלא אמרי' דהא משמע איפכ' דאי אדעת' ידידי אתו חייב ואמאי הא ברשותי' דמארי איתי', ולא הוצרך לפ' החילוק דפשיטא דלא דמי דהתם נתן בידו והציל עצמו בממון חברו וק"ל, ועוד כתב צא ולמד וכו' ונר' דקאי אמאי דכתב לעיל שהמלך יודע שדרך היהודים לישא וליתן בשל אחרים, ויש עו' לפ' בענין אחר ק"ל. מ"מ למדנו מדבריו שמי שמתעסק בממון אחרים בדרך עסק' פלגא מלוה ופלגא פקדון חייב לתת מס ממנה מטעם שכתב דמלוה זו לאו להוצאה ניתנה וכו', ומינא נשמע שאם היתה הלואה גמורה חייב לשלם וכמו שיבא בס"ד במשפט הז' ב"ה.

ומדבריו נראה בהדיא שאם המלך ירצה להטיל על הכל שיש לו להלך לפני השור ויאמר לו שיש לו לזה משל אחרי' וקרוב הדבר שאז המלך יפטרנו, ולפי הנראה שלתועל' המתעסק יועצים אותו שילך לפני המלך ומטעם זה ברכו ואמר תבא עליו ברכה.

ויש לדקדק שמן הלשון הכתוב בהגהות אשרי פרק לא יתפור⁷¹ יש לדייק הפך מזה שכתב שם ז"ל, תיקן רש"י בצרפת⁷² שמי שיש לו מעות משל אחרים בחצי ריות יתן מס מן החצי ומשל גוים אינם נותני' כלום, ובמקום שאין תקנה זו השיב ר"ת שמן הדין אין לו ליתן כלל משל אחרים שילוהו לחצי ריות ואם רוצים לתקן לתת משל אחרים מעתה והלאה ושמעון מעכב הדין עמו אם הוא מישובם, אבל יכולין לומר למלך שמעון יש בידו משל אחרים שאין נותן ממנו ויראה לו פנים וידים מוכיחו' עכ"ל, מלשון אבל יכולין נראה שהוא רעה שעושה כלומר דיכולין לתלשינו למלך וכפי הדקדוק הוא הפך הנשמע מהתשובה שכתבתי.

ונראה לי שהכל הולך אל מקום אחד, שהנה האמירה אל המלך אינה הבטחה ודאית שהמלך יפטרנהו אלא שאם לא יאמ' למלך יש פחד והוא קרוב לודאי שהמלך יטיל מס בעבור ממון המתעסק וכשיאמר למלך כן אפשר שיפטרנהו וזהו שכת' בתשובה שכתבתי ותבא עליו ברכה בשכר זה, ומה שכתבו ההגהות גם מטעם זה הוא שהנה הוא כתב שאם רוצים לתקן ששמעון מעכב וא"ת איך יעכב והלא המלך מכביד עליהם בעבור זה לז"א שיכולין לאומרו למלך אולי יפטרנו המלך ואז לא יהיו לו אומ' ודבריו' עמו שאז באמירתו למלך יותר קרוב אל השכר מההפסד.

והחולק בזה הוא מהר"ם בר ברוך הביאו המרדכי פ"ק דב"ב⁷³ ז"ל, ועל אודות המס כך הוא שכל מה שאדם מרויח בו בין שלו בין של אחרים חייב לתת ממנו במס, ואף אם עכשיו נהגו מאליהן שלא ליקח המס ממה שיש ביד בני אדם משל אחרים יכולין עתה מקצתן למחות ולומר עד כה סבלנו מכאן ואילך לא נסבול ע"כ.

ובסוף פרק הגזול ומאכיל⁷⁴ כתב תשובה אחרת בשם ר"מ שחייב לשלם מן העסק. והרב בעל תרומת הדשן סוף סימן ש"ב כתב המחלוקת ואחר כך כתב, ובארצותנו נוהגים כזאת התשובה ומכריזין מי שבידו משל אחרים או אם ידוע ממון אחרים שמרויחין בו

71 בבא בתרא סימן יב.

72 ראה תשובות רש"י, מהר' אלפנבין, גיו

יורק תש"ג, עמ' 290 ואילך ובהערותיו.

73 סימן תפא, דף פ"ד ע"ד.

74 בבא קמא, סימן קצ, דף נג ע"ג.

יגיד ע"פ החרם וגובין ממנו מס כמו שאר ממון אף לפעמים רגילין לעשות פשרה ע"כ. אבל בפסקי הר' מהר"ר מנחם מרזבורק זלה"ה כתוב⁷⁵ ז"ל, ראובן טען לשמעון לתת מממון אחרים שבידו השיב ר"ת מה שנוהגי' במלכו' זה לתת משל אחרים לא נהגו אלא מן החצי שהוא מלוה ולא מן החצי שהוא פקדון, וגם אותו החצי של מלוה לא נהגו אלא מפני שקבלו עליהם מתחילה מדעת כלם, ומשל גוים אין נותנים כלום דכולי' פקדון, וכן תיקן רבינו שלמה זקני במלכותנו עכ"ל. הנה הרב לא הזכיר רק תשובת ר"ת כנראה דס"ל דהדין כמוהו ופטור מלשלם וכן גר' לדקדק מתשוב' הרא"ש סוף כלל ט' ז"ל, אם צורך הקהל שהלוו לאותו [כט, ג] גוי וכו' וגם הוא דין ומנהג בעיר שהמתעסק בשל אחרים פורע מס הקהל ממצות אחר' אם כן חייב להלוות וכו' ע"כ, כנראה דחייב פרעון המס משל אחרים אינו אלא מטעם מנהג לא משום דינא.

ויש לחקור עוד בדין המתעסק בשל חבירו במה נחלקו הגדולי' הנו', אם בעל העסק בעי' המתעס' למה לא יתחיי' בעל הממון בעד ממנו וכי גרע ממי שיש לו ממון בעיר אחר' שכתבנו למעלה⁷⁶ בדין הא' שבמקום ששם הממון חייב לשלם מס, ואם נאמר שאינו באותו העיר אפי"ה כת' הרשב"א בתשו"א⁷⁷ שחייב לשלם, ונראה שלדע' ר"מ שחייב המתעסק בעד חלקו ה"ה דבעל הממון חיי' אלא שלמתעס' היה מקו' לפוטרו לפי שאין הקרן שלו וגם לר"ת שפטור את המתעסק בר' דלא פטר לבעל הממון. ונתיישבתי הרבה בדב' והעליתי שלא בא המחלוקת כי אם במתעסק ולדברי הכל בעל הממון חייב.

וזה לשון הרב ר' מנחם מרזבורק⁷⁸ אדם שנתן נדוניא לחתנו ונתן לאדם א' להרויח בו וחתנו דר אצל חמיו אך עדין לא נשא אותה כיון שנתקדשו נתקיימו התנאי' הואיל ופי' בעת השדוכין שהממון שלהם או שאפי' לאחר מכאן יצא מרשותו לענין מס חייב ואין האב חייב ליתן ממנו כלל אלא המלוה חייב ליתן, אם הוא מלוה הכל לצורך החתן חייב ליתן מס מהכל, ואם יש לו למחצית שכר אינו חייב ליתן אלא מן החצי דהא עסקא פלגא מלוה ופלגא פקדון כדברי ר"ת, ואם החתן בא להשתקע בעיר חייב ליתן מס מן הכל אפי' קבעו למחצית שכר עכ"ל, מכאן נלמוד שבעל העסק כשהו' בעיר חייב ליתן מס מן הכל וכן בדין שיתחייב דלמה יגרע ממנו מתשלו' המס, ומ"ש ואם המלוה וכו' אפש' שמלוה שכתב הוא המתעסק, ויש גמגום בדבריו אפשר שט"ס נפל בספר, והחכם עיניו בראשו לתקן ולקרב ההבנה כרצונו להסכימה לאמת.

ומיהו לדעת ר"מ שחייב למתעסק נראה שלא בעבור זאת נמלט בעל הממון לפטור את עצמו וחייב לשלם חלקו.

וקצת יש לדקדק מלשון הרא"ש בתשובה הפך זה שכתב בכלל י"ג סי' ו' ז"ל, יראה לי כי מעות שהוקצו למצוה אינם בכלל של אחרים כי דעת הקהל הוא על מצות של אחר' שחייבים ליתן מס מהם שהבעלי' הם עצמם אם היו בידם היו צריכי' ליתן מס מהם עכ"ל,

77 הובאה שם במשפט השני.

78 דפוס ירושלים דף קסז ע"ב.

75 דפוס ירושלים, דף קסז סע"א.

76 במשפט השני. המלים בהמשך 'בדין הא'.

נראות מיותרות.

מלשון זה נר' שהבעלי אינם חייבי' כל שהם ביד המתעסק שכך כתב אם היו בידם וכו' ונראה שלא כיון אלא למעט מעות שהם של מצוה כנו' בשאלתו ז"ל.

ומה שנראה מדברי הרא"ש שהמתעסק חייב במס היינו שכך נהגו ולא כתב כן מטעם דינא ובוה דבריו מסכימים למה שכתב בסוף כלל ט' וכמו שכתבתי למעלה. ומנהג מקומנו אינו לשלם מן המעות שיש בידו משל אחרים. ומיהו אם אפשר שיתרבה העין ויכביד המלך על בני העיר נראה דאפי' לר"ת חייב לשלם שהרי כתב ז"ל באותה תשובה ואם ראובן ירא שמא יכביד וכו'.

וראיתי בתשובות הרב המובהק הכהן הגדול זלה"ה בחלק ב' סימן נ"ה שנשאל על עיר שיש בה י' בני אדם. פאטוריש ולוקחים כך למאה וקמו בני העיר לומר שיפרעו על כל משא כך מעות כדי לסייע לפרעונות העיר באמנם כי שרי הארץ שומעים כ"כ משאות ממעות ששולחים מחוץ ונותנים עיניהם לאכול אותנו בכל פה, והשיב הרב המובהק זלה"ה שהפטוריש פטורים מטעמים כי מעולם לא שמענו בכל תפוצות הגולה שיפרע האדם מס כי אם מהמעות שעולים קרן שלו אמנם אם נושא ונותן באשראי במעות אחרים אפילו שיהיו אלף אלפי אלפים דינרי זהב אינו פורע מס מהם, עוד יש טעם אחר ע"ש, ע"כ. ומ"ש הרב זלה"ה כי מעולם לא שמענו בתפוצות הגולה וכו' מטעם מנהג הוא דכתב כן לא משום דינא דלענין דינא איכא פלוגתא דרבואתא כדפרישית לעיל.

ובאמת שדין הרב הוא הדין הנאמר למשה מסיני דודאי הפאטוריש פטורים, דע"כ לא פליגי אלא בעסקא דהיא פלגא מלוה אבל הפאטוריש שלוקחים שכר מהמשאות ואינם בידם אלא פקדון ודאי לא עלה על לב אדם לחייב למי שהפקדון אצלו. ועוד יש לפוטרו מהטעמים הנזכרים במשפט הד' מהשער הזה אא"כ במשך הזק גדול לבני העיר כנו' שם.

אחר שכתבתי דין המתעסק ופי' המדברים בו ראיתי בתשובה אחת במרדכי בפרק המקבל⁹⁹ גבי מימרא דאמר רבא האי מאן דקביל עסקא מחבריה ופסד' וטרח ומליא וכו', מכאן פסק הר"ש מבונבורק אדם שמלוה לחצי ריוח שצריך להשלים מן הריוח אם יתן מס ואינו יכול לומר כך וכך נתתי למס ואקח חצי הריוח מן הנשאר אלא ישלים מן הריוח חסרון מן המס ומה שישאר מן הריוח יחלוקו ביניהם, אבל אם התנה אקח ריוח שלי מתי שארצה והריוח ליט' ולקח חצי ליט' לחלקו ולאחר מכאן נתן המס לא ישלים חסרון ממה שלקח כבר אלא מה שנחסר נחסר מחלקו עכ"ל, והבנת דבריו שמעות אלו משועבדות אל המס וקודם צריך להוציא המס קודם שיחלוקו הריוח וכפי הנראה דהמס [ל, א] מוטל על שניהם לדעתו ז"ל ולכן אם הריוח מגה ונתן דינר למס אינו נוטל חצי מגה כבראשונה אלא המס יהיה מן האמצע ואחר כך יחלוקו הריוח שישאר אבל אם התנו שהריוח יהיה בבחירת המתעסק שיטלנו כל זמן שירצה וקודם שבא המס נטלה ובא המס אחר כך אינו מנכה ממה שלקח וטעם זה עם שבאמת הוא זר אצל השכל הוא בעבור שהתנאי כך היה שיטלנו ולא ישתעבד כל זמן שלא פרע המס עדין כנ"ל, ובספר אגודה פרק המקבל כתוב תשובה זאת יותר בקצרה וז"ל, מכאן פסק הר"ש אדם שמלוין לו לחצי ריוח אינו יכול לומר אקח חצי ריוח לפנים ומן המותר ילקח המס אלא המס יפרעו מן

הריוח ואחר כך יחלוקו עכ"ל, והאמת יורה שפירוש דברי המרדכי הם ע"ד שכתב האגודה והם דברים יותר מובנים עם שהם יותר בקצרה, הלא כתבתי דיני חיוב המס בממון המתעסק בשל חבירו והאל יצילנו משגיאות וכו'.

המשפט ה ש ב י ע י מי שלוח מעות לזמן אם משלם בעוד המלוה בידו.

מתשובת הרשב"א סימן תתצ"א יש להוכיח קצת מזה שכתב בסוף התשובה ז"ל, והגע עצמך מי שחייב לחבירו מנה ופורעו אותו מנה התאמר שיתחייב המלוה לפרוע החלק שהיה חייב אותו מנה כבר למס זה ודאי אינו עכ"ל, דבריו ז"ל בזה צריכים ביאור וכבר בא הביאור למעלה במשפט הג' מן השער הזה בכל דברי התשובה, וכפי הנשמע מדבריו ז"ל שדעתו שבזמן שהמעות ביד הלוח חייב לשלם מהם מס ואם לוח ולא שלם ואחר כך פרע למלוה אין למלוה לשלם מה שנתעכב בידו של לוח. וראיתי בתשובות הר"ר ישראל בעת"ה סי' שמ"ב ז"ל, כתוב בפסקי גדול א' ישראל שהקיף מן הגוי בגד או תבואה לזמן אם בא המס קודם הזמן צריך לתת עכ"ל, מכאן משמע שאין מנכין לאדם מסכמו מה שהוא חייב לאחרים אם עדין לא הגיע לו הזמן לפרוע, ולא נהגו הכי בארצנו אלא מנכין לו מה שהוא חייב בין למולים בין לערלים אף אם לא הגיע לו הזמן עדין לפרוע, אמנם נראה אם א' חייב מה שהוא לקרובו או לאוהבו והדבר ידוע שלא יכריחנהו לפרוע כלל עד אשר יפרע הוא כרצונו ודאי כי האי גוונא אין לנכות לו מסכמו, ואף על גב דסברא פשוטה היא זאת כתבתי משום דחזינן דנהגו קצת להיות מנכין כי האי גוונא ונראה דאין ראוי לנהוג הכי עכ"ל.

וז"ל ה' מהר"ר מנחם מרזבורק שכתב בנימוקיו,⁸⁰ אדם שהקיף מן הגוי או חייב עבור בגד או תבואה, זה הכלל אם יש לו זמן קבוע לא שנה ארוך ולא שנה קצר אם בא מס קודם הזמן צריך לתת הואיל ומרויח בכסף ויכול לפרוע עד הזמן בלא הפסדו, אך הקפה בלי זמן או הגיע הזמן הואיל ובכל שעה בעמוד ופורע קאי אף על פי שמרויח עכשיו מ"מ הואיל אם ינגשו גוי צריך לפרועו בכל הקודם שיכול נמצא שיצא שכרו בהפסדו, ויש מרבתי' אומרי' דוקא בזמן שנודמן לו חוב להלוות או לקנות לו שום חפץ ודחק ולוח לצורך זה תלוי בזמן, אבל מה שחייב בעבור תבואה שאוכל או בעבור בגדים שלובש זה רגילים לנכות הכל ולא יתן מזה כלום עכ"ל, הנה ז"ל חילק בין זמן לזמן, ואין ספק אצלי שדברי ה' הגו' הם דברי הגדול שכתב ה' בעת"ה ז"ל וקיצר במקצת דבריו.

ומתשובה שכתבתי במשפט שעבר בדין המתעסק יש להוכיח שמשלם מהמלוה שבידו דטעם הפיטור שכתב ר"ת דלא דמי למלוה הוא משום דלהוצאה ניתנה וכו', משמע מדבריו דבמלוה גמורה חייב לשלם.

ובמקומו לא ראיתי שפורעים ממה שהאדם חייב לאחרים ובעת העריכה מוציא מכלל נכסיו החובות שחייב לאחרים אלא אם כן הוא חוב שגתיאשו ממנו בעליו ע"ד שכתב הרב בעל תרומת הדשן כגון שהוא קרובו וכו', והוא דבר נאה ומתקבל לנהוג כן.

המשפט השמיני מי שהיו לו מעות שפורע מהם מס ונכנסו לרשות אחר כגון שנתנם במתנה או השיא את בתו ונתנם לחתנו בנדוניא או שמת ונפלו ליד יורשיו האם נכנסים במקום זה או לא.

שורת הדין לאמתה של תורה נראה שכיון שממון זה היה מחוייב כבר למס אין טענה לא למקבל מתנה ולא לחתן לפטור את עצמו וזה נראה בראיות. הראייה הראשונה מדברי הר"ן שכתב בתשובה סימן י' על ראובן שהיה דר בגירונדה והיה חייב בחובות הקהל והיה לו בת מלאה והשיאה ליהודה ממעות שנשא בקסטניון ועשו הנשואין בגירונדה ותבעו ליהודה והשיב ז"ל, אף על פי שלדין הגמ' מי שנושה בחבירו מגה והלוה אין לו אלא מגה במעות או בעסק ונתנו לראובן ואותן מעות או עסק ליתנהו בעינייהו אין למלוה על ראובן כלום לפי שדעתי נוטה דכל כי האי גוונא לא מקרי מוזיק שעבודו של חבירו, אפילו הכי להנהגת קהלות אינו כן שכבר נהגו הקהלות בגביית המסים שמי שמעותיו מחוייבים בחובות הקהל ונתנם לאחר נכנס הזוכה תחת הבעלים ראשונים וכל מנהגי העיר יש ללכת אחריהם כמו שמבואר במקומות רבים בתלמוד ⁸¹ אפי' יהיה המנהג חולק עם דין הגמרא כ"ש שזה המנהג מסכים לדין, והטעם בזה שחיוב המסים לא רמי אקרפתא [ל, ג] דגברי כשאר חובות, שמה שאנו פוטרים הזוכה במטלטלים דליתנהו בעינייהו משעבוד הראשון הוא מפני שהחיוב מוטל על הראשון ומיניה אפילו מגלימא דעל כתפי, אבל זה השני לא חל השעבוד עליו ונכסי הראשון אינן בעין שיהיו ערבים לשעבודו ולפיכך אין לו על השני כלום, אבל חיוב המסים מוטל על הממון וכל שזכה השני בממון המחוייב נכנס תחת הראשון עכ"ל, הדברים נראים בראייה ברורה שהזוכה נכנס תחת הבעלים כיון שמעות אלו היו משועבדות לשלם המס. ראייה שנייה נראה מדברי הרא"ש כלל י"ג סימן כ' ז"ל, ומה שטוענין שאחר כך נשא אשה יורש' נכסי אביה ואמה פורע ⁸² מס בעדם ושנפטר מהמס מהקהל ⁸³ שהיה דר שם באומרו שהוציא בחופה כל מה שהיה לו ולא נשאר בידו מאומה זולתי מה שהכניסה זאת היתומה היורשת שלקה, ונשבע לקהל שהיה פורע מס על הדברי' הללו ונפטר מהם אם יבררו הקהל דברים הללו שהם אמת טענה חזקה ובריאיה היא והרי הוא כבני עירם לפורע מס עמהם, וצווי הקהל להחרים בכל המקומות שיראה להם שיש שם יודע זכותם, ואם לא ימצאו עדות ישבע ראובן שלא נפטר ממס באותו קהל שהוא דר בו ושהוא פורע מס עמהם, ואחר דברים הללו שלא ימצאו הקהל עדים לדבריהם וגם ישבע ראובן כאשר כתבתי אז יפרע ראובן מהנכסים שהכניסה לו אשתו נכסי אביה ואמה שהיו פורעים מס בעיר לפי תקנת הקהלות שבארץ הזאת יצ"ו, ויראה בעיני שאף אם ילך אדם לדור בעיר אחרת שלעולם הוא פורע מס עם אנשי העיר שיצא משם וכ"ש אם עדין הוא דר עמהם עכ"ל הרא"ש, ודבריו באו סתומים מאד לא נתבארה אמיתות כוונתו, והנראה דהטענה הראשונה כבר נזכרה למעלה שהיה טוען ראובן שמכרו זכות המס שעליו לקהל אחר וטענו בני הקהל כנו' למעלה, ועוד טועני' שראובן

83 ברא"ש לפנינו ובמשא מלך בדפוס: מאותו הקהל.

81 ראה שו"ת הר"ן, מהדורת פלדמן, עמוד נט הערה 8 שציין למקורות.

82 ברא"ש שלפנינו הנוסח: פורעת.

זה גשא אשה בנכסי' שמחוייבים במס שנפלו לה מאביה ואמה שחייבי' במס ונכנסה היא במקומה כנו' במשפטנו זה והנה בקהל אשר מכרו אותו נפטר מלשלם מכל וכל מהנכסי' שהיו לו באומרו שכל נכסיו הוציאה בחופה ולא נשאר בידו אלא נכסי אשתו שהם משועבדים לקהל הזה שתובעי' אותו, וכיון שנפטר לגמרי מהם באים עכשו הקהל אשר מתחילה דר עמהם ושנכסי הירשת משועבדים להם שישלם מכל ממון שמוציא' לו בין ממון הירוש' בין ממון אחר שיש לו, ולזה גזר שאם יבררו הקהל שהדין עמהם וישלם מהכל ואם לא יבררו שנפטר מאותו הקהל בטענה שהוציא בחופה, ישבע ראובן שפורע עמהם שם באופן שאינו חייב לשאת בעול עם הקהל הזה כי אם מהירושה של אשתו שמשועבד להם, ואפשר לפרש הבנה שנייה בדבריו דה"ק שהקהל הזה מכרו וכותו לקהל אחר כנו' וטועני' לו שנשא אשה שאביה היה חייב במס ונכנס זה במקומו, וטוענים לו שבשלמ' אם היה פורע במקו' אחר לא היו תובעי' ממנו אבל הוא גשבע שם שפורע בעד אשתו במקום הזה ובעבור זה נפטר מהם, וממעות שהיו לו נפטר בטענה שהוציאם בחופה, וכיון שנשבע שפורע כאן תובעים שישלם כדבריו, וגזר הרא"ש ז"ל שאם כדבריהם כן הוא הדין עמהם. ויתפרע לגמרי מיום שנכנסו המעות לרשותו ואם לא ימצאו ראייה לטענתם אז ישבע ראובן שפורע במקום שדר, פי' לזאת ההבנה היא שפורע שם בקהל שמכרוהו ושמעול' לא נפטר שם בטענ' שפורע במקום הזה ומאותו היום והלאה יפרע כאן שהמעות משועבדים ומה שפרע שם שלא כדין אינו חייב לחזור ולשלם כאן, והקהל הזה הם יעשו דין עם הקהל האת' אם ירצו ולא נחית הרא"ש לדבר בזה, וההבנה הראשונה גר' יותר, ומ"ש ויראה בעיני שאף אם ילך וכו' אע"ב דקי"ל שאין אדם פורע אלא במקום שדר שם, אפשר דאיירי בכה"ג דשאלתו ז"ל שהמעות הם משועבדים להם או שהיו כתובים בפנקס המלך כנו' בדין הד' מהמשפט הג' משער ב' חלק ראשון.

גמצינו למדים⁸⁴ מכח הראיות שכתבנו שהממון המחוייב ממס הנכנס ביד האדם הפטור חייב לשל' כמו בעל הממון עצמו באותו המקום עצמו.

והזקקתי להאריך בראיות לפי שראיתי בתשובות ה' מורי הרשד"ם בח"ב סימן קס"ח⁸⁵ שנשאל כלשון הזה, קהל א' הסכימו הסכמה ביניהם בזמן שנעשה העריכה הכוללת בעיר שכל איש אשר העריכו אותו בעריכת העיר הכוללת ועמד בה ולא גשבע שלזמן⁸⁶ י' שנים יפרע כל המסים על פי העריכה הכוללת הנז' ואפי' יעשיר או ת"ו יעני לעולם יעבור תחת שבט העריכה שהעריכו לו בלי תוספת ומגרעת, ובזמן עריכת הקהלות העריכו לשני אחים ראובן ושמעון ועמדו באותה העריכה שהיה בסך כך לשניהם ובתוך ה' שנים נפטר שמעון וחי ל"ש,⁸⁷ ועתה ראובן אחיו יורשו והקהל תובעי' ממנו שיפרע בעד כל הסך הנערך

בדף קפו ע"א כתב שמצאה במקום ש' ציינתי והאריך בביאורה ובבאור שיטת הרשד"ם. וראה בתשובותיו השניות ח"ב סימן לו. וראה גם ביד ימינ הנ"ל.

⁸⁶ בדפוסים החדשים יש כאן ט"ס.

⁸⁷ לנו (לישראל, לכולנו) שבק.

⁸⁴ עי' יד ימינ (ישראל), ח"מ סימן כד, דף קכג ע"א וציין גם לחקרי לב, חו"מ, ח"א סימן פא.

⁸⁵ לפנינו: יו"ד סימן רא. וראה בתשובות 'משאת משה' לר"מ ישראל, ח"מ, סימן עא דף קפה ע"ד שכתב שלא מצאה, וכמובן משום שחיפש בדפוס שני, ורק אח"כ

לשניהם כל ה' שנים וראובן טוען כי במתים חפשי וכבר נפטר אחיו מן הפרעון, ואם תובעי' ממנו שיפרע בעד מה שירש מאחיו הוה ליה כנכסי' דאתו מעלמ' שאינו חייב לפרוע מס בעדם כפי ההסכמה אשר הסכימו בקהל.

והשיב ז"ל מאחר שהסכמת הקהל היא שאפי' יעשיר האדם או יעני לא יוסיף ולא יגרע הפורע ולעולם יש לו לפרוע מה [לא, א] שעלה ממונו או בעריכה מה לי ירושה מה לי מציאה הרי לענין ברכה הכל שוה כמו דאמרי' בברכות⁸⁸ על משנת חייב אדם לברך וכר' עד הרי שמצינו ששני דברים אלו ירושה ומציאה שוים בברכה, וא"כ כמו שאם מצא זה הנערך אחר העריכה לא היה לו לפרוע אלא כפי מה שהעריכוהו בשעת העריכה, כן עתה שירש אין לפרוע אלא כמו שעת העריכה שהעריכוהו ולא יותר עכ"ל.

ותמהתי הרבה איך פה מורי זלה"ה הסכימה דעתו דעת עליון לפטור לראובן זה בטענ' זו ויאהב ברכה בדינו לומר שכיון ששוים ירושה ומציאה לענין ברכת הטוב והמטיב יהיה הכל שוה לענין פרעון והוא דבר קשה, דבשלמא לענין ברכה הדבר שוה בעבור ההנאה שהגיע לו מהם, אבל הירושה אם זה ירש ממון אשר כבר מחוייב ונשתעבד הממון לשאר הקהלות כמו שהוא בזמן העריכה שכל קהל וקהל מעריכי' לו ונשאר באותה העריכה והממון כבר הוא מחוייב, א"כ בכל מקום דאיתי' ברשות הקהל איתי' והוי משועבד לקהל כאילו היה שטר שהיה היורש חייב ליפרע וכמו שבא בפי' בשם הר"ן ז"ל דהמס לא רמי אקרקפת' דגברי אלא על חיוב הממון היכ' דיתי', מאן יהיב לן מעפריה דמר ויראו עינינו.

גם בח"ב סימן א' ונכתב בתשובות השייכו' לח"מ סימן שס"ד כתב ז"ל, ועל מה שבא בשאלה שבמות האדם אשר היה נושא בעול הקהלות ובנו מהפטורי' אם יש לחייב לבן הפטור מצד הממון הנכנס ברשותו אם נאמר שהוא פטור, גם בזה אני אומר משקול דעתי שהדין עם יוצאי ירך הפטורים שהם זכו בירושתם מבלי שיחוייבו לא הם ולא ממון הנכנס ברשותם כלל עד, א"כ נר' בפי' שאין החוב ממשא עול המסים מוטל על הממון רק אקרקפת' דגברי, שאם הממון ברשות החייב חייב ואם הממון ברשות הפטור פטור, ומטעם זה נכסי הפטורים בהכנס ברשות החייב פורע מס מן הממון אשר היה פטור קודם וכן להפך, ונראה להביא ראיה לזה מדין כתבו מהרמב"ם ה' שותפים⁸⁹ והביאו הריב"א⁹⁰ בלי חולק, מת א' מן השותפין או א' מן המתעסקי' בטל השותפו' או העסק וכו' וכזה הורו הגאונים ע"כ, הרי שממון זה היה מחוייב לשותף זה זמן מה ואפי"ה אנו אומרים כיון שיצא הממון מרשות השותף ונכנס ברשות אחר אנו אומרים מי שהיה מחוייב לא היה הממון אלא בעל הממון עכ"ל.

וכפי הנראה שמורי זלה"ה לא ראה תשובת הר"ן שהרי לא הזכירה⁹¹ שדעת הר"ן הוא בבידור דענין המסים לא רמיא אקרקפת' דגברי אלא אממון המחוייב תליא מלתא. והראיה שכתב מהרמב"ם במחילת כ"ת נר' דאינה, דהתם השותפי' משתדלי' בשותפות

88 דף ס ע"א.
89 סוף פ"ה.
90 אם כוונתו לטור. (ר' יעקב ב"ר אשר) ע"י תשובת 'משאת משה', חר"מ, סימן עא, דף קפה ע"ד שיישב דברי הרשד"ם.
91 ע"י תשובת 'משאת משה', חר"מ, סימן עא, דף קפה ע"ד שיישב דברי הרשד"ם.

וע"ד שותף זה נשתתף ובהעדרו מן העולם ממילא מתבטל לשותפות דאין כאן מי שיתעסק תמורת אביהם, אבל בענין המסים הדבר מוטל על הממון ובכל מקום שהוא שם יהיה מוטל החיוב כנ"ל פשוט, וממילא מתבטל ג"כ הדין שכתבתי בשמו בסמוך.

ואחר השקידה והדקדוק ראיתי דבר זה תלוי בפלוגתא דרבואתא אי עיקר המס תלוי אקרקפת' דגברי או דוקא על הממון, ומצאתי תשובה להריטב"א ז"ל הביאה הרב מוהרי"ק זלה"ה סימן קס"ג ז"ל כתב הריטב"א בריש פרק הנושא⁹² אהא דקאמר בירוש' ⁹³ גבי פוסק לזון את בת אשתו מתה כבר מתה, מורי הרשב"א היה למד מהירוש' הזה שאם הסכימו צבור עם אדם א' שיפטרו אותו ממס זמן הקצוב כדי שיבא לדור אצלם או משום הגאה אחרת שעשה להם, אם מת בנתים חייבי' יורשי' לפורע מס על אותם נכסים, ומורי הרב חילק בזה דשאני התם שהוא פטור נכסים ונתקבלו שכר ונפטרו נכסים ממס לכל אותו הזמן ע"כ, נר' דבהך תליא פלוגתייהו דלדעת הרשב"א ז"ל⁹⁴ אקרקפתא דגברי קא מנח וכיון שמת חייבי' יורשי' לשלם, אבל לדעת הריטב"א ורבו הדבר תלוי על חיוב הנכסים וכבר נפטרו כל אותו הזמן, וכן דעתי נוטה, ומהכרח שכתבתי בשם הר"ן שכתב כן בהדיא, ונ"ל דאפי' לדברי הרשב"א ז"ל ס"ל דבעלמא אנכסי רמי החיוב והכא שאני דמצוי למימר דדוקא לעצמו פטרוהו ולא ליורשי' כך נ"ל בדין זה, והאל יצילנו משגיאות ויראנו מתורתו נפלאות.

אחר שכתבתי שהממון המחויי' במס ונפל לרשות אחר נכנס האחר בחיוב ושהחיוב מוטל על הממון,

אומר הן צעיר אני לימים בינוני במנהגי עירנו זה וזה חזיתי ואספרה כמו שמץ (ש)ממה שראיתי נוהגים בענין זה והוא, שכשמגיע עת העריכה והגיע זמן אדם להשיא את בתו ועדיין לא באו לכלל הנשואין ואז אבי הנערה אינו רשאי לנכות מדמיו כלל ומעריכין לו כפי המעות שיש לו באותה שעה, ואפילו שבעוד ימים מועטים מוצי' הנדוניא מתחת ידו ורשותו ליד חתנו אפילו הכי החתן פורע כפי הנדוניא שקבל ופורע מן הדמי' שכבר היו מחוייבים במס ביד חמיו, וגמצא שמעות אלו פורעים בשני מקומות במקום חמיו ובמקום החתן, והוא באמת דין אינו ישר, והיה מן הראוי לנכות מחמיו דמים אלו ולהכניסם ברשות החתן ואפילו שהם בשני קהלות היה מן הראוי לגרוע מקהל זה ולהוסיף בקהל אחר, זהו מה שיש [לא, ג] בענין הדין, והירא את דבר ה' יגיה חשכת הקהל ויקריב את משפטן למשפ' שכתבתי ואז יבחר במה שבחר לו יה.

דין מי שמת ולא הספיקו נכסיו לשלם המס ולכתוב' אשה עיין במשפט ו' מחלק ד'.

המשפט ה' ש' ע' י' מי שהיו לו מעות מחויבות במס ונתן קוד' מיתתו מתנות והניח ליורשי' קצת מהם אם נכנסו הזוכים במתנה תחת הבעלים בפריעת המס ולא יגבו מן היורש אלא כפי הערך שהניח לו מהממון, נר' לי שמשפ' זה פשוט ממה שכתבתי במשפ' הקודם מתשובת הר"ן ז"ל שכתב ז"ל, שחיוב המסים לא רמיא אקרקפתא דגברי כשאר

94 עי' כנה"ג, חר"מ, מה"ב, סימן קסג, הגהב"י אות קד.

92 כתובות קא ע"ב.
93 שם.

החובות, דחויב המסים מוטל על הממון וכל שזכה השני בממון המחויב נכנס תחת הראשון ע"כ, ולפ"ז יש לנו לומר שכל שנתן זה מתנות כל היכא דאיתנהו יש שם השעבוד שיש עליהם למלך וחייבים כל א' ממקבלי המתנה לתת כפי ערך הממון המגיע להם, ולא דמי לש"מ שנתן מתנו' שגובה הב"ח ממה שהניח ליורש, דב"ח שאני שאין הב"ח גובה במקום שיש בני חורין ומה שהניח ליורש הוי בני חור' לגבי בעלי המתנות, אבל בענין מסים טעם אחר יש להם והוא הטעם שכתבתי, והזקקתי להאריך בזה לפי שראיתי אל ה' מורי הרשד"ם ז"ל בחל' השייך לח"מ סי' ת"ד הפך זה,⁹⁵ והביא ראיה מב"ח ולא הוכי' תשובת הר"ן שכתבתי ולא החילוק שיש בין מסים לשאר עניני חוב דעלמא וכו'.

המשפט העשירי מי שהיה בידו מעות של חיוב ושל פטור ונתן נדוניא לבתו, היש תרעומת לקהל לומר שממון החייב' נתן, או אם יש ספק מאיזה נתן וכל מה שיש בזה.

אין בכל הספרים דבר מבורר כי אם בתשובות הר"ן סי' י', נשאלה ממנו שאלה על ראובן שהיה דר בגירונדה והיה חייב בחובות הקהל והיה לו בת מלאה מתה לאה אשתו ונשא אשה בקשטניון ונתנו לו נדוניא גדולה בקשטניון וקבעו דירתו שם, וקהל גירונדה היו פוסקים אותו והיה פורע עמהם בחובו' הקהל דבר קצוב בפשרה או בפסק, השיא בתו ליהודה מפרפנייאן ונעשו הנשואים בגירונדה וחתם שם יהודה הכתובה ולא פרע לו ראובן שם הנדוניא אף על פי שכתב לו התקבלתי, והאריך עו' בשאלה והשיב ז"ל שמי שלקח ממון פטור אין לחייבו מטעם שעבוד וכל זה בשידוע שהיו מעות של פטור, אבל אם נתן לו מעות סתם ואינו ידוע אם מן המחוייב או מן הפטור בזה יש לחלק, שאם ידוע שראובן ערב כבר ממנו זה עם זה הפטור עם המחוייב יש חיוב על המקבל לפי חשבון, שאם היו לראובן ב' אלפים פטור וג' מחוייב וערבן זה בזה ולאחר זמן נתן נדוניא לחתנו פוטרי' לו ב' חלקים ומחייבים לו ג', ודוקא כשידוע שודאי בללן, אבל אם ראובן היה מתעסק בכל אחד מן הממונות הנז' ביתור ואח"כ נתן נדוניא ואין ידוע מאיזה ממון נתן יד הזוכה על העליונה, ואפי' אם הממון המחוייב גדול מן הפטור כיון שהפטור מספיק לנדוני' שקבל, שכל ספק שנוולד בדברי' שאין גבללין אין תולין אותו אחר חלק הרב ולא לפי חשבון אלא הדב' שקול במחצה על מחצה וכאן הזוכה מוחזק, וכן הדין כל שאינו ידוע אם בללן או לא שיכול לומר לא נתערבו ומהפטור לקחתי ועליהן להביא ראיה כדין כל מוציא מחבירו, ואע"ג דבשעבו' המסי' אין המשועבד מוחזק אלא המלך יותר מוחזק ממנו ה"מ כשהשעבו' ודאי לא כשהשעבו' ספק ויבא זה בחלק ו' בס"ד, זה תמצית דברי, ועם שהם בדרך קצרה נכללו בהם רוב החילוקים השייכים בענין הזה ישמע חכם ויוסף לקח.

המשפט היא מי שהיו חייבים לו חובות ברבית אי משלם גם מן הרבית. הרב מוהר"י וייל זלה"ה בסימן קל"ג ז"ל, ומה שאומרי' מושיל ויוסף להאריך הרבית שעלה כבר, מנהג זה לא שמעתי בכל המקומות שעברתי ומדינא דגמרא משמע דלא הוי

כאיסר הבא לידו דאמרי' פרק הריבית,⁹⁶ גוי שלוח מעות ברבי' ונתגיר וכו' גובה את הקרן ואינו גובה את הרבית וכתב האשרי⁹⁷ אפי' הרבית שעלה כבר, אלמא דהרבית לא הוי כממונו, וכתב רמ"ם וז"ל, ובשעת קיבוץ המס חשבון כל חוב שהגיע זמנו הרבית נעשית קרן, וכל חוב שלא הגיע זמנו לא יתן אלא מן הקרן, אכן אם יש לכם מנהג ידוע לכו אחרינו כי מנהג עוקר הלכה עכ"ל. מדבריו ז"ל נר' דיש לחלק בין חוב שהגיע זמנו כבר לחוב שעדיין לא הגיע, דכל חוב שהגיע הרבי' נעשה קרן ומשלם מס מן הכל.

והרב בעל ת"ה סימן שמ"ב כתב טעם ליישב המנהג שאין נותנים מס ברבית אפי' שיש משכון של מטלטלין, וכתב טעם בדבר משום דכתב אשרי פ"ק דע"ז⁹⁸ דכל מלוה הבאה ברבית כשמביאה לידי פרעון מן הגוים חשיב' כמציל מידם דכל כונתם כמציל⁹⁹ הכל עכ"ל, ונראה שהטעם שכתב מהר"י וייל דלא הוי כאיסר הבא לידו וכו' הוא מטעם זה ג"כ משום דחשיב כמציל מידם ולא דמי לשכירות וכמו שיבא במשפט הנמשך¹⁰⁰ בס"ד, וכתב ה' הנז' ¹⁰¹ טעמי' לפטור מן הרבית משום שאין מרויחים בו דאין נותנים רבית על רבית כל זמן שלא נזקף, ואם נזקף הקרן עם הרבית נוהגים לתת מס מהכל [לב, א] ואעג"ב דלא הגיע זמנו מ"מ הואיל ונכלל הכל ביחד קרן ורבית וגם עתיד להרויח בו ממילא כשיגיע יום חזקפה יעלה הרבית על רבית דין א' לקרן ולרבית וכתב ז"ל, ונראה להגביל זמן שנה תמימה ופחות מזה יתן ממנו משום דאין דרך כ"כ לעשות זקופה יותר משנה, אבל זקופה שהיא יותר משנה היה נראה חוץ מן הסברא שאם זקף א' על ב' או ג' שנים שיתן עכשיו ממנו ע"כ, ולא שמעתי בינינו מנהג ברור בענין זה והראוי שלא ישלמו כי אם מן הקרן לבד וכפי הנר' שהוא מנהג בקהלות.

המשפט היב מי שיש לו מעות משכירו' שלא הגיעו עדין לידו נראה דבזה צריך מן הדקדוק, בפרק יש נוחלין כתב המרדכי¹⁰² שכר פעולה שלא בא לידו אין אשה גובה כתובת' ממנו והוי ראוי, וגרע טפי ממלוה דהוי ראוי לגבי בכור ולגבי כתובת אשה לא הוי ראוי, והטע' דמלוה כבר בא לידו ואיקרי ממונו אבל שכר פעולה מעולם לא בא לידו ע"כ, מכאן היה נר' לומר שכל שלא בא לידו כמו שכר הפעול' אין לגבות ממנו מס שהרי בענין רבית כתב ה' מהר"י וייל זלה"ה דטעמ' דפטור במס משום דלאו כאיסר הבא לידו דמי כנו' במשפט הקודם לזה, ויש לחלק דטעמא דהתם הוי משום דאינו בטוח כלל דהגוי רוצה לעכב לעצמו גם הקרן כ"ש הרבית.

אחר כך מצאתי בנימוקי מהר"ר מנחם מרזבורק ז"ל¹⁰³ התוקע כפו לחבירו ליתן לו לשנה הבאה מתנה מרובה, וכן מלמד או סופר אין נותני' מס משכירותו שלא בא לידו אפי' בסוף השנה שכבר כלה כל מלאכתו עכ"ל, הנה חדש לגו ה' הנז' חידוש גדול שאפי' בסוף השנה שכבר כלה כל המלאכה לעשות אותה אפי"ה פטור.

96 בבא מציעא עב ע"א.

97 רא"ש שם אות נז.

98 סוף אות א.

99 לפנינו ברא"ש: להפקיע.

100 כלומר: הבא (משפט י"ב).

101 כלומר: בעל תרומת הדשן.

102 בבא בתרא סימן תקעד, בשנויים מסוי'

מים.

103 דפוס ירושלים דף קסח סע"ב.

ויש לדקדק הפך מזה מדברי ה' מוהר"י וייל בסימן פ"ג ז"ל, דלענין גביית עולים לא תלי מידי בראוי דגובין בראוי כבמוחזק, דאטו אם יש לאדם שכר פעולה ביד אחרים שאין גובין ממנו עולים עכ"ל, מלשון זה נראה בהדיא שדעתו ז"ל שמשלמים מס ממה שיש לו לאדם מן השכר ביד אחרים, ודבר תמוה הוא איך חולק על מהרמ"ם בזה שהרי ברוב פסקיו מביא ראיה ממנו כמו שתראה בסימן קל"ג שמנשאו ומכבדו ומביא ראיה מדבריו ומדקדק על דבריו בדברי הגדולים, ואין לחלק דשכר מלמד וסופר שאני דהוי טעמא בהני שלא תהא מכשילן ע"ד שכתב ה' בעת"ה בסימן שמ"ב בענין שאין משלמים מס מן הספרים שאם יתחייבו במס נמצא מכשילן לעתיד לבא וכו' וכמו שכתבתי במשפט רביעי¹⁰⁴ מהשער הזה, דא"כ מ"ש שכר מלמד וסופר שלא הגיעו לידו אפי' הגיעו נמי איכ' האי טעמא, ועוד דהך טעמא דכתב בעת"ה אינה אלא לשלם בעד הספרים אבל מן הסופר הכותב מעולם לא שמענו.

אחר שכתבתי זה מצאתי בתשובה להרב בעת"ה סוף סי' שמ"ב ז"ל כתב בתשובה הר"ח א"ז שמעש' בכל יום שמלמד או סופר אינו נותן משכר פעולתו שלא הגיע לידו עדין אפילו בסוף הזמן כשגמר כל מלאכתו ע"כ, ונר' דה"ה לכל שאר פעול' כי האי גוונא ולא דוקא מלמד או סופר דאין לחלק ע"כ הרי¹⁰⁵ בעת"ה ז"ל יר' בפירוש דס"ל כמו שכתבתי. ולענין הלכה עם שבדעתי היה לחייב לשלם כיון דשכר השכירו' עתיד לגבותו וכבר כלה מלאכתו דשכירו' משתלמת בסוף, מ"מ כיון שראיתי דברי מהרמ"ם שכתבתי גם הרב בעת"ה כן הסכי' וכתב בשם הר"ח א"ז לפטור, ואפש' שאם ה' מהר"י וייל היה רואה דברי הרמ"ם היה חוזר בו, לא יהא אלא ספק הממע"ה דלא אמר' בכי ה"ג דבני הקהל הם מוחזקים, ויש סמך לזה מתשובת הר"ן שכתבתי במשפט ט' מזה השער, אלא שעדין יש בזה מקום עיון ממה שאכתוב בחלק ו' תנאי ב'.

המשפט הי'ג באומן שעשה כלי ועתיד לקבל שכירותו אם חייב לשלם. אם היתה ההסכמה באה במשפט הקודם בדין השכירות שפורעים מס ממנו כ"ש שהאומן חייב לשלם ממה שעתיד לו לקבל מפועל ידיו. אבל החקירה הזאת תהיה אפי' תימא שאין משלמי' מהשכירו' האם באומן יש חלוק או לא.

וחקירה זאת היא בעיני יקרה ועצומה בדברי הפוסקי' ז"ל. במסכת קדושין פ' האיש מקדש¹⁰⁶ אמר' גבי הא דפריך תלמוד' לרב דאמר המקדש במלוה אינה מקודש' מברייתא דעשה לי שירין וגזמי' דפליגי ר"מ וחכמי' אי הויא מקודשת או לא, ודחי דפלוגתייהו אי אומן קונה בשבח כלי או לא, דמ"ד אומן קונה בשבח כלי הויא מקודשת דהוי שלו גמור והדר קאמר איבעית אימ' דכ"ע אין אומן קונה בשבח כלי וכו'.

והרי"ף ז"ל בפ' הגזול קמא¹⁰⁷ פסק כן, ומדברי הרא"ש ז"ל בפ' הגזול¹⁰⁸ אין הכרת,

106 דף מח ע"א וע"ב.

104 צ"ל: חמישי.

107 בבא קמא, פ"ט, דפ' וילנא דף לה רע"ב.

105 הסגנון אינו נוח ועדיף להגיה: עכ"ל

108 שם אות יד, וראה שם פלפולא חריפתא

הר"י (בעת"ה ז"ל, יראה...).

אבל ראיתי בדברי ה' בעל הטורי' באבן העזר סי' כ"ח שהביא דברי הרי"ף וכתב ז"ל, אבל ר"י כתב דקי"ל דאומן קונה בשבת כלי ואין כאן מלוה [לב, ג] דכשנותן לה הכלי מתקדשת בשבח שיש לו וכן היא מסקנת א"א הרא"ש ז"ל עכ"ל.

ותמיה לי על דבריו איך סתם הטור בח"מ סי' ש"ו וז"ל, כל האומנין שקלקלו וכו' וקי"ל דאין אומן קונה בשבח כלי עכ"ל, והוא הפך דעת הרא"ש.

עוד תמיה לי היכן ראה כן בדברי הרא"ש ז"ל דס"ל דאומן קונה, דמפרק הגזול אין הכרח כלל שהרי בכל דבריו נתן שם דחייה, ואי כתב כן לפי שראה בפ' האיש מקדש¹⁰⁹ שכתב על דברי הרי"ף, ונ"ל דאין זו ראייה, זה אינו הכרח גמור ואדרבה בפ' המקבל¹¹⁰ כתב ז"ל, בעו מיני' מרב ששת קבלנות עובר עליו משום כל תלין או אינו עובר, אומן קונה בשבח כלי או אינו קונה ושכירות היא ועובר עליו א"ל עובר דשכירות היא ע"כ עד הכי אסקא רבא בפרק הגזול קמא דכ"ע אין אומן קונה בשבח כלי עכ"ל, נראה בהדיא דהסכמת הרא"ש ז"ל כהסכמת הרי"ף והרמב"ם¹¹¹ והרמ"ה¹¹² ז"ל. ואפילו מדברי ר"י שכתב הרא"ש ז"ל בפרק האיש מקדש אין הכרח למה שכתב הטור בשם ר"י, איברא שהרואה הסמ"ג ז"ל בהלכות שכירות¹¹³ ירא' שאין ספק בלשונו ושכדברי הטור כדבריו כן הוא, מ"מ במ"ש בשם הרא"ש הוא דבר הצ"ע.

וכיון דרובא דרבואתא ס"ל דאין אומן קונה בשבח כלי דמי ממש לדין השכירות שכתבנו במשפט אשר קודם לזה. ומיהו לדעת ר"י ולר"ת שכתב הרא"ש ס"ל דאומן קונה ולדידהו חייב לשלם, ובפלוגת' כי האי גוונא לראות מי יקרא המוחזק צריך שישתתפו בקהל תנאי כדי שיהיו מוחזקים, יחדתי להם מקום חלק בפני עצמו והוא חלק ששי.

המשפט היד במי שהיו חייבים לו מעות ואינם כ"כ בטוחות איך ישלם. זה הדין יקרה ברוב זמן וברוב ענין בפרט בעונותינו הרבים בזמנינו זה כשהאדם יוציא מעותיו מתחת ידו בהקפה כשמשליכן לתוך מים שאין להם סוף, היה נר' לדקדק דיהיה שיעור מה שישלם כשיעור שיערך כמה היה נותן יותר האדם אם מעותיו היו בבטחון גמור תחת רשותו או היות לו המעות ביד אחרים שאינם בטוחים, וכפי השיעור ינכה מהדמים שיש לו, והרב בעל תרומת הדשן בסימן שמ"ב כתב מנהגים משונים על זה ז"ל, אם יש לאחד חוב שאינו יאוש וגם אינו בטוח לגמרי או כה"ג, כגון שהגוי חייב לו י' ליטרין ואינו בטוח רק עבור ד' או ה' או ו' ליטרין תקנו שיערכנו בחרם לפי דעתו ויתן רשות לכל אחד מן הצבור אם ירצה לקחתו באות' דמים, וכתב ז"ל שבאשטריי"ך לא נהגו כן אלא היה צריך בכי האי גוונא לתת מס ממנו בשלם או לעשותו כמו יאוש, והיה מנהג שכל חוב שהיה מחשיב ליאוש היה צריך מיד להוציאו מידו ולתתו לנאמן הצבור, ואם היה נפרע מה שהוא הבעלים בוטלי' שליש והצבור ב' חלקים וכת' שהוא מנהג יפה, וחלק ז"ל אם אירע קלקול במדינה על אופן שהחובות אינם בטוחות שיש להעריכם ולמכרם

ועצי ארוים שם סקמ"ט.

111 הלכות שכירות פ"י ה"ד.

112 חובא בטור אהע"ז שם.

113 דפוס ויניציאה דף קעד רע"א.

אות ו. 109 קדושין, פ"ב, אות יא.

110 בבא מציעא, פ"ט, סוף אות מג. ובירור.

דעת הרא"ש ראה גם בלח"מ הל' אישות

פ"ה ה"ב, ט"ז באהע"ז סימן כח סקכ"ח

לצבור, וכתב הסכמת מקום א' שהסכימו שמי שיהיו גפרעים שיקחו חלק עשירי מקרן ורבית והשאר הכל לבעלי' ובתוך כך לא יותן מהם מס כלל והאריך בטעם בעניינים אלו. וז"ל רמ"ס¹¹⁴ חוב שנתיימש ממנו ונהנה ממנו בליט' או בפחות נכון שהקהל לא יקפידו על כך ויכול' למחול עד שיבא דבר גדול לידו, וכל חוב שאין אדם מתיימש ממנו ע"פ הודאתו צריך לתת ממנו מס וצדקה עד גמירא, וכשאין רוצה ליתן ממנו מס וצדקה עד גמירא צריך להודיע לקהל החוב וסכום החוב וליתן ממנו לקהל לכשיפרע רביע ע"כ.

וראיתי בתשובות ה' מור"י וייל זלה"ה סימן קל"ג דקדק מלשון זה ז"ל, ומדכתב צריך ליתן ממנו מס עד גמירא משמע שאין מעריכין אותו וכן הוא המנהג בכל מקומות האלו, ובוזה שכתב וליתן ממנו רביע לקהל המנהג אינו כן דיש מקומות שהקהל לוקחים החצי ויש מקומות שלוקחים ב' שלשיות ושליש נותני' לבעל החוב, ואעפ"י שפסק מוהר"ם פ' הפרה במרדכי¹¹⁵ על אותו שהזיק חוב של חבירו במסירה שאינו צריך לשלם אלא לפי שיווי של החוב, וכן כתוב פרק החובל¹¹⁶ אמי שפטר חוב של חבירו, אלמא דסבר דמעריכין ומשערין החוב, שאני התם גבי מזיק שאינו משלם אלא כמו שהזיק, אבל הכא גבי נזון דידן לענין מסים וארנוניות משערין לפי מה שהמלך נותן ענינו בו והמלך נותן ענינו בחובות כמו שהם ואם הם אינם שוים כל דמי החוב אלא מעט פחות כולי' האי לא מדקדק המלך עכ"ל, והאריך עוד, גם בפסקי מהר"ר ישראל סימן קמ"ד כתב שישבע ויפרט כל חובותיו ומה שיעלה לפי סכומו יפרע מן החובות ע"ש, ומ"מ לא ראיתי במקומנו ישלם האדם אלא על ממון בטוח אצלו.

והמעות שהם בשטרות והאגשים החייבים אינם ידועים כחמסנים והבעלים בטוחי' שבהגעת זמנם ועוד חדש או חדשים שלם ישלמו צריך לתת מהם מס בשלמות, הא לאו הכי ישלם כפי מה שיאמדו בדעתם בעריכ' החוב ומה שיגבה מהם, כי לפעמים החובות מקולקלים כפי המתחייבים רובם או [לג, א] מחציתם ישלם מהם ע"ד זה בחרם שומר נפשו ירחק מכף מעול וחומס, ועיין בתשובות הרא"ש כלל פ"ט סימן ז'.

המשפט הטו מעות שהם דרך הים באניות איך ישלם מהם.

לא נתבאר בדברי הפוסקים והיה נראה שמעות אלו אין בטחונם כ"כ ברור, ודוגמא מצינו הוזכרונו רבותינו בגכסי יתומים שלא ישלחום דרך אניה בלב ים כי הים נותן בשפע ונוטל בשפע וכ"כ הרשב"א בתשו' סימן אלף צ"ד הביא דבריו הרב המגיד משנה ז"ל בה' בחלות.¹¹⁷

איברא שמצינו בגמרא שהמעות הנתונות בספינה לא מקרי ראוי אלא מוחזק גמור בערכין פרק השג יד (יו ע"ב) שנינו, היה עני והעשיר וכו' נותן ערך עשיר, אפי' אביו מת והניח לו רבוא ספינות בים וכו' אין להקדש בהם כלום, ופריך בגמרא ספינ' בים עשיר הוא ומשני שהיתה מוחכר' או מושכרת ביד אחרים, והקשו והאיכא שכרה ומשני שכירות אינה משתלמת

מט רע"ד.

114 דפוס ירושלים דף קסח ע"א.

115 בבא קמא, פ"ה סימן גר, דף מח ע"ב.

116 במרדכי, בבא קמא, פ"ח, סימן צה, דף

117 פ"א ה"ג (ולא כתב זאת משם הרשב"א).

אלא לבסוף, נראה מכאן דעל מעות הנתונות בים מקרי האדם עשיר לענין ערכין, ואע"ג ב' דהרמב"ם ז"ל בה' נחלות פ"ג [ה"א] כתב ז"ל על ענין בכור שאינו נוטל פי שנים בראוי כבמוחזק כתב ז"ל, וכן אם היתה לאביו מלוה או היתה לו ספינה בים יורשים אותה כא', נר' מדבריו שאין המעות הנתונות בספינה מקרו מוחזק כי אם ראוי.

הנה ידוע הוא שדברי הרמב"ם בזה מן המתמיהים שמן הסוגיא שכתבתי נראה הפך מזה, וכבר נתקשה הרב המגיד ז"ל בדבריו ובפירושי לח"מ בה' נחלות הארכתי בו כל הצורך, ואחר כל הדרכים שאפשר לעלות על לב בדברי הרמב"ם לא גתיישבתי בהבנת דבריו בדרך ישכון אור, אלא אם נאמר שדברי הרמב"ם הם בשכירות הספינה אשר באה להסכמה בגמרא והיו ראוי אבל מה שהוא בספינה מוחזק איקרי.

ומיהו לענין מסים אע"ג דהוי כשלו ממש עדין יש לבעל הדין לחלק ולומר שלא ישלם ממנו כיון שג"כ הוא בספק הפסד. אלא שרוב רובי פעמים הספינות באות בהשקט ושלוה מארץ רחוקה אין שטן ואין פגע רע, היה נראה שיהיה חיוב המסים בזה ע"ד שענינו הרואות לעשירי' גדולי' עושים בטחון לספינות אשר בים ונותגי' כ"כ למאה להבטיחם מכל אוגסא דיתיליד ויוציא בעליו דמי אותו הבטחון שהיה גותן כדי שיהיו המעות בטוחות ומהשאר יתן מהם מסים שאז הוא בבטחון גמור.

ואף על גב דכתב ה' מותר'י וייל זה"ה סי' קל"ג שכתב תשובת המרדכי שמעריכין על מי שהזיק חוב של חבירו וכו', וכתב דלענין מסים וארנוניות משערי' לפי מה שהמלך גותן עיניו בו והמלך גותן עיניו בחובו' כמו שהם, ואם הם אינם שוים כל דמי החוב אלא פחות מעט כוליה האי לא מדקדק המלך ע"כ, א"כ דכוות' איכ' למי' הכא דהמלך גותן עיניו במעות הנתונות בספינה ואינו מדקדק בזה בשיעור הפחת, יש לחלק בין זמנינו זה לזמן אחר, שבאותן המקומות היה הכל אמוד באומד המלך, אבל במלכות הזה מלכי חסד מלכות רחבת ידים לא בא הדבר כ"כ בדקדוק רק מטילין המס בכלל והקהל ישערו כאשר דתם לעשות פשיטא שהקהל ראוי שישערו הדבר על פי התורה ע"ד שכתבתי, וחילו' זה אשר בין זמן לזמן הזכירו ה' מורי הרשד"ם בקצת תשובותיו בא זכרונן בקצת מקומו' מחיבור זה.¹¹⁸

ונראה שטוב הדבר שמי ששולח מעות בספינה שישלם כשיעור הקרן ממעות ששולח, ואעפ"י שגלוי וידוע שבעת הגעתו למחוז חפצו הרויחו המעות ממקום למקום, כגון שבמקום אשר נשתלחו לשם הדינ' הם ביוקר אין לנו בענין מסים אלא מקומו ושעתו ויתן פחות מן הקרן חצי דמי הבטחון וגסתלק מן הספק.

המשפט ה' י' הקונה ש"ח מחבירו בדמי' בזול'י אם ישלם מכל דמי השטר כיון שעדין יכול המוכר למחול.

צדדי המשפט הזה אם נאמר דלא עביד איניש למכור ולחזור ולמחול וחייב הלוקח לשלם משלם, או דלמא כיון שיכול המוכר למחול גמרא עדין מכר זה ואינו חייב לשלם כי אם מהדמי' שנתן בעד הדמי' הכתובים בשטר, שאם קנה שטר הכתוב בו מאתים במנה אינו משלם אלא ממנה לא בעד המאתים הכתובים בשטר.

ולכאורה היה נראה דכיון דק"ל כשמואל דאמר הכותב ש"ח לחבירו וחזר ומחלו מחול ואפילו יורש מוחל כדאיתא פרק הכותב,¹¹⁹ והביאו הטור בח"מ סימן ס"ו, א"כ כיון דאפשר לו למחלו נמצא שאין דמי השטר בטוחי' עד שיגיע זמן השטר שיתפרע, גם ה' בעל התרומות בשער נ"א¹²⁰ כתב ז"ל, הורו המורים והסכימו שגר שיש לו מלוה על ישראל בשטר ומכר ש"ח לאחרים ומת כיון שאם חזר ומחלו מחול כיון דמת פקע להיות נפטר הלوه ממנו דה"ל דומיא דמשכנו של ישראל ביד גוי שלא זכה המחזיק בו עכ"ל.

[לג, ג] אבל לענין מסים נראה שאין הדין כך אלא כל שמכרו כדין אם יחזור המוכר וימחול החוב לחייב איסורא קעביד, דהא כתבו הפוסקים¹²¹ בהך מימרא אי דייני דינא דגרמי וכו' והעלו דאין זה קנס וכתבו דדינא דגרמי נקרא וכו', וכיון דקעביד איסורא אמרי' דמסתמא שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב, ולא גרע מהא דאמרינן פרק הזהב¹²² ישראל שיש לו מעשר ואמר לבן לוי כור מעש' יש לך בידי יכול לעשותו בן לוי תרומ' על מקום אחר, וטעמא הוי משום דאעג"ב דיש' זה יכול ליתנו למי שירצה כיון דיש בו משום מחוסרי אמנה לא חיישי' בהכי.

ועם שבעיני היה נראה פשוט הדין ע"ד שכתבתי, טרחתי ומצאתי עוד ראייה מה' מוהר"י וייל זלה"ה בס' פ"ב על זקן שנדר לבניו מתנה כתב ז"ל, ומה שטען הגתבע שהוקן אי בעי הדר ביה ואין בו משום מחוסר אמנה דהוי מתנה מרובה אגב חורפיה לא עיין בה דה"ה¹²³ דמצי הדר ביה ואין בו משום מחוסר אמנה היכא דלא א"ל בדעת גמורה אני נותן, וכ"כ הא"ז ז"ל,¹²⁴ ואם א"ל בדעת גמורה אני אומר לך אין לחזור בו, ועוד כיון דהוקן הוא גברא דאמיד הוא טוב דאפשר דלדידיה הוי כמו מתנה מועטת וכה"ג איכא בשלהי ב"ק,¹²⁵ רבינא איקלע למחוז' אייתי נשי כיפי וכבלי ושריין קמיה וקבל רבינא וכו' א"ל הנת לבני מחוזא כדבר מועט דמי, מהגי טעמי יר' דאי הדר ביה הוי ממחוסרי אמנה וכיון דהכי הוא קם הגדונוי' בחזקתיהו מיומא קמא, וכן משמע פרק הזהב דקאמר אמלתיה דר' יוחנן הכי נמי מסתברא דא"ר יוחנן ישראל שאמר לבן לוי כור מעשר וכו' אלמא כיון דאי הדר ביה הוי מחוסרי אמנה יכול בן לוי לעשותו תרומת מעשר על מקום אחר אעג"ב דלא אתי לרשותיה כיון דהנותן אסור לחזור בו הוי כאילו הוא ברשותו הכא נמי לא שנא עכ"ל. מכאן נלמוד שכל שיש איסור בדבר בענין החזרה קמה ליה ברשות המקבל וה"ה למוכר ש"ח לחבירו דלא חיישינן שמא ימחול.

ואף על גב דלענין מקדש את האשה בש"ח דאחרים אמרינן פרק האיש מקדש¹²⁶ דאינה מקודשת מפני שיכול למחול אשה שאני דלא סמכא דעתה אם המעות אינם בעין אבל לענין מסים נראה שמשלם דמי הכל.

וכל מה שכתבתי אינו אלא כפי הדעת שכתב הרב בעל הטורים בסימן ס"ו בשם רב שרירה גאון והרא"ש ז"ל דס"ל דהלוקח כשחוזר וגובה מהמוכר אינו גובה ממנו אלא דמים

124 בדפוס גוסף: וז"ל, כלומר שמהר"י וייל

צטט כאן מהא"ז עד: אין לחזור בו.

125 דף קיט סע"א.

126 קדושין מו ע"א.

119 כתובות פו ע"א.

120 סוף חלק ו, דף שיא ע"א.

121 עי' ב"י, חו"מ שם, אות לא.

122 בבא מציעא, מט ע"א.

123 בדפוס מהרי"ו לפנינו: וה"מ, וכצ"ל.

שנתן לו, אבל לדעת רש"י והרמב"ם דס"ל שמשלם לו כל דמי השטר אין צריך לשום ראייה שפשיטא שחייב לשלם מס מן הכל.

המשפט היו מי שנותן לבנו מתנה או לאחר מהיום ולאחר מיתה מי מהם משלם המס.

דין זה לאו בפ"י איתמר אלא ממה שנשרש בגמרא על ענין קנין פירות אי הוי כקנין הגוף או לא בראה שנוכל לכיין הדין לאמתו והוא פלוגתא דר' יוחנן וריש לקיש איתא בכמה מקומות בתלמוד, ומהם פ' יש נוחלין¹²⁷ איתמר מכר הבן בחיי האב ומת הבן בחיי האב א"ר יוחנן לא קנה לוקח וריש לקיש אמר קנה לוקח, רבי יוחנן אמר לא קנה לוקח קנין פירות כקנין הגוף דמי וריש לקיש אמר קנה לוקח קנין פירות לאו כקנין הגוף דמי ע"כ, ואיתא פלוגתייהו בפרק השואל¹²⁸ ובפ' השולח¹²⁹ ופסקו הפוסקים¹³⁰ כר"ל דקנין פירות לאו כקנין הגוף דמי, וכן פסק הרמב"ם¹³¹ בכל דוכתא בהך פלוגתא.

וקשה דאמרי' פרק השולח¹³² אמר רב יוסף אי לאו דאמר רבי יוחנן קנין פירות כקנין הגוף דמי לא מצא ידינו ורגליו בבית המדרש, דא"ר אסי א"ר יוחנן האחים שחלקו לקוחות הן ומחזירין זה לזה ביובול, ואי סלקא דעתך לאו כקנין הגוף דמי לא משכחת דמיתו בכורים אלא חד בר חד עד יהושע בן גון ע"כ, והרמב"ם פ"א מהלכות שטת ויובל [ה"כ] פסק כר' יוחנן דהאחים שחלקו לקוחות הן ומחזירים זה לזה ביובול, ולפ"ז יקשה על דבריו ז"ל איך מצאנו ידינו ורגלנו בבית המדרש כיון דקי"ל כריש לקיש דקנין פירות לאו כקנין הגוף דמי, דאין לומר דדוקא בכותב נכסיו לבנו לחודיה פסקינן כריש לקיש וכמו שכתבו התוספות בהשולח לחד תירוץ, דהא לענין שאלה גבי שאל מאשה ומבעלה פסק כריש לקיש¹³³ דקנין פירות לאו כקנין הגוף דמי.

והנראה¹³⁴ שדעת הרמב"ם בזה דדוקא רב יוסף הוא דתלי טעמא בהכי כיון דקי"ל דקנין פירות כקנין הגוף דמי ומטעם זה מביא וקורא, אבל רבא דאמר התם בהשולח בסמוך קרא ומתני' מסייע ליה לריש לקיש ס"ל להרמב"ם דפליג ארב יוסף וס"ל דלאו בהכי תליא מלתא, תדע לך דהא אמרי' לעיל מינה¹³⁵ ולבית(י)ך מלמד שאדם מביא בכורי אשתו וקורא וכו' ודייק ריש לקיש התם הוא דכתי' ולביתך אבל בעלמא לא, והשתא קאמר רבא דע"כ לאו הא בהא תליא, דכיון דקרא ומתניתין מסייע לריש לקיש ובהדיא קאמר קרא במספר שני תבואות דשמעינן מיניה דקנין פירות לאו כקנין הגוף דמי, אלא ע"כ אית לן למימר דקריאת הביכורים באומרו הארץ אשר נתת לי שייך לומר כן אפי' אם לא יהיה לו אלא פירות, דהא אי לאו הקרקע לא היו יוצאים פירותיו והקרקע משועבד אל פירותיו ואפילו שמחזירין זה בזה ביובול מביא וקורא שפיר כנ"ל.

עוד יש לדקדק בדברי הרמב"ם ז"ל במ"ש פ"א מהלכות מילה [ה"ה] ז"ל, לקח שפחה

127 בבא בתרא קלו סע"א.

128 בבא מציעא צו ע"א.

129 גיטין מז ע"ב.

130 טור חו"מ סימן רנו.

131 הלכות זכיה ומתנה פ"ב הי"ג.

132 גיטין מח ע"ב.

133 הלכות שאלה ופקדון פ"ב ה"ו.

134 דאה לח"מ סוף הלכות זכיה ומתנה.

135 מז ע"ב.

לעוברת וכו' או שלקח שפחה על מנת שלא להטבילה לשם עבדות וכו', והנה מ"ש לקח שפחה לעוברת הוא אליבא דמאן דאמר קנין פירות לאו כקנין הגוף [לד, א] דמי ולכך נימול ביום א', אבל מ"ש או שלקח שפחה על מנת שלא להטבילה לא היה צריך הרמב"ם ז"ל להביאו כלל דהך אוקמתא לא אוקמה בגמרא אלא כדי שלא יתקשה מן הבריית' למ"ד קנין פירות כקנין הגוף דמי איך ימצא נימול ליום א', וכיון דאפי' לקח לעוברת נימול ליום א' כ"ש היכא שלקחה ע"מ שלא להטבילה לשם עבדות וק"ל, וכבר נתעוררתי עוד בלשון הזה בפירושי לח"ה סימן רנ"ז בס"ד, מכל מקום למדנו גם לפי דעת הרמב"ם ז"ל דמסקנא דהלכתא דקנין פירות לאו כקנין הגוף דמי וכן פסקו כל הפוסקים ז"ל.

והשתא בנדון דידן יש להסתפק על מי נטיל חיוב מס זה כיון שאין לנותן עוד קנין כי אם בפירות וק"ל דקנין פירו' לאו כקנין הגוף דמי נמצא כמי שאין לו קרקע כלל ואינו ראוי שישלם ממה שאין לו.

גם המקבל המתנה אינו מן הראוי שישלם כיון שאין לו שום זכייה בחיי הנותן בפירות דאינו קונה אלא לאחר מיתה.

ואם משפט נבחרה לנו לדון זה באומדן ושקול דעתנו בסברא יכולנו לדון ולומר שנותן זה לא הפסיד במתנה זה מהירות שהיה מגיע אליו בעוד הקרקע בידו, וכל מה שהיה משלם היה מחמת הפירות שהיה מרויח עד עתה ולא נמנע ממנו דבר מהפירות כדי למונעו מלשלם ולא הפסיד אלא שהיה יכול למכור הקרקע והיה לוקח דמים מרובים ומכניסם בעסק ומרויח בהם, אבל מי יודע שהיה מרויח במעות הקרקע יותר מהפירו' שאוכל עכשו מזאת המתנה.

ויש צד אחר לחייב למקבל בשומ' שישומו לו כמה אדם רוצה ליתן שיהיה לו קרקע אחר מיתת פ' ויאכל בעל הקרקע הפירות בחייו, ואותו השיעור שהיו נותנים לו יתחייב לשלם מהם מס, ושיימינן ליה ע"ד דשיימי' למזיק חובו של חברו שכתב הר"ם בב"ק¹³⁶ והביאו בעל תרומת הדשן בס' שמ"ב, והנותן לא ישלם אלא משיעור דמי הפירות ומהם ישלם מס ולא מכל הקרקע כיון שנסתלק מרשותו ע"מ כן נסתלק ולא נאמר בזה נותן בעין יפה הוא נותן, אלא שבזה הצד נראה שיש בו גמגום שאם שמי' לו ע"ד שכתבתי איך משלם ממנו מס מכאן והלאה דהא קיימא לן דאין משלמי' אלא ממעות שמרויחין בו ובזה אינו עושה שום ריוח כלל, וגם כתבתי במשפטים הקודמים דין השומר¹³⁷ בענין מסים והסברא נותנת שהנותן ישלם בחייו על דרך שהיה משלם קודם שיתן המתנה, ומכל מקום כיון דאיכא צדדים אלו בית דין יפה יוציא הדין לאמיתו לפשר הדבר ולהקל קצת מהנותן וגלמוד זה ממ"ש בעל תרומ' הדשן סוף סימן שמ"ה ז"ל, המוטב שיעשו פשרה וביצוע נכון נוטה לכל הקצוות ביניהם ולא יתעקשו לומר' דיש דינא דקשה מאד לכיון דין תורה בכל כי האי גוונא, ומי לנו גדול בדורו ממור"ם דבתיווני דליבא הוה יתיב וכתב בתשוב' על כי האי גוונא ויעשו פשרה משום דאין לכיון יפה דין תורה וכל שכן אנן יתמי דיתמי עכ"ל, ואם ארי שבחבורה כתב כך כל שכן אנן אשר נחשבנו כקוף בפני ארי ויש קצת לספק וכמו שכתבתי.

136 מדרכי, פרק ח, סימן צד, דף מט ע"ד. 137 צ"ל: השוכר, והוא במשפט יא.

המשפט ה' יח מעות שהקדיש האדם אם יפרע מהם מס.

בזה נראה שיש חילוקים הכל לפי הענין בתשובת הר"ן סימן ב' בשאל על הקדש עניים עם משלמים מהם מס וצדד המשיב שהיה חכם לחייב ולפטור והעלה לפטור מהמס מטעמים כתובים שם בתשובה ע"ש, גם בתשובות הרא"ש כלל י"ג סימן ו' כתב על ראובן שהקדיש מעות לת"ת וכו' וכתב ו"ל שמעות של מצוה פטורין מן המס, והיתה השאלה על צבור שהטילו חרם כל מי שיש בידו מעות שמתעסק בהם הן משלו הן משל אחרים שיתן כך וכך לקופה וראובן הקדיש מעות לת"ת ומתעסק בהם לצורך ת"ת ואינו נהנה מהם לעצמו אם חל החרם, ועל זה כתב התשובה דמעות של מצוה פטורים מן המס, ואפשר שאם היה מרווח קצת בהם חייב לשלם וכמו שאבאר בס"ד.

וראיתי בהגהות מרדכי ב"ב פ"ב ו"ל¹³⁸ והוא סבר אין מעילה בגדולי' וכן הוא אמת דפלוגתא היא במעילה¹³⁹ ואיכא מ"ד יש מעילה בגדולין ומכאן נר' לי דאין לקהל לתבוע מסים או ארנוגיו' ממעות של הקדש או של צדקה עכ"ל, והנה מ"ש וכן הוא האמת דאין מעילה בגדולין נראה שפוסק כת"ק אבל הרמב"ם ו"ל בהלכות מעילה¹⁴⁰ פסק דיש מעילה בגדולין וכבר נתן טעם בדבר הרב מוהרי"ק בשם הר"י קורקוס כנזכר בפירושו ע"ש, ומ"ש ומכאן נראה לי וכו' לכאורא נראה דאין מכאן ראיה כיון שהוא פסק דאין מעילה בגדולים הו' להו כנכסי הדיוט וכיון שכן היה מן הראוי שיפרע מהם מס. ואפשר שמ"ש ואיכא מאן דאמר וכו' הוא מדברי הפוסק והוא סברת הרמב"ם שפוסק הפך מ"ש וכן הוא האמת ובפלוגתא דרבואתא ס"ל דאין הקהל מוציאין מן הצדקה מספק וז"ש ומכאן נראה לי וכו'.

ונראה דבהקדש זמנינו זה אין שייך בו דין מעילה ונכסי הדיוט מקרי, וכן כתב מורי הרשד"ם ח"א סימן ר"א¹⁴¹ ובח"ב סימן [לד, ג] קס"ח¹⁴² פטר מן המס על מי שהקדיש כל כך מעות לת"ת ולקח המעות עליו ומן הריחוק היה מספיק לתלמידים ופטר אותו מן המס מטעם שת"ת היא מצוה גדולה ועוד מטעם אחר שאכתוב בסמוך.

אבל בתשובה אל הרב מוהר"י וייל וצ"ל בסימן קל"ג כתוב ו"ל, ומה שטען קופי"ל שמקצתם של הקהל שאומרים שיש בידם צדקות ועושים בו כרצונם גראה אם הם מלוים הצדקות לגוים אז הם חייבים ליתן מס דהמלך שואל מסים לפי הממון שמרויחים בו ובו נותן עיניו כדפרי' לעיל, וכן ראיתי במגנצא שהיה להגאון מהר"י מולין ו"ל מעות של צדקה ומן הריחוק היה מספיק בחורים ולא היה רשאי להוציאם בריות אלא ברשות הקהל, אף על פי שהכל היו יודעים שאותן המעות היו של צדקה ולא היה שם לשום¹⁴³ חששא של רמאות וכל שכן הכא דאיכא חששא של רמאות עכ"ל. בזה נר' הפך מ"ש מורי זלה"ה ויתבאר מדבריו שחייב לשלם מס מן הצדקות.

אבל בזמנינו זה נר' דאין שום חשש בדבר וזה לשון מורי הרשד"ם בסי' הנז', ועוד אני אומר שע"כ לא הוצרך ה' הגו' לבקש ראיות לפטור מעות עניים מהמס אלא באותם

138 דפוס וילנא דף צז ע"ג.

139 דף יג ע"א.

140 פ"ה ה"ר.

141 לפנינו הוא ביו"ד סימן ריא.

142 לפנינו הוא ביו"ד סימן קעד.

143 בדפוס מהר"י לפנינו: לשם שום.

המלכיות שהממון היה פורע כי נשים ואנשים כל מי שהיה נודע לו ממון היה מחק המלכות שיפרע אבל במלכות הזה מלכי חסד יר"ה שאינו כן אלא שהוא מטיל על העיר כפי האנשים ואנחנו עדת ישראל מעריכין בינינו למי כך ולמי כך איך יעלה על הדעת שנעריך לפי שיש לו סכום מעות כך ואינם שלו, הגע עצמך שיש לו פקדון מאחרים נחייב שיפרע הוא בשביל הפקדון הא ודאי שאין עולה בדעת עכ"ל.

ומיהו נר' שגם בזמנינו זה יש לחלק מה שמחלק ה' בעל ת"ה סי' שמ"ב ז"ל, מהאי טעמא גראה שיש לנהוג דכל מי אשר יתנדב ומקצה מעות למלאכת שמים כגון ת"ת ולהשיא יתומים ולהחזיק עניים בכה"ג אפי' אם מרויחים להם ברבית ומקיים הקרן ואינו מוציא רק הריח מ"מ פטור מן המס מהאי טעמא שלא תהא מכשילן לעתיד שימנעו מלהתנדב או בכה"ג, וכן משמ' בהדיא מתשובת אשרי דכה"ג פטור, אכן גראה דוקא בכה"ג שרגיל להוציא הריח כלו כשתודמן לו מצוה או אפי' אם משייר מעט כדי שלא יצטרך ליגע בקרן בענין זה פטור, אבל אם מפריש מעות או הפרישו אבותיו כדי להדליק מהם נר תמיד וכה"ג והסך מרובה והוא מרויח בהם בכפל כפלי' ממה שמוציא בהם בצורכי שמים ומחזיק מעות צדקה בדרך זה שאם ירד מנכסיו הוא או זרעו יחזרו ויזכו בהם לצורך עצמן פשיטא דכה"ג אינו פטור וצרי' לתת מהם כמשאר נכסים וכן מי שרגיל לעשר רווחים שלו אם מתנהג בהם כדפרישי' דינם גמי כדפרישי' לעיל עכ"ל.

ולא ראיתי במקומנו זה שישלמו מס מן מעות המוקדשים לצורכי מצוה, אמנם אם האדם קבל המעות עליו להרויח לעצמו והוא יספיק הישיבה או המצו' אשר הקדיש ומרויח במעות כפלי' ממה שהקדיש נר' שמשלם מהם מס.

איברא שמדברי ה' בעל תרומת הדשן נר' שצריך עו' תנאי אחר על זה והוא שמחזיקם שאם ירד מנכסיו הוא או זרעו שיחזרו ויזכו בהם לצורך עצמם, גראה דהא לאו הכי פטור. ודבריו ראויים למי שאמרן, וכן ראוי לנהוג בזמנינו זה.

המשפט היט' אדם שיש לו נכסי מלוג מאשתו ואוכל הפירות אם משלם מהם. דין זה כבר בא הלכה למעשה ¹⁴⁴ לפני הרב הכולל ה"ר משה אלמושנינו ז"ל האריך בראיות לפטור את הבעל והסכים לדעתו מורי הרשד"ם זלה"ה וצדד צדדים והעלה לפטור מההיא דאמרינן פרק האשה שנפלו ¹⁴⁵ איבעיא להו בעל שמכר קרקע לפירות מהו מי אמרי' מאי דקני אקני, או דילמא כי תקינו ליה רבנן פירות לבעל משום ריח ביתא אבל לזבוני לא, ופרש"י משום ריח ביתא שיכנסו הפירות לביתו ויהיה מזון הבית מצוי ויטיב לה, ומסיק רבא הכי והכי הלכתא, ומכאן הוכיח מורי הרשד"ם זלה"ה שאין פורעין מס מהם והביא דברי בעל התרומות ¹⁴⁶ שכתב שאם נתנו לאשה ממון ע"מ שאין לבעלה רשות בו אע"ג דזכה בו הבעל כדמשמע פ"ק דקדושין ¹⁴⁷ מ"מ לא קנה גוף המתנה לעולם אלא אכילת פירות ואין ב"ח זוכה באכילת פירות, ומכאן דן ק"ו שאין לפרוע מס מהם עיין

146 שער ו, ח"ג, אות א.
147 דף כג ע"ב.

144 במשא מלך הגדפס נוסף כאן: זה ימים
ושנים.

145 כתובות פ סע"א.

בספרו בחלק השייך לח"מ סימן ת"א, ולי היה נראה לחלק דלא דמי למה שהב"ח אינו גובה ממנו דאינו מן הדין שיפרע הבעל חובו בנכסי אשתו ותתבטל ריווח ביתא מכל וכל ממנה; אבל פריעת המס אינו הפסד גדול כ"כ שתתבטל ריווח ביתא דשעבוד המס הוא שעבוד שחל על מעות אלו ומיד שנכנסו¹⁴⁸ ביד הבעל נכנסו עם אותו השעבוד שאין זה חוב מן הבעל שמשלמו בממון של אשה אלא כך הוא הדבר שכשנכנס הממון לרשות הבעל שיאכל הפירות נכנס עם שעבוד זה א"כ מגלן לומ' שיפטר מן המס מטעם זה.

אחר זה ראיתי בספרי ה' הגדול מוהר"י י' לב זלה"ה ח"ג סימן ק"ח¹⁴⁹ נשאל על [לה, א] זה וצדד צדדים לחייב והיה מביא הראיה שכתבתי לפטור וכתב אחר זה ז"ל, יש מקום לחלק ולומר דלא דמי דהתם אם הב"ח גובה מהפירות ליכא ריווח ביתא אבל אם פורע מס מנכסי מלוג הוא דבר מועט מה שפורע ועדין איכא ריווח ביתא וכ"ש דלא סגי בלאו הכי הרי מצי לפרוע משאר נכסים אפי' אותו הסך שיש לו לפרוע מנכסי מלוג ע"כ, הנה הסכים בקרוב למה שכתבתי ובסוף דבריו כתב ז"ל, וכלל הדברים אני אומר דכיון דנראה מדברי בעל תרומת הדשן דלא משוי' רבי' מחזקים אלא לענין גביית מסים לפרוע אל המלך מטעם מוהר"קיהו דהג"י וכו' אע"ג דבהנך מסים היה הדין נותן שיפרעו מנכסי מלוג כיון דהויה פלוגתא דהגהו תרי תירוצי דתריצו התוס' בסוף פרק השולח כדכתב' לעיל וכן גמי ההיא פלוגתא דמהר"ם במי שיש לו מעות משל אחרים, מ"מ כיון דלא חזינו בקהלות שיחלקו שום חילוק בין המסים אעפ"י דלא ידעי איך הוא המנהג אם גובין מנכסי מלוג או לא, אית לן למי' שבודאי לא תקנו שיגבו מנכסי מלוג כיון שהדין אינו נותן שיפרע מהמסים שאינן לפרוע אל המלך אלא מענייני הקהלות ואחזקי לרבים שיעשו עול למעטים שיש להם נכסי מלוג לא מחזקי' עכ"ל מוהריב"ל זלה"ה.

הנה פטר לשלם המס בטעם שאינו כ"כ ברור ואפשר למעיין להכחישו, ומהר"ם כתב בתשובה הביאה המרדכי פרק בתרא דב"ק¹⁵⁰ ז"ל, השיב ר"מ על ראובן ושמעון שתפס המושל ונתפשרו יחד ויש לאשת הא' מעות מתכשיטיה שמכרה ואין לבעלה רשות לשלוח בהם יד אי בעלה חייב לתת מהם, הא גמי פשיטא לי שדעת השר ליקח מכל א' לפי הממון שבידו וביד אשתו שנושאים ונותני' בו וכו', וגדולה מזו נוהגים במלכותנו שאפי' ממה שיש לבני' ולבנותי' שלא נשאו צריך לתת מהם עכ"ל. ומה מאד מתקו לי דברי מורי הרשד"ם¹⁵¹ שחילק בזה ז"ל, ע"כ לא מחייב מוהר"ם אלא מטעם דודאי דעת השר ליקח מהממון שבידו וביד אשתו וכו', אבל במלכות הזה שעלינו לשבח לאדון הרחמים אשר נתנו בידי אדונים רחמנים שהם מלכי חסד ואין מחייבים לנשים אעפ"י שידעו שיש להם ממון רב ולא לקטנים אעפ"י שיש להם וכו' ח"ו שנאמר שעלה ע"ד לחייב נכסי מלוג, שהרי עינינו הרואות שאפי' מי שחייב למלך יר"ה ממון ויהיה לאשתו ממון רב לא יקחו ממנה בשביל בעלה אם יהיה ידוע להם עכ"ל.

148 עדיף: כשנכנסו.

150 סימן קצא דף נג ע"ג.

149 בדפוס אמ"ד הוא בסימן קו.

151 בתשובה שהביאה לעיל.

ולענין הלכה אחר שיצא הדבר מפי רבנים מובהקים אלו ראוי לפטור את הבעל ושלם
ישא שום משא מלך ושרים על שכמו, וראוי למנוע המנהג במקום שנוהגים לגבות מהם.

ה מ ש פ ט ה כ מי שהוא חנוני ויש לו עסק בחנות והגיע זמן העריכה אם ישום העסק
כאילו היה מוכרו בבת אחת או כמוכרו מעט מעט ומשתכר יותר.

לאו בפירוש איתמר בדיני מסים אלא מכלל דין גזילה נוכל ללמוד אותו בדרך דמיון,
והכי איתא בסוף פרק השואל בב"מ דף צט [ע"ב] אמר שמואל האי מאן דגזיל חביצא דתמרי
מחבריה ואית בה נ' תמרי אגב הדדי מזדבנן בנ' נכי חדא חדא מזדבנן בנ' להדיט
משלם חמשים נכי חדא, איברא דהתם יהיב טעמא למלתא, מ"מ שמעי' דכיון דהתם שמינ
כפי מה שהיו מוכרין בבת אחת דכוות' לענין מסים אינו מקרי ממונו אלא מה שימצא
מיד קופצים עליו לקנותו, ובלי שום זכר ראה נמי הסברא מחייבתו האורך בזה דברי
מותר.

ה מ ש פ ט ה כ א איזה שיעור צריך כדי שישלם ממנו מס.

לאו בדינא תליא מלחא אלא במנהג, בנימוקי הרמ"ם כתוב ז"ל,¹⁵² מי שיש לו דבר
מועט עם חצי רבית יותר מזקוק צרוף חייב מס, דהא תנן¹⁵³ מי שיש לו ק"ק וזו לא יטול
לקט שכחה ופאה ומסתמא מס שפטרוהו הקהל כיוצא בזה, דהדבר ידוע אם היה יודע
שלא היו עניים נותנים מס יהיו מגורשים, אמנם רבותי' אמ' מדין תקנה שפחות מזקוק
פטורין ממס, ושמא טעמא דבימינו בזקוק צרוף משא ומתן כבימיהם בק"ק וזו, והא קמז
דיש בני אדם שיש להם זקוק ועדין מקבלים צדקה וכ"ש אדם שיש לו טפול, ומלמד
ומשרת וסופר הנהיגו רבותי' לפטור עד ב' זקוקי', ועני שיש לו יותר מזקוק ומלמד ומשרת
שיש להם יותר מב' זקוקים צריך לתת מן הכל הואיל ואתא לכלל חיוב עכ"ל, וקצת מדברים
אלו הביא הר"י בעת"ה סי' שמ"ב.

ובמקומונו נוהגים שכל מי שעושה¹⁵⁴ ואוכל אינו משלם במסי העיר אלא הכרגא דוקא
שמוטל אקרפתא דאינשי, וכל שיש לו אלף לבנים ומעלה משלם כפי ערכו בקצת
מקומות, ויש מסים דברים¹⁵⁵ שעד שיהיה לו סכום מה אינו נכנס בעולם,¹⁵⁶ כמו בגדי
המלך יע"א שעושים פה שלוניקי הוא באמת משא כבדה¹⁵⁷ עלינו לכל מי שיש לו סכום
ממון איש ואיש כפי עשרו יטילו עליו לעשות בגדי המלך יר"ה.

152 דפוס ירושלים דף קסז סע"ב.

156 כלומר בעולם (בעול שלהם).

153 סוף פאה.

157 ראה ע' שוחט, "בגדי המלך" בשאלוניקי,

154 צ"ל: שאינו עושה.

ספונות יב (תשל"א-ח), עמ' קצא והלאה,

155 צ"ל: כבדים, וכן עולה מהמפתחות בסוף

והערות 7, 17 שם.

הספר (דף סח ע"ג).

החלק הרביעי

בביאור מי ומי האנשים החייבים במס או הפטורים מצד עצמותם ומשפטיו ח'.
 [לה, ג] כבר קדם לנו במשפט הקודם לזה מאיזה ממון יגבה המס ומאיזה ממון יפטר ולא יבא בחלק זה זולת הפטורים או החייבים מצד עצמותם. כל איש ישראל אשר בא לחסות תחת כנפי השכינה לקיים הדת צריך שיטה שכמו לסבול עול משא מלך ושרים כי בעבורם מתקיים דתינו בין האומות, וכתוב בהגהות אשרי במ"ק¹ הפורשים מן הצבור שאינם רוצים להצטער בצערן של צבור ולשאת את משאם במסים וארגוניות אין מתעסקים במוותם להתבטל ממלאכתם, ויש שהם פטורין מצד שהתורה פטרתן, ויש חילוקים בדיני' ויש מהם שהיה מן הראוי שיפטרו ועכ"ז חייבים, לכן צריך שנייחד בזה החלק כל הדברים השייכים במשפטים ישרים בלשון צח וקצר כפי האפשרות.

המשפט הא בביאור דיני הת"ת יש דברים שפטורים ודברים שחייבים ודיניו ה'.
 הדין הראשון כל דבר שאינו תלוי בשמירת העיר אלא לצורך שא"א לדרים זולתו חייבים הת"ת, ויש ג"כ בהם צד פטור וזה מתבאר פרקא קמא דב"ב² הכל לכריא דפתיא אפי' מדרבנן ולא אמרן אלא דלא נפקי בכלווא אבל נפקי בכלווא רבנן לאו בני מיפק בכלווא אינן ע"כ, ופרש"י כריא דפתיא חפיר' לשתות מים, ורב אלפס פי' שהוא תיקון רחובה של עיר ע"כ, וכתב ה' הגמקי בשם התוס' דמשמע לכאורה דכיון דפטורין אפילו אחרים אין שוכרין במקומן וכן כתב ב' המקביל³.

והמרדכי כתב בפרקי קמא דב"ב תשובת הר"מ על שאלת שומרי העיר וכו', וכתב בתשובה ז"ל⁴ דהא דאמרין פרקא קמא דב"ב כריא דפתיא אפי' מרבנן דאי נפקי בכלווא רבנן לאו בני מיפק בכלווא ניגהו ולא מצו רבנן למי' כיון דאילו הוו נפקי היינו פטורין גם עתה לא ניתן כלום, או אם התחילו לצאת בכלווא ושוב נמלכו ושכרו שכירים לכריא דפתיא לא מצו רבנן ויתמי למי' סוף דינא כתחילת דינא, אחרי שמתחילה כי הוו נפקי בכלווא היינו פטורין גם עתה בסוף דינא שהשכירו שכירים לא נסייע לכם, ודבר פשוט הוא כמו שכתבתי מאיר בר ברוך ע"כ, מדבריו ז"ל נלמוד דלא אזלינן אלא אחר שעת המעשה שאם מעשיהם ע"י עצמן ואינם שוכרים פועלים או פטו' הת"ת כדי שלא יתבזה, אבל אם שוכרים פועלים חייב, ופשיטא שלדעת הר"מ היכא דנפקי בכלווא פטור הת"ת

1	הוא בגמקי יוסף סוף מועד קטן (יח	2	דף ח ע"א.
	ע"א), וגראה שהטעות נגרמה ע"י הבי'	3	בבא מציעא סימן תקנט, דף סד ע"א.
	יורה דעה סימן שמ"ה ע"ש ותבין, ורבינו	4	סימן תעה, דף פד ע"א.
- ציטט ממנו.

מלשלם דלא אזלינן אלא בתר השתא ולא ישכור פועלין וכדעת ה' הנמקי שכתבתי, ומ"ש ולא מצו רבנן וכו' ע"כ לא קאי אמאי דסליק אלא אהיכא דלא נפקי דאי קאי אהיכא דנפקי הכי היל"ל ולא מצו למי' כיון דאינהו לא נפקי לא ישלמו.

ותמחתי הרבה מה' הגדול מוהר"ק זלה"ה שכתב בטור ח"מ סימן קס"ג ז"ל, וכתב הנמקי יוסף ב' המקבל דכי נפקי בכלזוא פטורין רבנן לגמרי ואפי' מלשכור פועלין ושכן מצא בשם התוס', וכן כתב עוד בפ"ק דב"ב והמרדכי כתב פרקא קמא דב"ב בשם הר"מ בהפך עכ"ל, ולא ראיתי⁶ בב"ב תשובה אחרת אלא זאת שכתבתי וממנה יש להוכיח שדעתו כדעת התוס' כנ"ל.

הדין השני כל דבר שהוא שמירת העיר פטור הת"ח מלשלם.

עיקרא דמלתא איתא בפ"ק דב"ב⁶ רב חנן בר רב חסדא רמא כרגא ארבנן אמר ליה רב נחמן עברת אדאורייתא ואדנביאים ואדכתובים, והובא בהלכות ובספרי הפוסקים ואמרי' בנדרים פרק קונם יין⁷ אמר רבא שרי ליה לצורבא מרבנן למי' לא יהיבנא כרגא. והנה כל מלתא דתליא בשמירתא כגון מגדל העיר ושערים וכל דבר שהוא משום שמירה הת"ח פטורים דתורתן משמרת אותן וזה ברור. ולענין מסים שהוא צריך אלינו כתבו הפוסקים שהמסים הוי בכלל זה בעבור שע"י המסים אנו נשמרים מן האומות וזה ברור בפסקי הרא"ש ז"ל.⁸

ואיכא פלוגתא בדברי המפ"ש⁹ על המס שמטיל המלך לגולגולת על כל איש ואיש אם חייב הת"ח לשלם שהרמב"ן ז"ל ור"ח כתבו שאין ת"ח פטורים ממעשר תבואתם ומכסף גולגולתם אלא כשהצבור נותנים יחד כך וכך לפטור את כלן והם פוסקים ביניהם, אבל אם אמר המלך שיתן כל א' כסף גלגלתו אין עמי הארץ פורעים בשביל ת"ח ע"כ, אבל הרמב"ם והר"י הלוי והרא"ש והרמ"ה לא חילקו בדבר, ותשובת הרמ"ה הביאה הרא"ש ז"ל בכלל ט"ו [ס"ו] ואיתא בס' הכלבו¹⁰ ע"ש שכתב בהדיא שאפי' המס שהטיל לכל יחיד ויחיד בפרטות חייבים הקהל לשלם חלק הת"ח. ובתשובת הר"ר נחמיא שהשיב להר"ר יעקב והר"ר יהודה בניו של הרא"ש ז"ל¹¹ כתוב דאפי' אם יאמר המלך בפירוש שגם הת"ח יפרעו חלקם במס חייבים הקהל לשלם חלקם.

והנה בכסף גולגולתא של מלכות זה שהוא מלך חסד שכתוב בפנקס המלך סכום כך בין יגרעו בין יוסיפו נראה דדמי לבני [לו, א] העיר שנותנים סכום כך ממעות שלד"ה הת"ח פטורים ונראה שאין לפקפק בזה, וכ"כ מורי הרשד"ם זלה"ה בחלק ח"מ סימן שס"א ע"ש. ואם בא מס מן המלך יר"ה שישלמו מס מן השפחות נראה שזה ג"כ הוא דומה לדבר התלוי בשמירה כיון שיצא מפי המלך שיפרעו מס עליהן וכיון שהמלך יר"ה נותן מכס זה לאיש באמן הסכום כך כמונו היום שקמו אנשים עברים וקנו מהמלך בסכום כך, והם שואלים מכל א' וא', שודאי לדעת כל הפוסקים הת"ח פטורין, וראיתי בשנה הזאת קמו אנשים יראי

5 ע"י כנה"ג, חר"מ, מה"ב, סימו קסג	9 הכל מובא בטור חו"מ סימן קסג ובב"י שם.
הגהב"י אות קסד.	
16 דף ח רע"א.	10 בסוף הספר בחלק השו"ת.
7 דף סב ע"ב.	11 הובא בתשובת מהר"מ אלאשקר סימן יט ותביאו רבינו לקמן.
8 בבא בתרא שם אות כו.	

אלי' בדבר זה וקנו מהמלך מכס השפחות ופטרו כל ת"ח אשר הוא חכם לקהל, ואת המעיינים אשר לא ימוש ספר התורה מפיהם ויורדים לעומקה של הלכה שואלים המכס, אפשר שטעו במה שעלה בדעת מהרד"ך שאינו נקרא ת"ח כי אם המורה הוראה ובמשפט זה אבאר מי הוא הנקרא ת"ח שראוי לפטור אותו מכל משא מלך ושרים בדין ה', ועוד עיין בדין ד' דבר השייך לדין זה בס"ד, ואפשר לדחות שמסי השפחות הוא מטעם שיהיה להם השפחות וזה אינו נכנס בכלל שמירה ומטעם זה יש קצת לחייבם ואינו מן הדין.

הדין השלישי יבאר שאפי' הטילו הקהל חרם שישלמו המס לא חל על ת"ח, זה נלמד בפירוש מתשובות הר"ר נחמיה שהשיב לבניו של הרא"ש ז"ל הביא מהר"ם אלישקר זלה"ה בסמך י"ט ז"ל, ואפי' החרימו סתם וכללו ת"ח בכלל החרם אין החרם חל עליהם דאורור יש בו שבועה ¹² ואין נשבעים לבטל את המצוה והרי זה כאותה ששינוי ¹³ גבי אותה שבועה שלא אתן נשבע לבטל את המצוה ואפי' הכריחיהו וקבל החרם הנה הרי זה כנודרין לחרמים ¹⁴ וכמעשה דר"ע גבי ההיא מטרונתא, ¹⁵ וא"ת והרי ז' טובי העיר במעמד אנשי העיר יכולין להסיע על קיצתן דהפקר ב"ד הפקר, הא ליתא דלא אמרו זה אלא גבי מלכות א"נ בשב ואל תעשה בזמן הזה אבל לאפוקי ממונא שלא בדין לאו כל כמיניהו, וכן מוכח בגיטין פרק השולח, ¹⁶ ואם תקשי לדברינו מההיא דפ' זה בורר ¹⁷ קם בר חמא ונשקי לכרעיה וקבל עליו הכרגא דכולי שתא אלמא לצורבא דרבנן יהבי כרגא תי' ר"מ דהתם שלא כדין היו מטילין עליו וכעובדא דעמי הארץ דבעו למירמא כלילא ארבנן ע"כ, ומ"ש דאין הפקר ב"ד הפקר אלא במלכות וכו', בזה יש אומר ודברים ייחודי חלק בזה יבא לפנינו בס"ד בחלק ה' בס"ד.

ומיהו לענין שלא חל החרם על הת"ח נראה דכלם שוים לטובה לפטור את הת"ח מהחרם שלא חל עליו כלל ועיין למעלה בחלק ב' שער ג' משפט ו', ועיין במה שהביא ה' מוהרי"ק בטור י"ד סימן רמ"ג שמצא כתוב שאפי' הטילו חרם אין הת"ח בכלל החרם ויישב בישוב ¹⁸ ההיא דבר חמא וכו' תיקון יפה לדעת הרמ"ה והרא"ש ונתקשה ה' מוהריב"ל בהם. הדין הרביעי יבאר שהת"ח שלקחיהו לחבר עיר ונפטר מלשלם למושל ואחר ימים בא המושל ותפש ותבע לו כל אותן השנים אם משלמים הקהל בעדו, כדי לקיים כל משפט דין זה לאשורו צריך להעתיק שאלת תשובת הר"ש בר צמח ¹⁹ ז"ל, שאלת כי קהל מאוננא יצ"ו

12	שבועות דף לו ע"א.	נחמיה, הנזכרת בר"מ אלשקר, וכ"כ
13	שם דף כה ע"א.	בכנה"ג בטור י"ד רמג, הגהב"י אות ג,
14	נדרים כז ע"ב.	ורבינו כאן נראה דלא ס"ל הכי, אלא
15	ע"ש תד"ה במוכס (אבל במסכת כלה	ס"ל דהם מקורות שונים.
	שהביאו התוס' לא נאמר מטרונתא).	19 צ"ל: הר"ש בן הרשב"ץ, וכ"ה בחתימה
16	דף לו ע"ב.	שבסוף התשובה, ראה הערה 27, ונמצא
17	סנהדרין דף כז ע"ב.	כן בתשובות הרשב"ש סימן תי"ב. יש
18	בדפוס נוספה כאן המלה: הנה, ואין לה	שנויים קלים בין המובא כאן, והוא
	מובן, ואולי צ"ל: הנו, כלומר דישוב	מובא מכ"י כי שאלות הרשב"ש נדפסו
	הב"י הוא כישוב המובא בר"מ אלשקר,	לראשונה בליורנו תק"ב, לבין הנדפס,
	ואף לנוסח שלפנינו עולה כן. דע כי	ולא הערתי אלא על החשובים שבהם
	מה שהביא הב"י 'בתשובה אחת מצאתי	לדעת.
	כתוב' נראה שכוונתו היתה לתשובת ר'	

שכרוך להיות חבר עירם ושליח צבורם ומלמד תינוקותיהם ולשחוט ולבדוק בהמותיהם ויהי כי ארכו הימים רצית לצאת משם וללכת למקום אחר ולבקש מנוח אשר ייטב לך והקהל הנו' חלו פניך רביהם וגדוליהם והפצירו בך עד אשר נתפייסת להם, ובקרוב לזמן מועט תפס אותך המושל העיר ואמר כי אתה נפטרת מן המס עשרים שנה ושצריך אתה לפרוע לו מכל אותן שנים, סוף דבר הוצרכת להתפשר עמו בארבעים זהובים ושאלת אם הצבור חייבים לפרוע אותם בעדך מחמת שאתה חבר עירם ומלמד תינוקותיהם וקבלוך עליהם או לא.

תשובה בפרקא קמא דב"ב אמר רב נחמן רב חסדא רמא כרגא ארבנן וכו' והעתיק ז"ל מחלוקת ר"ח והרמב"ן עם הרמ"ה והרא"ש ז"ל בדין אם היה מס קבוע כנו' למעלה בדין השני ואח"כ כתב ז"ל, והנה ע"ד זו של ר"ח והרמב"ן אם המס הוא אקרקפתא דגברי ונשארת כמה שנים שלא נתת מס ובא מושל העיר ושאל ממך מס של כמה שנים אין על הצבור שום חיוב כלל, אבל הרמב"ם כתב בה' ת"ת פ"ו [ה"ה] שאין מחייבים אותו ליתן מס בין מס שהוא קצוב על כל בני העיר בין מס שהוא קצוב על כל איש ואיש, ובמ' אבות פ"ד [מ"ה] כתב ז"ל וכן הקלה תורה מת"ח כלם כל חוקי המלכות מן הארנוניות והאכסניות בחיל והחקים המיוחדים בכל איש ואיש והם הנקראים כסף גולגלתא יפרעו בעבורם הקהל וכן בנין החומות וכיוצא בהן ואפי' הת"ח בעל ממון גדול לא יתחייב מכל זה דבר וכבר הורה בזה ר' יוסף הלוי לאיש אחד באנדלוס שהיו לו גנות וכרמים שהיה חייב בעבורם אלפים זהובים והורה שיפטר מתת בעבורם דבר מכל מה שזכרנו מפני שהיה ת"ח ואעפ"י שנותן במס שהוא עני שבישראל וזהו דין תורה. וכ"כ הרמ"ה חייבים צבורא למפרע עליהו ממונא דנפשיהו לגבי גזוז דמלכותא ואם הם עשירים הרבה חייבים הצבור לפרוע בעבורם שלא מפני עניותם נפטרו אלא מפני תורתן. וכ"כ הרא"ש ז"ל שבכל ענין פטורין הת"ח בין שהיה מס קצוב על הצבור או על כל א' [לו, ג] ואחד, והנה לפי זה אפילו היה המס אקרקפתא דגברי ת"ח פטורים אלא שרבינו יוסף הלוי העיד על רבו הרי"ף שהיה אומר כן ²⁰ שלא נאמרו דברים הללו אלא בת"ח שתורתו אומנותו כלומר שתורתו קבע ומלאכתו עראי אבל לא במי שעסקו קבע ותורתו עראי, אבל הרא"ש ז"ל כתב שת"ח שיש לו אומנות או קצת משא ומתן להתפרנס בו כדי חייו ולא להתעשר ובכל עת שהוא פנוי מעסקיו הוא חוזר על לימודו ולומד תדיר נקרא תורתו אומנותו. והנה לפ"ז לאו דוקא ת"ח בעלי הוראה אלא כל שקובע עיתים לתלמודו ורוב עסקיו בתורה כמוך שהיית יושב מן בקר עד ערב בלמוד הנערים ובלמודך בזה חייבים בני העיר לתת בעבורך אפי' המס הקצוב אקרקפתא דגברי כפי סברת הרמ"ה ז"ל והרמב"ם ז"ל והרא"ש, אלא שיש לומר בזה שאם המס הוא אקרקפתא דגברי ואתה לא נתת להם ולא נתנו בעבורך, עתה כששאל המושל לא שאל אלא האמת וחייבים הם לתת לו את חקך, אבל אם המס הוא דבר כולל לכל ואתה היית פטור מן הדין ואף המושל אין לו אלא דבר קצוב מהכל בין רב למעט בין שיהיו הצבור מרובים או מעטים בין שגלו אליהם אחרים או הלכו להם משם את שלו נוטל משלם, ומה

להגיה כן כאן.

20 ברשב"ש הנדפס: שהיה דן שלא וכו',
וכן ציטט לקמן בדין החמישי, ולכן עדיף

שנטל המושל ממך נטל שלא כדין והצבור אינם אחראין וערבאים לת"ח שלא תתבע מהם המלכות או האנס דבר שאינו ראוי ואם המושל תבע ממך דבר שלא כדין נסתחפה שדך ואין הצבור ראוי לשלם בדבר כזה לת"ח, אלא שיש בזה דרך לחייב לצבור אפילו על פי סברת' של ר"ח וא"ז²¹ והרמב"ן ז"ל והוא שדברי כלם אינו אלא בת"ח שלא שכרוהו בני מאתיה להתעסק בעסקיהם אלא שהוא יושב ועוסק בתורה לעצמו, אבל בת"ח שרבים צריכים לו ולולי ששכרוהו היה יוצא מביניהם והיה מבקש עסק להתעסק והם שכרוהו עד ששב שכירם ופונה מכל עסקיו ועוסק בעסקיהם וצרכיהם כזה פטור הוא מכסף גלגלתא דרמא אקרפתא דגברי שמחייבים הר"ח והרמב"ן בשאר ת"ח, לפי שכשהם שוכרין אותו הוא מכלל שכרו לפטור מכל דבר וכאילו קבילו עליהם כרגא דכלהו שגי כמי²² שמחמת כך השכיר את עצמו עליהם, ואם בשביל אותו פטור אירע לו אונס חייבים לשלם לפי שהיה להם לברר למושל העיר ולומר לו בכלל מה שאנו נותנים לך הוא המס של חבר עירנו בין שיהיה המס כללי או פרטי אקרפתא דגברי והם נכנסים במקום אותו ת"ח ששכרוהו, שאלמלא שכירותם ששכרוהו הוא היה מבקש דרך או לפטור עצמו מכל וכל או לתת חלקו כדי שלא יעלילוהו ויתפסו הכל. אבל מאחר ששכרוהו ופטרוהו הם נכנסו תחתיו, ואפי' לא פטרוהו בפ' כיון שמנהגם של ישראל בכל המקומות האלו לפטור חבר עירם על סמך דבר זה השכיר עצמו אליהם ואם לא היה כך בדעתם לפטור היה להם לאמור לו שלא פטרוהו משום דבר שכך הוא הדין שכל מי שהיה לו להתנות ולא התנה איהו אפסיד אנפשיה כדאית' פ' המקבל²³, הלכך מכל צד חייבים הצבור לפרוע בעדך כל מה שהפסדת כיון ששכרוך ולא היה להם מלמד תנוקות וקבלוך עליהם להיות חבר עירם. ועוד שכששכורך לא היה להם מלמד תנוקות ואם היה להם לא דייק כוונתך ואם לא היה להם חייבים להעמיד להם מלמד תנוקות, שכל עיר שאין בה מלמד תנוקות מחרימים אותה כדאיתא פ' כל כתבי²⁴ וכתב הרמב"ם ז"ל ה' ת"ת פ"ב [ה"א] שבתחילה מחרימים אותה ואם לא חזרו בהם מחריבין אותה, ואפי' היה להם מלמד תנוקות בלא ספק אצלנו דלא דייק כוונתך, ובפ' לא יחפור²⁵ מוכת דתרי מקרי דרדקי חד גריס ולא דייק וכו' מושיבין דדייק ולא גריס דשבשתא כיון דעל על, וכן משמע מדברי הרמב"ם בה' ת"ת. ומאחר שחובה עליהם לשכור מלמד תנוקות ולברור מי שהוא מדקדק בקריאתו ושכרוך ללמוד תנוקותיהם אם מחמת שלא היה להם או אפי' היה להם לא היה מדקדק כמוך כאשר נודע וברור אצלנו ואצל הכל, מכלל שכרך הוא פטירתך מן המס כיון שפטור בפירוש או שכרוך בסתם כיון שמנהג המקומות והמחוזות האלה הוא כששוכרים להם ש"צ או מלמד תנוקות פוטרים אותו ממסים וארנוניות מגדה בלו והלך הכל הוא מכלל השכירות שאלמלא אותו הפטור לא היו משכירים עצמם באותו סך וסתמן כפירושם הוא כמו שכתבתי, א"כ אם בא האונס או המושל ונטל ממך המס של כל השנים שעברו חזר²⁶ וגובהו מהם, שלמה בן הר"ש²⁷ בר צמח עד כאן לשונו.

24 שבת דף קיט ע"ב.
25 בבא בתרא דף כא ע"ב.
26 בגדפס נוסף: אתה, וכן עדיף.
27 ראה לעיל הערה 19.

21 בגדפס ליתא: וא"ו, ונראה באמת שזו טעות, שהרי לא הוזכר לעיל.
22 בגדפס ליתא: כמי, ועדיף למחוק.
23 בבא מציעא דף קג ע"ב.

הזקקתי להעתיק כל התשובה בעבור שיש ממנה למוד לדין השני שכתבתי, ועוד נצטרך דבריו ו"ל במ"ש בתחילת התשובה למה שיבא בדין שאחר זה בס"ד.

ומכל מקום במה שחייב לקהל מהעלילה שהעליל המושל לולי שהרב אמרה הייתי אומר שאין לקהל לשלם אלא מה שהוא מנהג לפוטרו, והיינו בסכום שנותנים למושל ונכנס הוא בכלל לא בעלילה שהעלילו עליו, ואם הם היו גרמא ושכרוהו ללמד תנוקותיהם עם שהגיע התועלת אצלם גם הגיע אצלו התועלת ומוליה גרם ויש בזה עוד אריכות דברים שלכאורה גר' דאפי' גרמא לא הוי, ומ"מ הדבר יצא מפ"ה הרב זל"ה אין להרהר אחריו כ"ש במקום מצוה לפטור את הת"ח וכל הרואה יאמר כי חילו יישר ותומכו מאושר. [לז, א] ומה שיש עיון בדבריו עיין בדין שאחר זה.

הדין החמישי מי הוא הנקרא ת"ח שיהא פטור מן המס ודין מלמד אי שיהא לת"ח. הרב בעל הטורים בח"מ סי' קס"ג כתב ז"ל, וכתב ה"ר יוסף הלוי דוקא בת"ח שתורתן אומנותן אבל אין תורתן אומנותן חייב וכן כתב א"א הרא"ש ז"ל נראה שהת"ח שיש להם אומנות או קצת משא ומתן להתפרנס בו קצת ימי חייו ולא להתעשר ובכל עת שהוא פנוי מעסקו הוא חוזר על למודו ולומד תדיר נקרא תורתו אומנותו ע"כ. מדברי הרב בעל הטורים נר' בהדיא²⁸ דס"ל דהרא"ש והר"י הלוי לא פליגי כלל, ובאמת שמשמעותן של דברים נראים כך כ"ש מן הלשון שכתב הרשב"י²⁹ בתשובה שקדם בדין ד' שכתב אלא שה"ר יוסף העיד על רבו הרי"ף שלא היה דן דברים הללו אלא בת"ח שתורתם אומנותם כלו' שתורתן קבע ועסקיהם עראי וכו', וזהו ממש דברי הרא"ש ז"ל. וקשה דאיך כתב ה"ר שלמה בר שמעון ב"ץ בתשובה שנכתבה למעלה על דברי הר"י הלוי אבל³¹ הרא"ש כתב וכו', דגר' שיש חילוק ביניהם ומדברי הטור גם המשכיל יבין שכלן שוים לדעת אחת. ולא עוד אלא שכתב אחר דברי הרא"ש, והנה לפ"ו לאו דוקא ת"ח בעלי הוראה אלא כל שקובע עתים לתלמודו וכו', כנראה שהבין שדעת הרי"ף ז"ל הוא במי שהוא בעל הוראה ואין שום גילוי בדבריו ז"ל בזה, והמעין שחננו ה' דעה והשכל יראה שאין ביניהם הפרש כלל דאין סברא. לומר שלדעת הרא"ש נקרא ת"ח אפי' מי שעסקו קבוע אלא שבשעה שאינו צריך לעסק חוזר ללימודו דבכלל ט"ו [ס"ז] יראה הוראה בפירוש שדעת הרא"ש ז"ל הוא במי שעסקו עראי כאשר יראה הוראה באופן שדברי ה' בעל הטורים נכוחים למבין וישרים.

וראיתי בתשובת הרב המובהק ה"ר דוד הכהן ז"ל בית כ"ב³² חדר י"ו ז"ל, ואעג"ב

וראה שם גם סימן יא. וראה גם תשובת ר' עובדיה יוסף שגדפסה בשו"ת מהר"ם גאוויון, תשמ"ה, עמ' 14.

29 עי' שפת הים לר"י מאיז דף קלא רע"א.

30 צ"ל: הרשב"ש, ראה לעיל הערה 19.

31 ברשב"ש הגדפס ליתא 'אבל', ודן בזה

ב'שפת הים' דף קלא רע"ב, וב'משא

חיים' דף מה ע"ב.

32 בדפוסים שלפנינו הוא: י"ח.

28 בגליון נכתב: עיין בתש' דרכי נועם בת' טח"מ סי' נב, ונג' באורך, ובתש' מעיל שמואל סי' טו' ויו' האריך הרבה וע"ש שאפי' הסכימו בת"ח לשלם הכל בין ת"ח בין ע"ה שאין החרם חל על הת"ח אפילו קבלוהו עליהם ברצונם, עכ"ל. ובענין הגדרת ת"ח ושאר עניניו יש אריכות גדולה באחרונים וראה חקקי לב לר"ח פלאג'י, חלק ב, חו"מ, סי' ז, ח, ט שאסף רוב הדעות בזה או ציין להם,

דדברי הרשב"ץ³⁰ תמוהים בעיני במה שדקדק מדברי הרא"ש ז"ל דאפי' דאינו ת"ח בעל הוראה בדורו קאמר הרא"ש דפטור מן המס, דהא הרא"ש ז"ל קאמר בהדיא ת"ח שיש לו אומנות וכו'. מנגלן דהרב ז"ל לא בעי ת"ח הראוי להוראה בדורו, דנר' דת"ח הראוי להוראה קאמר וכדמשמע מלישנא דתלמודא פ"ק דב"ב, וכן כל הגאונים והפוסקים דוקא בת"ח קאמרי ואפי"ה בעי שבכל עת שיהיה פנוי מעסקיו שיהיה חוזר על למודו, אבל היכא שאינו חוזר על לימודו אלא שנה ופירש ועוסק. בעסקיו כדי להתעשר ועושה תורתו עראי ומלאכתו קבע אף בת"ח בעל הוראה הוא חייב במס והיינו כהרי"ף ז"ל עכ"ל. מדבריו נראה שהבין כהרא"ש ז"ל דת"ח אשר מורה הוראה קאמר, ולא ידעתי טעם בדבריו ז"ל אי משום לישנא דת"ח זה אינו הכרת שהרי ה' בעת"ה סימן שמ"ב הכריח מן הגמרא להפך דתני רב יוסף אלו ת"ח שמכתתים רגליהם מעיר לעיר וממדינה למדינה כדי לישא וליתן בכבודו של מקום, והן הם התלמידים ההולכים משיבה אל ישיבה, שמי שהוא נסמך לישב בראש לא רגילות הוא שיכתת רגליו מעיר לעיר, אמנם לעולם בעי' שיהא יודע כמו שביארתי למעלה דאי לאו הכי לא מקרי ת"ח ע"כ.

גם מדברי הרא"ש ז"ל אשר סתר ובנה על דבריו נר' להכריח בהפך שהרי כתב בתשובה סוף כלל ט"ו [ס"י] והביא דבריו הרב בנו בטור ח"מ סימן ת"ח³³ על ת"ח שביישחו ז"ל, הלכך כל אדם שעושה תורתו קבע ומלאכתו עראי כגון שיש לו עתים קבועים ללמוד ואינו מבטל כלל, ושאר היום כשהוא פנוי ואינו חוזר על מזונותיו חוזר ולומד ואינו מטייל בשוקים וברחובות אלא כדי להשתכר פרנסתו. פרנסת אנשי ביתו ולא להרבות הון לזה אני קורא ת"ח. הרי כתב התנאי בכל אדם שיש לו תנאים אלו ולא התנה להיות מורה הוראה, וכן הכה על דקדקו מורי הרשד"ם זלה"ה סימן שס"א בחלק השייך לחשן משפט והעלה דלא בעי' מורה הוראה.

גם בתשובות מהר"ל נ' חביב זלה"ה סימן ק"מ נראה מדבריו שדי בתורתו אומנותו ואפילו הוא תלמיד ולא רב ועם היות שהשכל נותן כן דאם לא כן נתת דבריו לשיעוריו, עם כל זה נר' להביא ראיה מן הגמרא³⁴ רמא כרגא ארבנן וסתם רבנן קאמרי. ונ"ל הצעיר דכונת הרב באומרו דסתם רבנן קאמרי הוא כשלא כווננו חכמים להזכיר מי שרוצה להזכיר בשם רבנן, אבל כשאומר שהוא מרבנן ואינם מפרשים מדרגתו סתמא דמלתא הוא חכם זקן ולא תלמיד, ובזה לא יתקשו על הרב ז"ל מה שפרש"י בפרקא קמא דתעניות דף ד' [רע"א] גבי ההוא צורבא מרבנן דמי לפרצידיא פרש"י בחור חריף וכו' ת"ח זקן לא קרי צורבא מרבנן אלא ההוא מרבנן ע"כ. וגם ממאי דאמרינן³⁵ על ישראל ועל רבנן ועל תלמידיהון נר' דרבנן הוא רב שיש לו תלמידים הרבה לא התלמידים עצמן ועם כל זה לא נוכל להכחיש דרבנן האמור בב"ב הם הת"ח המכתתים רגליהם מעיר לעיר וכו' אלא דהתם לא ירדו להזכיר הת"ח רמוז כמו ההוא מרבנן כנ"ל לדעת מהר"ל³⁶ ז"ל, ועוד כתב הראיה שכתבתי למעלה ש"ל³⁷ כיוונתי לדעתו, וכתב עוד בסיום דבריו ז"ל,

36 הוא הרלב"ח.

37 שבח לא"ל.

33 צ"ל: ת"ד.

34 בבא בתרא דף ח רע"א.

35 בקדיש דרבנן.

הרי נתבאר שכל [לז, ג] מי שהוא עוסק בתורה ללמוד אף שיהיה מן התלמידים הוא פטור מן המס אם תורתו אומנתו ואינו מבטל את למודו כי אם להרויח כדי חייו ובלבד שיתנהג כשורה וכל מעשיו יהיו לש"ש, דאם לא כן אינו בכלל ת"ח שתורתו אומנתו להיות פטור מן המס וכ"כ הריטב"א עכ"ל.

גם מורי הרשד"ם בס"י הגו' הסכים בזה ודקדק מלשון הרא"ש דקדוק להסכים שאינו צריך שיהיה גדול העיון והחכמה עד שעוסק בנגעים ואהלות אלא כל ת"ח שעוסק בתורה תמיד כל אחד כפי כחו ע"כ.

גם מוהר"ם אלישקר זלה"ה סימן י"ט לא הזכיר מורה הוראה אלא שיהיה בעל מעשה וחסיד ותורתו עיקר וכתב ז"ל,³⁸ ואם בדורות הראשונים שהיו ת"ח מצויין לאלפים ולרבבות כך כל שכן עתה שנתמעטה תורה ולומדיה שהם פטורין ע"כ.

גם הרב הגדול מוהר"י ך' לב זלה"ה בח"ג סימן מ"ז העלה בסוף דבריו ז"ל, ומי שהוא ראש ישיבה או למדן עם חברים בישיבה על כרחו הוא מוכרח להעמיק העיון כי קנאת סופרים תרבה חכמה וכל אחד ואחד נכוה מגחלת חבירו ואין בודקין אחריו עכ"ל, הרי לא הצריך שיהא מורה הוראה אלא כל ההולך לישיבה ולומד שם פטור מן המס, והריב"ש ז"ל בתשובה סימן תע"ה כתב ז"ל, מדין תורה אין שלית צבור פטור מן המסים והארגוניות כי לא פטרו אלא החכמים ומורה הוראות עכ"ל. והנה מדכתב החכמים ומורה הוראות גר' דחכמים שכתב אף על גב דלאו מורי הוראות ואף על גב דלשונו דחוק דכיון שכתב חכמים לא הוה צריך למכתב מורי הוראות מכל מקום נראה דחכמים היינו כעין מורי הוראות פירוש שיש לו הצלחה בלימודו ולעתיד³⁹ לגדל ולהורות בהוראה ויורה דרכו שהוא פקיע בדינים הא לאו הכי לא.

ומכל מקום אין צריך שיהיה כת"ח אשר הוא בזמן התלמוד או בדורות אשר עברו, וכן כתב בעל תרומת הדשן סימן שמ"א ז"ל, אף על גב דאפשר לומר דאין עתה ת"ח בדורותינו שיש לו תורת ת"ח גמור, וכן ראיתי הועתק בסגנון זה מס' האגודה, אמנם נוכל לומר דהיינו לענין זה שהיה רוצה למעבד דינא לגפשיה או לקנוס המבייש אותו בליטרא זהב שהוא רוצה להוציא מאחרים וכה"ג ליכא בדורותינו דקים לן בגויה שיהא לו תורת ת"ח לענין זה, אבל למרמא כרגא עליה ולאפוקי מיניה איפשר דלא דייקנין ביה כוליה האי אם הוא מוחזק בדורו לת"ח, וקצת משמע הכי מדברי אשרי דבפ"ק דב"מ כתב וביאר מדת ת"ח לענין שיהא פטור ממסים ולא האריך והחמיר בו כמו שהחמיר בטור ח"מ⁴⁰ בתשובה לענין לקנוס המביישו בליטרא זהב עכ"ל. ומ"ש בשם הרא"ש בב"מ יש ט"ס וצ"ל בב"ב⁴¹ ומ"ש שהאריך בח"מ לא ראיתי שום אריכות פשוט בענין אלא בלשון לבד והענין נראה שהכל הולך אל מקום אחד וכמו שכתבתי למעלה.

ועל ענין שיתעסק באומנות כדי חייו כתב הרמ"ה באותה תשובה⁴² דמוזנות אשתו ובניו ג"כ בכלל כדי חייו הוה, והרב בעל תרומת הדשן סי' שמ"ב כתב דאיצטריך דלא

38 הוא כתב זאת משם תשובת ר' נחמיה.

41 פ"ק אות כו.

39 צ"ל: ועמיד.

42 שהובאה בתשובות הרא"ש לעיל.

40 סימן ת"ך.

להוי מתעסק אלא בכדי חייו בלבד, ואם לחשך אדם לו' דהאידינא הכל מקרי כרי חיין כל מה שעוסק תמיד להרוות כמו שפירש רבינו תם בפרק איזהו נשך⁴³ דמהאי טעמא שרי האידנא רבית דגוי ואפי' ביותר מכדי פרנסתו, אמור לו טעמא מאי שרי ר"ת משום דאין קצבה למשא מלך ושרים וכיון דבעי האי ת"ח להיות פטור מכל מיני מסים ותשחורת אם כן לא איצטריך ליה להרוות אלא כדי פרנסתו ע"כ.

וכתב על זה ה' מוהר"ר י' לב ז"ל, ואני אומר דאע"ב דלית ליה לת"ח משא מלך ושרים מטעמא אחריתי אפשר למימר כל מה שישתדל להרוות הוא כדי פרנסתו להשיא בנותיו לפי כבודו דהאידינא נתרבו הנדוניות עכ"ל.

ולענין הלכה כל מיני מסים הבאים עלינו שאינם קבועים מהמלך לגלגלת פטור הת"ח, ואם המלך ציוה שיקחו מהם לגולגולת אפשר לצבור לטעון ולומר קים לן כמ"ד שחייבים הת"ח, אלא דאיכא למספק דלא יוכלו לומר קים לן כיון דתלוי הדבר במלתא דאסירא וכבר אמרו⁴⁴ עברת אדאורייתא וכו', וראיתי למורי רשד"ם בחלק ח"מ סימן שס"א חקר בזה, ואין הכרח לשני הצדדים ועיין בחלק ו' בתנאי ה' שאכתוב שהת"ח הוא המוחזק.⁴⁵

ומיהו בזמנינו זה אשר אנו בין מלכי חסד שאין מדקדקים כ"כ אין המסים לפי הגולגולת ופטור הת"ח, מ"מ לד"ה הת"ח שאמרו חכמים נראה שכל שכונתו ללמוד בישיבה בעומקה של הלכה ורוצה להלך ולגדל בתלמוד ועתיד להורות את בני ישראל מצד עסקו בתורה הוא הפטור מכל משא מלך ושרים, אבל מי שחנות לו פתוחה רוב היום אעפ"י שהולך לישיבה בכל בקר ובקר אינו נכנס בכלל ת"ח שאין כונת זה אלא לקבוע עיתים לתורה לזכות לנפשו לא להועיל [לח, א] לאחרים אחרי המשכו בתלמוד, והעוסק בתורה לשמה ומרבה בתלמידים ומוליכם לישיבה להועיל להם דרכי העיון והיושר ומדריכם בדרך ישרה בעיון ובסברא ואין לו עסק כל היום רק בהספקה מן הישיבה ושכר בטלה שנוטל מן אבי התלמידים, נראה ששכר ת"ח זה הרבה מאד שהרי הוא הגיע להורות את בני ישראל ובסיבתו יגדלו הנערים ויגדיל תורה בישראל ופטור מכל וכל. ומתשובת ה' מוהר"ק בטור יורה דעה סימן רמ"ג נראה שגם התלמידין פטורים מן המס ואינן בכלל חרם.

אבל⁴⁶ המלמדים תנוקות של בית רבן כל היום ואין להם עסק אחר נראה דלא אמרו בהם תורתן משמרת אותם עם היות שמצדיקי⁴⁷ הרבים כככבים, בהלם⁴⁸ לא דמו למעייני הישיבות אשר מגמת פניהם להועיל למלומדיהם בעיון גמרץ אשר אין לו להב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה,⁴⁹ והוא שיועילום ג"כ בסברא להבין דבר מתוך דבר כי בלי ספק אין שלמות האדם תלוי בעיון ההלכה לבד אלא הכל הולך לפי התכלית אשר מוציאים דבר מתוך דבר.

וראיתי בס' תשובות הר"ם אלישקאר סימן י"ט בסוף התשובה ז"ל, מצאתי כתוב בשם

43 בבא מציעא דף ע"ב תד"ה תשיך.

44 בבא בתרא דף ח רע"א.

45 עי' חקרי לב, חר"מ, ח"א, דף קנה סע"א.

46 בגליון נכתב: ועיין בתש' מהר"ט צהלון

סי' עה שהסכים דפטורים.

47 בבא בתרא ח ע"ב.

48 אין לזה מובן, ובנדפס: בתלהם, וגם

לזה אין מובן, וכנראה צ"ל: בהא.

49 ברכות ח ע"א.

הרמב"ן דאותם ת"ח הלומדים עם התלמידים בשכר אין מן הדין לפוטרו מן המס דבשכר הם לומדים עכ"ל, ובאמת שלא נמצא כתוב דעת זה בשום א' מספרי הפוסקים ואי הוה ס"ל הכי לא הוה שחקי מיניה. ועוד למה לא יהיה פטור מי גרע מעסק כדי חייו, ודוחק לו בעבור שהוא מתהנה מתורתו.

ואם נרצה להסכימו לאמת נאמר שדברי הרמב"ן ז"ל בזה אינם בת"ח שעוסק עם התלמידים ומוליכם לישיבה ומגיעין בגבול שיוכלו לגדל בהמשך הימים בהוראה, אלא עוסק עם התלמידים בתלמוד והם כמתחילים בגמרא ומשם ילכו עם חכם אחר בישיבה בזה דבר הרמב"ן ז"ל אלא שלשון אומרו דבשכר הן לומדין (לא משמע כן).⁵⁰

וראיתי בהר"י בת"ה סי' שמ"ב שכתב בשם הר"ח א"ז שמעשים בכל יום שמלמד או סופר אינו נותן משכר פעולתו ע"כ, וטעמו ז"ל הוי בעבור שהשכירות עדין לא הגיע לידו וכמו שנראה מתוך לשונו ז"ל, אבל מטעם שהוא מלמד נראה דחייב לשלם והמלמד⁵¹ תנוקות לא הגיע למדרגת ת"ח אשר עין לא ראתה⁵² וכו' וכבר אמרו⁵³ לא מצא בת"ח וכו' עד ישא בת מלמדי תנוקות, ומיהו ראוי להקל מקצת מעליהם ולא יקוב הדין את ההר, וגדולה מזאת כתב הריב"ש בסימן תע"ה בדין החזן שיעשו עמו לפנים מן השורה, כל שכן למלמד תנוקות שעסקן במלאכת שמים שהעולם מתקיים בהבל פיהם של תנוקות.

ואחרי שכתבתי פיטור הת"ח כפי הדין, ראיתי מקילים בדורנו זה כמו שהיו מקילים בזמן הר"י בעל תרומת הדשן וכמו שכתב בסימן שמ"ב. וראוי למחות במי שמחזיק ביד המעכב בסיוע הת"ח.

מצאתי בגליון אחד קדוש מדבר מראות אל"י שמצא בס' החסידים מכתיבת יד⁵⁴ שפעם אחת בא עריכה בקהל והיו שם ב' ת"ח עשירים רצו לפטור עצמן מהמס מטעם שהם פטורין כפי הדין וכל הקהל היו מרוצים, וקמו ב' עשירי הקהל ומיחו בדבר והעריכוהם ולא מלאו חדש ימים שמתו וערב ר"ה היה, ובליל הושענא רבא נתגמנס החסיד וראה את ב' עשירים אלו שהיה חמור אחד נושך לאחד על כתפו וסוחפו⁵⁵ סחוב והשלך שיעור ב' שעות ואח"כ היה משליכו לאשפה וחזור ולוקח לאחר ועשה ע"ד שעשה לראשון, שאל החסיד מה חרי האף הגדול הזה מה פשעתם לה' שתוכו מכה אכזרית כזאת, השיבו לו על שעכבו ביד המסייעים לת"ח בענין הערכין, שאל החסיד על מה תוכו במכה זאת ולא בעונש אחר, והשיבו לו שהת"ח נמשלים לחמור כדכתיב יששכר חמור גרם [בראשית מט, יד] ע"כ.

50 הסוגרים נמצאים בכ"י וכנראה סימן למחיקה, וגם בנדפס חסרות מלים אלו, אך נראה שצריך להוסיפן והוא הגוסס הנכון.

51 עדיף: דהמלמד.

52 סנהדרין צט ע"א.

53 פסחים מט ע"ב.

54 קטע זה לא נמצא לפנינו בספר חסידים על שתי מהדורותיו. ר"מ מרגליות בפ"י רישו 'מקור חסד' לספר חסידים, ירושלים תשי"ז, סימן רצג, אות ב, ציין למעשה

זה עפ"י כנה"ג, חר"מ מה"ב, סימן קסג, הגה"ט אות קח, המביא זאת ממשא מלך, ולהקדמת ר"ש די אבילא לכתר תורה, אמ"ד תפ"ה, דף ג ע"ב. הקטע נדון בספרות המחקר, ראה ישראל יובל, חכמים בדורם, ירושלים, תשמ"ח, עמ' 429 ובהערות שם.

55 לפי התמשך צ"ל כאן: וסוחפו, אבל בקצור הדינים בסוף הספר הגוסס: וסוחפו.

וכתוב בתשובות הרא"ש⁵⁶ שהשיב הרמ"ה הבא להבריה הת"ח אין רוח חכמים נוחה ממנו ואם לא יחושו על דבריו הרשות לחבטם ע"י גוים לומר עשה מה שישאל אומר לך, וכל המסייע ומחזיק ככה ה"ז מכבד את התורה ועליו נאמר עץ חיים היא למחזיקים בה עכ"ל, והביאה ה' מוהרי"ק בטור י"ד סימן רמ"ג.

ומכל מקום במקום שאין יראת אלהים בארץ דרך הת"ח שלא להתלבש במלבוש התורה וכל אוכליהם יאשמו. שמעתי שמורי הרשד"ם היה נותן בכל שנה ז' לבני הקהל מכסף גולגלת ומדת חסידות ודאי היה שלא להחזיק עצמו כת"ח, ועוד לגלות שמשועבד למלך יר"ה ומכל מקום כשתובעים לו הקהל חוץ מרצון הת"ח עתידים ליתן את הדין.

[לח, ג] המשפט השני אם הסופר חייב במס, היה נראה לדקדק שפטורים מדכתיב בעת"ה סימן שמ"ב ז"ל, וכ"ש מספרים שאין נותנים מהם כלום דכל הני טעמי אית בהו, ועוד טעם אחר שאם יתחייבו במס נמצא מכשילן לעתיד לבא שימנעו לשכור סופרים לכתוב ספרים, ואמר פרק מקום שנהגו⁵⁷ אריב"ל עשרים וארבע תעניות ישבו אנשי כנסת הגדולה על כותבי ספרים ומוזוות שלא יתעשרו שאם יתעשרו לא יכתבו, הא קמן דחיישי' טובא דילמא ממנעי ולא כתבי להו עכ"ל, ומהאי טעמא היה נר' לפטור ג"כ את הסופרים דילמא ממנעי וכו'.

ואין להביא ראיה מבעת"ה שכתב שמעשים בכל יום שמלמד או סופר אינו נותן משכר פעולתו, וכתב ז"ל דלא דוקא מלמד או סופר כנר' דטעמא הוי משום דעדין לא בא לידו, משמע דמן הדין חייב לשלם דאפשר דלאו בכותבי ספרים ותפילין ומוזוות איירי. ומיהו לענין הדין לא מצי' בשום פוסק שיפטור לסופר ממס, ומ"ש בעת"ה לא פטר אלא לבעל הספרים שלא ישלם מס מן הספרים וכמו שכתבתי בחלק ג' שער ב' משפט ה', אבל הסופרים שחיותם בכך אין להרהר שמה ימנעו מלכתוב וק"ל.

המשפט השלישי אם חזן הכנסת חייב במס אין לפוטרו מדכתיב הרא"ש בתשובה כלל ר' סימן א' ז"ל, ששאלת צבור שיש להם ליתן לרב או לש"צ איזה מהם קודם,⁵⁸ אין ספק אם הוא רב מובהק וגדול בתורה ובקיא בהוראה ודינים ת"ח קודם ואם לאו ש"צ עדיף טפי להוציא הרבים ידי חובתן עכ"ל, דמשמע דעדיף טפי ש"צ מת"ח אא"כ ימצאו בו כל תנאים אלו, דהתם הוא לענין הצורך שיש בש"צ לענין שיוציא ידי חובתו אבל לענין פטור המס לאו בהכי תליא מלתא אלא בזכותא תליא מלתא ות"ח דתורתן משמרת אותן הוא דפטורים לא אחרים.

ונראה שפטור החזן לא תליא בדינא דמשום דינא חייב דאמרי' פרק קמא דב"ב⁵⁹ גבי רב חנן דרמא כרגא ארבנן וא"ל רב נחמן בר יצחק עברת אדאורייתא ואדנביאיים וכו', וכתבו התוספות לפי שהיו עסוקים במלאכת שמים בבנין בית המקדש הכי נמי אין להטיל

56 כלל טו סימן ז, והם דברי הרא"ש. 58 לפנינו הנוסח שונה קצת, אבל לעצם הענין אין הבדל.

59 ח ע"א.

מס על לומדי התורה עכ"ל, מדבריהם נראה דלא שמעי' אלא לומדי התורה בדוקא ואף על גב דחזון הכנסת נמי עסוק במלאכת שמים לא דמי לבנין בית המקדש דחמיר טפי ולא שמעי' כי אם ת"ח בדוקא, וכ"כ הריב"ש בסימן תע"ה, ומיהו כתב שאפי' יצא מחוייב לפי הדין ראוי לקהל לעשות עמו לפני משורת הדין אם מצד מה שעובד אותם במלאכת שמים אם מצד שלא שאלו לו עד עתה וכו'.

גם הרב בעת"ה בסימן שמ"ב כתב ז"ל, אבל לא ראיתי בשום קהלה קבועה שיש שם בית החיים שחייבו חזון הכנסת שלהם במס אפילו שהיה להם קצת ממון ומנהג ראוי הוא וכן נכון עכ"ל.

ובמקומנו החוננים נכנסים בעולי ערכי הקהלות ובני הקהל אשר מתפלל שם סובלים משאו.

ובשמש הקהל לא ראיתי מנהג ואין נכנסים בעולי העיר לפי שרובן עניים הלואי ישיגו לחם חקם ואין מוקדקים אחריהם.

המשפט הרי"ע אי' אם היתומים חייבים לשלם והחילוק שיש בהם בפרק קמא דב"ב⁶⁰ רב פפא רמא כריא חדתא איתמי א"ל רב שישא בריה דרב אידי לרב פפא דילמא לא מדויל אמר ליה משקל שקילנא אי מדויל מדויל ואי לא מהדרנא ליה ניהליהו ע"כ בגמרא, ופרש"י ז"ל כריא חדתא יציאת כריית באר מים חיים לשתות מדויל לא מצאו בו מים והפסדתם חנם ויתמי לאו בני מחילה גיגהו דליחלו ע"כ, והביאו הרי"ף בהלכות והטור בח"מ סימן קס"ג.

עוד אמר' בגמרא⁶¹ הכל לאיגלי גפא אפילו מיתמי אבל רבנן לא צריכי נטירותא הכל לכריא פתיא אפי' מרבנן ולא אמרן אלא דלא נפקי בכלווא אבל נפקי בכלווא רבנן לאו בני מיפק בכלווא גיגהו, ופרש"י לאיגלי גפא שערי חומות, לכריא פתיא חפירת בורות לשתות מים, והרי"ף ז"ל פ' לתקן רחוב העיר, והטור כתב ה' פירושים.

ויש לחקור אי הך דאמרנן לא אמרן אלא דלא נפקי בכלווא הוא דוקא בת"ח אבל ביתמי ליכא לפלוגי בין נפקי בכלווא ללא נפקי וכדמשמע לישנא דגמרא דדוקא בת"ח איתמר לא ביתמי, או דילמא כיון דטעמא דלא נפקי בכלווא הוא משום דלאו בני מיפק בכלווא גיגהו גם ביתמי לאו בני מיפק בכלווא גיגהו, ואע"ב דטעמא דת"ח הוא בעבור כבודם שלא יתבזו מ"מ גם ביתמי אין דרכם לצאת ולחפור מחמת קטנותם, וכיון שאין בני העיר משלמים ממון גם היתומים לא ישלמו עמהם, ולא ראיתי מי שיאור עיני בחקירה הזאת, וזכרתי שראיתי תשובה במרדכי בשם רבי מאיר פרק קמא דב"ב⁶² על ענין שומרי העיר וכו' כתב בתוך התשובה ז"ל, אבל עתה שגותנים דבר קצוב אין לומר [לט, א] כיון שהמעות וכו' עד לא מצו רבנן ויתמי למי' סוף דינא כתחילת דינא אחרי שמתחילה כי הו' נפקי בכלווא היינו פטורים גם עתה בסוף דינא שהשכירו שכירים לא נסייע לכם ע"כ.

ולכאורה נראה שיתומים שכתב בכאן הם דברים קשים שהרי ההיא מימרא לא איתאמרא

אלא בת"ח, אולי דעתו של ר"מ דלגבי נפקי בכלל דין ת"ח ודין היתומים שזה והיא היא החקירה עצמה.

ובעיקר דינו של יתומים כתב הרב בעל תרומת הדשן סימן שמ"ב ז"ל, ומן היתומים נהגו ליקח מס כפי ממנום אף על פי שכתב בתשובה בא"ז⁶¹ שראה כמה קהלות חשובות שלא היו בוטלים מס מן היתומים עד אשר יגדלו וינשאו וזה דין תורה ע"כ, י"ל מתוך כובד עול משא מלך ושרים סמכי עלמא אאשרי שפסק פרקא קמא דבבא בתרא [סכ"ט] דכל מיני מסים וארנוניות מקרי מידי דנטירותא כי הם השומרים אותנו בין האומות דמה תועלת היה להם לשמור אותנו ביניהם אם לא בשביל הנאתו, ורמ"י לה איתמי כדפסק תלמודא דכל מידי דנטירותא רמ"י להו איתמי, וכן נמי מוכח בהדיא לקמן מדברי מוהרי"ח⁶² דמחייבים ליתמי האידנא משום דדעת המושל ליקח מכל אדם אף על פי שאינו נושא ונותן וכו' ע"כ.

ובנימוקי מהר"ר מגחם מרזבורק כתוב ז"ל,⁶³ יתום שלומד ואוכל ושותה אם ילוה לאחרים בחנם או זקוק לשנה בחצי רבית ולגוים אין מלוה כלל פטור מן המס א"ז, ור"ש כתב דעכשיו נהגו העולם לגבות מן העניים וגם מן היתומים ואלמנות וגם מגרים וסמכו על ההוא דב"ב דלפסי העיר אפילו מיתמי כי כל מילי דאית ביה נטירותא [ליתמי] גבינו אפילו מיתומים, ולכאורה משמע אפי' אין כספו⁶⁴ מלוה בעיר לצורכו מאחר שהוא דר שם וכספו בעיר חייב במס דהא בעי נטירותא, אף על גב דנכסי יתומים הרי הן כהקדש לכמה צדדין יחייבין להו צד הדיוט לתקנתו וכ"ש יתום המלוה בעיר או משתכר ומסים דמיא לשאר מילי דנטירותא ע"כ, וטעמו של א"ז לפי הנראה דדוקא לדבר שהוא שמירת העיר כעין איגלי דגפא וכריא פתיא הוא דגבינו מנייתו משום דהוי צורך העיר לגמרי לא לשאר מסים וארנוניות, וכ"כ הרא"ש בשם הר"י הלוי כל מלתא דאית להו נטירותא ליתמי כגון מיני פורעניות אבל ארנוניות לא רמיא איתמי, אבל הרא"ש חולק עליו וכתב דכל מיני מסים מילי דנטירותא נינהו כי הם השומרים אותנו בין האומות, וכ"כ הריב"ש סימן קל"ב, והנראה שיש לדון כהרא"ש ומהרי"ח והריב"ש שהם אחרונים אלא שיש לחלק בין זמן לזמן וכמו שאכתוב במשפט הבא אחר זה בס"ד ואכתוב גם כן מנהגים בס"ד.

המשפט הזה אפטרופוס שהוציא מנכסי היתום בפריעת המס והיתום טוען שכתוב בתקנות הקהל שכל נפקד שימסור הפקדון ביד הגאונים שיהא פטור והיתומים רצו לחייב לאפטרופוס למה לא מסר הממון ביד הב"ד ליפטר. בזה כתב הרשב"א בתשובה שהאפטרופוס כדין עשה שהוא מתעסק בממון והמתעסקין פורעים מס והקהל הוא שהקלו על הנפקד אם לא רצה לטרוח וע"ש הביאה הרב זלה"ה בטור ח"מ סימן ר"ץ.

61 נדפסה בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג, מהד'

בלאז, עמ' 69 סימן תקכ. וראה בענין

יתומים, מנהג אשכנז, בתשובות אבן

השם לר' אליקים געץ ב"ר מאיר,

דיהרנפורט, תצ"ג, סימן סד.

62 ראה שם בהגהות אשירי לסימן כו.

63 דפוס ירושלים דף קע רע"ב.

64 לפנינו בנמוקים: כספי, וכן עדיף.

המשפט ה' דין האשה ודין האלמנה ודין הקטנים וגם דין יתומים.

בפרק הכותב ובאלמנה נוזנת דף ק' [ע"ב] אמרינו לכרגא ולמוזגי מוכרים בלא אכרוא, ורש"י פירש בכסף גלגלתא דיתמי, אבל התוספות הקשו עליו ופרשו ז"ל לכרגא של אשה לפרוע כסף גולגלת שלה כמו שהיה הבעל עושה דבכלל מזוני הוא ע"כ בפרק הכותב דף פ"ו [ע"א], וכ"כ הרא"ש שם [סי"ט], גם רבינו ירוחם במשרים נתיב כ"ג ח"א⁶⁵ כתב כן. ואין מכל זה ראייה שחייבת האשה אלא בכסף גולגלת ולכך חייבים היתומים לשלם בעדה מה שהיה הבעל חייב בעבורה, אבל הרב בעל הטורים בא"ה סימן צ"ד כתב ז"ל, וחייבים לפרוע בשבילה כסף גולגולתא ומס שעליה כדרך שפרע בעלה בשבילה ע"כ, ולפי הנראה שהם מדברי הרמ"ה ונראה מכאן שגם האשה חייבת במסים.

ואולי לא נאמר זה אלא בזמן חירום שהמלכיות מתגרות זו עם זה ובאים על עסקי נפשות והורגים גם לגשים ואף על גב דאמרינו בפרק אין מעמידין דף כ"ה [ע"ב] אשה כלי זיינה עליה ולפי פ' רש"י ז"ל הוא שאין הגוי הורג אותה אלא בא עליה, ומ"מ איכא גילוי עריות דחמור כשפיכות דמים. וראיתי בבעל תרומת הדשן⁶⁶ שחייב מהאי טעמא אנשים ונשים וטף כשיש סכנת נפשות.

והמרדכי ס"פ הגזול⁶⁷ כתב בשם מהר"ם על ראובן ושמעון שתפס המושל ונתפשרו יחד ויש לאשת הא' מעות מתכשיטים שמכרה ואין לבעלה רשות לשלוח בהם יד אם בעלה חייב לתת מהם לפי החשבון הא' נמי פשיטא לי שדעת השר ליקח מכל אחד לפי הממון [לט, ג] שבידו וביד אשתו וכו', וגדולה מזו בכל מלכותנו נוהגים שאפילו ממה שיש לבניו ולבנותיו שלא נשאו צריך לתת ע"כ, נראה מכאן שאפילו מה שיש ביד בניו ובנותיו הקטנים נותנים מהם. ואפשר לחלק בין היכא שתפס המושל להיכא דגובין בקהלות אבל מ"ש וגדולה מזאת בכל מלכותנו וכו' נראה שאין לחלק.

וראיתי בחשובות מורי הרשד"ם ח"א סי' ק"ן וכתוב בתשובות השייכות לח"מ סימן תל"ן, שנשאל על ראובן שיש לו בנים ובנות נסמכים על שולחנו קטנים ויש לאלו הקטנים מעות שהניחו להם צ"ע והקהל רוצים שיפרע אביהם מס מאלו המעות והוא טוען שהנכסים אינם שלו והקטנים אינם פורעים הדין עם מי והשיב ז"ל, זה לי קצת ימים כתבתי על ענין יתומים שהיו הקהל תובעים מהם מס וכתבתי שאעפ"י שלכאורה היה נראה שחייבים במס מ"מ הדין אינו כן בפרט במלכות הזה, שהרי כתב מהר"ר ישראל⁶⁸ שכתב בא"ז שראה כמה קהלות חשובות שלא היו נוטלים מס מן היתומים עד אשר יגדלו וינשאו וזה דין תורה ע"כ, הרי⁶⁹ כתב שמה שהיו נוהגים ליקח הוא שסמכו על האשרי⁷⁰ והטעם מפני כובד המשא, והמעין בדבריו יר' בפ' דס"ל שהראוי היה לדון כא"ז אלא דדוחק השעה הכריח לעשות מעשה כאשרי, וא"כ נראה לע"ד שכאשר גזר הגזר המרחם עלינו להביאנו תחת עול מלכי חסד אלו שאין העול כ"כ כבד ת"ל כמו שהיה בהיותנו תחת אדום יש לנו לנהוג כמנהג הקהלות החשובות אשר היו מיוסדים על פי דין התורה ולא

69 צ"ל: והר"י, והכוונה להרב ישראל הנ"ל.

70 בבא בתרא פ"ק סכ"ט, והוזכר כבר לעיל.

65 דף סו ע"א.

66 חלק א סימן שמה.

67 סימן קצא דף נג ע"ג.

68 תרומת הדשן סימן שמב.

עוד אלא שאפשר שאפי' לדעת הרא"ש היתומים פטור, שהרי מכל ספרי התשובות נראה שהיה להם ב' מיני מסים, א' כרגא שמוטל על קרקפתא דגברא, ב' מס מן הממון עד שבזמנם במלכיות ההם היו פורעים הנשים כפי הממון שלהם וא"כ ג"כ הקטנים שאין המס אלא כפי הממון, אבל במלכות הזה אשר אנו בו אין הנשים ולא הקטנים פורעים דבר מדינא דמלכותא א"כ דבר ברור הוא שמכל הצדדים הם פטורים וא"כ גם אלו הקטנים שהממון שלהם ואינו של אביהם כי המוריש הנית להם בפ' לית דין ולית דיין דלימא שיהיה חייב ראובן לפרוע מן הממון שאינו שלו ולא הקטנים מצד עצמם עכ"ל מורי זלה"ה.

ובאמת שלא שמענו בדורנו זה ישלם הבעל מס בעבור אשתו ולא בעבור בגיו הקטנים ולא כסף הגלגלת שלהם אבל הנדוניא שבאה לו לאדם מאשתו ונעשית עליו נכסי צאן ברזל משלם ממנו והרי הוא כממון שלו.

וזה קצת ימים בעריכה הכוללת שהעריכו מחדש נכנסו בכלל יתומים ואלמנות מקילים להם במקצת וראוי ונכון להקל הם מן המשא אף שעונותי' גרמו כובד המשא בכל יום קללתו מרובה משל חבירו עד ישקיף וירא ה' משמים.

המשפט ה'ז ראובן שמת ונמצא חייב ולא נשאר לו מעות לשלם המס ולגבות אשתו כתובתה אי זה מהם קודם, נראה שכפי הדין המס קודם דמוהרקייהו דהני בטפסא דמלכא קמנח והוה ליה כאילו נכסיו כבר הם נתונים למלך וזכה המלך בהם, אלא שיש לחלק כיון שאין הקהל אלא כשליח המלך ויש בזה חילוקי' כגו' בח"ב⁷¹ ראוי להקל מן האלמנה עם שהדין עם הקהל כנ"ל.

המשפט ה'ח מי שיש לו עבודת המלך ד"מ⁷² שהוא מוכס אם יפטור מן המס. באמת לא בא בספרים פיטור כי אם לת"ח בדוקא, ומה שיש לספק הוא אי אמרינן בכי האי גוונא דינא דמלכותא דינא או לא, ודיננו יתבאר מאשר פירש רב האי גאון ז"ל בפירוש פרדכת מסייעת מתא⁷³ כתב בפ' אנדיסקי מלשון דיסקא כלומר חותם מהמלך שיהיה בן חורין, ודוקא שעשה לו המלך החותם קודם שעשה התביעה או קודם שקבע המס על כלל העיר אבל אם אחר שהטיל המס על כלל בני העיר פטרו אינו נפטר שכבר חל החיוב עכ"ל, והביא דבריו הרב הנמקי בפרק חזקת הבתים, וכבר ביארתי דברים אלו בחלק שני שער א' משפט ה'. גם ממה שנתבאר במשפט א' מהשער הנזכר יש מקום לפוטרו ולא ראינו מוכס ירא אלי"ם ירצה לפטור את עצמו מכל וכל, איברא שבמקום שאין לומר שהמלך מכביד לאלו מה שמקל מזה היה קצת מקום לפטור אותם ומורי הרשד"ם בפסק הרופא⁷⁴ האריך מאד.

וראיתי בתשובות מורנו הרב מוהרש"ך זלה"ה בחלק שני סימן קמ"ז שנשאל על מי

71 שער ד משפט א והלאה. וראה 'משא חיים', מסים, מערכת כ, אות כב.

72 דרך משל.

73 יש להוסיף: וכו', אבל אנדיסקי סייעתא דשמיא, והוא בבבא בתרא דף נה ע"א.

74 חו"מ סימן שסד.

שיצא עליו דבר מלכות להיות גילפי"י⁷⁵ וממשפטי המלכות שכל מי שעליו עבודת הגילפלי"י ודאי שהיא סבה מספקת לפטור מהמסים הקצובים ולהטילים על אנשי הקהל בכל שנה ושנה וזהו דינא דמלכותא הנהוג בכל העולם פוק חזי מאי עמא דבר מן הכלל ומן הפרט, כי הנה בעיר סידרוקפסי יש אנשים רבים ונכבדים עשירים מופלגים ואין המלך מטיל עליהם שום מס מהמסים הקבועים בכל עיר ועיר לסיבת שהטיל עליהם עול הסרפלי"י⁷⁶ [מ, א] וראה לפוטרים משאר המסים והטלות הנהוגות בשאר עיירות, וגם זכורני בילדותי בעיר שירו"ן יע"א כי איש א' מחשובי הקהל איש חיל ירא אלהים מפורעי המס מהקהל מיוחד שבקהל וגזר המלך עליו להיות שארף בסידרוקסצי ונפטר מלפרוע המס שהיה פורע הקהל בטענת הסרפליק, גם בצאתו מן העיר ועקר דירתו משם לא הוצרך להתפשר עם הקהל על ענין המס כמנהג העוקרים דירתם ממקום למקום עכ"ל, מכאן נראה היותם פטורים ובזה כח המנהג הוא העיקר והכל כפי האיש וכפי המקום מלאכת המלך אשר המה עושים.

רף הנזכר בהמשך. ראה ח' יעקבסון, יהודים בדרכי השיירות ובמכרות הכסף של מקדוניה, ת"א תשד"מ, עמ' 84 הערה 95. הוא השארף הנזכר בהמשך התשובה, וראה פירושו לעיל חלק שני הערה 104.

75 חסר כאן וצריך להוסיף מעין זה: להיות פטור מפרעון כל אופני מסים אם יכול להפטר בטענה זו והשיב. הג'ילפי' הם הקצבים ומוכרי הבהמות ומעמדם המשפטי היה שזה לזה של השא-

החלק החמישי

בהנהגת בני העיר קצתם בקצת ביכולת הרוב על המיעוט ודיני עריכת הקהלות וספקות שיקרה בהם ושעריה ב.

השער הראשון

במידי דאיכא רווחא להאי ופסידא להאי, אם יש יכולת לקהל או לטובי העיר בזה ובמה יש יכולת לרב על המיעוט ואיך יפטר ליהודי בלי קנין ומשפטיו ח':

המשפט הראשון אם יש יכולת בטובי הקהל לתקן במידי דאיכא רווחא להאי ופסידא להאי.

חקירה זאת גדולה ועצומה גדולים וטובים ממני הגדילו תושיה ברוב חכמתם ומי אני כי אבא אחרי המלכים האדירים, ומה גם כי הנה חקירה זאת אינה נופלת כ"כ בעניינינו בדיני המסים יען וביען דיני המסים והארנוניות נשתנו משאר תיקוני העיר בזה חילוף לא מעט. אלא שאין החילוף בדיני המסים ניכר אם לא יתבאר מה הדין בשאר תיקוני העיר, ואם באתי לכתוב בספר כל חילוקי המפרשים בזה עתה יגדל נא חיבורנו זה יתר שאת לא נוכל שאתו, לכן עתה באתי בדרך קצרה בכל מה שאפשר לבאר משפט זה לאשורו בקיצור מופלג מבלי שיבאו דברים אחרים מעורבים וזה החלי.

עיקרא דהאי מלתא היא בפרקא קמא דב"ב¹ על ההיא ברייתא דרשאין בני העיר להסיע על קיצתן פר"ת² שנעשין מדעת כל טובי העיר מדעתן וטובי העיר הוי כחבר עיר, ופירש ר"מ הטעם דטובי העיר הוי בעירם למה שהוזכרו כמו גדולי הדור בכל מקום, כמו שגדולי הדור הפקדם הפקר בכל מקום דמגדר מלתא ותקנתא כך הפקדם הפקר, וה"ר מרדכי מצא בשם ר"ת רשאים בני העיר להסיע על קיצתן ש[ה]אי רשאין [א] להסיע קאי פ"י היכא דכבר התנו ביניהם, אבל אם לא התנו מתחלה אין כת בבני העיר להכריח אחד מבני עירם למה שירצו, ודקאמר הפקר ב"ד הפקר כגון בי דינא דר' אמי ורבי אסי דאלימי לאפקועי ממונא כדאיתא פרק השולח³ והא דאמר⁴ ובאת אל הכהנים וכי תעלה על דעתך וכו', היינו כל זמן שבדורם אין גדול כמותם אבל אם יש בדורם גדול כמותם אין בדינו להפקיע ממון. וששאלתם⁵ על ראשי הקהל שבאו לשנות ולהטיל מס על שוה

1 ח ע"ב.

2 הובאו דבריו במרדכי שם סימן תפ, 5 אלו המשך דברי ר"ת שם (לאחר כמה דף פד סע"ג).

3 גיטין לו ע"ב.

4 ראש השנה כה ע"ב.

5 שורות).

ליטרה קרקע וכו', פעמים רבות רצו בעלי כיסים לשנות ובא מעשה לפנינו ולא הנתנום דהא דאמר ר' רשאי בני העיר להסיע על קיצתן היינו קיצתן שנהגו כבר מקודם לכן בעיר מימי קדם או שהן עצמן באין לתקן מדעת כלן וכו' וקמל"ן דנתקיימו הדברים, ואע"ב דבדיבור בעלמא קמתנו ומהני⁶ בההיא הנאה דקא צייתי להדדי במידי דאיכא רווחא להאי כמו להאי אידי דקני גמר ומקני, אבל לשנות שלא מדעת כלן במידי דאיכא רווחא להאי ופסידא להאי ולא מגדר מלתא היא אין שומעין להם לעשות תקנה לעצמן שלא כתורה עכ"ל.

מדבריו ז"ל למדנו בפירוש דבמידי דאיכא רווחא להאי ופסידא להאי אין שומעין לעשות תקנה לרבים אם לא שיהיה מדעת כלם, או שהדבר הוא משום מגדר מלתא, דאז ודאי יש יכולת לרוב או לטובי העיר לתקן ולגזור ויכולין לכוף למיעוט.

ובזה נחא לי דברי ר"ת שלכאורה גראין דבריו סותרים שמעיקרא כתב פר"ת שנעשי' מדעת כל טובי הקהל וכו', כנראה דאין צריך שיעשו מדעת כלן ובסמוך כתב שכבר התנו ביניהם וכו', ומכח קושיא זאת כתב הרב הגדול מוהר"ר י' לב זלה"ה בחלק ראשון דף קמ"ד⁷ שאלה המתחלת מעשה שהיה כך היה באנקונה וכו' ז"ל, ושם י"ל דמ"ש⁸ והרב המרדכי כתב בשם ר"ת וכו' לומר שהוא חולק על מאי דכתב לעיל בשם ר"ת, וכונת ה"ר מרדכי היא לומר שה"ר מרדכי מצא בשם ר"ת הפך מ"ש הוא לעיל בשם ר"ת.

ולי נראה ליישב שמ"ש דטובי העיר בעירם הוי כמו גדולי הדור הוא דוקא בגדר⁹ מלתא שכך כתב ז"ל [מ, ג] כמו שגדולי הדור הפקדם הפקר בכל מקום דמגדר מלתא ותקנתא ובהך מלתא דוקא הוא דהוי הפקדם הפקר. ומ"ש אח"כ בשם ר"ת שאם לא התנו מתחילה אין כה בבני העיר להכריח וכו', היינו במילי דרשות שאין באותו הדבר מגדר מלתא אלא תיקון בעלמא ומשו"ה אין הפקדם הפקר אלא בתנאי שהתנו כלם בדבר מתחילה. ותשובת הר"מ הכי מוכח שכתב ז"ל אבל לשנות שלא מדעת כלן במידי דאיכא רווחא להאי ופסידא להאי ולא מגדר מלתא אין שומעין וכו'.

ומתשובת ר"ת למדנו שגדולי הדור דאלים כר' אמי ור' אסי הפקרו הפקר אפי' במידי דרשות והלשון דייק הכי שכתב ז"ל, ודקאמר הפקר ב"ד הפקר היינו כשאין בדור גדול כמותו וכן אם התנו מדעת הכל הפקדם הפקר בכה"ג, ובמידי דמגדר מלתא אף שיש בדור גדול כמוהו הפקדם הפקר ואין צריך ב"ד דאלימי ואף דאיכא רווחא להאי ופסידא להאי.

והזקקתי לזה לפי שראיתי אל הרב הגדול מוהר"ר קולון וצ"ל הפריז במדה בענין זה בשרש א' שדקדק מתשובה זאת שאפי' בית דין דאלי' כרבי אמי ורבי אסי אינם יכולים¹⁰ במידי דאיכא רווחא להאי ופסידא להאי, והכריח זה דאלת"ה היכי קאמר¹¹ שמואל האי פרוובול עולבנא דדייני הוא וכו', והא שמואל גופיה קאמר לעיל מינה דלא כתבי' פרוובול אלא בבי דינא דסורא וכגון בי דינא דר' אמי ור' אסי לכ"ע לא כדמסיק, ואע"ג דסוף סוף

6 לפנינו: מהני, וכך עדיף.

7 דפוס ירושלים סימן קטן.

8 צ"ל: שכונת המרדכי במ"ש.

9 עדיף להגיה: במגדר.

10 יש להוסיף: להפקיע ממון.

11 גיטין לו ע"ב.

בב"ד דרבי אמי ור' אסי כתבי פרוזבול לכ"ע היינו משום מגדר מלתא זכר לשביעית וכו' ע"כ, מדבריו אלו יש ללמוד דאפי' רבי אמי ור' אסי לא אלימי לאפקועי ממונא בעלמא.

ותימא לדעתו ז"ל דהויא התם מגדר מלתא א"כ ליכא הוכחה משמואל דאמר עולבנא דדייני וכו', ואיך כתב ראייה משמואל דילמא שמואל הכי קאמר אע"ב דהך פרוזבול לא הוי אפי' מגדר מלתא אלא הוא עולבנא דדייני מ"מ בי דינא דר' אמי ור' אסי יש להם כח לכך, ומיהו אי איישר חילי שהייתי ב"ד גדול ממנו הייתי מבטל אותו.

והרב הגדול מוה"ר י' לב זלה"ה בח"א דף קמ"ד⁷ הקש' על דבריו מההיא דאמרי' בגיטין פ' השולח¹¹ על מאי דתנן הלל תקן פרוזבול וכו' ר' אלעזר אמר מהכא אלה הנחלות אשר נחלו ואלעזר הכהן ויהושע בן נון וראשי האבות וכי מה ענין ראשי' אצל אבות לומר לך מה אבות מנחילין את בניהם כל מה שירצו אף ראשים מנחילים העם כל מה שירצו, ובודאי דהיכא דהאב מחלק נכסיו על פיו איכא רווחא להאי ופסידא להאי אם לא שנא' דס"ל למהר"י קולון דבהא פליגי וכו' ע"כ. ואצלי אינה תמיהה כלל כיון דאין לבן בנכסי האב עדין יד בהם בחיי אביו ויש ביד אביו לחלוק כרצונו לא מקרי רווחא להאי ופסידא להאי, ועוד שכונת הכתוב היא שמעשה הראשים מקויימי' כמו שמעשה האב קיים ונצחי להנחיל אוהבו כרצונו וק"ל.

עוד נתקשה ה' מוהריב"ל בסימן הנז' על דברי המרדכי שכתב דבמידי דאיכא רווחא להאי ופסידא להאי מהני כשנאותו כולן, מברייטא דרשאין בני העיר דאיירי דאיכא רווחא להאי ופסידא להאי דשכר הפועלים הוי פסידא לפועלים המדות והשערים הוי רווחא לקונים ופסידא למוכרים וכו', ותירץ הוא ז"ל ע"ש, והנראה דהפועלים ג"כ נאותו באותו מעמד לשכרם כיון שהוא תקון שוה בעיר וגיחא להו בההוא תנאי שמתנין עמהן שגם הם מקבלים הנאה ממה שמתנין על המדות והשערים והמוכרים פירות ג"כ נתרצו יחד, כדי שיהיה התיקון המדיני שוה כשהם ירצו לקנות מדבר שאינו מאומנותם או כשישכרו פועלים באופן שכל הברייטא ע"ד זה נאמרה בשהתנו כולן מתחילה ונתרצו בדבר.

ולא גמלט הדבר מפלוגתא דרבנא דא בפיירוש דהך ברייתא, שר"ת והמרדכי ומהר"ם ורבי' ממיץ פי' בשהתנו כלן מתחלה ונאותו בו ושוב חזרו מקצתן ורוצים לעבור אז רשאין בני העיר להסיע על קיצתן, אבל אם יש מוחים מתחלה בשעת עשיית התקנה אפי' היחיד יכול למחות ואין כח לרבים לקנוס למוחה, אבל רש"י וראב"ה והרמב"ן והרשב"א ס"ל דאפי' לא התנו כולן מתחלה כיון שהסכימו רוב העיר עם כל טובי העיר יכולין להכריח למיעוט.

והרב המובהק מוהר"ר אליה מזרחי זלה"ה בסימן נ"ז הסכים להוציא המסקנא במחלוקת זה, וכתב שלדעת הגאונים הראשונים לא מצו בני העיר לאקנוסי לכל מי שיעבור על קיצתן אלא בתרי תנאי, חדא דאתנו כולו מתחלה והסכימו באותן הקציצות אלא שחזרו בהם מקצתן ועוברים על קיצתן, ועוד שלא יהיה מנהיג בעירם או שיהיו התנאים ההם כרצונו אם היה מנהיג בעירם, אבל אם חסר א' מתנאים אלו כגון שהתנו ביניהם מתחלה מבילתי עצת המנהיג שבעירם ושוב חזרו מקצתן אינן רשאים לקנוס לאותם שחזרו [מא, א] מתנאים ועוברים על קיצתן משום דתנאיהם הם בטלים כשנעשה שלא מדעת המנהיג

שבעירם, וכן אם התנו בעצת המנהיג שבעירים אבל לא התנו כלם ורוצים להכריח המקצת שהתנו ביניהם את הקצת שלא היו עמהם בתנאיהם אינן רשאים לקנוס אותם אם יעברו מהם על קיצתן ואין בדבריהם ממש, אבל לאותן שהתנו יש כח בידם לקנוס אם יעברו וכו', ולפי' הגאונים השניים אם היו התנאים על פי רוב העיר בלבד והשאר מוחים במנהגם אם יהיו על פי כל טובי העיר הנמצאים בעירם בין שהיו אותם הטובים חכמים ומנהיגים בין שהיו חכמים ולא מנהיגים יכולין לקנוס לכל העובר על קיצתו, בין יחיד בין רבים, בין שהיו מאותה הסכמה בין שהיו מאותן שלא הסכימו, ואעפ"י שהיו מוחים במנהגם שטובי העיר במקום גדולי הדור עומדים במלתא דגדר ותקנתא ואם חסר א' מאלו התנאים אעפ"י שהסכימו הרוב אם היה שלא בעצת טובי העיר וכו"ש שלא בעצת החכם המנהיג ממונה עליהם אינם יכולים לקנוס למי שלא קבל עליהם.

ועוד הסכים הרא"ם ז"ל לומר דפלוגתייהו דהנך רבואתא תליא ג"כ במלתא אחריתי שהגאונים ראשונים ס"ל שהכח הניתן לגדול הדור אינו בשיש דוגמתו בדור ההוא אלא לאותו היחיד בדור שאין דוגמתו בדור ההוא והוא במקום ב"ד הגדול שבירוש' ולכך צריך שיהיו כל בני העיר נאותים יחד בדבר דאל"כ אין לגדולי העיר להפקיע ממון ולגזור גזירות, ולדעת הגאונים השניים ס"ל כי זה הכח שנתן לב"ד הגדול שבירוש' ניתן לכל גדולי העיר כיון שכל אנשי העיר עיניהם תלויות בהם הוי כאילו ברום בפירוש שמה שיעשו יהיה עשוי, ואעפ"י שעומדים קצתן וצוחים על אותן הגזירות אין זה אלא כאותן שהתנו ביניהם כבר והסכימו בו ושוב חזרו בהם ותוהים על הראשונות, ומאחר שכן הוא מצי' לפרושי שפיר רשאים בני העיר דברייתא דמירי בלא התנו כלן מתחילה ורוצים הקצת להכריח הקצת המוחים בתנאם כשנעשו על פי טובי העיר, מפני שטובי העיר הם כגדולי הדור בכל מקום וכמו שגדולי הדור הפקדם הפקר בכל מקום וגזרתם גזירה ותקנתם תיקון ומנהגם מנהג, הוא הדין נמי טובי העיר הפקדם הפקר לאנשי עירם וגזירתם גזירה ותקנתם תיקון ומנהגם מנהג.

וכתב ז"ל דמסקנא דמלתא דבין לדברי הגאונים הראשונים או האחרונים גדולי הדור שבכל דור ודור שאין דוגמתם בעולם, או גדולי העיר לפי' הגאונים השניים הם יכולין לגזור תקנות ולהנהיג כפי מה שיראה להם שהשעה צריכה לכך.

ומטעם זה שיש לחלק בין גדולי העיר לגדולי הדור תיקן הרב הקושיא שהקשו קצת מן המבינים על דברי הרמב"ם ז"ל מן התשובה¹² שכתב שהעובר על חרם שהחרימו בו רבים והוא לא קבל על עצמו משום שבועה אינו חייב כלל, שאין בעולם מי שעלה על דעתו שזה ישבע וזה יאסר וכו', מהשבועה שגשבעו הנשיא' לגבעונים שחלה על כל ישראל ומהשבועה שהשביע שאול את העם וכו', ובפס"ד מה' סנהדרין [ה"ו] כתב ז"ל שיש לדיין תמיד להפקיר ממון וכו' ובכל אותו פרק נראה דיש יכולת לב"ד לעשות כרצונו, וחילק ה' זלה"ה בזה שדברי הרמב"ם בה' סנהדרין הוא דומיא דנשיאים שהם גדולי הדור שיש לאל ידם לעשות, ודברי התשובה הוא בגדולי העיר לא בגדולי הדור, אלו דברי הרב ז"ל.

והפירוש הזה בדברי הרמב"ם קשה מאד בעיני, שהוא לא הזכיר גדול הדור בדבריו ועם שלשון ב"ד שכתב באותו פרק במקצת מקומות יהיה פי' גדול הדור מ"מ בדין אומרו יש לדיין תמיד להפקיר וכו', לשון דיין אינו במשמעותו שיהיה גדול הדור שאין כמוהו, תדע לך שהרי בפ"ט מה' שמטה ויובל [הי"ז] כתב ז"ל, אין כותבין פרוזבול אלא חכמים גדולים ביותר בבית דינו של רבי אמי ור' אסי שהן ראויין להפקיע ממון בני אדם אבל שאר בתי דינים אין כותבין עכ"ל, הרי שהאריך לפרש ולא כתב שכותבים בב"ד ובה' סנהדרין כתב דיין סתם ואפשר שסמך לו לראיית הפסוקים שכתב ז"ל.

והנראה שדעת הרמב"ם הוא שיש לחלק בין תקנה שהיא למגדר מלתא ולתיקון מדיני לדבר הרשות, שבדבר שיש בו מגדר מלתא ותיקון ותועלת העיר אע"ב דלא להוי מלתא דאפקרותא ומילי דאיסורא גזירת דיין העיר והוא הגדול שבהם קיימת בהסכמת הרוב ובכה"ג איירי בה' סנהדרין, אבל דברי התשובה היא בדבר הרשות שאין שום תועלת לצבור בזה שהרי עיקר השאלה היתה על ענין חרם שהחרימו שלא ישמעו לאדם בעולם לא לראש הגולה ולא לראש הישיבה, וכמו שהביא מהרא"ם כל דברי התשובה בתחילת סימן נ"ו, והשתא בגדולי העיר צריכין אנו לחילוק זה אבל בגדולי הדור אין אנו צריכין לחילוקים דודאי יש להם יכולת בכל דבר שירצו, ויש סיוע לפירושי זה בדברי הרמב"ם מדברי הריב"ש סימן שצ"ט ע"ש וה' הגדול מוהריב"ל ח"ב סימן מ"ד הסכים בפ"י הרמב"ם ע"ד שכתבתי.

והרואה בדקדוק דברי הריב"ש בסימן הנז' יר' שלא הביא דברי הרמב"ם אלא לומר דס"ל דיש לדיין להפקיר ממון, [מא, ג] אבל ודאי פליג אר"ת שכתב דכל ב"ד קבוע יכול לעשות פרוזבול ויתוקן בזה מה שהוקשה הרב מוהריב"ל עיין שם. ואחר שהוכחנו שמדברי הרמב"ם אין הכרח שמדבר בגדולי הדור אפשר שמה שהכריח ה' זלה"ה שדעת הרמב"ם כדעת ר"ת אינו ואפשר שמ"ש בה' מכירה¹³ רש"אין בני העיר להתנות ביניהם וכו', לא קאי אכל בני העיר בכלל אלא עיקר התקנה הוא שכתב שכך הוא שמתנין ביניהם כל מי שיעבור וכו', ובני העיר דנקט אפשר דלאו דוקא כלן אלא רובן, ונראה לדקדק זה מדברי הרב המגיד שכתב¹⁴ בשם ה' אלברצלוני ז"ל בדין האומנין דדוקא בתנאי כל האומנים שבאותו אומנות ע"כ, ולא כתב כן בחלוקת רש"אין בני העיר, ועוד שהרמב"ם ז"ל סתם דבריו כלשון הברייתא ואין לדקדק מדבריו ולא מידי.

וגם ראיתי תמיה אחרת על דברי מהרא"ם ז"ל שהסכים דעת הרא"ש ז"ל לר"ת דס"ל דבעי' הסכמת כלן ולא סגי ברוב, והודחק בכמה דוחקי' לפ' תשובת הרא"ש ע"ד זה, כנר' שהרב זלה"ה לא ראה דבריו בכלל ו' בהרבה תשובות שם שנר' בפ"י דס"ל ז"ל שהולכים אחר הרוב בסי' ה' וי'¹⁵ מאותו הכלל כתב ז"ל, אם הסכימו הקהל על דבר א' אין היחיד יכול למחות וע"ז אמרה תורה אחרי רבים להטות, דאלת"ה אין תקנה לצבור לעולם כי מתי יסכימו כל הקהל על דעת אחת עכ"ל, הרי מתשובה זאת נראה בהדיא דמחאת היחיד היא בעת שבאים להסכים ההסכמה לא אחר שכבר קבלוה כולן.

15 צ"ל: וז'.

13 פי"ד ה"ט.

14 שם ה"י.

ואין להקשות לדברי הרא"ש עצמו ממ"ש בתחילת כלל ז' ¹⁶ על צבור שהטילו חרם שלא ישחוט אדם זולתי הטבת של הקהל ועבר א' על החרם וכתב ז"ל, ורשאין הצבור להתנות ולהסיע וכו' ע"כ, כנראה דבבאין מתחילה כל הצבור איירי דאינו כן אלא גדולי הצבור קאמר שהרי כתב בסמו' וכן לאסור המותר משום מגדר מלתא ומה שאוסרים אסור לבני העיר, הרי בפירוש דהיינו רוב הצבור או הטובים שבהם בהסכמת הרוב מדכתב אסור לבני העיר כנראה שאין כל בני העיר מסכימים אלא רוב הצבור.

והרא"ם זלה"ה הכריח פירושו כדברי הרא"ש ז"ל ¹⁷ ממה שכתב בב"ב ¹⁸ הנהו טבחי וכו' מכאן דכל בעלי אומניות יכולין להתנות ביניהם והם הנקראים בני העיר בענין מלאכתם, ש"מ דרשאין בני העיר דברייאא בהתנו ביניהם מתחילה ושוב חזר בו א' או רבים מאותם שהתנו כבר קמייירי ואז יכולין להסיע על קיצתן, אבל מי שלא קבל התנאי מתחילה אינם יכולין להכריחו וכו' והודחק לפ' תשובת הרא"ש ע"ד זה.

ולי אין הכרח זה הכרח דהא בבעלי אומניות ליכא שום פלוגתא כלל ועיקר דלד"ה בעינן שישתתפו כל בעלי אותו האומנות ובני העיר אין אנו צריכין כ"כ אלא אפי' מקצתן יכולין לכוף ליחידים כיון שהם הרוב מטעם הפקר ופריך ¹⁹ מכ"ש ואם נאמר דא"א מן הטעמים שהקשה הרא"ש ²⁰ לפי' הגאונים השניים, עם שבאמת נ"ל הצעיר תירוץ על כל פרט ופרט מדבריו, ולפי שאני מואס האריכות הריני מקצר ועולה מ"מ אינו זה מן ההכרח שיפורשו דברי הרא"ש ע"ד זה מחמת קושייתם ²¹ ולא עדיף הרא"ש ²⁰ ז"ל עם שחננו ה' דעת וסברא גדולה מכמה רברבי העומדים בזאת הסברא. שוב ראיתי בתשובה אל ה' מורי הרשד"ם ²² זלה"ה שפי' דברי הרא"ש כדברי ודחה דברי מהרא"ם שישו בני מעי שישו.

גם הרשב"א בתשובה ²³ הביאה הרב הגדול מוהרי"ק זלה"ה בטור י"ד סוף סימן רכ"ח ז"ל, שאלת אם הסכימו הקהל לעשות תקנות והסכמות עליהם ויש א' מהקהל שמוחה, תשובה שורת הדין בהסכמת בני המדינה כל שהרוב מסכימים ומתקנים ומקבלים עליהם אין משגיחים לדברי היחיד, שרוב כל בני עיר ועיר אצל יחיד כב"ד אצל כל ישראל ואם גזרו הא גזירתם קיימת והעובר על חרם שלהם אנוס ²⁴ וכו', אלא שמנהג המקומות שחוששים למחאת היחידים לכתחילה ולא מן הדין אלא שנהגו סלסול בעצמן, אבל מ"מ לגדור ולתקן ויש בתקנתם תועלת או גדר פרצה והיחידים באים לעכב אם אין הצבור משגיחים בהם ומעמידים הדבר על קו הדין ה"ז דרך ישרה שיבור לו כל צבור וצבור, וכתב עוד שאלה ²⁵ אם רצו הקהל להחרים ובא יחיד ואמר אני מוציא עצמי מזה החרם

ירושלים דף קפא ע"א).

20 צ"ל: הרא"ם.

21 צ"ל: קושיותיו.

22 יו"ד סימן קיז.

23 חלק ה סימן קכו.

24 צ"ל: ענוש.

25 חלק ז סימן שמ.

16 דיון בתשובה זו ראה ב'משיב דבר' להנצי"ב ח"ב ס"ה, ב'קול מבשר' לר"מ ראטה ח"א סימן יז.

17 בגליון כה"י נכתב כי בספר הנדפס רשום כאן: מיהו, וכנראה הכוונה היא — מיהו הרא"ם הכריח וכו'.

18 פרק א סימן לג.

19 רמז כאן לקושיית הרא"ם שם (דפוס

ואח"כ באו הקהל והחרימו סתם ולא הוציאוהו, תשובה דעתי הוא שהצבור יכולין להכריח היחיד להיות בהסכמתם בכל ענין שיהיה תיקון הקהל ואפי' צוות ואומר כנדון שלפנינו כיון שלא הוציאוהו מן החרם הרי הוא בכלל ע"כ. ומהרא"ם בסימן נ"ז כתב בשם הרשב"א ז"ל, וכן הדין באנשי העיר שהסכימו וגזרו גזרות או גדרים על אנשי עירם רשאים הם בכך ועובר על החרם וגזרתם הרי הוא מותר, וכן אם שמו בתקנתם עונש ממון חייב הוא בשני עונשים עונש חרם ועונש ממון הכל כמו שתקנו וגזרו, ואעפ"י שלא היו שם מקצת אנשי העיר כיון שנעשה במעמד טובי העיר ובמעמד ת"ח שבהם השאר שלא היו שם חייבים כאותם שהיו אעפ"י שהם מוכרחים ואינם חפצים בו עכ"ל, מכל תשובות אלו נראה בהדיא דס"ל להרשב"א ז"ל שיש [מב, א] כח לרבים לעכב ליחיד ואפי' אינו במעמדן נראה שמפ' כדעת הרא"ש שכתבתי.

ויש לתמוה בזה מתשובה אחרת ראיתי שהביאה מו' הרשד"ם ח"א סימן קס"ח ז"ל, וכן כתב הרשב"א ז"ל שאין ההסכמה הולכת אלא אחר מה שהסכימו כלן לא מה שהסכימו מקצת, ואפי' היתה הולכת אחר הרוב אלא כשהיתה במעמד כלן כענין בדינין דעלמא עכ"ל, מכאן נראה שאין הרבים כופין ליחיד אם לא שיהיה במעמד כלן הפך התשובות שכתבתי בשמו, ונראה שיש לחלק בענין ההסכמות בין היכא שההסכמה היא למגדר מלתא דמצוה או אפי' שיהיה לדבר הרשות מ"מ יש באותה ההסכמה תיקון ותועלת לבני העיר, אבל כשהחרם והתיקון הוא לבלתי הועיל ע"ד שנשאל להרמב"ם ככתוב למעלה, או שהיתה ההסכמה לנקום מיחיד בכה"ג נראה דלא חל החרם על היחיד.

ומנא אמינא לה שיש לחלק בכה"ג ממאי דכתב הריב"ש בתשובה סימן תע"ז ז"ל, אמנם אין הקהל יכולין לעשות חק או תקנה שלא כדין כנגד שום יחיד מהקהל אא"כ הסכים הוא עמהם, לפי שאין הקהל יכולין להתנות לגזול אחרים, אבל אם הסכימו כל הקהל בתקנה או בחק ההוא אז מועיל לכלן, ואם לא הסכימו כל הקהל מועיל למסכימים ולבאים אחריהם, אבל לא לאותן שלא הסכימו, וכן השי' הרשב"א ז"ל²⁶ בכיוצא בזה שנשאל על קהל שרצו לעשות תקנה וחק שכל הדרים בעיר יפרעו מס בעיר מכל נכסים שיש להם בין בעיר בין בשאר מקומות והיו עושים זה כדי לחייב יחיד א' שהיה דר ביניהם שהיו לו נכסים מחוץ לעיר, והשיב ה' ז"ל וז"ל הבא בתוך תשובתו, והטענה שאמרת שיש לקהל לעשות דינים וחקים בדבר זה נ"ל שאין זה אלא גזל ואין יכולין להתנות על הגזילות ומ"מ אם התנו כל בני העיר בכך וקבלו עליהם כל הקהל תנאם מועיל לאותם שבאו באותו תנאי ולבאים אחריהם אבל אם היה א' בעיר שלא רצה באותו תנאי אינו בכלל עכ"ל, שהוא כנגדו ממש.

וכן אם יש מנהג בעיר בענין פירוטות ובאו לשנות המנהג, נראה נמי דבכה"ג הוי יודעה הרשב"א ז"ל שאין כח הרוב לכופ' ליחיד, וזה נ"ל ברור²⁷ ממאי דכתב בתשובות

לחיים שם (ויש להוסיף כי הקטע כאן מובא גם בשו"ת הרמ"ז סימן לו).
29 עי' חקרי לב, חו"מ, דף קע ע"א שתמה על רבינו.

26 חלק ד סימן רצו ונמצאת גם בחלק ז סימן קמב, וראה ח"ה סימן קכה ובהערות רחמים לחיים שם.
27 לפנינו יו"ד סימן צו.
28 חלק סימן קעז וראה בהגהות רחמים

דשייכי לס' קנין בתחילת סימן כ"ט ז"ל, על אודות ראובן הפורש מן הצבור שלא לתת מס וכו', אם נהגו בעיר מימי קדם שלא לתת ביחד אינם יכולים לכופו לשנות מנהגו אם לא מדעתו עכ"ד. וכבר נכתב זה למעלה בשער ב' מחלק שני,³⁰ ובכה"ג אפשר דאיירי הרשב"א ז"ל דבעי' שיהא במעמד כלן עם שבאו דבריו סתומים ביותר.

וגדולה מזאת כתב ה' הגדול מוהר"י י' לב זלה"ה ח"ב סימן ע"ב שאם יש ג' או ד' קהלות במקום א' והסכימו רוב הקהלות בדבר אחד יכולין לכוף לקהל אחד בהסכמתם שכתב ז"ל, ואל הטענה השנייה שנו' בשאלה שהגזירה הכללית מהסכמת פרטי הקהלות בענין העריכה בנתינת הרשות היא מבטלת ההסכמה הפרטית מהקהל, ודאי דהכי הוא לפי סברת הרשב"א וכמה מהפוסקים דסבירא להו דהרוב יכולין לכוף את המיעוט אפילו בדבר דלא הוי מגדר מלתא, וכמו שיש בזה כמה תשובות, דכי היכי דרוב הקהל יכולין לכוף את המיעוט הכי נמי רוב הקהלות יכולין לכוף לקהל אחד, וכל שכן שהמנהג בזאת העיר בין הרומניאטיש והספרדים שכל העיר קהל אחד ונעתקים מקהל לקהל כרצונם, ואפילו בשאלוניקי שכל איש ואיש מדבר כלשון עמו וכשבאו מן הגרושין כל לשון ולשון קבעו קהל בפני עצמו באין יוצא ואין בא מקהל לקהל וכל קהל וקהל מפרנסין עניי לשונם וכל קהל וקהל נכתבו בפנקס המלך לבדו והיה נראה כל קהל וקהל כעיר בפני עצמה, אפילו הכי גוהגים שרוב הקהלות כופין לקהל אחד בהסכמתם וכבר יש בידי עוד ראיות על זה הענין עכ"ל. הנה ס"ל ז"ל דיכולים רוב הקהלות לכוף לקהל אחד ולא אמרינן דכל קהל הוי כעיר בפני עצמו ואפילו בדבר דלא הוי מגדר מלתא, אבל ראיתי אל ה"ר מורי הרשד"ם זלה"ה ח"א סימן קס"ח³¹ כפי הנראה חולק על טענה זו וס"ל שאין רוב הקהלות יכולין לכוף לקהל א', שכך כתב ז"ל שבק"ק אשר בשאלוניקי היחידים כפופין אל הצבור לפי שכל קהל וקהל כעיר בפני עצמה הוא, וכמו שכתב מהרד"ך³² וז"ל, ולענין ההסכמה אשר הסכמתם הג' קהלות נראה שאין הקהל הד' חייבים להכנס בהסכמותם וכו', וכתב בסוף דבריו ז"ל שמוהר"י י' לב לא הסכימה דעתו עמו, גם ה' מהר"י אדרבי זלה"ה סימן קס"ב ס"ל הכי.

והנה עיינו הרואות בעיר ואם שלוניקי שכל ענייני תיקוני העיר הם יחד בשותפות ובעריכה הכוללת לכל הקהלות כלן, משתתפים ומוציאים ממונים ופרנסים מכל קהל וקהל ומתקבצים לימים נועדים וכל אשר יהיה ריב בין אנשים בענייני הפרעונות נדון על פיהן, השכל יורה ידין היותן כל הקהלות יחד באגודה אחת ובדבר שהוא תיקון וגדר³³ מלתא שיתנהגו על פי רוב הקהלות ויוכלו לכוף לקהל אחד וכמו שכתב הרב מהריב"ל זלה"ה.

אחרי כן ראיתי פסק אחד³⁴ שחבר א' קדוש גדול בדורנו ה"ר מהר"ר יוסף פורמון זלה"ה על ד' קהלות שהיו שותפים [מב, ג] בענייני ההסכמות וכתב דברי הרד"ך אשר כפי

30 דף יט ע"ב.

33 עדיף להגיה: ומגדר.

34* נתפרסם, עם קצורים, עפ"י כ"י ירושלים,

31 לפנינו יו"ד סימן צו. וראה שם סי' קנג.

ע"י ל' מקובצקי-בורגשטיין, מיכאל ז, תשמ"ב, עמ' יט והלאה. שם גם פרטים נוספים על עניין זה.

ע"י כנה"ג, חו"מ, סי' רלא, הגה"ט אות מט.

32 שו"ת רד"ך בית יא.

הנראה היה סותר דבריו כתב ז"ל והרי כל בני פתראס, רוצה לומר כל הד' קהלות, יעידון יגידון שיש להם הסכמות והם משותפים ומחזירים יחד כלן ואינם נפרדים אלא בהסכמה זו שנפרדו עתה שלא כדין, ואם כן הרי עוברים משום לא תתגודדו וכו', הרי שיכולין הג' קהלות לכופ' לזה הקהל משורת הדין, וכן כתב בהדיא ה' מוהר"ר יוסף נ' לב זלה"ה חלק שני ז"ל, ודאי דהכי הוא לסברת הרשב"א וכמה מהפוסקים דס"ל דהרוב יכולין לכופ' למיעוט ואפי' בדבר דלא הוי מגדר מלתא, וכמו שיש בזה כמה תשובות דהיכי דרוב קהל יכול לכופ' למיעוט ה"נ רוב הקהלות יכולין לכופ' לקהל אחד עכ"ל, ואני חזרתי על כל צדדי החיפוש ולא ראיתי להרשב"א ז"ל ולשאר הפוסקים שיאמרו דבר זה בפירוש דרוב הקהלות יכולין לכופ' לקהל אחד, אלא ודאי כדפרישית דכיון דהרא"ש והרשב"א ושאר הפוסקים כתבו בספריהם ובתשובותיהם שהרוב יכולין לכופ' את המיעוט ולא חלקו החילוק הנזכר משמע דבכל גוונא קאמרי שיכולין הרוב לכופ' את המיעוט.

צא ולמד מעיר ואם בישראל עיר שלוניקי כשממנים ממונים עליהם ובאין לקנוס איזה יחידי איזה קנס, מוציאים בחוץ לממוני קהלו כדי שלא יהפכו בזכותו של אותו עונש ממוני קהלו משום הרחק מן הכיעור, והיכי ניקום אגן לתקן שלא יהא נדון אלא על פי ממוני קהלו לבד כי ודאי יהפכו בזכותו לעולם ויצא משפט מעוקל. עוד כתב בשם מהרד"ך ז"ל,³⁴ ולפי זה אין כח לב"ה א' לכופ' לב"ה אחר דהוי קהל לעצמם, ה"מ היכא דלאו מגדר מלתא ותקנתם לאו לכלם היא אבל היכא דמגדר מלתא ותקנתם לכלם הוי כופין דברוב בני העיר תליא מלתא לענין להסיע על קיצתן, הרי אפילו מדבריו נראה בהדיא דהיכא דמגדר מלתא בעלמא כופין הרוב למעוט ואפילו שהם מחולקים בבתי כנסיות כיון דבעיר אחת יושבים, וכ"ש בנדון דידן דאיכא מגדר מלתא במילי דשמיא עכ"ל, דעת ה' כדעת מוהר"י נ' לב שכתבתי. ועל ידי שלחתי פסק מוהר"י פורמון זלה"ה לחכמי ארץ ישראל תוב"ב כי כן צוותי ממנו ז"ל.

וזה לשון ה' מהר"ר משה מטראני ז"ל³⁵ לענין אם ג' או ד' בתי כנסיות בעיר אחת יכולין רוב בנין ורוב בנין לכופ' את המעוט אפילו אם³⁶ קהל אחד שיקבלו עליהם הסכמת רוב הקהלות, האריך בזה הרב הנזכר להוכיח שיכולין רוב הקהלות שבעיר אחד להכריח לקהל א' לקבל הסכמתם, נראה שקהל אחד קורא כאן בני עיר אח' כמ"ש החכם נר"ו וכמו שנראה מלשון תשובתם, אבל בתי כנסיות של עיר אחת יכולין להכריח (ב' בתי כנסיות³⁷) לקהל אחד שיקבלו עליהם הסכמה שיהי' למגדר מלתא בעלמא כפשטא דברייתא רשאין בני העיר להתנות וכו' ולהסיע על קיצתן וכל שכן במגדר מלתא דאיסורא. וכן כל הפוסקים שכתבו³⁸ רשאים בני העיר וכו' סתם דמשמע בני עיר א' בין שיהיה בה קהל א' או כמה קהלות כי אין פרוד בגי עיר א' לבתי כנסיות אלא מפני שאין מקום ב"ה מועט מחזיק את המרובים, כמו בבית המקדש תוב"ב שהיו עומדים צופים³⁹ וכו' וצריכים בכל עיירות ישראל שיש בהם עם רב לעשות בתי תפלה, אם לסבה הא', אם מפני

36 צ"ל: הם.

34 שו"ת רד"ך בית יב חדר ב.

37 נראה מיותר ובשר"ת מבי"ט ליתא.

35 שו"ת מבי"ט ח"ג סימן עו. ר"י פורמון

38 צ"ל: כתבו, וכ"ה בשו"ת המבי"ט.

הוא החכם הנזכר שם כנרמז בסוף

39 אבות פ"ה מ"ה.

התשובה.

שהעם רב והעיר רחבת ידים ואין כל אדם הדר בקצה העיר יכול להשכים ולהעריב לב"ה ואין כלן זוכים לשכר פסיעות וצריכים ב"ה בכל שכונה ושכונה, או מפני הגליות שיש נחת רוח למי שגלו ממקום א' להיות מתפללים בב"ה א' ולא מפני זה יהיה גפרדים בתקנותיהם אלא כלם הם אגודה אחת ולב א' לכל מה שהוא מגדר מלתא ואיסורא, ובירוש' ⁴⁰ העיר רבתי שהיו בה בתי כנסיות כמנין מלאתי משפט, ואמ' ⁴¹ כך היה מנהגם של אנשי ירוש' וכו' נראה שכל הבתי כנסיות שבה היה מנהגם כך, וכך היה בכל התקנו' שתקן ריב"ז ⁴² שיהא הלולב ניטל במקדש ז' ובמדינה יום א' וכו', וגלמוד אנחנו ג"כ בזמנינו להיות אגודה אחת בעיר א' בכל התקנות בפרט הנעש' ע"פ חכם ולא זו [בלבד] אלא שיוכלו רוב הקהלות ליסר את העוברים שאינם מקהלים כי גדול כח הרבים לענוש לזדים ולפושעים יותר מן המעטים עכ"ל, וההכרח שהכריח מאנשי ירוש' אפשר לדוחה שידחה שכיון שבשלחניקי באו כל עיר ועיר בפני עצמן מארצות ולשונות משונות אלו מאלו, הפולייא קהל לבד, וסיזילייא לבד, וקטלוניי' לבד והאשכנזים לבדד ישכנו, אפשר שיהיו כב' בתי דינים בב' עיירות, בפרט שכל קהל וקהל נכתבו בפני עצמן בפנקס המלך, לא דמו לאנשי ירושלים כי כל העם מקצה נחשבו כאיש אחד. ומ"מ הרב מהר"ר ישראל ⁴³ זלה"ה הסכים על ידו.

וזה לשון מהר"ר משה אלשיך ז"ל בזה ומינה לכל הסכמות הקהלות שכל ההסכמה שעושין ממוני הקהלות לתקוני העיר שדרכינו היום בכל גלילות ישראל שמתקבצים ממונה א' או שנים מכל קהל וקהל שבעיר א' למעמד והן הן טובי העיר, ואם רוב הממונים של רוב הקהלות יסכימו דבר א' כופין את מיעוט הקהלות לעשות התיקון ההוא או לגדור הגדר ההוא כמו שכתבנו שהולכים אחר הרוב, וסיים בלשון הזה כללו של דבר שאין חילוק בין עיר שיש בה בית הכנסת א' לעיר שיש בה בתי כנסיות רבים [מג, א] שכולן הולכין אחר הרוב, בין במה שהוא מגדר מלתא במילי דשמיא בין במה שהוא לתקון העיר במילי דעלמא, שכיון שהוא תיקון לכולל לא חיישי' אם יהיה רווחא להאי ופסידא להאי דתקנת הכולל עדיף כענין להתנות על המדות וכו' וכיוצא מענייני צורכי העיר ותקוניה על פי טובי העיר, כי תקנות אלו במילי דעלמא לצורך הנהגת העיר חשובות לפני הב"ה כי בגלל הדבר הזה ירבה שלום בארץ ובשמוע המיעוט אל הרוב ישקוט מדון, כי יהיו ישראל כאיש א' חברים ומרבים שלום בעולם עד כאן לשונו.

עלה בידינו מהני רברבי שיש יכולת לבני העיר בהיותן רוב חשוב ויכולין לכופ את המיעוט במלתא דאיכא רווחא להאי ופסידא להאי, ואף במילי דרשות כל שיש בדבר תקנת העיר.

גם יש ללמוד זה ממה שהשיבו רבי' יהודה כהן בר מאיר וה"ר אליעזר בר יהודה לרבני טרוייש הובאה בכלבו סימן קמ"ב, לפי השאלה כך דעתנו שחייבים כל ישראל לכופ ולהכריח איש את חברו כדי להעמידו על האמת וכו', ודבר זה מצינו בתורה בנביאים ובכתובים כתוב בתורה ובאת אל הכהנים הלויים [דברים יז, ט] וכת' שופטים ושוטרים

40 מגילה פ"ג ה"א, ומנין מלאתי בזכר
41 שם מא ע"א.
42 אולי צ"ל: משה, וכוונתו לר"מ אלשיך
43 סוכה מא ע"ב.
44 לקמן, והוא בתשובתי סוף סימן נט.

[שם, טז יח] וכו', לכן כשהקהל מסכימים יחד לעשות סייג וגדר לתורה אין היחיד יכול להוציא עצמו מן הכלל לבטל דברי המרובים לומר לא הסכמתי בהסכמה זו, אלא בטל יחיד במעוטו והמרובים רשאים להשביע ולגזור ולגדות ולהפקיר ממונו ולעשות סייג לכל דבר. ומצינו שמך לזה בתורה מנין שאינו יכול להוציא עצמו מן הכלל דכתיב (ו) לא אתכם לבדכם [דברים כט יג] ועוד מצינו בשאול דכתיב ויואל שאול [שמואל א, יד כד] וכו', עד הלכך אין היחיד יכול להוציא עצמו מכלל צבור ולא מבעיא בדבר שצריך לעשות סייג וגדר לתורה אלא אפי' בדבר הרשות כגון מס ושאר תקנות שמתקנים הקהל לעצמן אין היחיד יכול לבטל ולהוציא עצמו מתקנתם, דתניא רשאין בני העיר להתנות על המדות ועל השערים וכו'. ומה ששאלתם אם בני עיר אחת יכולין להשביע ולכוף בני עיר אחרת שם בעירם אף על פי שהם רחוקים, כך נראה לנו אם תקנה זו שהם מתקנים יש בה צורך ישובם כגון מס או מדות או שערים או שכר, פועלים כגון אלו ודאי אין רשאין לכוף אלא בני עירם כדאמר ר' רשאין בני העיר להסיע וכו' בני העיר אין בני עיר אחרת לא, אבל אם היו בני עיר אחרת עוברים על התורה או על הדין או שהורו על א' מכל מצות התורה שלא כהלכה, רשאין בני עיר אחרת לכוּפם ולהחרימם כדי להחזירם למוטב ואינם יכולין לומר אנו בשלנו ואתם בשלכם, אלא כל ישי' מצווים להכריחם עכ"ל, הרי דס"ל ז"ל דיש יכולת לב"ד ולרוב הקהל להפקיר ממון ולגזור גזירות שלא מדעת היחיד, ולא ימלט הדבר ממחלוקת במלתא דאיכא רווחא להאי ופסידא להאי, שלדעת כת מהגאונים יכולים הרוב לכוף למיעוט במעמד טובי העיר וכשיש אדם חשוב עליהם, ולדעת כת שנייה מרבואתא דוקא היכא שהתנו כלן מתחילה הא לאו הכי לא אלא בענין מגדר מלתא.

ופירושא דמגדר מלתא כתב מוהר"י קולון בשרש קפ"א דהוא דוקא במילי דשמיא וענין אפרושי מאיסורא והוכיח זה מתשובת ר"מ שבא למעלה.

וראיתי בתשובה אל ה' מוהר"ר יוסף פורמון זלה"ה שכתב שמגדר מלתא האמור בכל מקום לאו סתם מילי דשמיא, אלא כל א' יובן כפי עניינו, ומאי דשקיל וטרי מהר"י קולון בשרש קפ"א לפ' דמגדר מלתא מקרי מילי דשמיא לאו בסתם מגדר מלתא האמור בעלמא קאמר, אלא במגדר מלתא שכתב מהר"ם דהוי דוקא במילי דשמיא, דאל"כ אמאי בקש מהר"י קולון הוכחות בדברי מהר"ם לוכח הכי בפשיטות מדברי מוהר"ם דקאמר אבל לשנות שלא מדעת במילתא דאית ביה רווחא להאי וכו' ולא מגדר מלתא, וסתם מגדר מלתא היינו במילי דשמיא אלא ודאי כדפרישי' דהני מילי מתפרשן הכי, והכי במילי דשמיא ובממונא ובהסכמת קהלות בברירת ראשים וכיוצא, ואתא מהר"ק לאוכוחי האי מגדר מלתא דמהר"ם דהיינו במילי דשמיא אבל שאר מלתא יש לפרוש' במידי דממונא, ותדע שכן הוא ממה שפרש"י בגיטין בפרק הנזיקין ⁴⁴ ז"ל, בין לרבנן דפליגי אדר' וכו' שביעית לשמטת מלוה דאורייתא וכו' עד אין כאן עקירת דבר מן התורה במקום סייג וגדר דהפקר ב"ד בממון הפקר ע"כ, ובודאי דסייג וגדר דפרש"י התם היינו במילי דמגדר מלתא וסייג ותקנה לרבים דלאו במידי דשמיא הוא כדרך כל ההסכמות והתקנות שמסדרים בכל מקום ובכל

זמן, דהא מייתי התם מקרא דאשר לא יבא ומקרא דאלה הנחלות אשר נחלו וכו' דהתם לא הוי במילי דשמיא אלא במידי דממונא כדפרש"י, וכן נמי אההיא דמייתי לה גבי שמטה דתקון רבנן שלא תשמט משום גדר וסייג דפרש"י ז"ל מגדר מלתא דממונא, וכן נראה מהרמב"ם פכ"ד מה' סנהדרין [ה"ה, ה"ו], ויש לב"ד בכל מקום ובכל זמן להלקות אדם וכו' וכן יש לדיין תמיד להפקיר וכו' כפי מה שיראה לגדור וכו', וכן נראה מתשובות הרא"ש כלל ז' [ס"א] ורשאין בני העיר להסיע על קיצתן משום מגדר מלתא, וההיא להסיע לא הוי מגדר מלתא דשמיא וכמ"ש הרב מוהר"י קולון שרש קפ"א וכן נראה מהרד"ך סימן י"ד⁴⁶ ז"ל במגדר מלתא פשיטא דהרוב כופה למעוט וכו' כדתנן כופין אותו לבנות בית שער וכו' ע"כ הרי דקרי מגדר מלתא [מג, ג] לדבר שהוא הכרחי לרבים המשותפים בחצר דהיינו בני החצר כלן ולשון מוהר"ק אמהר"ם קאי עכ"ל מהר"י פורמון זלה"ה, ובאמת שממהר"ם ק' לכל הראיות שכת', ואפשר דס"ל דכל הנך פליגי אמהר"ק וכוותיהו בקט"י.

ולענין פסקא דמלתא ראיתי קצת מן המבוכה בדברי ה' מוהר"י נ' לב זלה"ה שבחלק א' דף קנ"ג⁴⁶ בפסק תביעת הדם כתב ז"ל, והכלל העולה שלא מצינו בשום א' מן הפוסקים הרשומים שיכתוב בפירוש דטובי העיר ורוב הקהל יוכלו לכוף את המעוט בדבר דאיכא רווחא להאי ופסידא להאי ודוקא בדבר הרשות בדבר דאיכא רווחא להאי כמו להאי הוא דאיכא פלוגתא וכו' ע"כ, ובחלק ב' סי' ע"א כתב ז"ל, ומה שנסתפק כבודך אם צריך שיכריזו ההסכמה כדי שתהיה קיימת, לא ידעתי מקום לספק זה, אם לא שנאמר לחוש לדעת הפוסקים דס"ל דבמלתא דאיכא רווחא להאי ופסידא להאי אי' כח ביד טובי העיר לתקן הסכמה ותקנה אלא מדעת כלן וכשמכריזין ההסכמה בכל הקהלות ואין מוחה הוה ליה כאילו היא מדעת כלן עכ"ל.

נראה מדבריו ז"ל שהיה לוקח בפשוט דיכולין להתנות בדבר דאיכא רווחא להאי ופסידא להאי, אלא שתלה טעם הספק לחוש למי שסובר שטובי העיר אין להם כח במלתא דאיכא רווחא להאי ופסידא להאי והם דברים קשים מאד בעיני, ובסי' מ"ד מחלק ב' כתב ז"ל, ומהר"י קולון בכמה תשובות כתב דהויא פלוגתא דרובאיתא במילתא דאיכא רווחא להאי ופסידא להאי אי מצו ב"ד להפקיר ממונו של זה וליתנו לזה יעויין בתשובותיו עכ"ל. ואני הצעיר ראיתי שבשרש א' ⁴⁷ לקח כדבר פשוט שאפי' בי דינא דאלימי אין להם כח לתקן במילי דאיכא רווחא להאי ופסידא להאי ובסוף אותו החלק האריך עו' ה' הנו' בענין זה יע"ש.

ולפסק ההלכה כתב מורי הרשד"ם בחלק השייך לח"מ סי' ת"ז, נשאל ממנו אם רוב בני העיר באים לעשות איזה הסכמה או תקנה שהיא תקנת רוב העיר אם יכולין המעוט למחות ולעכב ביד הרוב והשיב ז"ל, גם כי ידעתי נחתבטו בענין זה וכיוצא בזה הראשונים שלפני ואולי שגם דעתי היה נוטה לסברתם קצת מרגלא בפומיהו דהיכא דאיכא רווחא להאי ופסידא להאי אפילו יחיד יכול למחות, אמנם לע"ד אחר העיון כפי מה שידי משגת

45 בדפוס שלפנינו (אוסטרעא וצילומיו): 46 דפוס ירושלים סימן קכב.
47 כלומר בשו"ת מהר"י קולון. בית יב חדר א.

חייבים בני המדינה לקיים עליהם הסכמות ותקנות אשר קיימו וקבלו עליהם הרבים ולא זה בלבד אלא אפי' מה שבאים עתה לתקן ענין השוה לעיר ותיקון הרוב חייבים המיעוט לקיים דברי הרוב וכמו שיש כמה תשובות מהרשב"א והרא"ש מוכיחות עכ"ל.

גם בח"ב בהסכמת הצמר סימן י"ח⁴⁸ כתב שאחרי שרש"י וה"ר אליעזר וה"ר יונה והרמב"ן והרשב"א והרא"ש והריב"ש וראבי"ה דעתם שיכולין הרוב לכופ למיעוט ושחלה גזירת החרם וגדולי שלהם על המעוט בע"כ, הגם שנניח שהרמב"ם ור"ת וריט"ע ומהר"ם ור"י בר קלונימוס וכו' הוי ספיקא דאורייתא אזלי' לחומרא, עד ואם כן פשיטא לע"ד שחייבים המעטים לקיים גזירת הרבים אפילו דהוי רווחא להאי ופסידא להאי כיון שיש בגזירה הזאת תקנה לצבור, וכ"ש דק"ל הלכה כבתראי, והנה הפוסקים האוסרים הם אחרונים הרמב"ן הרשב"א הרא"ש רבי' יונה, ואל תשיבני ממהרי"ק ז"ל שמסכים לר"ת שהוא לא ראה הרשב"א ולא רבי' יונה והרא"ש וכו', כלל הדברים אני אומר שבכל גזירה ותקנה שעשו הרבים לתקנת הקהל או הקהלות אין ביד המעטים להוציא עצמן מן הרוב, ואם גזרו חרם חייבים המיעוט לשמור ולעשות, אך בתנאי שיהיה גזרתם בהסכמת טובי העיר או טובי הקהל, ואם יש חכם או חכמים המנהיגים הקהלות שיהיו עמהם. והגיה מבחוץ והוא שלא יש קהל מגד, אבל קהל א' הוי כעיר א' ואין שאר הקהלות יכולין לכופ אפי' שהם רבים עכ"ל. אזיל לפי שיטתיה אבל לפי דעת הרבנים שכתבתי למעלה נר' שכל בני העיר הם שותפים בזה.

ואין תימא לדברי מורי זלה"ה ממאי דכתב הוא עצמו בחלק ח"מ סימן שצ"ח ז"ל, עוד אני אומר שאם היינו צריכין לכך היינו יכולין לפטור אותו מכה מה שפסקו רבים מהפוסקים דהיכא דאיכא רווחא ופסידא להאי אין כח לרוב להכריח למעוט כלל וכמו שהאריך בזה מוהרי"ק שרש ק"פ⁴⁹ [וז"ל], וסוף דבר לפי הנראה לע"ד דבר פשוט הוא שאין כח ביד שום ראשי הקהל וכ"ש ראשי הקהלות לחדש שום הסכמה חדשה מדעתם מבלי רשות כלם או מבלי שיתמנו מאת כלם להנהיג הקהל ע"כ, דהתם לא הוי מלתא דאית ביה חרם באותו התיקון והתם איירי בבני הקהל שהסירו מהם את פ' והלך לו לקהל אחר ועכשיו באים לתבוע ממנו דפשיטא דבכה"ג הוא המוחזק ולא הם, וכ"כ בהדיא בס' ת"ו.

כלל עולה מכל מה שכתבנו שהרבים יש לאל ידם לכופ ליחיד או למועטים ואפי' במידה דאיכא רווחא להאי ופסידא להאי אם הוא דבר שרוב הצבור יכולין לעמוד בו ויש קצת מגדר מלתא, ובמקום שיש חרם בדבר חייב היחיד לקיים כל דבר הצבור אע"ג דלית בדבר מגדר מלתא, ואם אין חרם בדבר והיחיד הוא מוחזק כיון [מד, א] דאיכא פלוגתא דרבואתא בהא אפשר שהיחיד יוכל למחות ולהחזיק בעצמו. ואם רוב הקהלות הסכימו בדבר א' וקהל א' אינו מסכים עמהם נחזי אנן אם רוב הדברים מהתקנות נמשך אחר ממוני הקהלות נדון אחר הרוב.

אבל ראיתי אני הצעיר במקומנו עיר ואם בישראל שהדברים נמשכים על פי ממוני הקהלות ולפעמים ממונה קהל א' מוחה בדבר א' ועומדים קהלו בעזרתו ומוחים באותה

49 לפנינו: קעז.

48 לפנינו: י"ד סימן קיז.

הסכמה ואינו נמנה עמהם ואינם מקבלים אותה ההסכמה עליהם, וזה פעמים אין מספר אולי גמשך זה על פי הוראת מורי הרשד"ם זלה"ה.

וצריך שיתמנה אדם חשוב בהסכמה, ואעג"ב שמדברי הריב"ש סימן שצ"ט נראה שלא נאמר דין אדם חשוב אלא דוקא בבני אומנות דכל היכא דאיכא אדם חשוב ולא עשו כהסכמתו לא הוו כבני העיר ואינם יכולין להתנות אלא כיחידים ובקנין, אבל בני העיר לעולם יכולין להתנות ואינן צריכין להסכמת אדם חשוב שבעיר, וכן נראה מדברי הרמב"ם⁵⁰ שלא הזכיר אדם חשוב אלא בבעלי אומנות, נראה שמדברי הרמב"ם אין הכרח שבתחילה כתב דין בני העיר ואח"כ דין בעלי אומנות, וכשחלק החילוק מאדם חשוב אכלהו קאי וכן נראה לדקדק מתשובות המכונות להרמב"ן סימן ס"ה למדקדק היטב בדבריו.

וגם הרב מוהר"ר אליה מזרחי זלה"ה סימן ג'ז שחקר והפליא לעשות חילוקי הדינים הנמשכים מחילוקי הפרושים שיש באותה ברייתא דרשאין בני העיר ובכולן כתב ז"ל דצריך שיהא נמנה אדם חשוב עמהם, וכ"כ מורי הרשד"ם בכל תשובותיו.

וזה לשון מהריב"ל בת"ב סימן ע"א, ועוד אני אומר דכיון דהסכמות החזקות וכו' א"כ כל ההסכמות שישכילמו רוב הקהלות שיהיו לחזק וקיום ההסכמה הקדומה בתר רובא אזלי ויש כח ביד רוב החכמים מרביצי תורה ומנהיגי הקהלות בשכבר גיתן להם רשות מהקהלות קדושות לפקח בענייני הקהלות וכן⁵¹ הם טובי העיר ועיני העדה המאורות הגדולים ובתור רובא מגייהו אזלי עכ"ל, והמעין יר' דלרוחא דמלתא כתב ה' כל זה וק"ל, ובסימן ג'ז כתב הרא"ם, וכל החכמים והטובים שבעירם אפי' אם היו יותר מופלגים מהחכם המנהיג בחכמה ובזקנה הכל בטלים לגביה משום דהאי מנהיג כיון שהוא ממונה עליהם תורת מלכות עליו וה"ל כב"ד הגדול שבירוש' שכל החכמים היו בטלים לגביה ע"כ, ובסימן ג'ג האריך עוד ה' בזה, וכפי הנראה מדבריו דלדעת הרא"ש אזלי בתר רובא וצ"ע עמ"ש בס"י ג'ז.

ואם היתה הסכמת הרוב כדי לנקום מיחיד א' אשר נראה לעין כל שבעבור א' עשו ההסכמה אינה הסכמה, ודמי למ"ש הרשב"א סימן תשפ"ח, ולפ"ז אם מת א' מיחידי הקהל ועשו הסכמה שישלמו מנכסיו בעד שני העריכה אינה הסכמה בעבור שבשביל אותו היחיד עשו ההסכמה.

ויש לי ספק בזה⁵² דאפשר הוא דכיון דמשוינן המדות שוה לכלן שתהיה הסכמה זאת מקויימת אם נעשה בו טובי העיר, ויש עזר וסמך לזה מדברי מורי הרשד"ם בחלק ח"מ סימן ת"ו ע"ש, ועיין עוד בדין זה בדברי מהר"ם אלישקר סימן י"ט הובאו דבריו למעלה חלק ד' משפט א' דין ג'.

אחר שכתבתי משפט זה הגיעו לידי תשובות ה' מוהר"ר בצלאל זלה"ה וראיתי שכתב בסימן כ"ה⁵³ על שתי תשובות הרשב"א שהיו נראות סותרות ז"ל, תשובתך שניא היא

52 עי' מטה שמעון, סימן רלא, הגה"ט אות צ.

53 לפנינו: כ"ד.

50 הלכות מכירה פ"ד ה"ט וה"י.

51 לפנינו בריב"ל: והן.

תקנות וגדרים מענייני צבור כגון מנויים וכיוצא בהם דתקנות וגדרים ראוי לילך אחר הרוב ועל זה אמרה תורה אחרי רבים להטות, דאי לא תימא הכי אין תקנה וגדר לצבור לעולם כי שכיחי מעטים המתפרצים, אבל בענייני הצבור הרי כלן כשותפים הן והמעוט יכולין למחות ע"כ, הגה הרב זלה"ה חילק חילוק מכח סתירות דברי הרשב"א ז"ל ואפשר היה לי לתרץ ולומר שהתשובה הראשונה היא משום מנהג שנהגו לחוש להמחאת יחיד, ומ"ש בתחילה וכל שאינם עושים כן עושים שלא כדין היינו היכא שהיחידים עושים דבר א' ומוחים בהם הרוב דבכה"ג לא אזלינן בתר מעוט, ומ"ש בסוף אי איכא גוי כלו היינו רובו, אבל מ"ש בסוף שאם קצת מוחים דמחאתן מחאה וכו' אינו משום דינא אלא משום מנהגא, ועוד יש מקום לחלק בין הב' תשו' שכתב ז"ל, ומכל מקום כבר יצא מפי הר' הנז' זלה"ה.

המשפט השני בענייני מסים הולכים אחר הרוב לדברי הכל, אחר אשר העלינו במשפט שקדם המחלוקת שיש בברייתא דרשאין בני העיר להסיע על קיצתו, דלדברי כת אחת מן הגאונים יכולין הרוב מבני העיר להתנות כיון שהתנו טובי העיר וחייב היחיד לשבת באותה הסכמה דגדולי העיר במקום גדולי הדור קיימין, וכת אחרת מן הגאונים ז"ל ס"ל דדוקא גדולי הדור דאלימי הוא דיכולין להפקיר ולא גדולי העיר ולכך צריך שיסכימו כלם, ואם יש חרם בתקנה והסכימו הרוב בה כתבנו שחייב היחיד לעמוד באותה הסכמה כיון דיש ספק חרם דהוי ספק דאורייתא, אבל אם אין חרם בדבר אפשר ליחיד לערער באותה הסכמה.

[מד, ג] נראה דלא נחלקו אלא בשאר תקנות והסכמות דעלמא, אבל בענין מסים ועולי העיר אין הדין כך אלא לעולם הולכים אחר דעת הרוב ואפי' בלי שום חרם כלל, וטעם הדבר הביאו הרב הגדול מוה"ר אליה מזורחי זלה"ה בפסק הקראים סימן נ"ז ז"ל, אבל אלו החרמות שמחרימים קהלות כל קהל וקהל לעצמו בענין העולים והמסים ודומיהם שיתנו על פי מה שיאמרו האומדים או שיפרעו עד זמן כך הם חלים על כל מי שיעבור על אותו חרם, ואפי' היו מוחים בו הקצת מאחר שהרוב עם טובי הקהל הסכימו באותו חרם מפני שזה חיוב הוא שחייב כל א' וא' לתת לפי ממונו ואם לאו הרי הוא גזול, וכי האי גוונא דהויא אפרושי עבירה ואיסור פשיטא שהם יכולין להחרים ולגדות לכל מי שיעבור על תקנתם וגדוים גדוי וחרמם חרם ואין חולק בדבר, ולולי שלבי נוקפי הייתי אומר שהחרם הזה שהוא על העולים והמסים ודומיהם שיכולים אפי' המעוט להחרים ולגדות לזה ואעפ"י שהרוב מוחים בדבר, מאחר שכל א' וא' מחוייב לתת חקו אלא צריך שיסכימו באותו החרם רוב הקהל מפני שיש למוחים לטעון שאינם רוצים לתת פחות מחקם אך שאינם רוצים לסמוך על האומד שיאמרו אותם, כי אין שום אדם יכול לדעת ממונ חברו על פי האמת ומשו"ה בעי' הסכמת רוב הקהל בזה כדי שיבטלו המעוט לגביהו עכ"ל.

ומטעם שכתבתי בספק חרם להחמיר נראה שבכל העניינים דלאו מילי דמסים הוי

הדין כך ומטעם שכתב הרב ז"ל שזה חיוב הוא שחייב כל א' וכו', נראה דאפילו אין חרם בדבר ראוי שבדיני מסים ילכו אחר הרוב, ובתשובה ששאלו רבני טרוויש לרבינו יהודה כהן ב"מ והובאה בכלבו סימן קמ"ב כתוב, שכל שהצבור מסכימים לעשות סייג וגדר לתורה אין היחיד יכול להוציא עצמו מן הכלל, ובסוף דבריו כתב ז"ל, ולא מבעיא בדבר שצריך לעשות סייג וגדר לתורה אלא אפי' בדבר הרשות כגון מס ושאר תקנות שמתקנים הקהל לעצמן אין היחיד יכול לבטל ולהוציא עצמו מתקנתו, דתניא רשאין בני העיר להתנות על המדות וכו', הלכך לא יעלה דבר זה על לב איש לעולם עכ"ל, מלשון זה נר' דגריעי מסים משאר גזרות דעלמא לענין דיהגי⁵⁵ בהם הרוב, והוא הפך מה שכתבתי בשם מהרא"ם ז"ל כפי הנראה שלא ראה הרב ז"ל תשובה זאת. ומ"מ לא ראיתי מעולם מפסקים בענייני מסים שלעולם הולכים אחר הרוב כיון שהוא תיקון גדול שוה לכל. ודוקא⁵⁶ במידי דמתקני בענין פרעונם ועריכתם ולהטיל לכל א' כפי ממונו וכיוצא, אבל אם באו לשנות ממנהגם כתבתי אני למעלה בחלק ב' שער ב' שאפי' יחיד יכול למחות.

המשפט השלישי מה שהולכים אחר הרוב אם צריך שיהיה רוב מתוך כלל, חקרתי ופשפשתי באמתחות הפוסקים המפורסמים ואחר העיון העליתי מה שאכתוב דרך קצרה בס"ד.

בתשובות ר"מ הובאה בהגהות מיימו' פי"א מה' תפלה [ה"א] כתוב ז"ל, על אשר שאלתם אם יש קטטה בין הקהל ואינם יכולין להשוות דעתם לברור ראשים בהסכמת כלן וכו', נרא' בעיני שיש להשיב כל בעלי בתים הגוונים מס ויקבלו עליהם ברכה שכל א' יאמר דעתו לשם שמים וילכו אחר הרוב וכו' ע"כ, כנראה מדבריו דהסכמת הרוב מתוך כלל בעינן, ומתשובת הרא"ש אינו נראה כן שכתב בכלל ו' סימן ה' ז"ל דע כי על עסק רבים אמרה תורה אחרי רבים להטות, גם בסימן ו' ז"ל כתב ז"ל, אם הסכימו הקהל על דבר אין היחיד יכול למחות ועל זה אמרה תורה אחרי רבים להטות דאלת"ה אין תקנה לצבור לעולם אימתי יסכימו כל הקהל על דבר א' עכ"ל, ולא הזכיר רוב מתוך כלל, גם בתשובת הרשב"א⁵⁷ יש להוכיח זה שכתב שאפי' מי שאינו בעיר חייב להסכים בהסכמתם.

ואף על גב דכתב ה' מהר"י קולון שרש קפ"א⁵⁸ ז"ל ועוד דבר פשוט הוא כביעתא בכותחא דאפי' היו שם רוב אנשי הקהלות מלומברדיא"ה דלא חשיב רוב כיון שלא היו כלן במעמד וכו' ע"כ, הרואה יר' שאותו הגדון דמהר"י קולון זלה"ה לא הוי במלתא דאיכא רווחא להאי ופסידא להאי ולא במידי דמגדר מלתא ותקנתא כלל, ואפשר דמשום זה בעי' רוב מתוך כלל.

ובענין אנשי המעמד שנתמנו מן הקהל אם מנו עשרה ממונים ונפטר א' מהם או הלך לו למדינת הים לדברי הכל אין לנשואים לתקן, שעל דעת עשרה ירדו בני הקהל ובכי

57 לפנינו סימן ז.

55 עדיף להגיה: דמהגי.

58 ראה לעיל משפט א שהביא כמה תשור-

56 עי' דבר משה לר"מ אמארייליו, ח"ב,

בות, ונראה שכוונתו לזכרת בהערה 26.

דף מח ע"ב.

האי גוונא בעינן רוב מתוך כלו כמו שהדבר הוא בסנהדרין, וזה הוא ברור בתשובות הרא"ש כלל ו' סימן י"א, ובתשובות הרשב"א⁵⁹ הביאן הרב מהר"ל ן' חביב זלה"ה בקונטרס הסמיכה, והביאה מוהרי"ק בטור ח"מ סימן י"ג, ונראה שהשוארים גם כן בטלים כדין שותפים שמת אחד מהם שמתבטל השותפות כאשר הוכחתי בפירושי להלכות שותפים בספר ראש יוסף, ודוקא בכי האי גוונא שבררו אנשים מיוחדים הוא דבעינן רוב מתוך כלו אבל בתיקון הקהל בדיני מסים וכו' לא בעינן.

וראיתי סיוע לדברי מתשובת מורי הרשד"ם בחלק השייך לח"מ סימן ת"ו נשאל על קהל שיש להם מנהג לעשות עריכה כל הג' קהלות לסוף ג' שנים לעולם בזמן א', [מה, א] והיי היום הקדימו עשיית העריכה קודם זמנה ג' חדשים והעריכו ליחיד מיחידי הקהל והעלו עריכתו על חד חמש, ואותו היחיד לא נמצא אז בעיר ודעתו היה לחזור לזמן העריכה, ובבאו אל העיר צעק כנגדם והשיב ז"ל, שאם הסכימו הקהל על דבר אין היחיד יכול למחות ועל זה אמרה תורה אחרי רבים להטות וכו', והביא תשובת הרשב"א גם כן על זה וכתב ז"ל, מכל זה נראה שהדין עם הצבור שמה שתקנו תקנתם קיימת, ומכל מקום יש לספק מזה היחיד המערער אם הוא מן הממונים או מפרנסי הקהל עמו, וכמ"ש הרא"ש בתשובה⁶⁰ וז"ל, אבל מה שטוענין הקהל שבטלה הסכמתם במיתת אחד מהם ג"ל טענתם כי מתחלה תלו הדבר בדעת כלם, עד ודין זה הסכים הרשב"א בפירוש בתשובה⁶¹ שברורים שהסכימו הקהל עליהם אין לרוב לעשות שום דבר אם לא שיהיו כלם בוועד אחת, ואם חסר אחד מהם אפילו שהרוב הסכימו בדעת א' לא עשו ולא כלום, יצא מזה שכתבנו שאם האיש הזה המערער הוא אחד מממוני הקהל או פרנס מהקהל מה שעשו הקהל בלעדו אינו כלום, אבל אם אינו אלא יחיד מיחידי הקהל לבד מה שעשו הקהל עשו וחייב לקיימו עכ"ל. מדבריו ז"ל נראה דאין ליחיד לעכב על מה שעשו הרבים אלא אם כן היה פרנס או ממונה הקהל דבכי האי גוונא אמרי' שעל דעת כלן ירדו וכמו שהביא ראייה מדברי הרא"ש והרשב"א ראייה בכה"ג.

ותמיה לי על דבריו ז"ל מתשובה אחרת שכתב באותו החלק בסימן שצ"ט⁶² על שאלה שנשאל על ראובן מקהל פ' נתקוטטו עמו רבים מאנשי הקהל עד שבהסכמת חכמי שאר הקהלות עם חכם הקהל להשקיט המיית העם גזרו עליו שלא יכנס לב"ה ההוא ג' שנים רצופים כי חשבו שדרך בני ישראל לעבור פשע [וכו'], אמנם אנשי הקהל לא רצו לקבלו ועבר יותר משנה ולא נכנס בקהל כי סגרו דלת התשובה לגמרי, ובין כך רצו לעשות הקהל ערכים אותם שהיו בתוך הקהל וכשהגיעו להעריך אל האיש הזה אמר להם מה לי ולכם אתם גרשתם אותי ותשלחוני מאתכם מה אתם רוצים ממני אפרע הכאר"ג ורב הנוגע ליחיד אחד כפי דין המלכות אך אמנם לעלות במס כדרך שאר בני הקהל אין לכם עלי כת, והשיב ז"ל דכיון שהקהל דחו אותו בשתי ידיים אין להם דין עמו, והביא תשובת הרא"ש שכת' כלל (ט') [ו'] סי' ט' על מקצת הקהל שעשו הוצאה שיתקיימו שטרי חובותיהם דבר פשוט הוא שאותם שאינם נושאים וגותנים שטרות שלא יתנו

61 חלק ב סימן קד.

62 לפנינו: שצח.

59 חלק ב סימן קד.

60 כלל ו סימן יא.

עמהם וכו', עוד כתב ז"ל ועוד יש לי לפטור לאיש הזה מטעם אחר שהרי איש זה אחד מפורעי המס ולעשות הערכים נתקבצו כלם והוא לא נקרא יכול הוא שיאמר אילו הייתי שם לא היו יוצאים אותם שיצאו המעריכים שאני הייתי נותן טעם שהיו הכל מודים לדברי, שהרי מטעם זה אנו אומרי' דהא דאולינן בתר רובא היינו רוב מתוך כלו ממעמד כלם וכמו שכתב הרשב"א גם הרא"ש גר' כן מתוך דבריו, וכן כתב מורי כמה"ר לוי ק' חביב זצ"ל בסמיכת זקנים עכ"ל, הרי לך שעל ענין יחיד הקהל שלא נמצא בענין העריכה כת' ראייה מדברי הרא"ש והרשב"א וראיה מדברי מהר"ל ק' חביב זלה"ה, והוא עצמו חילק בתשובה אשר כתבתי למעלה דלא מחלקים חילוק זה אלא דוקא במי שהיה ממונה או פרנס דאז אמרי' דבעי' רוב מתוך כלו, אבל יחיד בעלמא לא, וזה היה יחיד כשאר יחיד הקהל ולא נשתמש מן הטעם הראשון.⁶³

ולעיקר הדין שגשאל מורי עליו ראיתי בלשון השאלה ודקדקתי שבני הקהל לא השליכוהו מביניהם לגמרי אלא בעוד ג' שנים לבד, אלא שהיו חושבים החכמים שיעברו הקהל על פשע למחול אשמו בתוך שנה והם לא כן עשו, ובני הקהל יש להם יכולת לייסר את היחיד בכמה עונשים ואפי' להלקותו וברייתא ערוכה שנינו בפ"ק דב"ב⁶⁴ רשאים בני העיר להסיע על קיצתן פי' לקנוס לעובר על דבריהם, ואפי' עונש מלקות כמ"ש הרמב"ם פכ"ד מה' סנהדרין [ה"ד, ה"ה], והרא"ש בתשובה כלל ו' סי' כ"ו⁶⁵ כתב ז"ל, דאם עני הוא ואין יכולים לענשו בממון רשאים לקנוסו במלקיות ובכל מיני הרדפות עד שיהא ציית דינא עכ"ל, וכיון שהקהל יכולין ליסר ולרדוף את היחיד כפי ראות עיניהם לא בעבור זה יקרא מקהל אחר כיון שהם לא השליכוהו מאתם שלא יהיה יחיד שלהם, אלא כוונתם היא להייסרו ולכן אין ראיה לפוטרו מתשובת שהביא מורי זלה"ה מהרא"ש ממקצת הקהל שעשו הוצאה שיתקיימו שטרי חובותיהם שאותם שאינם נושאים ונותנים בשטרות שלא יתנו עמהם ודן ק"ו מאלו שעומדים בתוך הקהל ונהנים מהם והם מהם מפני שאינם נושאים ונותנים בתוך השטרות כתב שאין להם לפרוע עם אותם שנושאים בשטרות, זה שגרשוהו ושלחוהו מאתם בע"כ ואינו נהנה מהם כלל ולא הם ממנו והרי הוא כבן עיר אחרת עאכ"ו שאין לו לפרוע בצרכיהם ובמסיהם אשר הם פורעים מצד יחידיהם והרי הוא כבן עיר שיצא מעירו לעיר אחרת ועמד שם י"ב חדש שהדין הוא שיפרע במקום ההוא.

ותמהתי פה מורי קדוש איך דן אותו כבני עיר אחרת ולמה לא [מה, ג] שת אל לבו לב טהור יכולת הקהל ליסר ליחיד בכח וגבורה כמ"ש הריב"ש סי' שצ"ט, ולולי שמורי זלה"ה אמרה הייתי אומר שחייב זה לשאת על שכמו עולי הקהל, ואם עונותיו גרשוהו להסתפח בנחלתם מִקֵּץ שנתים ימים או לזמן שגדלו ישוב אל אחוזת אבותיו כאשר גזרו בני הקהל ושב ורפא לו. ועוד חדש לבו הרא"ש ז"ל בתשובה סוף כלל ו' ז"ל, תקנה שעושי' כל בני הקהל בסתם כל בני העיר בכלל אעפ"י שעשאוהו לצורך המס ויש מבני העיר שאין פורעים מס כיון שלא הוציאו שום אדם עכ"ל. ודבריו ראויי' אליו ז"ל.

63 ע"י חקרי לב, חו"מ, ח"א דף קעד ע"ג. 65 לפנינו: כז.

64 ח ע"ב.

המשפט הרביעי היאך טובי הקהל יכולין לפטור ליחיד בדבר שאינו קצוב ובדבר שלא בא לעולם ובתנאי אסמכתא.

נראים לי הדברים שאין טענה למה שהקהל פוטרים ליחיד או יחידים מן המס או משום מאורע העתיד לבא מטעם שאינו קצוב או דבר שלא בא לעולם וטעם הדבר לפי שאם רוב הקהל פטרו ליחיד מן המס ע"כ צריך שיהיה במחילה זאת שום טעם ותיקון בקהל, דאל"כ מאיזה טעם יתקיים פטורם, ואפילו הסכימו הרוב בו אפשר ליחיד מיחידי הקהל למחות כיון שגרמו היזק לו במחילתם, וכ"כ מורי הרשד"ם ח"ב סימן י"ח⁶⁶ ע"ש, ובענייני מסים כתבנו במשפט הב' דלד"ה אולי' בטר רובא אי משום דינא אי משום מנהגא, והיכא דפטרו ליחיד משום תקנת הקהל דמי לאיכא רווחא להאי כמו להאי, וכתב מהר"ם בתשובה הביאה המרדכי פרקא קמא דב"ב⁶⁷ על אודות המס וכו' כי הנהו טבחי וכו' וקמ"ל דנתקיימו הדברים ואע"כ בדדיבור בעלמא קא מתנו וגרע טפי מאסמכתא דכל דאי לאו כלום הוא, הכא ודאי מהני במידי דאיכא רווחא להאי כמו להאי אידי דקני גמר ומקני ע"כ, וכיון דמטעמא דאיכא רווחא להאי כמו להאי כתב דמהני, מעתה נלמוד אנחנו בדיני מסים דאולי' אחר הרוב לד"ה דמהני ההוא תנאה דאסמכתא, וה"ה בכל דבר שאינו קצוב דכל הני תנאי גריעי כחד חשיבין, והרוצה לידע עוד ראייה ברורה בדין זה יעיין בתשו' מורי הרשד"ם בחלק ח"מ סימן ש"ע.

המשפט הה שיכולין הקהל לפטור ליחיד בלי קנין וטובי העיר יכולין למנות מורשה.

משפט זה צריך מן הביאור כי הרא"ש ז"ל בכלל ו' סימן י"ח⁶⁸ כתב ז"ל, ועל שהוספת לשאול אם יוכלו לחזור בהם מנהג פשוט הוא מה שטובי הקהל מסכימים לעשות שריר וקיים הוא בלי קנין ובכל תקנות הקהל שמתקנים על יחידים ועל רבי' ומסיעים על קיצתן כל דבריהם ככתובים וכמסורים דמו ע"כ, ובסימן כ"א כתב ז"ל, כבר השבתי לך שבכל דבר שהקהל או טובי העיר שנתמנו מדעת הקהל מסכימים לעשות שריר וקיים הוא בלא קנין ובכל תקנות הקהל שמתקנים על יחידים ועל רבים ומסיעים על קיצתן כל דבריהם ככתובים וכמסורים דמו, ועוד דגדון זה מחילה היא ואפי' היחיד שמחל אין צריך קנין עכ"ל.

ויש להקשות בדבריו ז"ל ממאי דכתב בתשובה אחרת סימן ה' מהכלל הנו' ז"ל, ועל הסכמה שבין הקהל ובין אביד ולא היה קנין דע שכל עסק ממון שבין אדם לחבירו בלא קנין דברים בעלמא ישנו בחזרה חוץ ממוחל ממון לחברו דלא בעי קנין עכ"ל, והשתא תימא על עיקר כונתו של הרא"ש ז"ל בזה אם כיון לומר דאפשר בחזרה בעבור שלא היה קנין בדבר כבר כתב הוא ז"ל דמה שעשו הקהל או טובי העיר אין צריך קנין, ואם כונתו ז"ל לומר דאין צורך לקנין בעבור שההסכמה היתה דבר מחילה וכונתו

66 לפנינו: יר"ד סימן קיז. דרוב הפוסקים לא ס"ל כמהר"ם.

67 סימן תפא, דף פד רע"ד. ובתשובת פרח

מטה אהרן, ח"א סוף סימן יג חולק וסובר

היא מה שסיים בדבריו באומרו חוץ ממוחל וכו', כבר כתב ז"ל בתשובה שזכרתי למעלה באומרו ועוד בנדון זה הוא מחילה ואפי' היחיד שמתל אין צריך וכו', מלשון זה נראה דמעיקרא אפי' בדבר דלא הוי מחילה אין צריך קנין בדבר ומעשה טובי העיר ככתובים וכמסורים דמו, ואפשר שכונת הרא"ש ז"ל היא להביא ראיה אפי' נאמר דהוי כשאר דברים דעלמא הא קי"ל דמחילה לא בעי קנין והכא ההסכמה הזאת ג"כ מחילה היתה. עוד אפשר שההסכמה הזאת היתה שאביו של זה יתוייב לתת לקהל בלי קנין, ואפשר לומר דאעג"ב דכשטובי העיר פטרו אין צריכין קנין מ"מ היחיד שנתחייב לקהל צריך קנין וכה"ג איירי ההיא דהרא"ש. ולכל הפירושים נמצינו למדים שמה שעושים טובי הקהל או הפרנסים אשר המחום רבים עליהם פטורין פטור בלי קנין.

וכתב הרא"ש בכלל ו' סימן כ"ג⁷⁰ שטובי העיר הרגילים להשתדל בצרכי הקהל יכולין למנות מורשה לדון בשביל הקהל וכל מעשיהם קיימים עכ"ל. וראיתי בתשובות הרב מוהריב"ל ח"א דף ע"א⁷¹ בכלל הסכמות הבגדים ז"ל ומי שיעמוד על שרשן של דברים יתברר לו מטענה לבטל זאת ההסכמה והוא דאפי' אם יהיה כזו ורשות לממוגי הקהלות יצ"ו לתקן תקנות בעיר אין להם לשום אחרים במקומם וכו' וסברא גדולה היא, הגע עצמך שאדם מקבל עליו לדיינים פ' ופ' פשיטא ופשי' שלא יהיה להם רשות למנות אחרים במקומן עכ"ל, ולפ"ז צריך לחלוק בין טובי העיר שכתב הרא"ש לממוגי הקהלות, א"נ יכולים למנות מורשה שכתב [מו, א] הרא"ש היינו שדנו כבר הם תחלת הדברים והשלית כמות והראשון נראה יותר.

המשפט ה' מה שעשו טובי הקהל אין יכולים הבאים אחריהם לבטל, דין זה פשוט הוא מעצמו דאל"כ לא יתקיים דבר בבני הקהל כלל, ונשאל להרא"ש ז"ל בכלל ו' [סכ"ד] ז"ל, וששאלת ראובן עשה פשרה עם ז' טובי העיר בענין המס ופטרו לו ממס ת' זהובים ועכשו מתו ז' טובי העיר והבאים אחריהם אמרו לראובן תפרע עמנו מס מכל אשר לך, וטען ראובן שפטרו אותו אותן ז' טובי העיר ת' זהובים, והשיבו לו אין אנו מאמינים לך שפטורך תביא ראיה לדברך, השיב ראובן אין לי כתב ראיה וי"א שראובן נאמן במיגו דאי בעי גשבע שאין לו על מה שיפרע מס ואתה אמרת דהוי מיגו לאפוקי ממונא שמתרבה מס האחרים בכך, תשובה נ"ל כדברך שאינו חייב לקהל כלום אלא הוא והם חייבים למלך ואו' לו שיפרע חלקם וכו' ואין להם עסק להאמיגו בשבועה להוציא מהם ממון שיפרעו חלקו, אלא ישבע כמנהג העיר כמה ממון יש לו או יטילו עליו כפי אומד דעתם אם יש לו טענה ליפטר צריך להביא ראיה ואינו נאמן במיגו וכו' ע"כ מתשובה זאת, נראה בהדיא שאם היה לו טענה ברורה שפטרוהו ז' טובי העיר שוב אין לערער עליהם ואשר יקומו מאחריהם אפי' אחר מתת הראשונים אין עליהם לערער, ואין לו

70 לפנינו: כד.

71 בדפוס ירושלים הוא סימן מו דף קכה ע"א.

69 ע' תורת חסד (פרחית) סימן קצח דף קכה ע"ב שהקשה עליו ותיירץ בע"א, וראה עוד בית אברהם (חנניה) סימן יד דף רנא ע"א וע"ב.

דשאני התם שנתרצו האחרונים במעשה הראשונים, וכן הסכים בדין זה מורי הרשד"ם בתשובת שייך לח"מ סימן ש"ע בראיות ע"ש, גם מתשובת הריב"ש סימן תע"ו יראה בבירור שמה שעשו הברורים ואח"כ כמו ברורים אחרים ועשו סתם מסתמא על תנאי שעשו הראשו' סמכו ע"ש.

המשפט הזה אם הצבור פטרו ליחיד ומת.

כתב הרשב"א ר"פ הנושא⁷² אהא דקאמר בירוש'⁷³ גבי פוסק לזון את בת אשתו מתה כבר מתה, מורי הרשב"א היה למד מהירוש' הזה שאם הסכימו צבור עם אדם א' שיפטרו אותו ממס זמן קצוב כדי שיבא לדור אצלם, או משום הנאה אחרת שעשה להם, אם מת בנתיים חייבים היורשי' לפרוע מס על אותם נכסים, ומורי ה' חילק בזה דשאני התם שהוא פטור נכסים ונתקבלו שכר ונפטרו נכסיו ממס לכל אותו הזמן עכ"ל, ולמעלה בחלק ג' שער ב' משפט ח' כתבתי במה תלוי מחלוקתם.

המשפט הזה מי שנכתב לו מהקהל שפטרוהו אי הוי לעולם או לא.

כתב הרא"ש כלל ו' סימן י"ח⁷⁴ על ראובן פורע מס במקום א' ולפי תקנתם חייב לפרוע כאן גולגולת ופייס הקהל למחול לו ונתרצו לו מגדולי פורעי המס ובאים עתה לחזור בטענה שלא קבענו זמן לפטור, והשיב שכיון שהוא מחוייב ליתן עמהם והוא בא ליפטר בטענה שפטרו אותו ידו על התחתונה דמתנה נתנו לו משלהם, ואחר שבסתם פטרוהו יש לדון לשון הפטור לכל הפחות שאנו יכולין לדנו, וכל הבא להוציא ידו על התחתונה כדתנן פרק גט פשוט⁷⁵ כתוב בו זוזי וכו', ואע"ב דאמרי' פרק מי שאתו⁷⁶ ה"ז גיטך ע"מ שתשמישי את אבא וכו' עד שאני גבי גט משום דלצעורא קמכוין וכו', הלכך בנדון זה נמי אילו היו הקהל אומרים לא פטרנוך אלא מן המס הראשון היינו שומעים להם עכ"ל.

ויש לדון במה שדחה בשתי ידיים להתיא דגיטין דמשמע בהדיא שסתם הנקה ב' שנים והשימוש לאביו הוי לעולם דשאני גט דלצעורא קמכוין, דאדרבא מוכח התם דהיכא דאמרינן דלצעורא קמכוין ביום א' לבד הוי לצעורא, דפריך התם ומי בעי' כולי האי ורמינהי שמשותו יום א' הניקתו יום א' ה"ז גט אמר רב חסדא לא קשיא הא רבנן הא ר"ש⁷⁷ מתני' רשב"ג ברייתא רבנן, וכתבו התוס' דכיון דציערה יום א' סגי בהכי כיון דלא להרווחא קמכוין ע"כ, ולא ניד מהך אוקמתא אלא משום דמתניתין קשיתה מדסיפא רשב"ג ריש' לאו רשב"ג וכו', איברא דכי הדר ביה אלא ברייתא ר"ש⁷⁸ ומתני' רבנן היא נראה דה"ק, ולרבנן בעי' צערא טובא וצ"ל דכי אתא רבא לפ' הא בסתם וכו' לא כיוון אלא כדי לאוקומי כלה בתד תנא אבל ודאי הסברא דלעיל במקומה עומדת דלצעורא בעי' טובא, ומשמע ליה להרא"ש דדוקא בגט אמרי' הכי הא בעלמא לא.

75 בבא בתרא קסה ע"ב.

76 גיטין עד ע"ב.

77 צ"ל: רשב"ג.

72 כתובות קא ע"ב.

73 כתובות שם.

74 לפנינו: יט, והעתיקה כאן בקצורים.

ויש לגמגם⁷⁸ במשפט זה ממ"ש הרב המגיד ז"ל פ"ז מה' אישות [ה"א] בדין ע"מ שירצה אבא שכל התנאים שלא גקבע להם זמן סתמן לעולם ע"ש, וקצת יש לחלק בפטור שפטרוהו הקהל לתנאי דבעלמא והרוצה לעמוד בדקדוקי סוגיא זו שכתב הרא"ש יעיין בדברי מהריב"ל ח"א דף קמ"ח⁷⁹.

וכיון שיש פני הראות שאין לשון הפטור משמע לעולם וכמו שכתבתי נראה דדוקא בשנה ראשונה נשמע ולא יותר כל שלא בא מפורש בדבריהם.

[מו, ג] אלא דיש לספק אם לא טעון בני הקהל טענה זאת אי טענינן להו או לא, לפי שהרא"ש ז"ל בגמר דבריו בתשובה זאת כתב ז"ל, בנדון זה נמי אילו היו הקהל אומרים לא פטרונוך אלא מן המס הראשון היינו שומעים להם ע"כ, נראה דדוקא משום דאמרו לא פטרונוך הא על הסכם ולא היו טוענים מידי נראה דלא טענינן בעד בני הקהל, וכפי מה שנראה מן הגמרא דאמרינן⁸⁰ יד התובע על התחתונה נראה דראוי לטעון בעדם ולפוטרים ושלא לחייבם כל זמן שלא פירשו זמן לפטורם.

79 בדפוס ירושלים הוא סימן קכב, אבל אין שם דיון בעניינו, ולכן צ"ל שכונתו לסימן קכ, ובדפוס ראשון הוא דף קמה ויש להגיה כאן.

80 הבטוי עצמו נמצא ברש"י, בבא מציעא, עט רע"ב.

78 ראה מטה שמעון סימן קסג, הגהב"י אות צב שציין לפרח מטה אהרן ח"א סימן קכג דף רטו ע"ב, ולשמחת יר"ט דף קכו ע"ד שדנו בדברי רבינו. וראה עוד בסמיכה לחיים, חו"מ, סימן טו דף קיד ע"ד שיישב תמיהת המשפט צדק ח"ב סימן עד על רבינו.

השער השני

בעריכות הקהלות וספקות שיקרה בהם ומשפטיו ו'

המשפט הראשון אם העריכה נעשית על פי אומד המעריכים או על פי השבועה. במקום מנהג איני אומר ואין לנו לזוז ממנו שאם הסכימו שיעמדו באומד המעריכים וטעו מה שעשו עשוי ע"ד שיבא בס"ד אבל לענין דין תורה צריך ביאור. וראיתי הדבר מבורר בתשובת הרשב"א⁸¹ הביאה הרב מוהרי"ק זלה"ה בטור ח"מ סימן קס"ג ז"ל, שלפי מה שכתב הרמב"ם בפ"ב מה' מלוה [ה"ב] שמחרימים על כל מי שיש לו ולא יתן לב"ח מחרימים על המס שיפרע כל א' כפי מה שיש לו וכו', ואם א' אומר לקהל איני רוצה לפרוע עמכם על פי החרם כי אני מתיירא שלא אוכל לעשות התשבון כדין אבל הטילו עלי כמו שתרצו ואני אשלם, אם הקהל יש להם מנהג ידוע או שקבלו עליהם בענין אחר אין היחיד רשאי לברור דרך לעצמו.

גם הר"ר בעת"ה בסימן שמ"ג כתב ז"ל, על הסכמת הקהל שהסכימו שכל א' יכתוב הודאתו וישבע על ככה כדי לברר מי הוא הרב או המעט בנכסים, וראובן ושמעון ויתר בעלי כיסים ממאנים בדבר וחפצים לעשות שומות וערכות לכל אחד ואחד כמו שנהגו כמה שנים, ועוד טוענין בעלי הכיסים שאף אם יתחייבו לישיבע עמהם אין רצונם לכתוב בהודאתם ולפרט כל דבר ודבר ואיכות ומותות כל ענייני ממונם אלא רוצים הם בעצמם לשער ולהעריך כל ממונם מפרטות וכללות ושוב ישבעו שכך סכום יש להם ולא יותר, ושאר הקהל אינם חפצים בדרך זה, והשיב שבני העיר הם שותפים שנשבעים על טענת ספק משום דמורו היתירא שטרהו בנכסים ומעכבים בשביל חביריהם בידיהם, וא"כ בני העיר הואיל והם שותפים במס יכול כל א' להשביע את חברו בטענת שמא אולי יש לך ממונ רב ואין אתה נותן כ"כ לפי הערך ומורה לך אתה היתירא משום דאתה טורח בצורכי הקהל לפקח על צרכיהם נגד המושלים, וכתב טעם בדבריו ז"ל למה הוצרך לזה הטעם דשותפים וכתב ז"ל, דאי לאו טעמא דשותפים ה"א דעבדי' אומדנא הכ' אעג"ב דלא ברירה דעיקר הטלת המסים ושאר מיני תשחורת הן מן האומות ושלטונים מוטלים הן לפי מה שהן שמין ומעריכים וכו', ומעתה אית לן למימר סוף דינא תחילת דינא, אם הוטל המס ונתרבה בשביל שהעריכו האומות ממונם של ישראל איכא למימר דכה"ג דינא דמלכותא דינא והני דאיברורי לשום ולהעריך כמו שלוחי דמלכא אינון, ואפי' אי לא יכוונו האמת מכל מקום דינא קעבדי, וא"כ היאך יכוף א' את חברו לישיבע לו מספק, אבל מטעם דשותפים ניגהו מזיקיו שפיר לישיבע כדפרישית עכ"ל.

ויש לדקדק שבסימן שמ"ה כתב ז"ל, על ענין השומרים בלילות שכשצויה המלך

לשמור גוף העני וגוף העשיר היה שוה, אבל כשנתפשר בממון כיון שהוסבה השמירה לדין התורה גובין לפי ממון, וא"כ הכא נמי נימא הכי שאעפ"י שהמושל היה מעריך ממוןם לפי דעתו כשנבררו מהקהל יסוב הדבר לדין תורה ויהיה על פי השבועה וכיון שכן אין צריך טעם שותפים, ויש לחלק ולומר דכיון שהמלך מעריכם הוא על פי האומד הוא כעין דינא דמלכותא שגזר כך, אבל בענין השמירה כונתו היא שישמרו העיר מה לי שישמרו שומרים בממון מה לי כפי הגופים הלכך אית לן למימר דכיון שהוסב הדבר לדין תורה הכונה היא שגם עין המלך בזה ואינו שינוי דעת ממנו, (איברא) ⁸² שאינו מתחוויר בחילוק זה דבענין המס ג"כ אין דעת המלך אלא שיפרעו יהיה מה שיהיה, וכשתדקדק תראה החילוק עומד במקומו.

ומיהו בזמנינו זה שאין נמשכים המסים מן המלך בדקדוק פשיטא שאין אנו שלוחי המלך וצריך שישבע כל א' וא' בלי רמאות ע"ד שיבא במשפט שאחר זה בס"ד. ומנהג מקומנו בעריכה הכוללת לתת הבחירה לנערך אם רוצה לישבע נותנים כמה גרגרים כמספר מה שרוצה לישבע בידו והדיין משיבועו שלא הבריה ולא הערים, ואם אינו רוצה לישבע מוסר עצמו ביד המעריכים ומעריכים אותו על פי אשר תשיג יד שכלם בו.

ועוד חידש הר"י בעת"ה ⁸³ שאם א' עוקר דירתו מן העיר ונשאר מקצת חיוב המס על הקהל שיצטרך הוא לתת עמהם באותו [מז, א] עול הואיל ועדין השותפות קיים ויכולין להזקיקו לישבע עמהם כי כן פסק מהר"ם בענין השותפים וכו' ונראה שאין זה ברור כ"כ אצלו ונראה דהשתא ⁸⁴ צריך להתיישב וכו'.

ועיקר השבועה כתוב בכתבי מהר"ר איסרלן ⁸⁵ שהיא כעין דאורייתא שישים ידו על ס"ת אבל אינו נוטל בזרועו.

ואם א' אומר שאינו יודע כמה יש לו, נראה שישבע שאינו יודע ע"ד שאמרו ⁸⁶ בטוען לחבירו איני יודע אם אני חייב לך ואעג"ב דאין נשבעים על טענת שמא, ⁸⁷ כבר עשו לתקנת הקהל כשותפים הנשבעים על טענת שמא.

המשפט השני בענייני העריכה איך נשבעים ואם עשו הברחה כדי לפטור. אחר הדקדוק יש חילוקים בזה, הרא"ש ז"ל בתחילת כלל ט' נשאל ממנו על שר שבא לעיר וממשכן כאשר ימצא איש את רעהו והלך ראובן קודם לכן ונתן אשר לו ומשכונות של גוים לשמעון שהוא פטור מן המס ונתן במתנה גמורה בלי תנאי, אם יוכלו לישבע זה שאין לו וזה שהוא שלו כל מה שבביתו אעפ"י שידוע שלא עשה כי אם להבריה ולבסוף יחזיר לו מ"מ במתנה גמורה נתן, והשיב ז"ל דכיון דקני"ל ⁸⁸ דאפילו מתנה ע"מ להחזיר שמה מתנה כ"ש מתנה זו שהיא בלא חזרה אם ירצה, ומכל מקום יזהר מפני

85 חלק ב סימן לו.

86 בבא קמא ק"ח ע"א.

87 שבועות כ"ח ע"ב.

88 סוכה מא ע"ב.

82 הסוגרים נמצאות בכתב היד, ולכאורה אין למחוק מלה זו, אלא זהו הנוסח הנכון.

83 סימן שמג.

84 צ"ל: שהרי כתב ונראה דהשתא וכו'.

חילול ה' אם ירגיש בדבר וגם שלא יקלו עמי הארץ בדבר ע"כ, נראה מדבריו ז"ל שאין בדבר איסור אלא מפני חילול ה' וזה הוא דוקא במתנה שנותן לאחר להברית מן הגוי, אבל מה שמחרימים הקהל שישבע כל א' על כל מה שיש לו אין בזה הברחה והחרם חל על כל מיני ערמות ותחבולות, ונלמוד זה מתשובת הרא"ש כלל ט' סימן ג' שנשאל על צבור שממשמשים ובאים להטיל חרם שכל מי שיש לו מעות במזומן שילום לגוי פ', והלך ראובן מיד ונתן מה שהיה לו במזומן לשמעון שלא היה בכלל התקנה כדי שלא להלוות לגוי, ונתן לו במתנה גמורה בלא תנאי, והשיב ז"ל על חרם הקהל דע לך דלא שייכא הערמה והברחה בחרם שעושים הקהל על דעת המב"ה⁹⁰ ועל דעתם, ולאפוקי מכל מיני ערמת עושים כן ודבר ידוע שזה לא כיון ליתן אלא להברחה בעלמא ואמדנא דמוכח הוא אפילו להוציא ממון, אמנם שוגג היה כי לא היה סבור לעבור על החרם, הרי לך דבחרם הקהל לא מהני מתנה כלל ועיקר אפילו בלי תנאי. וכתב ה' בת"ה סימן שמ"ג דמשמע באשרי⁹¹ שיש לדיין לבאר ולסגור בפני כל צד רמאות כשמשביע בעלי דינים וא"כ כ"ש בענייני מסים דרגילי אינשי למעבד כמה טצדקי כדי ליפטר מהם ומקלי לצדד התורות⁹² ואם ישבע בכללות אפשר שיעשה כמה מיני טעות ורמאות, לכך צריכין לפרט ולפרש בביאור יפה כל הנכסים איכותן ומהותן כדפרישית וכן נהגו בכל גבולנו מקדם ע"כ.

ובפסקי מהר"ר מנחם מרזבורק כתוב ז"ל,⁹³ הנותן ממונו לא יתן חוץ לעיר מתנה גמורה שאינו עושהו אלא כדי להברית מן המס ואינו פטור בכך, כי נותנים חרם ע"ד המב"ה וע"ד הקהל והרי יש ערמה בדבר, והעושים נסכא וחקקים בה גומא כמעשה הדייט ושותים ממנה כמו כוס של כסף וקורין אותו תכשיט, או שמנקבים את הזהובים הא גמי ערמה היא ולא מפטר בהכי אא"כ מעביר צורת הזהובים עכ"ל, ושומר נפשו ירחק מהיות מועל בחרם או בשבועה.

המשפט השלישי קהל ששמו מעריכים והעריכו לאיש פלוני וטעו בו מה הדין בזה.

עם שבא הדבר מבורר לא ימלט מן הקושיה, כי הרא"ש ז"ל בתשובה כלל ו' סימן ד' כתב ז"ל, נשאל על המלך שצוה בכתבו שיפרעו הקהל אלף זהובים בענין שכל מי שיש לו ק"כ זהובים יפרע ח' זהובים, והחסר לתשלום האלף זהובים יפרעו כל מי שיש לו יותר מק"כ זהובים כל א' כפי ממונו, ויש אנשים שלא הוטל עליהם שום דבר בפנקס של ח' זהובים אלו שכתבו (פי' הנבררים)⁹⁴ שלא היו יודעים לאותם האנשים הסכים הנז' וכתבו שם חלק ומחלקים מותר המס על מי שיש לו יותר מק"כ זהובים הטילו עליהם ממנו כפי הנראה להם, והם טוענין שאין להם לפרוע אשר שמו עליהם לפי שפטרום הראשונים והמלך פוטר למי שאין לו ק"כ זהובים, וכיון שנשבעו הראשונים ולא הטילו

92 דפוס ירושלים דף קסט רע"ב.

93 הסוגרים וההסבר בתוכן נמצאות בכתוב-

היד.

99 המקום ברוך הוא.

90 ריש בבא מציעא.

91 בתרומת הושן שלפנינו: התיירים.

עליהם שום דבר פטורים מן הכל, והקהל טוענין בהראשו' לא פטר' אלא שלא היו יודעים להם ממון, והאומר לא ראיתי אינה ראיה, ואם הם לא ידעו אחרים ידעו, ועוד שהראשונים שכתב שלא ידעו היו ג' והאחרים שידעו שלהם ממון לפי שהטילו עליהם היו מאה או יותר ואחרי רבים להטות אף אם היו פוטרים אותם הראשונים מכל וכל, וכתב המלך אינו פוטר למי שלא ידעו לו הראשונים ממון אלא למי שאין לו, וכיון שהעידו אנשים שיש לו ממון אחר שנשבעו שבועת התורה וכתב המלך מחייב למי שיש לו חייב לפרוע גם הח' זהובים שבכלל מאתים מנה, ואפילו אם לא היו מחייבים אותם או מי שלא חייבו לא יפטרו בשביל זה עד שישבעו שאין להם הממון שהמלך מחייב עליו מס, יורנו רבינו אחר שתתיעץ [מז. ג] עם יודעי ענין המס כי יש מחלוקת עם הקהל על זה.

תשובה אם הקהל בררו אנשים להטיל ח' זהובים על כל מי שיראה להם שיש לו ק"כ זהובים והיו מקצת שלא היו סבורים שיש להם ק"כ זהובים וכתבו שמם חלק, יראה שאפי' אם ימצא אחר כך שיש להם ממון פטורים מאותו המס בין מח' זהובים בין מפרעון המותר, הא למה זה דומה לקהל שבררו אנשים לעשות פנקס על הקהל לפי אומד דעתם והטילו על ראובן שיתן מס מאלף זהובים, כי לפי אומד דעתם לא ידעו שהיה לו יותר, ושוב נודע שהיו לו י' אלפים, לא יפרע אלא מאלף זהובים שאמדהו עושי הפנקס, וכן בגדון זה אפי' יאמרו כמה בני אדם שיש להם יותר מק"כ זהובים הם פטורים, כיון שהג' שנבררו להטיל ח' זהובים על מי שיראה להם שיש לו ק"כ זהובים פטרום סיעתא דשמיא היא ופטורין לגמרי, נמלכתי בפורעי המס ונראה להם כך גם לי נראה כן עכ"ל. הארכתי לכתוב כל דבריו בעבור שני דברים הא' שלא יחסר ממנו מאומה ושלא נצטרך לחיבור אחר, ב' בעבור שיש בה מן העיון וזה החלי' וה' אלהים יעזור לי, יש לדקדק כיון שהראשונים אשר עזבו אותם אנשי' חלק לא פטרום לגמרי בעבור שלא ידעו לאותם האנשים הסכום כלל, אלא אדרבא כתבו את שמם חלק, נר' בזה שכתבו חלק עד אשר יבואו אחרי' ויעידו אם יש להם הסכום הנז' וכמו שנראה מטענת השואל, א"כ מאיזה טעם כתב הרא"ש ז"ל בתשובתו זאת שאם הקהל בררו ח' אנשים להטיל להם וכו' וכתבו את שמם חלק אפי' אם ימצא אח"כ שיש להם ממון פטורין מאותו המס, ודימה זה לקהל שבררו אנשים לעשות פנקס על הקהל לפי אומד דעתם והטילו על ראובן שיתן מס מאלף ונודע כי היו להם עשרה אלפים וכו', כי באמת אין שום דמיון כלל ועיקר דשאני התם שירדו על אומד האנשים האלה והם עשו מה שגר' להם באומד הדעת, אבל בגדון דהרא"ש ז"ל שהאומד שלהם אינו ידוע ואדרבה הם מסופקים במקצת אנשים אלו והניחו את שמם חלק כנר' דרצונם שישארו כן עד אשר יבואו אחרים ויעידו עליהם.

והיה נראה לומר שעם שהניחו את שמם חלק מ"מ נראה דאומדן דעתן היה לפטור אותם לגמרי ולכך הניחום חלק לומר שאין להם עסק בהם, תדע לך שהרי הטילו המותר על מי שיש לו יותר מק"כ זהובים כפי' הממון ואם מה שהניחום חלק היה עד שיראו היש להם, לא היה להם להטיל המותר למי שיש לו יותר מק"כ זהובים זה נראה לתת מציאות הבנה לתשובתו זאת.

ולכל הפירושים שנאמר יש להקשות בין אמאי דכתב בעיקר דין התשובה שהשיב, בין על עיקר דין הדמיון שדימה אותו לקהל שבררו אנשים לעשות פנקס על הקהל לפי

אומד דעתם והטילו על ראובן שיתן מס מאלף זהובים שנודע שהיו לו עשרה אלפי וכו', דלמה לא נאמר שכשבררו הקהל לעשות פנקס לא על דעת שיטעו הברורים ברום אלא שיכוונו לאמת ואם יטעו יחזור הדבר, תדע לך שהרי כתב הרא"ש ז"ל בתשובה⁹⁴ אחרת והביאה ה' בעל הטורים בח"מ סימן רכ"ז⁹⁵ על ראובן שמכר חפץ לשמעון ולא נתרצו בסכום ובא לוי ונתרצו שניהם לגמור המקח ע"פ שומתו ושם אותו בע' זהובים, למחרת הראה ראובן⁹⁶ החפץ לתגר ושם אותו בחמשים ורוצה שמעון לחזור ולומר שלא נתרצה בקנין וכו', והשיב יר' דשמעון יכול לחזור בו כיון שיש בו ביטול מקח דמה שנתרצה שמעון לקחתו בשומת לוי לא עדיף ממ' שפ' על מנת שאין לך⁹⁷ אונאה ע"כ, נראה מדבריו ז"ל שכל היורד לדעת חבירו בענין שומה הכוונה היא לשום לו בשיווי הדמים ולא יטעה בדבר עד שיהיה בו ביטול מקח או אונאה, כ"ש בנדון דהרא"ש שטעה מאחד עד עשרה והחילוק בזה נראה לי⁹⁸ והוא ברור דהתם הוא כדיהיב הרא"ש טעם בדבר ז"ל וכ"ש בנדון זה, שלא כיוון ראובן למוכרו לו ביותר מדמיו ולא כיוון שמעון לקנותו ביותר מדמיו אלא שהיו רחוקים זה מזה בשומת המקח וכיוונו שלוי ימצא המקח ויעמידנו בשומת דמיו ולא שיאנה שום אחד מהם ע"כ, הגה נתן טעם נכון בדבר בעבור ששמעון לא כיוון לקנותו ביותר מדמיו הא לאו הכי כגון שמעיקרא אמרו זה אל זה תקח זה ע"ד שישום פלו' ונתרצה בזה הלוקח וטעה אותו פ' אפשר שיודה בזה הרא"ש דלא שייך בטעות השליש אם טעה שום טעות ביניהם כלל, ומטעם זה בענין המס כל שמתחלה ירדו על דעת אומד דעתם ודאי על דעת כן ירדו שיעשה המוטב כפי אומד דעתו ואם יטעה באומד דעתו מן השמים רחמו עליו כמו שכתב ז"ל.

אבל אם הטעות היה לתועלת הקהל כגון שהקהל תבעו לראובן חוב בחשבם שהיה חייב להם וראובן נתנם להם ג"כ בחזושו שהיה חייב ושוב נודע שבטעות היה מה שקבלו ממנו ובטעות נתן להם מה שנתן, דבר זה נראה דלכ"ע חייבים הקהל לחזור לו מה שקבלו ממנו בטעות ולא דמי להך דהרא"ש כלל, דהכא היינו טעמא דכל הקהל על אומדן דעת שלהם ירדו ואפי' מוטעים ואפי' שוגגים, אבל הכא הקהל שתבעו לזה אינם רוצים ליקח ממנו אלא מה שנוגע לו על פי התורה לא מצד שקול דעתם, וגם הוא אמר שהיה [מח, א] חייב ובעבור זה רצה לפרוע, אבל אם לא היה טועה בזה לא היה נותן כלל ונראה⁹⁹ דהרא"ש ז"ל לא יכחיש זה.

וראיתי בתשובות מורי הרב הגדול מוהר"ר שמואל די מדינה זלה"ה בחלק ח"מ סימן ת"ד¹⁰⁰ על יוסף חשב שהיה חייב לקהל והקהל ג"כ חשבו כן ופרעו להם, ואח"כ נתגלה הדבר שלא היה חייב להם, כתב ז"ל שלכאורה היה נראה שיש לקהל זכות מהך תשובת

94 בגליון כתוב-היד נכתב: כלל ק"ב סימן ג.

95 אות ל.

96 בגליון כתוב-היד נכתב שצ"ל: שמעון.

97 ברא"ש שלפנינו נוסף: עלי.

98 עיי' מטה שמעון סימן קסג הגהב"י אות

רכה שדן בדברי רבינו כאן וציין לאחר

רונים שדנו בזה, ואסיף עליו גם את

חקקי לב, חלק ב, חו"מ, סימן יד דף גז

ע"ב, וכן כתב ב'מים קדושים' (קריש-

פין), דרושים דף כו ע"א והלאה והרחיב

הדברים.

99 עיי' מטה שמעון שם אות רכו.

100 לפנינו הוא סימן ת"ה.

דהרא"ש שכתבתי והיה עושה הדבר בק"ו שאם לתועלת היחיד כתב הרא"ש כן כ"ש שיש לנו להפך בזכות הקהל שהדין נותן שיזכו הרבים וכו'.

והנראה עם החלוק שכתבתי שאין הנושאים שוים והרא"ש ז"ל פשיטא שיודה בזה, אלא אם נאמר דאירי בכה"ג שפטרום הקהל לגמרי וטעו, ומורי הרשד"ם זלה"ה העלה לחייב לקהל בדקדוק שדקדק בדברי הרא"ש שכתב ז"ל בסוף דבריו ז"ל, במלכתי בפורעי המס ונראה להם כך גם לי נראה כך, משמע מתוך דבריו שלא היה פוסק כן אלא מכח מה שנמלך בפורעי המס ובודאי שנראה יהודה ועוד לקרא, אלא שאפשר לומר שהיה דרך פורעי המס כך ומשום הכי נסמך על סברא זו, אך אמנם בזמן הזה נראה בעיני דאין דרך הקהלות כן אלא דלעולם כשמתברר הטעות בין לזכות בין לחובה חוזרים ומתקנים הדבר, גם בג"ד כך ראוי לעשות אך בזאת שיתברר הדבר שבשעת העריכה היה טעות דאלולי כן אין כאן טעות כלל עכ"ל, וכפי דקדוק זה שדקדק מורי הרב נראה שבעיקר דינו של הרא"ש אין ראוי להיות הדבר נגמר על פי אותן השמאים לפטור ודוקא משום שנמלך בפורעי המס פטרו, ויש לדקדק בדבריו ז"ל כי הנה בתשובה אחרת דשייכי בחלק ח"מ סימן ש"ע, נשאל על יתומים שהיו פורעים מס ממה שנשאר מאביהם ואח"כ נתפשרו עם הקהל בכך סכום בעד כל שני העריכה ורצו לבטל התנאי שהתנו להם באומרים כי טעות היה בדבר, והשיב שהדין עם היתומים והביא תשובה זו של הרא"ש ודן ממנה ק"ו המעיין בה יר' בבירור שתפס דברי הרא"ש ז"ל בזה במושלם והוא הפך מה שכתב כאן, ובתשובה אחרת סימן תמ"ב נשאל על קהלות שהיו בשותפות וטעה הקהל הא' ופרעו יותר ממה שנוגע לחלקם והשיב ז"ל ועל השאלה השנית [וכו'], נראה דבמה שפרעו וטעו אין להחזיר כי מן השמים רחמו עליהם וכמו שכתב הרא"ש בתשובה הא' למה זה דומה לקהל שברירו אנשים וכו', ואע"ג דלכאורה דבריו תמוהים עכ"ז אריה שאג וכו' ומי יבא אחרי המלך ע"כ, ולדעתי כל שגתנו בטעות אין נתינתו נתינה ודין הרא"ש שאגי שעל דעת ברור הקהל ירדו ולכך אפי' מוטעים מהני מה שהם עושים ומאן יהיב לן מעפריה דמר ומיילינן עיינינן אשר כל רז לא אניס ליה להביא הראיות על מתכונתם יורנו דעת ודרך תבונות, דבהאיא נדון דהרא"ש נראה לי הדברים שכל שירדו הקהל לאומד דעת אנשים על דעת כן ירדו בין יטעו בין לא יטעו וזה לקח הרא"ש בפשוט מהמשל שהביא מהקהל שבררו אנשים לעשות פנקס וכו', וטעם ששאל לפורעי המס הוא האם נר' להם שאומד דעת האנשים האלו היה לפטור לאותם שכתבו את שמם חלק ואמרו שכן הוא וגם להרא"ש ז"ל נראה לו שהנה כדבריהם כן הוא האמת. גם ראיתי בזמננו זה בזמן עריכת הקהלות מנהיגי העיר מעריכים לאיש כפי אומד דעתם ואין מי שיערער אחריהם אם טעו או לא טעו כי על פיהם יקום דבר זה הוא מה שגר' לי הצעיר בזה.

ואם יקשה המקשה לפסקי זה ממאי דמצאתי כתוב בס' החסידים סימן תרנ"ג ז"ל, א' ששמע שהיו אומרים עליו יש לך כך וכך וכך אמדנו אותך אמר להם אם הייתם יודעים שיש לי כפל מה הייתם עושים, אמרו לו היינו לוקחים ממך כפל אמר להם הרי איני רוצה לגזול את אחרים הרי אני אתן כפל עכ"ל, משמע שמה שאדם פורע פחות ממה שיש לו הוי גזל בידו אעפ"י שכבר אמדוהו, אף אתה אמור לו דהתם מידת חסידות היה בדבר,

א"כ היכא שמבררים הקהל שבין יטעו בין לא יטעו עשייתם עשייה והם העריכו הנר' בעיניהם אם שמו לא' בפחות סייעתא דשמיא הוא.

המשפט הרביעי בהסכמה שהיתה שמי שיצא מהעיר ישוב למקום אבותיו ואירע שהיה קודם מלישבונה ועכשיו בא ומצא לישבונה ואיוורה נפרדים.

דין זה בא מעשה בפני מורי הרב הגדול מוה"ר שמואל די מדינה זלה"ה כתוב בחלק ח"מ סי' ת"ב וזה תורף השאלה [מח, ג] ארע שבא פה שלוניקי איש חשוב שמו פ' ולהיות הסכמת הק"ק אשר פה שלוניקי איש על דגלו דגל אבותיו ישוב נפל הפר' בין ק"ק לישבונה יע"א ובין ק"ק איוורה יע"א, אלו אומרי' אלינו יבא ואלו אומרי' להפך וכלם נותנים טעם לדבריהם והיתה הסכמת החכמים וכו' להשביע לזה האיש שיגיד כל מה שיודע מאביו והגיד שהאמת כן הוא, כי אביו בא פה שלוניקי והאמת כי אביו לא בא דרך קבע בשלוניקי ושאביו הנז' סייע בגופו ובממונו בבנין הב"ה מק"ק לישבונה הנז', עוד העיד שהיה אומר לו אביו שקראוהו לקרות בתורה בב"ה מק"ק לישבונה וברדתו מן התיבה נגשו אליו בחורים הקרובים אליו לנשק ידיו וכו', וק"ק איבורא טוענים שאין זה הוכחה שהוא מק"ק לישבונה לפי שבימים ההם היה הכל קהל א' לישבונה ואיבורא ואח"כ נפרדו לשני מחנות, וגם שקרובי האיש הזה הם באיבורא, והשיב הרב הנז' שהדין עם ק"ק לישבונה בטעמים והיותר עצמי הוא שכל שאנו יודעים שזה האיש הוא לישבוני ואתה בא להוציאו מחזקת לישבוני המע"ה, ראיה לזה ממה שכתב הריב"ה סימן קנ"ו¹⁰¹ בח"מ ז"ל, כל חזקה שאין עמה טענה אינה חזקה כיצד אמר ליה המערער מה אתה עושה בתוך שלי והשיב המחזיק ירדתי לתוכה מפני שלא אמר לי אדם דבר אין זה חזקה לפיכך אם יש עדים למערער שהיתה שלו נשבע ונוטל ע"כ, מכאן משמע שאעפ"י שאין למחזיק ראיה שהוא שלו אפי' יש למערער עד א' שהוא שלו וירצה ג"כ המערער ליטען שהוא שלו לא מהני ליה למערער לומר שהוא שלו, א"כ בנ"ד שידענו שנקרא לישבוני ואתה רוצה להוציאו על המוציא להביא ראיה כיון שזה המחזיק עומד בבית לאו כל כמיניה דמערער להוציאו משם אם לא בעדים ובראיה ברורה עד כאן לשונו.

ובאמת שאם בזמן שהיה מוחזק זה היותו לישבוני היה שום מקום להיותו מק"ק איבורא היה ראיה קרובה, אבל כיון שבעת שהיה זה לישבוני מעולם לא היה עדין ק"ק איבורא ואח"כ נחלקו מה חזקה שייך בזה לא למחזיק ולא למערער. כיון שמעולם לא נפל ערעור בימים הראשונים, אבל עכשיו הוא שנפל ספק בדין במי שבא אחר שנחלקו הקהל אם חוזר למקום קביעותו או דילמא לא גרע מכל בני לישבונה שהם ואבותיהם סייעו בבני' ב"ה ואפי"ה הלכו להם לק"ק איבורא בלי ספק שהם לקחו חלקם מן הב"ה בממון כדרך שחולקים השותפים בעת החלוקה ומעריכים הב"ה, וכל מי שאינו בעיר חולקים אותו הנשואים בקהל כפי חלק המגיע לכל א' וא' ואין בזה שום טענה לכל א' וא'.

ולולי שאין משיבים את הארי אחר מותו הייתי אומר שאין במשפט הזה שום ספק שחולקים אותו בני לישבונה ואיבורא כיון שאביו של זה לא היה בא בקבע בעיר הזאת

כמזור נחשב, ואי לא מסתפינא הוה אמינא שכל יד הקהלות קדושות שוים בו ולא היתה הסכמת הקהלות הקדושות שאיש על דגלו דגל אבותיו ישוב אלא למי שהי' בקבע לא במי שלא בא כי אם דרך עראי, ודי לנו שנאמר שבני איבורא ולישבונה יהיו שוים בו אבל שיהיו בני לישבונה בדוקא זכאים בו נראה דאינה תורה, ולא דמי דין זה כלל לאחים שחלקו ובא להם אח ממדינת הים דאיכא פלוגתא בב"ב¹⁰² אי בטלה מחלוקת או לא, דלא שייך זה בענין הקהלות ואפי' תימא שיוכל הבא לעכב החלוקה ויהיה טענה אצלו כדי שלא לזוז ממקומו בנדון זה שמעולם לא היה עיקר דירתו בכאן אין לו זכות בקרקע הקהל אעג"ב דסייע בגופו ובממונו כיון שהלך לו, אפי' הוא עצמו שהיה חוזר כאן היינו אומרים פנים חדשות באו לכאן ע"ד שכתב מורי עצמו בח"ב מתשובותיו סימן רל"ב.¹⁰³

וראיתי בתשובת מורי בסימן הנז' שסיים ז"ל, אכן אגיד לכם מנהג עיר שלוניקי גדולה לאלהים שאיש כזה מניחים אותו לילך לב"ה שהיו אבותיו משם ולענין תועלת המס דנין אותו כשאר החדשים הבאים לעיר עכ"ל. ואם מנהג זה שכתב ז"ל הוא ברור כפי עדותו ז"ל על מה חרדו לישבונה ואיבורא כל החרדה הזא' על האיש הזה הבא מחדש כיון שדינו כשאר חדשים, ואין לומר שעל ענין הנדרים והנדבות והתמיד והצדקה כתב מה שכתב שהרי כתב אח"כ¹⁰⁴ ולרווחא דמלתא אומר דלכ"ע רוב המס מזה הנכבד מק"ק¹⁰⁵ לישבונה בודאי בלי ספק והביא ראיה¹⁰⁶ מספק ובני יבם וכו' כמו שיר' הרואה בדבריו ז"ל, ובאמת שזה נראה הוכחה שאין המנהג שכתב בשלוניקי מנהג ברור ואולי הכל כפי המשך הזמנים שאנו רואים מעשים בכל יום יש שינוי בעריכות כפי הסכמת העולה מהם מזמן לזמן.

ועיקר ראייתו מספק ובני יבם יש לחלק דהכא אין גם א' יודה שהדין עם הק"ק לישבונה כיון שנחלק הקהל לחלקים, ולא מצאתי סמך לדבריו ז"ל אלא סברא מדעתו והיא, שכל שזה סייע בגופו ובממונו כל שלא נחלק עצמו מן הקהל והלך למקום אחר חוזר למקום קביעותו וניחא ליה לאיניש להתפלל במקום תחנונותו אשר שם שם לו טורחו וממונו, וזה דוקא אם היה בדרך קבע בעיר הזאת ויצא ונתעכב וחזר לבא, אבל מי שהיה בעיר דרך עראי אפשר דלא מהני ליה ולא מידי [מט, א] והוי כחדש ממש ומדיינים ישבית הגורל מקום אשר יפול הגורל שם יהיה.

המשפט הזה קהל שהיה להם יחיד א' ת"ח פורע מס עמהם ולא היה הולך לישבית הקהל ורצו בני קהלו לפוטרו מהמס בתנאי שיבא וכתבו לו פטור בזה, ואח"כ בעריכת הקהלות הרבה רעים לפטור עצמו, האם ישלמו לו הקהל חלק זה הת"ח שנכו הקהלות מקהל זה עבדו או נאמר כיון דאפטר אפטר.

לכאורה היה נראה שאין לבני קהלו לשלם לו בממון שהרי הם לא נתחייבו אלא לפוטרו אבל לא נתחייבו לשלם לו ממון וכיון שכל החיוב שהיה אצלם על זה האיש היה לפוטרו

102 קו ע"ב. 105 צ"ל: והוא מק"ק, כפי שהוא ברשד"ם.

106 יבמות לו ע"ב.

103 לפנינו: יורה דעה סימן קיט.

104 לפנינו הוא בחושן משפט סימן תב.

מן המס שיגיע ממנו בקהלו מעריכת הקהלות והקהל פטרוהו מאן לימא לן שלא יפטרו הקהל וסייעתא דשמיא הוא גביהו.

שוב ראיתי בתשובות מורי הרשד"ם ז"ל לח"מ סימן שע"א קרוב לזה נשאל ממנו על כה"ר משה אליאש ז"ל הקריב לדין את הגברים פ' ופ' ופ' מנהיגי ק"ק לישבונה והראה כמה כתבים תחומים מיד כל מנהיגי ופרנסי הק"ק ופוטרים את רבי משה אליאש ז"ל מכל מיני מסים כל ימי חייו בשכר טורחו שבקשו ממנו יטרח בעד הקהל במעשה הערכין הכוללים הנעשים בכל הקהלות הקדושות, ושעפ"י שכל הקהל עשו מוסכם שכל יחיד הקהל אפי' הבעל תורה שיטילו בארגזו של הקהל גרגרים יהיו חייבים לפרוע תוך הקהל בעד כל מה שיטילו בארגזו ההוא עכ"ל יהיה ה"ר משה הנז' פטור מהם כל ימי חייו, ותוך קצת ימים נטפל בעדם בתוך הערכים הכוללים ובראותם המעריכים של כלל הקהלות היות להם צורך שמעשה כל הערכים יהיה עשוי מראש ועד סוף ע"י הה"ר משה הנז' בקשו ממנו שיטפל בעד כל הקהלות ושיפרעו לו שכר טורחו כי רב הוא וגמרו לפוטרו מלהשבע ומלהטיל גרגרים, ועל זה כתבו וחתמו כלם להשאירו פטור בשכר טורחו מלהשבע ומלהטיל גרגרים, וגם בזמן קרוב לגמר העריכין קראו לקצת יחידים סגולת עדת קהלו יצ"ו והודיעו להם הדבר איך ה"ר משה הנז' נשאר פטור ולא הטיל גרגרים ולא נהנה מקהלו כי אם נהנה מכל הקהלות הקדושות יצ"ו, וצוו לאותם יחידים סגולת עדת קהלו שיתתמו עדותם זו והראה הב' כתבים המעידים על פטורו.

וטען ה"ר משה הנז' שאם כל הקהלות יצ"ו לא פטרוהו היה לו להשבע ולהטיל גרגרים בארגזו קהלו והיה עולה ערך קהלו יותר ממה שעלה ועכ"ל היה הוא פטור מקהלו כל ימי חייו ומאחר שפטרוהו כל הקהלות יצ"ו ולא הטיל גרגרים נגרע מערך קהלו כל תוספת גרגריו וכל אותו תוספת שנגרע מערך קהלו הוא טוען שיפרעו לו קהלו שנה שנה מאז נעשו הערכין אם הדין נותן שיפרעו לו או לא, זהו תורף השאלה.

ודן מורי הרשד"ם שחייבים הקהל לשלם לה"ר משה ולפרוע לו כל מה שיגיע ריוח לקהל מצד העדר השלכת ה"ר משה הגרגרים כדרך שהיו משליכים כל הקהלות יע"א, וזה בראיות הא' ממה ששנינו פ' הגזול¹⁰⁷ זה בא בחביתו של יין וזה בא בחביתו של דבש נסדקה חבית של דבש ושפך זה את יינו וכו' וכתב הרב הנמקי¹⁰⁸ וז"ל, וק' אמאי לא יהבינן ליה טפי משכרו כיון שהפסיד יינו שהוא הפסד מרובה והאם היה מתבטל ממלאכתו אם היה נוקב מרגליות יהיבנא ליה כשכר פועל בטל, ונ"ל דהתם במתבטל ממלאכתו דהוא מלתא דשכיחא לא רצו להפסידו כולי האי אבל הכא לא שכיחא שבקו אדיניה כיון שיכול להתנות ע"כ, למדגו מכאן שק"ק לישבונה צריכין לפרוע לה"ר משה כפי ההפסד שהפסיד בכל כך זמן שהלך לעשות הערכין בק"ק כיון שהצילם בשביל זה שלא יפרעו המסים והארנוניות המוטלות על הקהל בשביל ה"ר משה הנז', א"כ הוה ליה החוב שהיה מוטל על הקהל לפרוע בשביל ה"ר משה הנז' במקום חבית של דבש שנסדקה והוא הצילה, וכתב דיהבינא ליה שכר מה שהפסיד כי באותן הימים לא היה פונה על ימין ושמאל וכו'.

עוד כתב רביה מההיא דאמרי¹⁰⁹ כיצד עושה הלה סחורה בפרתו של חברו וכו', בנ"ד נמי איך אפשר ירצו הקהל קדוש להרוות מעות בגופו של ה"ר משה אליאש זה לא יתכן ועוד האריך להביא ראיות ע"ש עכ"ד.

ועל דרך ראיותיו יש להביא ג"כ רביה מההיא דאמרינן בהגוזל בתרא¹¹⁰ הרי שעמד גייס וכו' ואמר לעצמי אני מציל הציל לעצמו, ופריך בגמרא אי ביכול להציל אפי' אמר נמי לא אי באינו יכול להציל אפי' לא אמר נמי ומוקי ביכול להציל ע"י הדחק וכגון זה שותף חולק שלא לדעת חברו, והנה חיוב זה שחייבים בני הק"ק לפטור את ה"ר משה אינם יכולים להציל זה החלק המגיע ממש ה"ר משה מן הקהלות והם חייבים בו ובא ה"ר משה והצילו ופשיטא דהצילו לעצמו הלכך חייבים לשלם לו ויש לגמגם בזה.

[מט, ג] ולא נתקרה דעתי עדין בכל ראיות אלו ועדין לא ראינו רביה ברורה יורגו דרך שמי שמחוייב בדבר לפטור את פלו' בדבר א' ואותו הדבר בא לו מצד אחר שישלם הראשון לו בממון או בדבר אחר, והיה קצת מקום לחלק בכל הראיות דלעיל ולו' שכיון שחיוב שנתחייבו לו הוא הפטור עצמו מאן לימא לן שמולם של הק"ק לא גרם זה ויהיו פטורים.

לכך נראה להביא רביה ממש דומה בדומה לנ"ד ולחייב לק"ק לשלם, וזה שהרי שנינו משנה שלימה¹¹¹ ריש פ' הנושא את האשה ופסקה עמו כדי שיוזן את בתה ה' שנים, נשאת האם לאחר שגרשה הראשון ופסקה עמו כדי שיוזן את בתה ה' שנים, לא יאמר הראשון לכשתבא אצלי אזונה אלא מוליך לה מזונותיה וכו', וכן לא יאמרו שניהם הרי אנו זנין אותה כא' אלא א' זנה וא' נותן לה דמי מזונות ע"כ והביא הריב"ה בטור א"ה סי' קי"ד ומכאן נלמוד שכל שהשני ג"כ נתחייב בחיובו של ראשון במזונות נותן א' משניהם ממון.

והנה בני קהלו פטרו לה"ר משה מהמסים ופטור זה בא לו מצד אחר ששאר כל הקהלות פטורים, אין ספק שחייבים לתת לו מעות תמורת החיוב שהיה מוטל עליהם לנכות מחלקו, וזה ג"ל דומה בדומה רביה לזכות לה"ר משה הגז'.

ועל עיקר הדין יש לחלק דלא דמי לכל הראיות וטעמא דמלתא משום דהקהל הקדוש מעולם לא נתחייבו לה"ר משה שום דבר קצוב כלל ועיקר, ולא נתחייבו לו אלא שלא יקבלו ממנו מס דמי לכותב לחבירו דין ודברים אין לי בנכסייך¹¹² אבל חיוב קצוב לא חל עליהם, וכיון שכן מאיזה טעם נרצה לחייבם בממון במה שהם לא נתחייבו לו, וכיון שה"ר משה מעולם לא נשבע לקהלות על כמה גרגרים היה חיובו על איזה סך נחייבם, מה תאמר ישבע על מה היה נשבע וישלמו לו זו אינה תורה ומעולם לא נתחייבו בזה.

ונלמוד לפ"ז בעניינינו בת"ח שהיה פורע עם הקהל ופטורוהו הקהל בתנאי שיבא ללמוד עמם והשתדל עם הקהלות קדושות שלא יטילו חלקו על הקהל שלו ופטורוהו בעבור היותו ת"ת, ורצה שהקהל ישלמו לו חלק המוטל על הקהל עבורו כיון שהיתה קצבתו ידועה

109 בבא מציעא לה ע"ב.

110 בבא קמא קטז ע"ב.

111 כתובות קא ע"ב.

112 צ"ל: פ' הנושא, הנושא את האשה.

113 ע"י כתובות פג ע"א.

אצלם ואותו הסכום הקצוב הוא אשר פטרוהו, חייבים לשלם לו דודאי אם היה משתדל עם הקהלות כדי לעשות ריוח לבני קהלו היה לו להזכירו שם ומסתמא דהציל לעצמו דדמי לאין יכול להציל והציל, ולא דמי למה שכתבתי בח"ב¹¹⁴ בדין כשפטרו המלך מהמס שחזור ונותן לקהל. ואם הת"ח עדין לא היה פורע עמהם והיה עתיד ליכנס בכלל פרעון ופטרוהו בתנאי שיבא ללמוד עמהם ואחר כך נפטר מהקהלות, אפשר שגם בני הקהל פטורים מלשלם לו ולבי מגמגם לפטור את בני הקהל גם בחלוקה הראשונה כיון שהם שותפים במסים הציל לכלן, וצ"ע לקיים א' מב' צדדים.

עתה באתי לדון על שאלת מורי הרשד"ם מתביעת ה"ר משה כי רואה אני בעריכת הקהלות הכוללות לעשר שנים שיחיד כל קהל וקהל אינם עומדים בסכום הנז' וזולת לב' או ג' שנים כפי הסכמתם, אח"כ חוזרים כל קהל וקהל בפני עצמו להעריך ליחיד הקהל וגורעים ומוסיפים כפי ירידת ועליית האנשים מן הקהל, ואפשר לקיים ולומר שהפטור שפטרו הקהל לה"ר משה היה שכל ימי חייו לא יפרע כלל ושלל יחזור עוד לשלם עם בני הקהל כפי המנהג, שכן כתוב בשאלה ז"ל ושאעפ"י שכל הקהל עשו מוסכם שכל יחיד הקהל אפילו הב"ת שיטילו בארגו של הקהל גרגרים וכו' עכ"ז ה"ר משה פטור מהם כל ימי חייו עכ"ל. הרי חיוב זה שייך לחול אפי' אחר שפטרוהו הקהלות שאעפ"י שלא ימנה עם הקהלות בני קהלו יטילו עליו הגר' להם, כמו שאנו רואים עוד היום אפי' למי שנפטר מעריכת הכוללות בכל הקהלות אם לסיבת היותו עני או כיצא בזה ואחר כך העשיר בני קהלו אינם נמנעים מלהטיל מס הנראה להם, ומלשון השטר נר' שכיוונו לזה וכיון שכן נראה שיד ה"ר משה על התחתונה ואין לו טענה ברורה בה לתבוע מהקהל. ומזה תבין ותשכיל לספקות רבות אפשר שיקרו בימים בעניינים דקים כאלו. הנראה לעניות דעתי כתבתי.

המשפט ה' מי שמכר נכסיו לעלות לא"י ובעבור כך נתפשר עם הקהל בעד כל שני העריכה בסכום כך, ואח"כ לא עלה ובני הקהל רוצים לתת לו מה שקבלו ממנו והוא אינו רוצה יבאר הדין בזה.

דין זה אינו מבורר בפירוש ויש צדדים לכאן ולכאן והיה נראה להביא ראיה לא' מן הצדדים מההיא עובדא דאיתא בפ' האיש מקדש¹¹⁵ שהוא גברא דזבין נכסי אדעתא למיסק לארעא דיש' דיש' ב' לשונות בגמרא אי בעי סליק אי בעי לא סליק, ואיכא בינייהו כגון דאיתייליד ליה אונסו דאורחא וכו', ונתיישבתי בדבר וראיתי שאין משום א' מן הלשונות לנדון זה לא ראיה ולא סתירה.

[ג, א] ולכאורה היה נראה דכיון דאיכא פלוגתא דרבואתא בענין ממון אי בעי' תנאי כפול או לא, דהרשב"ם¹¹⁶ ומקצת גאונים סבירא להו דלא בעינן והגאונים ראשונים והרמב"ם ז"ל¹¹⁷ סבירא להו דבעינן תנאי כפול בין באיסורא בין בממונא. ולדברי הכת דסבירא להו דבעינן תנאי כפול היה ראוי לבני הקהל שיעשו תנאי עם זה שמכר נכסיו שפטרוהו בסכום כך בעבור שרוצה לעלות לארץ ישראל שיכפלו תנאם, שאם לא יעלה לארץ

116 עי' רא"ש בבא בתרא, פ"ח סימן מח.

114 משפט א (דף י' ע"א והלאה).

117 הלכות אישות רפ"ו ובמפרשיו שם.

115 קדושין נ ע"א.

ישראל שיחזור לשלם מידי שנה בשנה כימים הראשונים ולא ירויח עמהם, כי על מנת כן נתרצו בסכום זה אף על פי שהוא דבר מועט בשביל שעולה לארץ ישראל, וכיון שלא התנו עמו היה מקום לומר שאין לקהל דין עמו.

אבל כד מעיינן שפיר נראה דבכי האי גוונא לדברי הכל אין צריך תנאי כפול שהרי כתבו התוס' פר' האיש מקדש¹¹⁸ דיש דברים דלא בעינן אלא גילוי דעת לחוד, וגם הרא"ש¹¹⁹ כתב דג' חילוקים יש בדבר וכו', ויש מקומות דבעינן גילוי דעת כי ההיא דזבינהו לנכסי אדעתא למיסק וכו', הנה עינינו הרואות שאין אדם עשוי למכור נכסיו כי אם ע"ד כן ועל דעת כן נתפשר עם הקהל בהא אין אדם עשוי לשלם מס שלו רק מידי שנה בשנה והוא ליה כאילו התנה בפירוש שמתפשר על תנאי שיעלה הא לאו הכי יחזרו לו הדמים וישראל כא' מן היחידים לענין המסים כאשר בתחילה.

והיה מקום לספק לדין זה ממאי דכתב הרא"ש בתשובה כלל ו' סי' ד', מהמלך שצויה בכתבו שיפרעו הקהל וכו' וכתב ז"ל, וכן בנ"ד אפילו יאמרו כמה בני אדם שיש להם יותר מק"ד זהובים הם פטורים כיון שהג' שנבררו וכו' פטרום סיעתא דשמיא הוא ופטורים לגמרי עכ"ל, נר' בהדיא דאעפ"י שטעו ולא חייבו לאותם העשירים כלום עכ"ז אמרי' מן שמיא רחימו עליהו, כ"ש וק"ו היכא דכבר נתפשרו עמו דאמרי' דמן שמיא רחימו עליה, וגדולה מזו כתב מורי הרשד"ם בחלק ח"מ סי' תמ"ב שאעפ"י שנתנו הקהל בטעות נתינתם נתינה, אלמא ס"ל ז"ל שאין להרהר אחר טעות הקהל כ"ש מה שכבר עשו מדעתם ורצונם, וכבר כתבתי אני במשפט ג' על דברי מורי זלה"ה בטול הראיות מדברי הרא"ש ז"ל דשאני התם שירדו על דעת הברורים שיעשו כפי אומד דעתם, ובגדון זה¹²⁰ מעולם לא נתפשרו עמו אלא בעבור שהיה עולה לא"י ולכך מחלו הקהל לו מן המס שהיה נראה להם שיש להם זכות בעליתו ולא יקוב הדין את ההר לשלם המס בשלמות, אבל מאחר שנתעכב ולא עלה אין להם למחול.

ונראה¹²¹ דאפי' אם ירצו רוב הקהל למחול יכול אפי' היחיד למחות שאין כאן תקנת הצבור כדי שגלך אחר הרוב. ועוד שכל אדם יערים כשמוכר נכסיו לומר שרוצה לעלות לא"י כדי להפטר מבני קהלות ולא יחרוך רמיה צדו.¹²²

120 עי' כנה"ג, חו"מ, מה"ב, סימן קס"ג, הגהב"י אות קלז.
121 משלי יב, כז.

118 קדושין מט ע"ב ד"ה דברים.
119 עי' רוח חיים (פלאג"י), חו"מ, סימן רז, דף קכב ע"ג שדן בדבריו.

החלק השישי

יבאר בכל ספק שיקרה בין הרבים והיחיד מי הוי המוחזק ואם יש לחלק בין שאר ספקות לפלוגתא דרבואתא והוא חלק צריכים לו כל החלקים הקודמים.

עיקרא דהאי מלתא איתא במרדכי פרק לא יחפור¹ גבי מתני' דאם האילן קדם קוצץ וכו' ז"ל, קצת סמך יש מכאן שנוהגים בכל הקהלות שיחיד המדיין עם קהלו עבור ענייני מסים שהקהל גובים ממנו המס תחלה ואח"כ אם ירצה ירדו עמו לדין, ואם נטלו שלא כדין יחזירו ע"פ ב"ד והקהל רוצים להיות מוחזקים ותופשים ונתבעים ולא תובעים, דאל"כ לא היה תקנה לרבים שכל א' יעשה עולה ויחשוב בלבו מי יתבעני לדין מאן פייס מאן שביק קדרה דבי שותפי וכו', להכי יש לנו להחשיבן מוחזקים דאשכחן בכמה דוכתי דחשו חכמים להפסדא דרבים דהא אמרו² מצר שהחזיקו בו רבים אסור לקלקלו כגון מי שהיה דרך הרבים עובר בתו' שדהו ונטל ונתן להם מן הצד וכיוצא בו, וכתב ר"מ כי מנהג תורה הוא ויש להם על מה סמכו³ מהא דאמר' פרק הרבית⁴ אמר ליה רב פפא לרבא חזי מר דבי רב פפא בר אבא דיהבי וזוי אכרגא דאינשי ומשתעבדי בהו וכו', עד אמר רב ששת מוהרקייהו דהני בטפסא דמלכא קמנח ומלכא אמר מאן דלא יהיב כרגא לשתעבדי למאן דיהיב כרגא, ומדקאמר בטפסא דמלכא אלמא חשיב המלך כמוחזק במס של כל א' וא', וכל היכא דאיכא שום ספקא ושום טענה שאינה ברורה ליחיד ליפטר מן המס אמר' דינא דמלכותא דינא ומוהרקייהו בטפסא דמלכא מנח עד יברר הדבר שהוא פטור, ואם יש מנהג בעיר שהם נגררים אחריו ילכו אחר מנהגם כדאמרין פרק הפועלים⁵ ולחזי היכי נהוג ולחזי מהיכא אתו או אם הדין כך שיש עסק שבועה ביניהם הרשות ביד הקהל לישיבה או להפכה על שכנגדן שכל שעה ידן על העליונה, אבל אמנם חייבים לעשות לו דין דאטו משום דרבים גינהו יגולו ליחיד עכ"ל, והביא [ג,] דבריו בעל ס' אגודה בפרק לא יחפור⁶ ובפר' איזהו נשך⁷ לפסק ההלכה. ולכאורה נראה דהוה תרי טעמי,⁸ טעמא קמא הוא משום קדרה דשותפי וכו' ומשום תקנת הרבים עשו לרבים מוחזקים, טעם שני הוא משום דמוהרקייהו דהני בטפסא דמלכא מנח ואיכא בין הני תרי טעמי נפקותא לענין דינא כגון אם נפל ספק ליתומים עם הרבים, לטעמא קמא דהרבים הם מוחזקים

1 בבא בתרא סימן תקכב, דף פז ע"ג.

2 בבא בתרא ק ע"א, והדוגמה שהביא היא

3 שם צט ע"ב.

4 במרדכי לפנינו: שיסכמו.

5 בבא מציעא עג ע"ב.

6 שם פג ע"ב.

7 בבא בתרא, פ"ב, סימן מו.

8 בבא מציעא, פ"ה, סימן קח.

9 עי' מטה שמעון, סימן קסג, הגהכ"י אות

קצח, דף כח סע"ד שדן בזה.

משום דאל"כ לא היה תקנה לרבים שכל א' יעשה עולה יתומים לאו בני מעבד עולה
ניגהו והם יהיו מוחזקים, ולטעם ב' גם מהרקייהו מנח בטפסא דמלכא בדבר התלוי
בשמירת העיר ועוליה שהיתומים חייבים בהם.

חילוק שני בין הטעמים שלפי הטעם הראשון אם אירע ספק בדין כגון שהיה פלוגתא
דרבואתא לטעם הראשון דהוה מוחזקים בעבור שכל א' יעשה הזק וכו' זה לא שייך בדבר
שהוא פלוגתא כלל והיחיד מוחזק הוי, ולטעם ב' הוה הרבים מוחזקים, וכן ראיתי אל הרב
מהריב"ל בח"ג סימן ק"ח * כתב נפקותא זאת האחרונה בין הני תרי טעמי ועיין בסימן
מ"ז בח"ג.

והסכים ז"ל דעתו כדעת הרב תרומת הדשן ז"ל.¹⁰ איברא שמשלשון המרדכי נראה שהכל
הוא דבר א' שכך כתב מכאן יש סמך לקהלות וכו' וכתב ר"מ כי מנהג תורה הוא ויש
להם על מה שמכו וכו' כנראה שהכל הולך אל מקום א', וכפי הנראה מדברי הרב בעל
ת"ה דדוקא בדיני מסים הוא דמשוינן לרבים מוחזקים לא בשאר מילי ואין לרבים חזקה
בשאר מילי בענין פלוגתא דרבואתא אלא דוקא לענין שהקהל גובין ממנו תחלה ואח"כ
ירדו לדין הוא דהוה הרבים מוחזקים לא לענין אחר, וכ"כ הרב מהריב"ל בח"ג סימן
ק"ח, והמדקדק בלשון המרדכי שכתב קצת סמך יש מכאן שיחיד המדיין עבור ענייני מסים
שהקהל גובין וכו' יתקשה לו ענין זה שהרי לענין שהקהל גובין ממנו תחלה מסים ושאר
עניינים שוים בדבר.

ואחר שכתבתי כללות מקור דין זה אבאר בדרך קצרה התנאים הצריכים להיותן הרבים
מוחזקים ומה שיש בכל תנאי ותנאי.

התנאי הראשון הוא מה שכתבתי והוזכר בס' ת"ה סימן שמ"ב שהעלה לפסק
הלכה, שאין לרבים כח על היחיד להיות ידם על העליונה כי אם בדיני מסים ועולי הקהל
בדוקא לא בשאר מיני חזקות אלא דוקא לענין שנוטלים מהם המשכון ואחר ירדו לדין,
וכמו שהביאו ראיה שלעולם חוששים תחלה להסיר הנזק מעל הרבים, אבל היכא דיש
פלוגתא דרבואתא בשאר מילי דלא הוה מסים ועולי העיר אין חזקה לרבים על היחיד.

ויש לפקפק בזה שמצאתי בנמוקי הרב מהר"ר מנחם מרזבורק שכתב¹¹ ז"ל, נוהגים
בכל המלכות שאם יש ליחיד דין ודברים על הקהל עבור המס הוא צריך ליתן המס
תחל' ואח"כ יתבע הקהל לדין כי הקהל רוצים להיותן מוחזקים כדאמרינן פר' איזהו
נשך¹² מהרקייהו דהני בטפסא דמלכא מנח ודינא דמלכותא דינא, ודין מה שחייב
להשים משכון היינו דוקא יחיד הבא להוציא עצמו מכלל הקהל ולהשתנות בדבר או
לפטור עצמו, אבל בדבר שאמר יחיד כך דין הקהל וכך נהגו עד הנה והם אומרים להפך
ואין הדבר ידוע מאי אולמיהו דהני מוחזקים טפי מאלו ודבר זה צריך להתברר ע"פ ב"ד
ואם אין התובעים מרובים לא הורע כחם בכך כיון שגם הם באים מכת הקהל, כה"ג אין
שייך דין השמת משכון, וי"א שאם הגתבע רוצה לירד לב"ד קודם הגעת זמן הפרעון או

11 דפוס ירושלים דף קעא ע"א.

12 בבא מציעא עג ע"ב.

9 לפנינו: קז.

10 סוף סימן שמב.

לתקן עם המושל להרחיב להם זמן בכדי תביעתו אין להעביטו ע"כ, משמע מתוך דבריו ז"ל דהיכא דהוי ספק בדין ליחיד עם הקהל לא הוו הרבים מוחזקים. והיותר ספק שיש לי בזה הוא שראיתי בתשובות הרב מהר"י וייל זלה"ה בסימן קל"ג שהתחיל בשבח הרב הגז' שהיה רב מובהק וכתב ז"ל שם, הרב הגדול היה מהר"ר מנחם מרזבורק דירתו היה במדינת זכשן היה למדן מופלג גדול בדורו הרבה דינים ופסקים שכתב וקבץ וחבר מהם ספר גדול וכו' והרבה דברים ופסקים נעתק מספרו והם בידי וכו', ובאותה התשובה עצמה על מי שיש לו נכסים שלא ראו פני המדינה כתב ז"ל, ואפילו את"ל דדעת ר"ח א"ז אפי' אממון שהיה כבר בידו כיון דאית ביה פלוגתא מרבותא הקהל הם מוחזקים דכל מלתא דאית ביה ספק הקהל הם מוחזקים, וכ"כ המרדכי בשם מהר"ם פרק לא יחפור וז"ל, וכל היכא דאיכא שום ספקא וכו' אמרי' דינא דמלכותא דינא עכ"ל, אלמא בכל מלתא דאית ביה ספקא הקהל הם מוחזקים עכ"ל מהר"י וייל זלה"ה, הרי פסק דבפלוגתא דרבואתא הקהל הם מוחזקים הפך דברי מהר"ם שכתבתי.

ונראה שיש לחלק בין פלוגתא דרבואתא לספק שאירע ליחיד עם הקהל שהקהל אומר כך היה הדין או המנהג והיחיד חולק עליהם דבפלוגתא דרבואתא כיון שיש רבואתא שמסייעים לרבים הם מוחזקים בודאי שהם אומרים קים לן כהאי צד אבל בטענה שהם אומרים שכך היה המנהג ואין שום ראיה להם כלל והיחיד חולק עליהם [נא, א] בזה איך יאמרו קים לן כיון דבהאי מלתא ממש חולקים ואין להם צד ברור יוכלו להתקיים בזה.

ועם חילוק זה אפשר לקיים בזה דברי הר"ן בתשובה הבאתיה למעלה בח"ג שער ב' משפט ט' ז"ל,¹³ הלכך בנדון שלפנינו דהממון הוי ברשות הזוכה המוציאים ממנו עליהן הוא להביא ראיה שיכול הוא לתלות ולומר מן הממון הפטור נתן לי, וכן הדין כל שאינו ידוע אם בללל וערבן זה בזה אם לאו שיכול זה לומר אימא לא נתערבו מהפטור לקחתי ועליהן להביא ראיה כדיון כל מוציא מחבירו, וכ"ת שעבוד המסים שאני שהמשועבד אינו נקרא מוחזק כמו בשאר שעבודים אדרבא שעבוד מלך יותר מוחזק וכדאמרינן פח"ה¹⁴ אינה ענין דה"מ כשהשעבוד ודאי אבל בספק לא ואין צריך לפנים עכ"ל הר"ן ז"ל, ולפ"ז שכתבתי צריך לחלק ולומר שמ"ש הר"ן ז"ל שכשהשעבוד ספק אין הרבים מוחזקים היינו דוקא שאין שום צד ברור כההיא דבלל וערב דהיחיד יאמר מי יאמר לי שלא נתן מהפטור, אבל בפלוגתא דרבואתא כיון שיש מרבואתא מסייעים לרבים טענה ברורה היא אצלם ובוזה לא פליגי מהר"ם והר"ן ומסכים זה עם זה שחלקתי בדברי מהר"ם ז"ל, עלה א"כ בידנו.

תנאי שני שהרבים אינם מוחזקים אלא בשיש להם טענה ודאית לא כשבאים על היחיד בספק ואו' שמא היה הדין כך רק בפלוגתא דרבואתא דהוי כטענה ודאית, וכן מי שהיה חייב במס ואח"כ אירע ספק בענין הפרעון כיון שהוא חייב בודאי הקהל הם המוחזקים, ובלאו הכי כתבתי למעלה בח"ב שער ג' משפט ט' שהם המוחזקים יע"ש.

13 תשובות הר"ן סימן י, מהד' פלדמן דף 14 בבא בתרא דף נה ע"א.
סא ע"ב.

התנאי השלישי הוא דמאי דאמרי' שהרבים מוחזקים בדיני מסים כתוב בשלטי הגבורים בס"פ לא יחפור ז"ל, ומיהו דוקא קודם שיפרעו הקהל המס למלך דאז באים עליו מכת דינא דמלכותא דינא והרי הם כשלוחי המלך ושלוחא דמלכא כמלכא, אבל לאחר שיפרעו כל המס אלא שעדין לא גבו החלק שהיה מגיע לזה דהשתא אינם עוד שלוחי המלך לא מצו לכוף אותו עליהם שכבר קבל המלך את שלו עכ"ל, הנה כתב בפירוש שאין אומ' שהרבים מוחזקים אלא דוקא כשבאים מכת המלך והוא שעדין לא פרעו למלך אבל אם כבר פרעו למלך שוב אין חזקה לרבים והבאים להוציא מן היחיד עליהם להביא ראיה, וכן ראיתי בנימוקי מהר"ר מנחם מרזבורק ז"ל¹⁵ מה שנהגו לכוף את היחיד לתת משכון לרבים התובעים אותו היינו דוקא עד שלא פרעו מנת המלך כי אנו שלוחי דמלכא, אבל משפרעו מנת המלך לא כדאמרי' ¹⁶ אבל שתא דחליף כיון דאיפייס מלכא לא עד כאן לשונו. ומה שכתבתי למעלה דבשאר מילי דלא הוו מסים אין הרבים מוחזקים להיות ידם על העליונה אלא דוקא לענין שגובין מהם ואח"כ ירדו לדין, וכמו שכתב בעת"ה ומהריב"ל בסימן ק"ח¹⁷ ח"ג יש לדקדק בדברי מהר"מ, דלענין לתת משכון אפילו שנתפרע המלך מאי הוי הרי הרבים נזוקים ומ"ש משאר נזוקים שעושים תקנה לרבים.

ומיהו דברי הרב הנז' מתקיימות יפה בפלוגתא דרבואתא ובשאר עניינים שאינם מסים איני מאריך לפי שאינו מעניינינו.

ועם שבדברי מוהר"ם לא בא מבורר חילוק זה שכתבתי בשם הרבנים הנז' כיון דתלה הטעם משום דמוהרקייהו דהני וכו', אין לפקפק ולומר שחולק בזה והטעם הראשון שכתב המרדכי שלא הזכיר טפסא דמלכא היינו משום דאיירי לענין שמשלם תחלה ואח"כ ירד לדין, דבכה"ג נראה דאין לחלק בין פרעו למלך ללא פרעו וכדפירשתי, וז"ל ה' מהר"י ו' לב בח"ג סימן ק"ח¹⁷ על ענין נכסי מלוג ז"ל, אע"ב דהוי פלוגתא דרבואתא וכו' מכל מקום כיון דלא חזינו בקהלות שיתלקו שום חילוק בין המסים שהם לפרוע אל המלך ובין שאר המסים אעפ"י שלא ידעי' איך הוא המנהג אם גובין מנכסי מלוג או לא, אית לן למי' שבודאי לא תקנו שיגבו מנכסי מלוג כיון דהדין אינו נותן שיפרעו מהמסים שאינם לפרוע אל המלך אלא מענייני הקהלות ואחזוקי לרבים שיעשו עול ליחיד לא מחזקינן עכ"ל, ביאור דבריו ז"ל שכיון שאין חילוק בקהלות בין היכא דפרעו למלך וכו' כיון שהדין נותן דהיכא שכבר פרעו למלך או שענין המסים אינם למלך אלא לשאר הוצאות שאינ' בכלל דינא דמלכותא, א"כ בפלוגתא דרבואתא אין להוציא מן היחיד המוחזק כיון שהוא הפך הדין שאין מתחייב אלא כשידעי' בבירור שיגיע עכשיו חלק זה ביד המלך. ולפי זה נמצא' למדים¹⁸ בזמנינו זה שאין הקהלות מחלקים בין המסים שהם לפרוע אל

בזה שם גם בדף קעה ע"ב וציון גם לחולקים בזה. וראה עוד חקקי לב, ח"ב, חר"מ סימן טו, וביד ימין (ישראל) חר"מ סימן כד דף קכה ע"א שהאריך אף הוא בזה.

15 דפוס ירושלים דף קעא סע"א.

16 בבא קמא ק"ג ע"ב.

17 בדפוסים שלפנינו הוא סימן קז.

18 בענין זה האריך בחקרי לב, חר"מ, דף

קנו סע"ד וציון לעוד אחרונים, והרחיב

המלך ובין שאר המסים אין שום מקום לעשות לרבים מוחזקים אא"כ יש מנהג ע"ז דעל המנהג אין לפקפק.

התנאי הרביעי הוא תנאי מסופק אצלי אם צריך שהיחיד יהיה בשיתוף עם הרבים ואז יהיו הרבים מוחזקים או לא.

ועיקר הספק שנסתפקתי הוא לפי שראיתי בתשובות הרב מוה"ר קולון זלה"ה דברים סותרים בזה, בשרש א' כתב ז"ל [נא, ג] אבל בנדון זה שכבר נפרד מהם ר' משה ונתפרדה חבילתם ובטל השיתוף פשיטא שאין הדין נותן שיפרע קודם ירידתו לדין דהא לא שייך למי' בה"ג קדרה דשותפי דהא לא סמכי עליה ומזה א"צ שום אריכות ומאחר שאין לכופו לפרוע קודם הרי הכופהו ע"י גוים כמו מסור עכ"ל. ואלו בשרש ב' כתב ז"ל, ואפילו אם ירצה אדם לקנטר ולומר אע"ב דמשך שייך עדין בענין הקהל אפילו אחרי צאתו מהעיר לענין שאין נפטר לפרוע חלקו מן המס כדפרישי', מכל מקום אחרי שאין עומד עוד תחת אותו שררה לא יחשב כיחיד המדיין עם הרבים שהרי כבר נתפרדה החבילה, א"א לומר כן שהרי דין זה שאנו אומרים שהקהל גובים תחלה וכי הם רוצים להיות מוחזקים תובעים ולא נתבעים מוכיח המרדכי¹⁹ מההיא דאם האילן קדם קוצץ ונותן דמים משום דקדרה דבי שותפי וכו' וחשו חכמים להזקא דרבים בכל מקום כמו שכתב שם המרדכי וכו', וגם הכא לענין המס יצטרך לפרוע תחלה פן יוזקו הרבים ומאחר שתלוי בכך משום הזק הרבים אין הדבר תלוי מפני שהוא עומד עמהם שהרי גבי אילן וכן גבי מי שהיה דרך הרבים עובר בתוך שדהו לא היה לרבים שום שייכות בדרך הזה ומן הדין היה לנו לומר מאחר שלא נתן לרבים הדרך הזה אשר מן הצד וכו' עכ"ל, מכאן נראה דאפילו מי שאין לו שום שייכות משותפות אמרי' הזקא דרבים שאני והרבים הם מוחזקים, ואע"ב דבשרש ב' כבר נשתעבד במס קודם שברח מכל מקום מהראיות שהביא מהמרדכי נראה דאפילו מי שאין לו שייכות משותפות יש לו אותו הדין ובכ"ש ביאר הדין בנדון שנשאל עליו.

ולענין הדין לא ראיתי הרבים יכופו ליחיד ליתן תחלה ואח"כ ירד עמהם לדין אלא בבני קהל א' בדוקא, ומעשים בכל יום הקהל מטילין מס על היחיד וממנים פרנס לגבות מכלל והיחיד מוחה ואז' שהטילו עליו הרבה שמשלם ההטלה ואח"כ יורד לדין עם המטילים וטובי הקהל.

התנאי הה' שאין הרבים מוחזקים אלא במי שחייב מן הדין אבל אם אירע ספק לת"ת עם הרבים לא מקרו מוחזקים משום דלא שייך ביה מוהרקייהו בטפסא דמלכא מנח כיון שהוא פטור מן הדין וגם הטעם הראשון שכתב המרדכי כיון שהוא ת"ת וכן תראה בתשובות בעת"ה סי' שמ"ב ע"ש.

ודע²⁰ שמה שהזכירו הפוסקים יחיד נגד רבים לאו דוקא יחיד אלא ה"ה יחידים כיון

19 הגהב"י אות ריו שדן בדברים אלו.

19 בבא בתרא, סימן תקכב, דף פז ע"ג.

20 עי' כנה"ג, חו"מ, מה"ב, סימן קסג,

שהרוב הם תובעים ליחידים, וכן נראה מדברי מהר"י קולון שרש ג' שכתב יחיד או יחידים וכו'.

הנה נא ערכתי חלק זה הוא חלק צריך לדברים רבים יהיה לטטפת בעיני הדיין לדון דין אמת לאמתו אל יטעה במה שהוא מרגלא בפומייהו דאינשי שהרבים הם מוחזקים ולא ירד לעומק התנאים שכתבתי אחר השקידה הרבה ואחר החיפוש והחיקור כפי אשר טבע הנושא.

החלק השביעי

הוא גם כן חלק צריך לכל החלקים הקודמים, יבאר בו בכל טענות וספקות שיש ביניהם אם הקהל נאמנים לדון ולהעיד ומה שיש בזה בין מסים לשאר דברים ומשפטיו שנים.

המשפט הא' יבאר שהנוגעים בעדות פסולים לדון ולהעיד ודין עסק המס אם דנין בדייני אותה העיר.

בפרק ח"ה דף מ"ב [ע"ב] אמר שמואל השותפים מעידים זה על זה, ומוקי לה בגמרא ע"י סילוק ופריך וכי מסלק נפשיה מיניה מי מסלק והתניא בני העיר שנגנב ס"ת שלהם אין דנין בדייני אותה העיר ואין מביאים ראיה מאנשי אותה העיר ואם אית לסלקו בי תרי מנייהו ולידיהו שאני ס"ת דלשמיעה קאי, והדר פריך ת"ש האומר תנו מנה לעניי עירי אין דנין בדייני אותה העיר ומסיק ואיבעית אימא לעולם כדקתני עניי ממשי ובעניי דרמו עליהו ה"ד אי דקיץ להו ליתבו בי תרי מנייהו מאי דקיץ להו ולידיהו הב"ע דלא קיץ להו ואיבעית אימא לעולם דקיץ להו דכיון דרווח רוח ע"כ בגמ'.

ופשיטא דכל תירוצי דגמרא אולי בתר מאי דקאמר מעיקרא בעניי דרמו עליהו דאי בעניי דלא רמו עליהו פשיטא דלא הונוגעי' בעדותן ואין צריך שום סילוק.

ויש לתמוה על מה שכתבו הגהות אשרי פח"ה¹ דף קצ"ו ז"ל, האומר תנו מנה לעניי עירי אין דנין וכו' אפי' בעניי דלא רמו עליהו ואפי' דקיץ להו ע"כ, דמאזנה טעם יהיו נוגעים בעדות כיון דלא רמו עליהו. שוב ראיתי בפירוש הרב הנמקי פח"ה ז"ל² ובעניי דרמו עליהו דקבילו אנפשיהו למיזון [נב, א] ולפרנס עניי דידהו א"נ היכא דנהוג למיכף על הצדקה אע"ג דלא קבילו אנפשיהו למיזון ולפרנוסי להו אבל היכא דלא קבילו וכו' ולא כייפי אצדקה כלל, ולא ברירא מלתא דאינהו הוא דקדימי במזונייהו ובכסותיהו ומאן דיהיב מידי בדרך צדקה יהיב להו ואי לא בעי למיתן כלל לא כייפי' להו, הני ודאי לאו נוגעים בעדותן גינהו ומקבלים סהדותיהו דהא לא רמו עליהו עכ"ל, מדבריו ז"ל נלמוד דכל דכייפי על הצדקה אע"ג דלא רמו עליהו למיזון ולפרנס הונוגעים בעדותן, ואפשר דלא רמו עליהו דקאמרי ההגהות היינו היכא דכופין על הצדקה ולא רמו עליהו למיזון ולפרנסן ואע"ג דבכה"ג רמו עליהו קרינן להו בגמרא וכמו שכתב הנמקי, מכל מקום בבחינה דאין מזנין ומפרנסין אותן קרא להם בעל ההגהות שם לא רמו עליהו והיה נראה מדברי הרא"ש דאפי' מידי דלא רמיא עליהו לא מהני סילוק שהרי כתב בכלל ו

סי' כ"ד³ שנשאל אם הקהל יכולין להעיד בדבר שאין הקהל נהגים בו כגון תכריכי מתים וכו' ז"ל, לכן גם באור של ב"ה נהגים ממנו כל בני העיר כשיש מאור יפה בב"ה וגם בספרי הקהל שילמדו בהם עניי עירם כי גנאי גדול היה להם שילכו בטלים מחסרון ספרים וכ"ש מחסרון תכריכי מתים דהיינו מידי דרמי על בני העיר לקבור מת מצוה עכ"ל, מדגקט וכ"ש מחסרון תכריכי מתים דהיינו מידי דרמו עליהו כנראה שמאור ב"ה וספרי הקהל דגקט לא הוו מידי דרמו ואפי"ה לא מהגי סלוק והוא דבר תמוה, ונראה דאין ה"ב דהוי מלתא דרמו עליהו אלא דאינו כ"כ כתכריכי מתים, א"ב גראה דאעג"ב דלא רמו עליהו מכל מקום איכא טעמא אחרינא שלוקחים הנאה מן השמן וגם בענין הספרים שהוא גנאי גדול אם אין להם ספרים דמי למלתא דרמו עליהו, ואם לא היה כותב הרא"ש וכ"ש הייתי אומר שכוונתו ללמדנו תכריכים איצטריכא ליה לאשמועינן דתכריכי נמי הוו מלתא דרמי עליהו דלא תימא דדוקא לקוברו הוא דרמו עליהו ולא לתכריכיו.

וממאי דכתב בכלל ג' סימן י"ג יתבאר שדעת הרא"ש דבעי' מלתא דלא רמו עליהו שכתב ז"ל, ואם בני עיר אשקלונה אינם גותנים מממנום להשכיר מלמדים לעניי עירם וגם העדים אינם עניים אז כשרים להעיד ע"כ, והיה נראה לדקדק באותה תשובה דכיון דהתם ציוה הש"מ ואמר או מה שיראה בעיני לוי ככתוב בשאלה לא דמי למאי דאמרינן בגמרא שאינו מועיל הסילוק בס"ת היכא שאין אחר וקרוב היה לומר דלא היה צריך הרא"ש לכתוב מ"ש ז"ל, אמנם כיון שציוה לקנות הס"ת וכו' נראה שאין סילוק מועיל וכו', מיהו נראה דכיון דעיקר הצוואה היתה לקנות ס"ת הוצרך הרא"ש לכל זה במעט עיון יעמוד המעיין על כל דבריו.

ובעיקר הדין אם יש לחלק בנוגעים בעדות בין דיינים לעדים מן הסוגיא דפ' ח"ה נראה שאין לחלק בזה, דהא פריך לשמואל דאיירי בעדות ואעג"ב דבגמרא לא קאמר בענין סילוק אלא ואם איתא לסלקו תרי מנייהו ולידיינו לאו דוקא אלא משום רישא דברייתא נקטי'.

אבל ראיתי להרא"ש ז"ל בתשובה ז"ל בכלל ג"ה [סימן ב'] ז"ל, וששאלת על ראובן שהיה חייב וכו' ומה שהכשרתי הקהל זהו דוקא אם המעות חולין אבל אם לעניי העיר אז אין הקהל כשרים להעיד אפי' אם יש להם קצבה וכו', ואפילו אם היו רוצים לסלק שנים מן העיר כדי להעיד לא מכשרינן להו דסילוק אינו מועיל אלא להיות דין כדפרי' ולסלקו בי תרי מנייהו ולידיינו. אבל להעיד לא מהני דבעינן לעגין עדות תחילתו וסופו בכשרות כדאיתא פ' יש נוחלין⁴ ובסוף התשובה כתב ז"ל כי בלומדו ערכין מצא שר"י בר שמואל פסלם להעיד ע"י סילוק וכן פסק הלכה עכ"ל.

והוא דבר של תימא איך יתיישב זה בההיא דח"ה, ובתשובה אחרת בכלל הנו' סימן ג' כתב ז"ל, ומה ששאלת אם בני העיר יכולין להעיד במס שלהם אחר שסלקו הגאון בו מותרים לדון ולהעיד אחר שסלקו עצמן וראיה מהא דאמרי' פח"ה.

שוב ראיתי שהוא ז"ל פירש דבריו בתשובה בתחילת הכלל הנו', אלופי ויקירי ה"ר תמר בההיא דח"ה וכו' והביא דברי הר"מ וחזרתו וסיים וכתב ז"ל, ועתה כשלמדנו בתרא

דקדקתי בסוגיא דע"כ סילוק מועיל לגבי ממון ותירוץ רבי יהודה אינו בא כי הספר מקשה על מלתא דשמואל דאמר שותפים מעיד⁵ זה על זה ואוקמה תלמודא כשסילק עצמו עד ואין חילוק בין דין לעדות עכ"ל, תשובה זאת היא הוכחה שמה שכתב באותה תשובה שכתבתי היה קודם שלמד ב"ב ואח"כ היתה חזרה לדעת, ועדין יש לגמגם דבתשו' שכתבתי כבר נראה שהביא ראיה מב"ב שכך כתב ז"ל, דסילוק אינו מועיל אלא להיות דיין כדפריך ולסלקו בי תרי מנייהו ולידיינו, ואיך יתכן שראה מאי דפריך ולסלקו ולא נתן אל לבו דפריך אהא דשמואל דהוי ענין עדות אין לך קושי גדול מזה, אשר על כן נראה לפרש שדעת הרא"ש מעיקרא היה דקושיית הגמרא לשמואל היא מחלוקת דיינים דאם איתא לסלקו והכונה דודאי בעדים דעלמא לא מהני סילוק דסילוק דבר [נב, ג] גרוע הוא בדבר שלא הגיע לידם עדין, ודוקא בדיינים מהני לפי שהדיין דן על טענה שטענו לפניו אחר שנסתלק אבל העדים מעידים על מה שראו כשהיו נוגעים בעדות ולכך אין סילוק מועיל להם וכמ"ש בכלל נ"ח, וכיון שהסילוק הוא דבר גרוע ובעדים יש זה הגריעות וכמו שכתבתי מפני זה אינו מועיל הסילוק, אבל בשותפים שכבר הממון הוא שלהם לא יש הצד מהגריעות שכתבתי ולפחות דמי לדיינים, ולהכי פריך בגמרא לסלקו בי תרי מנייהו וכו' ופריך מדיינים לעדות מכח הדרגות אלו, אבל בתחילת הכלל כתב שכשלמד ב"ב בקבע גתיישב הדבר ולא הסכים לזה וראה שלא לחלק בין דין לעדות.

ולענין הלכה גט"י שדין ועדות שוה ואין לחלק בדבר ובכל גוונא אין דנין ואין מעידים בני אותה העיר בדבר שיש להם הנאה אא"כ נסתלקו מאותו הממון בקנין, והרא"ש ז"ל כתב זה בתשובות רבות כלל ג"ח סימן ד'⁶ ה', ובכלל ג' סימן י"ג, י"ד, ובכלל ו' סימן י"ד, כ"ד, ומהני סילוק בכל דבר השייך חוץ מס'ת וב"ה אם אין אחר בעיר וה"ה רחובה של עיר או מרחץ כמ"ש הטור בח"מ סימן ל"ז.

ויש לחקור בענין המס על איזה אופן מועיל הסילוק ונראה שיש לחלק בין מס למס ויתבאר זה אחרי שנעמוד בתשובות הרא"ש ז"ל, וזה שבכלל ו' סימן י"ד⁷ כתב ז"ל, ומה שטען רבי מנחם שהעדים החתומים על התנאים הם מן הקהל נוגעים⁸ בעדות הם ולא סלקו את עצמן, בזה טענתו טענה, כי א"א להם להעיד על עצמן ועל קרוביהם מבני הקהל, דמאי אמרת יסלקו עצמן וגם קרוביהו יסתלקו ולא יהנו מכל מה שיפרע רבי מנחם מס עם הקהל ואז יכולין להעיד אעפ"י שהיו פסולין כשנמסר להם העדות, דבפסול ממון לא בעינן תחילתו וסופו בכשרות אלא דוקא בפסול הגוף, כדאמר' בב"ב ולסלקו בי תרי מנייהו ולידיינו במאי דסילוק מועיל בפסול ממון, איני רואה סילוק בדבר זה שפריעת מס נוהג לעולם וא"א להם להסתלק שלא יהנו לעולם מן המס שיתן ע"כ, מתשובה זאת נלמד דבענין מס אין מועיל סילוק, ובכלל ג"ח סי' ג' כתב ז"ל, ומה ששאלת אם בני העיר יכולין להעיד במס שלהם אחרי שסלקו הנאתן בו מותרים לדון להעיד אחר שיסלקו את עצמן ע"כ, נראה מכאן שבענין מס שייך סילוק.

טו.

5 לפנינו סימן ג.

8 ברא"ש שלפנינו: ונוגעים, וכך עדיף.

6 לפנינו סימנים טו, כה.

7 כבר כתבתי לעיל שלפנינו הוא סימן

והחילוק בזה הוא מבואר שיש לחלק בין מס פרטי שבאים לחלוק על המס של יחיד א' שיפרע מכאן ואילך דבכה"ג לא מהני סילוק משום דפריעת מס גוהג לעולם וא"א לו שלא יהנה, אבל כשבאים לדון על מס פרטי מיחיד א' מזמן זה שהם דנין ולא מכאן ולהבא אז ודאי מועיל סילוק שיסלק עצמו ממס זה ולא יהנה ממנו ובכה"ג יכול לדון ולהעיד עליו, ונראים דינים אלו נאים וראויים והסברות הם נכוחות וישירות, שוב מצאתי הון לי בדברי הרב הגדול מוהרי"ק זלה"ה בח"מ סי' 8 חילוק בתשובות אלו ע"ד שכתבתי דבריו ז"ל ראויים אליו, וז"ל הרב ר"מ מרזבורק,⁹ בעלי דינים כל זמן שלא נתנו המס לא יעידו עליו בני העיר, והמרדכי פ"ק דב"ב סימן תפ"ג כתב בשם [א"ה]¹¹ שמי שעדין לא פרע מס אינו יכול להעיד אבל אם כבר פרע נר' שיכול להעיד ולא גרע מסילוק וע"ש.

המשפט הב' אם יש שום תיקון שיהיו נאמנים אנשי הקהל, בתשובות הרשב"א סימן תתי"א כתוב שם ז"ל העיד בכל מנהג העיר בכל תקנות והקדשות שעבר אדם אם מביאים ראיה ממנו או לא, באמת כך הוא וצא וראה בכל קהלות הקדש שאין מביאים עדים ממדינה למדינה להעיד על תקנותיהם ויש תקנות בקצת מקומות שכל ישראל נכללים באותה תקנה א"כ בטלת אותה מן העולם שאין לה עדים, ובכל כיוצא בזה אמרו בירושלמי¹² כל הלכה שהיא רופפת בידך ואינך יודע מה טיבה צא וראה היאך ציבור נוהגים ונהוג כן ע"כ, גם הרא"ש בכלל ה' סי' ד' כתב ז"ל, מנהג פשוט הוא בכל ישראל שאין מביאים עדים מחוץ לעיר להעיד על תקנתם והסכמתם אלא מקבלים עליהם עדי העיר להעיד על כל ענייניהם וכשרים אפי' לקרוביהם כיון שקבלום עליהם אנשי העיר, ובכלל ו' סימן י"ד¹³ כתב כיוצא בזה ובסימן כ"ב¹⁴ מהכלל הגז' כתב ז"ל, על הסכמות ותקנות שעושים הקהל ביניהם אם צריכין להעיד על אלו העדים שאינן מבני העיר, דע כי לא נהגו כן להביא בכל פעם עדים שאינן מבני העיר אלא כך היא הסכמ' הקהל להכשיר כל בני העיר להעיד על מי שעבר על תקנתם ע"כ, ובסימן כ"ה¹⁵ כתב ז"ל, ומה שכתבתי מה יהיה על כל הקדשות שבעולם וכו' אם יש בעיר גבאים נאמנים על כל בני העיר כי קבלום עליהם והאמינום גם בדבר שידוע לרבים לרוב בני העיר או לטובי העיר נ"ל שמוציאים מיד המחזיק בלא ב"ד ובלא עדים עכ"ל.

ויש לדקדק למה לא חש בשאר התשובות שכתב בכלל נ"ח למנהג תקנות העיר שיהיו עדי הקהל נאמנים על זה, ואפשר דהתם לא חש כי אם לענין דין התורה שעל זה נשאל לא לענין התקנה, ומיהו נראה שמנהג זה כפי הנראה הוא פשוט מאד ואיך העלים אותו.

- 9 צ"ל: סוף סימן ז. בכתובי-היד הרשאר
 ריוח לאחר: סי', וגם במשא מלך שב-
 דפוס חסר הציון.
 10 דפוס ירושלים דף קעב ע"ב.
 11 בכתובי-היד יש כאן ריוח בין מלה אחת.
 12 פאה ז, ה.
 13 לפנינו סימן טו.
 14 לפנינו סימן כג.
 15 לפנינו סימן כו.

ולענין הדין נראה שאין אומרים שעדי הקהל נאמנים אלא דוקא אם היה [נג, א] להם הסכמה ותקנה שעשו הקהל ביניהם ואירע ספק בהסכמה או בתקנה שאז ודאי נאמנים עדי הקהל, אבל תביעה שיש לקהל על יחיד מענין המס שבני הקהל אומרים שחייב לתת והוא אומר שאינו חייב בכ"ג וכיוצא בזה צריך סילוק, ובוה מדוקדק שכתב הרא"ש ז"ל על הסכמות ותקנות שעושים הקהל וכו', וכן נראה מדקדוק דברי הרשב"א.

ויש לדקדק בחילוק זה ממאי דכתב הרב המובהק מוהר"ר אליה מזרחי זלה"ה בסימן י"ב שהביא דברי הרשב"א וכתב ז"ל, הא קמן בהדיא דמכיון דפשטה תקנה זו בישראל שאין מביאים עדים ממדינה למדינה וכו', ולא בתקנות והקדשות בלבד אלא אף בעולים ומסים שהם דיני ממונות וכו' ע"כ, כנראה דבמסים אפי' לא הוי דבר של תקנה אין צריך ראייה מאנשי עיר אחרת, ואפשר דבמסים התלויים בתקנה והסכמת הקהל איירי מהרא"ם ז"ל, אלא שממה שכתב בסוף התשובה נראה שאין לחלק שכתב ז"ל, ומה שאמרו בברייתא אין גדונים באותה העיר ואין מביאים ראייה מאנשי אותה העיר לא אמרו אלא לאותן שאינן מבני העיר שאין בני העיר הוו נאמנים על בני עיר אחרת בדבר שהם נוגעים בעדותן משום דבני עיר אחרת לא קבלינהו עליהו ולא המנינהו בטהרה, אבל בני אותה העיר עצמה דאנן סהדי דמעיכרא קבלינהו עליהו והמנינהו עליהו פשיטא שהם נאמנים ואין זה צריך לפנים עכ"ל, והנה בברייתא הראשונה שהובאה פ' ח"ה בני העיר שנגנב ספר תורה שלהם אפשר שיתקיימו דבריו כשהגזלן הוא מעיר אחרת, אבל בברייתא דקתני תנו מנה לעניי עירי אין דגים בדיני אותה העיר משמע שעניי העיר הם התובעים אותו ובני העיר מעידים על זה משמע שהמתנדב והעדים והעניים הם מעיר אחת, ובדוחק י"ל דס"ל ז"ל שהיורש הוא המעכב מלתת המנה והוא מעיר אחרת, אבל אם היה מאותה העיר אין צריך עדים אחרים ואעפ"י שנוגעים בעדותן מהני, וכאן אין דבר תקנה כלל ולא שום דבר מהסכמה ואפי"ה ס"ל לרב ז"ל דאין צריך עדים מבחוץ, ובאמת שהוא דבר לא הוזכר כלל בשום פוסק, ועוד דהפוסקים לא כתבו שנאמנים משום דינא אלא משום תקנה ומנהג ומנהג לחוד ודינא דגמרא לחוד אין צריך לדחוקי במה שדחק הרא"ם ז"ל בברייתא וכתב הרשב"א בתשובה ¹⁶ הביאה הרב מוהרי"ק בטור ח"מ סימן ל"ז דפסולי קורבה כשרים להעיד בדברי צורכי צבור ע"כ.

ואחר העיון ראיתי לתת גמר לדין זה ונראה שיש לחלק בין מחלוקת שיש בעיר בבני קהל א' שאז אם יש דין לא' על אחר יכול להביא מבני קהל אחרת אם בני קהל נוגעים בעדות ולא מהני בלא סילוק, אבל כשהדבר נוגע לכללות העיר אז אין צריך להביא עדים ממדינה אחרת, ולזה תראה שהזכירו הפוסקים דאין צריך להביא עדים ממדינה אחרת ולא הזכירו מקהל לקהל, אבל המנהג פשוט כפי מה שראיתי בקהלות שכל בני הקהל כופים ליחיד מקהלם בין על ענין המס בין על שאר תקנותיהם ואין מצריכים עדים מחוץ לקהל.

וכתב מורי הרשד"ם בתשוב' סימן קס"ח ¹⁷ ז"ל דוקא כשא' או שנים מדיינים [עם הקהל] הקהל נאמנים, אבל כל שיש רבים מכת אחת שאומרת כך היתה התקנה וקבלנוה

כלנו וכת אחרת אומרת לא עלתה התקנה ולא קבלנוה מאי אולמייהו דהני מהני, כ"ש בהצטרף שכת א' מעדים¹⁸ מקיימים מנהג העיר והכת השנית משנים מנהג העיר שכת המקיימים המנהג נאמנים כנ"ל, ועוד טעם אחר דשאני התם שהענין מבורר שכלם קהל א' והיחיד שהוא חלק א' מהקהל רוצה לסתור רוב הקהל או כלו, אבל כנר¹⁹ דאעיקרא דדינא פרכא דהללו או' יש תקנה בהסכמה בקהל שאתם יחידים והללו או' שאינם יחידים מהקהל, בהאי ודאי אפילו הוי יחיד נגד רבים אין הרבים נאמנים כיון שנוגעים בעדות ויודה הרשב"א ז"ל שצריכים מבחוץ עכ"ל, הנה ז"ל חדש לנו בעניינים אלו חידוש זה, ועם שהוא ז"ל כתב הדברים בלי ראייה דברים ראויים ונכונים הם בטעמם, וממה שכתבתי בזה ישמע חכם ויוסף לקח כי דברי תורה כפטיש מתחלק לכמה גיצוצות א"א להעלות כל הפרטים על ספר וכתבתי עיקר כל שרשי דיני הלכות אלו אשר מהם תצא תורה לכל מה שיצטרך לו האדם.

מצאתי בשם אורחות חיים²¹ דנאמני הקהל הגוברים המס הם שומרי חינוך בענין הממון שגבו אבל אם נאבד מהם בפשיעה חייב לשלם ע"כ.

עוד לו' נאמנים שהציבור משימין לגבות את המס ולפקוח על עסקיהם הם כשומר חנם ופטורין מגניבה ואבידה ופשיעה מיהא חייבין ולא חיישינן דילמא אתו לאימנועי דאדרבה הם המדברים והם הם הרוצים להתמנות ופעמים שקצת הצבור מוכרחים בדבר זה בכל מקום ומקום. ומהאי טעמא הוא דלא חשבינן ליה שומר שכר כאיפטרופא שמנוהו ב"ד.

18 ברשד"ם לפנינו: מהמנגידים.

19 ברשד"ם לפנינו: כנ"ד, וכצ"ל.

20 ברשד"ם לפנינו: שצריכים להביא עדים מבחוץ.

21 ליתא באו"ח הנדפס, אבל בכ"י מוגטפ יורי 101 (ס' 5134, וראה לעיל חלק ג, הערה 43) סימן ריו עמ' 244 איתא: עוד לו (כנראה לרשב"א הכתוב שם בראש סימן קפד, אע"פ שבהמשך יש כמה קטעים המפסיקים בין הקטעים הפותחים בציון

נעילת שערים

וקיבוץ חלקים ויד כל חכם יחתום שהכל הולך אחר החתום בספר הזה והוא שדיני המסים המנהג בהם עיקר ויבאר עיקרי המנהגות בלשון צח וקצר בס"ד.

הנה נא הואלתי להשלים דיבורי בהלכות אלו בדיבור שלם לקיים כל דבר בענייני המס כי המנהג הוא שרש פורה כל התיקונים וההנהגות בבני המדינה, והמנהג איך יהיה בדיני המסים לא נעלם מהספרים, אלא בעבור שראיתי אני הצעיר דיני המנהגים אין מקום א' יכילם ולא שנים ולא רבי המספר כי הם מפורזים במקומות [נגג] שונים יש מהם בתוך התלמוד אגב גררא יש מהם מובלעים בתוך ספרי הפוסקים לא ימצא האדם מבוקשו לעת שיצטרך לו, ראיתי לחבר בתיבורי זה הקט קונטרס יוכללו בו רוב דיני המנהגים, ואם כי באמת הפרטים לא תקיף בהם הידיעה אביא האבות אשר הם שרשי הדינים אשר מהם תצא תורה לכל מה שיצטרך האדם, ואח"כ נשלים הדיבור בדיני מנהגי המסים.

סוגי המנהגים שתיים שהם ארבע, מנהג איסור מנהג ממון, וכל א' נחלק לשני חלקים, מנהג שנהגו לסייג ופרישות ומנהג שנהגו בטעות, וכן בענין ממון מנהג שנהגו לתיקון בני המדינה ומנהג של טעות ג"כ, ויתבארו כל א' מהסוגים בביאור מספיק.

הסוג הראשון במנהגי האיסור

בשתי החלוקות אשר יש בו:

מסכת פסחים פ"ד [נ ע"א] מקום שנהגו לעשות מלאכה בערבי פסחים עד חצות עושים מקום שנהגו שלא לעשות אין עושים ההולך ממקום שעושים למקום שאין עושים או ממקום שאין עושים למקום שעושים גותנים עליו חומרי מקום שיצא משם וחומרי מקום שהלך לשם וכו', ועוד שם באותו פ' משניות בענין איסור.

ובגמרא¹ בני חוזאי נהגי דמפרשי חלה מארוזא אתו ואמרו ליה לרב יוסף אמר להו ניכלה זר באפייהו, איתיביה אבבי דברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור אי אתה רשאי להתירן בפניהם א"ל ולא מי איתמר עלה בכותאי וכו', עד דמסיק רב אשי חזינן אי רובן אורז אכלי לא ניכלה זר באפייהו דילמא משתכח תורת חלה מניהו, ואי רובן דגן אכלי ניכלה זר באפייהו דילמא אתי לאפרושי מן החיוב על הפטור. עוד שם על הך ברייתא דדברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור אוקמה רב חסדא בכותאי, ופריך

וכ"ע לא וכו' עד דמסיק בני מדינת הים נמי כיון דלא שכיחי רבנן גבייהו ככותאי דמי. עוד שם כי אתא רבה בב"ח אכל דייתרא ופריך עלה בגמ' עד דמסיק רב אשי דדעתו לחזור הוה ע"כ. והקשו בתוספות² על הך ברייתא דדברים המותרים היאך התיר ר' בית שאן, ותיריך הר"ן במגילת סתרים דהאי דברים המותרים שנהגו בהם איסור היינו שידעו בהם שהם מותרים והם רוצים להתחמיר על עצמן, אבל דברים שנוהגים מחמת טעות שסבורים שהוא אסור והוא מותר יכול להתיר בפניהם וכו' ע"כ, וצריך עיון במה שהקשו על הך ברייתא היאך התיר ר' בית שאן וכו' דהא הך ברייתא אוקמוה בכותאי דוקא הא אם היו ת"ח היה רשאי להתירם בפניהם, ואין לו' שהתוס' הקשו לפי הקס"ד דאכתי לא אוקמוה בכותאי דאכתי תקשי להרא"ש³ שסדר קושיא זאת אחר המסקנה דאוקמוה בכותאי, ונר' דאפי"ה קשיא דדוקא כשהם בני תורה מתירם בפניהם כלומר שיכול לאכול בפניהם אבל לא שיאמר מותרים אתם בלי שאלה והתרה כלל וא"כ ר' היאך התיר בית שאן.

עוד ק' שעם מה שחילקו בין מנהג בטעות למנהג שנהגו משום סייג מה פריך אביי מהך ברייתא דדברים המותרים וכו', דהכא בבני חזאי שאני שמה שנהגו היה בטעות ומש"ה אמר להו רב יוסף ניכלה זר באפייהו, והך ברייתא איירי כשיודעים שהדברים מותרים והם רוצים להתחמיר על עצמן, והרמב"ן ז"ל בס' המלחמות בפ' מקום שנהגו כתב שמה שנהגו בני חזאי בטעות היה וכיון שכן לא הוה ליה לרב אשי לשנויי מידי, ונראה שדעת התוספות הוא שאין השכל מחייב לטעות בדבר פשוט כזה אלא משום סייג ופרישות נהגו כן, ואף על גב שמדברי התוספות נראה שעיקר החילוק היה בין דבר שנהגו בטעות לדבר שנהגו משום חומרא, דרך קצרה תפסו להם וסמכו על דברי התלמוד דאוקמוה לברייתא בכותאי דאית בהו טעמא דמסרך סרוכי.

ועיקר המסקנא לפי דרכם כך הוא כל דבר המותר שהיו יודעים שהוא מותר ונהגו בו איסור משום חומרא אי אתה רשאי להתירו בפניהם כל שאינם בני תורה או בכותאי משום דמסרכי מלתא, אבל בפני ת"ח יכול להתיר עצמו בפניהם ור"י מסתפק אם יכול להתיר לת"ח ולומר להם מותרים אתם.

ודוקא במנהג שנהגו מעצמן אבל מנהג חשוב שנהגו ע"פ ת"ח דין אחר יש לו והוא דינא דמתני' דנותנים עליו חומרי מקום שהלך לשם וחומרי מקום שיצא משם היכא שדעתו לחזור אבל אין דעתו לחזור יש לו לילך אחר המנהג של אותו מקום שדעתו להשתקע שם בין לקולא בין לחומרא וכך היא שיטת הרא"ש בפסקיו.

וכת אחרת מהמפרשים יש להם דרך אחרת במנהגים והם הרמב"ן והריטב"א והר"ן והיותם אשר ביאר הדברים בדרך ביאור הוא הריטב"א ז"ל וכלן נטו אחרי דברי הרמב"ן ז"ל. ועם שבאמת יש לו להר"ז הלוי ז"ל בזה דרך אחרת שהוא ז"ל כתב בברייתא דברים המותרים חילוק המשנה דנותנים לו חומרי מקום וכו', לא ראיתי בשום א' מן

2 שם גא רע"א ד"ה אי. וראה סמיכה

3 שם אות ג.

לחיים, יר"ד, סימן ה, דף כה סע"ג שהא-

ריך בזה. (ותשובתו שרמז אליה היא

האחרונים הזכירו דעתו בזה לכך לא אביאנו, וז"ל הרמב"ן ז"ל, כלל דמנהגות דמקום שנהגו בתורת מנהג ויודעים היו ראשונים שאין בו איסור אלא [נד, א] לעשות סייג למצוה הוא שהחמירו על עצמן כעין משנתינו בזה אין מתירים להם אעפ"י שהם באים לחזור בהם כעין בני בישן וכן אמרו בירוש' ונשאל אין מתירים לו שכן הנשבע לקיים את המצוה ונשאל אין מתירים לו כדאיתא בגיטין ובכורות⁴, ולפי דעתי שהבא ממקום אחר לשם אל ישנה מפני המחלוקת ואפילו כלן חכמים יודעים את התורה דלעולם חרשיים למחלוקת ואפילו בחדרי חדרים אסור ואפי' שדעתו לחזור והיינו מתני', דאלת"ה אלא מתני' היכי משכחת לה אי בדעתו⁵ לחזור וכו', אלא מתני' בדעתו לחזור בדברים המותרים ונהגו בהם איסור והלכה פסוקה שמנהגם בטעות כגון חלה דארוזא אין נותנים על הבא חומרי מקום שהלך לשם ואעפ"י שאין דעתו לחזור והוקבע ביניהם אלא עושה בצינעא בתוך ביתו ואינו מתירו להם ולא נוהג היתר בפניהם ככותיי ובמקום שמצויים ת"ח מתירים להם והיינו בריתא דגמרין ומעשה דיהודה הלל, ועל כיוצא בזה אמרו בירוש' נשאל ומתירים לו ויש לפ' בו אפי' בכותיי וכו', ואם דבר שמנהגו מחמת איסור תורה ואין טעותו מוכרח כגון תרבא דאיתרא והוא דעתו לחזור למקומו אין עליו תורת מנהג בזה אלא נוהג בו היתר בפרהסיא אבל אינו מתירו להם שא"א להתירו שאפי' בבני מקומו אין אלו טועים אלא בשקול הדעת ואין במה שהוא נוהג בו היתר מפני המחלוקת, שלא מחמת מנהג שלהם תפסו בו מתחילה אלא מחמירים הם על עצמן לפסוק הלכה כן וכאיסור תורה הוא להם ואין צריך חיווק שכבר הם יודעים שמחלוקת חכמים הוא ואין מנהג עירם מכריע, ואם כותיים או בני המדינה הם נוהג היתר לעצמו בצינעא אבל לא בפניהם משום דמסרכי והיינו דרבה בב"ח עכ"ל הרמב"ן בס' המלחמות.

ומצאתי בפי' הריטב"א ז"ל במסכת פסחים ביאר הדבר בלשון צח וקצר וחילק המנהגים בלשון קצר והסכים לדברי הרמב"ן ז"ל, וכלל המנהגות בג' ז"ל, וביאור דברים אלו כי המנהגות על שלשה דרכים, דכל שהיה מנהג בטעות נשאל ומתירים לו כדברי הירוש' ואפי' בכותאי גמי כיון דנשאלין ומראים שהלכה רופפת בידם, ומ"מ אין נוהגים התר בפני כותיים וכיוצא בהן שאינן בני תורה והיינו דקתני דברים המותרים וכו' דלהתירם בפניהם אינו רשאי אבל להתירו להם אפשר כשנשאלו וגם כשלא נשאלו מתירים להם ועכ"כ⁶ כשיש במנהגם חשש איסור וכההיא דבית שאן, וזו אינה ענין למשנתי' כלל ולא היה צריך לפרושי, דפשיטא הוא דבמנהג בטעות לא שייך חומרי מקום שיצא משם וחומרי מקום שהלך לשם שאפי' לבני העיר עצמן היה לנו להתיר אי לאו דאינהו כותאי ואין לנו אלא להשמר מסרכא דידהו שלא יחטאו על ידנו והיינו שלא לנהוג התר בפניהם.

הדרך הב' הוא מנהג שאינו בטעות אלא שרצו להחמיר על עצמן בין על פיהם בין על פי ת"ח והדבר ההוא מותר מן הדין בלא שום מחלוקת כמלאכה בע"פ קודם חצות, ואפי' יש בדבר מחלוקת אלא שהאוסר יחיד כנגד הרבים וכיוצא בו כל שנהגו בדבר להחמיר והוא שידעו שהוא מותר מנהגם שריר וקיים, ואפי' כלם חכמים יודעי' את התורה אין

4 פסחים רפ"ד. נמצא במסכות אלו גם במקום אחר.

5 בגיטין לו ע"א, בכורות מו ע"א שהן 6 לפנינו במלחמות הוגה: אי אין בדעתו. 7 בריטב"א שלפנינו הנסח: בעל כרחן.

מתירים להם וההולך לשם אינו נוהג שם התר ואפי' בחדרי חדרים אסור ואפי' דעתו לחזור, שכל כיוצא בזה יש לחוש למחלוקת, וזו היא משנת' דקתני מלתא פסיקתא בכל צד ובכל ענין שלא ישנה מפני המחלוקת ואתיא כלה כחדא גוונא כשדעתו לחזור דחומרי מקום שיצא משם⁸ אעפ"י שדעתו לחזור אין לו היתר אלא חוץ לתחום.

ויש עוד מנהג שלישי בינוני בין שנים אלו והוא שנהגו איסור בדבר לא בתורת חומרא אלא שטעה בדבר שאין טעותו מוכרח שהוא דבר התלוי במחלוקת שיקול הדעת, כגון ההיא דאיתרא וכיוצא בזה נתנו רמז ברישא דמתנ' שאם אין דעתו לחזור נוהג כמותם אליבא דרב אשי ואם לאו נוהג כמנהג מקומו ואליבא דאביי תולה הדבר בא"י, וטעם חילוקים אלו לפי שאין בזה מפני המחלוקת שכבר יודעים הם שמנהגם דבר מחלוקת חכמים הוא וכי אין מנהגם מכריע ההלכה והעושה שלא כמנהגם אינו משים אותם טועים בדבר משנה אלא כטועה בשיקול הדעת ואין בזה קלון כיון שאין הדבר מוכרח, מ"מ מדכסיי רבה בר בר חנא ואמרינן ככותאי שוינכו שמעי' שאף בזה ראוי שלא לנהוג היתר בפניהם במקום כותים אבל במקום ת"ח נוהג היתר בפרהסיא בפניהם ומ"מ ודאי אין מתירים להם אפי' שנשאלו דכיון דשיקול הדעת תופס בדבר מנהג להחמיר.

גם הר"ן ז"ל בפירוש ההלכות תפס דרכים אלו בלשון קצר ז"ל, ונמצינו למדים בתורת המנהגות שכל מנהג איסור שהוא בעיר אחת כל שאינו מנהג בטעות אלא שהן החמירו על עצמן לעשות סייג לתורה או לדבר שהוא מחלוקת חכמי ישראל ונהגו כדברי האוסר, כל בני העיר חייבים בו מן הדין משום שנא' ואל תטוש תורת אמך, וכל היוצא מתוכה ודעתו לחזור חייב ג"כ בו ואפי' בצנעא עד שיעקור דירתו משם ויקבענה בעיר אחרת, דבכי האי גוונא פקעי מיניה חומרי מקום שיצא משם, וכן הנכנס מעיר אחרת לתוכה ואין דעתו לחזור לעירו הרי הוא [נד, ג] כבני העיר, אבל הנכנס מעיר אחרת לתוכה ודעתו לחזור בכה"ג לא חיילי עליה חומרי מקום מדינא אלא שאין לשנות מפני המחלוקת ובכה"ג בצנעא שרי אבל מנהג שהוא בטעות אינו חייב להתנהג בו אלא בכותאי ודכותיהו אינו רשאי להתירו בפניהם אבל נוהג בצנעא בתוך ביתו אפילו דירתו קבועה באותה העיר, זהו הדרך שביירתי בדברים הללו עכ"ל, נוטה לדברי הרמב"ן והריטב"א, ובתחילת הפ' כתב ז"ל על דברי הברייתא שהביא הר"ף מדברים המותרים ואחרים נהגו וכו', הך ברייתא לאו בגוונא דמתנ' איירי וכו', אבל הב"ע בדברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור וסבורים הם שהם אסורים מן הדין ובכה"ג אמרי' שאין אדם רשאי להתיר לפני מי שאינן בני תורה דמסרכן וכו', ויש בכלל זה ג"כ שאם נהגו אבות איסור בדבר שהוא מותר משום איסור ובניהם שאינם בני תורה סבורים שמן הדין אסורים בו שאין לגלותו לומר להם שאינם אסור אלא משום מנהג כדי שלא יקילו בו, והיינו עובדא דיהודה והלל שרחצו שניהם בכבול שהוא מקום שאבותיהם החמירו על עצמן וכו', וכתב עוד ז"ל ויהודה והלל לא הוו בקיאי במנהגייהו דאי הוו בקיאי בהו לא הוו עבדי משום חומרי מקום שהלך לשם וכשלעזה עליהם המדינה לא רצו לומר מותרים אתם וכו' והאריך עוד ע"ש, ויש להבין במ"ש דאי היו בקיאים לא הוו עבדי וכו', כנראה דס"ל דהנך

עובדי הוי דומיא דמתני', ואח"כ כתב דלא רצו לומר מותרים אתם וכו', ואיך היה להם לומר מותרים אתם כיון שנהגו הדבר משום סייג ויש בדבר יישוב בדוחק, מ"מ מדבריו למדנו שדעתו כדעת הרמב"ן והריטב"א ולדעתם ז"ל אין דין המשנה בנהגו אותו האיסור משום סייג על פי אדם חשוב אלא אפילו נהגו אותו הדבר מעצמן, אבל לחילוק התוס' שדין הברייתא הוא בשנהגו האיסור משום סייג לא יתכן דין המשנה אלא בשנהגו על פי חכם או אדם חשוב, ויש להקשות בדברי הר"ן ז"ל ממה שכתב הוא עצמו בתשובה סימן מ"ח ז"ל, ההיא דפ' מקום שנהגו דנותנים לו חומרי מקום מייירי במנהג שנהגו אנשי העיר מעצמן ואותן מנהגות הן נקבעים ע"ד זה שאדם חשוב שבעיר מנהיג איסור בדבר א' לעשות סייג לתורה ובני עירו נשמעין אליו ונוהגים איסור בדבר ובניהם אחריהם וכו' עכ"ל, מדהוצרך לומר שנבקע המנהג באדם חשוב נראה שמחלק כחילוק התוס' דאילו לשאר מפ' אין לחלק בזה וצ"ע, ומכל מקום לא ימלט דעתו כפי מה שכתב בדברי הרי"ף דס"ל כפי' הרמב"ן והריטב"א.

ותמהתי על דברי מוה"רם אלשקר שכתב בסימן מ"ט על דברי הר"ן שכתב דמנהג שהוא בטעות אינו חייב להתנהג בו אלא דבכותאי ודכותיהו וכו', וכתב ז"ל שכן כתבו רוב המפ' אלא דבמנהג בטעות לא ראיתי מי שחלק בין כותאי ודכותיהו לזולתם אלא דבכל ענין יכול להתירו בפניהם ולומר להם שהוא מנהג בטעות עכ"ל, ואני כתבתי בבירור שהרמב"ן והריטב"א ז"ל ס"ל הכי בהדיא אין זה כי אם העלמת עין.

כלל העולה בענייני המנהגים מחלוקת בין הגדולים כי לדעת התוס' והרא"ש כל שנהגו המנהג בטעות אפילו בכותאי ואינם בני תורה מתירים להם מיד, ובמנהג שידעו שהדבר מותר ונהגו בהם איסור משום מגדר מלתא לכותאי ולמי שאינם בני תורה אין מתירין בפניהם, וגם להם אם באו לישאל אין מתירין אלא דכפתח וחרטה מהני לדעת הרא"ש ז"ל ואם הם ת"ח מתירים בפניהם.

ואם היה מנהג קבוע ע"פ ת"ח היינו דין המשנה שנותנים לו חומרי מקום שיצא משם אם דעתו לחזור וחומרי מקום שהלך לשם.

ולדעת הרמב"ן וסיעתו דוקא במנהג בטעות הוא דאיתאמרה הך ברייתא דדברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור וכו' דאז מתירים בפניהם ואף להם מתירים בשישאלו או כפי החילוקים שכתבתי בשם הריטב"א בדרך הראשון, ובמנהג שנהגו משום סייג ופרישות הוא דין המשנה שנותנים לו חומרי מקום שהלך לשם ואפי' היה המנהג באותו מקום כדעת יחיד האוסר אסור לשנות שם מפני המחלוקת ואפילו בדעתו לחזור למקומו ואפילו בחדרי חדרים אסור מפני המחלוקת כדפרשית, ובזה אין לחלק בין היה המנהג קבוע ע"פ חכם או ע"פ עצמן, אבל מנהג התלוי בסברא ד"מ שיש מחלוקת שקול ומקום א' תפסו כדברי חכם א' ההולך לשם אינו מוכרח לנהוג כמותם כל שדעתו לחזור ואין בזה מפני המחלוקת, שכבר הם יודעים שמחלוקת חכמים הוא זה ואין מנהג מקומם מכריע ההלכה, וזהו מה שיש בסוג הראשון בשני החלוקות הראשונות ומתוך המחלוקת יתבאר שראוי לחוש בדבר שיצטרך לך אל הצד המחמיר, ועיין בהריב"ש סימן מ"ד בדיני

המנהגים שהוא בענין האיסור, וכבר ביארתי לך כל מה שיש מן הסברות ובנקל תראה בהם המחמיר והמקל.
אחרי שכתבתי עיקר המחלוקת בסוג הראשון צריך לחקור בה חקירות:

[נה, א] החקירה הראשונה צריך לידע אם מנהג שנהגו משום סייג ופרישות יש לו התרה או לא, והנה מלשון הרמב"ן שכתבתי למעלה נראה מתוך דבריו דבמנהג כזה אין מתירין לו והביא ראיה מן הירוש' שכן הנשבע לקיים את המצוה ונשאל אין מתירין לו, והרשב"א בתשובה¹⁰ הביאה ה"ה מוהרי"ק זלה"ה בטור י"ד סימן רי"ד ז"ל, כל מי שנהג איסור בדבר המותר בגדר¹¹ אפשר שהוא חמור מן הנדר והשבועה שהנדרים והשבועות נשאלין עליהן ומתירין להם ואלו שנהגו איסור בדברים המותרים כדי לעשות גדר בפני האיסור קבלו על עצמם כאיסורין שאסרה תורה שאין להם היתר לעולם, ולפיכך אמרו דברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור נשאלין ואין מתירין לו, והרב מוהרי"ק זלה"ה הסכים דעת הר"ן לסברת הרשב"א ז"ל בזה.

אבל דעת הרא"ש ז"ל דמתירים להם על ידי חרטה, וכ"כ הטור בי"ד סימן רי"ד על מי שנהג שלא לאכול בשר או להתענות בזמן ידוע ושוב רצה לאכול בשר או שלא להתענות באותו הזמן צריך התרה, ויפתח בחרטה שמתחרט שנהג לשם נדר, וכן הוא דעת מהר"ם¹² דיש לו התר', וראיתי שהרשב"א לא אמרו אלא בלשון אפשר ומהר"ן שכתב הרב מוהרי"ק זלה"ה אין כל כך הכרח, והוא ז"ל כתב בתחילת הסימן שכדברי הטור כתב הר"ן בפ"ב דנדרים¹³ בשם הר"י הכהן.

וכיון שיש פלוגתא דרבואתא נר' שבמקום חולי או סכנה שאינו יכול לעמוד באותו המנהג ראוי שיתירו לו.

ובחקירה זו חדש לנו מורי הרשד"ם¹⁴ ז"ל חידוש, דע"כ לא פליגי אלא במי שנהג איסור בדבר המותר והיה יודע שהוא מותר שישאל ויתירו לו כעין נדר הניתר ע"י פתח וחרטה ותינו שמן הדין היה מותר לד"ה כפי ההלכה הפסוקה בתלמוד או בפוסקים ז"ל, אבל בדבר שנחלקו בו חכמי ישראל הללו אוסרים והללו מתירים ונהגו במקום א' כדברי האוסר וקבלו עליהם כך שוב אין לדבר הזה היתר בעולם בשום צד ע"כ, וכתב ז"ל שאינו נראה כן מדברי הר"ן ע"כ, והמדקדק בדברי הר"ן שכתב בכלל המנהגות בדין המשנה שכל שנהגו משום סייג בדבר שהוא מחלוקת חכמי ישראל ונהגו בדברי האוסר כל בני העיר חייבים בו וכו', ולמעלה כתב בדין כשהיה מנהג בטעות שיש לו התרה כנראה שבחלוקה הזאת אין התרה כלל ואפי' בדבר שאין בו מחלוקת הסכימו ה"ה מוהרי"ק זלה"ה כדעת הרשב"א.

באופן שהחילוק הוא נאה ומתקבל לדעת הכל והדין נותן שבדבר שיש בו מחלוקת ונהגו העיר כדעת חכם אחד לא יהיה לו לא פתח ולא חרטה וכן ראוי להורות.

12 הגהות מימוניות סוף הלכות שבועות.

13 פא ע"ב.

14 יו"ד סימן מ.

10 ח"ג סימן רלז.

11 בכ"י: בנדר, וזו טעות ותקנתי עפ"י המו-

בא בכ". ברשב"א: לגדר, והיא היא אלא

שברור יותר.

ומצאתי חידוש להרשב"א בשיטותיו בפ"ק דחולין דף י"ח [ע"ב] ז"ל, נ"ל שכל מה שנהגו לאיסור ואין אדם יודע עיקרו של איסור מחמת טעות או מחמת חומר נשאל ואין מתירים לו דדילמא משום חומר ועד שנודע שעיקרו מחמת טעות היה אין מתירים לו, והלכך כיון שבמקומו של רבי זירא נהגו בו איסור ולא נודע אם מחמת טעות או מחמת חומרא יש לו לרבי זירא לנהוג בו איסור דדילמא חומרא בעלמא היתה, שהרי אנו רואים אותם נוהגים איסור ומי שבא להתיר ולומר טועים באיסור היו עליו הראיה ע"כ.

החקירה השנית יש שנהגו איסור משום סייג ופרישות ונשאר המנהג כפי הדין לבנים ובאים הבנים לשאול התר על המנהג שנשאר להם מאביהם האם יכולין להתיר להם.

בפרק מקום שנהגו¹⁵ בני בישן נהוג דלא אולי מצור לצידן במעלי שבתא אתו בנייהו קמיה דרבי יוחנן אמרו ליה אבהתינן הוה אפשר להו אנן לא אפשר לן אמר להו כבר קבלו אבותיכם עליהן שנאמר ואל תטוש תורת אמך.

ויש לספק בדברי רבי יוחנן אי אמר להם הכי בעבור שלא באו בחרטה אלא אמרו לא אפשר לן והיו רוצים לבטל מנהג אבותיהם ממילא אבל אם היו מבקשים התרה היה מתירן, או ע"ד הכולל אמר להו כבר קבלו וכו' ונמצא שאין התרה כלל להם ולא מהני בהו חרטה, דבשלמא באביהן שהם קבעו המנהג יכולים לחזור ממנו ומתחרטים ממנו, אבל בניהם שכבר נתקיים המנהג בהם משום אל תטוש נעשה להם תורה ואין מתירים להם כלל.

ואין להביא ראיה מההיא דאמרינן בערובין פ' הדר דף ע' [סע"א], בעא מיניה רבא מרב נחמן יורש מהו שיבטל רשות, פ' היכא ששכח אביו ולא עירב ומת בשבת ולא ביטל רשותו מהו שיבטל הירוש, היכא דאי בעו לערובי מאתמול דהיינו אביו מצי מבטל אבל האי כיון דאי בעו לערובי מאתמול לא מצו מערב לא מצי מבטל, או דילמא יורש כרעא דאבוה ורב נחמן ס"ל דמצי מבטיל והלכתא כוותיה כמ"ש הרא"ש, אלמא ברא כרעא דאבוה ואף על גב דמאתמול לא היה לו שום שייכות בערוב, דשאני התם דכיון שמת אביו הלא הוא אשר קם תחתיו [נה, ג] לענין הירושה והוי כרעא דאבוה לענין הביטול, אבל הכא שהמקבל המנהג הוא אביו על מה יתחרט בנו במה שלא קבל עליו והמנהג חל עליו מדין אל תטוש תורת אמך ואין משם ראיה שיוכל להתחרט בו.

וראיתי אל הרב הגדול מוהרי"ק זלה"ה בשי"ד סימן רי"ד כתב ז"ל, ולפי' צ"ל דהא דאמרינן פרק מקום שנהגו דברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור אי אתה רשאי להתירן בפניהם דהיינו דוקא בכותאי ובמקום שאינן בני תורה היינו דוקא כשהיו יודעים שהם מותרים ואסרו עצמם בהם, א"נ שאבותיהם היו יודעים שהיו מותרים ואסרו עצמן בהם ובניהם החזיקו כמנהג אבותיהם וסוברים דמדינא אסירי כי ההיא דבני בישן דאיתא התם אי אתה רשאי להתירם להם ממילא בלא התרת נדר, ומיהו ע"י שאלת חכם ופתח וחרטה מתירים להם עכ"ל. וראיתי אל ה' הגדול מורי הרשד"ם זלה"ה ח"ב סי' כ"ג ובתחילת

ח"א¹⁶ שחולק בזה וכת' ז"ל, עוד אני אומר שמה שאמרו שיש לו התר ע"י שאלה לחכם היינו בדבר שאסרו אדם על עצמו מחדש שלא קבלו אבותיו, אבל בדבר שקבלו אבותיו לא אפשר להתיר, וראיה ודאי ממעשה דבני בישן שבאו לפני ר' יוחנן והשיב להם כבר קבלו אבותיכם וכתוב אל תטוש תורת אמך, ואם איתא אמאי לא התיר להם ע"י חרטה כגון שהיו אומרים שהיו עומדים בדוחק ושלא היה אפשר להם אלא ודאי שא"א להתיר מה שנהגו האבות איסור, כתבתי זה לפי שמדברי מהר"ק ב"ד נר' בהפך ולא ידעתי מנין לו שהרי לא ראיתי כן בדברי הפוסקים לע"ד עכ"ל.

ואני אפרש טעם דברי ה' מהר"ק זלה"ה בפ' מקום שנהגו כתב הרא"ש ז"ל, וכל דבר שיודע בו שהוא מותר ונהג בו איסור גשאל ואין מתירים לו כל' אם בא לחכם לישאל אם יכול לזלזל במנהג שנהגו בו אבותיו כההיא דבני בישן לא יתיר לו החכם, וכן גמי אדם שנהג איסור בדבר המותר לסייג ופרישות לא יתיר לו החכם המנהג ההוא ממילא דהוי כמו גדר, כדאיתא פרק שני דנדרים [טו ע"א] תניא דברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור אי אתה רשאי להתירן לפניהם משום שנא' לא יחל דברו, אבל החכם יכול להתיר לו בחרטה כמו שאר דברים ויפתח בחרטה שנהגו כן לשם גדר עכ"ל, הגה הזכיר בתחילה מנהג הבנים מחמת אבותיהם וכן גמי אדם שנהג איסור וכו' וכתב אתרוייהו שהחכם יכול להתיר בחרטה דהא אכלהו קאי זה יבין כל מבין בדברי הרא"ש ז"ל.

ובדוחק יש לפרשו על דעת מורי הרשד"ם אחר שידוקדקו דבריו ז"ל שבמנהג הבנים שבאו לזלזל בו מצד אבותיו כתב ז"ל, לא יתיר לו החכם ובאדם שנהג איסור בדבר המותר כתב ז"ל לא יתיר לו החכם המנהג ההוא ממילא, הוסיף תיבת ממילא לומר שלא יתיר ממילא אלא ע"י פתח וחרטה אבל בבן הבא לזלזל כתב לא יתיר סתם ואפשר אפילו ע"י חרטה.

ומכל מקום הראיה שהביא מורי זלה"ה מבני בישן נראה דאינה, דר' יוחנן לא הו"ל ללמד אותם שיתחרטו והם באו לשאול הדין ולומר שא"א להם איך יעשו אם חייבים כפי הדין לקיים מצות אביהם, והשיב דחייבים משום אל תטוש וכו'.

וראיתי כתוב בתשובות הרב מהר"י קולון זלה"ה שרש קמ"ד¹⁸ על מנהג הלועזים שנהגו שאין האשה הטובלת תוך מ' לזכר ופ' לנקבה ז"ל, ואשר נשאת ונתת אם יש טעם להתיר ולומר דאע"ב שדורות הקדמונים מהלועזים היו יודעים שאינם אלא משום חומרא מכל מקום אבדה עצה מבנים וסבורים שהוא משום איסור וא"כ גשאלים ומתירים להם, נראה דבר פשוט דאפילו הוה כן שהם סבורים שמשום איסור גמור הוא מכל מקום מאחר שאבותיהם נהגו כן משום סייג והרחקה גם הם חייבים לנהגו וא"א להם להשאל מאחר שכבר הוקבע המנהג שם מחמת סייג והרחקה, וכן מוכח בהדיא פרק מקום שנהגו בני בישן נהגו וכו' א"ל כבר קבלו וכו', הרי לך בהדיא שע"כ היו זקוקים לקיים מנהג

16 לפנינו ביו"ד סימן קכט וסימן מ.

17 פסחים פ"ד אות ג. ועל הראיה מדברי

הרא"ש ראה סמיכה לחיים, יו"ד, סימן ה,

דף כט סע"ב.

18 לפנינו: קמג.

אבותיהם, וא"כ מה לנו אם סבורים שהוא דין או שהוא חומרא מאחר שאין הדבר תלוי בדעתם וע"כ צריכין לנהוג כן, דבשלמא כשמתחילה הוקבע המנהג בטעות שהיו סבורים שהיה אסור אז איכא למימר שהם וכ"ש בניהם יכולים לשאול עליו שהרי הקבלה בטעות היתה, אבל כשמתחילה הוקבע משום סייג וחומרא דבר פשוט הוא שלא הם ולא בניהם יכולין לישאל עליו וזה ברור לכל מבין עכ"ל, שמעי' מהכא דבמנהג דסייג אין מתירים לבנים ומנהג בטעות מתירים לבנים, ואפשר שה' הגו' מפ' הברייתא כשיטת הרמב"ן והריטב"א דמפ' הברייתא דדברים המותרים במילי דטעות, אבל מה שנהגו משום סייג ס"ל דאין מתירים, אבל להרא"ש והתוס' דמפ' הברייתא במילי דסייג דמהני בהו חרטה אפשר שגם לבניהם מתירים, ומכל מקום דברי הרב מוהרי"ק שכתבתי למעלה היה ג"ל לענין הלכה ומהראיה שכתבתי מדברי הרא"ש ז"ל, ואם יש סרך איסור ראוי לחוש לדברי מורי ז"ל וכמו שכתבתי בשם מהר"י קולון ז"ל ועיין בזה בדברי הריב"ש סי' מ'.

החקירה השלישית אם נהגו האבות [גו, א] בדבר א' משמחה של מצוה אם יש לבנים לאחוז מנהג אבותיהם במקום דאיכא בבנים קצת איסור, בפ' בכל מערבין דף מ"א [ע"א] ובתעניות דף י"ב [ע"א] א"ר אלעזר ברבי צדוק אנה ממשפחת בני סנאה בן בנימן אנה ופעם א' חל ט' באב בשבת ונדחה אחר השבת והתענינו בו ולא השלמנוהו מפני שי"ט שלנו היה, פירוש שהיו אבותיהם מביאים ב' באב עצים לעצי המערכה והיו עושים בו י"ט, עכ"ז אפילו עכשיו שאין ב"ה קיים אווזין מעשה אבותיהם בידיהם ואין משלימים וטעמא דמלתא משום ד' באב כבר הוא דחוי מט' באב אבל אם היה איסור חמור אפשר שאין להם לנהוג מנהג אבותיהם.¹⁹

החקירה רביעית²⁰ ראובן שנהג בדבר איסור משום חומרא אם הבן חייב לנהוג אותו האיסור כמו שנהג אביו. לכאורה היה נראה לומר שחייב מההיא דאמרינן בפסחים ריש פרק מקום שנהגו בני בישן הו' נהגי דלא הו' אזלי מצור לצידן במעלי שבתא אתו בנייהו קמיה דרבי יוחנן אמרו ליה אבהתין אפשר להו אנן לא אפשר לן א"ל כבר קבלו אבותיכם עליהם שנאמר שמע בני מוסר אביך וגו' ע"כ בגמרא, מכאן היה נראה בפשוט שהבן חייב לקיים מנהג אביו.

וקשה לי על זה שהנה מיימנו לא ראינו מי שאביו נוהג חומרא אחת שבנו יקיימנה אחריו, צא ולמד מעיר ואם בישראל שלוניקי שהרבה מן הרבנים תפסו לעצמן חומרא לנהוג ב' ימים יום הכפורים כמנהג החסידים ואנשי מעשה²⁰ ובניהם אחריהם אינם מקיימים מנהג זה.

שם דף ל רע"ג.

¹⁹ בנושא הזה האריך הר"ע יוסף ב"ח דעת', חלק א, או"ח, סימן יב.

²⁰ עי' טור ובי" או"ח סימן תרכ"ד. הב"ח (נפטר כארבעים שנה אחרי רבינו) שם

19 עי' מעיל שמואל (פלורנטינ) דף כה סע"ד שהקשה אמאי כתב בלשון אפשר והא ראה גמורה היא, ותירץ בדוחק דמאי דהתענו לא משום דרחו יו"ט שלהם אלא דאכתי לא הגיע זמן שמחתם, וראה עוד

ועוד ק' דאמרי' בפרק כל הבשר דף ק"ה [ע"א], אמר מר עוקבא אנא להא מלתא חלא בר חמרא לגבי אבא דאילו אבא כי הוה אכיל בשרא האידנא לא הוה אכיל גבינה עד למחר עד השתא ואילו אנא בהא סעודתא הוא דלא אכילנא לסעודתא אחריתי אכילנא. משמע בהדיא דמר עוקבא לא היה תופס חומרת אביו בענין אכילת הגבינה אחר הבשר באותו השיעור שתפש אביו ואיך מר עוקבא לא רצה לקיים לעצמו מאי דאמר רבי יוחנן לבני בישן שמע בני מוסר אביך וכו', ואין לומר דמשום כך הוא דקרא אנפשיה חלא בר חמרא דאכתי תקשי ליה אמאי לא קיים המנהג כיון שמן הדין ראוי לקיים מנהג אביו.

ונראה שדבר זה שהבן יקיים מנהג אביו הוא חידוש, שעם היות דברא כרעא דאבוה מכל מקום אינו מן הדין בענין חומר איסור שיחוייב הבן לקיים מה שלא נדר ומה שאינו מרצונו ולא מצינו שיחוייבו הבנים לקיים מנהגי אביהם אלא בההיא דבני בישן בדוקא, ואין לך בו אלא חידוש, דשאני התם שכל בני העיר בכללם קיימו עליהם שלא לילך מצור לצידון משום כבוד השבת ובכה"ג נעשה על כלם כנדר וגם חל המנהג על הבנים הבאים אחריהם, דסתמא דמלתא דקבלו עליהם ועל זרעם, דבכה"ג כתב הריב"ש ז"ל בתשובה בס' שצ"ט ז"ל, שיכולין הציבור לעשות תקנה עליהם ועל זרעם כמו שמצינו בפלגש בגבעה וכו', ועוד שאפי' בדברים שלא קבלו עליהם בני העיר בהסכמה אלא שנהגו כן בעצמם לעשות גדר וסייג לתורה אף הבנים חייבים באותו גדר כדאמרי' במסכת פסחים בני בישן וכו' ע"כ, הרי שכתב דאין הבנים חייבים באותו גדר אלא כשבני העיר נהגו לעשות כן.

הילכך יחיד שקבל חומרא עליו ד"מ לעשות ב' וה', או להתענות, או שלא לאכול בשר ביום שאוכל גבינה, או שלא לאכול גבינה קודם כ"ד שעות שאכל בשר, אין הבן חייב לנהוג אותו מנהג משום חיובא דאל תטוש וכו', ומ"מ קרי מר עוקבא אנפשיה חלא בר חמרא להיותו גרוע באותו מנהג מאביו לא שחייב לקיים מנהג אביו, וזה נר' לי חילוק מוכרח מעצמו. ועיין בתשובת להרשב"א שכתבתי בחקירה ו'.

החקירה הה מנהג שנהגו בדבר שאינו מוסכם להלכה אם מעכבין בידם,²¹ צריך להתיישב בזה בר"ה דף ט"ו [ע"ב] על מאי דאמרינן נהגו העם בחרובין כר' נחמיה ופריך מבנות שוח וכו' עד דאסיק ולימא ליה קאמינא לך נהגו ואת אמרת לי איסורא ומשני דאמר ליה במקום איסורא כי נהגו שבקינן ליה עכ"ל, משמע מכאן דכל שנהגו הפך ההלכה לא שבקינן להו בההוא מנהגא.

וקשיא לי בהך כללא ממאי דאמרינן בהקומץ רבה דף ל"ב [ע"א] ובימות דף ק"ב [ע"א], אמר רב כהנא אמר רב אם יבא אליהו ויאמר אין חולצים במנעל שומעים לו אין חולצים בסנדל אין שומעים לו שכבר נהגו העם בסנדל ע"כ, אלמא אעג"ב דיבא אליהו ויאמר שמה שנהגים הוא הפך האמת אין שומעים לו כיון שכבר נהגו העם בסנדל, ולמה לא

לדוגמה חקקי לב, או"ח, סימן ג, דף ו—ח
שאסף מרבית המקורות. קונטרס מיוחד
בזה נתפרסם עתה ע"י רי"ח סופר בשם
תפארת יצחק שספחו לספר הזכרון לר'

כתב: ועכשו לא שמענו מי שנהג לעשות
ב' ימים יחז"פ ויפה המנהג שלא לעשות,
ודבריו טובים על האשכנזים ובסביבתו.
21 בזה יש אריכות רבה באחרונים, וראה

נאמר בזה דכיון דבא אליהו וגילה לנו האמת הפך המנהג דלא שבקינן להו בההוא מנהגא כיון שהוא במקום איסורא שהרי ידענו שההלכה היא להפך על פי אליהו ז"ל.
[נו, ג] נראה²² שיש לחלק בין כשהמנהג הוא בעקירת מצוה מן התורה כמו המעשר של חרובין דפליגי רבנן ורבי נחמיה אי משעת לקיטה או משעת חנטה, דאם ההלכה כרבנן והם נהגו כרבי נחמיה נמצא שלא קיימו מצות מעשר כלל, ובה"ג פריך בגמרא במקום איסור כי נהגו מי שבקינן ליה וכו', אבל כשהמנהג הוא בדבר שהוא מדרש חכמים ואין איסור מן התורה תלוי בו כלל כחליצת הסנדל דמדאורייתא שרי בין במנעל בין בסנדל כבה"ג אמרי' דכיון שכבר נתפשט המנהג כבר נתקיים חיבר בקיום שלם ואין שומעין אפילו לאליהו, ובה"ג הוא דאמרינן בירוש'²³ מנהג מבטל הלכה לא שיהא בדבר עקירת דבר מן התורה. ונשאל למהר"י קולון זלה"ה בא' שרוצה להפקיע ירושת בן הבכור באומרו כי מנהג מבטל הלכה וכי נהגו בארץ ההיא להשוות הבכור והפשוט והשיב שאין במנהג זה ממש משום דעוקר דבר מן התורה, והביא דברי המרדכי דריש פרק הפועלין עין בשרש ח' וט'.

ומטעם זה נראה שיתיישב שפיר מאי דאסיקנא בי"ט ריש פרק המביא²⁴ הנח להם לישראל מוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידין סבור מינה ה"מ מדרבנן אבל מדאורייתא לא ולא היא לא שנא דאורייתא ולא שנא בדרבנן לא אמרינן להו ולא מידי דהא תוספת יום הכיפורים דאורייתא הוא ואכלי ושתו עד שחשכה ולא אמרי' להו ולא מידי ע"כ בגמרא, ויש לדקדק דמכאן משמע דאפילו עבדו איסור שבקינן להו ולא אמרינן להו ולא מידי, ובההיא דר"ה שהבאתי למעלה פריך במקום איסור כי נהגו מי שבקי' ליה, והחילוק²⁵ נראה מבואר דהא דפריך בר"ה היינו משום דהמנהג שנוהגים כרבי נחמיה היא ביטול מצוה ועקירת שם מעשר שהוא מן התורה, אבל בתוספת יום הכיפורים אינו עקירת דבר מן התורה וכיון דעבידי דטעו בהכי אפשר שיבאו לעשות הדבר במזיד.

וראיתי בתשו' להרב מוהר"ם אלשק"ר זלה"ה בסימן ל"ה ז"ל על הך דהמביא, דוקא במידי שהוא ד"ת מהל"מ או מדרשה ואיסורו אינו ברור וגיכר שהוא מדאורייתא ואין לו זמן קבוע וגיכר לאיסורו וכשהן אוכלים ושותים הם סבורים שעדין לא קדש היום, אבל בשאר איסורים הניכרים כגון חלב ודם ושבת וגזל וכיוצא בהם לא אמרי' הנח להם לישראל וכו' ע"כ, ונראה שהוא חילוק ברור מוסכם למה שכתבתי, את"כ ראיתי להריב"ש בס' קכ"ב שנשאל בענין לולב שהעלו בגמ' דאין צריך אגד אם היה מנהג לאגוד בי"ט בעניבה או בקשירה במשיחה אם מונעים המנהג והשיב כיון שאינו מעשה אומן אעפ"י שהוא קשר של קיימא אינו חייב אלא פטור אבל אסור, ומה ששאלת אם יש לנהוג כמנהג זה אם לאו דבר פשוט שכיון שהוא אסור שאין מניחים אותם לנהוג כדאמרי' בפרקא קמא דר"ה גבי מעשר חרובין כי נהגו במקום איסור מי שבקינן ליה, אמנם אם לא ישמעו לקול מורים ולמלמדים לא יטו אזנם מוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידיים עכ"ל,

24 ביצה ל רע"א.

25 עי' פרי חדש, או"ח סימן תצו סד"ה תשיע', ובחקקי לב, יר"ד סימן לט האריך בזה הרבה.

יצחק טייב, ירושלים, תשמ"ח.

22 בגליון כתוב-היד נכתב: עי' בתשו' פרח שושן ח' א"ח כלל א סימן ז.

23 בבא מציעא רפ"ו,

מכאן נלמוד שאפילו באיסור שאין בו ביטול מצוה מן התורה יש למחות שלא יעשו המנהג כל שמקבלים ממנו.

החקירה הו' מנהג שקבלו בני העיר עליהם אם יכול אדם גדול שבעיר לבטלו. דבר זה פשוט מאד דכיון שכבר נתפשט אותו המנהג בעיר ואין באותו המנהג ביטול מצות עשה מן התורה אפילו הורה אותו האדם גדול שאין כן הדין כמנהגם אין שומעים לו, תדע לך דהא אמרינן בפרק הקומץ רבה²⁶ אמר רב אם יבא אליהו ויאמר אין חולצים בסנדל אין שומעין לו שכבר נהגו העם בסנדל ע"כ, הרי לך שאפילו לאליהו שאין בפיו דבר שקר והורה הדבר כהלכה אין שומעין כיון שכבר נתפשט הדבר לאיסור כ"ש אם היה מנהג לענין חומרא שקבלו עליהם שאין לו יכולת לבטלו.

ומיהו אם נהגו קולא בדבר א' שנוגע לאיסור תורה והורה להם לאסור, דרך משל בני ישראל הדריס במלכות אדום²⁷ אשר טעו הם ואבותיהם והקלו בשתיית היין נסך וכמעט נעשה להם כהיתר בקולות שתפטו לעצמן מסכרת רשב"ם²⁸ שהקל בזמן הזה בענין איסור הנאה כגו' בספרים, אם יבא מורה יורה להם לאיסור חייבים למנוע את עצמם, ובלי מורה ג"כ ראויים למנוע את עצמן, והירא את דבר ה' ישמור לפיהו מחסום.

וראיתי להרב מוהרי"ק קולון זלה"ה שכתב בשרש נ"ד ז"ל, ופשיטא שאין לומר דדוקא במנהג כחליצת סנדל הוא דאמר רב דאין שומעין לדחותו אפילו לאליהו משום שהיה המנהג קבוע ומוחזק בישראל שכן הלכה שחולצים בסנדל, אבל בשאר מנהג סתם שומעים לבטלו ע"פ גדול או גדולים וכ"ש ע"פ אליהו, דא"כ מאי פריך בפרק הקומץ ואת לא תסברא וכו' עד אלא ודאי פשיטא ליה לתלמודא דאין לחלק בין מנהג למנהג, כל מנהג קבוע אזיל רב בתריה ואפילו יבא אליהו ויאמר בהפך מן המנהג, מדקאמר סתם שכבר נהגו העם כן ולא קאמר שכבר פשטה ההלכה כן עד כאן.

ועוד חידש לגו' ה' הנז' בסימן ט' דאזלינן בתר המנהג אעפ"י שאינו בכל [נו, א] המקומות אלא בעיר א' אין ראוי לבטלו והוכיח זה בראיות ודברים פשוטים הם. כתב הרשב"א ז"ל בסימן ש"ו על מי ששחט בט' באב בבקר והיה מנהג שלא לשחוט עד חצי היום, כיון שעיקר המנהג כדי שיהא יושב ומחשב באבלה של ירוש' ולהתאונן ולהתעסק בקינות וכו' אסור להקל, וכתב עוד וגדולה מ זאת נהגו אבותיכם נוחי נפש שלא לאכול בשר משנכנס אב ואעפ"י שאין כאן איסור כלל מדין התלמוד שאפי' בערב הצום בסעודה שאינו מפסיק מותר לאכול בשר ולשתות יין, אפי"ה מי שאוכל בשר בכל המקומות שנהגו בהם איסור פורץ גדרן של ראשונים ופורץ גדר ישכנו נחש של דבריהם ע"כ.

26 מנחות לב ע"א.

27 כוונתו ליהדות איטליה שהקלה בזה. בענין זה נתעורר פולמוס גדול, ורבני שלוניקי ובראשם רשד"ם, חתמו על האיסור סביב לשנת ש"ג כמדופס ב'מאמר יין המשומר' לר' נתן שפירא, [וינציאת], ת"כ. [ראה לאחרונה בנושא זה: גרשון כהן, לתול-

דות הפולמוס על סתם יינם באיטליה ומקורותיו, סיני עז (תשל"ה) עמ' סב והלאה וראה שם עמ' סט על רבני שלוניקי]. ריב"ע לא נמצא בין החותמים ושמא היה באותה העת בסופיה.

28 ע"י טור יו"ד ר"ס קכג ובב"י שם.

שמעינן מהכא שכל שנהגו איסור בדבר אף שאינו מדין התלמוד אין שום אדם הבא אחריהם יכולין לבטלו, ונראה דאיירי בשקבלוהו עליהם כל אנשי העיר לא ביחיד שקבלוהו לבד וק"ל, ועיין במה שכתבתי בחקירה הד'.

החקירה הז' בני העיר שנהגו חומרא לעצמם ויש חשש שימשך מאותו המנהג איסור תורה אם מבטלים ליה.²⁹

נראה דאע"ב דגדול כח המנהג עד שאמרו ז"ל³⁰ שהמנהג מבטל הלכה, נראה דהיכא דאיכא חשש איסור תורה ואעפ"י שאינו בעין אלא אפשר שימשך מהם כ"ש אם יבא לביטול מצוה מן התורה ראוי לזלזל באותו המנהג, וזה נראה פשוט מדאמרין בפרק מקום שנהגו³¹ בני חוזאי נהגו דמפרשי חלה מארוזא אתו אמרו ליה לרב יוסף אמרו להו ניכלה זר באפייהו משום דחיישי דילמא אתו לאפרושי מחיוב על הפטור וכו', אלמא מצד חששא זו שיבאו לבטל דין המצוה ראוי למנוע המנהג מהם עם היות שמשום חומר נהגו כה.

ונראה שיש לחלק בזה שאם חשש הסרך הוא בענין שימשך לימים יש בזה חשש איסור, אבל אם אין הדבר כי אם באקראי אין לבטל המנהג ונראה ראייה לזה מדברי התוס' פרק תולין דף קל"ט [ע"א] בד"ה וליתן לתינוק ישראל ז"ל, אר"ת שמותר ליתן לתינוק כוס של ברכה כי מיקלע מילה ביום הכפורים ולא חיישי' דילמא אתי למסרך כיון שאין זה מנהג, ולא דמי לכוס יום הכפורים דאי הווי יהבי ליה אתי למסרך אף כשיהיה גדול כיון שעושים מנהג לשתות בכל שנה ושנה ביום הכפורים ע"כ דבריהם ז"ל, וראיתי בתשו' להריב"ש סימן תס"ג כתב ז"ל על הנושא מינקת חבירו ז"ל ומה ששאלת איך המנהג בכאן אין לומר מנהג בדבר כזה שאינו תמידי וכו', וכתב בתשו' להרמב"ן סימן ר"ס על מה שהיו נוהגים לשים עטרות ס"ת בראשי הקוראים בשמחה תורה דמנהג של ישראל תורה היא ונתן טעם לקיום המנהג דאדעתא דהכי אקדשוהו, ומיהו כתב דבראשי חתנים אסור להניחם ונתן טעם בדבר.

החקירה הז' אם מנהג שנעשה מפני כבוד התורה דוחה אפילו שבות דרבנן, זה אינו בפירוש בספרי הפוסקים אבל מצאתי בגליונות מתשובות הגאונים ובתוכם תשובה לרבי' האיי ז"ל³², ודאי יום זה רגילים אצלנו לרקד בו אפילו כמה זקנים בשעה שאומרים קילוסים לתורה אין בו אלא משום שבות ונהגו בו התר משום כבוד התורה ע"כ, וראיתי שהביאה הרב מוהר"י קולון זלה"ה שרש ט' והוכיח הרב מוהר"י קולון הנז' בסימן הג"ל שאם נהגו שהקורא ראשון בב"ה מתנדב למאור שהכהן שצריך לקרות ראשון יוצא מב"ה והאריך לייפות המנהג.

30 שערי שמחה לריצ"ג, חלק א, דף קיז סע"א ושערי תשובה סימן שיד.

29 עי' חיים ושלום (פלאג'י), אהע"ז, סימן א, דף יוד סע"ב; שדי חמד, כללים, מע' רכת מ"ם כלל לת, דף קכו ע"ג.

החקירה הט בגי העיר שנהגו חומרא במקומן והלכו למקום אחר שמקלים באותו הדבר אם חייבים לנהוג בקולות המקום.

בזה יש חילוק, שאם יש לתלות שלא יהיה מחלוקת בדבר אז יגהגו חומרי מקומם, ואם יש חשש מחלוקת ינהגו קולי המקום שהלכו שם והוא דוקא בדבר שאין איסורו חמור, וזה למדתיהו מדברי הרא"ש שכתב בפרק מקום שנהגו³¹ על הא דפריך בגמרא ואל ישנה וכו' והאמרת וכו' ומשני רבא שאין בזה מפני המחלוקת דכמה בטלני איכא בשוקא, משמע הא לא אפשר בלא מחלוקת היה לו לעשות מלאכה עמהם דגדול השלום ויש לו לעבור על מנהג מקומו כיון דלית ביה איסורא דאורייתא אלא שנהגו בו איסור להחמיר ע"כ. ומטעם זה רצה להוכיח מהר"ם אלשקר בסימן ל"ה על הנשים שנהגו לגלות שערן מחוץ לצמתן להתנאות בו שכיון שהוא מנהג לגלותו במקום שהן שם אפילו שבמקום שהיו קודם בארצות הגוים היו מכסים אותם כיון שרוב הנשים במקום הזה מגלות אותן ראוי להניחם, והאריך עוד לייפות ולפאר המנהג.

ואני הצעיר נער הייתי בארץ קושטנדינה עד בן שבע עשרה שנה ובאתי בעיר שאלוניקי ללמוד תורה ומעולם לא ראיתי לנשים הנשואות שמגלות³² שער ראשן ואין מוציאין שום [גז, ג] שערות להתנאות בהם כי אם הבתולות בעודן בבית אביהן ומנהג יפה הוא, ויש בזה מקצת נשים שלוקחות משי שחור ומשימים בפדחתם להתייפות ואפילו בזה רע עלי המעשה שבני אדם הרואים טועים בהם וחושבים שהם שערות שלהן אלא הנח להם לישראל וכו', וכן אם ראה ת"ח שהגשים בעת שטובלות חופפות ראשיהן בנהר הנקרא גרדה יש למנוע המנהג אם יודע שיקבלו ממנו, ועיין בהריב"ש סימן ל"ו.³³

החקירה הי בבני אדם שנוהגים איסור בקצת חלב בבהמה ויש שנוהגים התר ונתאכסן האוסר בבית המתיר מה דינו לאחול התבשיל בלתי שאלת פי המתיר ואם יוכל לאכול בכליו של מתיר.

דין זה בא באורך בתשובות ה' מהר"ל ק' חביב סי' קכ"א וכתב ז"ל בדין זה דברים להקל ולהחמיר, וזה שאם המתיר הוא אדם מוחזק בכשרות וחכם בדינים ונודע אליו שזה האכסנאי הוא מאותם הנוהגים איסור באותו השומן באמרם שהוא חלב הרי זה מותר להתאכסן בביתו ולאכול כל מה שנותן לו לאכול, ואם המאכסן הוא ע"ה לדעת הרמב"ם³⁴ אינו יכול לסמוך על המתיר משום דחשידי אולפני עור לא תתן מכשול, ולדעת הראב"ד נאמן כל אדם זולתי החשוד כמו שהאריך ז"ל בדבר, ולענין מעשה יכולין לסמוך על הראב"ד זולתי במקומות שנהגו כהרמב"ם וזה דוקא שקבלוהו עליהם באיסורים השווים

31 פסחים פ"ד אות ד.

32 במשא מלך שבדפוס הנוסח: שמכסות.

ובגליון הדפוס שבספריית פרופ' בניהו

נרשם בצד: צ"ל שמגלות. וגם בכנה"ג

א"ה סי' כא סק"ח ה"ד (= הביא דבריו)

בטעות ולא הגיהו. אי"ש צעיר ס"ט.

ואוסיף עוד כי כן הגיה גם בשו"ת מים

רבים סימן ל, והעירו על כך ב'אוצר

הפוסקים, אבן העזר, סי' כא, ס"ב, אות ג,

בהערה.

33 לפי הנדפס לפנינו צ"ל: ל"ז.

34 ע"ש ברלב"ח שציין לרמב"ם ולשאר

ראשונים ודן בהם.

לכל, אבל מי שנהג חומרא בדבר א' העיד חכם מעיר גרבונה כי הראב"ד היה מתארח עם אוכלי הדבק וקושרין לו חתיכת בשר לפיו בחוט א' לסימן והיתה מתבשל בקדרה עם הדבק והיה אוכל אותו הבשר עם התבשיל ע"כ, ויש לספק דדילמא לא הקל בזה אלא דוקא בההיא ענין של דבק והיה נראה קצת דהוי כרבייתיהו, אבל במי שנהג איסור בחלב אחר דילמא יש לאסור פליטת האיסור והבשר שנתבשל עמו.

ולענין הלכה אם נהגו הדבר בכך שיאכלו מפליטת האיסור יעשו כמנהגם אבל באותם שאין בידם מנהג מוחזק כתב מהר"ל ז"ל שראוי להם לטהר שלא לאכול מפליטת אותו המאכל והמרק שלו, גם שלא לבשל בכלי המתיר כשידוע בודאי שהוא בן יומו וגם שלא לאכול המאכל המתבשל בו.

ולענין כלי המתיר לבשל בהם לאוסר אם אינן בני יומם או סתם כליו דאינן בני יומן יכולין לבשל בהם אל האוסר לכתחילה, וזולתי שאם בעל הכלי היה בפנינו דאז לא סמכי' אסתם כלים דאינן בני יומן ושואלים את פיו ואם הוא חשוד יש חילוקים, ועיקרא דמלתא דאין צריך לשואלו סמכי' אסתם כלים, ואם מעצמו או ששאלו את פיו ואמר שהוא בן יומו נאמן לענין הכלי אבל אינו נאמן לומר שאין באותו המאכל דבר שאסור לזה האוסר אם דרך אותו תבשיל לתת בו אותו השומן, והיה מקום להאריך בחקירה זו בעניינים רבים של איסור והתר, אך אמנם קיצרתי כי לא היה כונתי בזה כי אם לכוין שרשי דינים אלו דרך קצרה למען יהיו לנו דינים אלו בדרך כלל כטטפות בין עינינו לדעת שרשי הדינים על מתכונתם, מי שירצה עוד להרחיב שכלו בעניינים אלו יעיין בתשובת מהר"ל בסי' הנז', ודע כי מהר"ר בנימין זאב בסי' שי"ב נשאל בענין זה ולא חילק כלל בשום חילוק שכתבתי.

החקירה היא בני העיר שיש להם במקומותם קולות או חומרות ויצאו ממקומן וקבעו דירתם במקום אחר שהיה להם מנהגים משונים, ובני העיר שהלכו לשם נהגו קצת ימים כמנהג הבאים ואח"כ נתחרטו, ואם יש לחלק בבאים אם באו יחד או א' א' נבאר כל זה בשלמות.

בריש פרק הפועלין³⁵ גבי הא דאמר ר"ש פועל בכניסתו משלו פריך בגמרא ולחזי היכא נהיגי בעיר חדשה ונחזי מהיכא אתו בלוקטאי וכו', וכתב ה' הנמקי בשם הרשב"א והר"ן ומדאמר' הכא ונחזי מהיכא אתו כלומר וינהגו כמנהג אותו מקום שבאו משם שמעינן דכל עיר חדשה אם גודע רוב אנשים מהיכן באו הכל כמנהג אותו מקום שבאו משם עכ"ל.

מכאן למדנו שאם לא היתה עיר חדשה אפי' שבאו רוב אנשים ממקום אחר נוהגים כמקום אשר באים שמה, ולפי' כל שהיה להם מנהגים קבועים בענין איסור בין בענין הבדיקה בין בשאר איסורים ובאו לקבוע דירתם בעיר אחרת שיש להם מנהגים אחרים אפי' יהיו האנשים אשר היו בעיר הזאת מעטים מאותם שבאו מסתמא על דעת מנהג אנשי העיר הזאת באים ונוהגים כמותם.

ואין לחלק בין באים בבת א' לבאים בזה, דבבאים בבת א' אמרי' קמא קמא בטיל אבל כשבאים בבת אחת מסתמא ע"ד מנהג אנשי מקומם באים, שהרי מלשון הרב הנמקי שכתבתי סתמא קאמר ואין לחלק בדבר.

ומיהו מתוך דברי מורי הרשד"ם שכתב בח"א סי' ב' ³⁶ למדתי חילוק והוא, שאם באו קהל א' ביחד כיון שכל קהל וקהל חשוב [נח, א] כעיר בפני עצמה בענין המנהגים והפרעונות קהל אשכנזים לעצמן והספרדים לעצמן הוי כעיר בפני עצמה, ואם ירצו לנהוג כמנהג שלהם הרשות בידם אבל אם באו אחד אחד לא.

ומצאתי לה' מהריב"ל ח"ג סי' י' ³⁷ חקר חקירה זאת עצמה ז"ל, ומה שצריך לעיין בחקירה הד' היא אם היה בא מידינו ³⁸ להניח המנהג שנהגו אבותינו ואבות אבותינו להחמיר כדברי רוב הפוסקים, לכאורה נראה דאין אנו חייבים לקיים המנהג אחר שבאנו לקושטנדי' מקום שנהגו קולא וכו' והסכים לענין הדין ז"ל, וכד מעיינן שפיר אשכחן דלא דמי נ"ד להההיא דפ"ק דחולין דהתם מיירי ביחיד או יחידים שעקרו דירתם מאותו המקום שהיו נוהגים בו חומרא. וקבעו דירתם במקום שנהגו קולא, אבל בנ"ד שבאנו גרושים מארצות אדום עם רב קהלות קהלות כגון האי לא אמרי' קמא קמא בטיל, דמרוכים ומרובים היו באים בכל פעם ופעם וידוע היה שבכל יום עתידים לבא וא"כ חייבים לקיים מה שנהגו אבותיהם לחומרא וכו' ע"כ, ושפתים ישק ודבריו קרובים למה שכתבנו.

ואם האנשים אשר היו מקודם לכן בעיר הזאת נהגו בחומרת הבאים או בקולותיהם, נחזי' אגן אם היה לסיבה שלא היה יכולת בידם לעשות מנהגם הקדום לסיבת מיעוטם או לאיזה סיבה מן הסיבות, נמצא שהמנהג שתפסו אח"כ בידם היה על דעת שלא לנהוג אותו לעולם וזה איגו מנהג, שכך כתב המרדכי ז"ל פ' מקום שנהגו ז"ל, ³⁹ וכגון שבשעה שהתחיל לנהוג דעתו היה לעולם לנהוג כן דומיא דאחרים נהגו בהם איסור דהוי לעולם ואפי' בפעם א' אם נהגו צריך התר ע"כ, ואם תפסו חומרת הבאים כדי להחמיר על עצמן בזה כתב מורי הרשד"ם זלה"ה, ⁴⁰ ועל כן אני אומר שאפילו שנהגתם כמנהגם מדעת כיון שהוא מנהג זר נגד הפוסקים רובם ככלם יש התרה למנהג זה כמי שנהג איסור בדבר המותר וידע שהיה מותר, ויש לסמוך על הרא"ש והמסכימים לדעתו שיש התרה, וכן ראיתי למו' ה"ה מהרד"ש שחתיר למי שנהג ב' ימים כפור ע"כ. ולדעתי נראה לחלק דהתרת י"ה שאני דשייך ביה סכנה דשמואל חש על גרמיה וצם תרי יומין ואפסיק ליה חד מעיא ומת כדאיתא בירוש', ⁴¹

וכתב מורי זלה"ה ⁴² שאם נהגו שלא לעשות נפיחה איגו מסכים להתיר כיון שיש מקומות רבים שאין עושים נפיחה וגם שיש פוסקים גדולים אוסרים אותה.

36 לפנינו: יורה דעה סימן מב. 40 יו"ד סימן מ.
37 לפנינו: יד. 41 ראש השנה פ"א ה"ד, ע"ש.
38 בריב"ל לפנינו: מדיני, ואולי צ"ל: מדינא. 42 הנזכר לעיל (הערה 40).
39 פסחים סימן תרב.

החקירה היב מנהג שנהגו רוב העיר בו ומיעוטן לא קבלו עליהם היש לרבים לכוף את המיעוט, הסברא מחייבת דכיון שרוב בני העיר קבלו עליהם דברי האיסור ההוא שאין הולכים כי אם אחר הרוב, דדוקא בממון הוא דקי"ל⁴⁸ אין הולכים בממון אחר הרוב ויכול לומר אנא מהך דלא נהיגי הכי אנא, וראיתי בתשובות מהר"ר אליה מזרחי זלה"ה סי' י"ו כתב על ענין זה ז"ל, דבדיני ממון קי"ל אין הולכים בממון אחר הרוב, כנר' מדבריו ז"ל דדוקא בענין ממונא אמרי' הכי לא לענין איסורא.

החקירה היג אם נהגו כדברי פוסק בענין איסורא הוא⁴⁴ מנהג יפה. מתשובת הרשב"א ז"ל סי' רנ"ג נר' דכל שנהגו כא' הוא מנהג נכון, שכן כתב ז"ל, ומן הדרך הזה כל שנהגו לעשות כל מעשיהו ע"פ א' מגדולי הפוסקים במקום שנהגו לעשות כל מעשיהם ע"פ הלכות הרי"ף ז"ל, ובמקומות שנהגו לעשות כל מעשיהו ע"פ חבורי הרמב"ם והרי עשו אלו הגדולים כרובם, ומיהו אם יש שם א' חכם וראוי להוראה ורואה ראייה לאסור מה שהם מתירים נוהג בו איסור שאין אלו כרובם ממש דבמקום רבם אילו יעשו שלא כדבריו יקלו כבוד רבם במקומו כגון תרבא דאייתרא⁴⁵ דבא"י שכולן נוהגים בו התר כרובם שמלמדם כל חלב לרבות חלב שעל הקרב ע"כ, נר' מדבריו ז"ל שאם נהגו ע"פ הרי"ף והרמב"ם הולכים אחריו אפי' במילי דאיסורא דבכה"ג איירי בסמוך, אברא שחלק בדבר ואמר שאם היה לחכם א' ראייה לאסור נוהג בו איסור כיון שלא היה רבם ממש, ומיהו במקום שנהגו כדברי פוסק א' להחמיר אין להם לזוז מאותו דבר.

וראיתי תשובה אחרת להרשב"א⁴⁶ הביאה ה' מוהריב"ל ח"ג סי' י'⁴⁷, נראה קצת סותרת לזאת⁴⁸ במעט עיון יתבאר שדעת הרשב"א ז"ל שאחר מיתת החכם שהוא מאריה דאתרא בדבר שהיה מקל יכולין עכשו להחמיר, וזהו שהחמירו באותן הארצות שהיו מקלים בחתם סופר ועד ע"פ הרי"ף ולא חששו ללעז הראשונים.

וראיתי לריא"ז פ"ק דע"ז ז"ל⁴⁹ במקום שיש שם גדול וחכם שהנהיג שם הוראה א' יש ללכת אחרי ההוראה ההיא אפי' לא נהגו כן בשאר המקומות ואפי' לא קיימים כוותיה בשאר המקומות ושאין⁵⁰ פסק הלכה כמותו מ"מ במקומו יש לעשות כהוראתו, ואפי' ⁵¹ הולך זה שהוא ממקומו יש לנהוג בעצמו כהוראת החכם במקומו ואפי' מיקל בדבר החמור כאיסור שבת.⁵²

47 לפנינו: יד.

48 ע"י אדמת קדש, חלק א, או"ח, סימן יוד, דף יב סע"ד, חקרי לב או"ח סימן צה (להלכות יו"ט סימן תצו) דף רד ע"א, ארח משפט ח"מ, כה, הגה"ט אות ג, חקקי לב י"ד סימן מג.

49 דפוס וילנא דף ב רע"א, ואינו מדברי הריא"ז.

50 לפנינו שם: שאין, וכן עדיף.

51 לפנינו: ואם.

52 לפנינו: ואפי' מיקל באיסור שבת.

43 בבא קמא כז רע"ב.

44 בכתוב-היד כתוב: (אם) הוא, והסוגרים במקור. כלומר אין כאן מחיקה ע"י קרים כפי שמחק במקומות אחרים, ואולי ר"ל שיש בידו ספק. אבל מסקנת המחבר שהוא אכן מנהג יפה. וראה הערה 90.

ובחקירה הנזכרת כאן האריך הר"ע יוסף, יביע אומר, ח"ג, אהע"ז, סימן יט.

45 חולין נ ע"א.

46 חלק א סימן אלף קצ.

[נח, ג] גם נ"ל ראייה מהגמ' שכל שנהגו כפוסק א' שאוסר אפי' הלך משם חייב לנהוג כמותו דאמר' בפ"ק דחולין [יח ע"ב] כי סליק ר' זירא אכל מוגרמת דרב ושמואל אמרו ליה לאו מאתרי דרב ושמואל את ולא משני כדמשני בסמוך דר' זירא אין דעתו לחזור הוה וכו', ש"מ דאם היה סובר דאמרה שמואל לא הוה אכיל, ודוקא לפי שהיה סבור שבני עירו מנהג חומרא בעלמא קבילו עליהו, וכמ"ש התוס', משו"ה כשאין דעתו לחזור אינו הולך אחר מנהג מקום שיצא משם.

גם הרד"ך בית י"ד⁵⁸ כתב ז"ל, ובני עירו חייבים לנהוג כן מתקנת חכמים מפני כבודו, וגם כי הוא מחמיר יותר מן הראוי, וכן גמי אם ב"ד הגדול שבעיר סבר להקל בדבר אחד גם כי רבים חלוקים עליו וסוברים שאסור לעשות כן ואין הלכה כאותו יחיד, בני עירו חייבים לנהוג כמותו מתקנת חכמים מפני כבודו וכמ"ש⁵⁴ במקומו של ר' יוסי הגלילי וכו' ע"כ, מדבריו ז"ל נר' שגם בזמנינו זה הדין כך. ואפשר⁵⁵ שלא גאמר זה כי אם דוקא בחיי המורה לא אחר מיתתו.

עוד חקרתי ודקדקתי בדבר הזה הדק היטב ומצאתי בתוך תשובה א' אל ה' מוהריב"ל ולה"ה בח"א דף צ"ד ז"ל⁵⁶ אחר העיון והחקירה השיבותי לקצת אנשים אשר שאלו את פי דדוקא בדיני ממונות יש יכולת בידם לתקן התקנה הזאת, אבל בדיני האיסור והמותר וגיסין וקדושין לאו כל כמיגייהו דבני העיר לתקן התקנה הזאת, דבשל תורה הלך אחר המחמיר ובתור⁵⁷ רובא לקולא אם הם גדולים בחכמה ובמנין, דדוקא בימיהם שבכל עיר ועיר היה להם רב שהיה מלמדם כדאמר' ⁵⁷ בכל וכל פרוואה נהוג כרב, גהרדעא וכל פראוואה נהוג כשמואל, וכל עיר ועיר היו מחוייבים בכבוד מלמדם, אבל אנו בזמנים האלו כל הפוסקים והרבנים אשר מימיהם אנו שותים הם רבותינו ואנו מחוייבים בשל תורה ללכת אחר המחמיר, ויש בידי כמה ראיות ע"ז עד כאן לשונו.

והנה מהפוסקים שכתבתי נראה הפך מזה וכבר כתבנו למעלה שהמנהג מבטל הלכה כל שהעם נהגו בענין א', כ"ש אם כבר הסכימו מזמן קדום לנהוג מעשיהם ע"פ פוסק א' כמו היום במצרים שפוסקים כל הדינים ע"פ דברי הרמב"ם⁵⁸ ומ"מ מעולם לא ראיתי במקום שמקל בענין איסור ילכו אחריו⁵⁹ ונראה לענין הלכה שדברי מהריב"ל דברים נכוחים במקום חומרא. ועיין בשלטי גבורים פ' הספינה דף ר"ה ע"ב.⁶⁰

החקירה היד' אם באו לנהוג מנהג להחמיר ד"מ בחלב קרום שקודם היו אוכלים אותו ובאים לנהוג לאסור אי חיישי' משום לעז הראשונים, זה נסתפק אל ה' מוהריב"ל בח"ג סי' י"ז⁶² חקר מדברי הרשב"א אל הרא"ש שנראה שחולקים, ולפי הנר' לע"ד

ירושלים תשל"ג, עמ' 29 ואילך, אסף חומר	53 לפנינו: בית יב אות ב.
רב בענין זה.	54 שבת קל ע"א.
60 עי' חקרי לב, או"ח סימן צו (להלכות יו"ט סימן תצו) דף כח ע"א והלאה.	55 עי' תורת חסד (פרתיא) סימן לג דף כח ע"ב.
61 לבבא בתרא דף פט ע"א (דפ' וילנא דף מה ע"א).	56 בדפוס ירושלים סימן עה (דף קפג סע"א).
62 לפנינו: יד.	57 לפנינו בריב"ל: או בתר.
	58 כתובות נד ע"א.
	59 רי"ז כהנא, מחקרים בספרות התשובות,

דההיא דכופין אותו בענין טענת מאיס עלי לא דמי לההיא דהרשב"א ע"ש, ומדברי הרשב"א משמע דלא חיישי' ללעז הראשונים כל שיש טעם להתלות עכשו ולומר שלא שנו המנהג משום חומרא, וכמו שנתן טעם ז"ל שאינו עושה מעשה אלא שהוא יושב ואינו מתחתים הסופר, וה"ה אם נמנעו לאכול חלב הוי בכה"ג עם היות דאוושא מלתא המחמיר תע"ב ומנהג יפה ומתוקן הוא.⁶³

החקירה הטר מנהג שנהגו בני העיר ונתקבל בחרם לזמן מה אם הלכו בני אותה העיר למקום אחר אם חל עליהם החרם במקום שהם.

ראיתי חקירה זאת מפורשת בתשובת הר"ן סימן מ"ח, על מקום שנהגו שלא לישא ב' נשים מפני חרם ר"ג, והוא דר בארץ קשטילייא מקום שנהגו לישא ב' נשים, ואמרת שמסתמא קבל עליו החרם של ר"ג כשנשא בצרפת או אפשר שקבל אותו בפירוש ואפילו הכי אמרת דנחי דאף על פי שלא קבל עליו כל זמן שדר במדינה נותנים עליו חומרי המקום שדעתו לדור שם וכו', ובסוף דבריו כתב ז"ל וחילק בין ההוא דפ' מקום שנהגו, דהתם דוקא שאותם מנהגים הם על פי אדם חשוב וכו', אבל בית דין הגדול שהחרים דבר אחד על כל אנשי גלילותיו עליהם ועל זרעם וקבלוהו עליהם, איני רואה מתוך אותה משנה דכל היכא שאחד מבני בניהם מאותם שהחרם היה חל עליו בעודו במקומו שנאמר שמפני שיצא ממקומו יהא מסולק החרם מעליו, לפי שחרם זה אין המקום גורם אלא אקרקפתא דגברי רמי עכ"ל. ואני כתבתי למעלה במשפט ד' מהשער הראשון מהחלק הראשון דלאו דוקא חרם ב"ד הגדול כר"ג מאור הגולה, אלא אפילו קהל מעיר אחת שעשו הסכמה בחרם חייב לקיים אפילו עקר דירתו מהעיר והבאתי ראיה מהרד"ך סימן י"ד⁶⁴ על הסכמת הריקוד ע"ש. ואפילו בני אדם שתקנו תקנה ביניהם ולא זכרו ביניהם בתקנתם חלה התקנה עליהם ועל זרעם, וכמו שמצינו בפלגש בגבעה שנשבעו איש ממנו לא יתן את בתו לבנימן לאשה (שופטים כא, א), ונאסרו הדור ההוא והיו אסורים גם הדורות הבאים עד שהוצרכו לדרוש⁶⁵ ממנו ולא מבנינו, ומשמע בהדיא דאילו לא אמרו ממנו היה חל התיקון על הדורות הבאים בכל מקום שהם.

[נט, א] וכבר כתב הריב"ש זלה"ה בסימן שצ"ט בשם הרמב"ן ז"ל שכתב במשפטי החרם שכן הדין בכל קבלת הרבים שחלה עליהם ועל זרעם וכו', ותראה עוד הדברים בפשיטות בתשו' מהר"ם אלשקר סימן מ"ט על עיר שתקנו בחרם עליהם ועל זרעם לעשות יום י"א. לחדש טבת כיום פורים לכל דבריו בעבור נס גדול שאירע להם וגורשו כלם מאותה העיר, והתקינו בכל תקנתם שאפי' מי שישנה את מקומו וילך לשכון לעיר אחרת לא יסור מעליו חק התקנה, והשיב דחלה התקנה עליהם ועל הבאים ואפילו גורשו מן המקום ומעיקרא היה רוצה לקיים הדין בעבור שכתבו בהסכמה שאפילו ישנו את מקומן וכו', ואחר כך כתב בר מן דין וכו' לפי שחרם זה אקרקפתא דגברי רמי והביא

63 ע' גט פשוט למהר"ם חביב, סימן קכה, 64 לפנינו: יב.
65 בבא בתרא קכא סע"א. סקל"א.

ראיה מרבינו יונה הכהן ע"ש, עם שבאמת דברי אותו הרב אינם נוחים אצלי כל כך, ומיהו כיוון הרמ"א⁶⁶ ז"ל למה שכתבתי בשם הר"ן.

גם מורי הרשד"ם זלה"ה כתב בתשובה מתשובות השייכות ב"ד סימן קמ"ט קרוב לזה שכתבתי בראיות. ומיהו נ"ל שאם הסכימו הסכמה בחרם לסיבה מה שיש במקומן ד"מ שלא ללבוש בגדי משי לפי שבני המקום ההוא גותנים עיניהם בהם ועשאוּם לסך שנים אם יצאו מן העיר בעקירת דירה נראה דנתבטל החרם, ויש לחלק בין דין זה לההיא דפלגש בגבעה כנ"ל ומ"מ יקח התרה.

אלו הם שרשים מיוסדים דיני מנהגי האיסור, וידעתי שיש מנהגים רבים מפורים בתוך הספרים ואם באנו לכתוב כלן בספר הזה עתה יגדל נא המשא, ואני לא כתבתי כי אם עיקרי השרשים אשר הם המקורות אשר מהם גלמוד.

יש עוד אופן אחר מהמנהגות והוא שנהגו בני אדם בסדר ברכותיהן וסדור תפילתם ואינן בסוג עם הקודמים לכך לא חברתים עם הט"ו חקירות הקודמות, והוא המנהג שנוהגים בכל בקר רוב ישראל ברוב המקומות בברכות השחר שא' אומר וכל הקהל עונים אמן אחר ברכתיו, ואחר שמסיים הא' מתחיל האחר ועונים אחריו אמן וכסדר הזה, כפי הנראה מה' מוהרי"ק בקיצורו לא"ח⁶⁷ סי' ו' כתב שאין לערער אחריהם לפי שאין העונים מכוונים לצאת בברכתו של זה, ועם שנראה ברכה שאינה צריכה נראה שהעולם קיימו זה המנהג לפי שראו שכר העונה אמן כמו שדרשו ז"ל⁶⁸ שומר אמונים וכו'.

וראיתי אל ה' הגדול מורי הרשד"ם זלה"ה בתשובה הראשונה מתשובות השייכות לטור א"ח און וחקר על זה המנהג וכתב בסיום דבריו שלדעת הכל הוא מנהג בורות והוללות.

ובאמת שלענין הדין כן נר' מהראיות שכתב מורי הרשד"ם, אבל מה נעשה שכבר נתפשט מנהג זה ברוב הגלילות וכיון שכן אעפ"י שנר' שהיא ברכה לבטלה אין למנוע המנהג, דמסתמא כיון שנהגו העם בכך אם אין ישראל נביאים הם בני נביאים כמ"ש מהר"י קולון שרש ט', ויש לי עוד ראיה ממהר"י קולון בשרש זה כתב ז"ל, וא"כ הוא שמנהג אבותיכם בידיכם מאן מרמי ליה מן ידכם שהרי מנהג אבות תורה היא וכדגרסי' פ' בתרא דתענית (כח ע"ב), רב איקלע לבבל חזינהו דקא קרו הלל בר"ח סבר לאפסוקינהו שמעינהו מדלגי ואולי אמר ש"מ מנהג אבותיהם בידיהם. ומדקבעי מעיקרא לאפסוקינהו ש"מ דבאתריה דרב לא היו רגילים לקרותו אפי' בדילוג אלא פשיטא דלא ס"ל הכי, ואפי"ה כיון דחזא דמנהג אבותיהם בידם לא רצה למחות בידם ואעג"ב דפשיטא שהיו מברכין עליו לפי מנהגינו שאנו מברכים אהלל דר"ח כדברי ר"ת ושאר הגאונים, ולפי דעתו של רב היה באותו מנהג משום ברכה שאינה צריכה ואמר' פ"ק דברכות⁶⁹ דעובר משום לא תשא, מ"מ סמך על מנהג אבותיהם ולא רצה לבטלם ואעג"ב דפשיטא דרב גדול הדור היה וכו', גם מורי הרשד"ם בתשובות דשייכי לטור י"ד סי' קצ"ג חזק כח המנהג וכתב ז"ל על מה שכתב החכם השלם ז"ל שאין לחוש על מנהג כזה שהוא גדר

68 שבת קיט ע"ב.

69 צ"ל: פ"ה דברכות (לג סע"א).

66 ר' משה אלשקר.

67 כלומר שלחן ערוך א"ח.

הדין, נראה בעיני שלא צדק בזה שאין להרהר אחר המנהג כי גדול כחו והאריך בראיות ע"ש, ודי בזה לקיים המנהג הפשוט בישראל.

ועל ענין מנהגי התפילות לא אגלה דעתי לא טוב ולא רע, כי ראיתי בבחרותי כתב שולח אלי מה' הגדול מהר"ר יוסף פורמון ז"ל וכפי אשר היה נר' ממנה שחייב אדם ללכת כמנהג אבותיו בתפילותיהם וכל סדורם, ובהקדמת סדור הסיסיליאני⁷⁰ כתוב מעט מזה לקיים מנהגם, וכפי אשר כתב אלי ה' הנו' שעברו דברים מרים קשים כגידים בינו ובין מורי הרשד"ם זלה"ה, שמורי הרשד"ם זלה"ה כתב שמנהג הספרדים הוא הישר וההגון והאריך בראיות כאשר יראה הרוואה בתשר' השייכות לא"ת סי' ל"ד ג' ואין בידי להכריע וגם כי איני כדאי, ומ"מ חזי מה עמא דבר רוב העיירות בכל הלשונות מתפללים כתפלת הספרדים זולת האשכנזים, כנראה שתפסו בעיקר מנהגם מטעם שכתב מורי הרשד"ם זלה"ה ובכה"ג אמרינן הנח להם לישראל⁷².

עוד יש בענייני המנהגות שאם תקנו בקהל שהעובר על תקנתם הרי הוא מוחרם ומגודה עם היות שהעובר מגודה כל שלא [נט, ג] נהגו בכך אלא שהעובר לבד עונו ישא הרי הוא כאילו כתבו כן בתקנה בפ"י, וי"ל שעל דעת המנהג מחרימים ועיין בהריב"ש סי' ס"ב.

דת הנשים במנהגן

אין ספק שבכל דיני האיסור האנשים והנשים שוים אין לפקפק בזה, ויש שהנשים יש להן עוד חומרא יתירא על האנשים שנוהגות בימי חנוכה שבעוד הנרות דולקות אינן עושות מלאכה, וכתב הרב בעל הטורים בהלכות חנוכה⁷³ דאין להקל להם וגם אם יש מקומות שנוהגות איסור בכל היום אין להקל להם משום דברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור אי אתה רשאי להתירן בפניהם עכ"ל. ועם שדמה זה לדין דברים המותרים לאו בכל גוונא הם שוים דהתם אסור האדם לנהוג היתר בפניהם אבל הכא פשיטא שאין לאנשים למנוע עצמם מעשות מלאכה בפני הנשים, ודקדק הטור ז"ל באומרו אין להקל להן ולא כתב אסור לעשות בפניהם, אבל דינא דברייתא ודאי כך היא דבפניהם אסור לעשות ככותאי ובאינן בני תורה משום דמסרכי ואיירי התם במילי דאיכא למגזר הא אטו הא, זה נראה ברור עם שהרב מהר"ק תמה על הרב בעל הטורים ז"ל. וכן הדין בר"ח שהנשים בטלות בהם ממלאכה שאפילו לעשות מלאכה בפניהם מותר. ולענין להתיר להם אם באות לישאל על נדרן, נראה שאין מתירין להם, לפי שהוא מצוה להן מן התורה מימות מרע"ה כדאיתא בפרקי רבי אליעזר⁷⁴ שלא רצו הנשים לתת נזמיהם במעשה העגל ונתן הקב"ה שכרן שמשמרות ראש חדש.

70	אין לדעת האם כוונתו לכ"י (ראה מבוא עמ' יב והערה 44) או לדפוס. וראה ד' גולדשמידט, מחזורים כמנהג קהילות יוון, ספונות יג (תשל"א-ח), עמ' קיג ואילך. בין השאר כתב "מחמת מחסור בספרי תפילה בכ"י ובדפוס אין לנו שום טופס לסדר תפילת הקבע בחול ובשבת".
71	לפנינו סימן לה.
72	בענין זה יש אריכות גדולה וראה לאחר-רונה ביביע אומר חלק ו, או"ח סימן י, וממנו תגיע לרוב העוסקים בענין זה.
73	אורח חיים סימן תרע.
74	פרק מד.

ומיהו כתב הרוקח⁷⁵ כשהחדש מעובר אם צריך לשמור ב' ימים אין בזה אלא מנהג מדינה ואין מחמירין עליהן עכ"ל, ולדבריו אפילו שנהגו גראה שאפשר להתיר להן על ידי חרטה ומיהו כיון שדעתן קלות אפשר דמסרכי ותבאונה להקל בשני הימים. אבל בימי חנוכה אם אין להן מה לאכול הייתי נמנה להתיר, וצריך שהמנהג הזה אשר הוא לגשים יהיה מקובל עליהן בשלמות ולא יעשו בו שום מלאכה, וכתב הרב מוהרי"ק בא"ח סימן תי"ז דאפילו לתפור בגדי כלי הבית ולא להשתכר אין לעשות, ואפשר דמעיקרא הכי קבילו עליהו לשנותו מחול ממש ולא ליאסר במלאכות שאין עושות להשתכר עכ"ל, ונראה לי דדוקא היכא דקביל בפירוש אבל בדרך סתם גראה דאין להקל להן דבר זה.

סוף דבר הכל נשמע בדיני מנהג האיסור שחייב אדם לנהוג בהם בענין איסורא ושללא לפרוץ גדר בענין המנהגים, אלא אם כן קבל עליו מנהג בספק שאז מתירים לו, כמ"ש המרדכי ריש פרק מקום שנהגו, וה' מהריב"ל ח"א סוף דף ע"א⁷⁶ כתב תשובת הרמב"ם וסיים ז"ל, הרי לך בהדיא שאפי' שנהגו בהסכמה זאת בחשבם שהיו מחוייבים לקיימה אחר שנודע ע"פ חכמים שהיא בטלה פשיטא ופשיטא שקבלתם והנהגתם היתה בטעות ומכאן והלאה אינם מחוייבים לקיימה מכמה טעמים עכ"ל, וה' הנו' כפי הגר' לא חשש לסברת גדולי המפרשים שפירשו הברייתא דדברים המותרים וכו' במילי דטעות ועכ"פ צריך התרה לע"ד וכל הפורץ גדר בדיני המנהגים ישכנו נחש ח"ו, ואם צריך שיהיה מנהג וותיקים או לא, יבא ביאורו בענין מנהגי ממון ומינה נלמוד לדיני איסורא בס"ד.

הסוג השני במנהגי הממון

מנהגי הממון יש בו שני חלקים, המנהג אשר נהגו בהם בני המדינה משום תיקון העיר והנהגתם זה עם זה, ומנהג שנהגו משום דנפל טעות בהנהגתם ונהגו בהם הפך הדין, ויבא הביאור בזה איזה הוא מן המנהגים אשר הוא ראוי להלך אחריו. ותחילת כל דבר צריך שנבאר אם מנהגי איסור ומנהגי הממון צריך שיהא המנהג קבוע על פי ותיקין או לא, ואחר כך נבאר השרשים שיש בהם ובזה ישלם הביאור בס"ד.

בריש ב"ב מקום שנהגו לבנות בגויל בגזית בכפסים וכו' הכל כמנהג המדינה, ואמרו בגמ' ז"ל הכל לאתווי הוצא ודפנא וכו', ובב"מ פ' הפועלים⁷⁷ איתא ג"כ מקום שנהגו להשכיר ולהעריב וכו' הכל כמנהג המדינה, ואמרו בירושל'⁷⁸ זאת אומרת מנהג מבטל הלכה. וקודם שאחלק דיני המנהגות הנמצאים בענין הממון ועל כמה פנים יאמרו, אבאר דרך כלל מה שנסתפקתי אחרי החקירה העצומה בדברי המפ' בענין המנהגות, ומתוך הבירור

75 צ"ל: שבולי הלקט סימן קסט. יתכן שרצה להביא בתחילה את דברי הרוקח ואח"כ את שבולי הלקט כפי שכתב הב"י סימן תיז ונשמטו כאן חלק מהדברים.

77 שם ד ע"א.

78 בבא מציעא פג ע"א.

79 שם רפ"ו.

76 בדפוס ראשון כתוב בטעות: עד (בדפ"ר יש כמה שיבושים בעימוד, ובספירה מד"ר

יצא לנו כנוגה צדקת החילוקים חלק בחלק דבר דבור על אפניו להיות אבות כדי שמהם נלמוד לענין אחר.

המרדכי כתב ריש פ' הפועלים שנינו עלה דמתני' בירוש' המנהג מבטל הלכה, כתב בס' א"ז⁸⁰ כגון שהוא מנהג קבוע ע"פ חכמי המקום כדאמרינן במ' סוטה⁸¹ שאין הלכה [ס, א] נקבעת עד שיהא מנהג וז"ש מנהג מבטל הלכה פי' מנהג וותיקים אבל מנהג שאין לו ראייה מן התורה אינו. אלא כטועה בשיקול הדעת, וכמה מנהגים גרועים דלא אזלי בתרייהו, כדמפ' ר"ת בב"ב גבי הכל כמנהג המדינה גבי גויל וגזי' ע"כ, מהא שמעי' שהמנהג המבטל ההלכה הוא מנהג וותיקים בדוקא, ובריש ב"ב כתב המרדכי ז"ל⁸² והר"ר אביגדור כהן השיב ז"ל, איש הבא אל עיר נושבת יהודים אם צריך ליתן מס תוך י"ב חדש, אם מנהג קבוע שם לחובה איני יודע לפוטרו כדתנן פרק הפועלים הכל כמנהג המדינה, וגרסי' עלה בירוש' זאת אומרת המנהג מבטל הלכה, ואמרי' גמי התם בגמרא דילן⁸³ פועל בכניסתו משלו וביציאתו משל בעל הבית שנאמר תזרח השמש וכו' יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב ופריך ונחזי היכי נהוג, אלמא מנהג בני העיר דוחה את דין התלמוד אעפ"י שמצאו לו סמך מן המקרא ולא מנהג חכמים בלבד אלא אפילו מנהג חמרים יש לו לסמוך עליו, כדאמרי' פר' הגזול בתרא⁸⁴ ובלבד שלא ישנו ממנהג החמרים וממנהג הספנים, ובפ"ק דב"ב⁸⁵ אמרי' רשאים בני העיר להתנות על המדות והשערים ועל שכירות פועלים ולהסיע על קיצתן ע"כ, מכאן משמע דבמנהגי ממונות לא בעי' מנהג וותיקים.

ואפשר לחלק דדוקא במנהג שגר' שיש בו איסור תורה כגון הפועלים לענין השכס והערב דכתיב בהם תזרח השמש יאספון וכו' יצא אדם וכו' הוא דבעי' מנהג ותיקין דבלאו הכי נמצא טועה בשיקול הדעת ולא מהני ההוא מנהגא, וכן ראיתי במוהר"י קולון זל"ה שרש ט' וז"ל, ועוד בר מן דין פשיטא שמה שכתב המרדכי וצריך שיהיה למנהג ראייה מן התורה היינו דוקא היכא שהמנהג מבטל הלכה דעלה קאי, אבל היכא שאין המנהג כנגד ההלכה אין צריך שיהיה לו ראייה מן התורה, ותדע שכן הוא שהרי המנהג שאינו מבטל ההלכה למה יהיה כטועה בשיקול הדעת וכי בשביל שאין לו ראייה יחשב כטועה בשיקול הדעת, אלא ודאי צ"ל כדפרישית עכ"ל, ולפ"ז בשאר מילי דאינו ביטול הלכה לא בעי' מנהג וותיקים.

ומתוך דברי הרב מוהר"י קולון שרש ק"ב יש ללמוד חילוק אחר שכתב ז"ל, ופשיטא דאין לומר דהא דאומר בירוש' מנהג מבטל הלכה דהיינו דוקא לענין ממון דאמתני' דהשובר את הפועלים קאי, שהרי כתב המרדכי ז"ל וכתב בא"ז כגון שהוא מנהג קבוע ע"פ וותיקים וכו', ש"מ אפילו לענין איסורא איתמר דמבטל הלכה דאי דוקא לענין ממוןא אזלי' בתר מנהגא היכי מצי למימר דוקא במנהג וותיקים חכמי המקום הא לענין ממון אזלי' בתר מנהגא אפילו מנהג חמרים וספנים כדאיתא בהדיא פרק הגזול בתרא⁸⁴ וכו',

82 סימן תעז, דף פד רע"ג.

83 בבא מציעא פג רע"ב.

84 בבא קמא קטז ע"ב.

80 ב"מ שם סימן רפ.

81 כבר הוגה לפנינו: מסכת סופרים וכצ"ל,

והוא בסוף פרק יד.

דאעג"ב דדין תורה לחשוב לפי ממון ולפי משוי מכל מקום מנהג חמרים וספנים מבטל הלכה ואיך אומר ריא"ז דוקא מנהג וותיקים מבטל הלכה, ועוד דאי אפילו לענין ממון בעי' שיהיה מנהג וותיקים קודם שיבטל הלכה א"כ מאי פריך בפרק הפועלים אריש לקיש דאמר פועל בכניסתו משלו וכו' וגחזי היכי נהוג, והוצרך לדחוק מלהעמידה בעיר חדשה ובלקוטאי, נוקמא אפילו בעיר ישנה ובדלא לקוטאי וכגון שאין שם מנהג וותיקים וכו', אלא ודאי פשיטא דלא עלה על לב שום פוסק לומר דלענין ממון יצטרך מנהג ותיקין ולענין איסורא הוא דאמר דבעי' מנהג ותיקין היינו דוקא לענין איסורא ואז המנהג מבטל ההלכה אבל בממון לא בעי' כלל וזהו שכתב בב"ב.

אלא⁸⁶ שעיקר דברי ה' מוהר"י קולון זלה"ה תמוהים מאד בעיני, שכפי הנראה מההכרח שכתב דמוקי בגמ' בעיר חדשה וכו' כנראה דבהך דינא דמתניתין דהשוכר את הפועלים לא בעינן מנהג ותיקין כלל, ואיך יתכן שהמרדכי יביא דברי א"ז על המשנה ויהיו דברי א"ז בענין איסור לבד ולא בדין ממון כלל אין לך דוחק גדול מזה. ובסוף שרש קס"א⁸⁷ כתב ז"ל על דברי המרדכי וא"ז ז"ל, ומדכתבו גבי משנתנו דהשוכר את הפועלים וכו' וגם מדהביא ראייה מההיא דריש ב"ב וכו' משמע דה"ה בכה"ג עכ"ל, כנראה דס"ל דקאי דברי א"ז על דינא דהך מתניתין.

ועוד קשה דהתם דינא דהר"י קולון הוי מילי דאיסורא דקאי על גרות של כסף שמישים על הס"ת, ואפילו תימא דדברי המרדכי לא קאי על דינא דמתניתין דהתם מצי להוכיח שפיר כיון דדברי המרדכי ס"ל דבמילי דאיסורא בעינן מנהג ותיקין. ועוד קשה שבסימן ח' כתב בהדיא ז"ל דברי המרדכי וא"ז וכתב ז"ל, הרי לך דאפילו בממון בעלמא כגון שכירות פועלים או מחיצות שבין השותפים אין המנהג מבטל שורת הדין אא"כ הוא מנהג קבוע על פי ותיקין וצריך שיהיה לו ראייה מן התורה, דאל"כ הרי הוא כמנהגים הגרועים שאין אנו הולכים אחריהם עכ"ל, וכן מה שאמר בשרש ט' שהבאתי דבריו למעלה, וכתב עוד דברי הראכ"ץ נראה בהדיא דסבירא ליה דבשכירות פועלים בעינן מנהג ותיקין לדעת א"ז, ובשאר מקומות הרמזיים כתב דבדיני ממונות אוליגן אפי' אחר מנהג חמרים וכמ"ש הראכ"ץ.

[ס, ג] באופן שדברי הרב מוהר"י קולון זלה"ה אינם מעלות לנו רפואות תעלה למחלתינו מאחר שדבריו ז"ל צריכין רפואה ורופא אין שם.

חילוק אחר למדתי בתיקון דברי המרדכי מדברי הרב בעל תרומת הדשן סימן שמ"ב ז"ל בשם הראכ"ץ שכתב המרדכי, דלאו דוקא מנהג חכמים אלא אפילו מנהג חמרים וכו' וכתב ע"ז ז"ל, ונראה אע"ג דכתב ר"ת והוכיח ממתניתין דב"ב ומריש פרק הפועלים דיש מנהגים של שטות דאין לסמוך עליהם אפילו היכא דחנן הכל כמנהג המדינה, ובא"ז כתב גמי דלא אמרינן מנהג מבטל הלכה אלא אם כן מפי חכמים וכו', מ"מ נראה לומר

זה את הכנה"ג, סימן רא, הגהב"י אות ב,
מטה שמעון שם אות ג (וציין גם לחכם
צבי הנ"ל).
87 לפנינו: קנט.

85 ט ע"א.
86 בגליין כתוב-היד נכתב: עי' בתשו' הר"ר
צבי [= חכם צבי] סי' סא דף נט ע"ג ישוב
על דברי מוהר"ק ז"ל. ואוסיף עוד בענין

דבענייני מסים וכי האי גונא כלהו מודו דאזלינן בתר מנהגם דבני העיר ובני המדינה שנהגו בו מקודם אפילו לא הוקבע על פי חכמים כדמייתי הראב"ץ ראייה ברורה ע"ז מההיא דהחמרים והספנים פרק הגוזל בתרא, ונראה דיפה יש לחלק בענייני מסים לבני העיר וכן צורכי חמרים וספנים למהלך שיירא שלהם וכל דבר שרבים מצורפים יחד צריכין למיזל בתר מנהגא דידהו וכפי הסדר שעושים לעצמן לפי צרכיהם לפי ענייניהם, דאי מצרכת להו למיזל בתר דין תורה בכל דבר לעולם תהא מריבה ביניהם, משו"ה מעיקרא מחלו אהדדי לוותר על דין תורה וגמרי ומקגי למיזל בתר סדר מנהג דידהו וכעין זה כתב מהר"ם ⁸⁸ דשותפין קונים ומקנים ומתני אהדדי באמירה בעלמא ועל ידי דאי וכו', וההיא דר"ת וא"ז דלעיל קאי על חילוק חצרות ובתים ובגין שלהם ואשכירות פועלין, וכן שכירות בתים וחצרות וכל כי האי גוונא דאין הרבים מצרפים יחד ולא איצטריך מצרפי למהוי צייתי אהדדי לכך צריך מנהג שיהיה לו עיקר על פי חכמים וראיה מן התורה, מה שאין כן בענייני המסים וכיוצא בו דמנהג בעלמא מבטל בהם דין תורה עכ"ל, הנה חילק הרב בין הדברים המשותפים יחד ובין הדברים שאין משותפים, דדוקא בדברים שבני העיר משותפים כמסים ומנהג ספנים ובני העיר דמתנין על המדות וכו' הוא דלא בעינן שיהא מנהג ותיקין, אבל בשאר דברים דעלמא דלא מצטרפי אהדדי בעינן שיהא המנהג קבוע על פי ותיקין.

וראיתי אל הרב הגדול מוהר"ר אליה מזרחי זלה"ה בסימן י"ו, נשאל על דבר המתנות שנותנים אבי הכלה ואמה לתת לחתן לפעמים אחר האירוסין וכו' ומתה הכלה אחר שנכנסה לחופה בלא ולד של קיימא אם הדין להחזיר ליורשי הכלה חציים כמנהגם, והוא ז"ל בחכמתו און וחקר בענין המנהג והקשה על דברי ר"ת מן הברייתא דרשאין בני העיר להתנות על השערים וכו' והאריך להגדיל הקושיא, וכתב ז"ל, י"ל דלגבי הנהו מילי דמשתתפי ומצטרפי בהון כל בני מתא או כל בני אומניות ביחד וכו', והאריך בחילוק והוא ממש מה שכתבתי בשם הרב בעל תרומת הדשן, והוא ז"ל ג"כ כתב, וכן מצאתי בתשובה אחד מהגדולים הנקרא מהרר"י ז"ל, והביא כל דבריו והסכים בחילוק הזה עד שהעלה עם תירוץ זה לתרוץ ב' תשובות הרא"ש אשר סותרות זו את זו, וסיים ז"ל א"כ אפי' אם נתפשט המנהג הזה בכוליה מתא אכתי לית לן בה כיון דלא איברירה לן האי מנהגא אם היא על פי תקנת ותיקין אם לא דמספיקא לא מפקי' ממונא אלא בראיה ברורה עכ"ל.

הנה הרב ז"ל תפש במושלם חילוק זה של מוהר"י בעת"ה זלה"ה בעיקר. ונראה מדבריו דבכל שאר מנהגים בעינן שיהא קבוע ע"פ חכמים ותיקין. ויש להקשות כיון שעיקר החילוק הוא בין דברים המשתתפים ללא משתתפים ולכך כתב בההיא ברייתא דרשאים בני העיר וכו' הוא בדברים המשותפים יחד כגון גבי שערים ומדות ושכר פועלים וענייני מסים כדקתני בהך ברייתא, א"כ תקשי במאי דקתני הך ברייתא שכירות פועלים בהדי הנך דלא בעי' מנהג ותיקים, ובשכירות פועלין כתב הא"ז דבעי' מנהג וותיקין והיכי סיים הר"ר ישראל ז"ל וההיא דר"ת וא"ז קיימי אחילוק חצרות ובתים ובניינים שלהם

88 הגהות מימוניות הלכות גזילה סוף פ"ב.

ואשכירות פועלים וכן שכירות בתים וכו'. והנה בחלוקת שכירות פועלים תקשי לך דאעג"ב דמשתתפי אהדדי כתב הא"ז דבעינן ותיקין וא"כ לא הועיל כלל בתקנתו. ולהליץ בעדו גר' לתרץ דיש לחלק בין שכירות פועלים דהשכם הערב לשכירות פועלים לענין הממון, דבשלמא לענין שכירות הממון דהיינו הסך שיתנו לו כדי שיבא אל ביתו בהא משתתפים כל בני המדינה ולא יוכל איש לקחת הפועל ולתת לו יותר מהשער שקצבו בני העיר עליהם וזה תיקון שזה לכל, אבל ההיא דפ' השוכר את הפועלים הוי לענין השכם והערב ובכה"ג לא משתתפי בני המדינה, דיש אנשים שאינם רוצים שיעשו פעולתם בעת ערב או לעת הבוקר בעלות השחר שלא⁸⁹ יעשו מלאכתו כרצונו ויש אנשים שירצו שיעשו פעולותיהם מלאכה רבה, וכיון דיש דעות משונות אין הדבר שזה לבני המדינה, ולכך כל שנהגו על פי ותיקין אין להרהר אחריהם, זה⁹⁰ לקיים דברי מהרר"י ומהרא"ם זלה"ה.

[סא, א] וקודם שאבא לגמר ענין זה ראיתי עוד לעמוד על דברי מהרא"ם זלה"ה בכל מה שכתב בענין זה, ואחר כך אבאר כללי הדינים בדרך קצרה.

ותחילת דבריו ז"ל הביא דברי הרא"ש וכתב אחר כך ז"ל, ומכיון שכן הוא חזינן ההוא מנהגא דמתא אי מנהגא פשוטה וברורה לכל בני מתא אמרינן אנן סהדי דאדעתא דמנהגא עשה מה שעשה וכאילו התנה הוא בעצמו בפירוש על הדבר וצריך לקיים תנאו, ולא מכת המנהג שנהגו אחרים, ואף על גב דהשתא צווח ואמר לא נתכוונתי לכך ולא נתרציני בזה מעולם אפי"ה אמרינן דלאו כל כמיניה, אבל אי לא הוה ההוא מנהגא ברורה ופשוטה לכל בני מתא אמרינן דלמא מעיקרא לא שמיע ליה ההוא מנהגא, אי נמי שמיע ליה דנהיגי ביה קצת וכו' ואע"ג דלא חיישינן למעוטא שאני הכא שהוא עצמו צווח ואמר שלא עשה אלא על פי אידך מנהגא, וכיון שהוא עומד וצווח אין להוציא ממון מידו אלא בראיה ברורה עכ"ל. נראה מדבריו ז"ל דאע"ג דלא חיישינן למעוטא מ"מ יכול לומר אנא מהגך דנהיגי הכי אנא.

ולקמן כתב הרב הגו' ז"ל, וא"ת נהי דלא אתפשט האי מנהגא לכוליה מתא סוף סוף נחזי רובא היכי נהיגי וניזול בתר רובה, י"ל הגי מילי בעלמא אבל בממון קי"ל כשמואל וכו', והוא דבר תימא איך כתב ז"ל למעלה דאף על גב דלא חיישינן למיעוט וכו' והא בדיני ממונות חיישי' למעוטא וכמ"ש כאן, ועם החילוק שכתב שם אף על גב דקי"ל כשמואל איכא למחלק וכמ"ש למעלה, ועם שיש ליישב דבריו בדוחק דבריו ז"ל מגומגמים אצלי.

ועתה אבא אל מ"ש על דברי הרא"ש בב"ב והסכימו לר"ת וא"ז שכתבו דבעינן מנהג ותיקין וכתב ז"ל אחר שכת' דברי ר"ת ז"ל, וכ"כ הרא"ש בריש ב"ב גבי לאתויי הוצא ודפנא ואי נהגו בפחות מכאן מנהג גרוע הוא לא אזלינן בתריה דקים להו לרבנן דבציר מהכי לא קאי כדמוכח בגמרא, משמע דס"ל כר"ת דאמר דאין כל המנהגות שוות דיש מנהגות גרועות דליכא למסמך עליהו, ומכל הני משמע דלא סגי בפשיטות מנהגא לבד

89 צ"ל: אלא.
90 בכתובי-יד נכתב: זה (נ"ל) לקיים וכו',
והסוגרים במקור. ראה לעיל הערה 44 שכי-

עד דאיכא מנהג חכמים וגדולים דבקיאי בכל מילי וידעי לעמוד בכל פעם על העיקר ובאומד כל דבר כמ"ש האשרי ז"ל, שאם נהגו העם בפחות מהוצא ודפנא מנהג גרוע הוא ולא אזלינן בתריה דקים להו לרבנן דבציר מהכי לא קאי, ש"מ דאינהו הוו בקיאי במילי דעלמא יותר מכל העולם, משום הכי לא משגחינן במנהג הדיוטות שנהגו בפחות מהוצא ודפנא אלא כמנהג חכמי התלמוד עכ"ל.

ועם היות שודאי דברי הרא"ש זכרו לברכה הם כרבינו תם דבפחות מהוצא ודפנא הוא מנהג שטות שכך כתב ז"ל בגמ' שם שהביא דברי ר"ת בהדיא, מ"מ מה שכתב הרב ז"ל שטעמו של הרא"ש משום דס"ל דלא אזלינן אלא בתר מנהג ותיקין נראה דאין ראיה לזה, והנה טעמו של הרב ז"ל מדכתב הרא"ש בריש פרקין ז"ל תימא מה הוצרך לפרש גויל גזית וכו' ע"כ, נראה לפרש דהכל כמנהג המדינה לא קאי אלא אעיקר המחיצה כמנהגו⁹¹ לבנותה אם בגויל או בגזית וכו', אבל שיעור עובי החומות לאו במנהגא תליא מלחא אלא בשיעור המפורש במשנתינו, ואם נהגו בפחות מנהג גרוע הוא ולא אזלי בתריה דקים להו לרבנן דבציר מהכי לא קאי כדמוכח בגמ' דקאמר למימרא דכל וכו' עכ"ל. והנה בעבור שראה ה' ז"ל שכתב הרא"ש דקים להו לרבנן דבציר מהכי לא קאי וכו', הוכיח מדברי הרא"ש דבפחות מהוצא ודפנא לא לפי שאינו מנהג ותיקין.

ואחר המחילה מכ"ת אלף אלפי פעמים אומר שאין מדברי הרא"ש הוכחה, שטעם הרא"ש ז"ל בהוצא ודפנא אינו משום דקים להו לרבנן ולא בעי גילוי דעת מדרבנן בזה, ולא תלו הטעם אלא בעבור שהוא מנהג של שוטים דס"ל דאינו מן הראוי לעשות מחיצה בין שני השותפים במחיצת כל דהו, והוא דבר פשוט לעיני כל העם אין צורך לוותיקים בזה, אבל מ"ש ז"ל דקים להו לרבנן על ענין אחר הוא שכתב כן והוא על דין גויל וגזית שנתנו חכמים שיעור בגויל ו' טפחים ובגזית ה', ועל זה קאמר שאם נהגו הגויל לעשותו פחות משהו טפחים הוא מנהג גרוע דקים להו לרבנן דבציר מהכי לא קאי בנין מגויל, ואי נהגו הגזית לעשותו פחות מה' הוא טעות גדול דהיום או למחר יפול ויעתק ממקומו, וטעמו של דבר דכיון דחכמים נתנו שיעור לכל א' מאלו הבנינים ודאי הם ידעו ועמדו על שרש יסודי הבנין והבינו באמת שאם יתמעט בנין זה מהשיעור הנז' יפול, וז"ש דקים להו לרבנן דבציר מהכי לא קאי, והראיה שהביא ממ"ש בגמ' למימרא דכל בגויל וכו' יוכיח על זה, וכיון שכן אין הכרח מדברי הרא"ש כלל למה שלמד הרא"ש ז"ל, מדבריו לפחות מהוצא ודפנא.

[סא, ג] עוד נמשך הרב הגדול בשטה זו בדרך הב' ותיקין בהם תשובות הרא"ש הנראות סותרות זו את זו. וכתב ז"ל, ואפילו אם תמצא לומר דהרמב"ם פליג עליהו דהני רבואתא דלעיל שהוא סובר שאין הדבר תלוי אלא בהתפשטות מנהגא ור"ת וא"ו והמרדכי והראכ"ץ וההגהות ז"ל כלוהו ס"ל דלא סגי בהתפשטות לחודיה עד דאיכא תרתי התפשטות מנהג וקביעות חכמים ותיקין, ונניח גם כן שנתפשט זה המנהג של המתנות לכל בני מתא מה שאין כן האמת דהשתא צריך שיחזיר ליורשי הכלה ע"ד הרמב"ם ז"ל, אכתי איכא למימר כיון דאיכא פלוגתא דרבואתא הוה ליה ספיקא ומספיקא לא מפקינן ממונא ע"כ.

הנה כתב הרב זלה"ה שדעת הראכ"ץ שוה לכל הני רבואתא שכתב ז"ל דס"ל דבעינן מנהג ותיקין ומדבריו אין הכרח ואדרבא אפשר ללמוד הפך מתוך דבריו ז"ל. ונראה לע"ד דאפילו רבינו חם וסיעתו דס"ל בההיא דריש ב"ב דדוקא אם נהגו בהוצא ודפנא הוי מנהג ולא בפחות מזה, אין הטעם משום דס"ל דבעינן מנהג ותיקין אלא משום דהוא מנהג גרוע מאד דאינו מן הראוי להיות מחיצת השותפות בפחות מהוצא ודפנא. עוד נראה לדקדק על דברי מוהרא"ם ז"ל איך עשה כדעת הרמב"ם לחודיה ספיקא דדינא כפי הכלל המסור אצלנו שאין אומרים קים לי כפ' היחיד היכא שכל חכמי ישראל חלוקים עליו. והדבר נראה לעין השכל שכלל זה הוכיח הרב מוהר"י קולון בסימן קמ"ט⁹² ולא יוכל הרא"ם ז"ל להכחישו. ואני הצעיר הוכחתי בס' גופי הלכות שעשיתי שמן הדין הולכים אחר הרוב אלא משום מנהגא נוהגים להחזיק הממון בב' או ג' חכמים והבו דלא לסיף עלה, ומוהר"ק ואילך נשתמשו בכלל זה מוהריב"ל ברוב פסקיו וכל האחרונים הרבנים אשר מעולם אנשי השם. איברא דהרמב"ן בריש ב"ב והגהות אשרי חולקים על רבינו חם בזה וסבירא להו ז"ל דהולכים בממון אחר כל מנהג שיהיה ואפי' פחות מהוצא ודפנא ובלאו דברי הרמב"ם ז"ל יכול להיות ספקא דדינא לדעתו ז"ל, ובאמת דלא לישתמיט להרמב"ם ז"ל דלא נימא בשום אחד מהמקומות דצריך שיהיה המנהג ע"פ ותיקין.

עוד יש לתמוה דבב"מ פרק המקבל [קד ע"א] שנינו המקבל וכו', ובגמ' ר"מ היה דורש לשון הדיוט וכן רבי יוסי ורבי יהודה, וכתב הרב הנמקי⁹⁴ בשם המפרשים, דאף על פי שלא נכתב כאילו נכתב דמי ואף זה בכלל דורש לומר שהיה עושה מנהג הדיוטות עיקר ודן על פיהם כאילו נהגו על פי חכמים שכיון שהיה מנהג פשוט וכלם עושים כן וכל המקבל ע"ד כן מקבל הרי הוא כתנאי ב"ד ע"כ, וכיון שכן דמשנה ערוכה שנינו שהולכים אחר מנהג ההדיוטות איך יעלה על דעת שום חכם לב ללמוד הלכה למעשה בענין ממון דבעינן מנהג ותיקין, והרמב"ם בהלכות אישות פרק כ"ג [הי"א] כתב גם כן ההיא דמקום שנהגו לכפול⁹⁵ וכו', וההיא איירי במנהג הדיוטות ומשם נלמוד דאין שום מקום למספק בדברי הרמב"ם ז"ל וכמו שהיה מסופק מוהרא"ם ז"ל בדבריו במאי דכתב בהלכות אישות אי צריך שיהיה מנהג פשוט בותיקין אף על פי שלא הוזכרו, וראיתי להרב הגדול מוהר"ק זלה"ה בטור חושן משפט סימן מ"ב שגר' מדבריו שמנהג הדיוטות עדיף טפי ממנהג שנהגו ע"פ תקנת האחרונים והקשה מהרשב"א שכתב שהסכמת הקהל עדיף טפי ממנהג הדיוטות ודבריו צריכין ביאור אינו לעניינינו.

וראיתי אל ה' הגדול מוהריב"ל בתחילת כלל י"ב על ענין וזוי מאתן הביא ה' תשובות שכתב מהרא"ם ז"ל וכתב ה' תירוצים שכתב ז"ל סתירתם, וכפי הגר' דס"ל דבעי' שהמנהג יהא קבוע ע"פ ותיקין ומטעם זה כתב שאין להוציא מן היתומים, איברא שמורי הרשד"ם האריך בתשובה⁹⁶ להגבות מנה מאתן וחילק בענין המנהגים קצת, אין אותו המשא ומתן גוגע לעניינינו, ומי הוא אשר יכניס ראשו בנסיקת הסלעים.

94 דפוס וילנא דף סא ע"ב.

95 בבא מציעא קד רע"ב.

96 עי' אבן העזר סימן קכט.

92 לפנינו: סוף סימן קמח.

93 עי' חקרי לב, אבן העזר סימן מזה, דף

צח ע"א, סמיכה לחיים, אהע"ז, סימן ט,

דף סו ע"ג.

גם באותו הכלל דף צ"ד⁹⁷ נשאל ז"ל על ראובן שמת והניח בנים ובת אחת ומינה את שמעון אחיו אפוטרופוס על נכסיו, ושמעון היה נשוי אשה שלא היו לו בנים ממנה ולקח בת אחיו ולקח אלף ות"ק זהובים מנכסי עזבון אחיו לנדונייתה בלי רשות ושומת ב"ד וכתב ז"ל בתוך התשובה, וא"כ בנ"ד היה נר' לכאורה דכיון דנהגו על פי סברת הגאון דאמר אמדינן דעתיה דאב בין להוסיף בין לגרוע אין בזה האפוטרופוס עון אשר חטא ובדין עשה מה שעשה, אך אמנם אחר העיון והחקירה יראה לע"ד דאין בדברים אלו ממש מתרי טעמי, חזא דצריך מנהג קבוע להוציא מיד היתומים שהם מוחזקים ומאן לימא לן דהמנהג הזה הוא קבוע ו שנעשה ע"פ ותיקין כדמוכח בתשוב' הר"י קולון ז"ל ע"כ, הנה ה' ז"ל עם היות שפתח בקבוע לבד כבר גילה דעתו בסיום דבריו וכתב שנעשה ע"פ ותיקין כנר' דדעתו שלהוציא מן היתומים בעינן תרוייהו.

גם באותו הכלל⁹⁸ סי' ס"ב דף צ' על צוהה שנעשית בערכאות של גוים כתב ז"ל, [סב, א] ועל מה ששאל השואל אם יועיל לה טענת מנהג ומה ראייה יספיק לה לפי שבעת הזאת אין שום יהודי דר באותה העיר אם יספיקו ב' יהודים וכו', כבר ידעת מה שכתבו הפוסקים שצריך שיהא מנהג קבוע מיוסד על פי ותיקין וחכמי אותה העיר ומהר"י קולון כתב זה בכמה תשובות, ואם אין יהודים בעיר צריך שיעידו העדים שמנהג חכמי אותה העיר שהיו מכשירים בבתי דינם שטר הנעשה ע"י גוים וסופר עכ"ל, וממהר"י קולון אין להביא ראייה מהראיות שכתבתי למעלה בתחילת דברי שיש סיתור הרבה בדבריו ז"ל. שוב ראיתי שכתב מוהריב"ל זלה"ה בח"ב שאלה פ' בהסכמת החזקות הביא דברי הרא"ש בתשובה, וכפי הגרסה מדבריו דאין צריך בממון כי אם מנהג העיר לבד, וסיים ז"ל ואין ולא ורפיא ביד' אי מהני המנהג שנהגו בעיר הזאת שמוכר המולקי נשאר לו זכות החזקה ע"כ. ותמהתי על דבריו ז"ל איך העלים עין בזה מתשובות הרא"ש הסותרות אשר בעבורן הסכים בחלק הראשון דבע"י מנהג ותיקין. גם בח"א כלל י"ב⁹⁹ נשאל על ראובן שמתה לו אשתו בלי זרע של קיימא וצריך להשיב חצי הנדוניא וכתב בזה מנהגות וסיים ז"ל, וזה המנהג אם הוא קבוע ונוהגי' אותו בכל העיר פשיטא ופשיטא דהכל כמנהג המדינה ע"כ, הנה לא הצריך בזה רק מנהג קבוע ולא כתב שיהיה ע"פ ותיקין.

גם הריב"ש ז"ל בסי' שמ"ה כתב ז"ל, ואני סומך להכשירם מכח המנהג כיון דנהגי הכי קני דומיא דסיטומתא,¹⁰⁰ ובירושלמי ר"פ השוכר את הפועלים א"ר יהושע זאת אומרת המנהג מבטל הלכה ובודאי לא במנהג שהתנו עליו בני המדינה שא"כ למה היה צריך¹⁰¹ ר' יוחנן בן מתיא לומר לבנו עד שלא יתחילו במלאכה צא ואמור להם וכו', וכי עלה על דעתו שלא יועיל מנהג שהתנו עליו בני העיר אלא ודאי בסתם מנהג אמר כן ואפי"ה קי"ל כרשב"ג דהכל כמנהג המדינה, ואפשר שיש דברים שאין סתם מנהג מבטל הלכה אלא הלכה רופפת אבל הלכה ברורה אין סתם מנהג מבטלה אלא מנהג שהתנו עליו בני העיר, כמו שנטה הרמב"ן ז"ל לסברא זו כמ"ש פ' מי שמת¹⁰², שאם נהגו ע"ד משל שמלוה

101 שם פו סע"א.

97 לפנינו סימן עה.

102 בבא בתרא קמ"ד ע"ב והביאו רבינו לקמן.

98 לפנינו כלל יא סימן סד, דף קסב ע"א.

המשך הדברים "שאם" וכו' אינו ברמב"ן

99 לפנינו סימן עב.

ובראשונים והוא דברי רבינו.

100 בבא מציעא עד ע"א.

את חבירו בעדים לא יהיה נאמן לומר פרעתי או ששומר חנם יהיה חייב כשואל אין מנהגם כלום לבטל הלכה אא"כ התנו עליו, אבל בענייני הקניות וכן בשכירות הפועלים ודומה לזה כל שנהגו בין הסוחרים בקניית הסחורה ואין חוזרים בהם וכן הפועלים בשכירותם הולכים אחר מנהגם אפי' בסתם מנהג ומבטל הלכה המצריכה קנין או משיכה, וכן בענייני הנדונות והתנאים הרגילים בהן הולכים אחר המנהג אפי' לא התנו עליו בני העיר ע"כ. הנה אפי' בשכירות פועלים לא הצריך שיתנו בני העיר אלא אפי' מנהג סתם מהני, והיכא שיש בדבר הלכה ברורה ונהג בהפך צריך שייסכימו באותו המנהג כל בני העיר, ולפי הנה' דבשכירות פועלים פליג אא"ז דס"ל דבעינן מנהג ותיקין.

והרב הנמקי פ' מי שמת ¹⁰⁸ גבי ענין דשושבינות כתב ז"ל, אמר המחבר גבי הא דקי"ל מנהג מבטל הלכה כתבו שהנכון שכל מנהג שהוא בתנאי בני העיר מבטל הלכה גמורה ככל תנאי שבממון שהוא קיים, אבל מנהג שהוא סתם אינו מבטל דין גמור אלא בדבר שהוא רופף ואין דינו מחזור יפה הריטב"א ז"ל ע"כ. והוא נלמד מדברי הרמב"ן ז"ל שכתב בפ' מי שמת דף קמ"ד [ע"ב] ז"ל, יש מפ' מקום שנהגו דקתני בכלא שמעתא סתמא במקום שנהגו קאמר דאי איכא מנהג פשיטא דבתר מנהגא אול"י, ואיכא דאמרי כי אמרי' מנהג מלתא היא כגון שהתנו עליו בני העיר או ז' טובי העיר במעמדן אבל שאר מנהגי' לא מבטלינן בהו הלכה אלא בהלכה רופפת, והלכתא כי האי לישנא בתרא, ובענין מה שאמרו ורשאינן בני העיר להתנות וכו' עכ"ל, הרי הדבר במחלוקת בין המפרשים ז"ל. אחר שכתבתי דברי המדברים בענין המנהגות בדרך כולל והקושי שיש על דבריהם, ראיתי לתת שרשים מיוסדים על שרשי הדינים כפי מה שמצאתי והבגתי מן המדברים בהם וזה החלי:

ה ש ר ש הא הוא מה שנסכים לפסק ההלכה ממה שכבר קדם, וזה כי אחר שדברי המדברים בהם יש בדבריהם קושי גדול ויש חילוקים רבים לענין הדין הסכמתי בדעתי לתת כולל בזה הוא היותר מובחר בעניינים אלו לפי מה שאפשר בחומר הנושא. כל מנהג שיתוקן מבני העיר לתקנתם בעסקיהם ובקנייתם אינו צריך שיהיה ע"פ ותיקין אלא כיון שהוא פשוט בין הסוחרים לבד די לשלא יסתור המנהג, וזהו דבר נהוג ברוב המקומות שהולכים אחרי מנהג הסוחרים וכהניא דאמרי' האי סיטומתא קניא, ¹⁰⁹ דמדין תורה אין המקח נקנה בדברים אלא בקנין או משיכה הכל לפי מה שהוא ענין, ונהגו בין הסוחרים שלא יצטרכו לשום קנין מהקניות שהם מן הדין אלא ברושם שרושמים בחביות לבד יהא מועיל במקום קנין, וכתב הרי"ף ¹⁰⁴ [סב, ג] ז"ל, נהיגי תגרי דכי משדר כתבא וכו' ולא מצינן מי שיפקק במנהג שנהגו הסוחרים בענייניהם במשאם ובמתנם שיצטרך על פי ותיקין, ומ"מ צריך שכל הסוחרים יסכימו בו.

ואם המנהג הוא כנגד אנשים פרטיים כמו שכירות פועלים לענין השכר והערב שהוא דבר שיש בו סרך איסור בדבר שהרי מצאו להם סמך במקרא תורת השמש וכו' יצא

103 בבא בתרא קמ"ב (דפוס וילנא דף 104 בבא קמא ספ"ט (דפוס וילנא, דף לז ע"ב), והובא בטור חו"מ סימן קכא.

סז סע"ב).

אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב, צריך מנהג ותיקין אם באים בני המדינה לסתור זה הדין. אבל באו לתת שער קצוב בענין השכירות כמה יתנו להם ביום, זה הוא דבר אין לו סמך במקרא ואינו צריך מנהג ותיקין כלל, וזהו הדין שכתב המרדכי בריש ב"ב בשם הראשון זלה"ה והביא הברייתא דרשאין בני העיר להתנות וכו'.

ובמנהג שבאו רבים להשתתף בו אין צריך ותיקין, והיינו מנהג החמרים והספנים המשתתפים בדבר א' אין צריך עוד מלבדם.

ובבנייני כותלי השותפים אם היו בונים מתחילה בבנין אחד ובאו לשנות הבנין אין להם יכולת בזה אא"כ נשתתפו כלן בזה והתנו עליו דזה הוא כמחייב לאחרים, ואפשר שזוהי הטעם הצריך בעת"ה בזה ותיקין כיון שבאו לשנות מן המנהג.

ומיהו בענין שיש מחלוקת אי בעינן מנהג ותיקין כנז' למעלה והיינו בההיא דיש סרך איסור קצת בדבר, כיון שיש מחלוקת לעולם הולכים אחר המוחזק לומר קים לי כהני דבעינן ותיקין או כהני דלא בעינן.

וראיתי אחרי ראי כל מה שכתבתי שבהשגחתי את דברי מוהריב"ל זלה"ה נראה בפ"י שלא כתב מנהג ותיקין אלא כשבאים להוציא מן היתומים שנראה קצת מאיסור, אבל בדבר שאין שום איסור לא כתב כן, וזהו שבח"ב סי' פ' בענין החזקות לא הוצרך ותיקין. גם חלק א' כלל י"ב¹⁰⁵ שנשאל על ראובן שמתה לו אשתו בלי זרע וכתב בסוף התשובה ז"ל, וזה המנהג אם הוא קבוע ונוהגים אותו בכל העיר פשיטא ופשיטא דהכל כמנהג המדינה ולא הוצרך שם שיהיה מנהג ותיקים, איברא דבאותה התשובה עצמה בדין אם יחזיר ליורשים ממצות או מטלטלי' כתב ז"ל, האמת שאם היה המנהג קבוע בעיר שיהיה רשות ביד היורשים וכו' אין לנו לדון אלא ע"פ המנהג ע"כ. והתם איירי ודאי כשיש סרך איסור וכמו שהתחיל למעלה שמן הדין הבעל יורש את אשתו וכו', אם לא נאמר שמטעם התקנה הזה ליה כדין תורה שיירש היורש.

ובתנאי מילי דאישות לדעת מוהרא"ם בעי' מנהג ותיקין וכבר הוכחתי מדברי הריב"ש דלא בעינן, ומ"מ נראה דבעי' בכל המנהגו' שיהא מנהג פשוט כנר' מדברי מוהר"י קולון שרש ס"ה ז"ל, הרי לך דאפי' הוא מנהג צריך שיהא קבוע וידוע, והריב"ש לא יכחיש זה, ונ"ל דזה הוא בין להוציא ממון בין להחזיק, וכ"כ מהריב"ל ח"א דף צ"ב¹⁰⁶ עם שהעיד על עצמו שלא נתיישב בדבר, כך דעתי נוטה ויש לי דמות ראייה הנחתיה לפי שיש בה מן הדחוי.

וראיתי במשרים נתי' כ"ג ח"י¹⁰⁷ כתב תשובה לגאון מתנה לחוד אם יש בה תנאי שתגבה מחיים נגבית מחיים אא"כ היה מנהג שלא תגבה מחיים, והמנהג שיהיה שרוב הקהל יתעצו עם זקני הקהל ויעשו תקנה במה שיתקנו ויתקיימו אותה זהו המנהג ע"כ. ומכלל כל דברי יתבאר דבעינן מנהג איסור כדי שיהיה קבוע צריך שיהיה ע"פ ותיקין ואז כופין אל הבא אל העיר לנהוג כמותם וזה יתבאר בפ"י מלשון מוהר"ר אליה מזרחי זלה"ה שכתבתי והדברים עתיקים.

107 דף סג רע"ד.

105 לפנינו סימן עב.

106 לפנינו סימן עב, דף קעט.

השרש הב' כל מנהג שהוא לעקור דין התורה רצוני שעוקר מצוה מן המצות אין הולכים אחריו, וזה שורש שייך לחלק הב' מהסוג הזה וזה הוא פשוט, הביאו הרב מוהר"י קולון שרש ח' בדין ירושת הבכור וכ"כ ה' מוהריב"ל חלק א' כלל י"א דף פ"ו¹⁰⁸ שהקשה על דברי מוהרי"ק וכתב ז"ל, ס"ל לרב¹⁰⁹ דאפי' זולנין בתר מנהגא הפך ההלכה ואפילו לענין איסור, אפילו הכי לענין הבכורה כיון שהתורה גלתה בהדיא ואמר לא יוכל לבכר אין כח לשום מנהג לעקור הבכורה וצדקו דבריו ז"ל. גם הרא"ש כתב בהדיא בתשובה כלל ע"ז סימן ד' על מה שהיו רגילים להוציא שטרות שעברו ששים או שבעים שנה וב"ד מגבין בהם וכו', הרבה תמהתי וכו', עד ואמרתי מנהג כזה שהוא לעבור על ד"ת ולהוציא ממון שלא כדין אין הולכין אחריו כל זמן שאין טעם למנהג, והסכים ז"ל לומר שאפילו יש יפוי לשון בשטר כיון שאינו מפורש בהדיא ולא¹¹⁰ תשמיטנו בשביעית לא מהני, אבל בכלל ע"ט [ס"ד] בשטרות שהיו כותבים מטלטלי אגב מקרקעי כתב ז"ל, כיון ששם פשוט המנהג שאין גובין אותם וכו' והתם לא היה המנהג עוקר מנהג התורה. ונלמוד לפ"ז שאף אם בני העיר נהגו מנהג הפך דין תורה כל שמסכימים בו מהני כל שאין בדבר ביטול מצוה מן התורה, וזהו שכתב הרשב"א בסימן תרכ"ח¹¹¹ ז"ל שאם [סג, א] נהגו שאם יפטר אחד מהעדים שיחתום השטר תהא חתימת הסופר קיימת כשני עדים המנהג קיים וכבר אמרו מתנה ש"ח¹¹² וכו', ובתשובה אחרת¹¹³ הביא כיוצא בזה הביאה הר' מוהרי"ק זלה"ה בחושן משפט סימן ס"א, ובתשובה אחרת¹¹⁴ כתב מקום שנהגו שהסופר חותם ע"פ העד שכתבו פ' ב"פ חתם במסירת קולמוס אם קבלו בני העיר עליהם לעשות עדותו בעדות העד כשר דה"ל כנאמן עלי¹¹⁵ וכו' וכ"כ רבינו ירוחם בשמו נת' ד' ח"ד¹¹⁶, ומשרש זה נמשך כל מה שנהגו הסוחרים בקנייתם ומשאם ומתנם קיימת אף על פי שאין זה מנהג תורה, ואף על פי שדין תורה הוא להפך אין בקיום המנהג ההוא ביטול מצות התורה אלא שלא נעשה אותו הדבר על אופן שגזרה התורה, ולא דמי לביטול מצות השמיטה שכתב הרא"ש ז"ל ולהפקעת הירושה מבן הבכור שהוא עקירת המצוה.

השרש הג' מנהג שאינו עוקר בעת הזאת מצוה מן התורה אך אפשר ימשך ממנו עקירת ד"ת אם מבטלים אותו, ולהעמיד דבר זה על בוריו ראיתי קודם לישא וליתן בתשובת הרא"ש ז"ל אשר ממנה אפשר לטעות בשרש זה, והתשובה היא בכלל ל"ג סימן א' נשאל על מה שנוהגים לכתוב בכתובה על מנת שלא ישא אשה אחרת והרי הוא מתנה על מה שכתוב בתורה דשמא תמצא איילונית וצריך לישא אחרת לקיים פריה ורביה והוי תנאי בטל וכתב בזה טענות וכתב עוד ז"ל אין אנו צריכין לכל זה דלא מקרי מתנה על מה שכתוב בתורה אלא היכא דבשעת התנאי ידוע שעוקר דבר מן התורה כגון¹¹⁷

108 לפנינו סימן סד, דף קעב ע"א.

109 כלומר לרב מהרי"ק דאזלינן.

110 לפנינו: שלא, וכן עדיף.

111 לפנינו: תשכט.

112 המשפט: וכבר אמרו מתנה ש"מ, ליתא

ברשב"א לפנינו, ולא נתברר לי פירושו

כאן.

113 חלק ב סימן קנ.

114 חלק ד סימן קצט ועי' חו"מ סימן מה ס"ה.

115 סנהדרין כד ע"א.

116 דף כ ע"ד.

117 בבא מציעא נא ע"א.

ע"מ שאין לך עלי שאר כסות ועונה ועל מנת¹¹⁸ שלא תשמיטנו שביעית, אבל בנדון זה ששאלת אינו ודאי עוקר דשמא תלד ואף אם לא תלד יכול לגרשה ולישא אחרת עכ"ל, ומכאן נלמוד שכל שאין באותו מנהג עקירת דבר תורה בהדיא ואפשר שיהיה ואפשר שלא יהיה הוא מנהג שאינו של טעות ואין מונעים אותו, ודברי הרא"ש ז"ל בזה צריכין ביאור שהוא ז"ל ס"ל בדין האומר אין לך עלי אונאה כרב דאמר יש עלי אונאה וכ"כ בפרק הזהב,¹¹⁹ ובתשוב' כלל ק"ב [ס"ג], וטעם זה שכתב הרא"ש דבשעת התנאי ידוע שעוקר דבר מן התורה איתמר בגמרא בפרק הזהב דף נ"א [ע"א] אליבא דשמואל דאמר אנא דאמרי אפילו לר"מ ע"כ לא קאמר ר"מ התם אלא דודאי עקר אבל הכא מי יימר דעקר, ועוד דאפילו שמואל לא אמרו אלא כדי שיתקיימו דבריו אליבא דרבי מאיר אבל רבי יהודה פליג עליה דרבי מאיר ואפי' עקר לא מהני ולא מידי, הרא"ש ז"ל פסק¹²⁰ כרבי יהודה בשאר וכסות אף על גב דקא עקר ליה, ועוד מ"ש כגון על מנת שאין לך עלי שאר וכסות קשה דהא קימא לן¹²¹ כרבי יהודה בשאר וכסות אף על גב דקא עקר ליה וס"ל דתנאו קיים.

ונראה דס"ל להרא"ש ז"ל שהטעם שנתן רב התם ידע דמחיל כוונתו ז"ל היא דאף על גב דאונאה דמי ממש לשאר וכסות ועקר לגמרי כי היכי דעקר התם בכסות אפי' הכי שאני הכא דלא ידע ומחיל וכו', והטעם נראה לי ברור דרב פליג עליה דשמואל בהא, דאילו לשמואל לא הוי בהך דאונאה עקר לגמרי כיון שעדין לא היתה האונאה נמצאת בעת שהתנה וגם שאפשר שלא יהיה בו אונאה ולכך קאמר שמואל דמהני תנאו, אבל רב פליג עליה דשמואל בהכי וס"ל דבהכי מקרי עקר, כיון שבשעה שהתנה התנה שלא יהיה עליו אונאה האמורה בתורה וזהו על מנת שאין לך עלי וכו' ואף על גב דאפשר שלא יהיה אונאה בדבר מכל מקום בשעת התנאי בא לעקור ד"ת ודוקא בשאר וכסות מהני משום ידיע ומחיל, אבל הכא דלא ידע ומחיל לא מהני תנאה, וזה נלמד מדהשוה רב דין אונאה לשאר כסות ועונה ולא מצא חילוק ביניהם אלא דהתם ידע ומחיל והכא לא ידע, ומינה שמעינן דהיכא שהתנאי לא היה דבר שיעקור ד"ת לא מקרי דבר שמתנה על מה שכתוב בתורה כגון הכותב לאשה בכתובה שלא ישא אחרת שבדבר זה לא בא שום דבר שיעקור דבר התורה שהרי אם היתה אשתו זאת בספק אם תלד והיה אומר שאם שיש לו ספק מזה מתנה עמה שלא ישא אחרת עליה דמי ממש לענין אונאה אליבא דרב ולא מהני התנאי, אבל זה התנה עמה שלא ישא אחרת והתנה כן אולי תלד אשתו לא בא בתנאי זה דבר שיעקור ד"ת, ומ"ש הרא"ש כגון על מנת שאין לך עלי שאר כסות וכו' לדוגמא בעלמא נקטינן, לאשמעינן דלא איקרי מתנה על מה שכתוב בתורה אלא דוקא כהניא דאונאה והניא דע"מ שאין לך שאר כסות, אבל אי התם לא מהני הוי טעמא משום דלא ידע ומחיל, א"נ אפשר דמעונה קמייתי דרבי יהודה לא פליג אלא אשאר וכסות, ובביאורי לחשן משפט בהלכות אונאה ביארתי עוד סתירות בענין זה עם ענין שמטה ומה שכתבתי הוא הנוגע לעניינינו.

קדושין (ס, ע"א), אלא מכללא ממה שפסק

118 מכות ג ע"ב.

שם כרב.

119 בבא מציעא פ"ד סימן יז.

120 רמב"ם, אישות פ"ב ה"ט.

121 בבא מציעא פ"ד סימן יז.

במשך מזה שכל שאין התנאי או המנהג עוקר מתחילה דבר מן התורה אינו מנהג בלתי ישר, אלא שיש לחלק בעיקר המנהגות חילוק והוא זה שאם באמת כתב הרא"ש ז"ל בזה דלא הוי מתנה על מה שכתוב בתורה מ"מ [סג, ג] אין הכרח מכאן שאם היה במנהג עקירת תורה שלא ימנעו אותו, ודוקא לענין התנאי כתב שהוא תנאי הגון כיון שבאותה שעה אינו עוקר ד"ת והכא יש תיקון אם לא תלד שיגרשנה וישא אחרת ואז לא עבר על התנאי ועל המנהג, אבל בכל מנהג שיהיה בו חשש איסור ראוי לבטלו, וכבר כתבתי זה למעלה סוג מנהגי האיסור בחקירת ח' ¹²² והבאתי ראיה מבני חוזאי שמונעים אותם מלהפריש חלה ¹²³ משום חשש דילמא אתי לאפרושי מן החיוב על הפטור כנ"ל.

ה ש ר ש ה ד המנהג שיתקיים בדיני הממון לילך אחריו צריך שינהגו בו כל העיר בכללה, אבל אם הרוב נוהגים בו ולא המעוט אין יכולין לכוף את היחיד בו כיון שאין הולכין בממון אחר הרוב ויכול לומר אנא מהך דלא נהיגי הכי אנא, וכבר כתבתי בסוג הראשון בחקירה י"ב דבמנהגי איסור הולכים אחר הרוב בראיה ממוהרא"ם זלה"ה ע"ש, וה' מוהריב"ל בח"א דף צ"ב ¹²⁴ כתב שאם יש מחלוקת במנהג קצתם אומרים שנוהגים להעלות על השווי, בזה יש מקום עיון אם נאמר דוקא להוציא ממון צריך שיהיה המנהג פשוט בכל המדינה אבל להחזיק אעפ"י שלא יהיה המנהג קבוע וכו', ועם שה' לא נשאל על זה האמת נראה שיכול המוחזק לומר מאלו שנוהגים כך אני ס"ל.

ה ש ו ר ש ה ה כל שנהגו בדיני ממונות כדברי פוסק אחד בין להקל בין להחמיר הולכים ע"פ מנהגם, זה נראה מוכרח מדברי הרשב"א סימן רנ"ג, וגם ה' מוהריב"ל ח"א דף צ"ד ¹²⁵ לא גמגם בשרש זה כי אם במנהג איסורא, וכבר כתבתי דבריו למעלה בדיני מנהגי האיסור בחקירה י"ג, והריב"ש בסימן שמ"ז ¹²⁶ כתב ז"ל, הרי לפי דעת הר"ם במז"ל אשר אתם חייבים לדון על פיו מכח הסכמת הקהל אין שום מתנה באגב וכו', גם אני כשבאתי לעיר הזאת וראיתי שדנו על פי הרמב"ם ז"ל מכח הסכמתם וכו' וכ"כ בסימן תכ"ג ותצ"ג נראה בהדיא דצריך ללכת אחר מנהג שנהגו לפסוק כפוסק א' בדיני מנהגי ממון.

ה ש ר ש ה ו כל מנהג שהוא פשוט בעיר מעמידין אותו בחזקתו ואומרים כי ודאי כן נהגו הראשונים ואין לערער עליו, כ"כ הרמב"ן בתשו' הביאה ה' מוהרי"ק בח"מ סימן ק"ט, ועוד כתב בשם הרשב"א בתשובה ¹²⁷ שכל מקום שנהגו שלא להכריז ולא גודע עיקר המנהג למה גמנעו מלהכריז סתמא דמלתא לא בטעות נהגו וכו' ע"כ.

125 לפנינו סימן עה, דף קפג.

122 צ"ל ז.

126 לפנינו: שמה.

123 בכתובי-היד: הפריש חלה (מן האורז),

127 במיוחסות לרמב"ן סימן נא (ועי' מהרש"ם

והסוגרים במקור. ראה לעיל הערה 44,

ח"ז סימן ס שדן בתשובה זו מדברי הב"י

וגם כאן אין הכרח למחוק.

אהע"ז סימן קד).

124 לפנינו סימן עב, דף קעח סע"ב.

השרש הז' כל דבר שהוא מגיעת הדבר שהוא דבר שלא ידענו ולא שמענו מנהג זה הוא מנהג יפה והולכים אחריו, ויש בזה חילוקים, ועיקר זה הוא בדברי מוהר"י קולון שרש קע"ב¹²⁸ ז"ל, ואשר כתב עוד כי לא ראינו ולא שמענו אינה ראייה תל"א¹²⁹ דבר פשוט הוא דדוקא שיש שתי כיתי עדים המכחישים זה את זה אחת אומרת ראינו שנתקדשה וכו', אבל היכא שאין הכחשה כי הכא שאין אדם מעיד שנהגו הראשונים להתמיר באלו הסבלונות פשיטא ופשיטא דמהני האומרים שמעידים שלא ראו ולא שמעו מימים הראשונים שום פוצה פה ומצפצף, וכי האי גוונא איתא בערובין ס"פ בכל מערבין [מא ע"ב] גבי הא דאין גוזרין תענית על הצבור וכו', לאחר פטירתו של ר"ג בקש ר' יהושע לבטל את דבריו עמד רבי יוחנן בן נורי על רגליו עד יהושע אין שומעין לך שכבר הוקבע הלכה כמותו ולא היה אדם שערער בדבר, הרי לך שלא אמרו לו לא שמעתי אינה ראייה דהא ע"כ לא היה עדותו אלא שלא שמע מערער מדלא קאמר והודו לו חכמים ע"כ, הנה דקדק הרב הנזכר בסוף דבריו באומרו מדלא קאמר והודו לו וכו' לתרץ מה שהוקשה לו על דבריו להחכם הרב בעל שלטי הגבורים ריש פרק השוכר את הפועלין ע"ש, וראיתי שה' הנז' איזן וחקר בשרש זה וכך העלה לענין הדין.

ומעתה כל שנסתפק בדבר א' ובאנו להביא ראייה מטעם שלא שמענו ולא ראינו נראה שסדר הענין כך הוא, שאם מעשה זה בא בפעמי' רבות ולא שמענו מי שפקפק במה שאנו באים להורות הוי מנהג, וכיוצא בזה כתב הרב מוהר"ר אליה מזרחי סימן י"ו בענין המתנות שנותנים לארוס ומתה הכלה אחר שנכנסה לחופה ובאו יורשי הכלה לגבות מחציתה שמעולם לא שמענו מנהג כזה, וכי האי גוונא ודאי דהוי מנהג יפה מטעם שאפשר הוא ויכול להיות שיקרה זה בכל יום ויום ערער זה וכיון שלא שמענו זה המנהג שיחזירו ליורשי הכלה הוי מנהג הגון וישר, וכבר כתבתי למעלה מה שיש על דבריו ז"ל מן העיון בשרש זה נראה שהוא כיון לאמת נאה למי שאמרו.

וראיתי קרוב לזה בדברי הרב הגדול מוהרי"ק בתחילת טי"ד כתב בשם האגור ז"ל על שחיטת הנשים ז"ל, והאגור כתב שאף על פי שדעת הפוסקים כן המנהג בכל גלות ישראל שלא ישחטו ולעולם לא ראיתי נוהגו' לשחוט ולכן אין להניחן לשחוט כי המנהג מבטל הלכה, ומנהג אבותינו תורה היא עכ"ל, ואני אומר שאם היה אומר שהיו רוצות לשחוט ולא הניחום היה אפשר לומר שהיא ראייה אך ראיית לא ראינו אינה ראייה עכ"ל הרב מוהרי"ק ז"ל, ולי נראה שהבנת האגור באומרו כן המנהג [סד, א] בכל ישראל שלא ישחטו כלום שמעולם נהגו שלא ישחטו כלל ואם היו באות לשחוט מעכבין על ידן והוא בעיניו לא ראה דבר סותר לזה, וז"ש ומעולם לא ראיתי נוהג לשחוט באופן שהמנהג אשר הוא מימים קדמונים הוא מקובל עלינו ומוזה הצלנו אותו מתמיהת הרב מוהרי"ק זלה"ה על דבריו כנ"ל.

השרש ה' כל מנהג שמביאים ממנו ראייה הוא כשהמנהג יתקיים בפעמים רבות, אבל אם נעשה דבר אחד באקראי פעם אחת או שתיים או שמציאות הדבר הוא בענין

128 בפנינו: קסט.
129 בגליון כתוב-היד נכתב: וכתב הר"ר צבי

בתשו' סי' סא דמוהר"ם חולק וס"ל דאפי'

129 במהרי"ק לפנינו: אלא, וכן עדיף.

שבא באקראי אין להביא ממנו ראיה, וזה למדתיהו מדברי הריב"ש סימן קע"א¹⁸¹ ז"ל, ואם יש בעיר מנהג שפורעים גם החזונים וכו', ומכל מקום נראה שבענין זה צריך שיהיה המנהג ברור לפטור אם בהסכמת הכל¹⁸² או שנהגו כן משנים קדמוניות ונהגו לדין ע"פ המנהג ההוא דהא לא דמי למנהג פועלים שכמה פועלים נשכרים בכל יום ויכול אדם לראות איך נוהגים, אבל בפטור החזון שאין בעיר רק חזון א' איך יקרא מנהג מה שלא שאלו מס לחזון א' או שנים אלא אם כן ידוע ומפורסם בעיר שמחמת מנהג העיר לפטור החזונים פטורים, ויש עוד להביא ראיה לזה מדברי הריב"ש בס' תס"ג כתבתי לשונו בסוג הראשון בחקירת ז' ע"ש, גם יש להוכיח זה ממ"ש מוהריב"ל ח"ג סימן ל' ז"ל, וכיוצא בנדון דידן הוי מלתא דלא שכיח וכבר כתבו דמלתא דלא שכיח לא מצינן למימר בחר מנהגא אזלינן דהרי ליכא מנהג כיון דלא שכיח ע"כ.

ה ש ר ש ה ט כל מנהג שנהגו בני העיר לעשות כדי לנקום מיחיד או יחידים או כיוצא בזה אינו מנהג, זה כתבו הריב"ש סי' תע"ז על הסכמה שערער יחיד בה וכתב ז"ל, אבל אם אין תקנה וחק קבוע בקהל מצד הסכמת הקהל אלא מנהג לבד נר' שהמנהג הוא בלתי ישר וחוז' מן הדין, וכ"ש במה שאמרתם שהוא מנהג אף למי שכבר פרע חלקו בהם, והנה מנהג זה דומה למ"ש ר"ת פ"ק דב"ב שאמרו בגמ'¹⁸³ הכל לאתווי מאי לאתווי אתרא דנהיגי בהוצא ודפנא, וכתב ר"ת¹⁸⁴ אי דנהיגי בפחות מהוצא ודפנא מנהג של שטות הוא ואין הולכין אחריו, גם זה המנהג חוז' מכבוד אותם שהנהיגוהו הוא מנהג מעוקל וחילק בין שאר מנהגי הממון למנהגי המסים וכמו שיבא בס"ד.

ה ש ר ש ה י המנהג צריך לקיימו ולפרשו אם הוא בכתב בכל אופן שיהיה בענין שלא יסתור דין התורה, זה ביארו הרא"ש ז"ל בתשו' כלל ס"ח סימן י"ג הביאה הטור בח"מ סימן ס"א וז"ל, והא דכתבינן בין בדיני א"ה יש לפרשו שלא לעקור דבר תורה כגון אי גברא אלמא הוא וכו' וכן בנדון זה אעפ"י שכותבים בשטרות שיש רשות למלוה שירד לנכסי לזה מכל מקום אין לעבור על דברי תורה, ויש לפרש כגון שלא מצא המלוה דיין שרוצה למשכנו או יש לו רשות לעשות דין לעצמו ע"כ.

ה ש ר ש ה י א כל מה שנהגו הסופרים לכתוב הולכין אחר הלשון דהכי אמרינן פרק המקבל¹⁸⁵ ר"מ היה דורש לשון הדיוט, והאריך הרא"ש ז"ל בתשובה כלל ס"ח סי' י"ג בזה, והרב בעל הטורים בח"מ סימן ס"א כתב בשמו ז"ל, וכל דבר שנהגו במדינה לכתוב הן גאמנות הן כתובה בשוקא הן שאר שופרי דשטרי שכבר נהגו הסופרים לכתוב כל¹⁸⁶ מי שמקנה בסודר לקנות¹⁸⁷ דעתו שייכתבו כמנהג המדינה וכו'.

133 בבא בתרא ד ע"א.

134 שם ב ע"א תד"ה בגויל.

135 בבא מציעא קד ע"א.

136 לפנינו: לכל.

137 לפנינו: לכתוב.

בפעמי' רבות אינו מתקיים וכמ"ש מהרי"ט

ז"ל ח"ב א"ה סי' ה', והעלה דלמור"ם

אין המנהג נקבע עד שיתנו עליו וע"ש.

131 צ"ל: תעה.

132 לפנינו: הקהל.

ומיהו נראה דבמה שנוהגים הסופרים לכתוב יש חילוק אם הוא לשון שהורגלו הסופרים לכותבו מכת המנהג לשופרא דשטרא הולכים אחריו, אבל אם הוא דבר שעשו הסופרים על פי צואת המצוה להם אין הכרח כלל שכך הוא המנהג; ומצאתי זה מפורש בדברי הרא"ש ז"ל בכלל ג"ה סימן י' 138 ז"ל, ומה שהבאת ראייה מסופרי העיר שכתבו צואת הנשים ומחלקות נכסיהן על פיהן ואין אדם מוחה בידם, מה ראייה היא מסופרים למה לא יכתבו הסופרים ויחתמו העדים מה שמצוים להם לכתוב ולחתום כדי להרבות שכרם, וכן ראוי לכתוב להם כל ענייני שבין אדם לחבירו וכשיבא הדבר לידי ערעור וכי יוכלו לומר אותם שצוו לכתוב השטר אם לא היה הדבר שריר וקיים לא היו הסופר והעדים כותבי וחותמין, ואין ערעור על הסופר והעדים אם יבטל הדיין מה שכתבו כי יאמרו אנו כתבנו וחתמנו כאשר צוו עלינו בעלי הנכסים שהיה הממון אז בידם ומי שירצה לערער על בעלי הצוואה יבא ויערער, ואין נקרא פשט מנהג ע"י הסופרים כי הם כותבים כל המתבקש מהם ושמא לא ידע המערער שהיה לו כח לערער ולבטל או שמא ערער וסלקוהו בדמים ע"כ. ועם שהר"ר ישראל חלק עם הרא"ש כמו שכתוב שם, דברי הרא"ש נכוחים בטעמם לענין ההלכה.

השרש היב יש צד ואופן למנהג שנתבטל הכל לפי הזמן, ויש לזה ראייה מדברי הרא"ש ז"ל שכתב בפ' המניח 139 ז"ל, פועלים שנכנסו לתבוע שכון מב"ה ונגחן שורו של ב"ה או שנשכו כלבו של ב"ה אי שכיח במתא שרגיל לצאת לשוק לכולי עלמא פטור ב"ה [סד, ג] דשלא ברשות נכנסו שהיה להם להמתין עד שימצאוהו בשוק ואי לא שכיח לכולי עלמא חייב וכו', עד ותמהני למה לא הביא רב אלפס ז"ל ברייתא זו ואפשר דס"ל דאף על גב דבימיהם היה שייך למחלוקת זה והיה מנהג זה נוהג בזמנן שלא היה אדם נכנס לבית חבירו, אבל בזמן הזה מנהג פשוט הוא שיכנסו פועלים לבית ב"ה לתבוע שכון, וגם אין מצוי לאדם מעות בכיסו לפרוע לפועלו ובימיהם היו רגילים להמחותם אצל חנוני עד הלכך ע"פ המנהג המצוי בינינו ישתנה הדין עד כ"ש שישתנה הדין בחילוף הזמן והמנהג ע"כ, וכן ראיתי שכתב מורי הרשד"ם ח"ב סימן א' 140 דיש שנוי במנהגים לפי הזמן.

השרש היג כתב רבינו ברוך בשם רב האיי לשנות המנהג אפי' במגו אינו נאמן, ואפילו תפס לא מהני לשנות המנהג אם טוען שעשו מעשה ושנו המנהג, אבל אם טוען שנאנסו ולא עשו המנהג לזה תפיסה מהנאי, כן כתבו הגהות אשרי פ' השוכר את הפועלים. 141 ולכאורה יראה שיש בזה מחלוקת ודעת רבי' ברוך היא הפך זאת הביאו המרדכי פ' איזהו גשך 142 גבי נכסי יתומים דיהבינן להו קרוב לשכר ז"ל, כתב ראב"ן דכיון דדינא הכי מקבל מעות יתומים שטען קבלתי פלגא באגר ופלגא בהפסד עליו להביא

140 לפנינו: חו"מ סימן שסד.

141 בבא מציעא פ"ז סוף ס"א.

142 בבא מציעא סימן שלב, דף עח. רע"ב.

138 לפנינו סימן ט, ד"ה לשון הרא"ש, והצעה השנית.

139 בבא קמא פ"ג סימן יב.

ראיה, ולראבי"ה נר' שאם אין עדים שישבע ויפטר במיגו דלא היו דברים מעולם או החזרתים, וכ"כ רבי' ברוך עכ"ל. מכאן נר' שרבי' ברוך דעתו שאפי' הטוען הפך הדין נאמן במיגו דלהד"מ אע"כ דטען הפך הדין דמעו' יתומים אין נותנים אותם אלא קרוב לשכר ורחוק מן ההפסד, ולכאורה נראה דעת רבי' ברוך בזה הפך ממ"ש הוא עצמו בשם רב האי' ומה לי טוען הפך הדין לטוען הפך המנהג, ובפ' המקבל¹⁴³ פליגי רב יהודה ורב נחמן באריס אומר למחצה ירדתי וב"ה אומר לשליש הורדתי דלרב יהודה ב"ה נאמן משום מיגו דיכול לומר שהוא שכירו ורב נחמן אמר הכל כמנהג המדינה, וקי"ל כרב נחמן אלמא דאפי' במקום מיגו אינו נאמן כיון שטוען תמורת המנהג, ונר' לחלק בין טוען הפך המנהג לטוען הפך הדין, דבטוען הפך המנהג אינו נאמן משום דמנהג העיר הוא דבר ידוע לכל אבל הטוען הפך הדין ואית ליה מיגו נאמן משום דלאו כ"ע דינא גמירי, אחר זה ראיתי במרדכי פ' המקבל¹⁴⁴ נתעורר ברמז בסתירה זו ואני כתבתי הנראה כפי מה שהורוני מן השמים והוא חילוק נאות.

מדרך המוסר שהרואה מנהג שאינו הגון ורע בעיניו אפי' הוא גדול בחכמה אינו אומר למנוע המנהג אא"כ תהיה ידו תקיפה אל העם, וכן תמצא בהריב"ש שכתב בסי' ל"ז שהגיד לו ר' חסדאי כי בלכתו לקשטיליא ראה המנהג מענין המוסף בר"ה שהיו אומרים בלא חזרה ואמר לבטלו ולא קבלו ממנו, ואמרו לו שאף אם הוא גדול בחכמה הם סבורים שהקודמים שהנהיגו שם המנהג ההוא היו גדולים ממנו ואז קבל עליו שבשום מקום שלא תהיה ידו תקיפה עליהם אלא מצד מוסרם שלא יתעצם לבטל מנהגם ע"כ.

אחרית דבר

אחר שהאל עזרנו למשוך בשבט סופר מה שכללה תורה בענייני המנהגות בין במנהגי האיסור בין במנהגי ההתר ע"ד ההשאלה, כי העיקר אשר אנו מבקשים הוא המנהג בדברים אשר בו היתה התחלת דברינו בספר הזה והוא בדיני המסים, אומר כי בדיני המסים המנהג בהם הוא העיקר הגדול וכל מה שכתבנו למעלה הוא לענין הדין והתורה אשר הוא נלמד ממי שקדמנו, שאם באו לדון ע"פ התורה או לנהוג מנהג צריך שיעשוהו קרוב לדין כמ"ש הרב בעת"ה במקומות או במקום שאין מנהג ורוצים לדון ע"פ התורה, אבל יש לאנשי הקהל לתקן תיקונים ומנהגים וחייבים הכל לפי העת ולפי הזמן וינהגו הקהל על פי אותו המנהג כל שאין באותו מנהג סרך משטמה שעשאוהו כדי לנקום נקם מיחיד או מיחידים כמו שבא בשרש ט', והוא באמת משפט מעוקל, ואף בזה כתב הריב"ש בסימן תע"ז ז"ל, ועם כל זה בענייני המסים אפשר שהולכין אחריו, ומכל מקום כתב ז"ל שמאחר שאין זה מן הדין ולא מתקנת הקהל אלא מצד המנהג לבד וגם המנהג אינו בנוי על קו היושר אין לדון בו אלא בדומה ממש למה שנהגו, וכל שיש קצת התחלפות מן הנדון אל המנהג אין הולכין אחריו, כגון אם נהגו שיפרע היחיד ההוא בפירות לא יחייבו אותו בקרן החובות, וכן אם נהגו שיפרע בנכיות החובות בהיותו עומד שם אם מחייבים אותו מחמת המנהג אם ירצה לצאת וכו' והאריך בזה ע"ש ע"כ, וז"ל ה' מהר"ר ישראל בת"ה סי' שמ"ב אחר שכתב שדיני המסים הם על פי המנהג כתב ז"ל, אמנם נראה דצריכין לידע דמנהג קבוע ופשוט הוא שנהגו כך בני העיר לכל הפחות תלתא זמני והרבה פעמים צבור עושים להם מסקנא לפי הצורך ואין בדעתם לקבוע מנהג כלל, מכל מקום אעפ"י שצריכין לברר קביעות המנהג בבירור גופיה אין מדקדקין כל כך אלא מבררין עד מפי עד ועפ"י פסולי עדות משום דבלאו הכי כלם פסולים לעדות ומאן ידע במלתיה כי אם בני מתא, אכן נר' [סה, א] אעג"ב דאיתנינן לעיל דבענייני מסים המנהג מבטל הלכה מ"מ ראוי ונכון לדקדק היטב אם נוכל להשוות כל המנהגים לדין תורה אף אם לא לגמרי מ"מ עדיף טפי שנמצאו סעד וסמך מדברי חכמים ולאוקמינהו בטעם וסברא עכ"ל.

מכאן נלמד כמה צריך שיהיה המנהג נוטה אחר דין התורה והמצוה באופן שלא יצא מקו האמת.

ואם באמת נהגו אנשי העיר במקצת דברים הפך ממה שכתבנו, מנהגם מקויים כל שאין בדבר שום איסור תורה שאם הטילו ד"מ מס למי שאין ראוי להטיל ע"ד שאמרו בגמרא¹⁴⁵ על אותו דרמא כרגא ארבנן עברת אנביאי וכו' בלי ספק שהוא מנהג של טעות וראוי

לבטלו אם יהיה לת"ח התנאים הכתובים למעלה בחלק מחוייבי המס, וכן שהמנהג הפשוט שנפרעים ההטלה מן המס ע"י גוים כשאינו רוצה לפרוע וכמ"ש הרב מהר"י קולון ז"ל שרש א', מ"מ דוקא לתופשו ע"י גוים ולמשכנו עד שישלם הוא מנהג יפה והגון, אבל אם בסיבת זה באו למסור ממונו לגוים ולאבדו בידים, בכה"ג לא הוי מנהג ולא תהא כזאת בישראל וכמ"ש מהר"י קולון שרש קכ"ז בזה ע"ש. באופן שכל מה שכתבנו בחיבורנו זה הוא צורך גדול לענין הנהגת המדינה לתומכה ולסעדה כדי שכל מה שיהיה בהנהגתינו יהיה ע"פ התורה והמצוה עד יבא גואלנו ויקבץ נפוצותינו ויקל מעלינו משא מלך ושרים ויבנה בית קדשנו ותפארתינו אויר"א. תושלב"ע.

מפתח

מפתח מכל הנמצא כתוב בספר בדרך קצרה

חלק ראשון

במאי דשייך לבני העיר זה עם זה להיות נחשבים הבאים מארץ אחרת כמותם והתועלות הנמשכות להיותם נמנים עמהם ושערי ג.

השער הא' מי שבא מע' אחרת כמה ישהא ויהיה נדון כבני העיר ומשפטיו ג' המשפט הא' מי שבא מארץ אחרת ושהה בעיר י"ב חדש הרי הוא כבן העיר לכל הדברים הנצרכין לעיר בין לכל עולי העיר ולמסים וארנוניות, ואם ירד להשתקע דעת המרדכי וסיעתו דהוי כבני העיר מיד, והרב הגמקי וסיעתו ס"ל דהכל תלוי ב"ב חדש במקום דליכא מנהג ויש מחלקים במס קבוע למס שאינו קבוע לענין זה. שהה בעיר י"ב חדש והיה יוצא מן העיר כל שלא נשתהה בקבע י"ב חדש אינו חשוב כבני העיר, וכן ההולכים בכפרים לא חשיבי שהה י"ב חדש ועיין בפנים.

המשפט הב' מי שברח מן העיר שדר בה מחמת אונס אנשי המלחמה או שאר אונסים והלך למקום אחר ושהה שם י"ב חדש הרי הוא חשוב כבני אותה העיר לשאת בעולם בכל מה שיש לו שם. ואם בני אותה העיר היה כח להם למנוע לזה שלא יתעסק באותה העיר אינם יכולים לעכב בידו מלהרויח שעור חיותו וכדי טיפול ביתו עד יעבור זעם וכפי מיעוט ממונו שנושא וגותן שם ישא עמהם בעול, ובשער ב' משפט א' אבאר שם ביותר ביאור.

המשפט הג' דיניו ט'.

הדין הא' אם קנה בית דירה בעיר אין צריך שישב י"ב חדש אלא הוא כאנשי העיר מיד והוא שדר בה, אבל לא דר בה לא הוי כאנשי העיר אלא לדברים שהם לתועלת הבית כדאימא בתוספתא. ואם בא לו הבית בירושה או נתנוה לו במתנה כיון שלא טרח בה ליכא גלוי דעת שדעתו להשתקע. היה לו בעל חוב בעיר אחרת ובא לגבות חובו ולא היו ללוה מעות אלא שטרי חובות או בית ורצה המלוה יותר בבית לא הוי כאנשי העיר דזה לא רצה יותר בבית לקבוע דירתו שם אלא להיותו יותר בטוח במעותיו ומשום הכי לא רצה השטרוה.

הדין הב' שכר בית דירה לא הוי כאנשי העיר אף על גב דקימא לן שכירות ממכר ליומיה. שלח שם מטלטליו אם הם מטלטלי דקביעות דמוכת שדעתו להשתקע הוי כאנשי העיר מיד.

הדין הג' כל שנתחייב מתחילה לדור בעיר י"ב חדש הוי כאנשי העיר מיד אף על פי שלא ישכור הבית ל"ב חדש. ואם נתחייב לחמיו שאחר ה' שנים משיכנס לחופה ואילך לא יצא מהעיר עדין אינו כבן עיר כל שלא נכנס לחופה.

[סה, ג] הדין הד' הדור בעיר אחרת וגשא אשה בעיר הזאת אינה הוכחה להיותו נחשב כבני העיר.

הדין הה' בני העיר שבאו בעיר חדשה לקבוע שם דירתם מיד נחשבים כבני העיר לכל הדברים.

הדין הו' אם עשה עניינים מורים שדעתו להשתקע כגון שהוציא חקים ומשפטים מהמלך לתקנת העיר נחשב כבני העיר מיד ואין צריך שיהיה בעיר חדשה דאפילו בעיר סתם הוי הדין כן.

הדין הז' קהל שהסכימו שיחיד שיבא מחוץ לעיר בתוך זמן פ' יחלק בקהלות על פי הגורל ויש כמו ה' חדשים שבא ראובן איש וביתו וכל אשר לו מארץ אחרת להשתקע בארץ הזאת ואחר עבור כמו ב' חדשים חזר ראובן ללכת לעסקיו ונתעכב במקום שהלך לעסקיו עד שנעשת ההסכמה, הרי הוא כבני העיר כיון שבא באשתו ובניו והניחם פה ואין יציאתו לעסקיו מעכבת.

הדין הח' כל שבא איש ואשתו בעיר הרי הוא כאנשי העיר ואפי' היה יוצא ובא בעיר ואם אומר שרוצה לצאת מהעיר תוך שלשים יום אינו כבני העיר. ואם היתה אשתו מעוברת ובא לפטור את עצמו בטענה שישתכן הולד אינה טענה שראינו כמה נשים מעוברות רוכבות על הסוס אפילו בחדש ז' או ח' ואם ראשי הקהל הרשוהו להגית שם אשתו עד שתלד שם מה שעשו עשו.

הדין הט' אם שהה בעיר י"ב חדש ובתוך זמן זה נפל למשכב ולא היה יכול לצאת מהעיר אינו נדון כאנשי העיר, וצריך בזה חקירת חכם בענין החולי ובגילוי דעתו לכן טוב להטיל עליו חרם שיאמר האמת.

המשפט הד' לכל פסי העיר ולענין מסים וארנוגיות ולכל מילי הוי ב"ב חדש כבני העיר. וכן הגודר הנאה מבני העיר אסור ליהנות מהם ומכל מי שנשתתה ב"ב חדש ואם אמר מיושבי העיר הוי כשלשים יום אין יוצא מן הכלל אלא לענין צדקה וקופה ותמחוי דלתמחוי שלשים יום¹⁴⁶ ולקופה ג' חדשים ולכסות תשעה. מי שהלך ממקום שאין חוששין לסבלונות למקום שחוששין אם גשתה ב"ב חדש הרי הוא כאנשי העיר. ואפילו התנה עם אבי הנערה שאחר שיכנס לחופה נתחייב לישב שם ה' שנים אינו נחשב לענין הסבלונות כבני העיר כיון שעדין לא חל החיוב ולא דמי למתכוין לדור בעיר י"ב חדש כנזכר במשפט ג' דין ג'. כל חרם שהטילו הקהל למגדר מלתא וקבלוהו עליהם והלך אחד מהם למקום אחר אף על פי שאין דעתו לחזור החרם חל עליו בכל מקום שהוא דאקרקפתא דגברי קמנח וכל שכן אם הטיל החרם בית דין הגדול על אנשי גלילותיו. כל הבא אל העיר לדור שם חייב ליישב בתקנותיהם כיון שנתיישב שם ואפילו הסכימו תקנותיהם בקנס כל הבא לדור שם על דעת הכל בא. ואם תקנו שלא יעשה אדם הזק לחברו מיד חלה עליו

146 בפנים, עמ' מו, כתוב נוסח אחר, ע"ש.

מפתח מכל הנמצא כתוב בספר [ח"א, ש"ב, סה ע"ד, סו ע"א]

אותה התקנה ואינו יכול לומר עדין לא חלה תקנתכם עלי כיון שמזיק להם ואף על פי שאינו פורע מס עמהם חייב הרא"ש ליישב בתקנתו, ועיין בפנים נכתבו דינים אלו באורך. השער הב' בתועלת היותו נמנה כבן עיר. ואם עושה ריוח במקום שהולך אם משלם מיד. ודין הבורח כיצד יתנהג עם בני מקומו ועניינים מסתעפים בזה ומשפטיו ד'.

המשפט הא' כל הבא אל עיר אחרת ועושה ריוח שם אם בני העיר יכולים למונעו שלא יקפת שכרם וחיותם חייב לשלם ממה שהריות שם ואינו צריך להמתין י"ב חדש. אבל אם בני אותה העיר אין להם יכולת על זה לפי שהיא עיר גדולה ויש בה הרבה נכנסים ויוצאים אז דינו כדין המשנה ונחשב כבני העיר כפי המשפטים ודינים שנתבארו במשפט הא' והג' מהשער הא' מחלק זה.

המשפט הב' מי שבא לעיר דרך אקראי להשכיר עצמו ולהריות אפילו שיהיה משרת לבעל הבית שאוכל משלחנו חייב לשלם עמהם ואין ראוי לבעל הבית לפוטרו בחזקה ויש מקומות שאין מדקדקים בזה אלא אם כן באה אשתו עמו.

המשפט הג' דיניו ה'. דין א' מי שיצא מהעיר ואירע מס תוך שלשים יום ליציאתו אינו משלם במס עם אנשי העיר שיצא משם ואם יש מנהג הולכין אחריו.

הדין הב' מס שהוטל על בני העיר ונמצא שם בעת הגבייה אפילו שברח או יצא מדעתו חייב לשלם עמהם ואם לא נמצא בעת הגבייה להרמב"ן ור"י וגמקי חייב לשלם ולר"ת ודעת ההגהות פטור.

[סו"א] הדין הג' מי שרוצה לעלות לארץ ישראל ואינו רוצה לפרוע במס שהוטל קודם יציאתו אין מצות ארץ ישראל מונעתו מלשלם אם נמצא שם בעת הגבייה חייב לד"ה וכפי הדין הנו' לעיל.

הדין הד' מי שהיה מיושב בעיר אחרת בקטנותו ובגזרת המלך נכתבו בפנקס המלך כל הנערים וזה בכלל והלך למקום אחר ונשא שם אשה הדין הוא שמשלם כסף הגלגולת במקום שכתוב בפנקס המלך, אבל שאר המסים משלם במקום שהוא ואם יכול להוציא עצמו מן הפנקס ולא הניחוהו בגי העיר פטור מלשלם עמהם כיון שיכול להוציא עצמו מן הפנקס. הדין הה' קהלות שהסכימו שכל יחיד הבא מחדש בעיר יחלק בקהלות על פי הגורל ואם היה הוא או אביו פורע מס קודם שיצא מהעיר הזאת וחזר שיחזור למקום שהיה הוא או אביו פורע שם מס, ועתה בא ראובן שהיה אבי אביו פורע מס מקודם שיצא בקהל א' אינו הולך לאותו הקהל וכמו זר נחשב ונחלק על פי הגורל ובכלל זה גם כן כל שהיתה הסכמה סתם שכל יחיד שיבא מחדש יחלק בגורל, ויצא ראובן פורע מס מהעיר ועקר דירתו ממנה ואחר כך חזר נכנס בכלל ההסכמה ופנים חדשות באו לכאן.

המשפט הד' כל הבאים לדור מחדש בעיר הזאת אינם חייבים לשלם עם בני העיר בחובות שעשו קודם ויש לחלק בדבר שאם היה הקצבה שרגילין ליתן בכל שנה ושנה ונמצא שהיו פטורים הקהל עד זמן עתיד ידוע באותו המס שנתנו הרי יש בו תועלת לאותן שבאו לדור עד אותו זמן הידוע מחמת אותו המס שנתנו הקהל כבר, ואם באו או העשירו תוך הזמן חייבים לפרוע חצי חלקם וכן לשליש או לרביע הכל לפי הזמן שבאו ואם זה המס הוא מס מחודש שתבע להם אותם שבאו לעיר או העשירו אחר שנתרצו לתת המס לשלטון פטורים לפי שאלו לא היו בכלל החיוב.

חלק ב

בני העיר עם השר בפיטור ועלילות ועניינים מסתעפים בזה ושעריזו ו' :

ה ש ע ר ה א אם פטרן המלך מהמס ומשפטיו ו'.

המשפט הא כל עדת ישראל שותפים בפריעת המס ואם א' תבע מהמלך שימחול לו חלקו ומחל המלך על פי בקשתו לדעת רבינו שמחה הוי לאמצע כיון שהם שותפים בכל מיני עולים מסתמא על דעת כל השותפים שאל ואם שם נפשו בכפו ועשה השתדלות גדול אשר בעבורו מחלו לו הוי שלו. ולדעת מהר"ם כל שבקש מהשר למחול לו סתם ולא פירש שרוצה שימחלו לעצמו מחלו לאמצע ואם בקש שימחלו לו ומחלו סתם הוי לעצמו וכן אם שאל מהשר שימחלו סתם ואמר בשביל פלוני מחלתי הוי ג"כ לעצמו. אם קודם שנתפשו עם השר הלך אחד ובקש מן השר שימחלו אותו ופטרן השר חייב לתת עם האחרים דמה שהשר פותח מזה מכביד על הקהל. אבל אם השר אומר מעצמו פ' לא יתן אלא פ' ופ' דבריו קיימים, אם אחר שנתפשו עם הקהל פטר השר לא' מתם הוי לעצמו והוא שפחת זה החלק מן הקהל. אם קודם שכבש המלך המדינה שעדין לא באו היהודים לכלל חיוב מסים פטר המלך את אוהבו מכל מסים שיטיל על העם אחר שיכבש המדינה הוי פטור לגמרי. ויש לחלק בעניינים אלו בין זמן הרבנים הקדומים שהדברים נמשכו בענין הפרעונות בדקדוק לומגיזו זה שכמה וכמה ראינו פטורים ממסים אין דורש ואין מבקש לפי שמלכות זה הוא רחב ידיים ואין מדקדקים בכל זה אלא במקומות שאינם דומות למקומות אלו.

המשפט השני מי שהיה פורע מס בשותפות ורצה השר להפרידו שלא ישלם עמהם אלא ישלם לבדו אינו רשאי. ואם השר מעצמו פטרו ואמר שישלם לבדו בלא בקשתו מה שעשה עשוי. הבא לגור בעיר חדשה ע"מ שלא להשתתף עמהם אינו רשאי.

המשפט השלישי עיירות שהיו פורעים מס בשותפות עם בני מדינות המלך ומחל המלך העיירות לבנו וסלק ידו ורשותו מהן ובן המלך רוצה לוותר לבני העיירות בזה אמרינן דשותף חולק שלא מדעת תבירו במקום דאיכא פסידא ובן המלך הוא שרוצה לוותר לבני העיירות. ואפי' שהמלך לא פטר לבני המדינות ממה שהיו נותנים מעיקרא קודם שיתן העיירות לבנו פטורים בני העיירות מלשלם עמהם. וכן בני העיירות בעצמם כשהם ברשות בן המלך אינם שותפים כיון שכבר נתפרדה החבילה עם בני המדינות נתבטל שותפותם מהם בעצמן. וכן בני המדינות לא נשארו בשותפות כיון שכבר נתבטל שותפותם עם בני העיירות ואם רצו לשלם בשותפות צריך לחדש השותפות מחדש.

המשפט הר' מלך שנתן עיירות לבנו הגוף מהיום ופירות לאחר מיתה עדין יד המלך בהם ומשלמים כלן בשותפות.

[סו ג] המשפט הה אדם בטל מת"ת ודרך ארץ ואינו עושה ריוח בעיר ועבדי המלך היו תובעים ממנו מס וחצילותו הקהל מן המלך חייב לשלם עמהם לפי שמה שמקלים מזה מוסיפים על הקהל, ואם ממונה המלך הוא שגובה כל איש ואיש ושכחותו לזה או לא רצו לשאול לו כלום בשביל שהוא אדם בטל וסבורים היו שאין לו ממון לדעת הרשב"ם אעפ"י שהכביד

מפתח מכל הנמצא כתוב בספר [ח"א, ש"ב, ש"ג, סו"ע, ג, ע"ד]

עליהם המס בכדי מה שיהיה לו ליתן פטור ודין פרדכת אינו כ"כ מצוי בומנינו זה לכך קיצרתי ועיין בפנים.

המשפט הו' אם פטר המלך בחותמו לראובן ממסים וארנוניות ועשו הקהל הוצאה בצרכי הצבור ושאר שחדי העיר צריך לשלם עמהם בהוצאותם דמכל מאורע שיארע להם לא פטרם.

השער השני יבאר קהל שהיו פורעים יחידים ורצו להשתתף ויחיד מוחה. אם נהגו בעיר מימי קדם שלא לתת מס בשותפות אלא כל א' וא' בפני עצמו ורצו כלם להשתתף ויחיד לבד מוחה בדבר כיון שבאים לשנות ממה שנהגו עד הנה צריך שיהיה מדעת כלן ואפי' יחיד יכול למחות.

השער השלישי בדיני המלך הממשכן בן עיר חבירו ומשפטיו י"א. המשפט הא' המס שגובה המלך מכל בעלי השדות אפילו הכניסו כלן תבואתם מן השדות לביתם ולא נשאר בשדה אלא א' מהם וגבה גובה המס ממנו בשביל כלם לא הוי גזל דאין למלך לטרוח ולגבות מכל א' וא', בד"א מבעלי השדות אבל מן האריס אין להם למשכנו בשביל בעל השדה והוי גזל ומיהו אפשר שהאריס חוזר וגובה מן המחוייבים במס. המשפט הב' יש רשות ביד גבאי המלך אפילו הוא ישראל למשכן בן עיר על מס בן עיר חבירו אם אינו בעיר דדינא דמלכותא דינא ודוקא במס הקרקע או כסף הגולגולת של זאת השנה. ואם הגבאי פרע כבר למלך מהשנה שעברה כל הקצבה ומעתה המס שלו שוב אינו יכול למשכן את בן עיר זה על חבירו שאינו כאן ומת הגבאי גובה מן החייבים במס. ואם היה דינא דמלכותא שגבה המלך בשנה זו המס על שנה שעברה אף הקונה ממנו קנה כל זכות שהיה למלך בו ואף על פי שפרע הגבאי למלך לא הפסיד, יש לקהל לעכב את חבירו שלא יצא מהעיר עד שיפרע המס שלו ויש לחלק בענין המסים והכל לפי המנהג.

המשפט הג' מי שפרע מס בעד חבירו או בעד הקהל והגיע לידו מעות א' מן היחידים לוקחם לעצמו כי הקהל הם אחראים זה לזה. והוא שתבע המלך או הקהל המס מזה אבל אם מעצמו נתן לקהל בעד חבירו אפילו היו בידו שטרות משלו ומשל חבירו ונתנן לקהל חייב לשלם חלקו אשר לו בשטרות כי אין לו לפרוע שלא מדעת חבירו ועיין בפנים בתשו'. המשפט הד' מי שנתמשכן על ידי נאמני הקהל על חלקו המגיע מן המס והתרו בו כמה פעמים ולא אבה ונגנב המשכון פטור נאמן הקהל מלשלם לפי שנאמני הקהל הם כאפטרופין לפקח על עסקי כל יחיד ויחיד לפרוע לשלטון או לב"ח שלוה מחמתו.

המשפט ה' מי שהיה חייב במס והיה לו משכון ביד אחר ונכנסו לבית אחר ותפסו מטלטליו בחשבם שהיה של אותו החייב במס, י"א שמעכב הנפקד משכנו של זה בעבור מה שתפסו ממנו, וי"א שיש לחלק בין תפסוהו על המס הקצוב לשאר מסים. המנהג הפשוט שבני הקהל ממשכנים על המס ונכנסים לביתו ליטול משכנו ואין בזה משום לא תבא אל ביתו לעבוס עבוטו דלא דמי להלואה.

המשפט הו' לראובן היה בידו פקדון משל שמעון ושמעון לא היה בעיר ואנסוהו הקהל מכח חרם לתת הפקדון של שמעון בעבור מס שחייב אם המפקיד היה אמת שחייב במס פטור הנפקד מכלום ואם לא היה חייב כלום חייב הנפקד לשלם למפקיד שכפיית חרם

הקהל לא חשיב אונס. ואם ראובן הנפקד היה הפקדון בידו אלא שלא היה יודע של מי הוא והוציאוהו הקהל מידו מכח חרם וטעו בחרם שהטילו עם כל זה הנפקד פטור כיון שלא היה יודע שם בעל מיוחד לפקדון הזה.

המשפט זה אם מכר גבאי המלך הקרקע בעבור המס אם היה מס הקרקע הוי מכר ואם בשביל כסף הגולגולת אינו מכר אלא אם כן המנהג לשלם מס גם בעד הקרקע ולמכור קרקע בעד המסים.

[סז א] המשפט זה עניים שאין להם יכולת לפרוע מס יכול ישראל חבירו לשלם בעדו ולהשתעבד בו יותר מדאי ואין בו איסור רבית.

המשפט הט' מי שיצא מהעיר ויש הסכמה שכשיצא ולא יפרע מס ג' שנים ימכרו כל מה שיש לו וראובן הניח קרקעותיו וכשיצא נתערב שמעון בעדו ומת הערב וראובן אומר שכבר פרע לערב הקהל הם מוחזקים ויכולין למכור הקרקע כיון שראובן ודאי חייב להם אלא אם כן סלקו לראובן בפ"י מהחיוב.

המשפט הי' ישראל שחייב מס מן הקרקע למלך ובאו עבדי המלך ומכרו קרקעותיו לעשירי ישראל בשביל אותו המס ממכרם ממכר ואין מוציאין מיד העשירים ודוקא במס קרקע אבל בכרנא לא דאקרקפתא דגברי קמנת.

המשפט היא מלך שגירש לאנשים למקום אחר כמו הסירגוניש משלמים עם בני אותו המקום ואינם יכולין לפטור עצמן ולומר דמשום גזירת מלך באו לשם ואין משלמים.

ה ש ע ר ה ד איך ישתתפו בעלילות ומשפטי ד':

המשפט הא' כל העלילה שיעלילו למקצת הקהל אינם משתתפים שאר הקהל עמהם, לא מבעיא אם ברחו בעת ההטלה מהעיר שפטורים אלא אפילו הטמינו עצמן עד שפרעו ואחר כך תבעו אנשי הקהל מהם פטורים.

המשפט הב' אם בא עלילה לבני הקהל בסיבת איש אחד שגרם הדבר כגון שהיה שוחק בביתו ובסיבתו העלילו מ"מ פטור מלשלם. ואם העלילו עלילה על הקהל ואם היו תופסים לראובן היה חייב לשלם ועם כל זה סלקוהו הקהל ממנה אינו חייב לפרוע לקהל. ואם העליל המלך על הקהל וסלקו העלילה בדמים וקצת מהם אומרים שלא היו בהסכמתם הדין עמהם. ואם היו שותפים בכל ההוצאות משלמים אפילו בעלילה שהעלילו למקצתן. ואם מינו ז' טובי העיר על כל עסקי העיר ופרעו העלילה כלן שותפין בה. ואם היה ראובן גורם העלילה ופרע דמים לסלקה אין על הקהל לשלם לו ואפילו היו שותפים בהוצאות כיון שהוא היה גורם בדבר.

המשפט הג' ההוצאות שעושים הקהל אפילו שהם שותפים בהם אם לא יצטרך לראובן כלל מההוצאות כגון שהוא ד"מ מאומנות א' ונתנו שחד לקיימו, אינו צריך ראובן ליתן מאותן הוצאות ואין לו שייכות בה ואין לקהל לכופו אותו לשלם. לפיכך מקצת הקהל שעשו הוצאה שיתקיימו שטרי חובותיהם אותם שאינם נושאים בשטרות לא יתנו עמהם. מקום שגותנים השרים עיניהם בעשירי ישראל וכותבים אותם לאומנות המלך שבזה ודאי מעותיהם של עשירים ירדו לטמיון ויהיה המס מוטל על עניי העיר, אפילו הכי אין להם לבני הקהל לשלם ההוצאה הצריכה לבטל זה אלא אם כן היו שותפים כל הקהלות בפירות בכל ההוצאות שיבאו כיוצא בו.

המשפט הד' כשבא עלילה שיש סכנה לכל ישראל במקום שהם הקרובים והרחוקים חייבים כלן לסייע בעלילה כל שעדין לא נגבה המס במקום שהמלך שם. אבל אם העלילה הוא במקום אחד ואין הסכנה ודאית בשאר מקומות אין לשאר המקומות לשלם מספק. היה רשע מלשין בעיר ובעירו מן העולם ועשו הוצאות על זה אין תקנת היישוב גדול מזה וכל הדרים בעיר אפילו פורעים מס במקום אחר חייבים לשלם חלקם.

ח ל ק ג

בממון המחוייב במס והיאך נגבה ושעריו ב'

השער הא' על פי שבענין בנין החומות יש הפרש אם הבתים קרובות לחומה או רחוקות לשלם לפי הממון או לפי קרוב בתים, ובשכר החזן גובין לפי גפשות מכל מקום בענין המסים גובין אותם לפי הממון שכל עיקר האומות הבאים עלינו אין נותנים עיניהם אלא בממון, ואם רצון הגייס לבא על עסקי נפשות וסותרים ושורפים והורגים גובין גם לפי נפשות ואנשים ונשים וטף שוים בדבר ומחשבים גם לפי קרקע אם יש לחוש עליהם. השער הב' מאיזה ממון נגבה ומשפטיו ד'.

המשפט הא' בסדר גביית המס מן הקרקעות ודיניו ג'.

הדין הא' אין המסים נגבין אלא מהמעות שמרויחין אבל מן הקרקעות כפי הדין אין משלמין ואפילו מן הקרקעות שעושים פירות כגון שדות וכרמים, ומנהג של שלוניקי דמן [סז, ג] הכרמים פורעים בשלם אבל במקום שאין שם מנהג נראה דמן הדין פטורים.

הדין הב' אם הקרקע אינו בעיר אפי' יש בעיר מנהג לשלם מן הקרקעות פטור מלשלם מן הקרקע שאינו במדינה.

הדין הג' אם יש לו ג' או ד' בתים שעושה ריוח בהם, חייב ליתן מס מהם אבל מהבית שאדם דר בה אינו חייב ליתן, ואם קרוביו או מיודעיו דרים בה אינו חייב ליתן שהרי אינו עושה ריוח בהם, ואם המלך הטיל מס גדול בענין שמירת העיר ומגדלותיה וצוה שיתנו מכל ממונם חייב לשלם גם מן הבתים, ומנהגנו לתת מס מן הבתים מחצי שוויים בין שיהיה לו בה זכות שיהיה הקרקע שלו בין שלא יהיה לו בה כי אם חזקה לבד, ונהגים לתת מס אפי' מהבית שאדם דר בה ואין למנהג הזה טעם.

המשפט הב' מי שיש לו נכסים שאינם ברשותו כגון שהם בעיר אחרת אעפ"י שלא הגיעו לידו ורשותו מעולם ולא ראו פגי המדינה חייב ליתן מהם מס, ואם המעות הם קבועות באותו המקום ולא יביאום בנקל אלא אחר זמן מרובה יש לבעל הדין לפוטרו במקום הזה כיון שפורע מהם מס במקום שהממון שם שכך הדין נותן שיהא פורע במקום שמרויח.

המשפט הג' מי שיש לו עושר מופלג ואינו עושה ריוח עם כל מעותיו כפי הדין יכול לקבל עליו בחרם שלא יסתחרר אלא סכום כך לצרכו וצורך ביתו והשאר יסגור אותו ג' או ד' שנים ולא ישלם מהם או ימסרם ביד איש נאמן ויסגור אותו, וכן הדין במי שיש לו

פקדון ביד אחר ואינו רוצה למכרו, ומיהו אם עשיר יצא לו שם עשיר מופלג בעיר שאינו מבטל שם עשירו אפילו יעשה מסגר למעותיו ולא יסתחרם חייב לשלם מהכל, ויש בזה מחלוקת כתובות בפנים באורך והמנהג בזה אינו ברור, זה לי בט"ו שנים ראיתי בשלוניקי שלא עלה הערך הגדול אלא לד' מאות אלפים לבנים ועכשו בזאת העריכה העריכו לכל א' כפי שיעור הממון שיש לו בין יסתחר בו בין לא יסתחר. המשפט הד' מי שיש לו פקדון בעיר אחרת ועתיד להביאו פה פטור לשלם מס במקום שהפקדון שם ואפילו הושת כופר במקום שהפקדון שם להציל ממנוגם אינו חייב לתת ממון זה כיון שלא ירד ממון זה שם מעולם אלא על דעת פקדון לישוב שם ימים מעטים, ואם נתרבה העין באנשי העיר מחמת אותו הפקדון חייבים לסייע במקצת, ובכלל זה משאות העוברות ממקום למקום עד שילכו למקום חפצו פטור מלשלם מהם במקום שעוברות אפי' יתעכבו שם ימים כיון שאין דעתו לעכבם שם אלא דרך העברה שמעבירם דרך שם.

המשפט הה' תכשיטי זהב וכסף ואבנים טובות ומרגליות אעפ"י שאינו מרויח בהם מנהגנו לתת מהם מס חצי מה ששוים כיון שאם רוצה יש בידו למכרם וימצא המעות מזומנות, אבל ממטלטלי הבית אינו משלם מהם כלל, ומיהו כתבתי בפנים במשפט ג' בשם הרמ"ם ז"ל שאם היה לו חפץ ממושכן בידו ונחלט לו הואיל ואתא לידיה מחמת מעות שהיה נושא ונותן מהם מס השתא נמי שנחלט לו ודעתו למכרו דמי לסחורה בעלמא שנותן ממנה מס אפי' בעוד שלא נמכרה, אבל דבר שירש או קנה ונחלט לו ודעתו לשוקעו בידו כמה ימים ואח"כ נמלך אם יודמן לו קונה ועדין לא מכרו אין הדין נותן לחייבו בשביל מחשבה בעלמא, אם אדם פור ממעותיו אחד אחד לעשות בגדים ובגמר עשייתם הגיע עת העריכה גר' שאינו משלם כפי מה שפזר בהם אלא רואים אותם כאילו עומדות לימכר וישלם מהם, אין משלמים מהשפחות אפי' עושה ריוח בהם, הטבחים שיש להם בעלי חיים ועושים בהם ריוח פורעים מהם ורואים כאילו עומדים לימכר ולא חיישי' למיתה, מהספרים אין משלמים מס אפי' מכתוב ספרים למכור והטעם כדי שלא ימנעו מלהשכיר סופרים לכתוב.

המשפט הו' המתעסק בממון חברו פלגא מלוה ופלגא פקדון יש מחלוקת אם פורע המתעסק אפי' מחצי החלק או לא, והמנהג הוא לפוטרו אבל בעל הממון משלם בעד ממנו, ובכלל זה ג"כ בני עיר א' שהיו בהם משתדלים בעד המשאות העוברות דרך שם ולוקחים כך למאה אין בני העיר יכולין לחייבם שיפרעו מן המשאות אא"כ נתרבה להם היזק גדול מחמתן.

המשפט הז' מי שלוה מעות לזמן דין תורה כל שעדיין לא הגיע הזמן חייב לשלם מהם מס אא"כ לקח בהקפה בגד ללבוש או תבואה לאכול שהוא דבר שנפסד וכלה, אבל נוהגים שלא לפרוע מן המלוה, אבל אם היה חייב לקרובו או לאוהבו והדבר ידוע שלא יכריחחו לפרוע יש לנהוג לשלם ממנה דהוה ליה כמעותיו.

המשפט הח' מי שהיו לו מעות אשר כבר היו משועבדות [סח א] במס ביד אחר כגון שהיו ביד חמוי ונפלו לרשותו נכנסו המעות בידו עם אותו החיוב, דעל גוף הממון מוטל החיוב לא על האנשים, וכן הדין באדם שהיה משועבד בעריכת הקהל ומת ונפלו נכסיו ליד אחיו

חייב אחיו לשלם מהם ואפי' היתה ההסכמה שאפי' יעשיר או יעני לא יוסיפו ולא יפחתו לנערך אפי' זה האח היורש חייב דלא אמרו אלא בעושר הבא מחוץ לא מהנכסים אשר כבר משועבדות להם, ואם בשעת העריכה העריכו לאדם שיש לו בת לנשואין ונכנס אותו הממון בכלל ונתן אותן המעות לחתנו נכנס במקום חמיו וראוי לענין הדין והיושר לגבות מחמיו אותו החיוב ולא יהיה חמס וריב בעיר. אם מת האדם ואין נכסיו מספיקים לשלם לקהל המסים אשר חייב ולשלם כתובת אשתו נחזי אנן אם כתובת אשתו קדמה לחיובו לקהל כתובתה קודמת זה נראה מדעתי כי לא נמצא דין זה כתוב בספר ואני מסופק אי אמרי' בזה שהקהל הם כמוחזקים בנכסים מטעם דמותרקיהו דהני בטפסא דמלכא קמנת, ולכן ב"ד יפה יפשרו לקהל עם האלמנה יהיה באופן יפה לכלן.

המשפט הט' ¹⁴⁷ מי שיש בידו מעות מחויבות במס ומעות של פטור ונתן לחתנו מהם נדוניא אם משל הפטור נתן פטור חתנו מלשלם ואם משל חיוב חייב, ואם חמיו ערב וכלל מעות החיוב עם מעות הפטור משלם כפי הערך שאם היו ג' חלקים מחיוב וב' מפטור לערך זה משלם החתן ג"כ ואם אינו ידוע אם נתערבו או לא יכול לחתן. לומר ממעות הפטור נתן לי והוא מוחזק כיון שאין הקהל באים עליו בטענת ודאי ועיין פרטים אלו בפנים.

המשפט הי' מי שיש לו מעות ומלוה אותם ברבית לגוים אינו משלם מסים מן הרבית רק מן הקרן לבד.

המשפט היא' מי שהרויח מעות בשכירות ועדין לא הגיע לידו אפילו שהיתה שכירות לשנה וגשלם שכירותו כיון שלא בא לידו פטור מלשלם מס.

המשפט היב' אומן שעשה כלי ועתיד לקבל שכירותו יש מחלוקת אם אומן קונה בשבח כלי או לא ונראה דפטור לשלם מאותו השכירות כיון שלא הגיעו לידו.

המשפט היג' מי שהיו חייבים לו מעות ואינם כל כך בטוחות לא ראיתי במקומנו משלם האדם אלא על ממון בטוח אצלו, והמעות שהם בשטרות והאנשים החייבים הם אנשים שאינם ידועים כחמסנים והבעלים בטוחים שבהגעת זמן ועוד חדש או חדשים שלם ישלמו צריך לתת מהם מס בשלימות, הא לאו הכי ישלם כפי מה שיאמרו בדעתם בעריכת החוב ומה שיגבה מהם כי לפעמים החובות מקולקלים כפי המתחייבים רובם או מחציתם ישלם מהם ע"ד זה בחרם.

המשפט היד' מי ששולח מעות בספינה ממקום למקום והגיע עת העריכה ישלם מהם כפי הקרן ששולח מהמקום הזה ואף על פי שהדברים ידועים בודאי שירווחו המעות ד"מ שהדינ' הם יותר ביוקר למקום שהולכים אין לך במסים אלא מקומו ושעתו וקרוב היה הדבר לומר שהמעות אינם כ"כ בטוחות שהים נוטל בשפע וינכה חצי דמי בטחון הספינות אשר דרך להבטיחן.

המשפט הטו' הקונה מתבירו ש"ח שיש לו על אח בדמים בזולים חייב הלוקח לשלם מס מכל דמי השטר ולא אמרינן דכיון דיכול למחול דמי החוב דקי"ל המוכר ש"ח לחבירו

וחזר ומחלו מחול גמצא שעדין לא נגמר לו המקח דהמחל החוב איסורא עביד וסתמא דמלתא שארית ישראל לא יעשו עולה וכו'.

המשפט היו מי שנתן מתנה לבנו הגוף מהיום והפירות לאחר מיתה הדין נותן שישלם הנותן שהרי לא הגיע לזה נזק בדבר כלל וקרוב הדבר לומר שיקלו עליו במקצת ולהביא הדבר קרוב לביצוע כיון שיש בזה צדדין וצדי צדדין כמ"ש בפנים עיין.

המשפט היו המקדיש מעות לצרכי מצוה אין לשלם מהם מס. אבל אם קבל המעות עליו להרויחם לעצמו והוא יספיק למצוה או לאותה מצוה אשר הקדיש ומרויח במעות כפלים ממה שהקדיש נראה שמשלם מהם מס והוא שהקדישן על תנאי שאם ירד מנכסיו הוא או זרעו שיחזרו ויזכו בהן לצורך עצמן הא לאו הכי פטור.

המשפט היה אדם שיש לו נכסי מלוג מאשתו שנפלו לה מירושה ואוכל הפירות פטור מלשלם מהם.

המשפט היט מי שהוא חנוני ויש לו עסק החנות והגיע [סח, ג] זמן העריכה ולקח עסק למכרם בחנות מיד על יד על יד אינו שם אותו בעריכה דמו שהיה נמכר בחנות והיה משתכר הרבה אלא כמו שהיה נמכר בבת אחת.

המשפט הכ שיעור המעות שמשלם מהם המס הוא כפי מה שנוהגים ובמקומנו כל שיש לו מאלף לבנים ומעלה וטורה ומרויח נותן כסף גולגולת ונכנס במקצת העולים ויש מסים כבדים שאינו נכנס בעול אם לא יהיה סכום ידוע כמו שאנו עושים היום בגדי המלך יר"ה.

ה ח ל ק ה ד

במחוייבי המס ומשפטיו ח

המשפט הא הפורש מן הצבור שלא לשאת ולתת עמהם במסים וארגוניות אין מתעסקין במותם להבטל ממלאכתם, בדברים שפטור הת"ח ובדברים שחייב ודיניו ה'.

הדין הא כל דבר שאינו לשמירת העי' כמו חפירת המים חייבים הת"ח, וה"ה לתיקון רחובה של עיר, והוא שאין יוצאים אנשי העיר עצמן אבל יוצאין אנשי העיר בעצמן פטורים הת"ח ואין שוכרים אחרים במקומן.

הדין הב כל דבר שהוא לשמירת העיר כמו בנייני החומות וגם המסים ג"כ הוא דבר התלוי בשמירת העיר הת"ח פטור מהם והכופה אותם לשלם עתיד ליתן את הדין ואפי' יצא מפי המלך שהת"ח יפרעו חלקם פטורים מלשלם ובמס שהוא לגולגולת ג"כ פטורים מלשלם לענין הדין אע"ב שיש בזה פלוגתא דרבואתא דבכה"ג לא הוו הרבים מוחזקים וכמ"ש בחלק ז' בתנאי ה' בס"ד.

הדין הג בענייני מסים פטורים הת"ח ואפי' הטילו הקהל חרם שישלמו המס לא חל החרם עליו.

הדין הד ת"ח ששכרוהו במקום א' להרביץ תורה ביניהם וללמדם ספר להם ולבניהם ולהיות ש"צ וסתמא דמלתא שכל שלוקחים ת"ח ע"ד זו לוקחים אותו שיהא פטור מכל

הטלות ומיני מסים, אם בא המושל ותבע מהת"ח כל השנים שנפטר עד היום מן המס חייבים הקהל לשלם בעדו לא מבעיא אם פטרוהו בפ"י אלא אפי' לא פטרוהו בפירוש פטור מלשלם אותה העלילה והקהל הם שפשעו שהיה להם לומר למושל שבכלל מה שנותנים לו הוא המס של חבר עירם ועיין בפנים.

הדין הה' כל ת"ח שתורתו אומנותו שתורתו קבע ועסקו עראי והולך לישיבה ומיד חוזר ללימודו אלא שבפעם א' ביום דרך אקראי יוצא למזונותיו ומזונות אשתו ובניו הוא הנקרא ת"ח הפטור מן המסים כ"ש אם כשבא מן הישיבה חוזר על למודו בתלמידים יודעים ספר ומדריך דרך ישרה קושיות והיות אביי ורבא ומדריכן שימצאו ויוציאו דבר מתוך דבר וידמו מלתא למלתא באמצעות הימים אף על פי שלוקח מן התלמידים שכר בטלה פטור מן המס, ואם הת"ח עוסק בתלמידים ואינו הולך לישיבה והוא בכלל מלמדי תנוקות כיון שאינו נכזה מגחלת חבירו חייב במס ומ"מ צריך לבני הקהל שיקלו עליו כיון שעוסק במלאכת שמים. עונש העושה שישלם הת"ח גדול בעה"ב שיסחפו החמורים בשרו לעתיד סחוף והשלך ועיין בפנים.

המשפט הב' כותבי ספרים תפילין ומזוזות חייבים במס אף שעסקו במלאכת שמים. המשפט הג' חזן הכנסת מן הדין חייב במס אלא שכתב הריב"ש שראוי שיעשו עמו לפנים מן השורה לפי שעובד במלאכת שמים ומוציא את הרבים י"ח, ויש מנהגים משונים שנכנסים בעולי העיר והקהל שמתפללים פורעים בעדם, שמשי הקהלות לא דברו בהם הספרים כי הלואי ישיגו לחם חקם.

המשפט הד' היתומים חייבים בכל דבר שהיא שמירת העיר אבל לחפור בור למצוא מים אין מטילין עליהם כי אולי לא ימצאו מים והיתומים לאו בני מחילה נינהו וכל ענייני מסים הוא דבר תלוי בשמירת העיר ומן הדין חייבים היתומים בו ודוקא בזמן שיש דוחק שעה בענין המסים ומכביד המלך משא כבדה. אבל בזמן מלכות זה מלכות תוגרמים שהם מלכי חסד מן הדין פטורים אלא אם כן נהגו לחייבם וראוי להקל מאד ממשאם. המשפט הה' אפוטרופוס שהוציא מנכסי יתומים ויש בתקוני הקהל שכל נפקד שימסור הפקדון ביד הגאונים שהיא פטור אין ליתומים טענה עליו למה לא מסר הממון ביד הנאמנים ליפטר מן המס בעבור שבתורת עסק באו לידו והמתעסק במעות היתומים חייב לפרוע מהם.

[סט, א] המשפט הו' אם יש לאשתו של אדם מעות שאין לו רשות בהם פטור בזמנינו זה וכן מן המעות שיש לו לבנו קטן.

המשפט הז' ראובן שמת וחייב במס ולא הניח מעות לשלם המס ולשלם לאשתו כתובתה הקהל קודם ומ"מ ראוי שיקלו מן האלמנה וכבר כתבתי בזה במשפט חח' מהחלק שעבר בשער ב'.

המשפט הח' אנשים העוסקים בעבודת המלך אשר הוא דינא דמלכותא שהמלך פוטרן נראה שאם המלך אין מכביד לאחרים מה שמקל מזה פטור מלשלם. ובוה יפה כח המנהג והכל כפי האיש וכפי המקום וכפי מלאכת המלך אשר המה עושים.

החלק הה

בהנהגת העיר קצתם בקצת ואם יש יכולת לרוב על המיעוט והמסתעף מזה ושעריו ב':
השער הא אם יש יכולת לקהל או לטובי העיר לתקן במידי דאיכא רווחא להאי
ופסידא להאי ועניינים מסתעפים בזה משפטיו ח'.

המשפט הא הרבים יש לאל ידם לכופ ליהיד או יחידים ואפי' במידי דאיכא רווחא
להאי ופסידא להאי אם הוא דבר שרוב הצבור יכולין לעמוד בו ויש בדבר קצת מגדר
מלתא, ואם יש בדבר חרם חייב היחיד לשמוע בקול הרבים אע"ב דלית בדבר מגדר מלתא
כלל, ואם אין חרם בדבר והיחיד הוא מוחזק כיון דאיכא פלוגתא דרבוותא דיי"א דוקא
בי דינא דאלימי הוא דיכולין לתקן בכי האי גוונא אפשר שהיחיד יהיה מוחזק בעצמו
ויוכל למחות לרבים, ואם רוב הקהלות מסכימים בדבר אחד וקהל א' אינו מסכים עמהם
אם כל הקהלות משותפות יחד בפרעונות ובכל התיקונים שביניהם והם כקהל א' אלא
שבעבור שאין המקום מכיל אותם הוא שהם במקומות רבים או ודאי ופשיטא שהולכים
אחר הרוב אבל אם אינם משותפים בכך אלא שכל קהל וקהל מוציא ממונה והולכין אחר
רובן ואם ירצה אחד מהם לסרב בני אותו הקהל אינם מקבלים אותה הסכמה כאשר היא
היום בשאלונקי או ודאי אין שום מקום לומר שילכו אחר רוב הקהלות ואין רוב הקהלות
יכולין לכופ למיעוט, ועיקר הדבר הוא מ"ש מוהריב"ל שחכמי הקהלות מרביצי התורה
בקהלות שכבר ניתן להם רשות מהקהלות קדושות לפקח בענייני הקהלות והם טובי
העיר ועיני העדה המאורות הגדולים ובתר רובא מניהו אזלינן כיון שכן הוא המנהג
שנועדים לימים בשבוע בבית ועד לדון ולהורות ואפילו אש חכמים מופלגים מהחכם
המנהיג בחכמה ובזקנה בטלים לגבי המנהיג דכיון שהוא ממונה עליהם תורת מלכות
עליו, וגראה דצריך שיהיה מנהיג הקהל פקיע בדינים והלך בדרכי ההוראה דאם לא כן
הרי הוא בכלל לא תטע לך אשרה וכו' והמעיין הבקיא עם שאינו מנהיג הקהל הוא החשוב
כמלאך אלהים. ואם היתה הסכמת הרוב לגקום מיחיד היא הסכמה בטלה עיין בפנים בסוף
זה המשפט.

המשפט הב אף שבשאר התיקוני' יש מחלוקת אם הרוב יכולין לכופ את המיעוט או
לא בדיני המסים אין שום מחלוק' ולעולם הולכים אחר הרוב כיון שהוא תיקון שוה
לכל.

המשפט הג כל תיקון שמתקנים הקהל בענין שהוא צורך ותקנה אינו צריך שיהיה הרוב
מתוך כלל אבל אם הוא דבר שאינו למגדר מלתא ויש הפסד לשום א' בעי' שיהיה הרוב
מתוך כלל, ואם נתמנו עשרה מן הקהל שיהיו במעמד ואפי' התנו שילכו אחר רובן
ומת א' מהם או הלך לו למדינת הים אין לנשארים תורת רוב דכיון שמת או הלך א' מהם
נתפרדה החבילה וצריך שיסכימו להוציא עו' אנשי מעמד כפי הסכמתם. בדיני המסים לא
בעינן רוב מתוך כלל ועיין בפנים, כל תקנה שעושים בני הקהל בסתם כל בני העיר הם
בכלל אעפ"י שעשאוהו לצורך המס ויש מהם שאין פורעי' מס.

המשפט הד אם הקהל פטרו ליחיד פיטור שהוא צורך לבגי הקהל אין שום יחיד יכול

לערער בו כיון שהפיטור הוא צורך ותיקין דאל"כ אפי' יחיד יכול למחות. ובדבר שמתקיים פטורם אפי' היה פטור בדבר שאינו קצוב או בדבר אסמכתא פיטורן קיים. המשפט הה' מה שעושים טובי הקהל ופוטרים אין צריך קנין אבל אם אח' נתחייב לקהל נראה דצריך קנין דלא אלימא מלתיה כ"כ. וממונ' שנתמנו מהקהל אינם יכולים למנות אחר' במקומו [סט, ג] דדוקא להם קבלו הקהל לא לאחר אבל ז' טובי העיר יש להם יכולת בזה עיין בפנים.

המשפט הו' מה שעשו טובי הקהל בין בפיטור שפטרו לא' בין בשאר תקונים הדברים קיימים ואין הבאים אחריהם יכולין לבטל מעשיה' ואפי' מתו הראשונים וברורים שעשו תקונים וקמו אח"כ אחרי' ועשו סתם מסתמא על דעת מה שעשו הראשונים סמכו. המשפט הו' אם הסכימו הצבור עם אדם א' שיבא לדור אצלם ויפטרו אותו מהמס זמן קצוב אם מת בנתיים יש לספק אם חייבים היורשים לשלם.

המשפט ח' מי שנכתב לו פטור מן הקהל ולא נתברר שיעור זמן הפטור יש לספק בזה ונראה דבשנה ראשונה הוי פטור, ואם טענו אח"כ בני הקהל לא פטרנוך אלא בשנה ראשונה לבד שומעים להם אבל אי לא טעון קצת נראה דלא טענינן להו'.
ה ש ע ר ה ב בעריכת הק"ק ומשפטיו ו.

המשפט הא' מחרימים על המס שיפרע כל א' כל מה שיש לו ואם א' אומר לקהל איני רוצה לפרוע עמכם ע"פ החרם כי אני מתיירא שלא אוכל לעשות החשבון כדין אבל הטילו עלי כמו שתוצו ואני אשלם, אם הקהל יש להם מנהג ידוע או שקבלו עליהם בענין אחר אין היחיד רשאי לברור לו דרך לעצמו, ומשביע כל א' לחבירו אפי' על טענת שמא אולי יש לך ממון רב ואתה מורה שום התירה לעצמך בעבור שאתה טורח בקהל וכיוצא בזה לפי שהם כשותפים שנשבעי' על טענת שמא, ויש מקומות שמעריכים לו אם ירצה וגותנים הבחירה בידו אם ירצה לישבע והוא מנהג הגון ונכון, ואם א' עקר דירתו מן העיר ונשאר חיוב במס על הקהל חייב לתת עמהם באותו עול ויכולין להזקיקו לישבע עמהם והשבעה צריך שתהא כעין של תורה וישים ידו על ס"ת אבל אינו נוטלו בזרועו. המשפט הב' כשמשיביעים את חייב המס משיביעים אותו שלא הברית הנכסים ולא נתן במתנה, ואם החרימו הקהל שישבע כל א' על כל מה שיש לו אין בזה הברחה והחרם חל על כל מיני ערמות ותחבולות ואפי' נתן מתנה חוץ לעיר בכלל החרם. ואפי' נקב את הזהובים או עשה נסכא וחקק בה גומא לשתות בה כמו כוס של כסף הוי ערמה ואיגו פטור עד שיעביר צורת הזהובים לכך צריך ליוהר הרבה בחרם הקהל שלא יבקש טעדיקי כי על כל הפרטים שיעשה חל עליו החרם.

המשפט הג' אנשים שהובררו מהקהלות להעריך לכל א' כפי מה שהם יודעים וטעו הנבררים בפחות או יותר כיון שירדו על דעת אומד האנשים שוב אין להרהר אחריהם ומעשיהם קיימים. אבל אם טעו שלקחו מיחיד בחשבם שהיה חייב ודקדקו בדבר וידעו שמה שלקחו היה בטעות חייבים להתזיר ועיין בפנים.

המשפט הד' אם היתה הסכמה בעיר שהיוצא מן העיר ישוב אל מקום אשר התפללו אבותיו והיה איש א' אשר לא בא בקבע בעיר ההיא ובזמן ההוא נבנה אותו הבית הכנסת וסייע בגופו בממונו ואחר כך נפרד אותו הקהל יש לספק אם יבא אל מקום אשר התפללו

אבותיו או דילמא יד הב' קהלות הנפרדות שוים בו כיון שהקהל מחולק לב' חלקים וקרוב אני לומר שמדיינים ישיבת הגורל ועיין בפנים.

המשפט זה קהל שהיה להם יחיד ת"ח פורע מס עמהם ולא היה הולך לישיבת הקהל ורצו בני הקהל לפוטרו בתנאי שיבא ללמוד בקהל וכתבו לו פטור בזה ואח"כ בעריכת הקהלות הרבה רעים לפטור את עצמו ופטרוהו כיון שבא לו כבר הפטור ממקום אחר חייבים בני הקהל לשלם לו מה שהיה פורע עמהם לקצבתו הידועה כיון שכבר היה לו עמהם קצבה ידועה. ואם עדין לא היה פורע מס עמהם ופטרוהו הקהל מכל מיני עולים כל ימי חייו ואחר כך השתדל עם הקהלות ופטרוהו נר' דחיוב הקהל יכול להתקיים יפה בעבור שדרך הקהלות להעריך ביניהם בכל ג' שנים והם בתוך שני העריכה הכוללת ומי שיעשיר מוסיפים לו בקהל אפי' שבערך הקהלות היה סכמו עולה מעט ואפשר שזה היתה כונת הפטור לזה הלכך בני הקהל פטורין מלשלם לו מה שהיה מתחייב אם היה פורע ופטרוהו הקהלות.

המשפט זה מי שמכר נכסיו לעלות לא"י ובעבור כך נתפשר [ע, א] עם הקהל בעד כל שני העריכה ואח"כ לא עלה יכולין הקהל לבטל הפשרה שעשו ויחזור לפרוע כאשר בתחילה ואפי' יחיד מהקהל יכול למחות בזה.

ה ח ל ק ה ו

בספקות אשר בין היחיד והרבים מי הוא המוחזק וכן בפלוגתא דרבואתא.

בכל דבר שיש מחלוקת בין היחיד והרבים צריך תחילה להסיר הנוק מעל הרבים שלא יזקו ואח"כ ירדו לדין. ולכך הדין הוא שנוטלים מהם משכון ואח"כ ירדו לדין ויש עניינים שלעולם הרבים הם מוחזקים בטענותם וידם על העליונה וצריך שיהיו בזה תנאים. התנאי הא' אין לרבים דין חזקה להיות ידם על העליונה כי אם בדיני מסים בדוקא לא בשאר מיני חזקות וכן בפלוגתא דרבואתא הם המוחזקים כיון שמסייע לרבים כת אחת מהפוסקים בבירור.

התנאי הב' שלא יהיה ספק לרבים בטענה שאם הרבים אומרים כך היה המנהג ואין ראיה לדבריהם והיחיד אומר שאין כן המנהג אין מוציאין מן היחיד מספק וכ"ש אם אומרים שמא היה כך.

התנאי הג' אין הרבים מוחזקים אלא קודם שפרעו מנת המלך שבאים מכח המלך שהוא הוא המוחזק בנכסים ודינא דמלכותא דינא אבל אם כבר נתפרע המלך אין חזקה לרבים על היחיד ולפי זה בזמנינו זה שאין הקהלות מחלקים בין כשפרעו למלך או לא אפשר שלעולם אין הרבים מוחזקים.

התנאי הד' שאין הרבים מוחזקים אלא כשהיחיד יחד בשותפות עם הרבים לא כשהיחיד הוא מקהל א' והרבים מקהל אחר ותנאי זה הוא תנאי מסופק ככתוב בפנים ולא שמענו שהרבים יכופו ליחיד כי אם דוק' בבני קהלו.

מפתח מכל הנמצא כתוב בספר [ח"ו, ח"ו, ע"א, ע"ב]

התנאי זה אין הרבים מוחזקי' אלא כשהיחיד חייב מן הדין אבל אם מן הדין פטור כגון שהיה ת"ח ואירע לו ספק עם הרב"י אין הרבים מוחזקים, וכל יחיד שהזכרנו בחלק זה לאו דוקא יחיד אלא ה"ה יחידים כיון שהתובעים הם רבים.

חלק ז

יבאר אם בני הקהל יכולין לדון ולהעיד להם ומשפטיו ב'

המשפט הא' בני העיר אין דינן ואין מעידין לבני העיר בדבר שיש להם הנאה ממנו אלא אם כן נסתלקו מאותה הנאה בדבר המועיל סלוק למעוטי ספר ובית הכנסת אם אין אחר בעיר וכיוצא בזה לענין מס יש לחלק שאם באו לדון על יחיד שיפרע מכאן ואילך לא מהגי' סילוק לפי שפריעת המס נוהג לעולם ואם באו לדון על מס מוזאת השנה אם נסתלקה מאותה הנאה או שכבר פרע המס משנה זו יכול לדון ולהעיד דהשתא אינו נוגע בעדות.

המשפט הב' כבר מנהג פשוט בכל ישראל שאין צריכין בכל דבר ודבר להביא עדים מחוץ לעיר וכל דבר תקנה שהוא לכללות העיר נאמנים אנשי העיר בה אבל בני קהל אחד יכולין לבא מקהל אחר ולא אמרו אלא בתקנה שהיא כוללת כל העיר, ומיהו ראיתי שפשט המנהג בישראל שכל קהל וקהל כופין את היחיד מבני קהלם בין על המסים בין על שאר דברים ואין צריכין עדים מחוץ לקהל, ודוקא כשאחד או שנים מהקהל מדיינים עם הקהל נאמנים הקהל אבל כל שכת אחת אומרת כך היתה התקנה וקבלנוה וכת אחת אומרת לא עלתה כך התקנה ולא קבלנוה מאי אולמייתו דהני יותר מהני, וכן אם הרבים אומרים שאלו הם יחידי הקהל והללו אומרים שאינם יחידים אין הרבים נאמנים וצריך עדים מבחוץ הקהל. נאמני הקהל שגבו המסים הם שומרי חנם ואם נאבד מהם בפשיעה חייבים לשלם.

נעילת שערים

שדיני המסים הולכים אחר המנהג וקודם שנבאר דיני המנהג במסים נבאר בדרך קצרה דיני המנהגים והם ב' סוגים מנהג איסור ומנהג ממון.

מנהגי איסור

במנהגים יש מחלוקת בין הגדולים כי לדעת התוספות והרא"ש כל שנהגו המנהג בטעות אפילו בכותאי ואינם בני תורה מתירים להם מיד ובמנהג שידעו שהדבר מותר ונהגו בהם איסור משום מגדר מלתא לכותאי ולמי שאינם בני תורה אין מתירין בפניהם. וגם להם

אם באו לישראל אין מתירין אלא בפתח וחרטה [ע, ג] מהני לדעת הרא"ש ז"ל ואם אין ת"ח מתירים בפניהם.

ואם היה מנהג קבוע ע"פ ת"ח היינו דין המשנה שנותנים לו חומרי מקום שיצא משם אם דעתו לחזור וחומרי מקום שהלך לשם, ולדעת הרמב"ן וסיעתו דוקא במנהג בטעות הוא דאיתאמרא הך ברייתא דדברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור וכו' דאז מתירים בפניהם ואף להם מתירים כשישאלו או כפי החילוקים הנכתבים בפנים בשם הריטב"א בדרך הראשון, ובמנהג שנהגו דרך סייג ופרישות הוא דין המשנה שנותנים לו חומרי מקום שהלך לשם ואפילו היה המנהג באותו מקום כדעת יחיד האוסר אסור לשנות שם מפני המחלוקת ואפילו בדעתו לחזור למקומו ואפילו בחדרי חדרים אסור מפני המחלוקת כדפרישית ובוה אין לחלק בין היה מנהג קבוע ע"פ חכם או על פי עצמם, אבל מנהג התלוי בסברא ד"מ שיש מחלוקת שקול ומקום אחד תפסו כדברי חכם אחד ההולך לשם אינו מוכרח לנהוג כמותם כל שדעתו לחזור ואין בזה מפני המחלוקת שכבר הם יודעים שמחלוקת חכמים הוא זה ואין מנהג מקומם מכריע ההלכה, ולענין הלכה ראוי לחוש אל הצד המחמיר בכל מה שנצטרך. ונכתבו בפנים בזה חקירות.

הא' היא אם מנהג שנהג משום סייג ופרישות יש לו התרה או לא בזה חקרתי ומצאתי בו מחלוקת, י"א דכיון שקבלו באיסור נעשה עליו כאיסור תורה ולא דמי לגדר ושבעה דיש לו התרה, וי"א דיש לו התרה ולענין הלכה ראוי לחוש, במקום חולי או סכנה שאינו יכול לעמוד באותו המנהג ראוי שיתירו לו.

והא' שנחלקו רבואתא לא נחלקו אל במי שנהג יסור בדבר המותר והיה יודע שהוא מותר. אבל בדבר שנחלקו בו חכמי ישראל הללו אוסרים הללו מתירים ונהגו במקום אח' כדברי האוסר וקבלו עליהם כך שוב אין לדבר זה התר לעולם.

החקירה הב' יש שנהגו איסור משום סייג ופרישות ונשאר המנהג לבנים ובאים הבנים לשאול התר על המנהג שנשאר מאביהם אם יכולין להתיר להם, זה אינו מבורר בפסקי הראשונים ומצאתי בין חכמי האחרונים ז"ל בזה מחלוקת והנראה דמתירים להם אא"כ הוא מנהג גדול וסרך איסור' דאז ודאי סמכינן לדעת האוסרים.

החקירה הג' אם נהגו האבות יום אחד לעשותו י"ט לשמחת מצוה שהיו עושים אותו היום והיה אותו היום עשר' באב ואירע לומן מן הזמנים לבנים ט' באב בשבת ונדחה ליום א' שהוא י' באב אין הבנים משלימים אותו דכיון דט' באב כבר דחוי הוא אין חומרתו כ"כ, אבל אם היה איסור חמור נר' דהיו משלימים.

החקירה הד' מי שהיה אביו תופס חומרא א' כגון שהיה עושה ב' ימים י"ה או שהיה מתענה שני וחמשי וכיוצא מאלו החומרות אין הבן חייב לנהוג כמותו לא אמרו אלא בבני העיר שקבלו עליהם כך שנעשה עליהם כאיסור תורה, ומטעם זה נוהגים בני ארץ שיסיליאי כל אשר הוא מזרע אותם שאביהם היו בשאראגוש' לעשות את יום י"ה בשבט משתה ושמחה על נס שנעשה להם באותו היום ועושים אותו היום פורים ונעשה עליהם כשל תורה.

החקירה הה' מנהג שנהגו בדבר שאינו מוסכם להלכה אם מעכבין בידם. בזה יש לחלק שאם המנהג הוא לבטל ד"ת אפי' שתפסו כדברי חכם א' ואין הלכה כמותו ונמצא שאין

מקיים המצוה כלל מבטלין אותו המנהג, אבל אם אין הדבר לעקור המצו' מד"ת אלא איסור דרבנן שהיו אומרים שלכתחילה יעשו כן ונמשך המנהג בהפך כחליצה במנעל שאפי' יבא אליהו אין שומעים לו שכבר נהגו העם בסגדל, וכן בדבר שנמשך לנשים שאוכלות ערב י"ה עד בין השמשות בזמן תוספת י"ה אעג"ב דהוי דאורייתא כיון שאין האיסור ניכר לכל אמרי' הנח להם לישראל מוטב וכו', אבל אם היה דבר גלוי וידוע כגון חלב דם ושבת וגזל וכיוצא בו לא אמרי' הנח להם לישראל.

החקירה הו' מנהג שקבלו הצבור עליהם אם יכול הגדו' שבעיר לבטלו זה דבר פשוט שאינו יכול לבטלו ואפי' הורה אותו הגדול בראיות שאין הדין כן אא"כ היתה הוראה באיסור תורה לחומרא שאם במקום א' היו מקלים לשתות יין הגוים ונעשה אצלם כהתר והורה להם לאיסור חייבים לשנות מנהגם הרע, אבל בשאר מנהגים אפי' אינם קבועים ומתוקנים כ"כ בישראל אלא שהוא מנהג סתם באותו מקום לבד אין ראוי לבטלו, וכן כל שתופסים בני העיר מנהג א' לחומרא אף שאינו מדין התלמוד אין שום אדם רשאי לבטלו, והבא לפרוץ גדרן הרי הוא בלטותא דרבנן והוא שנהגו כך רוב אנשי העיר לא ביחיד ויחידים.

[עא, א] החקירה הזו בני העיר שנהגו חומרא לעצמם ויש חשש שימשך מאותו המנהג איסור תורה אם מבטלים ליה, נר' שאם יבא לבטל מצוה מן התורה ואעפ"י שאינו בודאי אלא בספק אם יבא לבטל ראוי לבטל המנהג ההוא, ומטעם זה אם נהגו העם להפריש חלה מן האורז מבטלין אותו המנהג שמא בהמשך הימים יבוא להפריש מן החיוב על הפיטור, וכתב ר"ת שמותר ליתן לתנוק כוס של ברכה כי מקלע [מילה] ביום הכפורים ולא חיישינן דילמא אתי למסרך כיון שאין זה מנהג ולא דמי לכוס י"ה דאי הווי יהבי ליה אתי למסרך אף כשיהיה גדול כיון שעושים מנהג לשתות בכל שנה ושנה ביום הכפורים.

החקירה ה' אם מנהג שנהגו מפני כבוד התורה דוחה אפילו שבות דרבנן, הדין פשוט שדוחה ומטעם זה מרקדין ב"ט לשמחת התורה ולא עוד אלא אם נהגו שהקורא ראשון בב"ה ביום שמחת התורה מתנדב הרבה לשמן למאור ויש כהן בבית הכנסת יוצא משם והולך למקום אחר ואין על הכהן תרעומת, וכן אם נהגו בשמחת תורה שמשמיים עטרות ס"ת בראש הקוראים אין מונעים אותו המנהג אבל אסור להגיהם בראש חתנים דאין עושים מקודש חול ומעלים ולא מורידים בקודש.

החקירה ה"ט בני העיר שנהגו חומרא במקומן והלכו למקום א' שמקלים יש להם לנהוג קולת אותו המקום אם ימשך מהם מחלוקת, אבל אם יש להתלות ולומר שמה שאינם מקלים באותו דבר הוא מפני שום דבר יש להם בינם לבין עצמם לנהוג מנהג מקומם.

והנשים אשר באו מארצם והיו נוהגות במקומן לכסות שער ראשן ובמקום הזה רוצות לגלות כמנהג המקום שבאו לשם יש אומרים שאין להם לשנות מן המקום הזה מפני המחלוקת ולי נראה שאסור להם, וגם הנשים שנוהגות לשום שער הסוס או משי שחור בפדחתם נראה לי שהוא מנהג שאינו נכון שהרי טועים בהם בני אדם וחושבים שהם שערן ושערן באשה ערוה. וכן יש למנוע מה שנהגו נשים לחפוף ראש' בגרידה שהוא נתר בזמן טבילתם וצריך שימחה הת"ת למנהגם כן בחשאי כדי שלא להוציא לעז על טבילת הראשונות.

החקירה הי בני אדם שנוהגים איסור בקצת חלב בבהמה ויש שנוהגים התר ונתאכסן האוסר בבית המתיר איך הדין בזה, אם המתיר הוא אדם מוחזק בכשרות וחכם בדינים ונודע אליו שזה האכסנאי הוא מאותם הנוהגים איסור באותו שומן באמרם שהוא חלב מותר להתאכסן בביתו ולאכול כל מה שנותן לו לאכול, ואם המאכסן הוא ע"ה לדעת הרמב"ם אסור לסמוך זה האכסנאי על המאכסן דחשוד הוא על ולפני עור לא תתן מכשול ולדעת הראב"ד כל אדם נאמן אלא אם כן הוא חשוד וסמכינן על דע' הראב"ד אלא אם כן נהגו כהרמב"ם והוא שהאיסור שזה לכל, אבל מי שנהג חומרא בדבר אחד כגון שבמקום אחד אוכלים הדבק ונתארח אצלו מי שנהג איסור בו י"א שקושרין חוט בבשר המתבשל עם הדבק ואוכל אותו אם המנהג לאכול מפליטת האיסור והבשר שנתבש' עמה ואם אין בידם מנהג מוחזק אסור לאכול מהפליטה וגם יש ליוזר שלא לבשל בכלי המתיר כשידוע בודאי שהוא בן יומן.

ולכתחילה יכול לבשל האוסר בכלי המתיר אם אין בעל הכלי לפנינו לשאול אם הם בני יומן, אבל אם הוא בפנינו לא סמכינן לומר דסתם כלים אינן בני יומן ושואלים אותו, ואם הוא חשוד אין צריך לשואלו וסמכינן אסתם כלים ואם אמר מעצמו או ע"פ ששאלו אליו אמר שהוא בן יומן נאמן לענין הכלי אבל אינו נאמן לומר שאין באותו המאכל דבר שאסור לזה האוסר אם דרך אותו התבשיל לתת בו אותו השומן.

החקירה היא בני העיר שבמקומם נהגו קולות או חומרות ויצאו משם וקבעו דירתם בעיר אחרת שיש מנהגים משונים.

וכן המקבל מנהג עליו איך יעשה שלא ינהוג אותו לעולם. הדין כך הוא אם לא היתה העיר הזאת שבאו לשם עיר חדשה נוהגים במקום אשר באו שמה בכל המנהגים ואפי' היו אנשי העיר אשר באו לשם מועטים מאשר באים ואם באו קהל א' ביחד כיון שכל קהל הוא כעיר בפני עצמו נוהגים כמנהג מקומן שיצאו משם, וגם שכל העתידים לבא ע"ד מנהג אנשי קהלם שבאו יחד הם באים, ואם האנשים אשר היו מקודם לכן בעיר הזאת נהגו בחומרות הבאים או בקולותיהם אם היה לסיבה שלא היה יכולת בידם לעשות מנהגם הקדום לסיבת מעוטם או לאיזה סיבה מן הסיבות אינה מנהג אבל אם תפסו אותו המנהג כדי להחמיר על עצמן אם הוא מנהג זר אצל הפוסקים יש לסמוך על דעת המתירים וישאלו ויתירו להם, ומי שהוא חולה וחלוש וקבל עליו להתענות ב' וח' או ב' ימים יה"כ ישאל ויתירו לו, כל מנהג שרוצה האדם לנהוג ואינו רוצה שיתנהג לעולם אומ' בשעת המנהג שאינו מקבל אותו לעול', [עא, ג] בני העיר שנהגו שלא לעשות נפיחה אין מתירים להם כי הוא מנהג קרוב לדין תורה.

החקירה היב מנהג שנהגו בו רוב העיר ומעוטן לא קבלוהו עליהם הוא מנהג ברור והולכים אחר הרוב בענין איסורא וכופין את המעוט לעמוד באותו מנהג אם הוא מגדר לרבים.

החקירה היג אם נהגו במקום א' לנהוג ולפסוק עפ"י פוסק א' בענין איסורא, נראה שאם אותו הפוסק מחמיר הולכין אחריו בענין איסור וגיטין וקידושין, אבל אם הוא מקל הולכים אחר רוב הפוסקים המובהקים וגם אם ב' מן הפוסקים מחמירים בדבר חיישינן מספק. החקירה היד אם באו לנהוג מנהג אסור בדבר שהראשונים נהגו קולא בו הוא מנהג

יפה ומתוקן כל שאין במנהג לעז שיראה שהראשונים עשו איסור, הלכך אם נהגו הראשונים לאכול חלב במקום א' שהיה להם התר והאחרונים נמנעו מלאכול זה אינו נראה לעז אלא הוא מניעת דבר שהרואה יחשוב שלא נמנעו מלאכול בשביל איסור אלא בעבור שלא הגיע לידם.

החקירה הטו מנהג שנהגו בני העיר בחרם לזמן מה ויצאו מאותה העיר, נראה דחל על כל מקום שהולכים לפי שאין המקום גורם החרם כי אם על הגופות שלהם חל החרם, ואפי' לא הזכירו בתקנתם בניהם אחריהם חלה התקנה על בניהם כיון שהוא קבלת רבים דאל"כ הוי כדין הגו' בחקירה הד'. ואם בני העיר קבלו בחרם שלא ללבוש בגדי משי לכ"כ שנים לסיבה שקמו עליהם אנשים רשעים מגויי הארץ והלכו למקום אחר שאין שם אותה המניעה נר' דלא חל החרם עליהם ומ"מ נראה דצריך שישאלו ויתירו.

יש עוד מנהגים שאינם בסוג עם הקודם מעינייני האיסור אלא הוא המנהג אשר נהגו העם בברכותיהם וכן בענין התפלות והם ב' דברים, הא' הוא מה שהעם נהגו בענין ברכות השחר שהא' אומר ברכות וכל העומדים שם עונים אמן וחוזר האחר ואומר הברכות ועונים האחרים אמן הוא כפי הנראה מנהג בלתי נאות, אבל כבר נהגו כל ישראל בו ובכה"ג אפי' בענין ברכות לבטלה אמרי' שהמנהג הוא העיקר כגו' בפנים, הב' הוא המנהג בסדר התפילות שיש מחזור מיוחד כל א' בלשון עמו פיוטים מחולקים בסדריהם, לכאורה נראה שחייב אדם ללכת אחר מנהג אבותיו, אבל מורי זלה"ה כתב שמנהג הספרדים הוא היותר צח וברור שבכלן וכפי הנראה שכל הלשונות תפסו מנהג הספרדים וזולת האשכנזים ואמרי' בזה הנח להם לישראל, כל חרם שמחרימים הקהל הוא על דעת המנהג ואם מן הדינים העוברים על תקנתם מנודה אם לא נהגו כך אין אנו חייבים להרחיק ד' אמות מן העובר אם לא נהגו בכך.

דת הנשים

יש תוספת לנשים שמשמרות ר"ח ונעשה להן כדין תורה והאנשים מותרים לעשות מלאכה בפניהן. ואם באו לישראל על גדרן לא יתירו להן ומיהו כשהם ב' ימים ר"ח יש לספק כיון שאין הא' אלא משום מנהג אם מתירים ונראה שאין מתירים ל(ו)[הן]. והנשים שמשמרות ר"ח צריך שיקבלו בפ' לעשות כלי הבית שלא להשתכר אבל בדרך סתם אין לעשות.

יש מנהג בנשים שאינן עושות מלאכה בחנוכה בעוד הנר' דולקות ויש שנוהגות שלא לעשות מלאכה כל ח' ימי חנוכה ומיהו אם אין להן לאכול ובאו לישראל אפי' דמתירים להן. סוף דבר במנהגי האיסור אם נהגו מנהג בחשבם שהיו מחוייבים מן הדין ואח"כ נודע ע"פ חכמי' שהיא הסכמה בטלה [מכאן והלאה] אינם מחוייבים לקיימה ומ"מ צריך התרה.

העיקר הברור אצלנו שהמנהג ההגון בענייני האיסור צריך שיהיה [מנהג קבוע] על פי ותיקין ובכה"ג כופין למי שבא שם לנהוג אותו המנהג.

מנהגי הממון יש בו שרשים:

השרש הא כל מנהג שיתוקן מבני העיר לתקנתם בעסקם ובקניינם אינו צריך שיהיה ע"פ ותיקין וכל שהוא פשוט בין הסוחרים ובכלל הולכין אחריו ואם נהגו [עב, א] הסוחרים דהרושם שרושמים בחביות יועיל בקנין מהני וה"ה בכל מנהג הסוחרים.

ואם המנהג כנגד אנשים פרטיים כמו שכירות פועלים לענין השכם והערב דיש סרך איסור כיון דיש סמך לדין השכמתם והערבם מדכתיב תורה השמש יאספון יצא אדם לפעלו וכו', אם באו לסתור דין התורה צריך שיהיה ע"פ ותיקין.

אבל אם באו לתת שער קצוב כמה יתנו להם בכל יום אינו צריך מנהג ותיקין. ואם באו להשתתף אנשים מיוחדים בענין א' כגון אנשי אומנות אחד החמרים או הספנים אין צריך שינהגו זה על פי ותיקין.

ובמנהג בנייני כותלי הבתים אם היו בונים מתחילה בבנין א' ובאו לשנות קצתם מהמנהג אין להם יכולת אא"כ גשתתפו כלן והתנו עליו דזה כמחייב לאחרים. בכל דבר שיש מחלוקת בפוסקים אי בעי' מנהג ותיקין כנו' בפנים הולכים אחר המוחזק.

במנהגי אישות לא בעי' מנהג ותיקין אבל צריך שיהיה מנהג פשוט וידוע וקבוע ואז הולכין אחריו בין להוציא בין להחזיק וע"ש.

השרש הב כל מנהג שהוא לעקור דין התורה אין הולכין אחריו שאם נהגו שבנו הבכור לא ירש פי שנים אינו מנהג וראוי שיתבטל כיון שמבטל בזה מצוה מן התורה אבל אם נהגו בדברים שאינם עוקרין מצוה אפי' שמדין תורה הוא להפך הוא מנהג יפה וזהו שהולכים אחר מנהג הסוחרים בקנייתם אף ע"פ שאינו דין תורה לפי שאין בזה ביטול מצוה.

השרש הג כל מנהג שיש חשש שיבאו לעקור דין התורה אין הולכין אחריו. ומה שנוהגים לכתוב בכתובה ע"מ שלא ישא אחר' לא הוי תנאי לבטל מצות פריה ורביה דאפשר שיגרשנה אם לא תלד.

השרש הד המנהג שיתקיים בדיני הממון לילך אחריו צריך שינהגו אותו כל העיר בכללה אבל אם הרוב נוהג' אותו ולא המיעוט אינו מנהג כיון שאין הולכים בממון אחר הרוב ואין יכולין לכופ את המיעוט.

השרש הה כל שנהגו בדיני ממונות כדברי פוסק א' בין להקל בין להחמיר הולכין אחריו.

השרש הו כל מנהג שהוא פשוט בעיר מעמידין אותו בחזקתו ואומרים כי בודאי כן נהגו הראשונים ואין לערער עליו.

השרש הז כל ענין שנסתפק בו ובאנו להבי' ראיה מטעם שלא שמענו ולא ראינו סדר הענין כך הוא שאם מעשה זה בא בפעמי' רבות ולא שמענו מי שפקפק במה שאנו באים להורות הוי מנהג. הלכך המתנות שנותני' לארוס ומתה הכלה אחר שנכנסה לחופה ובאו יורשי הכלה לגבו' מחציתם ומעולם לא שמענו מנהג כזה כה"ג ודאי מנהג יפה הוא ומנהג לא ראינו ולא שמענו בזה הוי מנהג כיון שמעשה זה יכול להיות שיקרה בכל יום ערער זה.

ה ש ר ש ה ת כל מנהג שמביאים ממנו ראייה הוא כשיתקיים הדבר בפעמים רבות אבל אם נעשה פעם אחד באקראי או ב' פעמים אין למדים ממנו ואינו מנהג לילך אחריו. ה ש ר ש ה ת כל מנהג שנהגו אותו וקיימוהו קצת מהקהל או רובן כדי לגקום מיחיד או יחידים אינו מנהג. ה ש ר ש ה י המנהג צריך לקיימו ולפרשו על אופן שלא יסתור דין התורה אם הוא בכתב.

ה ש ר ש ה י א כל מה שנוהגים הסופרים לכתוב הולכין אחר הלשון וכן כל מנהג שנהגו ההדיוטות לכתוב הולכין אחריו אבל מה שנוהגים הסופרים לכתוב על פי צואת המצוים להם לכתוב אינו מנהג שהסופרים יאמרו אנו כתבנו וחתמנו מה שצו עלינו לכתוב. ה ש ר ש ה י ב כל מנהג משתנה הכל לפי הזמן.

ה ש ר ש ה י ג לשנות המנהג אפילו במגו אינו נאמן ואפילו [עב, ג] תפס לא מהני לשנות המנהג אם טוען שעשו מעשה ושנוי המנהג אבל אם טוען הפך הדין ויש לו מיגו יש מחלוקת בזה אי מהני בדבר שיש רגלים לדבר שטעה בדין כנראה באורך בספר גופי הלכות שעשיתי בסימן.¹⁴⁸

מדרך המוסר אם ראה ת"ת מנהג שאינו נכון בעיניו אין לו למנעו אלא אם כן יודע בודאי שיקבלו ממנו כגון שידו תקיפה עליהם ואם לאו לא.

אחרית דבר

העיקר בדיני המסים אשר קדם לנו זכרוננו הוא המנהג ומטעם זה כל צבור וצבור מתקנים הסכמות וסייגים בכל עת ובכל זמן כפי מה שמסכימים לתועלת אותו הזמן אך צריך שהמנהג שיעשוהו יהיה קרוב לדין ובמנהגי המס' אין לברר קביעות המנהג בבירור אלא מבררים אותו על פי עד מפי עד ועל פי פסולי עדות מקיימים המנהג והוא שיהיה מנהג בלתי יוצא מן היושר כ"כ כמו המנהג שנהגו שנפרעים ההטלה על ידי גוים כשאינו רוצה לפרוע אבל אם נהגו למסור ממונו על ידי גוים ולאבדו בידים בכה"ג לא הוי מנהג. הנה נא כתבנו קיצורי הדיני' בענייני המסים והמנהגו' בלשון קצר למען ירוץ הקורא יהיה לטוטפות בעיני כל אדם לפי שכלו ימצא בו דבר טוב כפי אשר תשיג ידו והאל ברחמיו יזכני להתחיל ולהשלים ספרים הרבה ללמוד וללמד ולזכות את הרבים אויר"א. תושלב"ע.

תם ונשלם שבה לאל בורא עולם

מפתחות

ריב"ע כתב מפתחות לספר שגדפסו בעמ' לא—לד. יש בהן מראי מקומות לסוגיות ולפוסקים שהוא דן בהם. אף-על-פי שאינם מפורטים, לא מצאתי לבכון להוסיף עליהם, אלא עניינים אחרים. ציינתי רק לאלו הנזכרים אצלו ישירות ולא מכילי שגי.

מקומות	ר' משה אלשיך קנח
נהר גרדא רח	ר' משה מטראני קנו
נהר מצרים רח	שמעתי שמורי הרשד"ם קמג
ארץ המוריה קו	
מצרים ריב	
מקומנו נו, קב, קט קיד, קית, קכט, קלא,	חיבורים בכתיבת-יד
קסא, קעד	אורחות קיים קד, קצד
קושטנדינה נה, סט, קח, רח.	באורי לח"מ מ, מד, עא, קכד, קכו, רכו
רודיש סא	גופי הלכות רכב, רנה
שאלוניקי נה, סא, פ, צב, ק, קו, קח, קלא,	גליונות תשובות הגאונים רז
קנו, קנו, רג, רח.	סדור הסיסיליאני רטו
	ספר חסידים כ"י קמב
אישים	ראש יוסף כ, צו, קסה
ר' יוסף פורמון קנו, קנט, רטו	תשובת רשב"ץ (רשב"ש) קלה
ר' ישראל(?) קנח	תשובת רש"ך פה